

Moskovan tarkkailijat

Kansan Uutisten ja Uuden Suomen Moskovan-
kirjeenvaihtajuudet 1957-1975

Turo Uskali

Journalistiikan lisensiaatintyö
Jyväskylän yliopisto
Viestintätieteiden laitos

Kevät 2001

JYVÄSKYLÄN YLIOPISTO

Tiedekunta	HUMANISTINEN	Laitos	VIESTINTÄTIETEIDEN
Tekijä	USKALI, TURO		
Työn nimi	Moskovan tarkkailijat. Kansan Uutisten ja Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajuudet 1957-1975.		
Oppiaine	Journalistiikka	Työn laji	Lisensiaatintyö
Aika	Toukokuu 2001	Sivumäärä	293 s., 22 liitesivua
<p>Tiivistelmä</p> <p>Työssä tutkitaan kahden taustaltaan erilaisen suomalaisen päivälehdien, Kansan Uutisten ja Uuden Suomen, Moskovan-kirjeenvaihtajien työnteoja vuosina 1957-1975. Tutkimus osuu neljän tutkimustradition alueelle, määrittelen työn kuitenkin journalismin historian alaan kuuluvaksi. Työn empiriaosassa selvitän kolmea pääkysymystä: 1) Mitä Moskovan-kirjeenvaihtajat välittivät asemamaastaan Suomeen, 2) Miten Moskovan-kirjeenvaihtajat tekivät käytännössä työtään ja 3) Miksi Moskovan-kirjeenvaihtajat tekivät työnsä niin kuin tekivät? Lopulta yritän vastata kysymykseen: miten hyvin suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat onnistuivat työssään. Työtä voi lukea myös itesesensuuritutkimuksen näkökulmasta.</p> <p>Käytän journalistisen työn jäsentelyssä apuna muun muassa Shoemakerin - Reesen ja Mörän malleja. Etsin vastausta tutkimuskysymyksiini arkistolähteiden, kirjeenvaihtajien tekemien journalististen tuotosten, haastattelujen sekä muistelmajournalistisuuden avulla. Tutkimusotteeni noudattaa hermeneutiikan perinteitä, tavoitteenani on tulkita ja ymmärtää. Kehittelin tutkimuksen aikana hermeneuttisen poran metaforan. Se perustuu hermeneuttisen kehän idean sekä moniaineistoisuuden- ja menetelmäisyyden yhdistämiseen. Hermeneuttisen poran avulla pyrin työssäni etsimään etenkin erilaisia Moskovan-kirjeenvaihtajuuteen liittyviä arkoja aiheita, koska katsoin niiden olevan tutkimuksellisesti kaikkein mielenkiintoisimpia.</p> <p>Tämän työn keskeisimpänä tuloksena on havainto, että Moskovan-kirjeenvaihtajat ovat vuosina 1957-1975 tehneet vaikeissa totalitaristisissa olosuhteissa yllättävän hyvää työtä. Neuvostoliiton totalitaristiset käytännöt olivat tärkein journalistisen työn rajoitin, mutta myös kirjeenvaihtajan lehden taustasidonnaisuuksilla ja kirjeenvaihtajien yksilöllisillä ammatillisilla kyvyillä oli merkitystä journalistisen työn tulokseen. Kahden Uuden Suomen kirjeenvaihtajan suoritus nousi ylitse muiden: Jaakko Kaurinkosken (1963-69) ja Martti Valkosen (1969-73). Hermeneuttisen poran avulla löysin yhteensä yli 20 Moskovan-kirjeenvaihtajuuteen liittyvää arkaa aihetta. Moskovan-kirjeenvaihtajien tuotoksista nousi esille seitsemän erilaista juttutyyppiä ja ”rivien väliin” kirjoittamiselle löytyi neljä erilaista tekniikkaa. Kaikki kirjeenvaihtajat turvautuivat työssään itesesensuuriin, vähiten Kaurinkoski. Niin sanottu suomalainen näkökulma korostui selkeästi vain kahden Kansan Uutisten kirjeenvaihtajan työssä.</p>			
Asiasanat	Moskovan-kirjeenvaihtaja, ulkomaan uutisointi, journalismi, mediahistoria		
Säilytyspaikka	Jyväskylän yliopisto/Tourulan kirjasto		

SISÄLLYS

LUKIJALLE: TAUSTAT SELVILLE	1
I JOHDANTO	4
1.1. Tutkimuksen tarkoitus: osa kokonaisuudesta	4
1.2. Mikä Moskovan-kirjeenvaihtajuus?	8
<i>Aikaisempi kirjeenvaihtajatutkimus</i>	11
<i>Totalitarismi-kirjeenvaihtajuus: Toimittajia vai vakoojia?</i>	12
<i>Moskovan-kirjeenvaihtajuuden varhaisvaiheet</i>	18
<i>Moskovan-kirjeenvaihtajuus 1920-1950</i>	19
<i>Suomalaisen ulkomaankirjeenvaihtajuuden synty</i>	21
1.3. Suomi Neuvostoliiton puristuksessa	23
<i>Rauhanajan tiedotussotaa</i>	23
<i>Kun kieli turmeltuu</i>	24
<i>Yleinen ja yksityinen julkisuus</i>	26
<i>Neuvostoliiton Suomi-ohjelma</i>	27
<i>Suomettuminen ja itsesensuuri</i>	30
2. Neljän tutkimustradition risteyksessä	34
2.1. Toimitustyön eri tasot	36
<i>Toimittajataso</i>	37
<i>Mediarutiinit, -organisaatiot ja ulkopuoliset tahot</i>	39
<i>Ideologia-taso</i>	44
<i>Mörän lianimalli</i>	45
2.2. Kulttuurienvälinen journalismi	47
2.3. Lähihistorian tutkimuksen ja journalismin erot	49
2.4. Mediahistorian ongelmia	52
3. Tutkimusmenetelmät: monimenetelmäisyyden periaate	58
3.1. Hermeneutiikka - ymmärtämisen taidetta	60
3.2. Hermeneuttinen pora	64
<i>Yksi esimerkki - kielitaito</i>	67
3.3. Tekstianalyysi	69
<i>Metaforat ja rivien välit</i>	70
<i>Juttutyypit</i>	72
<i>Sisällönerittely eli määrällinen selkänöja</i>	75
3.4. Haastattelujen kultajyvät	80
3.5. Arkistojen aarteet	82
<i>Suomen arkistot</i>	82
<i>Moskovan arkistot</i>	83
3.6. Osallistuva havainnoiminen ja jatkuva seuranta	86
3.7. Tv-dokumentti ja muistelmateokset	86
II MOSKOVAN-KIRJEENVAIHTAJUUDEN ALKUTAIVAL 1957-75	90
4. Hruštšovin suojaäässä (1957-1964)	90
4.1. Päätoimittajavierailu avasi Moskovan ovia	90
4.2. Avustajakirjeenvaihtaja Lauri Kantola	94
<i>Komitea avustamaan kirjeenvaihtajia</i>	96
<i>Kantolan lähteet hämäriä</i>	98
<i>Mikä oli Kantolan varsinainen työ?</i>	100

4.3. Boheemi Pennanen, nuori Tanninen	102
<i>Krimin tyrmistys</i>	102
<i>Kontikin purjehdusta</i>	104
<i>Leppoisaa uutistahtia</i>	106
<i>Uusi Suomi saapui Moskovaan</i>	108
<i>Petäjäniemen strategia</i>	110
<i>Neuvosto-diplomaatin tuntemisesta etua</i>	111
<i>Petäjäniemen ohjailua</i>	113
<i>Eero A. Wuori</i>	115
<i>Ennakkosensuurin maassa</i>	119
<i>Liikkumisrajoitukset</i>	122
<i>Uskontoa ateismissa</i>	123
<i>Arkirutiinit: lehtien lukua ja huhujen tappamista</i>	125
<i>Suojasään kriittisyyttä</i>	128
<i>Tapaus Pasternak</i>	130
<i>Sputnikit innostivat</i>	133
<i>Yöpakkaset päättyivät Leningradissa</i>	136
<i>Wuori kertoi noottikriisin ratkaisun</i>	142
<i>Pennasen sisäinen kriisi</i>	144
<i>Vaikeudet jatkuivat Suomessa</i>	145
<i>Tannisen raportit koti-toimitukselle</i>	147
<i>Tannisen korrespondiittis alkoi</i>	149
4.4 . Nojonen - tuottelias ja NL:lle kuuliainen	151
<i>Volgaa ylös, alas ja Kiinassa</i>	151
<i>Erytisoikeuksia ja neuvostonäkökulmaa</i>	152
<i>Latviaa, Siperiaa ja Novaja Zemljaa</i>	155
<i>Kesäkirjeenvaihtajia ja muita avustajia</i>	157
<i>Nojosen kriittisyyttä ja tutkivaa journalismia</i>	159
<i>Suomalaista näkökulmaa: Lintuniemi ja Linna</i>	161
<i>Kennedyn kuolema ja neuvostojulkisuus</i>	163
<i>Kiina lähtee omille teilleen</i>	164
<i>Hruštšovin lähtölaskenta</i>	166
<i>Nojonen vaihtoi Yleen</i>	167
5. Kohti Brežnevin pysähtyneisyyttä (1964-1975)	169
5.1. Kaurinkosken ja Kauppilan kiirastulet	169
<i>"Ole yhtä ahkera kuin Nojonen"</i>	169
<i>Ajat muuttuvat - yhteiskunnan epäkohtia ruoditaan</i>	170
<i>Kaurinkosken kriittistä journalismia</i>	171
<i>Hruštšovin syrjäyttäminen</i>	172
<i>Toisinajattelijoina lähteinä</i>	176
<i>Inhimillisiä puolia</i>	178
<i>Käännös tiukempaan: toisinajattelijat oikeudessa</i>	180
<i>Kaurinkoski törmäsi vaikeuksiin</i>	182
<i>SKP:n sisäiset riidat julkisiksi</i>	184
<i>Ympäristöongelma-, onnettomuus- ja rikosuutinen</i>	186
<i>Vietnamin sota ja Kiina</i>	187
<i>US:n kirjeenvaihtajien kurinpalautus</i>	189
<i>Uusi Suomi, kokoomus ja Kekkonen</i>	192
<i>Kauppila palasi SKP:n ytimeen</i>	193
<i>Vladimir Fjodorov</i>	195

5.2. Kiurun ja Valkosen erilaiset tiet	197
<i>Ylen Lindström ja salaperäiset ikonikaupat</i>	198
<i>Vakoilu ja journalismi</i>	199
<i>Naiskirjeenvaihtajana Moskovassa</i>	201
<i>STT:n Liisa Hovinheimo</i>	203
<i>Postikortteja Moskovasta, eduskunta tähtäimessä</i>	204
<i>Tšekkoslovakian miehitys ja Kiurun päiväkirja</i>	205
<i>Tiedonantaja NKP:n suosikiksi</i>	208
<i>Kansandemokraattisten lehtien missio</i>	212
<i>KU:n kirjeenvaihtajan erikoispalvelut</i>	214
<i>Neuvostotalous journalismin kohteena</i>	215
<i>Valkonen jatkoi Kaurinkosken linjalla</i>	217
<i>Erittäin arat: Baltia, talvisota ja toisinajattelijat</i>	218
<i>Valkonen lainasi "liikaa" Pravdaa</i>	224
<i>Kiurulle porttikielto Moskovan töihin</i>	226
<i>"Kolmen kopla" vastaan suurlähettiläs Alholm</i>	227
<i>Lehdistöattasea Paasilinna</i>	229
<i>Kekkosen Moskovan-matkat</i>	231
<i>Veli-Kusti Pelkosen kaksi vuotta</i>	233
5.3. Mattilan ja Sadeniemi ETYK:n käänneessä	235
<i>Kaikki avustivat Yleisradiota</i>	235
<i>Sadeniemen arkirutiinit</i>	237
<i>Toisinajattelijan kuriirina</i>	240
<i>KGB:n syöttejä kirjeenvaihtajille</i>	241
<i>AP käytti Sadeniemeä apunaan</i>	242
<i>Juttupalautetta lehtien kautta</i>	243
<i>Mattila: Kotitoimitus teki poistoja</i>	244
<i>Mattilan yhteysmiehet</i>	246
<i>ETYK 1975 ja monikertaviisumit</i>	247
<i>Helsingin Sanomat ja Tiedonantaja Moskovaan</i>	248
III ANALYYSIÄ JA SYNTEESIÄ: YLLÄTTÄVÄN HYVÄÄ JOURNALISMIA	251
6. Kirjeenvaihtajien työn määrällistä vertailua	251
<i>Kauppila ja Nojonen tekivät eniten</i>	251
<i>Etusivulle pääsy aluksi helppoa</i>	252
<i>Epäselvät lähteet tavanomaisia</i>	253
<i>Suomalainen näkökulma ei korostunut</i>	254
<i>Uutiset hallitsevin juttutyyppejä</i>	256
<i>Niukasti valokuvia ja työmatkustelua</i>	257
7. Punaisella torilla vuodesta 1957	258
<i>Alkuinnostusta</i>	258
<i>Punaisen torin vallankumousjuhla -juttutyyppejä</i>	260
<i>Kiinalaiset aloittivat protestoinnin</i>	262

8. Moskovan-kirjeenvaihtajuus	263
8.1. Alku, työrupeama ja loppu	263
8.2. Kirjeenvaihtajuuden rajat	265
<i>Ideologia</i>	265
<i>Ulkopuoliset toimijat</i>	265
<i>Organisaatio</i>	266
<i>Mediarutiinit</i>	267
<i>Kirjeenvaihtajataso</i>	268
<i>Totalitarismin käytännöt, organisaatiotausta ja yksilölliset erot</i>	269
8.3. Erityiskysymyksiä	270
8.3.1 Neuvostoliiton palautemekanismi	272
8.3.2. Itsesensuuri	272
8.3.3. Rivien väliin -kirjoittaminen	273
<i>Kiertoilmaukset</i>	274
<i>Sitaatit</i>	275
<i>"Tästä ei ole mainittu"</i>	275
<i>Mitäänsanomaton otsikointi ja sijoittelu</i>	276
8.3.4. Kulttuurin kääntäminen ja metaforat	277
8.4. Juttutyypit	278
8.5. Hermeneuttisen poran löydökset	278
9. Yllättävän hyvää journalismia	279

LÄHTEET

LIITTEET

*Rivit, jotka eivät puhu,
rivit, jotka vaikenevat,
rivit, jotka mitään sanomatta
kulkevat eteenpäin.
Älkää katsoko rivejä
suurennuslasilla:
Mitä enemmän näette
- sitä vähemmän näette.*

(Pennanen, Jarno 1966, 19)

LUKIJALLE: TAUSTAT SELVILLE

Olen joutunut usein selittämään kiinnostustani Moskovan- kirjeenvaihtajiin sekä muille että itselleni. Selvästi enemmän kuin jos olisin tutkinut esimerkiksi Washingtonin-, Brysselin- tai Tukholman- kirjeenvaihtajia. Pro gradu -työssäni olin päässyt itseymmärryksessäni jo 1980-luvun alkuvuosiin. Muistin silloin koululaisena lukeneeni New York Timesin entisen Moskovan-kirjeenvaihtajan Hedrick Smithin tekemän journalistisen kirjan suomennetun version *Venäläiset amerikkalaisen silmin*. Olin yllättynyt kirjan sadoista yksityiskohdista, jotka sotivat tyystin kouluopetuksen antamaa Neuvostoliitto-kuvaa vastaan, esimerkiksi seuraavaan tapaan:

"Maatalouden koneellistamisesta puhuaksemme: Neuvostoliiton elokuvissa ja television uutisfilmeissä esitetään näköjään leikkuupuimureita, jotka etenevät täsmällisinä muodostelmina pitkin aurinkoisia, aaltoilevia vehnävainioita taikka geometrisesti järjestettyjen puuvillapensaiden rivejä. - - Mutta kierrellessäni summamutikassa pitkin maaseutua kiintyi huomioni siihen miten paljon raskasta työtä yhä tehdään käsin."¹

Graduni jälkeen olen taas ehtinyt muutaman vuoden miettiä innostukseni alkujuurta ja päätyntä entistä varhaisempaan ärsyккеeseen. Yleisradio tai Mainostelevisio esitti 1980-luvulla Jules Vernen romaaniin perustuvan tv-sarjan Tsaarin kuriiri.² Kuriirin, Mikael Strogovin, lisäksi pääosissa oli kaunis slaavitar Nadja sekä sivuosissa englantilainen Daily Telegraphin kirjeenvaihtaja Harry Blount ja ranskalainen kirjeenvaihtaja Alcide Jolivet. Jolivet tosin valehteli olevansa kirjeenvaihdossa vain Madeleine-serkkunsa kanssa. Kirjeenvaihtajapari lähetti kilpaa uutisia Venäjän kireästä tilanteesta. Tataariheimot valloittivat parhaillaan Venäjän sisämaita. Seikkailu kiisi Moskovasta Nišni-Novgorodiin, Volgaa alaspäin ja Kama-jokea ylöspäin Uralin vuoristoon, Jenisei-joen ja arojen yli Baikal-järvelle ja lopulta Irkutskiin.

"Mutta silloin kajahti kauhea ampuminen lennätintoimiston lähetyviltä, ja luotisuihku särki ikkunain ruudut. Harry Blount haavoittui olkapäähän ja kaatui maahan. Juuri sillä hetkellä aikoi Alcide Jolivet lisätä sähkösanomaansa: Harry Blount, Daily Telegraphin kirjeenvaihtaja kaatunut viereeni kranaatinsirun haavoittamana - -."³

¹ Smith 1976, 241.

²

Yleisradion arkisto ja MTV-3:n ohjelmätiedotus eivät kyenneet ajallistamaan tv-sarjaa. Yleisradio esitti elokuvaversioiden 1991.

³ Verne 1977, 156.

Olen varma, että myös isoäidilläni oli vaikutusta Venäjän-kiinnostukseni heräämiseen. Hän oli nimittäin vuosisadan alkupuolella ollut useiden kymmenien tuhansien muiden suomalaisten tavoin Pietarissa töissä ja osasi elämänsä loppuun asti jonkin verran venäjää. Itse luin koulussa venäjää C-kielenä ja myöhemmin jatkoin venäjän harrastustani myös yliopistossa. En ole kuitenkaan koskaan opiskellut tai muutenkaan asunut pitkiä aikoja Neuvostoliitossa/Venäjällä.

Olen tehnyt Moskovan kirjeenvaihtajista toistaiseksi kaksi opinnäytettä. Tämä tutkimus on yhä samaa sukellusta, jonka aloitin 1989. Ensimmäiset kirjeenvaihtajien teemahaastattelut tein vuonna 1990.

Voitaneen perustellusti sanoa, että ulkomaankirjeenvaihtajat ovat pitkään olleet kansainvälisen journalismin tutkimuksen unohdettu joukko. Kun alunperin kiinnostuin kirjeenvaihtajista 1980-luvun lopulla, löysin aiheesta vain niukasti aineistoa. Vuosikymmenen aikana kirjeenvaihtajia koskevia tutkimuksia on alkanut vähitellen ilmestyä. Samalla olen ehtinyt etsiä lähteitä entistä systemaattisemmin ja löytänyt myös mielenkiintoista vanhempaa kirjeenvaihtajatutkimusta, kuten esimerkiksi John Hohenbergin *Foreign Correspondence* vuodelta 1967. Tutkimuskiinnostuksen kannalta oli ehkä onneksi, etten vielä 1989 tiennyt esimerkiksi Hohenbergin kirjan olemassaolosta. Sain olla muutaman tärkeän vuoden ajan löytöretkeilijä-illuusioni vallassa. Sen aikana tein valmiiksi kaksi ensimmäistä opinnäytetyötäni.

Ilman näitä "esitutkimuksiani" en puolestaan olisi koskaan pystynyt aloittamaan tätä työtä. Kynnys olisi yksinkertaisesti ollut liian korkea. En ole koskaan ollut Moskovan-kirjeenvaihtajana ja kuulun sukupolveen, joka ei omakohtaisesti muista mitään esimerkiksi vuoden 1968 Tshekkoslovakian miehityksestä. (Synnyin helmikuussa 1968.) Mutta sen minkä häviän kokemattomuudessani, voin ehkä voittaa takaisin "ulkopuolisuudellani". Simopekka Nortamon (1991) sanoin: "Jokainen jonka oma lehtimiesura osuu suurimmaksi osaksi mainitulle ajanjaksolle, on jollakin tavalla jäävi todistaja - jäävi ainakin periaatteessa, vaikka henki olisi kuinka altis objektiiviseen tarkasteluun".⁴ Esko Salmisen (2000) mielestä etenkin niin sanottu suomettuminen näyttää jakavan suomalaisia tutkijoita kahteen leiriin. Vanhempi sukupolvi haluaisi jo luopua koko käsitteestä, kun taas nuoremmat olisivat valmiita tutkimaan lähihistoriaa ja myös lähihistorian tutkimusta entistä kriittisemmin.⁵ Oma pyrkimykseni ei ole antaa tuomioita, vaan ymmärtää. Tämä ei kuitenkaan sulje pois, ettenkö voisi arvioida ja arvostella menneisyyden tapahtumia.

Lukijan kannalta on ehkä tarpeen tietää pääpiirteissään tämän tutkimuksen tekijän journalistinen työhistoria, jotta hän voisi itse arvioida, onko sillä ollut vaikutusta tutkimukseen. Journalismin yhtenä tehtävänä on lisätä yhteiskunnan läpinäkyvyyttä. Myös tutkijoiden olisi mielestäni kerrottava omista taustoistaan ja yhteyksistään tutkimusaiheisiinsa.

⁴ Nortamo 1991, 15.

⁵ Salminen 2000, 153.

Toimitustyön kokemuksi on hankkinut aluetoimittajana Satakunnan Kansassa (kesätoimittajuudet 1987, 1989) ja Aamulehdessä (kesätoimittajuus 1991 ja avustajana 1991 - 1994), kotimaan uutistoimittajana Satakunnan Kansassa (kesätoimittajuus 1990) ja Helsingin Sanomissa (kesätoimittajuus 1994), varusmiestoimittajana puolustusvoimien Ruotuväki-lehdessä (1988), määräaikaisena ulkomaantoimittajana Yleisradion Tv-uutisissa (1995), määräaikaisena taloustoimittajana Helsingin Sanomissa (1996), määräaikaisena oikeustoimittajana Helsingin Sanomissa (1997) ja uutistuottajana Taloussanomissa (1997).

Vuonna 1995 Kulttuurirahasto myönsi minulle apurahan jatkotutkimuksen aloittamiseksi. Vuodesta 1999 lähtien olen voinut tehdä tutkimustyötä päätoimisesti Kulttuurisen vuorovaikutuksen ja integraation tutkijakoulussa, mistä suuri kiitos.

Nimeltä mainiten haluan lisäksi kiittää seuraavia henkilöitä. Viran puolesta työtäni ovat joutuneet lukemaan ja kommentoimaan professorit Raimo Salokangas ja Heikki Luostarinen. Perustellusti voi sanoa, että minulla on ollut poikkeuksellisen suuri onni saada työhöni ohjausta saman käytävän varrelta sekä historian tutkijan että yhteiskuntatieteilijän näkövinkkeleistä. Lisäksi kummankin professorin omat aiemmat tutkimusintressit ovat olleet hämmästyttävän lähellä omia kiinnostuksen kohteitani, mistä ei luonnollisestikaan ole ollut mitään haittaa. Salokankaan lehdistöhistorian ja Yleisradion historiatutkimukset sekä Luostarisen viholliskuva- ja sotajournalismitutkimukset ovat tukeneet hyvin omaa työtäni.

Matkan varrella olen joutunut vaivaamaan monia ihmisiä, joita tuskin kaikkia enää muistankaan. Olen kiitollinen Reijo Nikkilälle, että hän antoi tv-dokumenttiaan varten keräämänsä aineistoa käyttöni. Ilman filosofian lisensiaatti Jyrki Vesikansaa ja Kansallisarkiston virkailijaa Leena Hallaa tuskin olisin löytänyt kaikkea tutkimukseni kannalta kiinnostavaa Uuden Suomen arkistomateriaalia. Vesikansa antoi käyttöni myös julkaisematonta käsikirjoitusaineistoaan. Ulkoministeriön tutkijaa Jussi Pekkarista kiitän tätä tutkimusta varten nopeasti tehdystä Suomen Moskovan-suurlähetystön lehdistöattasea -selvityksestä.

Kiitän myös perhettäni, Marikaa, Ilaria ja Petrusta, joustavuudesta. Vaikka olenkin pyrkinyt sopeuttamaan tutkimustyöni perheeni tarpeiden mukaan eikä päinvastoin niin, keväällä 2001 se ei ollut käytännössä mahdollista.

Tässä yhteydessä mieleni tekee poikkeuksellisesti antaa myös negatiivista palautetta. Jyväskylän yliopiston kirjaston monin eri tavoin rikki olleista mikrofilminlukulaitteista huolimatta onnistuin saamaan tutkimukseni ainakin tähän pisteeseen. Ne tutkijat, jotka joskus pääsevät lukemaan vanhoja sanomalehtiä internetin kautta, eivät varmaan koskaan täysin ymmärrä, mikä työekonomisen onni heitä onkaan kohdannut.

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimuksen tarkoitus: osa kokonaisuudesta

Kansan Uutisten (1957-1992) ja Uuden Suomen (1958-1991) Moskovan-kirjeenvaihtajuudet olivat sattumalta lähes yhtä pitkät. Tämän väitöskirjatyön väliraportin eli lisensiaatintyön tarkoituksena on keskittyä kertomaan kahden taustaltaan erilaisen suomalaisen päivälehdessä Moskovan-kirjeenvaihtajuuksista Hruštšovin ajoista ETYKiin. Tämän lisäksi kerron lyhyesti myös Yleisradion, STT:n, Tiedonantajan ja Helsingin Sanomien Moskovan-kirjeenvaihtajuuksien alkuaajoista.

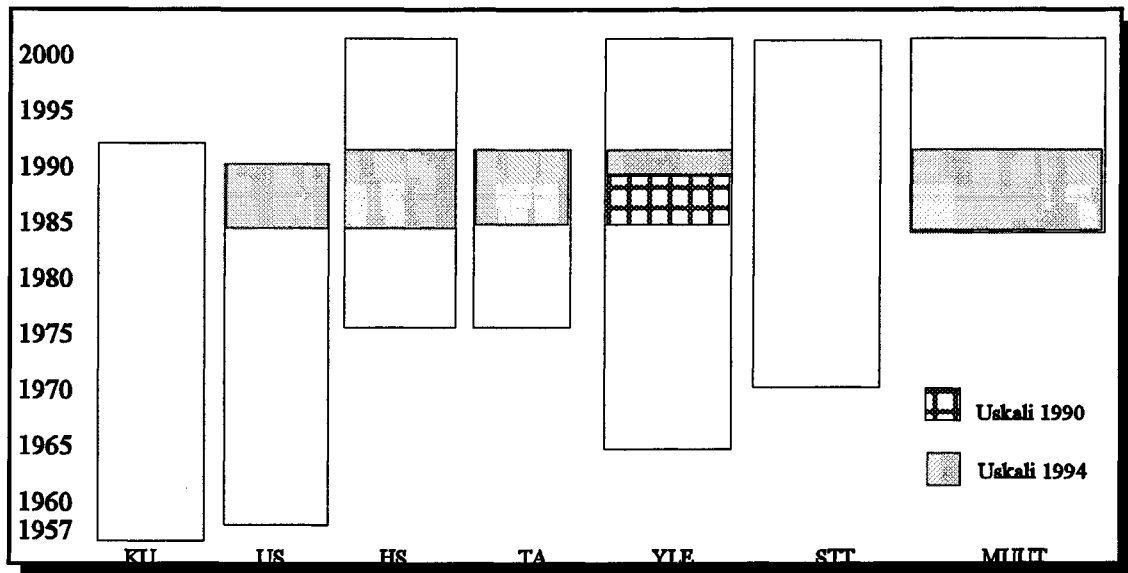
Tarkastelin tätä lähes 20 vuoden mittaista Moskovan-kirjeenvaihtajuuden ajanjaksoa aluksi kolmen pääkysymyksen kautta: 1) Mitä Moskovan-kirjeenvaihtajat välittivät asemamaastaan Suomeen, 2) Miten Moskovan-kirjeenvaihtajat tekivät käytännössä työtään ja 3) Miksi Moskovan-kirjeenvaihtajat tekivät työnsä niin kuin tekivät?

Nämä pääkysymykset ovat tutkimuksen aikana poikineet useita kymmeniä ellei jopa satoja yksityiskohtaisempia kysymyksiä, joista tässä yhteydessä mainitsen lukijan kiinnostuksen herättämiseksi vain muutamia: Miten Moskovan-kirjeenvaihtajat valittiin, minkälainen oli kirjeenvaihtajien normaali työpäivä, mitkä olivat "kiellettyjä aiheita", mitkä olivat kirjeenvaihtajien päälähteet, ketkä toimituksen ulkopuoliset tahot pyrkivät vaikuttamaan kirjeenvaihtajien työhön, mikä vaikutus Neuvostoliiton totalitaristisilla olosuhteilla oli kirjeenvaihtajien työhön, minkälaista juttupalautetta kirjeenvaihtajat saivat, oliko jutuissa niin sanottua suomalaista näkökulmaa entä kirjoittivatko kirjeenvaihtajat "rivien väleihin"?¹

Parin vuoden työn jälkeen olen voinut tiivistää tutkimukseni lopulta yhteen keskeiseen kysymykseen, jonka toivon punaisen langan tavoin sitovan yhteen lisensiaatintyöni sivut: Miten hyvin suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat onnistuivat työssään? Tutkimusta voi lukea halutessaan myös itesesensuuritutkimuksen näkökulmasta: Miten paljon suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat harjoittivat käytännössä itsesensuuria?

Omaa tähänastista Moskovan kirjeenvaihtaja -tutkimusretkeäni voisi kuvata esimerkiksi kuvan 2 kaltaisesti. Kuvasta näkyy myös se, miten olen käytännössä suunnitellut eteneväni tutkimuksenteossa. Aloitin Kansan Uutisista ja Uudesta Suomesta. Tarkoitukseni oli alunperin värittää jo lisensiaatintyön vaiheessa kaikki kuvan suomalaisten sanomalehtien Moskovan-kirjeenvaihtajuuspylväät vuoteen 1991 asti, mutta käytännössä jouduin rajaamaan tutkimukseni aluksi vain vuoteen 1975 saakka. Empirian keräämisen aikana katsoin tarpeelliseksi keskittyä kirjoittamaan pelkästään suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkuvaiheista, jolloin pääpaino on Kansan Uutisten ja Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajuuksissa. Rajauksen jälkeen Helsingin Sanomien ja Tiedonantajan osuus jää vielä tässä työssä käytännössä marginaaliseksi.

¹ Katso lisää tutkimuskysymyksiä teemahaastattelujen kysymysrungoista liite 2 ja 3.

Kuva 1 Aikaisemmat opinnäytteet

Ajalliselle rajaukselle olen löytänyt ainakin kolme perustetta: 1) Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkuaikat ovat olleet pitkään arvoitus ja Moskovan-kirjeenvaihtajuuksien perusta luotiin nimenomaan 1950- ja 1960-luvuilla (Olellaisin muutos Moskovan-kirjeenvaihtajien työssä tapahtui vasta glasnostin aikakaudella 1980-luvun loppupuolella)², 2) monet arkistolähteet ovat toistaiseksi avautuneet vasta vuoteen 1976 ja 3) vuoden 1975 ETY-kokous oli joukkoviestinnän kannalta tärkeä etappi (se antoi Neuvostoliiton toisinajattelijaliikkeelle lisää perusteita maanalaiselle sananvapaustaistelulle ja toi Moskovan-kirjeenvaihtajille hieman helpotusta, muun muassa monikertaviisumit).

Seuraavaksi aion kerätä lisää empiriaa etenkin Helsingin Sanomista, Tiedonantajasta, Yleisradiosta ja Suomen Tietotoimistosta. Väitöskirjani on tarkoitus olla yhteenveto kuuden joukkoviestimen Moskovan-kirjeenvaihtajuuksista vuosina 1957-1991. Nämä ovat lähihistorian kannalta merkittävimmät Moskovan-kirjeenvaihtaja -viestimet.³

Tämän tutkimuksen olisi voinut tehdä toisinkin, esimerkiksi keskittymällä Moskovan-kirjeenvaihtajien työn näkökulmasta vain muutamiin lähihistorian kannalta merkittäviin uutistapahtumiin tai henkilöihin, kuten noottikriisiin tai Kekkoseen. Mielenkiintoista olisi ollut myös selvittää, miten muiden maiden Moskovan-kirjeenvaihtajat työnsä tekivät ja miten esimerkiksi heidän journalistiset tuotoksensa erosivat

² Uskali 1994, 152 - 153.

³

Jos tutkimusresurssit antavat myöden aion jatkossa tutkia myös niin sanotut uudemmat Moskovan-kirjeenvaihtaja -välineet eli Kauppalehden (KL), Suomen Kuvalehden (SK), Turun Sanomien (TS), MTV-3:n, Suomenmaan (SM), Iltasanomat (IS), Iltalehden (IL), Keski-suomalaisen (KSML), RadioYkkösen (R-1), Aamulehden (AL) ja Taloussanomien (TALSA) Moskovan-kirjeenvaihtajuudet.

suomalaisten kirjeenvaihtajien jutuista.⁴ Tässä vaiheessa tutkimusresurssit eivät kuitenkaan siihen antaneet mahdollisuutta.

En ole myöskään täysin pystynyt noudattamaan historiantutkijoiden perusohjetta, jonka mukaan tutkijan pitäisi ottaa huomioon kaikki lähteisiin sisältyvä ja johtopäätösten kannalta relevantti informaatio.⁵ Olen rajannut muutamia käyttökelpoisia arkistoja, kuten UKK-arkiston ja Suomi-Neuvostoliitto -seuran arkiston vielä tämän lisensiaatintutkimukseni ulkopuolelle. Myös muutamia haastatteluja jäi tekemättä. Syyt ovat puhtaasti taloudelliset. Olen joutunut suurimman osan tämän tutkimuksen empiriasta hakemaan Helsingistä. Tähän mennessä olen joka vuosi ylittänyt reippaasti tutkijakoulun antamat henkilökohtaiset budjetit.

Tämän tutkimuksen aikana olen ensimmäistä kertaa ymmärtänyt, miksi perinteinen historiantutkimus on usein keskittynyt vain yksittäisten tapahtumien tai lyhyiden ajanjaksojen tutkimiseen. Mitä lyhyempi tarkastelujakso on sitä syvemmälle aiheeseensa on mahdollista porautua. Suomen sodanjälkeisen lähihistorian tutkimus näyttää keskittyneen muutamiiin "kuumiin pisteisiin", kuten yöpakkaskauteen ja noottikriisiin. Osittain tämä varmasti johtuu siitä, etteivät arkistolähteet ole vielä toistaiseksi mahdollistaneet esimerkiksi 1970- ja 1980-luvun tapahtumien kattavaa käsittelyä. Toinen selkeä piirre lähihistorian tutkimuksessa on ollut keskittyä poliittisiin johtajiin, lähinnä Paasikiveen ja Kekkoeseen. Myös ministeritasoiset poliittiset toimijat, kuten Karjalainen on herättänyt tutkijoiden kiinnostusta. Seuraavaksi vuorossa lienee Virolainen, jonka arkistoa siirretään parhaillaan Kansallisarkistoon.

Koska mediat toimivat päivänkohtaisen aikasyklin mukaisesti, niiden tuotoksia ei voi ymmärtää ilman päivänkohtaista kontekstia.⁶ Tämän tutkimuksen tekemisen taustavaatimuksena on siis ollut ymmärtää Suomen ja Neuvostoliiton lähihistorian "todellisuuksia" sekä toimitustyön käytäntöjä aina 1950-luvulta lähtien. Tutkimuksen kannalta ongelmallista kuitenkin oli, mikä määrä kontekstia eli taustaa on riittävästi. Miten syvälle esimerkiksi Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden historiaan tai Neuvostoliiton historiaan olisi mentävä, kun tutkii suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työtä?⁷ Myönnän avoimesti, että tutkimukseeni on jäänyt joitakin rönsyjä.

4

Tämänkaltaista vertailevaa tarkastelua ovat ansiokkaasti käyttäneet työssään muun muassa Suistola (1994) ja Salminen (1996).

5

Ks. esim. Kalela 1993, 244. Kalela muistuttaa (1993, 230), että historiantutkijan työ on myös pätevien lähteiden etsimistä. Aina on tietysti mahdollista, että jokin käyttökelpoinen lähde jää kokonaan löytymättä.

⁶ Ks. Scannell 1996, 15 - 16.

7

Mediahistorioitsijan tai journalismin historian tutkijan - jonkalaiseksi itseni ennen kaikkea määrittelen - on mitä ilmeisemmin kuljettava epävarmassa riittävän/ei-riittävän kontekstin maastossa ainakin lähitulevaisuus. Paavolainen (1994, 28) toteaa, että tutkijalla on sitä paremmat edellytykset ymmärtää kohdettaan mitä enemmän hän tietää tutkittavasta aikakaudesta. "Tutkijan työmäärä vaikuttaa tässä lähes kaksinkertaiselta: on tutkittava sekä kohdetta itseään että koko aikakautta". Kalela (2000, 165) puolestaan toteaa, että "historian tutkiminen on huomattavasti vaativampaa työtä kuin sekä alan omassa piirissä että sen ulkopuolella on totuttu ajattelemaan".

Suomen ja Neuvostoliiton/Venäjän suhteiden tutkimus on ollut aina sidoksissa aikaansa. Esimerkiksi kun sotien jälkeen Suomen ulkopoliittikan tärkeimmäksi tehtäväksi tuli luottamuksellisten suhteiden solmiminen Neuvostoliittoon, historioitsijat näkivät Suomen aluksi mielellään ajopuuna, joka oli väen väkisin tempaistu toiseen maailmansotaan. Myöhemmin, 1960-luvulta lähtien, alettiin kuitenkin yhä enemmän painottaa sitä, että Suomi oli tehnyt omia, tietoisia valintoja ulkopoliitikassaan. Samaan aikaan Paasikiven - Kekkosen -linja alkoi näkyä tutkimuksissa. Presidentti Kekkosen kuoleman jälkeen ja etenkin Neuvostoliiton romahdettua, tutkijoiden tulkinnat ovat saaneet taas uusia mahdollisuuksia.⁸

Suomalainen yhteiskunta on aina eronnut neuvostoliittolaisesta ja venäläisestä yhteiskunnasta, tosin näillä kulttuureilla on ollut myös yhteisiä piirteitä, kuten pohjoinen melankolia, saunominen ja ryypiskely.⁹ Kylmän sodan ja sitä seuranneen ideologisen kahtiajaon maailmassa Suomi joutui "harmaalle vyöhykkeelle" Neuvostoliiton vaikutuspiiriin tai ainakin sen voimakkaiden vaikutusyritysten kohteeksi. Kulttuuriset erot olivat kuitenkin koko tuonkin ajan selvät. Suomessa elettiin parlamentaarisessa demokratiassa ja markkinatalousmaassa, tosin vielä varsin suljetussa. Neuvostoliitto sen sijaan oli suljettu totalitaristinen ja sosialistinen valtio. Neuvostoliiton hajoaminen vuoden 1991 lopussa, YYA-sopimuksen päättyminen samassa yhteydessä sekä Suomen liittyminen Euroopan unioniin vuoden 1995 alussa ovat entisestään selkiäntäneet Suomen asemaa Länsi-Eurooppaan kuuluvana valtiona.

En katso tekeväni perinteistä Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden historian tutkimusta enkä edes mediahistorian tutkimusta, pikemminkin olen yrittänyt raivata itselleni omaa aukkoa neljän tutkimustradition alueelta. Olen kyseenalaistanut joitakin tutkimustraditioiden perinteisiä käytäntöjä ja yrittänyt löytää uusia omia näkökulmia. Esimerkiksi historian tutkimuksessa on pitkään ollut selviö, että keskitytään tutkimaan tiettyjä aikakauden "huippukohtia".¹⁰ Tässä tutkimuksessa olen pyrkinyt ottamaan mukaan myös Moskovan-kirjeenvaihtajien arkea. Tämä tutkimus on yhdistelmä toimitustyön, kulttuurienvälisen journalismin, mediahistorian (journalismin historian) ja kansainvälisten suhteiden lähihistorian - etenkin Suomen ja Neuvostoliiton - historian tutkimusta. Itse luokittelen tutkimukseni ennen kaikkea journalismin historian alaan.

8

Ahtiainen ym 1990, 13. Kaksi lähihistorian tutkijaa on selvästi hallinnut keskustelua, nimittäin Juhani Suomi ja Hannu Rautkallio. Jukka Tarkan arvion mukaan "Juhani Suomesta on 15 vuodessa kehittynyt lähihistorian perustutkimuksen johtohahmo". Rautkallio on puolestaan "polkenut 15 vuotta paikallaan". Kylmän sodan itätutkimuksen uudeksi suomalaiseksi johtajaksi Tarkka nimeää Kimmo Rentolan. (HS 15.12.1999, C11 *Kremlin ja Kekkosen saatanalliset säikeet.*)

9

Eniten yhteistä Suomella ja Venäjällä luonnollisesti oli, kun Suomen suuriruhtinaskunta oli käytännössä enemmän tai vähemmän autonominen osa Venäjää yli sadan vuoden ajan.

¹⁰ Kostiainen, 1994, 20.

Scannell muistuttaa, että nykyaikaisen median tutkiminen on olennaisesti poikkitieteellistä ja vaatii harjoittajiltaan useamman kuin vain yhden tieteenalan tuntemusta.¹¹ Itse olen käyttänyt omassa työssäni ainakin poliittista historiaa, valtio-oppia, kulttuurihistoriaa, kansainvälistä politiikkaa, kansantaloustiedettä, Venäjä-tutkimusta ja psykologiaa apuna tutkimukseni taustojen rakentelussa. Ne ovat olleet tutkimusprosessin aikaisia rakennustelineitä, jotka eivät enää välttämättä näy esimerkiksi lähdeviitteissä tai lähdeluettelossa.

Tuotanto, tuotteet ja vastaanotto ovat perinteinen viestinnän kolmijako.¹² Tässä tutkimuksessa keskityn kahteen ensin mainittuun, vaikkakin kirjeenvaihtajien eri tahoilta saama palaute ja sen vaikutukset kirjeenvaihtajien työhön kuluvatkin tutkimukseeni. Tarkastelen siten esimerkiksi eri viranomaisten tekemiä tulkintoja kirjeenvaihtajien journalistisista tuotoksista. Sen sijaan en tutki kirjeenvaihtajien tuotosten saamaa vastaanottoa niin sanotussa suuressa yleisössä, vaikka senkin selvittäminen olisi kiinnostavaa ja tärkeää.¹³

Ryhdyn seuraavaksi käymään tarkemmin läpi tutkimukseni lähtökohtia, mutta ensin määrittelen keskeisimmät käsitteet.

1.2. Mikä Moskovan-kirjeenvaihtajuus?

Tässä työssä tarkoitan suomalaisella Moskovan-kirjeenvaihtajalla toimittajaa, jolla on vakinainen työsuhde tai säännöllinen avustajasuhde yhteen tai useampaan suomalaiseen viestimeen ja jonka pääasiallinen työpaikka (asemapaikka) on Moskovassa. Moskovan-kirjeenvaihtajuudella tarkoitan laajasti ottaen kirjeenvaihtajien journalistista työtä ja siihen kuuluvia koti- ja ulkomaisia (asemamaan) olosuhteita.

Tämä on ensimmäinen pelkästään ulkomaankirjeenvaihtajista tehty lisensiaatintyö ja samalla ensimmäinen Moskovan-kirjeenvaihtajista tehty tieteellinen tutkimus. Joukkoviestintätutkimus on ollut aina kiinnostunut eri valtioiden välisestä uutisvälityksestä, mutta ulkomaankirjeenvaihtajat¹⁴ eivät ole kuuluneet sen tutkimuksen kiinnostuksen kohteisiin. Yksi esimerkki: edelleen käytössä olevassa Suomen

¹¹ Scannell 1994, 549.

¹² Kantola ym. 1998, 7.

¹³

Esimerkiksi 1970-luvun lopussa tehdyn mielipidetutkimuksen mukaan vain neljännes suomalaisista oli sitä mieltä, että Suomen tiedotusvälineet antavat oikean kuvan sosialististen maiden, kuten Neuvostoliiton oloista (Salminen 1979, 7).

¹⁴

Nykysuomen sanakirjan (1978, 395) mukaan kirjeenvaihtajalla tarkoitetaan "henkilöä, joka säännöllisesti lähettää kirjeitä tai uutisia varsinkin johonkin sanomalehteen." Vanhalakka (1987, 2) on luokitellut kirjeenvaihtajiksi sellaiset "Suomen rajojen ulkopuolella asemapaikkaansa pitävät kirjoittajat, joille saatetaan juttupalkkioiden ohella tai ilman erillisiä juttupalkkioita maksaa jonkinlaista peruspalkkaa". Vesikansan (1977, 42 - 45) mukaan "varsinaiset lähetetyt kirjeenvaihtajat" (englanniksi staff correspondent) ovat yleensä työsopimussuhteisia, asemapaikkaansa akkreditoituja toimittajia, kun taas ulkomaanavustajat (stringer) ovat yleensä kirjavampaa joukkoa. He voivat olla vakinaisuonteisia avustajia, joille voidaan maksaa peruspalkkaa, vapaita yrittäjiä tai satunnaisia tekstien lähettäjiä. Hodgson (1992, 28) puolestaan sanoo, että "ulkomaankirjeenvaihtajat ovat pääosin vakituisia (staff) journalisteja, vaikkakin he voivat olla myös freelancereita."

viestintäjärjestelmät -oppikirjassa kerrotaan väärin, että ensimmäinen suomalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja aloitti työnsä vasta 1960-luvun lopulla.¹⁵

Ulkomaan uutisoinnin tutkimuksessa päähuomio on ollut vuosikymmenien ajan niin sanotuissa uutisvirtatutkimuksissa.¹⁶ Tutkimusote on lähes poikkeuksetta ollut määrällistä ja laadulliset lähestymistavat ovat ilmaantuneet selvimmin vasta 1990-luvulla. Esimerkiksi Pietiläinen (1998a) toteaa, että "ulkomaan uutis tutkimus on keskittynyt toisaalta laajojen aineistojen määrälliseen analyysiin ja toisaalta teoreettiseen tutkimukseen, jossa käytännön uutistoiminnan tarkastelulla on ollut vain vähäinen osa".¹⁷ Kun esimerkiksi Kivikuru halusi 1994 lisätä kansainvälisen uutiskoneiston tutkimusta, hän peräänkuulutti nimenomaan uutisvirta- ja uutistoimistotutkimusta.¹⁸

Lienee paikallaan korostaa, etten sinänsä vastusta uutisvirtatutkimuksia. Ne ovat antaneet ja antavat varmasti myös jatkossa monin tavoin hyödyllistä tietoa ulkomaan uutisoinnista. Esimerkiksi Raino Vehmaksen *Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto* (1964) oli monin tavoin tärkeä. Laajan empiirisen tutkimuksen yhtenä lopputulemana oli, että:

"Lehtien uutishuomio on voimakkaasti keskittynyt muutaman harvan maan ja lähinnä euro-amerikkalaisen kulttuurin piiriin. Suuria väestömääriä sekä taloudellisia ja poliittisia voimavaroja edustavia alueita jää siten lähes tykkäänään uutisvälityksen ulkopuolelle. Lukijan ei ole lehtensä varassa mahdollista saada kokonaiskuvaa maailmanlaajuisista muutosprosesseista."¹⁹

Vehmaksen tutkimukselle jatkoa oli Hyvärisen, Idänpään-Heikkilän ja Virkin hyvätasoinen lehdistö- ja tiedotusopin pro gradu -tutkielma *Tutkimus ulkomaanaineistosta* (1975). Siinä tutkittiin lehdistön ja radion sähkeutisten maailmasta antamaa kuvaa.

Silti tutkimuksen teon linssiä voisi mielestäni entistä enemmän kohdistaa myös yksittäisiin toimittajiin ja heidän työhönsä. Yksittäisen kirjeenvaihtajan merkitystä on perinteisesti pidetty hyvin vähäisenä.²⁰ Kuitenkin jo 1980-luvun alkupuolella tehtyjen tutkimusten mukaan viestinten omat kirjeenvaihtajat tuottivat 15 - 25 prosenttia kaikista ulkomaan uutisista. Tämä koski myös kaikkein pienimpiä ja köyhimpiä valtioita.²¹

¹⁵ Kivikuru - Rantanen 1994, 81.

¹⁶ Merrill 1991, 45.

¹⁷ Pietiläinen 1998a, 19.

¹⁸ Kivikuru 1994. *Elämät suuremmat uutiset*. Tiedotustutkimus 4/94, 3.

¹⁹ Vehmas 1964, 90.

²⁰

Esimerkiksi Perko toteaa, että "Perinteinen näkemys on ollut, ettei yksityinen tiedotusväline, toimittajasta puhumattakaan, pysty kansainvälisten uutisvirtojen painotuksiin kovin paljon vaikuttamaan" (Keskisuomalainen, 5.4.1992, s. B2 *Yksi maapallo - monta maailmaa*).

²¹ Volkmer 1999, 99.

Uusimpien uutisvirtatutkimusten mukaan kirjeenvaihtajien osuus ulkomaan aineistosta on ollut koko ajan kasvamaan päin.²²

Muun muassa Merrill (1991) on todennut, että "vain muutama tuhat journalistia, valokuvaajaa ja teknikkoo vastaavat uutisten keräämisestä ja välittämisestä yli viidelle miljardille maapallon asukkaalle".²³ Kun tähän lisätään vielä, että ulkomaankirjeenvaihtajat ovat itse asiassa koko journalismin historian ensimmäisiä toimittajia²⁴, voi vain ihmetellä tutkimuskiinnostuksen vähyyttä.

Suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työstä on aiemmin tehty laaja, kolmetuntinen tv-dokumentti *Moskovan-kirjeenvaihtaja* (Nikkilä 1997) ja journalistinen selvitys *Suomettuminen jatkuu yhä*²⁵ (Valkonen 1998). Lisäksi useat entiset Moskovan-kirjeenvaihtajat ovat julkaisseet työstään raporttikirjoja ja artikkeleita, esimerkiksi *Raportti Moskovasta* (Hosia 1991) ja *Uutisia Moskovasta* (Valkonen 1992).

Sekä ulkomaiset että kotimaiset ulkomaankirjeenvaihtajat ovat kirjoittaneet muistelmissaan myös journalistisesta työstään. Jo esipuheessa mainitun Smithin (1976) lisäksi kannattaa mainita brittiläisten Erik de Maunyn *Russian Prospect, Notes of a Moscow Correspondent* (1969) sekä Ian McDougallin *Foreign Correspondent* (1980). Suomalaisista ovat kunnostautuneet Lauri Karén *Herrasmiehiä valepuvussa* (1994), Aarne Tanninen *Täällä Tanninen* (1996) sekä Sinikka Arteva *Idän kirjeenvaihtaja* (1999). Anu Nousiainen on kirjoittanut artikkelin verran muun muassa Aasian-kirjeenvaihtajan kokemuksistaan (1998).

22

Pietiläinen 1998b, 99. Esimerkiksi Helsingin Sanomien jutuista, jotka käsittelivät ulkomaisten tapahtumia ja joissa lähde oli mainittu, omien toimittajien tai kirjeenvaihtajien tekemiä oli vuonna 1961 noin 25 prosenttia. Vuonna 1974 osuus oli 58 prosenttia, ja osuus oli yhtä suuri myös vuonna 1995. Toisaalta myös toisensuuntaisiakin kehitystrendejä on ollut nähtävissä, kuten Kansan Uutisilla. Vuonna 1961 Kansan Uutisten omien toimittajien tai kirjeenvaihtajien osuus oli 28 prosenttia, vuonna 1974 se oli laskenut 24 prosenttiin ja 1995 luku oli 21 prosenttia (Vehmas 1964, 98; Hyvärinen ym. 1975, 259; Pietiläinen 1998b, 99.) Vehmaan ja Hyvärisen ym. tutkimuksissa mitattiin ulkomaan uutisointia hieman eri tavalla, joten prosenttilukuja on pidettävä vain suuntaa-antavina.

²³ Merrill 1991, 35. Nyt tasan kymmenen vuotta myöhemmin yleisö on jo kasvanut yli kuuden miljardin.

24

Keränen 1984, 135 - 136; Hemánus 1983, 24, 202; Torvinen 1982, 19. Toisaalta voidaan Merrillin (1991, 31) tapaan todeta, että myös eräät matkailijat, kauppiat, diplomaatit ja merikapteenit tekivät ajoittain toimittajien työtä ja olivat siten ensimmäisten journalistien joukossa. Ensimmäisenä omia ulkomaankirjeenvaihtajia alkoi käyttää lontoolainen *The Morning Chronicle* 1769 (Thurén 1986, 27). Lontoolaisella *The Times*illa oli 1850-luvun lopulla 18 kirjeenvaihtajaa eri puolilla maailmaa (Keränen 1984, 136). Krimin sota 1850-luvun puolivälissä merkitsi ulkomaan uutisten lopullista läpimurtoa ja esimerkiksi kaikki tärkeimmät lontoolaislehdet lähettivät kirjeenvaihtajia sotänäyttämölle. (Keränen 1984, 101.)

25

Valkonen (1998, 5) toteaa, että "tämä kirja ei ole tutkimus vaan kertomus kirjeenvaihtajan ja toimittajan havainnoistani, joita en väitä koko totuudeksi". Myöhemmin (s. 107) hän tuo esille, että "Uuden Suomen kuten muidenkin lehtien täsmällinen sisältöanalyysi on tietävästi edelleen tekemättä".

Aikaisempi kirjeenvaihtajatutkimus

Varhaisin ulkomaankirjeenvaihtajien työtä käsitellyt tutkimus on yhdysvaltalaisen John Hohenbergin *Foreign Correspondence*²⁶ (1967). Teos kartoittaa perusteellisesti, tosin vahvasti amerikkalaisesta näkökulmasta ulkomaankirjeenvaihtajuuden historiaa aina 1700-luvun lopulta 1960-luvulle. Samaa lajityyppiä, mutta astetta kunnianhimoisempi on brittiläisen Phillip Knightleyn sotakirjeenvaihtajista kertova *The First Casualty, the War Correspondent as Hero, Propagandist and Myth Maker* (1982). Knightleyn teos pureutuu ulkomaankirjeenvaihtajan työn tunnetuimpaan erikoislajiin huolellisesti ja perusteellisesti. Näkökulma on monipuolisempi kuin Hohenbergilla. Knightley on pystynyt käyttämään kirjassaan hyväksi myös omaa työkokemustaan. Knightley on sotakirjeenvaihtajien lisäksi kirjoittanut esimerkiksi brittiläisestä toimittajasta Kim Philbysta (1988), joka vakoili Neuvostoliitolle.

Sosiologisempaa tutkimusotetta ovat käyttäneet brittiläinen Jeremy Tunstall *Journalist at Work*²⁷ (1975) ja yhdysvaltalainen Stephen Hess (1996) *International News and Foreign Correspondents* -teoksissaan. Tutkimukset perustuvat pitkälle toimittajien antamiin tietoihin ja keskittyvät pääasiassa kirjeenvaihtajan työn kartoittamiseen tutkimusajankohtana. Hessin tutkimus on löytämistäni ulkomaankirjeenvaihtajatutkimuksista selvästi kattavin. Hän keräsi tutkimusryhmineen tietoja yhteensä 404 työssä olevalta (vuonna 1992) ja 370 entiseltä yhdysvaltalaiselta ulkomaankirjeenvaihtajalta. Lisäksi Hessin tutkimuksessa käytiin läpi yhteensä 24 000 uutistoimisto-, sanomalehti-, aikakauslehti- ja tv:n uutisjuttua vuosilta 1978, 1988 - 1992).²⁸

Luonnollisesti lukuisissa kansainvälistä viestintää koskevissa tutkimuksissa ja journalismin oppikirjoissa on sivuttu kirjeenvaihtajia, mutta yleensä vain muutamien kappaleiden tai sivujen verran, kuten esimerkiksi Gans *Deciding What's News* (1980, 271 - 272), Gaunt *Choosing the News* (1990, 119), Merrill *Global Journalism* (1991, 41 - 43) ja Hodgson *Modern Newspaper Practise* (1992, 28).

Suomessa ulkomaankirjeenvaihtajia ovat aiemmin opinnäytetöissään tutkineet Martti Ahvenainen *Suomalaisten sanomalehtien päätoimiset ulkomaankirjeenvaihtajat* (1964), Henrik Knif *Utrikeskorrespondens efter liberalismens genombrott i Finland. En studie av utrikeskorrespondensen i Helsingfors Dagblad, Åbo Underrättelser och Wasabladet åren 1864, 1870 och 1876* (1980), Vesa Vanhalakka *Ulkomaanavustajien ja ulkomaankirjeenvaihtajien rooli ja asema kolmessa suuressa sanomalehdessä* (1987) sekä Hanna Torniainen *Suomalaisten joukkotiedotusvälineiden ulkomaankirjeenvaihtajien työ* (1989). Tuomo Mörä haastatteli EY-journalisteja käsittelevässä

²⁶ Muun muassa Knif (1980, 50) on kritisoinut Hohenbergin teosta populääriksi ja epätieteelliseksi.

²⁷

Tunstallin tutkimuksessa on mukana ulkomaankirjeenvaihtajien lisäksi muun muassa ilmali-, rikos, koulutus-, muoti, urheilu-, työmarkkina-, moottoriurheilu- ja poliittiset toimittajat.

²⁸ Hess 1996, xiv.

väitöskirjatyössään *EU-journalismin anatomia, Mediasisältöjä muokanneet tekijät ennen kansanäänestystä 1994* (1999) myös suomalaisia Brysselin-kirjeenvaihtajia. Jyrki Vesikansa suunnitteli 1970-luvulla jatkotutkimusta ulkomaankirjeenvaihtajista Suomen sanomalehdistön historia -projektissa²⁹, mutta ei vielä silloin ennättänyt viedä hankettaan tutkimussuunnitelmaa pidemmälle. Hän käytti myöhemmin lisensiaatintyössään *Sinivalkoiseen Suomeen: Uuden Suomen ja sen edeltäjien historia. I 1847-1939* (1997) hyväksi kirjeenvaihtajatietämystään. Pirkko-Liisa Kastarin väitöskirjan *Mao, missä sä oot? Kiinan kulttuurivallankumous Suomen 1960-luvun keskusteluissa* (2001) liitteessä 2 on kerrottu tiiviisti Kiinassa työtään tehneiden ulkomaankirjeenvaihtajien historia.³⁰

Ahvenaisen toimittajatutkinnon lopputyö perustui kirjeenvaihtajien ja heidän esimiestensä haastatteluihin sekä juttunäytteisiin. Knifin Pohjoismaiden historian pro gradu -työ tarkasteli kirjeenvaihtajien työtä vanhojen lehtitekstien avulla. Torniainen puolestaan käytti valtio-opin pro gradu -työssään tutkimusmenetelmänään teemahaastattelua.

Ruotsissa Lena Höglund teki *Rysk höst - korrespondent i Moskva* -nimisen tutkimuksen (1983) pro gradun -tasoisena opinnäytteenä. Ulkomaankirjeenvaihtajia ovat tutkimuksissaan sivunneet myös Raino Vehmas *Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto* (1964) ja Pekka Hyvärinen, Helena Idänpään-Heikkilä ja Juhani Virkki *Tutkimus ulkomaanaineistosta* (1975).

En ryhdy tässä yhteydessä tämän tarkemmin referoimaan tutkimusten sisältöä. Palaan niihin aina, kun se on tarpeen.

Totalitarismi-kirjeenvaihtajuus: toimittajia vai vakoojia?

Koska sotakirjeenvaihtajien työllä on monia yhtymäkohtia Moskovan-kirjeenvaihtajien työhön, käyn seuraavaksi tarkemmin läpi tätä ajallisesti varhaisinta totalitarismi-kirjeenvaihtajalajia.³¹ Yksi keskeisimmistä Moskovan- ja sotakirjeenvaihtajan samankaltaisuuksista nimittäin on, että molemmat toimittajaryhmät ovat pitkään joutuneet tekemään työtään totalitaristisissa³² olosuhteissa. Ei ole myöskään sattumaa, että monet entiset Moskovan-kirjeenvaihtajat ovat myöhemmin kierrelleet eri maiden kriisipesäkkeissä, journalistisesti vaikeissa työolosuhteissa.

²⁹ Tommila 1977, 19; Vesikansa 1977, 42 - 51.

³⁰ Kastari 2001, 414 - 421.

³¹

Totalitarismi-kirjeenvaihtajuus on oma käsitteeni. Sen tarkoituksena on korostaa monien sota- ja joidenkin ulkomaankirjeenvaihtajien työssä esiintyviä samankaltaisia ongelmia ja työn tekemisen ehtoja.

³²

Ahmavaaran (1987, 19) mukaan totalitarismilla on pitkä perinne, joka alkaa muinaisten arkaaisten valtakuntien monituhatuotisesta historiasta. Mielestäni totalitarismissa on aina kyse yhden ideologisen ryhmän (uskonnollisen tai poliittisen) harjoittamasta pakkovallasta. Totalitarismin vastakohtana on demokratia. Totalitaristisia olosuhteita voi olla myös demokratioissa, esimerkiksi sota-aikoina.

Knighleyn mukaan William Howard Russellin Krimin-sodan uutisointi aloitti siviilikirjeenvaihtajan siviiliväestölle suunnatun sotauutisoinnin.³³ Russell havaitsi pian sen minkä monet muut sotakirjeenvaihtajat myöhemmin: "silminnäkiäjöiden kertomukset olivat usein ristiriitaisia". Russell teki myös saman virheen kuin monet muut hänen jälkeensä: hän piti itseään osana armeijaa. Hän ei myöskään koskaan kritisoinut itse sotaa. Kirjeenvaihtajien ja armeijan henkilökunnan välinen läheinen suhde oli Knightleyn mielestä tuhoisaa kirjeenvaihtajien työn kannalta. "Jos miehistö oli heidän ystävänsä, heidän luotettunsa ja sensorinsa, miten he pystyisivät kirjoittamaan siitä, jos miehistö epäonnistuisi."³⁴

Sotakirjeenvaihtajien yhteisenä ongelmana on aina ollut: "Kerronko näistä asioista, vai pidäkö suuni kiinni". Sir Philip Gibbs kirjoitti 1923 ensimmäisestä maailmansodasta, että "me samaistimme itsemme täydellisesti armeijaan taistelukentillä - - Me pyyhimme mielestämme kaikki ajatukset omasta skuupista ja pidättäydyimme kiusauksesta kirjoittaa edes yhtä sanaa, joka olisi tehnyt upseerien ja miehistön tehtävän vaikeammaksi ja vaarallisemmaksi. Ei ollut tarvetta sähköiden sensuroinnille. Olimme itse itsemme sensoreita".³⁵ Tätä voidaan kutsua itsesensuuriksi.³⁶

Amerikan sisällissota oli monella tapaa merkittävä etappi sotauutisoinnin historiassa. Silloin luotiin ensimmäistä kertaa useiden toimittajien pool-systeemi (rengas, liittymä).³⁷ Myöhemmin toimittaja-poolit ovat olleet yleisesti käytössä sotien lisäksi muissakin uutistapahtumissa osittain armeijan vaatimuksesta, mutta kustannussyistä osin myös median itsensä haluamana järjestelmänä.

33

Knighley 1982, 4. Myös niin sanottujen armeijan tiedotuskomppanioiden väki on joutunut tekemään työtään totalitaristisissa olosuhteissa, mutta heidän lähtökohtansa on useimmiten toinen kuin sotakirjeenvaihtajilla. Jatkosodan rintamakirjeenvaihtajia eli tiedotuskomppanian miehiä (TK-miehiä) on tutkinut Touko Perko (1974). TK-miehet eivät olleet varsinaisesti minkään viestimen palveluksessa vaan toimivat Päämajan propagandisteina. TK-kieli oli usein epämääräistä, koska sotilaalliset salaamissyyt estivät eksaktin kielen käytön. Esimerkiksi komppanian, pataljoonan, rykmentin ja divisioonan sijasta käytettiin "osastoa", "porukkaa" tai "poppoota". Tekstien tarkastajien tehtävänä oli myös valvoa, ettei vihollista hyödyttäviä tai kotirintaman mielialoja laskevia tietoja pääsisi julkisuuteen. Sensuuritoimiston ohjeiden mukaan kirjoituksissa ja kuvissa ei saanut esittää seikkoja, jotka paljastaisivat esimerkiksi omia suunnitelmia, operaatiomenetelmiä, eri aselajien toimintaa tai joukkojen siirtoja. Taistelutoiminnasta ei saanut kertoa tarkan kronologisesti. Ehdottomasti kiellettyä oli kaikenlainen poliittinen spekulatio. Sotilaallisten tilannetietojen julkaisuissa TK-miehet eivät voineet mennä Päämajan tilannetiedotuksen edelle. Vasta virallisesti ilmoitettujen tietojen jälkeen voitiin esittää erilaisia rintamakuvauksia. Tarkat paikanmääritykset olivat pannassa. Puhuttiin esimerkiksi vain Kannaksesta, Itä-Karjalasta tai Rukajärven suunnasta. Tavallisin paikanmääritys oli "täällä jossakin". Upseerien nimien mainitseminen oli myös kiellettyä samoin kuin kaikenlainen "kauhupropaganda" sekä kuvaukset partisaanien toiminnasta. TK-miehille kerrottiin jo etukäteen sensuuri- ja muut määräykset. Tiukasta valvonnasta huolimatta jonkin verran kiellettyjä tietoja pääsi julkisuuteen. TK-tuotanto oli kuitenkin varsin suuressa määrin yhdenmukaistettua ja samankaltaista. (Perko 1974, 9, 55 - 59.)

³⁴ Knightley 1982, 10, 17, 82.

³⁵ Knightley 1982, 7, 81.

³⁶ Ks. enemmän itsesensuurista 1.3.

37

Knighley 1982, 46. Esimerkiksi George W. Smalley the New York Tribunesta rakensi yhteistyötä the New York Tribunen ja London Daily Newsin välille. Kumpikin lehti sai oikeuden toisen kirjeenvaihtajan sähköisiin.

Knightleyn arvion mukaan Amerikan sisällissodan ja ensimmäisen maailmansodan välinen aika oli sotakirjeenvaihtajien "kultakausi", koska lehdistön levikit kasvoivat, lennättimen käyttö lisääntyi ja sensuuri oli vielä hidashiikkeistä.³⁸ Persoonaton by-line "From our own correspondent" hävisi lehdistä ja kirjeenvaihtajien nimet tulivat tilalle. Esimerkiksi Italiassa Corriere della Seraa myytiin kaduilla huutamalla, että artikkelin oli kirjoittanut Barzini.³⁹

Knightleyn mielestä ensimmäisestä maailmansodasta alkoi "suuri salaliitto": "Jotta sota länsirintamalla saattoi jatkua, oli ihmisiltä vaadittava yhä enemmän uhrauksia, joita ei olisi voitu tehdä, jos koko totuus länsirintamalta olisi ollut tiedossa."⁴⁰ Kerrottiin enemmän tarkoituksellisia valheita kuin koskaan aikaisemmin historiassa⁴¹, ja koko valtiokoneisto alkoi tukahduttaa totuutta. Britannian pääministeri Lloyd George kertoi tavattuaan Manchester Guardianin toimittajan C.P. Scottin, että "jos ihmiset todella tietäisivät, sota loppuisi huomenna". Britanniassa Defence of the Realm Act mahdollisti ankaran sensuurin, jonka perintö elää yhä meidän aikanamme. Kun brittiläiset sanomalehtien omistajat olivat hyväksyneet kontrollin, propagandayhteistyö toi heille sosiaalisia palkintoja, kuten poliittista valtaa. Mutta samalla vaarantui yleisön luottamus lehdistöön. Sodan loppuun mennessä britit olivat luoneet propaganda-organisaation, josta esimerkiksi Goebbels otti mallia parikymmentä vuotta myöhemmin.⁴²

Venäjän ja Japanin sota 1904-05 oli hyvä esimerkki sotakirjeenvaihtajien rajoitetuista työmahdollisuuksista. Japanilaiset pystyttivät tiukan sensuurin ja pitivät länsimaisen sotakirjeenvaihtajat tiukasti Tokion loistohotelleissa. Vain harvat heistä näkivät lainkaan varsinaisia taisteluita. Japanilaisten asennetta sotakirjeenvaihtajiin osaksi selittää se, että he epäilivät ulkomaisia kirjeenvaihtajia vakoilijoiksi, etenkin brittiläisen the Timesin väkeä.⁴³

³⁸ Knightley 1982, 42.

³⁹

Knightley 1982, 42. Sota- ja ulkomaankirjeenvaihtajien työn tutkiminen on sikäli erityisasemassa, että heidän journalistiset tuotoksensa on yleensä lehdistä signeerattu nimin toisin kuin muiden toimittajien jutut. Esimerkiksi Suomessa toimittajan nimen käyttäminen kotimaan uutisjutuissa yleistyi vasta 1980- ja 1990-luvuilla.

⁴⁰ Knightley 1982, 64.

⁴¹

Ensimmäisen maailmansodan aikana saksalaisissa lehdistä oli runsaasti tarinoita sairaaloista, jotka olivat täynnä saksalaisia sotilaita, joiden silmät oli kaivettu ulos kuopistaan. Esimerkiksi Wezer Zeitungin mukaan kymmenvuotias poika oli nähnyt "ämpärillisen sotilaiden silmiä". Knightleyn mielestä kyseessä on tyypillinen hirmutekotarina, jonka juuret ulottuvat aina ristiretkien aikoihin. Ranskalaiset puolestaan kertoilivat laajasti belgialaisesta vauvasta, jonka kädet oli katkaistu. Tarinan oli alunperin tehnyt Timesin kirjeenvaihtaja elokuussa 1914, mutta ranskalaiset parantelivat sitä. Kirjeenvaihtaja oli kertonut kuullessaan tarinan kädettömästä vauvasta eräältä mieheltä, joka puolestaan oli kertonut sen katolisen kirkon edustajalle. Kirjeenvaihtaja ei siis ollut nähnyt miestä itse. Ranskalaiset olivat teettäneet kuvan kädettömästä lapsesta ja julkaisivat sen La Rive Rougessa syyskuussa 1915. Kuvan yhteydessä julkaistiin myös piirros, jossa saksalaiset sotilaat söivät käsiä. Ennen kuin hirmutarina osoittautui väärennetyksi, se ehti palvella tarkoitustaan Ranskassa, Britanniassa ja myös Yhdysvalloissa. (Knightley 1982, 90 - 91.)

⁴² Knightley 1982, 64 - 66.

⁴³ Knightley 1982, 61.

Vietnamin sota on puolestaan yksi tutkituimmista journalismin historian aiheista. Sen opetusten väitetään olevan yhä kaiken nykyisen sota- ja kriisi-tiedottamisen taustalla. Vietnamin sodassa sotakirjeenvaihtajat saivat tehdä työtään suhteellisen vapaasti. Armeija tarjosi kalustoaan sotakirjeenvaihtajien käyttöön eikä ennakkosensuuri ollut ainakaan sodan alkuvaiheessa kovinkaan ankaraa. Saigonissa majoilleet ensimmäiset harvat sotakirjeenvaihtajat havaitsivat pian, että viranomaisten antamat viralliset tiedot olivat usein ristiriidassa omin silmin nähdyin todellisuuden kanssa. Kirjeenvaihtajat alkoivat suhtautua kriittisesti viranomaisten tietoihin ja kriittisyys siirtyi myös heidän juttuihinsa. Puolisen tusinaa sotakirjeenvaihtajaa muodosti "vapaan lehdistön leirin" ytimen, joka asettui oppositioasemaan Yhdysvaltain sotilaallisen, mutta ennen muuta poliittisen johdon kanssa. Sotakirjeenvaihtajien mielestä paljon tärkeää tietoa sodasta jäisi kokonaan kertomatta, jos journalismi joutuisi nojaamaan vain poliittisen johdon antamaan informaatioon.⁴⁴

Trevor Thrallin (2000) tutkimuksen uusi keskeinen havainto on, että Yhdysvaltain poliittinen johto eikä armeija, on ollut Vietnamin sodan jälkeen päävastuussa lehdistönkontrollin tiukentumisesta eri kriisien yhteydessä.⁴⁵ Yhdysvaltain presidentin johtaman uuden mediastrategian tarkoituksena on ollut entistä aggressiivisemmin rajoittaa toimittajien pääsyä erilaisten sotilaallisten konfliktien silminnäkijöiksi. Tämän rinnalla toimii lisäksi toinen, sofistikoituneempi julkisuuden ohjausstrategia, jonka yhtenä ilmentymänä on se, että Yhdysvaltain presidentit ovat entistä näkyvämmiin esillä mediassa ja yrittävät siten käyttää hyväkseen median takaamaa julkisuutta.⁴⁶

Luostarinen on käyttänyt osuvaa termiä journalistiset vastastrategiat, joiden avulla journalistit voivat yrittää säilyttää ammatillisen itsenäisyytensä vaikeissakin olosuhteissa. Hänen mielestään ensisijainen journalistisen itsenäisyyden osoitus on, että kaikkeen uutisaineistoon liitetään selkeä tiedon alkuperää koskeva tunniste. Esimerkiksi Persialahden sodan ensimmäisenä viikkoina brittilehdet eivät lähteitään usein maininneet. Luostarinen toteaaakin, että lehdet toimivat itse asiassa suurelta osin sotapropagandan välineinä.⁴⁷

Sotakirjeenvaihtajien historia kertoo muutamista sotakirjeenvaihtajien onnistumisista. Nuoren australialaisen lehtimiehen Keith Murdochin, lehtimoguli Rupert Murdochin isän, esimerkki ensimmäisessä maailmansodassa näyttää, miten päättäväinen kirjeenvaihtaja voi saada paljon aikaan. Tiukasta sensuurista

⁴⁴ Thrall 2000, 5 - 7, 14 - 18, 54 - 58.

⁴⁵ Thrall 2000, 5.

⁴⁶

Thrall 2000, 6. Vietnamin sodan uutisoinnin lisäksi myös Watergate-skandaali, joka johti presidentti Nixonin eroon, vaikutti keskeisesti journalistien ja poliittisen johdon välisen epäluottamuksen syntyyn. Tämä molemminpuolinen epäluuloisuus jatkuu yhä Yhdysvalloissa. (emt., 7.)

⁴⁷ Luostarinen 1994, 244.

huolimatta hän onnistui saamaan läpi kritiikkiä eräistä huonosti suunnitelluista sotatoimista Välimeren alueella. Kenraali erotettiin ja kritiikin kohteeksi joutuneista sotatoimista luovuttiin.⁴⁸

Poikkeuksellisissa työolosuhteissa journalismin perinteiset professionaaliset käytännöt joutuvat joustamaan. Yhtenä esimerkkinä on sotakirjeenvaihtajien pitkäikäinen yhteistyötraditio. Yleinen tapa on, että sotakirjeenvaihtajat tapaavat yhteisissä majapaikoissa ja jokainen kertoo mitä oli ehtinyt saada tietoonsa.⁴⁹ Tätä toimittajien yhteen kerääntymistä voi pitää esimerkkinä journalistisesta vastastrategiasta.

Eri maiden turvallisuuspalvelut ovat aina olleet kiinnostuneita sotakirjeenvaihtajista, mutta myös ulkomaankirjeenvaihtajista. Jo Yhdysvaltain sisällissodan aikana etelävaltiolaiset käyttivät apunaan sveitsiläistä maahanmuuttajaa ja sotakirjeenvaihtajaa Henry Holtzea. He lähettivät hänet Britanniaan liittovaltion salaisen palvelun varoja matkassaan. Hänen tehtävänä oli lahjoa brittiläisiä journalisteja ja oman ilmoituksensa mukaan hän onnistui saamaan koukkuunsa ainakin seitsemän journalistia. Lisäksi hän perusti kerran viikossa ilmestyvän *Index*-lehden, joka näytti puhtaasti brittiläiseltä julkaisulta, mutta olikin itse asiassa Etelävaltioiden propagandaväline.⁵⁰

Tiedustelupalvelujen ja toimittajien väliset suhteet on yksi vaikeimmin tutkittavista vuorovaikutuksen muodoista. Kuitenkin esimerkiksi Yhdysvalloissa 1980-luvulla tehdyn selvityksen mukaan sadoilla toimittajilla oli salaisia yhteyksiä maan keskustiedustelupalvelu CIA:hin. Yhtenä vaikuttamisen kohteena olivat nimenomaan ulkomailla työskentelevät yhdysvaltalaiset kirjeenvaihtajat. Yhdysvaltalaiset viestimet ovat myös auttaneet maan tiedustelupalvelun väkeä naamioimalla heitä toimittajiksi ja välittämällä heille

48

Knightley 1982, 84 - 87. Ensimmäisessä maailmasodassa australialainen sotakirjeenvaihtaja Charles Bean poikkesi myös monista kollegoistaan. Hän kävi päivittäin rintamalla itse tarkistamassa taistelujen tuloksia. Hän ei hyväksynyt toisen käden lähteitä. Hän piti velvollisuutenaan 'nähdä kaikki omin silmin'. Sota-aikana hänen tietojansa ja kriittisyyttänsä ei kuitenkaan ilmestynyt missään, koska hänen tavoitteenaan ei ollut kirjoittaa uutisia, vaan sodan virallinen historia. (Knightley 1982, 94.) Amerikan-irlantilaisen Januarius Aloysius MacGahanin jutut turkkilaisten julmuudesta Etelä-Bulgarian kristittyjä vastaan aiheuttivat puolestaan maailmanlaajuisen närkästyksen. MacGahan kertoi yli 12 000 ihmisen kuolemasta veriteoissa, ja Venäjä päätti aloittaa sodan 1877 Turkia vastaan. Bulgarianlaisten mielestä MacGahan oli tärkeässä roolissa maan itsenäistymisen kannalta ja hänen muistokseen pidettiin pitkään messuja Tirnovassa. (Knightley 1982, 50 - 52.)

⁴⁹ Knightley 1982, 80. Ks. myös Mykkänen 1995.

50

Knightley 1982, 34.

uutisfilmejä.⁵¹ Lännen tiedustelupalvelujen mukaan yleensä 25 - 35 prosenttia lännessä olevista neuvostoliittolaisista virkailijoista ja diplomaateista palveli tiedustelua, edusti siis KGB:tä tai GRU:ta.⁵²

Uuden Suomen ja Helsingin Sanomien entinen Moskovon-kirjeenvaihtaja Martti Valkonen kertoi kirjassaan, että "lännen moniarvoinen vapaus ja yrittämisen oikeus antoivat neuvostoviranomaisille runsaasti mahdollisuuksia käyttää hyväkseen läntistä avoimuutta. Niinpä Moskovasta lähetettiin vakoilijoita ulkomaille kirjeenvaihtajiksi naamioituneina". Samaan tapaan neuvostoviranomaiset suhtautuivat kaikkiin Moskovassa olleisiin kirjeenvaihtajiin potentiaalisina vakoilijoina.⁵³

Myös Uuden Suomen ja Helsingin Sanomien pitkäaikainen ulkomaankirjeenvaihtaja Lauri Karén kertoi muistelmateoksessaan, miten "lehdistökorppi on perinteisesti kaiken maailman salaisten palvelujen lempipapereita". Karénin mielestä lehtimiesten olisi syytä pitää rajat selvinä toisen ammatin harjoittajiin, mutta aina tämä ei onnistu: "Raaka totuus on kuitenkin se, että kumpikin ryhmä tai ainakin niiden kokeneimmat edustajat yrittävät käyttää toisiaan häikäilemättä hyväkseen, mikä joskus edellyttää jonkinlaista yhteistyötä." Karén kertoo lisäksi, että: "Tiedustelupalvelumiehet pyrkivät ottamaan selville, mitä lehtimiehet ovat saaneet tietoonsa, ja koettavat vetää näitä mukaan keikkoihinsa taatakseen ammatillista laillisuutta retkilleen, ja journalistit lähtevät tietten tahtoen mukaan, koska heille on taas hyötyä toisen ammatin harjoittajan tavallisesti ylivoimaisista perustaidoista, kielitaidosta ja selviytymiskyvystä. He ovat ammattilaisia, kun taas journalisti on voitu heittää paikalle mistä tahansa tavanomaisesta silppuhommastaan."⁵⁴

51

Shoemaker - Reese 1991, 172. Kongressin tutkimuksissa kävi ilmi, että suosituimmat lehdistökorppit olivat New York Timesin ja Colombia Broadcasting Systemin. (Karén 1994, 249.) Rislakin (1982, 428) mukaan CIA on kirjoittanut tai auttanut julkaisemaan noin 1200 kirjaa ja että yli 400 amerikkalaista toimittajaa ja kirjeenvaihtajaa on ollut CIA:n palkkalistoilla. CIA:n väitetään myös perustaneen useita lehtiä ja tietotoimistoja eri puolilla maailmaa ja käyttäneensä jokaisessa pääkaupungissa ainakin yhtä lehteä hyväkseen.

52

Rislakki 1982, 397. Historian aikana Neuvostoliiton tiedustelupalvelu on vaihtanut usein nimeään. Tšeka muuttui GPU:ksi 1922. OGPU se oli 1923-34. Siitä eteenpäin se tunnettiin aiemmin perustetun johtoelimensä eli yleisliittolaisen kansankomissariaatin NKVD:n nimellä. 1941 NKVD:n rinnalle tuli NKGB, joista ensimmäinen hoiti poliisihallinnon, toinen tiedustelun. 1943 luotiin SMERSH hoitamaan sota-ajan vastavakoilua. 1946 syntyi sisäministeriö MVD ja turvallisuusministeriö MGB. KGB on ollut nimenä vuodesta 1954. KGB tulee venäjän kielen sanoista Komitet Gosudarstvennoi Besopasnosti, valtion turvallisuuskomitea. Läntisten lähteiden mukaan KGB:ssä oli 100 000 - 400 000 työntekijää, jotka ovat vastuussa ulkoisesta ja sisäisestä turvallisuudesta, rajavartiostosta ja opposition valvonnasta. (Andrew - Mitrokhin 1999; Rislakki 1982, 99.) GRU on sotilastiedustelu.

53

Valkonen 1998, 26 - 27, suora sitaatti 26. Valkonen kertoo kirjassaan esimerkin Neuvostoliiton television Lontoon-kirjeenvaihtajasta, jonka hän luokitteli "kirjeenvaihtajaksi naamioituneeksi vakoilijaksi".

⁵⁴ Karén 1994, 219.

Moskovan-kirjeenvaihtajuuden varhaisvaiheet

Kaikilla tärkeimmillä läntisillä sanomalehdillä ja uutistoimistoilla oli pysyvät kirjeenvaihtajat Pietarissa ensimmäisen maailmansodan aikana, mutta he kirjoittivat vain vähän - muutamain poikkeuksin - siitä mitä maassa todella tapahtui. Suurin osa kirjeenvaihtajista oli brittiläisiä tai ranskalaisia - venäläisten liittolaisia siis - eivätkä he voineet kirjoittaa esimerkiksi siitä, että Venäjän armeijan voimavarat olivat ensimmäisen maailmansodan aikana käymässä vähiin. Ainoa poikkeus oli brittiläinen *The Manchester Guardian*. Lehden poikkeuksellisen tarkka raportointi perustui yhden kirjeenvaihtajan, Morgan Philips Pricen työhön. Pricella oli hyvä Venäjän tuntemus. Hän oli ollut Siperiassa tieteellisellä tutkimusretkellä 1910 ja kiinnostunut Venäjän asioista. *Guardian* lähetti Pricen Pietariin talvella 1914 uutistyöhön, mutta hänen tehtävänään oli myös lähettää lehden toimitukselliselle johdolle henkilökohtaisia raportteja, joita nämä voivat käyttää apunaan lehden toimituspolitiikkaa luodessaan. Muiden brittiläisten lehtien huono Venäjä-uutisointi johtui pitkälti *The Timesin* kyvyttömyydestä uskoa pitkäaikaisen Pietarin-kirjeenvaihtajansa Robert Wiltonin lähettämiin hälyttäviin tietoihin. Hänen uutisiaan sen sijaan sensuroitiin. *Timesin* kotitoimituksessa Lontoossa ei ollut ainoatakaan Venäjän asioista perillä ollutta toimittajaa, silti kotitoimitus väitti tietävänsä paremmin Venäjän-tilanteesta kuin lehden oma, paikalla oleva kirjeenvaihtaja. Jälkeenpäin lehti selitti menettelytapojaan muun muassa sillä, ettei heidän kirjeenvaihtajansa nauttinut toimituksen täyttä luottamusta. Lisäksi lehti arvioi 35 vuotta lokakuun vallankumouksen jälkeen, ettei Wilton täysin aikanaan tajunnut proletariaatin vallankumouksen ideaa, mutta ei ideaa ymmärtänyt aikanaan myöskään lehden toimituksellinen johto.⁵⁵

Myös *Guardianin* Pricella oli vaikeuksia saada uutisiaan läpi. Kun hän esimerkiksi oli haastatellut tsaarin setää suuriruhtinas Nikolaista, jonka mukaan Romanovien dynastian takaisin palauttaminen oli täysin mahdotonta, haastattelu julkaistiin kuusi päivää myöhemmin ainoastaan yhdessä painoksessa. Pricen arvioiden mukaan uutinen oli aluksi päässyt livahtamaan sensorien ohi, mutta huomattuaan virheensä, he olivat kyenneet estäneet uutisen leviämisen myöhempään painokseen.⁵⁶

Suurin osa kirjeenvaihtajista ja lehtien toimituksellisesta johdosta ei ottanut bolševikkeja tosissaan. Esimerkiksi *Timesin* kirjeenvaihtaja lähti Pietarista syyskuun puolivälissä 1917, koska hänen arvioidensa mukaan mitään maata järjestyttävää ei ollut lähiaikoina tapahtumassa Venäjällä. Näin *Timesilla* ei ollut lainkaan kirjeenvaihtajaa Venäjällä raporttoimassa lokakuun vallankumousta. Kun Lenin saapui sinetöidyssä junavaunussa Venäjälle, vain Reuters vaivautui kertomaan asiasta. Myöhemmin Reutersin kirjeenvaihtaja Guy Beringer katsoi tilanteen niin uhkaavaksi, että hän pakeni Venäjältä Suomeen.⁵⁷

⁵⁵ Knightley 1982, 124 - 126, 130.

⁵⁶ Knightley 1982, 127.

⁵⁷ Knightley 1982, 128, 130, 132.

Vain muutamat Pietarin-kirjeenvaihtajat olivat itse paikan päällä todistamassa lokakuun vallankumouksen tapahtumia. Piercen lisäksi paikalla oli yhdysvaltalainen journalisti ja kirjailija John Reed, joka oli Pietarissa *The Masses*-lehden kirjeenvaihtajana. Reedin sympatiat olivat alusta lähtien bolševikkien puolella. Hänen silminnäkijäraporttinsa olivat vertaansa vailla. Reedin ja Piercen lisäksi bolševikkien päämajaan päästettiin ainoastaan *London Daily Newsin* Arthur Ransome. Knightleyn mielestä ainoastaan Pierce ja Reed pystyivät kuvailemaan lukijoilleen mitä Pietarissa todella tapahtui. Pierce voitti uutiskilpailussa Reedin kertomalla ensimmäisenä, että bolševikit olivat ottaneet Venäjällä vallan itselleen. Hän käytti apunaan tanskalaista uutistoimistoa lähettäessään uutisen *Guardianille*.⁵⁸

Vuoden 1917 marraskuusta vuoden 1919 marraskuuhun *New York Times* raportoi 91 kertaa, että bolševikit ovat juuri luhistumisillaan tai olivat jo luhistuneet.⁵⁹

Moskovan-kirjeenvaihtajuus 1920 - 1950

Neuvostoliitto oli 1920-, 30- ja 40-luvuilla sulkeutunut totalitaristinen yhteiskunta, josta oli saatavissa vain niukasti tietoja.⁶⁰ Etenkin Stalinin kilpailijan Kirovin murhan jälkeen 1934 kontaktit ulkomaailmaan oli supistettu minimiin. Moskovassa toimineet diplomaatit ja harvat länsimaisen lehdistön edustajat eristettiin muusta yhteiskunnasta. Harvalukuiset kirjeenvaihtajat tekivät työtään pääasiassa Tassin tiedotteiden ja neuvostoliittolaisten sanomalehtien varassa.⁶¹

⁵⁸ Knightley 1982, 131 - 132. Reed oli myöhemmin mukana perustamassa Yhdysvaltain kommunistista puoluetta.

⁵⁹ Knightley 1982, 122.

⁶⁰

Neuvostoliiton totalitaristinen järjestelmä syntyi 1930-luvun alussa. Silloin hävitettiin kaupunkien yksityinen sektori, riippumattomat pikkutilat takavarikoitiin ja viljelijät pakotettiin kolhooseihin. Kaikki oppositioryhmät kommunistisen puolueen sisällä tukahdutettiin. (Kagarlitski 1992, 17.) Se, että Neuvostoliiton todellisuus katosi brittien julkisuudesta Stalinin hirmuhallinnon aikana, johtuu todennäköisesti nimenomaan siitä, ettei Neuvostoliitossa yksinkertaisesti tuolloin ollut brittiläisiä eikä muitakaan ulkomaisia kirjeenvaihtajia tai jos olikin, heidän mahdollisuutensa toimia länsimaisen journalismin periaatteiden mukaan olivat äärimmäisen hankalat. Monet länsimaat, myös brittijoukot, ottivat osaa Venäjän sisällissotaan, joka jatkui vielä 1920-luvun puolellakin. Tätä taustaa vasten olisi täysin ymmärrettävää, ettei Stalin valtaan päästyään olisi sietänyt ulkomaalaisia "urkkijoita" kotipihallaan. Täydellistä uutispimennystä vasten puolestaan on myös ymmärrettävää brittiläisen lehtimiehen ja kirjailijan George Orwellin havainto, että "vuosina 1935-39 kommunistinen puolue veti melkein vastustamattomasti puoleensa kaikkia alle neljäkymmentävuotiaita kirjailijoita". (Orwell 1992, 86.) Suomessa sama ilmiö toistui 1960- ja 1970-luvuilla. Luostarinen (2001) on todennut julkaisemattomassa artikkelikäsitelmässään *Suومتtuminen ja kylmä sota*, että "Neuvostoliitto oli 1960- ja 1970-luvun Suomessa hieman samassa asemassa kuin se oli 1920- ja 1930-luvulla johtavien länsimaiden älymystön ajatuksissa: toiveiden ja pelkojen projektio, ihmisen 'ulkoisiin seikkoihin kohdistamassaan tulkinnassa' ilmenevä pyrkimys ja halu. Keskeistä ei ollut Neuvostoliiton todellisuus, vaan eräänlainen 'virtuaali-Neuvostoliitto', mihin kuvaan maan ei-vielä-mutta-kohta-tulevaisuudessa operoiva propaganda antoi oman osansa."

⁶¹

Immonen 1987, 95 - 96. Venäjän vallankumouksen aikoihin Pietarissa oli yhteensä 12 oikeisto- tai puolueettomien lehtien ulkomaankirjeenvaihtajaa: Guy Beringer (Reuters), Alexandre Gorline (Havas), Roger Lewis (AP), Joseph Dillon (the Daily Telegraph), Robert Wilton ja George Dobson (the Times), L.B. Golden (the Daily Mail), Arthur Ransome (the London Daily News), Francis McCullagh (the Manchester Guardian ja the New York Herald), John Foster Bass (the Chicago Daily News), Alan Ostler (the Daily Express) ja Ludovic Naudeau (Le Journal, Paris). (Desmond 1980, 349.)

Toistaiseksi on vielä epäselvää, oliko länsimaisia ulkomaankirjeenvaihtajia lainkaan Moskovassa 1920- ja 30-luvuilla ja jos oli niin keitä. George Orwellin kirjoitus *Valaan vatsassa* (1992) antaa ymmärtää, ettei Neuvostoliitosta tuohon aikaan juuri tietoja tullut länsimailmaan: "Esimerkiksi Venäjän vallankumous miltei katoaa englantilaisesta tietoisuudesta Leninin kuoleman ja Ukrainan nälänhädän väliseksi ajaksi - melkein kymmeneksi vuodeksi. Koko tämän ajan Venäjä tarkoittaa Tolstoita, Dostojevskia ja maanpakolaisina taksia ajavia kreivejä."⁶²

Chomsky kertoo tämän tutkimuksen kannalta mielenkiintoisen esimerkin ensimmäisen The New York Timesin Moskovan-kirjeenvaihtajan palkkaamisesta. 1940-luvun lopulla lehdellä ei vielä ollut omaa ulkomaankirjeenvaihtajaa Neuvostoliitossa eikä lehti myöskään saanut neuvostoviranomaisilta viisumia toimittajilleen. C.L. Sulzberger, joka oli kustantajan veljenpoika ja lehden "pääulkomaankirjeenvaihtaja" vaati vastaavaa päätoimittajaa palkkaamaan Harrison Salisburyn Moskovan-kirjeenvaihtajaksi. Salisbury ei ollut kommunisti, ei sosialisti eikä edes russofiili. Silti lehden johdossa epäiltiin, että Salisburysta saattaisi olla harmia. Vastaava päätoimittaja tutki Salisburyn aikaisempia töitä, haastatteli häntä ja päätyi lopulta siihen, että Salisbury oli "noin asteen verran vasemmalla keskustasta". Vastaava päätoimittaja totesi kuitenkin, että "loppujen lopuksi, jos me haluamme kirjeenvaihtajan Neuvostoliittoon, me emme saa sinne ketä tahansa, vaan ainoastaan sellaisen, jolle neuvostoliittolaiset suostuvat antamaan viisumin".⁶³ Viime kädessä siis Neuvostoliiton viranomaiset päättivät, ketkä pääsivät Moskovan-kirjeenvaihtajiksi.

KGB-tutkija Aleksandr Gorbunov kertoi Reijo Nikkilän tv-dokumentissa, että kaikki Moskovan-kirjeenvaihtajat kävivät läpi KGB:n seulan: "KGB pyysi suurlähetystä keräämään hakijasta mahdollisimman kattavat tiedot. Ellei KGB:llä vielä ollut näitä tietoja, lähetystö kokosi tiedot, mikä ei Suomen oloissa ollut vaikeaa." Viime kädessä Moskovan-kirjeenvaihtajan hyväksyi aina KGB, vaikka virallinen hyväksyntä olikin keskuskomitean kansainvälisen osaston käsialaa.⁶⁴

⁶² Orwell 1992, 81.

⁶³

(Chomsky 1999, 592 - 593. Suora sitaatti s. 539.) Harrison Salisbury aloitti New York Timesin -uransa Moskovan-kirjeenvaihtajana 1949 - 54. Hän tuli kuuluisaksi artikkeleistaan, jotka käsittelivät Stalinin Neuvostoliittoa. Salisburyä syytettiin Moskovan kirjeenvaihtajavuosinaan Moskovan myötäilystä, mutta hän arvosteli lehteään myöhemmin siitä, ettei hänen kirjoitustensa yhteydessä lukenut "neuvostoviranomaisten sensuroima". Salisbury kirjoitti yhteensä 29 kirjaa, joista tunnetuin on 1969 ilmestynyt Leningradin 900 päivää. Moskovan-vuosien jälkeen Salisbury työskenteli kotitoimituksessa reporterina ja kotimaan uutisten päällikkönä. Hän johti mm. presidentti John F. Kennedyn murhan uutisointia 1963 sekä raportoi Vietnamista vuodenvaihteessa 1966 - 67. Eläkkeelle jäätyään 1973 hän matkusti paljon ja kirjoitti mm. silminnäkijän raporttikirjan Taivaallisen rauhan aukion verilöylystä Pekingissä 1989. Salisburyn artikkeleita julkaistiin Suomessa mm. Helsingin Sanomissa. (HS 8.7.1993, *Pulitzer-palkittu toimittaja ja kirjeenvaihtaja Harrison Salisbury*). Neuvostoviranomaiset pyrkivät aktiivisesti mustamaalaamaan Salisburya 1970-luvulla, kuten esimerkiksi Kansan Uutisissa (27.7.1973) julkaistussa laajassa artikkelissa, jonka on allekirjoittanut Aleksandr Tshakovski. Laajan artikkelin ingressissä todetaan, että "Salisbury on tunnettu amerikkalainen lehtimies, New York Timesin varapäätoimittaja. Hän ei kuulu Neuvostoliiton ystäviin, hän on suoraan sanoen **antikommunisti**. Ilmeisesti hänen näkemyksensä Neuvostoliiton elämästä - - on erittäin valikoiva. Se kuvastuu useista hänen kirjoistaan, joista eräät sisältävät runsaasti **parjaavia neuvostovihamielisiä väitteitä**."

⁶⁴

Nikkilä 1997. Gorbunovin mukaan KGB tutki ennen kaikkea sitä, oliko kirjeenvaihtajaehdokas kenties Suomen tai jonkin muun valtion tiedustelupalvelun työntekijä. KGB:tä kiinnosti myös, voisiko se itse kenties värvätä kirjeenvaihtajan palvelukseensa.

Suomalaisen ulkomaankirjeenvaihtajuuden synty

Ennen Suomen itsenäistymistä suomalaisilla lehdillä oli jo ulkomaankirjeenvaihtajia, mutta he olivat yleensä enemmän tai vähemmän satunnaisia avustajia. Knifin mukaan 1860-1870 -luvulla ei vielä ollut oikein varmaa, kuka kirjeenvaihtaja oikein oli. Lehdissä puhuttiin "meidän kirjeenvaihtajasta", mutta yhdelläkään lehdellä ei ollut varta vasten ulkomaille lähetettyä omaa toimittajaa. Kirjeenvaihtajien signeerauskäytäntö vaihteli suuresti eikä tarkkoja signeerauksia useinkaan ollut. Kokonaisten nimien sijaan käytettiin nimilyhenteitä. Kirjeenvaihtaja saattoi myös allekirjoittaa vain ensimmäisen kirjeensä, ja seuraavaksi häntä nimitettiin vain lehden kirjeenvaihtajaksi. Oli myös kirjeenvaihtajia, jotka eivät koskaan signeeranneet itseään millään tavoin.⁶⁵

Todennäköisesti ulkomaankirjeenvaihtajat tekivät työtään jo 1860-luvulla professionaalisesti, myivät freelancer-pohjaisesti artikkeleitaan monille lehdille ja moniin maihin. Melkein kaikki suomalaisten lehtien kirjeenvaihtajat olivat autonomian aikana ulkomaalaisia. Esimerkiksi tanskalainen Richard Kaufmann oli monien suomalaisten lehtien Pariisin-kirjeenvaihtaja useita vuosia 1880-luvulla.⁶⁶ Poikkeuksena oli esimerkiksi Joel Lehtonen, joka oli Helsingin Sanomien "Pariisin-korrespondentti" vuosisadan alussa. Hän käytti nimimerkkiä Rusticus⁶⁷ Rudolf Holsti oli puolestaan Helsingin Sanomien Lontoon avustajana 1909-1911 väitöskirjatyönsä ohessa. Hän lähetti tuona aikana lehdelleen yhteensä yli 120 pidempää juttua ja noin 70 lyhyttä uutista. Åbo Underrättelserillä oli oma "yhteysmies" Tukholmassa jo 1850-luvulla.⁶⁸

Knifin tutkimusten mukaan Venäjällä suomalaisilla lehdillä ei juuri ollut ulkomaankirjeenvaihtajia 1860-1870 -luvulla. Hän arvelee, että etenkin poliittinen raportointi juuttui sensuuriin. Yksikään Knifin löytämistä harvoista Venäjän jutuista ei ollut luonteeltaan poliittinen.⁶⁹

Lehtien ulkomaanosastoa pidettiin toisarvoisena uutisosastona aina 1910 luvulle saakka, jolloin pääkaupungin lehdet oivalsivat ulkomaanuutisten merkityksen myyntivalttina. Lopullisesti ulkomaanuutisosastot löivät itsensä läpi ensimmäisen maailmansodan aikana. Viime vuosisadan lopussa oli kuitenkin jo ollut päätoimisia ulkomaantoimittajia Hufvudstadsbladetissa, Päivälehdessä ja Uuden Suomettaren toimituksissa. Vuonna 1893 Päivälehdessä ulkomaantoimittajaksi tullut Tekla Hultin ei tyytynyt pelkästään kääntämään uutisia ulkomaisista lehdistä tai vain referoimaan tapahtumia. Hän teki myös

⁶⁵ Knif 1980 52 - 61.

⁶⁶ Knif 1980, 52.

⁶⁷ Blomstedt 1994, 371.

⁶⁸ Keränen 1984, 100, 137.

⁶⁹ Knif 1980, 73.

kommentoivia kirjoituksia henkilöistä ja uutistapahtumista, mikä oli tuolloin aivan uutta Suomen sanomalehdistössä.⁷⁰

Helsingin Sanomat ja Uusi Suomi alkoivat ensimmäisinä suomalaisina lehtinä rakentaa päätoimisten ulkomaankirjeenvaihtajien verkkoa. Suomen sanomalehdistön ensimmäisenä vakinaisena ulkomaankirjeenvaihtajana mainitaan yleensä toimittaja, maisteri Ada Norna, joka lähetti Uudelle Suomelle säännöllisesti kirjoituksiaan Berliinistä aina 1920-luvun alusta toiseen maailmansotaan saakka.⁷¹ Vesikansan mukaan Uudella Suomella oli ollut vuonna 1929 Moskovassa tilapäisesti käytössään saksalaisen lehden Vossiche Zeitungin kirjeenvaihtaja Wilm Stein.⁷²

Ensimmäinen Suomesta varta vasten ulkomaille lähetetty päätoiminen kirjeenvaihtaja oli Helsingin Sanomien toimittaja Yrjö Niiniluoto, joka asettui vuonna 1926 Geneveen seuraamaan Kansainliiton toimintaa. Vuonna 1933 Niiniluoto siirtyi Lontooseen ja saman vuosikymmenen lopulla, 1939, perustettiin Helsingin Sanomien toinen kirjeenvaihtajan toimi Berliiniin.⁷³ Uusi Suomi lähetti ensimmäisenä varsinaisena ulkomaankirjeenvaihtajanaan Lontooseen Juho Timosen vuonna 1932.⁷⁴

Toinen maailmansota lamautti sekä Uuden Suomen että Helsingin Sanomien ulkomaankirjeenvaihtajien työtä.⁷⁵ Sodan vielä kestäessä, vuonna 1943, Helsingin Sanomat lähetti kuitenkin päätoimisen kirjeenvaihtajan Tukholmaan, jota lehden Skandinavian kirjeenvaihtaja on siitä lähtien pitänyt asemapaikkanaan.⁷⁶ Sota-ajan ulkomaankirjeenvaihtajien työtä ei toistaiseksi ole tutkittu eikä se myöskään kuulu tämän tutkimuksen tehtäviin.

Helsingin Sanomat ja Uusi Suomi ryhtyivät vasta 1950-luvulla elvyttämään ulkomaankirjeenvaihtajaverkostoaan. Uusi Suomi aloitti uudelleen Lontoon-kirjeenvaihtajapisteensä 1953 ja Länsi-Saksan kirjeenvaihtaja aloitti 1957. Uuden Suomen vuoden 1957 toimintakertomuksen mukaan "Uusi Suomi ensimmäisenä suomalaisena sanomalehtenä sodan jälkeen palautti kirjeenvaihtajasuhteensa sotaa edeltäneelle tasolle."⁷⁷ Helsingin Sanomat lähetti vuonna 1959 päätoimisen kirjeenvaihtajan Pariisiin.

⁷⁰ Keränen 1984, 135.

⁷¹

Vesikansa 1977, 45; Vesikansa 1997, 326 - 327. Tärkeä tekninen edellytys Berliinin-kirjeenvaihtajan uutistyyölle oli puhelinyhteyden avautuminen Saksaan talvella 1929. (Vesikansa 1997, 327.)

⁷² Vesikansa 1997, 324.

⁷³ Keränen 1984, 137; Ahvenainen 1964, 1.

⁷⁴ Keränen 1984, 137.

⁷⁵ Ahvenainen 1964, 1.

⁷⁶ Keränen, Esko 1984, 137.

⁷⁷

16.1.1958 Johtokunnan työvaliokunta. Osakeyhtiö Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirjat. Uuden Suomen arkisto (USA)/ Kansallisarkisto (KAN).

Uutena ulkomaankirjeenvaihtajalehtenä aloitti vuonna 1956 Kansan Uutiset. Alkoi kolmen lehden kilpajuoksu Moskovaan, jonka Kansan Uutiset lopulta voitti. Lehti aloitteli vuonna 1957 ensimmäistä ulkomaankirjeenvaihtajapostiaan sekä Moskovassa että Itä-Berliinissä.⁷⁸ Vuotta myöhemmin aloitti työnsä Moskovassa ensimmäinen pohjoismainen ei-kommunistinen Moskovan-kirjeenvaihtaja, Uuden Suomen Aarne Tanninen.

1.3. Suomi Neuvostoliiton puristuksessa

Rauhanajan tiedotussotaa

Kylmä sota⁷⁹, suurvaltojen välirikko, leimasi toisen maailmansodan jälkeistä maailmaa aina 1990-luvulle, Neuvostoliiton romahtamiseen asti. Luostarisen (2001) mielestä kylmässä sodassa oli kyse järjestelmällisestä aggressiosta, joka pyrki ratkaisemaan konfliktin tuhoamalla toisen osapuolen. Vaikka se ei johtanutkaan kolmanteen maailmansotaan niin kuin pelko pitkään oli, molemmat osapuolet käyttivät suunnattomasti voimavarojaan asevarusteluun ja kävivät suoraan tai ainakin välillisesti - ase- ja koulutusapuaan antaen - pienempiä sotia eri puolilla maailmaa. Luostarisen sanoin "koko metsä ei syttynyt roihuun, mutta turpeen alla kyti jatkuvasti, ja palopesäkkeitä ilmaantui säännöllisesti näkyville". Luostarinen toteaa myös, että joukkoviestinnällä ja propagandalla oli suuri merkitys suurvaltojen kamppailussa - ne olivat sodankäynnin yksi keskeinen muoto.⁸⁰ Myös Suistolan (1994) mukaan kylmä sota oli paljolti tiedotussotaa.⁸¹

Suomen valtionjohto sälytti sodanjälkeisissä poikkeusoloissa historiantutkimukselle ja julkiselle sanalle vastuuta maan ulkopoliittisen linjan uskottavuudesta. Tutkijat ja journalistit käsittivät lopulta olevansa yhteisvastuussa poliittisen eliitin kanssa Suomen ulkopoliittikan hoidosta.⁸² Sodan jälkeen Saksaan kohdistunut itesesensuuri siirtyi koskemaan Neuvostoliittoa.⁸³

⁷⁸ Ahvenainen 1964, 1.

⁷⁹

Termin isä oli Yhdysvaltain presidentin Harry Trumanin neuvonantajiin kuulunut Bernard Baruch, mutta sen toi varsinaisesti julkisuuteen kolumnisti Walter Lippmann. (Suistola 1994, 9.) Kylmä sota saavutti huippunsa Korean sodan vuosina ja Berliinin kriisin aikoina 1960-luvun alkupuolella.

⁸⁰ Luostarinen 2001. *Suometuminen ja kylmä sota* (julkaisematon artikkelikäsikirjoitus).

⁸¹ Suistola 1994, 25.

⁸² Haataja 1995, 12 - 13. Ks. myös Salminen 1979, 13.

⁸³

Salminen 1979, 26. Jo autonomian aikana Suomessa oli julkisessa sanassa kirjoitettava Venäjistä varoen, "kieli keskellä suuta". Uhkana oli sekä toimittajalle että kustantajalle elinkeinon menetys. (Emt., 18). Valtion tiedotuskeskus järjesti 21.11.1946 päätoimittajille tilaisuuden, jossa pääministeri Mauno Pekkala korosti, että hallituksen mielestä oli muitakin tilanteita kuin sota, jossa valtiovallan opastus lehdistön itsekurin toteuttamiseksi on paikallaan. Vaikeneminen voi kansan olemassaolon kannalta olla kultaa, päätoimittajille huomautettiin. "Rohkenen yhteisen hyvän nimissä vedota teihin, tehkää itse sensuuri keskuudessanne, kuten esimerkiksi tekivät Englannin ja USA:n journalistit sodan aikana. Kirjoittakaa siis artikkelinne ja uutisenne niin, että asioiden hoitamisesta vastuussa olevat henkilöt eivät teidän vuoksenne joudu vaikeuksiin." (Emt., 148. Alleviivaus T.U.) Presidentti Paasikiven tehtävänä viime kädessä oli juurruttaa ulkopoliittinen itesesensuuri Suomen lehdistöön.

Salmisen (1979) mukaan Suomessa törmäsivät yhteen avoimeen uutisointiin perustuva länsimainen journalismi ja yhdenmukaistetun neuvostolehdistön harjoittama marxilainen käsitys.⁸⁴ Neuvostoliitto tulkitsi helposti etenkin johtavien suomalaislehtien kirjoitukset maan viralliseksi kannaksi. Muun muassa Suomen tietotoimistoa, joka välitti uutisia kaikille lehdille, pidettiin "virallisen uutistoimiston" asemassa. Neuvostoliittolaisten oli vaikea käsittää, että sodanjälkeisissä olosuhteissa voitiin yleensä esittää niin paljon erilaisia mielipiteitä kuin Suomen sisäpoliittisessa keskustelussa kuului. Valvontakomission edustajat tulkitsivat esimerkiksi Helsingin Sanomien tai Suomen Sosialidemokraatin kommunisminvastaista kirjoittelun sosialismin emämaahan kohdistuvaksi tahalliseksi vahingonteoksi. Valvontakomissiosta alkoi tulla huomautuksia ja uhkauksia Suomen julkiselle sanalle. Neuvostolehdistö ja Suomen omat kommunistijulkaisut panivat lisää vettä myllyyn.⁸⁵

Kun kieli turmeltuu

"Sota on rauhaa, vapaus on orjuutta ja tietämättömyys on voimaa", irvaili George Orwell totalitarismin käyttämää kielipeliä teoksessaan 1984.⁸⁶

Totalitaristisen Neuvostoliiton käyttämä julkisuudessa sallittu kieli oli hyvin tarkkaan sensuroitua. Neuvostokansaa estettiin saamasta tarkkaa yleiskuvaa omasta yhteiskunnasta ja myös vertailu muiden kansakuntien kanssa oli mahdotonta. Glavlit (Neuvostoliiton sensuuroimisto) perustettiin vuonna 1922 ja sen tehtävänä oli ennen kaikkea tukahduttaa kaikki nuoren valtion ja sen laitosten toimintaa kohdistuva kritiikki. Glavlit toimi kaikilla valtionhallinnon tasoilla. Sensoreita oli enimmillään koko maassa noin 70 000. Heillä oli muistinsa tukena käytössään erityinen 300-sivuinen käsikirja, jonka avulla he pystyivät varmistamaan, mitkä asiat, tapahtumat ja nimet kulloinkin olivat kiellettyjen aiheiden listalla. Näitä olivat muun muassa luonnonkatastrofit, tuotteiden hinnat ja hintojen nousut, rikos- ja pidätystilastot, sairaustilastot, ei-sosialististen maiden elintason paraneminen, ruokapula ja niin sanotut epähenkilöt (kuten Trotski).⁸⁷

Salmisen (1979) mukaan useita vuosia kestänyt lehdistön ohjaus, johon Neuvostoliiton julkisen sanan uhkaavat äänenpainot antoivat lisäpontta, johti siihen, että Neuvostoliitosta kirjoitettiin hyvin varovasti ja pääkirjoituksissa vältettiin mieluiten koko aihetta. Porvarilliset pääkaupungin lehdet ja Suomen

(Salminen 1982, 59; Salminen 1996, 31 - 33; Vihavainen 1991, 35; Suistola 1994, 31.) Paasikivi onnistui ilmeisen hyvin tässä työssään. Esimerkiksi Neuvostoliitto antoi henkilökohtaisen tunnustuksen Uuden Suomen päätoimittajana vuosina 1940-56 toimineelle Lauri Aholle. Suurlähettiläs Savonenvon kutsui hänet vierailulle Neuvostoliittoon muiden pääkaupungin johtavien lehtimiesten tavoin keväällä 1948. Ainoastaan Suomen Sosialidemokraatin edustaja joutui jäämään Suomeen ystävyysmatkalta. (Salminen 1979, 31.)

⁸⁴ Salminen 1979, 197.

⁸⁵ Salminen 1979, 68.

⁸⁶ Orwell 1981, 117.

⁸⁷ Smith 1976, 393, 421 - 422; Hingley 1979, 210 - 211; Paasilinna 1989, 46; McNair 1991, 109.

Sosialidemokraatti alkoivat myös viljellä entistä enemmän kiertoilmauksia. Neuvostoliitto oli "vieras valta", "eräs määrätty valtio", "voittaja" tai "tietty taho". Sitä koskevat artikkelit pyrittiin sijoittamaan sisäsivuille ja käytettiin pieniä otsikkokirjasimia, etenkin jos tekstissä joskus oli Neuvostoliiton arvostelua. Samalla ryhdyttiin kritisoimaan Tšekkoslovakian, Unkarin ja Romanian sosialistista järjestelmää joko suoraan tai peitetysti.⁸⁸

Lehdistö joutui siis kehittämään koko joukon erilaisia tapoja, vastastrategioita, joiden avulla se pystyi kertomaan myös arkaluontoisista asioista. Yksi menetelmä oli käyttää esimerkiksi ulkomaisia lehtiä tiedonlähteinä.⁸⁹

Neuvostoliiton painostuksesta suomalaisesta julkisuudessa vältettiin monia venäläisiä tai Neuvostoliittoa halventavia sanoja, kuten "ryssä", "rautaesirippua", "miehittäjä" ja "totalitarismia". Myös "talvisota", "Baltian pakolaiset" tai "rajaloikkaarit" aiheuttivat nopeasti jonkinasteisia neuvostoreaktioita.

Suomen ja Neuvostoliiton välisistä asioista kerrottaessa sekä toimittajat että poliitikot oppivat käyttämään harmitonta YYA-kieltä, joka perustui ystävyuden neutraaliin ja mitäänsanomattomaan sanastoon. Juhlapuheiden ja kommuniqueoiden eniten käytettyjä sanoja olivat "yhteistyö", "yhteistoiminta", "rauha", "ystävyyys", "turvallisuus", "rauhanomainen rinnakkaiselo", "yhteisymmärrys", "kunnioitus", "tyytytys", "tyytyväisyys", "itsenäisyys", "hyvät naapurussuhteet", "tasavertaisuus", "hyvinvointi", "elintu", "tasa-arvoinen". Kun asioita ei enää voitu kutsua niiden oikeilla nimillä, niiden tilalle keksittiin kiertoilmauksia. Myös sanojen painotukset ja "rivien väleihin" piilotetut merkitykset korostuivat.⁹⁰

Filosofi Georg Henrik von Wright on todennut kielen turmeltumisesta seuraavasti:

"Valeuskonnollisuuden ja vilpillisyyden sosiaalisessa ilmapiirissä myös kieli turmeltuu. Siihen hiipii eufemismeja. Asioita ei enää kutsuta niiden yksinkertaisilla nimillä, vaan ne kiedotaan vältteleviin kiertoilmaisuihin tai niihin viitataan keskitetyllä teknisellä terminologialla. Tyyli muuttuu

88

Salminen 1979, 196 - 197. Suistolan (1994, 138) mukaan vuosina 1944-1948 suomalainen lehdistö saattoi kirjoittaa "rivien väleissä" ja piiloutua "selkien taakse", esimerkiksi "Saksassa liikkuu huhuja" -tyyliin. Luostarisen (2001) mukaan "vielä 1950-luvulla suomettuminen toimi joukkoviestimissä ennen muuta rajallisen ja taktisen itsesensuurin keinoin. Vältettiin sellaista kirjoittelua, joka olisi vaarantanut suhteen Neuvostoliittoon ja uuden kansainvälisen roolin lanseeraamisen."

89

Sotien jälkeen Uusi Suomi alkoi muiden porvarillisten lehtien tapaan julkaista hyvin näkyvästi ruotsalaislehtien kannanottoja arkaluontoisista Neuvostoliittoa koskevista asioista. Referoitavia kohteita olivat esimerkiksi Svenska Dagbladet ja Stockholms Tidningen. (Salminen 1979, 32.) Myös Helsingin Sanomat sijoitti näyttävään paikkaan pääkirjoitussivulleen ruotsalaislehtien Dagens Nyheterin ja Svenska Dagbladetin kommentteja. Jotkut niin sanotut yhteyshenkilöt saattoivat lähettää ruotsalaislehdille Suomesta tietoja tai jopa valmiin artikkelin, jota sitten Suomessa siteerattiin naapurin mielipiteenä. Esimerkiksi Helsingin Sanomien Arvo Ääri järjesteli sopivaa aineistoa muun muassa Dagens Nyheterille. Kaikissa johtavissa pääkaupunkilaislehdissä julkaistiin myös neuvostojärjestelmää ankarastikin kritisoivia artikkeleita vuosina 1944-48. Tällöin kuitenkin käytettiin yleensä länsilehdistöstä, kuten The Timesista, ostettuja suuria artikkelisarjoja. (Salminen 1979, 43.) Suistolan (1994, 142) mukaan kylmän sodan alkuvaiheissa etenkin Dagens Nyheter kirjoitti asioista, joista Suomen lehdistön oli samaan aikaan vaiettava. Ks. aiheesta myös Nortamo 1991,16.

⁹⁰ Salminen 1996, 190 - 194.

läpinäkymättömäksi, merkitys epäselväksi. Uudenaikaisessa yhteiskunnassa kielen vääristyminen on saanut groteskit mittasuhteet julkishallinnon ja joukkotiedotusvälineiden erikoiskielissä."⁹¹

Yleinen ja yksityinen julkisuus

Suomen ja Neuvostoliiton erilaisia julkisuusnäkökulmia voi lähestyä myös Kari Immosen (1986) tapaan. Hän käytti väitöskirjatyössään apuna tasasivuista kolmiota, jonka kärjissä ovat julkisuuden, vallan ja merkityksen käsitteet.⁹² Kolmion avulla on mahdollista havainnollistaa länsimaisen sananvapauskäsitteen ja niin sanotun liberalistisen lehdistöteorian sekä marxilaisen lehdistöteorian ja käytännön eroja. Perinteisen länsimaisen sananvapauskäsitteen mukaan julkisuus on vallan kontrollin ja kritiikin väline. Julkisen keskustelun kautta on mahdollista edetä parhaisiin argumentteihin ja tulkintoihin. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista mennä kovin syväälle politiikan tutkimuksen kannalta keskeiseen vallan problematiikkaan, mutta todettakoon sen verran, että taistelu julkisuudesta voidaan tulkita myös taisteluksi vallasta.⁹³ Sensuuri⁹⁴ ja muunlainen julkisuuden rajoittaminen on perinteisesti ollut totalitarististen valtioiden vallankäytön jatkumisen takeena. Se, joka hallitsee julkisuutta, antaa tulkinnan myös todellisuudelle ja siten tulkinnan, joka tukee hänen asemaansa vallassa tai pyrkimistään valtaan.⁹⁵

Immosen kolmiosta puuttuu yksi tärkeä erottelu: yksityinen ja yleinen julkisuus.⁹⁶ Neuvostoliittohan ei koskaan täysin pystynyt tukahduttamaan edes omassa maassaan yksityisten ihmisten kriittisiä mielipiteitä, joita yleensä lausuttiin ääneen vain pienessä, suppeassa joukossa keittiöpöydän ääressä tai kadulla. Toisaalta

⁹¹ von Wright 1999, 211.

⁹² Immonen 1986, 25.

⁹³

Myös historiankirjoitus on vallankäytön väline, kuten Kalela (2000, 43) muistuttaa: "historiankirjoituksen historiaa voisikin luonnehtia jatkuvana kamppailuna hallitsevan diskurssin asemasta". Nykyään tutkimuksessa suuressa suosiossa oleva diskurssin-käsite liittyy vallan käyttöön. Kalelan sanoin (emt.) diskurssin ytimen voi ajatella säännöstöksi, jolla on kaksi tehtävää: se määrittää ensiksikin, mitkä asiat kuuluvat diskurssiin ja miten asiat tulee esittää tai miten niistä pitäisi puhua. Tämän tutkimuksen yhteydessä voitaisiin siis puhua esimerkiksi Neuvostoliiton "totalitaristisesta diskurssista", Suomen poliittisen johdon "Neuvostoliittoa myötäilevästä poliittisesta diskurssista" ja eri viestintävälineiden diskurssista, esimerkiksi Kansan Uutisten "enemmistökommunistisesta diskurssista" (noin vuodesta 1968 alkaen) ja Uuden Suomen "oikeisto-diskurssista".

⁹⁴

Tommilan (1980, 1) mukaan sensuurin avulla on ennakkoon ehkäisevästi pyritty estämään valtakunnalle, sen turvallisuudelle ja sen johdolle epämieluisiksi katsottujen mielipiteiden leviämistä. Sensuurista lisää ks. esimerkiksi Perko (1974), Leino-Kaukiainen (1980), Backman (1980), ja Rusi (1982).

⁹⁵

Immonen 1986, 26 - 28.

⁹⁶

Kalela (2000, 38) on tehnyt jaon yleisen ja yksityisen välillä seuraavien käsitteiden kautta: historian julkiset esitykset ja kansanomaisen historia. "Historian julkiset esitykset koostuvat ilmiöistä ja asioista, jotka tulevat historiaksi eli muistamisen arvoisiksi tai selitystä kaipaaviksi". Kansanomaisen historia on puolestaan "kotona ja työpaikalla kerrottuja ja puhuttuja, sukulaisilta ja lähiympäristöstä omaksuttuja näkemyksiä".

Neuvostoliitossa oli olemassa myös maanalaista julkisuutta, kuten "samizdat"-kirjallisuutta.⁹⁷ Myös totalitaristisen yleisen julkisuuden sisällä oli aika ajoin erilaisia vallan puhetapoja, diskursseja. Esimerkiksi aina kun Neuvostoliiton ylin johto vaihtui, maan yleiseen yhdenmukaiseen julkisuuteen tuli erilaisia repeämiä, jotka toivat esille myös kriittisiä äänenpainoja. Nämä sivallukset tosin koskivat yleensä vain mennyttä hallitsijaa ja hänen hallintokauttaan, ei sosialismia tai kommunistista systeemiä sinänsä.

Neuvostoliitossa kommunistinen puolue (NKP) hallitsi suvereenisti yleistä julkisuutta. Suomessa valtion mahdollisuus hallita pääosin yksityisten mediayritysten tuottamaa moniäänistä yleistä julkisuutta oli selvästi rajallisempi. Neuvostoliiton tarkoituksena oli pyrkiä vaikuttamaan myös suomalaiseen yleiseen julkisuuteen. Koska se ei kuitenkaan voinut käyttää samoja keinoja kuin kotimaassaan eli kaikkien viestintävälineiden (myös kirjoituskoneiden ja myöhemmin kopiokoneiden) ottamista valtion haltuun ja tiukkaa ennakkosensuuria, sen oli pakko koettaa vaikuttaa muilla tavoin. Siksi se keskittyi kohdistamaan painostusta suomalaiseen poliittisen valtaeliittiin. Valtaeliitti, käytännössä etenkin presidentti ja hänen edusmiehensä, joutuivat usein toimimaan neuvostoliittolaisten juoksupoikina, ojentamaan suomalaista lehdistöä näiden "sopimattomista" kirjoituksista ja kuvista. Myös ulkoministeriön virkamiehiltä toivottiin apua, mutta nämä vetosivat usein käytännössä Suomen erilaiseen joukkotiedotustraditioon ja kanavoivat valitusta esimerkiksi Suomi-Neuvostoliitto-seuran kautta.

Neuvostoliiton Suomi-ohjelma

Esko Salminen (1996) on laajasti esitellyt Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) strategioita ja käytäntöjä Suomen sovjetisoimiseksi. Käyn seuraavassa läpi hänen näkemyksiään ja lisäksi mukaan muutamia omia havaintojani.

Suomalaiset joukkoviestimet olivat NKP:n propagandaohjelman keskiössä, mutta myös lehtimiesjärjestöt saivat oman osansa huomiosta.⁹⁸ Neuvostoliitto pyrki vaikuttamaan suomalaiseen journalismiin monin eri tavoin. Tehtaankadulla luettiin tarkasti Suomen lehdistöä. "Vääränlainen" Neuvostoliittoa tai Suomen ja Neuvostoliiton suhteita käsitellyt journalismi nostatti Tehtaankadulta

97

"Samizdat" tarkoittaa itse julkaistua. "Tamizdat" (tam = siellä) puolestaan ulkomailla julkaistua. Tamizdat-julkaisuja salakuljetettiin Neuvostoliittoon. Oli myös "radizdat"-julkaisuja, joiden sisältönä oli ulkomaisten radioasemien välittämiä tietoja. Itsetehtyjä äänityksiä puolestaan kutsuttiin "magnitizdateiksi". "Hronika Tekysih Sobotij" eli "Ajankohtaisten tapahtumien kronikka" oli kuuluisin maanalaisista neuvostoliittolaisista julkaisuista. Sen julkaiseminen aloitettiin huhtikuussa vuonna 1968. Ensimmäisessä numerossa oli kaksikymmentä sivua. Siinä oli painettuna YK:n ihmisoikeuksien julistus ja seitsemän uutisaihetta. Ulkomaalaiset toimittajat eivät aluksi välittäneet tai edes olleet tietoisia siitä, mutta vuosikymmen myöhemmin lehdestä oli jo tullut neuvostoliiton toisinajattelijoiden symboli ja monet länsimaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat, diplomaatit sekä muut Neuvostoliiton asioista kiinnostuneet lukivat sitä. "Hronika" oli vapaan lehdistön esitaistelija Neuvostoliitossa. (Hopkins 1983, ix - xx, 1 - 5.)

⁹⁸ Suomalaisen toimittajajärjestöjen "sillanrakennustyöstä" ks. Haataja - Pietilä - Pietiläinen 1996.

eritasoisia vastalauseita. Etenkin lehtien päätoimittajat joutuivat usein kuuntelemaan valituksia.⁹⁹ Tämän tutkimuksen valossa Moskovan-kirjeenvaihtajat saivat eniten ja herkimmin palautetta NKP:n keskuskomitean Skandinavian osastolta, mutta myös Neuvostoliiton ulkoministeriön (MIDin) lehdistöosaston työntekijät saattoivat silloin tällöin ojennella kirjeenvaihtajia.

Neuvostoviranomaisten tavanomaisin keino oli antaa negatiivista palautetta suoraan päätoimittajille, mutta myös Suomen valtion johdolle, presidentille ja ulkoministeriölle tai muille ministereille. Salmisen mielestä järeän luokan arvostelua lehdistöön kohdistivat Tehtaankadun suurlähettiläistä etenkin Andrei Kovalev (1965-1970) ja Vladimir Stepanov (1974-1979). Myös Aleksei Beljakov (1970-1971) ja Viktor Maltsev (1971-1974) pyrkivät vaikuttamaan suomalaiseen julkisuuteen.¹⁰⁰

Vuodesta 1965 lähtien suomalaisissa päivälehdissä alettiin julkaista säännöllisesti tietotoimisto APN:n kolumnistien kirjoituksia. Ensimmäisenä käytännön aloitti kokoomuksen Uusi Suomi.¹⁰¹ Tämä oli selkeä esimerkki neuvostovalitusten tehosta. Lehtien päätoimittajat halusivat päästä eroon jatkuvasta narinasta ja APN:n kommentaattorit nähtiin yhtenä keinona vähentää valitusten määrää. Huomattavaa on kuitenkin, että vaikka lähes kaikissa merkittävimmissä suomalaisissa lehdissä jouduttiin antamaan palstatilaa "neuvostonäkemyksille", kaikkia neuvostokolumnistien tekemiä kirjoituksia ei lehdissä kuitenkaan julkaistu.¹⁰²

Uuden Suomen päätoimittaja Pentti Poukka totesi haastattelussa seuraavaan tapaan:

"APN:ään oli tietysti yhteys, sanoisin, ettei mitään ihmeellisempää. Täällä tämä Beglov (APN:n kolumnisti Spartak B.) vieraili Suomessa, oli US:kin vieraana ja oli mulla kotona Kulosaareissa silloin kun asuin siellä, oli visiitilläkin ja me järjestettiin tällainen US:n merkkikin. Siis näin päin oli myöskin tämmöistä lähestymistä, ei siinä mitään sen kummempaa ollut."¹⁰³

Helsingin Sanomien eläkkeellä oleva päätoimittaja Simopekka Nortamo kertoi puolestaan haastattelussa APN:n kolumnisteista, että

"Se oli suurin saavutus mitä neuvostovaltio sai prässätyksi läpi - -minusta niistä neuvostokolumnisteista vaikka se saattoi olla helpoin tie - - minusta niitä pitää kyllä vähän nolostella. Minä ainakin nolostelen."¹⁰⁴

Lisäksi on muistettava, että suomalaiset lehdet julkaisivat myös paljon muuta APN:n välittämää materiaalia.

⁹⁹ Salminen 1996, 41 - 42.

¹⁰⁰ Salminen 1996, 40.

¹⁰¹

APN:n kolumneja oli julkaistu Uudessa Suomessa jo vuonna 1962. Esimerkiksi 2.3.1962, 6 *Maatalouden kriisi polttopisteessä Neuvostoliitossa*. (G. Aleksejev - APN).

¹⁰²

Pentti Poukan haastattelu 26.10.2000; Heikki Tikkasen haastattelu 6.11.2000; Olli Kivisen haastattelu 20.9.2000; Simopekka Nortamon haastattelu 6.11.2000.

¹⁰³ Poukan haastattelu 26.10.2000.

¹⁰⁴ Nortamon haastattelu 6.11.2000.

Toinen merkittävä neuvostopainostuksen ilmentymä oli niin sanottu kotiryssäjärjestelmä. Neuvostoliittolaisia yhteyshenkilöitä, joista suurimmalla osalla oli läheiset yhteydet KGB:hen, oli kaikilla johtavilla journalisteilla.¹⁰⁵ Entisen Suomen Moskovon-suurlähettilään Björn Alholmin mukaan "kotiryssä"-järjestelmässä neuvostoliittolaiset valitsivat kumppaneikseen haluamiaan henkilöitä, tässä lähes aina onnistuen. Suomalaisilta puuttui kokemus tämänkaltaisesta kanssakäymisestä ja monille "kotiryssistä" tuli jopa ylpeyden aihe. Joka tapauksessa se oli maan tapa. Alholm toteaa myös, että "kansainvälisessä vertailussa suomalaiset lienevät osoittautuneet ´ylivertaisiksi´ tietojen antajiksi ilman, että tästä osittain maanpetokselliseksi tulkittavasta toiminnasta olisi koitunut asianomaisille mitään seuraamuksia."¹⁰⁶

Lähihistoriantutkijan Hannu Rautkallion mukaan Kekkonen vuonna 1944 aloittama kotiryssä-yhteistyö kehittyi 1960-luvulla pysyväksi toimintatavaksi: "Ideana oli se, että NKP:n keskuskomitea rakensi tiedusteluorganisaationsa avulla kiinteät henkilösuhteet ´diplomaattisen sumuverhon´ suojissa Suomen hallituspiirien edustajiin, kansanedustajiin, talouselämään ja kulttuurin johtaviin henkilöihin."¹⁰⁷

Salminen on kuvannut NKP:n vaikutusvaltaa Suomessa seuraavaan tapaan:

"NKP:stä oli tullut ´pelaaja Suomen sisäpolitiikassa´. Se ei tietenkään tapahtunut ilman suomalaistahojen suostumusta. Puoluesuhteiden laajeneminen, johon kuului KGB-verkoston rakentaminen, kuvaa määrätynlaista oppimisprosessia. Opettajana oli ensin Kekkonen ja oppilaina suomalaiset puolueet sekä monin tavoin avainasemassa oleva lehdistö. Alettiin ymmärtää, että SKP:n välityksellä tie hallitukseenkin kulki NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston kautta."¹⁰⁸

Suomalaisen journalismin kannalta ikävä oli myös Neuvostoliiton presidentin Nikolai Podgornyin Suomen vierailun aikana 1974 julkaistuun kommuniqueaan sisällytetty lause:

"Kummankin maan joukkotiedotusvälineillä todettiin olevan tärkeä tehtävä palvella Suomen ja SNTL:n kansojen ystävyuden ja luottamuksen jatkuvaa lujittamista tämän tärkeän asian edellyttämällä vastuuntunnolla vahingoittamatta maiden välisten ystävyysuhteiden suotuisaa kehitystä."¹⁰⁹

Muun muassa Max Jakobson on tulkinnut lausetta niin, että siinä rinnastettiin Neuvostoliiton valtiojohtoinen lehdistö ja Suomen lehdistö toisiinsa ja annettiin Neuvostoliiton virallisille edustajille "korkeimman poliittisen johdon laillistama oikeus" puuttua Suomen tiedotusvälineiden toimintaan.¹¹⁰

Salminen on tutkimuksillaan todistanut, että Suomen lehdistö joutui 1970-luvulla NKP:n todelliseen tehotarkkailuun. Neuvostoliitto puuttui vuosina 1968-1981 ministeriötasoisesti suomalaisten lehtien

¹⁰⁵ Salminen 1996, 42.

¹⁰⁶

Alholm 2001, 144 - 145. Suora sitaatti sivulta 145. Alholm muistuttaa myös, että "Paasikivi ei koskaan käyttänyt KGB-yhteyksiä, mutta Kekkonen antautui tähän yhteistoimintaan lähes uskomattomalla alttiudella ja omaksui sen varsinaiseksi leipälajikseen. Hän käytti tätä arveluttavaa tietä valvontakomission ajoista vuodesta 1944 lähtien sairastumiseensa 1981 saakka" (emt., 140).

¹⁰⁷ Rautkallio 1996, 126.

¹⁰⁸ Salminen 1996, 42.

¹⁰⁹ Salminen 1996, 43 - 44.

¹¹⁰ Salminen 1996, 44.

kirjoituksiin noin 30 tapauksessa. Todellisuudessa määrä oli tätäkin suurempi, koska vuonna 1973, joka oli Suomen lehdistön kannalta vilkkaimman kirjallisen neuvostopalautteen aikaa, huomautus annettiin samalla kertaa yhteensä 11 lehdelle. Eniten Neuvostoliitto puuttui Uuden Suomen kirjoituksiin. SDP:n ja keskustapuoleen lehdet eivät saaneet yhtään huomautusta.¹¹¹ Suomen ulkoministeriön tapana oli torjua kerta toisensa jälkeen huomautukset vetoamalla Suomen yksityiseen lehdistösystemiin.¹¹² Sekä Salminen että myös Valkonen kuitenkin huomauttavat, että luvut ovat vain jäävuoren huippu. Valkosen mukaan "kylliksi todisteaineistoa on olemassa huomautusten loputtomasta virrasta. Niistä ei kuiskailla enää vain kavereiden kesken, vaan niitä muistellaan avoimesti."¹¹³

Salmisen mukaan vielä syksyllä 1986 Suomi-propagandaa uusittiin Moskovassa. Ohjelma merkitsi käytännössä suomalaisten ja neuvostoliittolaisten lehtimiesten yhteisiä seminaareja, toimittajien vaihtoa, neuvostokommentaattorien palstojen lisäämistä Suomen sanomalehdissä, suomalaisten toimittajaryhmien matkoja tarkoin valittuihin kohteisiin, mutta myös 'edistyksellisten suomalaisten historioitsijoiden töiden esittelyä' Neuvostoliiton tiedostusvälineissä. Erityisenä kohteena olivat suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat.¹¹⁴

Suomettuminen ja itesesensuuri

"Suomen kansan sielua voi vaivata pitkään tietoisuus siitä, että se on joutunut elämään Neuvostoliiton naapurina suurimman osan itsenäisyyden kautta suomettumisen valheen, teeskentelyn ja itsepetoksen ilmapiirissä. Minkään muun demokratian nimeen vannovan Euroopan maan ei ole tarvinnut vajota poliittisessa kulttuurissaan vastaavalle limbotasolle." (Nevakivi 1996, 226.)

Suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työn kannalta suomettuminen ja itesesensuuri ovat yksi mielenkiintoisimmista, mutta samalla vaikeimmin lähestyttävistä aroista aiheista. Suomalaisen itesesensuuri-tutkimuksen uranuurtajana on ollut Esko Salminen (1979, 1982, 1988, 1996, 1999a ja 2000).¹¹⁵

Salmisen (2000) mukaan suomettuminen voidaan nähdä ainakin kolmesta eri näkökulmasta: kielteisestä, neutraalista tai myönteisestä. Kielteisen tulkinnan mukaan suomettuminen oli "vapaaehtoista alistumista - itse itselle asetetut rajoitukset - Neuvostoliiton/Venäjän herruuteen". Myönteisen näkemyksen mukaan suomettuminen oli "geopoliittisen aseman vaatimuksista johtuvaa sopuilla Moskovan kanssa".

¹¹¹ Salminen 85 - 86.

¹¹² Valkonen 1998, 47 - 48.

¹¹³ Valkonen 1998, 112.

¹¹⁴ Salminen 1996, 44 - 45.

¹¹⁵

Unohtaa ei sovi myöskään seuraavia: Jukka Nevakivi *Miten Kekkonen pääsi valtaan ja Suomi suomettui* (1996), Timo Vihavainen *Kansakunta rähmällään, suomettumisen lyhyt historia* (1991), Simopekka Nortamo *Suomalainen itesesensuuri* (Helsingin Sanomien kuukausiliite 27. elokuuta 1991, Nro. 17, ss. 14 - 28), Peter H. Krosbyn *Kekkosen linja: Suomi ja Neuvostoliitto 1944-1978* (1978) ja Harto Hakovirran *Suomettuminen: kaukokontrollia vai rauhanomaista rinnakkaisloa* (1975).

Neutraalin sisällön suomettuminen on saanut jälkeensä 1990-luvulla, jolloin se on muun muassa käsitetty "suuren valtion hegemoniapyrkimyksenä pienen naapurimaan alistamiseksi".¹¹⁶ Timo Vihavainen määritteli *Kansakunta rähmällään* (1991) -teoksessaan suomettumisen Suomen ja Neuvostoliiton erityissuhteeseen liittyneeksi poliittiseksi kulttuuriksi, joka oli nimenomaan Suomelle tyypillinen.¹¹⁷ Vihavainen on todennut myös, että "Suomen yllä oli sodanjälkeisinä vuosina ja aivan erityisesti 1970-luvulla jälkistalinistisen totalitarismin varjo, eikä yhteiskuntamme kokonaisuutena voi kieltää, etteikö sen ja itäisen naapurin välillä olisi vallinnut hyvinkin pitkälle menevä yhteistoimintahenki. Maamme erityissuhde Neuvostoliittoon tuotti omaan poliittiseen kulttuuriimme piirteitä, jotka olivat peräisin suoraan naapurista."¹¹⁸

Hentilän (1998) mukaan "Maamme ulkopoliittista johtoa ja osaa kulttuuriväestä, toimittajista, tutkijoista ja muista idänsuhteiden kanssa tekemisissä olleista suomalaisista on aiheellisesti arvosteltu vapaaehtoisesta itänaapurin liehakoinnista ja suoranaisestä rähmälleen heittäytymisestä. Kun tällä tavoiteltiin omaa henkilökohtaista etua, menettely oli moraalisesti tuomittavaa ja vastenmielistä."¹¹⁹ Samoilla linjoilla on ollut Jukka Nevakivi (1996): "- suomettuminen ei valitettavasti johtunut pelkästään Suomen asemasta vaan myös suomalaisten omasta asennoitumisesta. Tietyt johtavat piirimme suosivat oman etunsa nimessä suomettumista, hyväksyivät sen aktiivisesti ja edistivät sitä jopa omin aloittein."¹²⁰ Hannu Rautkallio on tiivistänyt suomettumisen "henkiseksi miehitykseksi, joka jätti jälkensä suomalaiseen mielialaan".¹²¹

Tuoreimman suomettumisanalyysin on tehnyt Luostarinen (2001), jonka mielestä "Suomettumista oli ennen muuta Suomen erityisen ja erikoisen kaksijakoisen kansainvälisen aseman kokeminen positiiviseksi asiaksi: Suomi on tässä ja näin on hyvä." Tämä näkyi myös metaforien käytössä, kuten Luostarinen osuvasti on kirjoittanut: "Lännen etuvartion metafora muutettiin idän ja lännen sillanrakentajan kielikuvaksi, 'harmaan vyöhykkeen' ajatus yhteistyön vyöhykkeeksi ja sidos Neuvostoliittoon kantaaottamattomuudeksi kummankin suurvallan tekemisiin."¹²²

Toisen keskeisen käsitteen, itsesensuurin, Salminen (1979) on määritellyt muun muassa seuraavasti: "Itsesensuurilla tarkoitetaan tässä tutkimuksessa sanomalehdistömme kokonaan tai osittain vapaaehtoista ulkopoliittisen kirjoittelun kontrollijärjestelmää, erityisesti kirjoittajien taipumusta välttää Suomen virallisen

¹¹⁶ Salminen 2000, 150 - 152.

¹¹⁷ Vihavainen 1991, 15.

¹¹⁸ Vihavainen 1991, 29 - 30.

¹¹⁹ Hentilä 1998, 23.

¹²⁰ Nevakivi 1996, 15.

¹²¹ Rautkallio 1993, 16.

¹²² Luostarinen 2001.

idänpolitiikan ja Neuvostoliiton (sodan aikana Saksan) yhteiskuntaolojen arvostelua."¹²³ Myöhemmin Salminen (2000) on tarkoittanut itesesensuurilla "lehdistön ja yleensä median idänpoliittista ylivarovaisuutta ja vaikenemista arkaluontoisista asioista".¹²⁴ Nortamo käytti kirjoituksessaan itesesensuuria vain sanan kielteisessä ja journalistisesti tuomittavassa merkityksessä. Hän ei tarkoittanut itesesensuurilla sellaista vastuuntuntoista julkisuusharkintaa, jonka aina tulee kuulua hyvään journalismiin.¹²⁵

Salmisen tutkimuksissa, kuten monissa muissakin, on yritetty ymmärtää suomettumista ja itesesensuuria lehdistö- tai poliittisen historian näkökulmista.¹²⁶ Haluaisin nyt hivenen laajentaa näkökulmaa. Väitän, että itesesensuuria ja suomettumista on lopultakin vaikea ymmärtää ilman yksilö- tai sosiaalipsykologian tuntemusta. Muillakin kuin vain toimittajilla on tapana suhtautua varovaisesti arkoihin aiheisiin, jopa tietoisesti kartella niitä ja jälkeensä kaunistella tekemisiään. Psykologisen näkökulman tarpeeseen tuntuu viittaavan muun muassa Hentilä: "Suomettumiskiistan rajuus osoittaa, että meillä on selvästi tarvetta jonkinlaiseen YYA-kauden nationalistiseen revanssiin. Tuosta ajasta on jäänyt ainakin osalle suomalaisista trauma, joka vaatii käsittelyä."¹²⁷ Salminen (1980) on todennut, että "tarkasteltaessa itesesensuurin tapaista, jopa alitajunnan tasolle menevää ilmiötä - -"¹²⁸, mikä viittaa selvästi psykologiaan. Rautkallio puolestaan puhui "henkisestä miehityksestä".

Pietilä (1973) on todennut, että "- - ihmisten ja ryhmien toiminta tai käyttäytyminen riippuu periaatteessa sekä ympäristön tarjoamista käyttäytymisedellytyksistä että kyseisten ihmisten ja ryhmien käyttäytymistäipumuksista. Ihmisten ja ryhmien käyttäytyminen saattaa aiheuttaa muutoksia ympäristössä, ja nämä muutokset saattavat muodostua käyttäytymisedellytyksiksi niille ihmisille ja ryhmille, jotka ovat vuorovaikutuksessa tuon ympäristön kanssa".¹²⁹

Suomettumisen ja itesesensuurin eroa voisi hahmotella Pietilän kaavion (Kuva 2) avulla siten, että suomettuminen on osa aikakauden yleistä henkistä ilmastoa (ympäristöä), kun taas itesesensuuri on enemmän yksilön ja pienryhmän (esimerkiksi Moskovan-kirjeenvaihtajan, kirjeenvaihtajakunnan tai median) sisäistä käyttäytymistäipumusta ja valintaa. Oletan, että yksittäinen kirjeenvaihtaja voi viime kädessä valita, minkä

¹²³ Salminen 1979, 10.

¹²⁴ Salminen 2000, 152.

¹²⁵

Nortamo 1991, 14. Nortamo (emt., 17) muistuttaa, että "toisaalta itesesensuurin aikaan meillä monet julkaisut - varsinkin sitoutumattomat sanomalehdet ja kokoomuksen lehdet sekä esim. Kanava ja Suomen Kuvalehti - pitivät tapanaan selostaa lukijoilleen laajoin sitaatein tai kokonaisuudessaan ne merkittävimmät muissa maissa julkaistut uutiset ja artikkelit, joissa kerrottiin suomalaisesta itesesensuurista". Eräänlaista "rivien väleihin" kirjoittamista tämäkin.

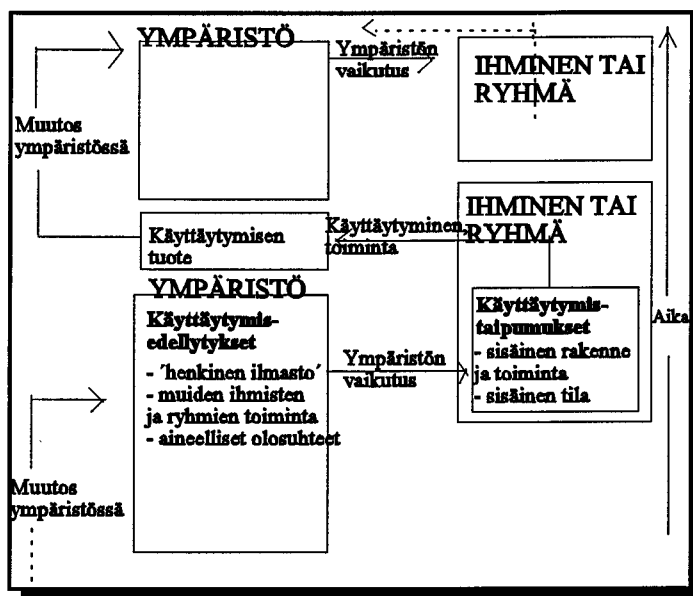
¹²⁶

Simopekka Nortamo (1991) vaati nimenomaan tiedotustutkimusta ja historiankirjoitusta selvittämään asiaa.

¹²⁷ Hentilä 1998, 23.

¹²⁸ Salminen 1980, 148.

¹²⁹ Pietilä 1973, 10.

Kuva 2 Ympäristön ja yksilön tai ryhmän vuorovaikutusprosessi Pietilän (1973,11) mukaan.

tasoisesti suومتtumisen luomat itsesensuurin paineet vaikuttavat käytännössä journalistiseen työhön. Oletan myös, että nämä yksilölliset erot näkyvät nimenomaan journalistisissa tuotoksissa. On kuitenkin selvää, että Moskovan-kirjeenvaihtajien toimintaympäristöt eivät olleet täysin samanlaiset. Kokoomuslaisen Uuden Suomen kirjeenvaihtajalta vaadittiin eri asioita kuin esimerkiksi kommunistisen/kansandemokraattisen Kansan Uutisten kirjeenvaihtajalta.

Määrittelen itsesensuurin yksilö- ja ryhmäpsykologiseksi ilmiöksi, jonka tarkoituksena on välttää arkojen aiheiden esiin nostamista ja käsittelyä. Suومتtuminen on puolestaan Suomen lähihistoriaan liittyvä kansakunnan tasoinen psykologinen joukkoilmiö, jossa suomalaiset mukautuivat noudattamaan Neuvostoliiton haluamaa politiikkaa. Katson, että itsesensuurin laaja määrittely on tarpeen, koska itsesensuuri psykologisena ilmiönä ulottuu moniin aikoihin ja aiheisiin. Itsesensuurin mekanismit toimivat nykyajassa samaan tapaan kuin ne toimivat Suomen lähihistoriassakin. Itsesensuurin kohteet, arat aiheet ovat osin muuttuneet, osin pysyneet samoina.¹³⁰

Kiinnostava on Alholmin (2001) tunnustus, että myös suomalaiset Moskovan-suurlähettiläät turvautuivat aikanaan työssään itsesensuuriin: "- me lähettiläät raportoimme kyllä asiallisesti mutta jätimme monet kriittiset kysymykset ja rakentavankin kritiikin pois. Olimme pidättyväisiä ja tarkkoja formuloinnissamme"¹³¹. Näin diktatuureista tuttu vaikenemisen kulttuuri ja epämieluiten uutisten välttäminen juurtui myös Moskovan suurlähetystöön ja ehkä myös laajemmin koko ulkoasianhallintoon

¹³⁰

Edelleen esimerkiksi kriittistä Venäjä-kirjoittelua saatetaan aika ajoin yrittää vaimentaa. Ks. esim. ulkoministeriön erikoistutkija Ilmari Susiluodon tapaus (Partanen, Anu: HS 18.2.2001, s. D 5 *Liian värikäs virkamieheksi*). Arkoja aiheita voivat nykyään olla esimerkiksi monet suuryrityksiä ja taloudellista vallankäyttöä koskevat aiheet.

¹³¹ Alholm 2001, 143.

1970-luvulla. Alholmin sanoin: "Syntyi kyräilevä ja varuillaan olon ilmapiiri" ja "seurauksena oli vähitellen aivopesty yya-hengen kyllästävä vaitonaisuuden ja arkuuden sukupolvi".¹³²

Näiden käsitteiden määrittelyn jälkeen kerron tarkemmin mihin tutkimustraditioihin tutkimuksellani haluan kiinnittyä. Samalla esittelen muutamia tämän työn kannalta hyödyllisiä journalistista työtä jäsentäviä teorioita.

2. Neljän tutkimustradition risteyksessä

Joukkoviestinnän tutkija on ikään kuin jo luonnostaan monitieteilijä. Tutkijasta ja tutkimuskohteesta sitten riippuu, mitkä tieteet kulloinkin hedelmöittävät tutkijan ajattelua. Alan tutkijat ovat kuitenkin vain yllättävän harvoin käytännössä käyttäneet hyväkseen erikoisasemaansa. Tutkimuksissa on yleensä tyydytty soveltamaan joko yhteiskuntatieteellistä (esimerkiksi tiedotusopillista tai sosiologista) tai humanistista (kielitieteellistä tai historian tutkimuksellista) otetta. Yksittäisiä poikkeuksia on toki aina ollut.

Edustamaani "tieteenalaa" on nimitetty muun muassa sanomalehtiopiksi, lehdistö- ja tiedotusopiksi, tiedotusopiksi, tiedotustutkimukseksi, viestinnän tutkimukseksi ja mediatieteeksi.¹³³ Tiedotusopin professori Kaarle Nordenstreng totesi jo 1970-luvulla, että "tiedotusopin historia on enemmän irrallisten tutkimusten ja tutkimussuuntausten historiaa kuin systemaattisesti rakentuvan, tieteellisen, kokonaisvaltaisen teorian historiaa."¹³⁴ Myös joukkoviestintätutkimuksen¹³⁵ oppihistoriaa tutkinut Veikko Pietilä puhuu tutkimuksesta eikä tieteestä. Hänen mielestään ala ei ole samalla tavoin vakiintunut tieteenalaksi kuin esimerkiksi psykologia, sosiologia tai politologia.

Viestintätutkimus on ollut aina riippuvainen muista tieteenaloista, joilta se on saanut ideoita, teorioita ja menetelmiä. Tieteenalan asemesta joukkoviestinnän tutkimus on ollut monitieteinen tutkimusala, jota on sanottu muun muassa tieteiden tienristeykseksi, toriksi tai jopa taistelutantereeksi.¹³⁶ Joukkoviestintätutkimus on ollut kosketuksissa muun muassa talous- ja oikeustieteisiin, kielitieteeseen ja semiotiikkaan sekä (sosiaali)psykologiaan ja sosiologiaan.¹³⁷ Unohtaa ei sovi myöskään historian tutkimusta.

¹³² Alholm 2001, 143 - 144.

¹³³ Pietilä 1997, 11.

¹³⁴ Nordenstreng 1978, 297.

¹³⁵

Pietilä (1997, 10) tarkoittaa joukkoviestintätutkimuksella "joukkoviestintään kohdistuvaa ja tieteellisenä pidetyn diskurssikäytännön säännöt täyttävää ajattelua ja tutkimusta".

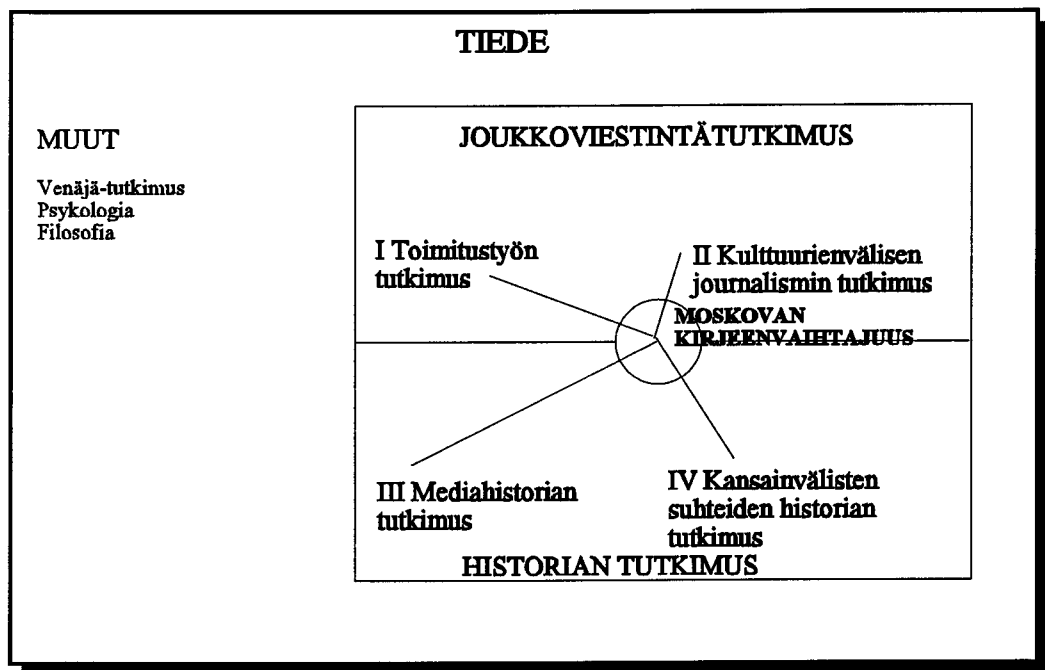
¹³⁶ Pietilä 1997, 11, 367 - 368.

¹³⁷ Pietilä 1997, 28. Merkillepantavaa on, ettei Pietilä mainitse lainkaan historiaa.

Joukkoviestintätutkimuksen alkuvaiheessa 1920- ja 1930-luvuilla¹³⁸ tutkimuksen pääpaino oli nimenomaan historiallisissa sekä lainopillisissa ja erilaisissa sisällöllisissä kysymyksissä.¹³⁹

Joukkoviestinnän varhaisimmat tutkimukset keskittyivät pääasiassa kommunikoijan "sisäisiin voimiin". Pääoletuksena oli, että toimittajan persoonallisuuden piirteet, kuten arvot, asenteet, professionalisoituminen ja koulutus vaikuttivat sanomien sisältöihin. Myöhemmin havaittiin, että itse asiassa erilaisilla ulkopuolisilla tekijöillä oli paljon suurempaa vaikutusta¹⁴⁰. Uusi havainto ohjasi nyt puolestaan tutkimuksen tekemistä. Esimerkiksi Nordenstrengin mielestä toimittajiin kohdistuvat tutkimukset jäivät yllättävän vähälle huomiolle¹⁴¹. Mentiin siis toiseen äärimmäisyyteen. Erityisen selvästi tämä näkyy yhä kansainvälisen viestinnän tai kulttuurienvälisen viestinnän tutkimuksessa, jossa päähuomio on ollut vuosikymmenien ajan niin sanotuissa uutisvirtatutkimuksissa.¹⁴²

Melkein kaikki journalismia tutkineet ovat voineet todeta tutkimuksissaan, että suomalaista journalismia on tutkittu vasta vähän.¹⁴³ Voin nyt ilokseni todeta, että sitä on viime vuosina alettu tutkia yhä enemmän. Silti uusia tutkimuskohteita riittää yhä runsaasti, pää on vasta saatu auki.

Kuva 3 Moskovan-kirjeenvaihtajuus neljän tutkimustradition alueella.

¹³⁸

Pietilän (1997, 30) mukaan joukkoviestintätutkimus alkoi muotoutua muista erottuvaksi tutkimusalakseen Saksassa 1920-luvulla ja USA:ssa 1940-luvulta alkaen. Ensimmäiset sanomalehdet ilmestyivät jo 1600-luvulla. (Scannell 1996, 10.)

¹³⁹ Tan 1985, 7.

¹⁴⁰ Tan 1985, 337 - 338.

¹⁴¹ Nordenstreng 1978, 264 - 265.

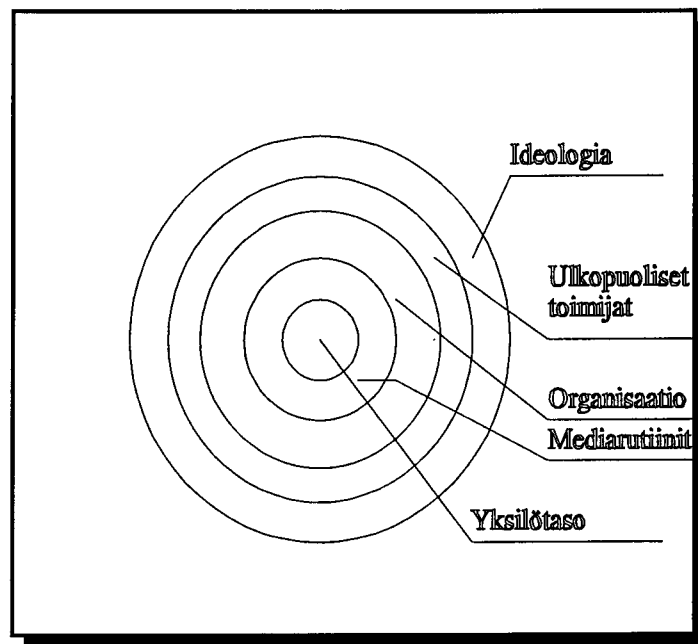
¹⁴² Ks. esim. Merrill 1991, 45.

¹⁴³ Ks. esim. Rentola 1983, 59; Kehälinna ja Melin 1988, 5.

Moskovan-kirjeenvaihtajien työtä tutkiessani olen havainnut, että kiinnostukseni on osunut neljän tutkimustradition alueelle (ks. kuva 3). Lähden seuraavaksi esittelemään näiden neljän tradition vaikutusta työhöni.

2.1. Toimitustyön eri tasot

Journalistien, kuten kirjeenvaihtajan työn ehtoja voidaan kuvata myös Shoemakerin - Reesen (1991) mallin tapaisena poikkileikkauksena (kuva 4).¹⁴⁴

Kuva 4 Shoemakerin-Reesen -malli

Mallissa yhdistyvät mikro- ja makrotason vaikutukset journalistiseen työhön. Mikrotasolla tarkastellaan yksittäisten ihmisten kommunikaatiota. Makrotasolla puolestaan tutkitaan yksittäisten ihmisten kontrollista riippumattomia sosiaalisia rakenteita: sosiaalisia verkostoja, organisaatioita ja kulttuureja. Nämä tasot vaikuttavat hierarkkisesti: ylätasen vaikutukset näkyvät alatasolla.¹⁴⁵

Shoemaker ja Reese (jatkossa S & R -malli) perustelevat mallinsa hyödyllisyyttä monitasoisuudella. Malli tarjoaa useita erilaisia näkökulmia mediasisältöjen tuotantoon. Yksi taso ei yksinään pysty tuomaan riittävästi valaistusta tutkimusongelmiin.¹⁴⁶ Luonnollista tosin myös on, ettei yksikään tutkimus pysty

¹⁴⁴ Shoemaker - Reese 1991, 54.

¹⁴⁵ Shoemaker - Reese 1991, 8 - 9.

¹⁴⁶ Shoemaker - Reese 1991, 226.

käsittelemään täydellisesti kaikkia tasoja. Tässä tutkimuksessa yritän etsiä Moskovan-kirjeenvaihtajuuden kannalta tärkeitä tietoja kaikilta S & R -mallin tasoilta.¹⁴⁷

Toimittajataso

Hessin (1996) mukaan journalismista on tullut, jos nyt ei aivan eliittiammatti, niin ainakin työ, jota kohtaan yhteiskunnan eliittiryhmät tuntevat suurta viehtymystä.¹⁴⁸ Journalistinen ammattipätevyys ymmärretään usein käytännössä journalististen normien osaamiseksi, sujuvaksi hallinnaksi. Toimittajan ammatille on ominaista, että hänen pitäisi pystyä tuottamaan lyhyitä, selkokielisiä journalistisia tuotoksia monimutkaisistakin asioista.¹⁴⁹

Shoemakerin - Reesen -mallin yksilötasolla tarkastelun kohteena ovat journalistien henkilökohtaiset asenteet, arvot ja uskomukset sekä heidän professionaaliset taustansa, muun muassa koulutus. Professionaalisilla¹⁵⁰ rooleilla ja etiikalla on suora vaikutus median sisältöihin, kun taas henkilökohtaisilla asenteilla, arvoilla ja uskomuksilla on epäsuoraa vaikutusta. Toisaalta toimittaja, jolla on organisaatiossaan vaikutusvaltaa, saattaa ylittää perinteisiä professionaalisia rajoja ja organisaation rutiineja.¹⁵¹

Ulkomaankirjeenvaihtajat kuuluvat nimenomaan tähän erityisryhmään. Heidät rinnastetaan usein toimitusyhteisöissä uutispäällikkötason journalisteiksi. Monet ovat olleet esimiesasemassa jo ulkomaille lähtiessään ja kotimaahan palatessaan ulkomaankirjeenvaihtajat pääsevät halutessaan esimiestehtäviin.

147

Suomalainen toimitustyön tutkimus tuntui jääneen pitkäksi aikaa muutaman vuosina 1983 ja 1984 julkaistun työn varaan. Näillä tarkoitan Pertti Hemánuksen *Journalistista vapautta* (1983), Esko Keräsen *Muuttuvaa työnkuvaa, toimitustyön differentioitumiskehitys Suomen sanomalehdistössä* (1984) ja Jorma Miettisen kirjaa *Toimitustyö: journalistiksi suuntautuvan oppikirjaa* (1984). 1990-luvulla julkaistiin muutamia mielenkiintoisia toimitustyötä käsitteleviä suomalaisia tutkimuksia, kuten Luostarisen *Mielen kersantit* (1994), Kuutin *Tutkiva journalismi* (1995) ja Mörän *EU-journalismin anatomia* (1999). En ryhdy tässä yhteydessä tarkemmin referoimaan näiden perusteosten sisältöjä, totean vain, että esimerkiksi Miettisen oppikirja kaipaisi kipeästi ajanmukaistamista. Vuoden 1996 keväällä perustettiin Journalismin tutkimusyksikkö Tampereen yliopistossa ja sen jälkeen toimitustyön tutkimus on ollut ainakin Tampereella entiseen verrattuna ollut lisääntymään päin.

¹⁴⁸ Hess 1996, 12.

¹⁴⁹ Journalismin professionaalista katseesta katso tarkemmin esimerkiksi Luostarinen 1994, 34 - 41.

150

Toimittajat luokitellaan usein omaksi professioksi. Toisin kuin esimerkiksi lääkäreiltä, psykologeilta tai lakimiehiltä toimittajilta ei kuitenkaan vaadita yhtenäistä koulutusta. Silti yhä useammalla uudella toimittajalla on joko tiedotusopin tai journalistiikan opintoja. Muun muassa oma ammatti-identiteetti, ammattijärjestö ja slangi erottavat toimittajat muista. Shoemakerin - Reesen (1991,65) mukaan toimittajan ammattiin hakeudutaan vapaaehtoisesti, ja ne jotka valitsevat saman ammattiuran, niillä on taipumus omistaa yhteisiä luonteenpiirteitä. Suomalaisista toimittajista ks. esim. Kehälina - Melin 1988.

151

Shoemaker - Reese 1991, 55. Hemánus (1992, 5 - 6) on ollut sitä mieltä, että yksittäinen rivitoimittaja ei ole lopullinen vallankäyttäjää omaa työtään koskevissa kysymyksissä, mutta ei myöskään ole täysin alistettu. Hänellä on suhteellisen paljon valtaa ratkaisuisissa, jotka koskevat: 1) aiheen valintaa, 2) aineiston hankintaa, 3) aineiston jäsentämistä ja 4) muodon antamista jutulle.

Kaikki eivät kuitenkaan halua ryhtyä päälliköiksi, vaan he valitsevat mieluummin niin sanotun rivitoimittajan työt.

Koska ulkomaankirjeenvaihtajilla on yleensä normaalia suurempi autonomia toimitustyössä, he saattavat joutua muita toimittajia useammin vaikeuksiin esimerkiksi toimitusjohdon kanssa. Chomsky kertoo The New York Timesiin liittyen tapauksista, joissa sotakirjeenvaihtajan tekemiä uutisia muutettiin poliittisista syistä. Espanjan sisällissodan aikana eräs kirjeenvaihtaja joutui suoraan konfliktiin lehden vastaavan päätoimittajan kanssa. Kirjeenvaihtaja lähetti päätoimittajalle kirjeen: "Kysymys on yksinkertaisesti siitä, kun akkreditoitu kirjeenvaihtaja sanoo nähneensä jotain omin silmin, niin sinun on uskottava häntä - tai vapautettava hänet tehtävistään."¹⁵²

Dimmickin ja Coitin tutkimusten mukaan Yhdysvalloissa kokeneimmilla toimittajilla oli enemmän vapautta valita uutisiaihteita kuin vähemmän aikaa alalla olleilla ja sanomalehtien toimittajilla oli vähemmän vapautta valita aiheitaan kuin sähköisten viestinten toimittajilla. Vasemmistolaiset toimittajilla oli puolestaan vähemmän autonomiaa kuin oikeistolaisilla toimittajilla. Tärkein toimittajan autonomisuutta määrittelevä tekijä oli kokemus eli työvuodet alalla. Tutkijoiden mielestä kokeneet toimittajat jätettiin usein rauhaan, koska he olivat jo ehtineet omaksua viestinten uutisarvostukset.¹⁵³

	Uutiskirjeenvaihtaja	Feature-kirjeenvaihtaja
Vakituinen työsuhde/yksi avustussuhde	Sidottu uutiskirjeenvaihtaja	Sidottu feature-kirjeenvaihtaja
Freelancer	Vapaa uutiskirjeenvaihtaja	Vapaa feature-kirjeenvaihtaja

Kuva 5 Kirjeenvaihtatyytit (Uskali 1994, 63)

Ulkomaankirjeenvaihtajat eivät ole mikään monoliittinen ryhmä.¹⁵⁴ Olen itse aiemmin jakanut esimerkiksi suomalaisia Moskovan-kirjeenvaihtajia työsuhteen luonteen sekä journalististen tuotosten sisällön mukaan

¹⁵²

Chomsky 1999, 591. Luonnollisesti sotakirjeenvaihtajatkään eivät ole olleet yhdestä puusta veistettyjä. Esimerkiksi kirjailija Stephen Crane raportoi The New York Journalille tarkkoja kuvauksia Kreikan ja Turkin sodasta käymättä kertaakaan lähelläkään rintamaa. (Knightley 1982, 56.)

¹⁵³ Tan 1985, 351.

¹⁵⁴

Myös Mykkänen (1995, tiivistelmä) havaitsi sotakirjeenvaihtajia tutkiessaan saman: "Tutkimus osoittaa, että sotakirjeenvaihtajat ovat hyvin heterogeeninen ryhmä. Esimerkiksi koulutustaso kirjeenvaihtajien kesken vaihtelee paljon".

esimerkiksi neljään eri kirjeenvaihtajatyyppiin (kuva 5):1) sidotut (eli vakinaisessa työsuhteessa olevat tai vain yhden viestimeen avustajasuhteessa olevat) uutiskirjeenvaihtajat, 2) sidotut feature-kirjeenvaihtajat, 3) vapaat (freelancer toimittajat) uutiskirjeenvaihtajat ja 4) vapaat feature-kirjeenvaihtajat.

Ulkomaankirjeenvaihtajien työ muistuttaa esimerkiksi aluetoimittajien, diplomaattien ja kielenkääntäjien työtä. Yhtenä ulkomaankirjeenvaihtajuuden erikoisalana voidaan pitää myös sotakirjeenvaihtajuutta, josta olen jo aiemmin kirjoittanut.

Toimittajat selittävät usein, että heidän tehtävänä on vain kerätä ja välittää neutraalisti tietoa. Tällöin perusjournalistin pitäisi olla täysin itsenäinen, kaikennäkevä ja kaikenkokeva tarkkailija ja tallentaja, joka ei koskaan tekisi virheitä. Mediasisällön pitäisi siten välittää täsmällistä ja edustavaa kuvaa maailmasta. Käytännössä toimittajat kuitenkin esittävät samoistakin tapahtumista varsin erilaisia kertomuksia ja tulkintoja.¹⁵⁵

Yhdysvaltaisessa tutkimuksessa toimittajia luokiteltiin uutisnäkemystensä perusteella suoralle, joka toisessa päässä ovat "neutraalit" tai traditionalistit ja toisessa "aktivistit" tai osallistuvat journalistit. Traditionalistien mielestä uutiset syntyvät kuin luonnostaan eri tapahtumista. Osallistuvien journalistien mielestä toimittajien pitää olla aktiivisesti mukana "totuuden" etsimisessä. Heidän mukaansa toimittajien pitää raportoida uutisia konteksteissaan ja etsiä kaikista saatavilla olevista tiedoista taustoja ja merkityksiä uutisille.¹⁵⁶ Myöhemmän tutkimuksen mukaan toimittajat voitiin jakaa kolmeen ryhmään: "traditionalisteihin", "tulkitsijoihin" ja "aktivisteihin". Traditionalistit luottavat perinteisiin journalistisiin sääntöihin ja muodollisiin esitystapoihin, kuten "käännettyyn pyramidiin". Tulkitsevat journalistit käyvät läpi suuren määrän aineistoa ennen kuin tekevät lopulliset uutisarvionsa. Heidän mielestään toimittajien ei pidä vain välittää tietoa sinänsä, vaan myös kertoa niiden taustasyistä ja merkityksistä. Aktivistit olivat kahta muuta toimittajaryhmää kiinnostuneempia ottamaan selville ja omaksumaan myös kiistanalaisia näkemyksiä. Tutkimuksen mielenkiintoinen havainto oli myös, että mitä enemmän kokemusta journalistisesta työstä toimittajalla oli sitä enemmän hän arvosti ja suosi uutisvalinnoissaan ulkomaan uutisia.¹⁵⁷

Mediarutiinit, -organisaatiot ja ulkopuoliset tahot

Mediarutiinien tasolla kiinnostuksen kohteena ovat tiedonhankinnan erilaiset käytännöt ja rutiinit. Mediarutiinit auttavat viestintäorganisaatioita toimimaan mahdollisimman tehokkaasti. Lehden on ilmestytävä melkein joka päivä ja tv-uutisten on alettava aina ajallaan. Jotta jokapäiväistä työtä voitaisiin

¹⁵⁵ Shoemaker - Reese 1991, 31 - 32.

¹⁵⁶ Tan 1985, 349. Johnstone, Slawski ja Bowman tutkivat 1967 yhteensä 1300 yhdysvaltalaisen toimittajan työtä.

¹⁵⁷ Tan 1985, 349. Culbertson tutki 258 toimittajan asenteita yhteensä 17 yhdysvaltaisessa sanomalehdessä.

kontrolloida, tarvitaan rutiineja, päivästä päivään toistuvia journalistisia käytäntöjä, jotka eivät ole riippuvaisia yksittäisistä ihmisistä.¹⁵⁸

Mediat tarvitsevat toimivia rutiineja myös uutisten valintaan. Jo eri tutkijoiden monikohtaisista uutiskriteeristöistä voi päätellä, ettei uutisten valinta kuitenkaan ole aivan yksinkertaista.¹⁵⁹ Käytännössä viestimet seuraavat tarkasti esimerkiksi kansallisten ja kansainvälisten uutistoimistojen välittämää uutisvirtaa ja käyttävät ainakin osittain hyväkseen niiden tekemiä painotuksia.¹⁶⁰ Mediarutiinit voivat myös estää oikeiden ja merkityksellisten uusien tietojen pääsyn julkisuuteen, esimerkiksi silloin, kun kyse on valtavirrasta, etenkin uutistoimistojen välittämistä tiedoista poikkeavista uutisista.

Journalistit ovat usein hyvin riippuvaisia toinen toistensa ideoista. Ryhmäajattelua on pidetty yhtenä syynä mediasisältöjen samankaltaistumiseen.¹⁶¹ Toimittajien tapa seurata toisiaan on yleisintä silloin, kun kyse on säännöllisesti toistuvasta ja hyvin ennustetusta tapahtumasta tai kriisiuutisoinnista, jolloin luotettavaa tietoa on niukasti saatavilla. Toimittajat seuraavat tällöin herkästi johtoasemassa olevia viestimiä. Esimerkiksi Yhdysvalloissa The New York Timesilla on arvovaltaa kansainvälisessä uutisoinnissa ja The Washington Postilla taas Yhdysvaltain asioissa.¹⁶² Euroopassa erityisasemassa on brittiläinen The Financial Times. Lehdelle vuodatetaan esimerkiksi Euroopan unionin kulissien takaista tietoa. Se on usein ennättänyt ensimmäisenä kertomaan esimerkiksi komission salaisesti valmistelemista asioista.¹⁶³ Brittiläinen BBC ja yhdysvaltalainen CNN ovat tv-maailman tärkeimpiä ulkomaan uutisoinnin suunnannäyttäjiä.

Suomessa esikuvan asemassa on perinteisesti ollut maan suurin päivälehti Helsingin Sanomat ja radio- ja tv-puolella Yleisradio. Erityisasemaan päässeille viestimille on yhteistä, että niillä on pitkä journalistinen traditio. Niillä on lisäksi lähes poikkeuksetta käytössään paremmat toimittajaresurssit kuin kilpailijoilla ja

¹⁵⁸ Shoemaker - Reese 1991, 96 - 97.

¹⁵⁹

Shoemaker - Reesellä on (1991, 90 - 91) 6-kohtainen uutiskriteeristö: 1) huomiota herättävyys/tärkeys, 2) human interest, 3) konflikti/riita, 4) epätavallisuus, 5) parhaillaan tapahtuva (timeliness), 6) läheisyys. Vertailun vuoksi mainittakoon, että Westerståhl ja Johansson (1994, 73) päätyivät vain kolmeen uutiskriteeriin: 1) tärkeys (importance), 2) läheisyys (proximity) ja 3) draama. Varhaisin ja edelleen tunnetuin uutiskriteeristö on Galtungin ja Rugen (1965) nimissä. Siinä on yhteensä 12 kohtaa.

¹⁶⁰

Esimerkiksi kaikki uutistoimistot julkaisevat säännöllisin väliajoin päivän aikana lyhyitä koosteita päivän tärkeimmistä uutistapahtumista (news in brief).

¹⁶¹

Tämä suuntaus ei kuitenkaan tarkoita sitä, että toimittajien kuvaama maailma vastaisi entistä paremmin todellisuutta, pikemminkin päin vastoin. Painotukset, vinoumat ja katvealueet vain monistuvat entistä herkemmin koko mediakenttään.

¹⁶² Shoemaker - Reese 1991, 101 - 102.

¹⁶³ Mörä 1994, 28 - 29.

monet toimittajat havittelevat pääsevänsä niiden palvelukseen. Viime vuosikymmenen aikana television painoarvo on koko ajan kasvanut etenkin kotimaan politiikan ja ulkomaan tapahtumien uutisoimisessa.¹⁶⁴

Mediaorganisaatio¹⁶⁵-tasolla pohditaan, miten esimerkiksi viestimen linja tai työpaikan yleinen ilmapiiri vaikuttavat journalistiseen sisältöön. Suurin osa mediaorganisaatioista pyrkii taloudelliseen voittoon. Poikkeuksena ovat esimerkiksi "socialismin kokeilun kauden" valtiolliset mediat Itä-Euroopassa ja julkisen palvelun yleisradioyhtiöt, kuten BBC ja Yleisradio.¹⁶⁶ Välineestä riippumatta suurin valta on keskittynyt aina omistukseen ja omistajiin.

Organisaatiot jakaantuvat yleensä kolmeen tasoon: 1) työntekijöihin, 2) keskijohtoon ja 3) ylempään johtoon. Organisaation rakenteella on kaikkialle tunkeutuva vaikutuksensa, vaikkakin journalistisista sisällöistä sitä on ehkä sinänsä vaikea lukea.¹⁶⁷ Organisaatiokaaviot pyrkivät kuvaamaan yleisellä tasolla yritysten sisäisiä vaikutussuhteita.¹⁶⁸

Toimittajat oppivat varsin pian käytännön työssään "talon tavoille" eli noudattamaan usein kirjoittamattomia viestintäyhteisön toimintaperiaatteita.¹⁶⁹ He sisäistävät esimerkiksi esimiestensä uutiskriteereitä ja arvostuksia ja alkavat toimia niiden mukaan. Jos johtavassa asemassa oleva henkilö kerta toisensa jälkeen vesittää jutun tai juttuidean, toimittaja voi alkaa myöhemmin harrastaa itsesensuuria esimerkiksi tiettyjä aihealueita kohtaan.¹⁷⁰ Koska toimittajat antavat suuren arvon omalle autonomisuudelleen, epäsuorat vaikutuskeinot jo uutistyyön alkuvaiheissa, kuten aiheen valinnassa, johtavat

¹⁶⁴

Toimitustyötä tutkinut Jorma Miettinen (1984,11) totesi jo yli 15 vuotta sitten, että televisio oli keskeisin kansainvälisten tapahtumien välittäjä. Sen jälkeen television ote on entisestään vankentunut etenkin teknisten innovaatioiden ja kilpailun kiristymisen takia. 24 tuntia vuorokaudessa uutisia ja ajankohtaisohjelmia lähettävän Cable News Networkin (CNN) perustamisen jälkeen uutismaailma ei ole enää ollut entisensä. CNN raportoi suorana muun muassa lokakuussa 1993 Moskovassa, kun presidentti Jeltsin määräsi panssarivaunuja tulittamaan parlamentin rakennusta. Kaksi CNN:n Moskovan toimituksen toimittajaa saivat 1991 presidentti Boris Jeltsinin Vapaan Venäjän puolustajat -palkinnon. Ks. esimerkiksi <http://europe.cnn.com/CNN/anchors_reporters/hurst.steve.html> (11.12.2000). Vuoden 1998 alussa myös brittiläinen BBC käynnisti ympärivuorokautiset uutislähetysensä BBC World -kanavallaan.

¹⁶⁵

Kankean määritelmän mukaan mediaorganisaatio on sosiaalinen, muodollinen ja yleensä taloudellinen kokonaisuus, joka palkkaa mediatyöläisen tuottamaan mediasisältöjä (Shoemaker - Reese 1991, 120). Ks. lisää organisaation määrittelemisestä esimerkiksi Tan 1985, 338 - 342.

¹⁶⁶ Tosin esimerkiksi Yleisradio rahoittaa nykyään osan kalliista urheilutapahtumista myös mainostuloilla.

¹⁶⁷ Shoemaker - Reese 1991, 125.

¹⁶⁸

Ks. esimerkkejä organisaatiokaavioista esimerkiksi Shoemaker - Reese 1991, 127 (Dow Jones & Company, Inc, mm. The Wall Street Journal). Kaaviot ovat ajallisesti aina poikkileikkauksia. Etenkin media-alan omistusjärjestelyjen takia niiden muodot ovat usein vaihdelleet viime vuosina.

¹⁶⁹ Luonnollisesti jo rekrytointivaiheessa organisaatio päättää, ketkä sopivat toimitukseen. Ks. esim. Mörä 1993b, 21.

¹⁷⁰ Ks. esim. Shoemaker - Reese 1991, 142.

harvemmin konflikteihin toimittajien ja heidän esimiestensä välillä kuin jos valmis juttu 'tapetaan' tai sitä muuten käsitellään.¹⁷¹

Toimitusorganisaation sisäinen kollektiivinen palaute on myös hyvin tärkeä journalistisen työn kannalta. Rohkaiseva palaute saa toimittajan esimerkiksi jatkamaan aihealueensa penkomista, päinvastainen kenties siirtämään huomiota muille alueille. Säännöllisen palautteen avulla viestimen ylin johto määrittelee käytännössä päivittäin hyvän ja huonon journalismin rajoja. Suomalaisissa viestimissä palautekäytännöt ovat joitakin harvoja poikkeuksia lukuun ottamatta hyvin puutteelliset.¹⁷²

Ulkopuoliset toimijat tarkoittavat Shoemakerin - Reesen -mallissa etenkin uutislähteitä. Lähteillä on erittäin suuri vaikutus viestinten sisältöihin. Journalismin lähteinä käytetään pääasiassa poliittisen ja taloudellisen vallan ylimmällä huipulla olevia henkilöitä. Heillä onkin parhaat mahdollisuudet saada halutessaan itseään ja mielipiteitään mediassa esille.¹⁷³ Säännöllinen haastatteluista kieltäytyminen tai ilmoitusboikotit ovat esimerkkejä poliittisen ja taloudellisen eliitin vaikutusyrityksistä.¹⁷⁴

Monet yritykset, yhteisöt ja poliittiset instituutiot käyttävät lisäksi apunaan julkisuuden hallintaan erikoistuneita pr-yrityksiä ja viestintätoimistoja, joiden palveluksessa on varsin paljon myös entisiä toimittajia. Näiden yritysten ammatillistuminen näkyy myös yhä selvemmin toimittajan työssä.¹⁷⁵

Hallitusten ja muiden poliittisten instituutioiden halu vaikuttaa viestinten sisältöihin on kiistämätöntä. Erilaiset lait, säännökset, lisenssit ja verot asettavat ehtoja viestintäyrityksille. Valtio-omisteisissa viestimissä valtion kontrolli tapahtuu suuremmin esimerkiksi rahoituksen avulla. Tutkimuksin on voitu osoittaa, että maan yleisellä ulkopolitiikalla on vaikutusta medioiden sisältöihin. Esimerkiksi New York Timesin ja Washington Postin Yhdysvaltojen ja Kiinan suhteiden painotukset vaihtelivat Yhdysvaltojen ulkopolitiikan mukaan.¹⁷⁶

¹⁷¹ Tan 1985, 351.

¹⁷² Perustuu omakohtaisiin kokemuksiin maakunnallisista ja valtakunnallisista medioista.

¹⁷³ Shoemaker - Reese 1991, 150- 151.

¹⁷⁴

Näistä osin hienovaraisista ja osin yrityksen talouden kannalta kiusallisista vaikutusyrityksistä ei useinkaan ole dokumentteja eikä niitä haluta ääneen lausua. Taloudellisesta vaikutuksesta ks. esim. (Shoemaker-Reese 1991, 186). Esimerkissä Gulf + Western -yhtiö lopetti PBS:n aseman WNET:in rahoittamisen, koska viestin oli näyttänyt kriittisen dokumentin monikansallisista yhtiöistä. Yhtiön toimitusjohtaja valitti, että ohjelma oli ollut "antibusiness" ellei peräti epäamerikkalainen.

¹⁷⁵

Etenkin keskeisten medioiden toimittajia houkuteltaan jo päivittäin erilaisten aiheiden ja näkökulmien puoleenmitä erilaisimmoin keinoin. Yleisimmin käytetyt muodot ovat aamiais- ja lounastapaamiset sekä erilaisten kulttuuri- ja urheilutapahtumien pr-tilaisuudet. Sinnikkäimmistä viestintätoimistoista on tullut toimituksille ja yksittäisille toimittajille jo maanvaivaa. Ks. lisää aiheesta esimerkiksi Luostarinen 1994.

¹⁷⁶ Shoemaker - Reese 1991, 157, 172.

Kun kyse on "suurista ideologisista kysymyksistä", mediayrityksen omistajat ja johtajat voivat yrittää puuttua journalistisiin sisältöihin.¹⁷⁷ Yksi tähän mennessä parhaiten dokumentoiduista esimerkeistä on Daniel Chomskyn (1999) artikkeli *New York Timesin* käytännöistä. Se perustuu maailman arvovaltaisimman sanomalehden sisäisen arkiston tietoihin, muun muassa johdon lähettämiin kirjeisiin. *New York Timesin* - kuten monien muidenkin viestimien - tapana on korostaa omaa riippumattomuuttaan, objektiivisuuttaan ja professionalistisuuttaan. Omistajien ei oleteta sekaantuvan toimitustyöhön. Chomsky toteaa, että "johdon kontrollimekanismit voivat olla hädin tuskin silminnähtävissä; työntekijät eivät välttämättä edes tunnista niitä".¹⁷⁸ Tämänkaltainen kontrolli voi itse asiassa olla paljon tehokkaampaa kuin niin sanotut näkyvämmät painostusmenetelmät. Niin kauan kuin sääntöjä vain noudatetaan, organisaatio toimii jouhevasti, ilman konflikteja ja häiriöitä.

Chomsky tekee eron "pääkirjoitus"- ja "uutisjournalismin" välillä. Hänen mielestään on varsin luonnollista, että omistajan voi aistia lehden pääkirjoituksista, mutta uutisosastojen itsenäisyys ja riippumattomuus on ollut perinteisesti toimituksissa pyhä asia.¹⁷⁹

Artikkelissaan Chomsky esittää ensimmäisiä todisteita *New York Timesin* kustantajan puuttumisesta myös journalistiseen työhön lähihistorian aikana. Esimerkiksi kustantaja Arthur Hays Sulzberger vaikutti monin tavoin lehtensä "uutiskatseen" suuntautumiseen ja painotuksiin muun muassa Neuvostoliitto - , ammattiliitto- ja Guatemala-uutisoinnissa. Lehden linja määräytyi pienissä epävirallisissa keskusteluissa, joissa kustantajan lisäksi oli mukana muutamia hänen läheisimpiä alaisiaan.¹⁸⁰

Sulzberger halusi, että Neuvostoliittoa piti käsitellä jatkuvasti vihamielisesti. Hän kertoi, mikä oli Neuvostoliiton suhteen poliittisesti korrekta sanastoa ja määräsi väkensä toistamaan näitä termejä niin usein kuin mahdollista. Neuvostoliittoa piti esimerkiksi kutsua 1950-luvulla "nykyajan huomattavimmaksi kolonialistiseksi mahdiksi". Sulzberger piti myös "rautaesirippu" -sanasta. Hän ohjasi toimittajiaan myös hyökkäämään ammattiliittoja vastaan ja vaatimaan niille kovia rangaistuksia muun muassa lakkoilusta.

Sulzberger vaikutti keskeisesti myös lehden Guatemala-uutisointiin. Yhdysvaltain liike-elämällä, muun muassa United Fruit -yhtiöllä oli Guatemalassa vaikeuksia, koska uusi demokraattisesti valittu hallinto oli

177

Shoemaker - Reese 1991, 215. Näistä tapauksista on kuitenkin hyvin vaikea saada konkreettista näyttöä. Tämä tuli ilmi esimerkiksi Mörän (1999, 233 - 234) tutkimuksessa: "Medioiden omistajien roolia journalismin sisällön muotoutumisessa on vaikea tutkia. Omistajien edustajat asioivat yleensä vain päätoimittajien kanssa, eivätkä päätoimittajat halunneet näitä keskusteluja kommentoida. - - Enimmäkseen journalistien kontrollointi näytti kuitenkin olevan epäsuoraa: ei sanottu suoraan eikä käskytetty, vaan annettiin ymmärtää." Mielenkiintoista on, että Mörä ei väitöskirjatutkimuksessaan kertonut seuraavaa seikkaa, jonka hän sanoi Helsingin Sanomien toimittajalle niin sanotussa väitöskirjahaastattelussa: "Toimittajiin yritetään aina vaikuttaa, mutta EU-jäsenäänestyksen lähestyessä vaikuttamisyritykset olivat Mörän mukaan poikkeuksellisen voimakkaita. Kai se aika poikkeuksellista on, että ulkoministeriön johtava virkamies kävelee esimerkiksi Hesarin päätoimittajan puheille ja valittaa jostain toimittajasta". (HS 15.5.1999, A7 *Väitöskirja EU-kansanäänestyksen uutisoinnista: Toimittajia uhkailtiin jopa suojelupoliisilla*).

¹⁷⁸ Chomsky 1999, 579.

¹⁷⁹ Chomsky 1999, 585.

¹⁸⁰ Chomsky 1999, 580 - 587.

määrännyt yhtiöille veroja, joita edellinen diktatuurihallinto ei ollut vaatinut. Sulzberger vieraili itse paikalla ja määräsi, että Guatemalan tapahtumia olisi ulkomaan uutisoinnissa korostettava. Kun CIA oli aloittamassa Guatemalan operaationsa, Sulzberger siirsi toimittajansa pois Guatemalasta CIA:n johtajan pyynnöstä, koska "Gruson oli 'liian hyvä toimittaja' ja voisi paljastaa Yhdysvaltain suunnitelmia".¹⁸¹ Chomskyn mukaan Grusonin tapaus osoittaa, miten sopusointuisesti hallituksen virkamiehet ja kustantajat voivat asioita yhdessä katsoa ja toimia sen mukaisesti.

Chomsky kertoo myös, että kustantaja ei luonnollisestikaan voi itse osallistua kaikkiin lehtensä uutisoperaatioihin. Tämän takia päällikköportaan valinnat ovat keskeisiä. Heidän vastuullaan on viime kädessä luoda lehden päivittäinen uutissisältö. New York Timesissa toimitus- ja uutispäälliköt saavat tahtonsa läpi lempeän suostuttelun ja kohteliaiden ehdotusten avulla.¹⁸² Chomskyn mielestä tärkein omistuskontrollin muoto on se, että omistaja voi valita, ylentää ja tarpeen tullen irtisanoa työntekijöitään.¹⁸³

Maan ylimmällä johdolla on aina riittänyt aikaa ja kiinnostusta viestinten välittämien sisältöjen oikaisemiseen. Suomesta puhuttaessa ei sovi unohtaa presidenttien Paasikiven, Kekkonen ja myös Koiviston halua kertoa siitä, miten median olisi tietyissä ulkopoliittisesti tärkeissä tilanteissa toimittava. Suomen lisäksi ilmiö on tuttu esimerkiksi Yhdysvalloista, jossa presidentit Kennedy, Johnson ja Nixon yrittivät aktiivisesti vaikuttaa Vietnamin sodan "positiivisempaan" käsittelyyn mediassa.¹⁸⁴ Myös viestinten välinen taloudellinen kilpailu ja teknologian kehitys vaikuttavat median sisältöihin.¹⁸⁵ Erityisen selvästi nämä vaikutukset näkyvät pitkässä, historiallisessa tarkastelussa.

Ideologia-taso

Ideologia¹⁸⁶ on Shoemakerin - Reesen -mallin kaikkein vaikeimmin konkretisoitavissa oleva taso. S & R -mallissa ideologia ahmaisee sisäänsä kaikki muut tasot. Ideologiaa tutkivat tieteenekijät ovat yleensä

¹⁸¹ Chomsky 1999, 586.

¹⁸² Chomsky 1999, 587.

¹⁸³

Chomsky 1999, 592.

¹⁸⁴

Shoemaker - Reese 1991, 195; Thrall 2000, 18. Esimerkiksi Kennedyn ja Johnsonin "kampanjat" pitivät sisällään vihaisia puhelinsoittoja toimituksiin, henkilökohtaisia neuvotteluja päällikkötoimittajien kanssa ja paikallislehtien toimittajille tarjottuja sponsoroitujat matkoja Vietnamin sotänäyttämölle. (Thrall 2000, 18.)

¹⁸⁵ Shoemaker - Reese 1991, 172 - 176.

¹⁸⁶

Ideologialla Shoemaker ja Reese (1991, 183) tarkoittavat symbolista mekanismia, joka pyrkii yhdentämään yhteiskuntaa. Ideologia on merkitysten, arvojen ja uskomusten koostetta, josta voidaan myös käyttää nimitystä 'maailmankatsomus' tai 'tuokka-asenne'. Mielestäni on selvää, etteivät ideologioiden tai maailmakatsomusten rajat noudata esimerkiksi valtioiden rajoja. Yksilöiden maailmakatsomuksilla on myös taipumus iän mukana muuttua, tosin prosessit ovat yleensä varsin hitaita. Ks. lisää ideologiasta ja muun muassa käsitteen historiasta ks. esimerkiksi Koivisto - Mehtonen (toim.) 1991.

omaksuneet niin sanotun marxilaisen lähestymistavan aiheeseensa. Marxilaiset ovat pääasiassa keskittyneet yleiseen, abstraktiin teoretisointiin ja jättäneet hypoteesiensa testaamisen empirian avulla vähemmälle.¹⁸⁷ Kulttuurintutkimuksessa käytetään puolestaan usein Gramscin ehdottamaa hegemonian käsitettä. Hegemonia tutkii vallan ja käytäntöjen yhteyksiä. Mediat voidaan nähdä instituutioina, jotka jatkuvasti tuottavat yhdenmukaistavaa ideologiaa, yleisiä arvoja ja normeja, jotka auttavat uudistamaan ja legitimoimaan yhteiskunnallisia rakenteita. Hegemonian näkökulmasta ideologia luo koko ajan ristiriitaisuutta, ja se on dynaamisessa liikkeessä.¹⁸⁸

Journalistien ammatillista ideologiaa voidaan lähestyä myös paradigman-käsitteestä¹⁸⁹ käsin. Sekä tieteessä että journalismissa kerätään empiirisiä tietoja erilaisten rutiinien ja menetelmien kautta. Molemmissa todellisuutta pyritään ymmärtämään havainnoimalla. Sekä tieteessä että journalismissa vallalla olevaa paradigmaa vahvistaa alalla olevien ihmisten yhteisymmärrys. Paradigman muutos näkyy muun muassa kielen tasolla, erilaisina käsitteinä, mutta myös erilaisina kiinnostuksen kohteina, aihevalintoina. Median agendalle eli päiväjärjestykseen on noussut viime vuosikymmeninä uusia aiheita, kuten ympäristöongelmat, geeniteknologia ja eläinten oikeuksien puolustaminen. Yksi esimerkki journalistisen paradigman muutoksesta on myös, että "objektiivisuuden" vaatimus on pudonnut journalistien yleisestä kielenkäytöstä. Käytännössä journalistien on hyvin vaikea olla työssään "täysin objektiivisia". Journalismilta vaaditaan toki yhä muun muassa täsmällisyyttä, tasapuolisuutta ja puolueettomuutta.¹⁹⁰ Samat vaatimukset pätevät tietysti myös tieteen tekemiseen.

Mörän liianimalli

Shoemaerin - Reesen -mallia on aiemmin Suomessa soveltanut käytäntöön esimerkiksi viestintätutkija Tuomo Mörä. Hän käytti sitä apunaan käydessään uudestaan läpi EY-journalistien haastattelumateriaaliaan.¹⁹¹ Mörä (1997) on myöhemmin kritisoinut S & R -mallia liian hierarkkiseksi.¹⁹²

¹⁸⁷ Shoemaker - Reese 1991, 184

¹⁸⁸ Shoemaker - Reese 1991, 194.

¹⁸⁹

Thomas Kuhnin vuonna 1962 esittelemä malli, jonka mukaan tiede etenee yleensä paradigmansa sisällä. Tieteessä vuorottelevat normaalivaihe ja kriisivaihe. Normaalivaiheessa tiede etenee kumulatiivisesti. Viitekehystä ja tutkimusotetta koskevia kysymyksiä ei aseteta kyseenalaiseksi. Kriisivaiheeseen paradigma joutuu, kun kertyy runsaasti poikkeustapauksia. Yksi tapa selvittää ristiriitaisesta tilanteesta on tehdä lisäolettaimus eli paikata paradigmaa. Kriisistä päästään kuitenkin eroon vasta, kun keksitään uusi paradigma, uusi todellisuuden jäsentämistapa, jossa selittyvät sekä aiemmat että uudet havainnot. (Alanen 1989, 68 - 72.)

¹⁹⁰ Shoemaker - Reese 1991, 197.

¹⁹¹

Mörä sovelsi mallia ensimmäisen kerran Tiedotustutkimuslehden artikkelissaan (4/1993, 21 -32 eli 1993b). Hän kävi mallin avulla läpi uudelleen materiaalia, jonka hän oli kerännyt aiempaa tutkimustaan varten (1993a). Mörän

"Mielestäni S & R näkevät eri tasot liian erillisinä eivätkä he tarpeeksi käsittele tasojen välistä vuorovaikutusta ja satunnaisuuden vaikutusta" ¹⁹³. Mörä jättää kuitenkin huomioimatta, että Shoemaker ja Reese pohtivat aikanaan itsekin malliaan sanomalla, että "näiden moninkertaisten tasojen analysointi vie huomiomme niiden välisiin vaikutussuhteisiin. Tämä voi olla yksi tulevan tutkimuksen hedelmällisimmistä alueista." ¹⁹⁴

Juuri tähän saumaan Mörä iskee omalla väitöskirjaansa varten kehittämällä lianimallillaan. Lianimallin perusosat (ideologia, ulkopuoliset toimijat, organisaatio, mediarutiinit ja yksilötaso) ovat samat kuin S & R -mallissa, mutta Mörä on rajannut enemmän niiden sisältöjä ja lisännyt yhden uuden elementin, 'professionaalisen kulttuurin'. Tällä käsitteellä hän tarkoittaa professionaalisia ihanteita ja normeja, joilla on vaikutusta journalistiseen työhön. Mörän mielestä ammatti-ihanteita ei voi ainakaan helposti sijoittaa S & R:n malliin. Mörä käyttää S & R -mallin tasojen sijasta termiä kuitu. Kun lianin katkaisee voivat kuitusäikeet olla leikkauskohdassa eri paksuisia ja joissakin kohdissa jokin säikeistä voi kokonaan puuttua. Mörä vertaa varovasti koko journalismia ja siihen liittyviä olosuhteita viidakkoon. ¹⁹⁵

Mörän lianimalli on lähellä omaa käsitystäni journalismin perusluonteesta. Kaikkien vaikutusten (kuitujen) esiin saaminen tutkimuksen avulla on jossain määrin mahdollista, jos tarkastelun kohteena on yksi tai muutama yksinkertainen journalistinen tuotos, esimerkiksi perusuutinen. Mörä ei itse väitöskirjatutkimuksessaan testannut malliaan yksittäisen jutun tasolla. ¹⁹⁶ Väitän, että eri kuitujen tarkkoja prosentuaalisia vahvuuksia tuskin koskaan voidaan mitata edes yhdestä uutispätkästä. Niin sekavasti eri säikeet ovat todellisuudessa kietoutuneet toisiinsa. Määrällisesti suuremmassa tai ajallisesti pidemmässä journalististen tuotosten tarkastelussa kuitujen paksuudet ovat luonnollisesti vieläkin vaikeammin mitattavissa. Silti Mörän lianimalli tai -metafora on varsin käyttökelpoinen heuristinen apuväline, kun kyse on silmämääräisestä mittaustarkkuudesta.

Oman työni kannalta sekä S & M - että Möränmallin keskeisenä puutteena on kansainvälisen vuorovaikutustason puuttuminen. ¹⁹⁷

Dimmickin ja Coitin malli muistuttaa hyvin paljon S & M -mallia, mutta siinä on selvästi enemmän tasoja ja myös kansainvälinen ulottuvuus. Mallissa korostuvat erikokoisten sosiaalisten ryhmien vaikutukset

tutkimuskohteena olivat EY journalistien työprosessit, lähteiden käyttö ja asenteet'.

¹⁹² Mörä 1997, 1 - 10.

¹⁹³ Mörä 1997, 5.

¹⁹⁴ Shoemaker - Reese 1991, 227.

¹⁹⁵ Mörä 1997, 4 - 7.

¹⁹⁶ Mörä 1999.

¹⁹⁷

S & R:n ideologia on sen verran väljiä käsitteitä, että ne tarpeen tullen imaisevat sisäänsä myös eri kulttuurienväliset vaikutukset. Mutta koska niitä ei ole erikseen kirjattu näkyviin, niiden tutkiminen saattaa helposti unohtua.

joukkoviestintään.¹⁹⁸ Ylihyteiskunnallisella tasolla kiinnostuksen kohteena on esimerkiksi, miten yksi kansakunta voi vaikuttaa toisen valtion mediapolitiikkaan, mediarakenteisiin ja median sisältöihin.¹⁹⁹ Kysymys on kiintoisa myös tämän tutkimuksen kannalta. Oletan, että Neuvostoliiton tarkoituksena oli nimenomaan vaikuttaa suomalaisten viestinten mediapolitiikkaan ja sitä kautta myös median sisältöihin.²⁰⁰

2.2. Kulttuurienvälinen journalismi

Vain osa kaikesta viestinnästä kulkee joukkoviestimien kautta. Sama pätee luonnollisesti myös kansainväliseen viestintään²⁰¹. "Kansainvälinen viestintä" on laaja kattokäsite, joka pitää sisällään hyvin monenlaisia informaatio- ja tietovirtoja. Nähdäkseni se on jo liian laaja ja siksi ehdotankin mediatutkimuksen käyttöön uutta termiä "kulttuurienvälinen journalismi". Tällä tarkoitan etenkin kahden selvästi eri uskonnollisen kulttuuripiirin tai kielialueen välillä tapahtuvaa uutisvälitystä.²⁰² On huomattavaa, että tämä uutisvälitys voi tapahtua myös esimerkiksi yhden valtion rajojen sisällä. Se ei siis välttämättä noudata perinteisiä maiden tai maanosien rajoja. "Selvästi erilaisella uskonnollisella kulttuuripiirillä"

198

Tan 1985, 345. Tanin mukaan psykologinen ryhmä on kokoelma henkilöitä, joilla on yhteisiä päämääriä ja normeja sekä ovat toistaan riippuvaisia (Tan 1985, 342).

¹⁹⁹ Tan 1985, 347.

²⁰⁰ Ks. 1.3. Neuvostoliiton Suomi-ohjelma.

201

Kansainvälinen viestintä voidaan nähdä osana kansainvälisiä suhteita, jotka voidaan jakaa ainakin taloudellisiin, poliittisiin, sotilaallisiin ja kulttuurisiin. (Jalonen 1985, 10.) Kansainvälisen viestinnän rinnalla käytetään nykyään viestintätieteissä yhä enemmän termiä "kulttuurienvälinen viestintä". Jyväskylän yliopiston yhteisöviestinnän professorin Jaakko Lehtosen (1998, 301) mukaan kulttuurienvälisellä viestinnällä (Intercultural Communication) ymmärretään viestintää kahden tai useamman eri kulttuureja edustavan osapuolen välillä. Käsitteet kulttuurienvälinen ja kansainvälinen viestintä ovat lähellä toisiaan, osittain päällekkäisiä. Esimerkiksi englanninkielisessä kirjallisuudessa käytetään termejä "international", "intercultural", "cross cultural" ja "transcultural" osittain samassa merkityksessä. Kulttuurin määritelmiä löytyy puolestaan satoja. Ne ovat toinen toistaan laajempia. Roy G. D'Adraden (1984, 113 - 114) mukaan kulttuuria voi tarkastella ainakin kolmesta eri näkökulmasta: 1) kulttuuri tietona, informaation kasaantumisenä, 2) kulttuuri käsitteellisinä rakennelmina ja 3) kulttuuri konstruoituna todellisuutena. Usein toistetun kulttuurin määritelmän mukaan kulttuuri koostuu niistä arvoista, asenteista ja perusoletuksista, jotka ovat tietystä yhteisössä vallitsevia ja joiden suhteen se voi erota muista yhteisöistä. Esimerkiksi Lehtosen (1998, 307) mielestä arvot, asenteet ja oletukset eivät sinänsä vielä saa aikaan kulttuuria: "Kulttuuri on niiden yhdessä muodostaman ideokulttuurisen systeemin ja yhteisön tapahtumien ja toiminnan eli sosiokulttuurisen systeemin vuorovaikutusta". Ks. myös esimerkiksi Jalonen 1985, 18 - 20.

202

Samuel P. Huntingtonin (1993) sivilisaatiojako antaa tukea kulttuurienvälisen journalismin -käsitteelleni. Huntington luettelee tärkeimmiksi sivilisaatioiksi: länsimaisen, konfutselaisen japanilaisen, islamilaisen, hindulaisen, slaavilais-ortodoksisen, latinalais-amerikkalaisen ja "ehkäpä" afrikkalaisen. Nämä sivilisaatiot eroavat toisistaan historian, kielen, kulttuurin, perinteiden ja mikä keskeisintä: uskonnon perusteella. (Emt., 25). Kun eurooppalainen ideologinen kahtiajako 1980- ja 1990-lukujen vaihteessa purkaantui, kulttuuriset eroavaisuudet eurooppalaisen kristillisyyden, ortodoksisen kristillisyyden ja islamilaisuuden välillä tulivat taas näkyviin, merkittäviksi (Emt., 30). Huntingtonin hypoteesina on, että nykyajan konfliktit ovat pääasiassa kulttuurien (tai sivilisaatioiden) välisiä, kun aiemmin yhteentörmäyksen aiheena ovat olleet ideologiset ja taloudelliset erimielisyydet. (Emt. 22.) Tätä väitettä on myöhemmin useaan otteeseen kritisoitu ja aiheesta. Vaikka kylmän sodan ideologiset rintamalinjat ovatkin purkaantuneet, eivät taloudelliset erimielisyydet suinkaan ole maailmasta kadonneet. Yhdysvallat, Japani ja Eurooppa (etenkin EU) käyvät koko ajan kiristyvää talouskilpailua keskenään. Tästä esimerkkinä ovat muun muassa monet niin sanotut kauppasodat.

tarkoitan perinteisten maailmanuskontojen, kuten islamin, kristinuskon ja buddhalaisuuden välisiä eroja. Kun kyse on luterilaisuudesta, katolisuudesta tai ortodoksisuudesta ei vielä voi puhua kulttuurienvälisestä journalismista, mutta jos kyse on myös eri kielialueita ylittävästä journalismista, kulttuurienvälisen journalismin tunnusmerkit mielestäni täyttyvät.

Esimerkiksi Suomen ja Neuvostoliiton/Venäjän välinen journalistinen viestintä kuuluu selvästi kulttuurienvälisen journalismin piiriin, koska kyse on sekä erilaisesta uskollisesta kulttuuriympäristöstä (evangelisluterilaisuus vs. ortodoksisuus) että kielialueesta (fennougrilainen vs. slaavilainen). Suomen ja Ruotsin välinen journalismi ei sen sijaan täysin täytä kulttuurienvälisen journalismin määritelmän kriteerejä, koska kyse ei ole kahdesta eri kielialueesta (ruotsin kieli on Suomen toinen virallinen kieli) ja molemmissa maissa valtauskontona on luterilaisuus. Parempi olisikin puhua esimerkiksi Suomen ja Ruotsin välisestä uutisvälityksestä tai journalismista. Käyttökelpoinen käsite on myös ulkomaan uutisoinnin tutkimus. Tällöin kyse voi olla myös muunlaisen uutisvälityksen tutkimisesta kuin kulttuurienvälisestä.

Otetaan lisää esimerkkejä: Pohjois-Saksan luterilaiset alueet ja Etelä-Saksan katoliset alueet kuuluvat eri uskonnollisiin kulttuuriympäristöihin, mutta molemmilla alueilla puhutaan saksaa, vaikkakin selvästi eroavien murtein. Katson, että tässä tapauksessa alueiden välillä tapahtuva uutisvaihto ei täytä kulttuurienvälisen journalismin kriteerejä, koska niitä yhdistää sama kieli. Näin ollen myöskään Itävallan, Sveitsin ja Saksan välistä journalismia ei mielestäni voi kutsua kulttuurienväliseksi. Entä Ranskan ja Saksan välinen journalismi? Tässä tapauksessa kyse on kahdesta katolisesta maasta, mutta eri kielialueesta. Saksassa on lisäksi paljon protestantteja. Määrittelen siten Ranskan ja Saksan väliset journalismivirratt kulttuurienväliseksi journalismiksi.

Kuten jo näistä esimerkeistä käy ilmi, ei kulttuurienvälisen journalismin "kelpoisuuden" määrittäminen ole aivan yksinkertaista. Asia on selvitettävä ja perusteltava tapauskohtaisesti.

Viime aikoina on yleistynyt käsite globaali viestintä tai globaalinen uutisvälitys. Globaalin määritelmässä korostetaan yleensä, ettei maantiede enää määritä yhteiskunnallisia ja kulttuurisia rajoja samalla tavalla kuin aikaisemmin. Voidaan puhua esimerkiksi globaaleista tai ylikansallisista uutistoimistoista.²⁰³ Jo 1970-luvulla on kansainvälisen viestinnän tutkimuksessa käytetty monista suurimmista uutistoimistoista nimitystä maailmantoimisto.²⁰⁴

²⁰³

Rantanen 1998, 44 - 46. Rantanen puoltaa globaali- tai ylikansallinen-termin käyttöä entisen kansainvälisen sijaan, koska "ylikansalliset uutistoimistot ovat irtaantuneet paitsi kansallisesta myös kansojen välisestä yhteydestään ja toimivat niiden 'yli' globaaleina mediaorganisaatioina."

²⁰⁴ Hyvärinen ym. 1975.

2.3 Lähihistorian tutkimuksen ja journalismin erot

Mitä on historiantutkimus? Sen voisi määritellä esimerkiksi menneen uudelleen näkemisen haluksi. Historia, menneisyys on niin laaja vyyhti erilaisia samanaikaisia tapahtumia, ettei sen täydellinen rekonstruoiminen ole mahdollista edes yhden sekunnin murto-osan ajalta. Todellisuudessa historiankirjoitus on aina rajattua tulkintaa menneestä.

Jorma Kalela sanoo, että "Rekonstruktio vaatii - - historiantutkijan esitykseltä moniäänisyyttä, polyfonisuutta samaan aikaan, kun argumentaatio pyrkii tekemään siitä hänen monologinsa." Rekonstruoiminen edellyttää riittävää paneutumista tapahtuman eri ulottuvuuksiin. Historian tutkimuksen tekeminen on myös jatkuvaa vuoropuhelua, dialogisuutta.²⁰⁵ Dialogisuus ei kuitenkaan ole sattumanvaraista rupattelua eri lähteiden kanssa, vaan harkittua kysymistä ja kyseenalaistamista. Historian tulkitsemisen lähtökohtana olevien kysymysten sisältö riippuu taas viime kädessä kysyjän tietämyksestä, ajattelutavasta ja tiedonintressistä.²⁰⁶

Lähihistorian tai nykyhistorian tutkimuksella on paljon yhtymäkohtia journalismin kanssa. Esimerkiksi Henrik Meinander on rojhennut kysyä onko nykyhistorian tutkimus journalismia vai tiedettä.²⁰⁷ Toimittaja on "historian etulinjassa", hän tekee ensimmäisiä versioita yhteiskunnan tapahtumista.²⁰⁸ Sekä journalistit että lähihistorian tutkijat käyttävät työssään samoja lähteitä: haastatteluja, aikaisempia journalistisia tuotoksia ja historian tutkimuksia. Vihavainen tekee journalistin ja historian tutkijan välisen eron seuraavasti: "Kun journalisti yleensä tilittyy menneisyyteen, hän hahmottaa sen nykyajan näkökulmasta - - historiantutkija sen sijaan on omassa työssään joutunut pysähtymään kauempana menneisyydessä sijaitseviin tilanteisiin ja aikakausiin ja tuntee niiden historiakuva ja tulevaisuuden odotukset."²⁰⁹

Journalisti katsoo siis Vihavaisen mielestä lähihistoriaan enemmän nykyisyydestä ja lähihistorian tutkija menneisyydestä käsin. Mutta entä jos lähihistorian tutkija on taustaltaan journalisti tai päinvastoin. Voisiko hän silloin yhdistää nämä kaksi katsomissuuntaa, siis lähestyä sekä nykyisyydestä että menneisyydestä käsin tutkimusaihettaan.

Väitän, että journalistin ja historiantutkijan työn suurimmat erot ovat työhön käytettävissä olevassa ajassa sekä tietojen raportointiin varatussa tilassa. Journalisti joutuu elämään kummankin suhteen jatkuvassa niukkuudessa. Erot näkyvät esimerkiksi lähteiden käytössä. Pahimmillaan journalisti joutuu tekemään työtään vain yhden tai kahden lähteen varassa. Näitä journalistiseen työhön kohdistuvia rajoituksia ei

²⁰⁵ Kalela 1993, 29, 171, 201 - 216. Suora sitaatti sivu 29.

²⁰⁶ Kalela 2000, 26.

²⁰⁷ Meinander 2000, 39.

²⁰⁸ Luostarinen 1994, 37.

²⁰⁹ Vihavainen 1995, 167.

ulkopuolisen ole aina helppoa ymmärtää. Mörä toteaa, että "journalistisen organisaation tunteminen 'sisältäpäin' on välttämätöntä journalistisen prosessin ymmärtämiseksi".²¹⁰ Itse en olisi aivan näin tiukkana. Sanoisin pikemminkin, että journalistisen työn tuntemus on hyödyksi.

Journalistista materiaalia, kuten sanoma- ja aikakauslehtiä, tv- ja radiojuttuja, käytetään nykyään laajasti lähdeaineistona eri tutkimusaloilla, myös historiantutkimuksessa. Monista tutkimuksista on luettavissa, että tutkijat eivät välttämättä ole olleet kovin hyvin perillä journalistisista käytännöistä. Yksittäisiä uutisia saatetaan helposti ylitulkita, nähdä niiden sisältävän sellaista mitä niissä ei ole, kuten esimerkiksi mediayhtiön ylimmän johdon käskytystä tai muuta vaikutusta. Tosin tällaisiakin tapauksia varmasti löytyy, mutta ne ovat huomattavasti harvinaisempia kuin yleisesti luullaan.

Mielestäni Juhani Suomen Kekkos-tutkimukset ovat hyvä esimerkki siitä, miten journalististen käytäntöjen ymmärtämättömyys vie tutkijan helposti harhaan. Suomi näyttää omaksuneen tutkimuskohteensa eli Kekkosen kriittisen näkemyksen joukkoviestinnästä. Sen mukaan kaikki journalistiset tuotokset ja viestimet, joissa jollain tavoin oltiin eri mieltä Kekkosen ajatusten ja tekojen kanssa, leimautuivat heti "kekkosvastaisiksi". Kekkonen halusi vaientaa häntä itseään ja Neuvostoliittoa koskevan arvostelun lehdistöstä. Juhani Suomen käyttämät argumentoinnit eivät vakuuta lehdistön tutkijaa, etenkin kun hän tuntuu käyttäneen lehdistömateriaalia varsin epätieteellisesti: "Lehden vuosikertoja selaillessa" - tyyliin (Suomi 1998, 372).²¹¹

²¹⁰ Mörä 1999, 26.

²¹¹

Seuraavassa muutama sitaattiesimerkki Juhani Suomen Kekkos-tutkimuksista, jotka Suomi on tulkinut mielestäni liian yksipuolisesti, ilman länsimaisen journalismin olemuksen ymmärtämistä. Alleviivaukset ovat minun. "Kovin harva asia tuntui tyydyttävän lehtimiehiä. Eniten arvosteltiin lainaa ja Saimaan kanavahanketta - - (Suomi 1992, 126)", "Jotkut kirjeenvaihtajat (Suomessa olleet ulkomaalaiset toimittajat, T.U.) eivät voineet välttää kiusausta sekaantua Suomen sisäpoliittisiin kiemuroihin. Kaatuneen hallituksen taustavoimille riitti ymmärtäjiä, ja SDP-kokoomus -akselin näkemykset saivat laajalti julkisuutta (Suomi 1992, 205)", "Kriittisimmät ja samalla avoimesti parhaavat lausunnot löytyivät jälleen kerran Dagens Nyheterin sivuilta. Kekkonen piti lehden kirjoitustapaa siinä määrin tarkoitushakuisena ja vääristelevänä, että kehotti ulkoministeriötä protestoimaan asiasta (Suomi 1992, 354)", "Vierailuun liittyi myös suppea poliittinen osuus, joka jäi lehtimiehitkin huomaamatta, vaikka se tapahtui aivan heidän silmiensä edessä (Suomi 1992, 368)", "Kaikkia menestys ei kuitenkaan ilahduttanut. Tähän joukkoon kuului Helsingin Sanomat, joka hyökkäsi räväkästi presidenttiä vastaan (Suomi 1992, 470)", "Pahimmillaan kritiikki oli matalamielistä mustausta, parhaimmillaan tietoista ja hyvin suunniteltua antipropagandaa. Ongelmalliseksi tilanteen teki Kekkosen kannalta se, että vastustajien rintamassa olivat maan merkittävimmät tiedotusvälineet. Nimenomaan maan suurimman päivälehdessä Helsingin Sanomien, asenne Kekkoseen oli johdonmukaisen kielteinen (Suomi 1992, 607)", "Eniten Kekkosta ärsyttivät kokoomuksen oikean laidan kulkijoiden ja edellä mainittujen lehtien ulkopoliittiset kannanotot, jotka toistuvasti tarjosivat neuvostoliittolaisille tilaisuuden kritiikkiin (Suomi 1996, 372)", "Jopa Kansan Uutiset katsoi aiheelliseksi todistella, ettei Kekkonen ollut kantanut riittävässä määrin huolta Suomen idänsuhteista (Suomi 1996, 391)", "Vastenmieliseksi Neuvostoliittoon kohdistuvan arvostelun teki Kekkoson mielestä se, että sitä esitettiin virallisen ulkopoliittikan nimiin vanhoen ja ystävyyden vakuuttelujen valheverhon takaa. Erityisesti siihen syöllistivät hänen mielestään monet lehdet, joiden artikkelisivut pullistelivat fraaseja idänkaupasta, 'mutta samojen lehtien yleisönosastot ovat täynnänsä Suomen virallista ulkopoliittikkaa ja Neuvostoliittoa vastaan kohdistuvaa neulanpistoa ja vihaista pikkuilkeilyä'. Kekkonen ei hetkeäkään uskonut siihen, että näiden palstojen reaktiot olisivat olleet spontaaneja, vaan hän näki ne osana tietoista toimituspolitiikkaa, jonka tarkoituksena oli vaikuttaa yleiseen mielipiteeseen saattamalla Suomen ulko- ja ulkomaankauppapolitiikka epäilyksenalaisiksi (Suomi 1996, 461)", "Hän (Kekkonen, T.U.) totesi tähänneensä puheellaan ainoastaan siihen, että suomalaisten tulisi kaikessa pitää aina mielessä kansakunnan kokonaisuus. Mikäli tämä etu ja se, mitä lehdistö kutsui sananvapaudeksi, joutuisivat ristiriitaan, olisi jälkimmäisen väistytävä (Suomi 1996, 462) ja "Merkittävä osuus idänpolitiikan horjuttamisyrityksissä nähtiin erilaisilla oikeistolaisilla julkaisuilla, joiden joukko ulottui Uudesta Suomesta ja Uudesta Maailmasta aina Nootti- ja Express-lehtiin (Suomi 1998, 258)".

Länsimaisen journalismin yhtenä kulmakivenä on perinteisesti ollut vallanpitäjien työn kriittinen arviointi, ns. vahtikoiran rooli. Väitän, että kriittinen asenne ja epäily ovat viime kädessä kaiken hyvän journalismin perusta. Jos journalistit alkaisivat suhtautua kriitikittömästi vallanpitäjiin, katsoa heidän tekemisiään läpi sormiensa, lähestyttäisiin pian totalitarististen valtioiden joukkoviestinnän käytäntöjä. On tietysti ymmärrettävää, että vallanpitäjät tuntisivat olonsa helpommaksi, jos joukkoviestintä keskittyisi vain kehumaan heidän saavutuksiaan.

Tätä tutkimusta tehdessäni olen oppinut arvostamaan journalistisia juttuja, jotka yleensä historiantutkimuksessa on jätetty mielestäni liian vähälle huomiolle. Ilmeisesti niiden arvoa lähdemateriaalina ei ole pidetty kovinkaan hyvänä: ne kun ovat "vain journalismia". Tästä on esimerkkinä yleinen historiantutkimuksen lähdekäytäntö, jonka mukaan sanomalehtiaineistoon viitattaessa riittää lehden nimi ja päivämäärä. Olen tässä työssä pyrkinyt selvästi tarkempaan lähdemerkintään (sivunumero, jutun otsikko ja sijoittelu lehdessä). Journalistiset tuotokset kertovat lahjomattomasti, mitä kirjeenvaihtajat aikoinaan kirjoittivat - tai ainakin mitä Neuvostoliitosta julkaistiin - ja myös sen mitä he eivät kirjoittaneet tai mitä ei julkaistu.

Journalististen tuotosten arvo historiantutkimuksen lähdemateriaalina on kuitenkin ehkä muuttumassa. Esimerkiksi Kalela (2000) toteaa, että "historiatietoisuuttamme muovaavat tehokkaasti myös koulujen oppikirjat ja tiedotusvälineiden uutisille esittämät ´taustat´ ja " - - samanlainen vaikutus on satelliittikanavien uutisilla".²¹² Kalela on aiheellisesti kysynyt pitäisikö näille "kansanomaisen historian" lähteille antaa entistä suurempi merkitys historiantutkimuksessa. Historiantutkijoilla on ollut taipumus työssään keskittyä "historian julkisiin esityksiin", kuten vanhoihin historiantutkimuksiin. Perinteenä välittyneet historiatulkinnat ovat kuitenkin yleensä hyvin sitkeitä.²¹³ Timo Vihavainen on todennut, että "julkiset painetut lähteet sisältävät olennaiselta osin sen aineksen, jonka pohjalta aikalaiset maailmansa hahmottivat". Hän lainaa myös vanhaa tiivistystä sanoessaan, että "95 prosenttia historiasta yleensä löytyy New York Timesin sivuilta".²¹⁴

Sekä historiantutkimuksessa että journalismissa lähdekritiikki on keskeistä. Filosofin Martin Heidegger näkee historian kirjoittamisen ja lehtikirjoittelun eron kuitenkin nimenomaan erilaisina lähdekritiikin vaatimuksina. Hän tarkoittaa lähdekritiikillä "lähteiden löytämisen, seulomisen, varmentamisen, hyödyntämisen, tallentamisen ja tulkitsemisen kokonaisuutta".²¹⁵ Heidegger on pohtinut myös historiantutkimuksen rajoja: "Ottamatta lainkaan huomioon sitä, onko historiatieteellisessä menneisyyden kuvailussa käytettävissä riittäviä lähteitä, tien menneisyyteen on tietysti oltava ylipäättään auki, jotta

²¹² Kalela 2000, 37, 41.

²¹³ Kalela 2000, 39 - 41.

²¹⁴ Vihavainen 1995, 171.

²¹⁵ Heidegger 2000a, 17 - 18.

historiatiede voi palata siihen. Ei ole ollenkaan selvää, että näin yleensäkin on, tai että se olisi mahdollista".²¹⁶

Kalelan mukaan lähdekriittisessä ajattelussa on keskeistä päästä käsiksi siihen tietoon, joka on lähimpänä kerrottua asiaa tai asianomaisen tiedon alkulähteeseen. Lähdekritiikin korostaminen oli ensiarvoisen tärkeää akateemisen historian tutkimuksen alkuaikoina parisataa vuotta sitten. Historian kertomusten aineistona oli vielä siihen aikaan hyvin monentasoisia tietoja, muun muassa kuulopuheita. Historioitsijoiden tehtäväksi tuli "varman tiedon" tuottaminen ja tämän takia juuri lähdekritiikki nähtiin tärkeäksi. Ajattelutapa suosi kuitenkin arkistolähteitä ja samalla karsiutuivat monet hyödylliset, mutta liian subjektiivisina pidetyt lähteet.²¹⁷

Nytemmin esimerkiksi Kalela olisi jo valmis luopumaan lähdekriittisestä yleiskäsitteestä: "Kun pyritään maksimoimaan lähteiden välittämä informaatio, ei ole mielekasta ajatella niiden 'kriittikää'. Siksi tulisi itse asiassa käyttää ilmaisua lähteiden lukeminen (tai erittely)". Kalelan arvion mukaan lähdekriittinen asenne on muutaman viime vuosikymmenen aikana muuttunut: "Lähteet eivät enää ole luotettavia tai epäluotettavia, vaan eri tavoin informatiivisia." Käytännössä tämä tarkoittaa sitä, että nykyään mikä tahansa lähde on periaatteessa käyttökelpoinen. Uudenlainen ajattelutapa korostaa samalla tutkijan, etenkin hänen aineistolle tekemiensä kysymysten merkitystä. Kalelan mielestä itse asiassa jokainen lähde antaa loppujen lopuksi joillain tavalla vääristynyttä tietoa ja tutkijan olisi kysyttävä: "mikä ketunhätä kainalossa" lähde on alunperin laadittu.²¹⁸ Vaikka lähteiden lukeminen on historian tutkijan työssä välttämätöntä, se ei kuitenkaan vielä riitä. Kalelan sanoin historian tutkimus on ennen muuta "kirjoittamalla tapahtuvaa päättelyä".²¹⁹

2.4. Mediahistorian ongelmia

Luokittelin tutkimukseni journalismin historian alaan, jonka voi nähdä mediahistorian uutena tulokkaana, sen alalajina. Mediahistorian määritelmää voi lähestyä sen varhaisimman lajin lehdistöhistorian kautta. Esimerkiksi Raimo Salokankaan vuonna 1982 väitöskirjaansa varten tekemän määritelmän mukaan "lehdistöhistoria on yhden tiedotusvälineen taustaan ja sisältöön ja tämän tiedotusvälineen asemaan

²¹⁶ Heidegger 2000b, 466.

²¹⁷

Kalela 2000, 90 - 91. Lähteen Kalela (emt., 95) määrittelee "nimeksi, joka on annettu tuon konkreettisen todistuskappaleen välittämien tietojen kokonaisuudelle". Hän muistuttaa, että lähde on luonteeltaan abstrakti, ei konkreettinen käsite. Hän haluaa lisäksi tehdä eron todistuskappaleen ja lähteen välille. Kalelan sanoin "todistuskappale on itsessään aina mykkä, mutta kun se puhuu, siitä tulee lähde" (emt., 96). Lähdekin on mykkä, kunnes tutkija kysyy siltä jotain. Vasta tämän jälkeen ylipäänsä voidaan tietää, minkä jälki lähde on ja voiko sitä käyttää todisteena jostakin.

²¹⁸ Kalela 2000, 91 - 93.

²¹⁹ Kalela 2000, 164.

yhteiskunnan kokonaisuudessa kohdistuvaa tutkimusta".²²⁰ Määritelmä laajensi aikanaan selvästi mediahistoriallista tutkimusalaa.²²¹ Nähdäkseni nyt on tarpeellista kohdistaa katsetta aikaisempaa tarkemmin journalismiin ja alkaa puhua journalismin historian tutkimuksesta. Tätä mieltä on ollut myös Salokangas.²²²

Hans Fredrik Dahl (1994) on verrannut mediahistoriaa kirkkohistoriaan. Kirkkohistorian tutkimus syntyi 1700-1800-luvuilla ja sen kohteina olivat niin instituutiot, taloudelliset taustat kuin sen lähettämät viestit. Kirkko oli lisäksi "julkinen palveluinstituutio *par excellence*, jonka pyhät messut olivat maailmanhistorian vaikutusvaltaisin multimediaesitys".²²³ Dahlin mielestä mediahistoriaa ja kirkkohistoriaa yhdistävät ennen kaikkea kummankin tutkimuskohteen moniulotteisuus. Molemmat tutkimusalat kattavat niin taloutta kuin kulttuuriakin sekä käyttävät sekä määrällisiä että laadullisia tutkimusmetodeja.²²⁴ Selvimmin mediahistorian erottaa kirkkohistoriasta tutkimustraditoiden ikä.

"Media"-sanaa, samoin kuin "news-mediaa" on käytetty nykyisessä merkityksessään vasta 1960-luvulta eli television nousukaudelta lähtien.²²⁵ "Massmedia"-termi otettiin englannin kielessä käyttöön vasta toisen maailmansodan jälkeen. Se oli tosin ensimmäisen kerran esiintynyt sanakirjassa (Random House Dictionary) jo 1920-luvun alussa. Marshall McLuhanin *Understanding Media* (1964) oli ensimmäisiä teoksia, jossa eri viestinnän muodot yhdistettiin yhteisen media-otsakkeen alle. Jo ennen integroituneen media-käsitteen syntyä median vaikutuksista ja muista mediaan liittyvistä näkökulmista käytiin luonnollisesti keskustelua, mutta toisen käsitteen 'communicationin' vaikutuspiirissä.²²⁶

Mediahistorioitsija Terhi Rantanen (1996) on tehnyt yhteenvedon suomalaisesta viestinnän tutkimuksen oppihistoriasta. Hän jakaa varhaisimmat ajanjaksot seuraavasti: 1) saksalaisvaikutteiseen sanomalehtiopin kauteen 1920-luvulta 1950-luvulle, 2) amerikkalaisvaikutteiseen tiedotusopin kauteen 1960-luvulta 1970-luvun alkuun ja 3) itäeurooppalaisvaikutteiseen marxismi-leninismien aaltoon²²⁷ 1970-luvulla.²²⁸

²²⁰ Salokangas 1982, 14.

²²¹ Salokangas 1982, 11 - 18.

²²² Salokangas 1997, 53.

²²³ Dahl 1994, 550 - 554. Suora sitaatti, 552.

²²⁴ Dahl 1994, 553.

²²⁵ Dahl 1994, 553; Scannell 1996, 7. Sekä Dahl, että Scannell tarkoittavat medioilla sanomalehtiä, radiota ja televisiota.

²²⁶

Dahl 1994, 553 - 556. McLuhanin teos suomennettiin 1960-luvulla. Kääntäjä Anto Leikola ei puhunut mediasta, vaan välineistä.

²²⁷

Väite ei ole yleisesti hyväksytty. Etenkin tamperelaiset tutkijat ovat olleet sitä mieltä, että kyse oli käytännössä monenlaisista uusvasemmistolaisista virtauksista, ei puhtaasta marxismi-leninismistä.

²²⁸ Rantanen 1996, 40 - 52.

Rantasen mukaan modernin tiedotusopin tulo Suomeen hautasi alleen viestinnän historiallisen tutkimuksen.²²⁹ Lehdistöhistoriallinen tutkimus keskittyikin pääosin historian laitoksiin, etenkin Helsingin ja Turun yliopistoihin, jotka olivat päävastuussa esimerkiksi Suomen sanomalehdistön historia (SSLH) -projektista.²³⁰

Rantasen mielestä tiedotusoppineet teoretisoivat historiaa, mutta eivät keränneet itse empiriaa, kun taas lehdistöhistorioitsijat keräsivät empiriaa, mutta eivät olleet kiinnostuneita teoriasta.²³¹ Samaan aikaan kun yhteiskuntatieteet ovat 1980-luvulta lähtien "pehmentyneet" ja lähestyneet humanistisia tieteitä, laadulliset tutkimusmenetelmät ovat päässeet suosioon.²³² Kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen tutkimus nähdään nykyään toisiaan täydentäviksi, ei kilpaileviksi suuntauksiksi.²³³ Kokonaan vanhoja raja-aitoja ei kuitenkaan vielä ole kaadettu esimerkiksi tiedotusopin ja historian tutkimuksen väliltä.²³⁴

SSLH-projektin julkaisut ovat nykyisen suomalaisen mediahistorian tutkimuksen kivijalkaa, samoin kuin uudempi, kolmiosainen Yleisradion historia (1996).²³⁵ Molemmille teossarjoille on ominaista, että empiirisen tutkimuksen keskiössä ovat olleet viestinten rakenteisiin ja taustaehtoihin liittyvät kysymykset eikä journalismi.²³⁶ SSLH-projektin teokset ja Yleisradion historia ovat instituutio- ja systeemi- historioita.²³⁷ Siksi ne eivät juurikaan käsittele esimerkiksi journalisteja.

Tähän saakka mediahistoriassa on tutkittu lähinnä yksittäisiä viestimiä. Varhaisimpia mediahistoriallisia tutkimuksia ovat olleet uutistoimistojen yrityshistoriat. Vanhin on vuodelta 1918, se käsitteli tanskalaista Ritzau-uutistoimistoa.²³⁸ Journalismia, esimerkiksi uutisia on kuitenkin hyvin vaikea tutkia vain yhden

²²⁹ Rantanen 1996, 41.

²³⁰

SSLH-projekti tuotti vuosina 1985 - 92 kymmenosaisen teossarjan. Jo sitä ennen, vuodesta 1975 lähtien tutkijat julkaisivat aiheeseen liittyviä erillistutkimuksia ja alustuksia SSLH:n omassa kirjasarjassa.

²³¹ Rantanen 1996, 49.

²³² Haapala 1990, 75.

²³³ Hirsjärvi ym. 1997, 133.

²³⁴

Väliverronen 1998, 13. Ks. myös Rantanen 1996, 49. Salokankaan (1996, 96 - 99) ja Nordenstrengin (1996, 75 - 78) debatti Yleisradion historia -teoksista fokusoitui nimenomaan kysymykseen riittävästä kontekstista. Nordenstrengin mielestä Salokangas ei ollut ottanut tutkimukseensa riittävästi mukaan yhteiskunnallisia ulottuvuuksia. Salokankaan mukaan hän tutki ennen kaikkea Yleisradiota eikä Suomen historiaa. Muunlaisiakin "koulukuntaeroja" esiintyy viestinnän alalla, mutta niiden tarkempi määrittely vaatisi kuitenkin oman tutkimuksensa esimerkiksi eri laitosten väitöskirjojen ja muun tutkimuksen laajahkoa analysointia.

²³⁵

Tätä aikaisemmin mediahistorian alalta on tehnyt tutkimuksia etenkin Päiviö Tommila. Ks. esimerkiksi Tommila *Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1863* (1963) ja *Keski-Suomen lehdistö 1 - 4 -sarja* (1970, 1973, 1976, 1979).

²³⁶ Ks. esim. Salokangas 1997, 44 ja 50.

²³⁷ Salokangas 1997, 53.

²³⁸ Boyd-Barrett - Rantanen 1998, 4.

viestintävälineen kautta. Scannellin mielestä tarvitaan laajempaa näkökulmaa, itse asiassa lehdistön, radion ja television vuorovaikutuksen tutkimista.²³⁹ Olen samaa mieltä. Tiedämme yllättävän vähän journalismin, toimitustyön ja vielä vähemmän journalististen tuotosten historiasta, esimerkiksi siitä, miten journalistiset tekstit ovat sisällöllisesti vuosikymmenien aikana muuttuneet. Scannellin mukaan useat mediahistorian alueista ovatkin vielä aivan lastenkengissä.²⁴⁰

Mediahistorian valtavirta on tähän asti keskittynyt lähes yksinomaan makrotason tarkasteluun, jolloin kiinnostuksen kohteena ovat olleet Shoemakerin - Reesen -mallin kolme ulointa kehää. Mediarutiinit ja yksilötason tekijät ovat toistaiseksi jääneet vähälle. Historiantutkija Pertti Haapalan sanoin "mikrohistoria on näkökulma historiaan, joka kyseenalaistaa instituutiohistorian ja huonojen yleistysten antaman menneisyyskuvan".²⁴¹

Koko tähänastisen mediahistorian yhtenä ongelmana on lisäksi ollut, ettei valtakunnallisten ja alueellisten medioiden historiaa kartoitettaessa ole riittävästi otettu huomioon esimerkiksi kansainvälisiä vaikutuksia. Kansallista näkökulmaa laajempaa lähestymistapaa on vaatinut muun muassa Lennart Weibull (1997). Hänen mielestään vasta erilaisten kansainvälisten vertailujen avulla on mahdollista ymmärtää ovatko erilaiset vaikutukset olleet paikallisesti heikkoja tai vahvoja. Vertailun avulla voidaan myöskin arvioida, ovatko paikallisten tai kansallisten medioiden ainutlaatuiset piirteet kenties olleet liioiteltuja.²⁴²

Kimmo Rentolan (1994) mukaan "suomalainen kommunismi oli vallan verkosto, joka sijaitsi kahden valtion välillä ja sisällä". Silti Rentola haluaa katsella omaa tutkimusaihettaan, suomalaista kommunismia kahdenvälisyyttä laajemmin, myös kansainvälisen kommunismin kautta.²⁴³ Tämä ajatus pätee myös omaan tutkimukseeni. Suomalaiset Moskovon-kirjeenvaihtajat olivat osa ulkomaisia kirjeenvaihtajia Moskovassa. He olivat myös osa tuon ajan kulttuurienvälistä journalismia, tekivät työtään sen ehdoilla ja arvoilla, osittain ehkä omia painotuksia luoden.

Dahl (1994) huomauttaa, että mediasysteemit (sanomalehdet, radio ja televisio) ovat sidoksissa toisiinsa monin sitein, esimerkiksi taloudellisesti, poliittisesti, oikeudellisesti sekä professionaalisesti. Samankaltaistuminen näkyy myös mediasisällöissä. Mediafuusioiden lisääntyessä yhä useammat eri viestimet (lehdistö, tv- ja radio sekä elokuva- ja äänilevyteollisuus) integroituvat yhtenäiseksi informaatio-teollisuudeksi.²⁴⁴ Oletettavasti seuraavaksi vuorossa ovat tietotekniikka-, televiestintä-, ja mediayritykset.

²³⁹ Scannell 1996, 7 - 8.

²⁴⁰ Scannell 1996, 8.

²⁴¹ Haapala 1995, 98.

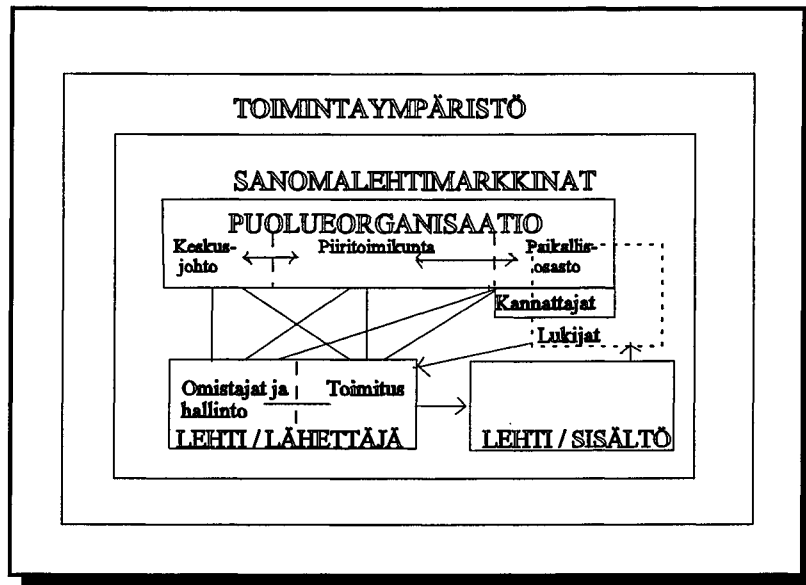
²⁴² Weibull 1997, 57, 61 - 62.

²⁴³ Rentola 1994, 18.

²⁴⁴ Dahl 1994, 554 - 555.

Dahlin mielestä etenkin mainonta on ollut merkittävä joukkoviestinnän yhdenmukaistaja: "Kaupallistumisen esteettinen standardi yksinkertaisesti leikkautui eri medioiden läpi ja sitoi ne kollektiiviseen muotoon."²⁴⁵

Salokankaan mukaan sekä lehdistön että sähköisten viestinten sisällöt ovat aina yhteydessä taustoihinsa, konteksteihin²⁴⁶. "Ensimmäisen sukupolven" mediahistorioitsijoiden tehtävänä on tutkia pääasiassa viestinten taustaehtoja ja sisältöjen konteksteja, joita "toisen sukupolven" tutkijat voivat käyttää apuna omassa työssään, enemmän journalismi-orientoituneessa tutkimuksessaan.²⁴⁷ Salokangas rakensi oman poliittista lehdistöä koskevan väitöskirjansa avuksi tutkimuskehikon, joka oli myöhemmin sekä SSLH-projektin että Yleisradion historian käytännön tutkimustyön pohjalla.²⁴⁸

Kuva 6 Salokankaan tutkimuskaavio

(Salokangas 1982, 26)

²⁴⁵

Dahl 1994, 555. LeMahieu (1988) oli ensimmäinen, joka ymmärsi, että joukkoviestinten visuaalisen muutoksen (mustavalkoisuudesta värilliseksi) takana oli mainonta.

²⁴⁶

Politiikan tutkija John G. Gunnellin (1998, 643 - 645) mukaan käsitteiden ja etenkin käsitteiden historian tutkiminen ovat kaikessa tuoksinassa jääneet vähälle huomiolle. Käsitteiden sanotaan olevan ajattelun työkaluja ja jopa aseita. Yleinen konsensus vallitsee siitä, että käsitteet ovat sopimuksia ja niillä on yhteyksiä kieleen, sanoihin. Mutta missä menee yksittäisen sanan ja tarkkaa määrittelyä vaativan käsitteen välinen raja? Kontekstin käsite on Gunnellin (emt., 653) mielestä yksi esimerkki ongelmallisesta käsitteestä. Gunnellin sanoin "on selvää, että esimerkiksi menneisyyden tekstien tutkiminen vaatii herkkyyttä silloisille olosuhteille, mutta epäselvempää on mitä kaikkea konteksti oikein pitää sisällään". Esimerkiksi Wittgenstein puhui usein 'atmosfääristä', joka ympäröi sanoja ja asioita, mutta joka ei ole kohteistaan irrallinen. Gunnell syyttää (emt., 656) etenkin historian tutkijoita siitä, että he ovat enemmän kiinnostuneita konteksteista kuin itse teksteistä. "Ongelmallista on, että on olemassa tendenssimäistä ajattelua, eräänlaista julmaa darwinismia, joka olettaa, että organismin luonteenpiirteet ja kehitys juontuvat yksinomaan ympäristöstä. Organismien ja ympäristön välinen vuorovaikutus on kuitenkin suuressa määrin sattumanvaraista - - ."

²⁴⁷ Salokangas 1997, 49 - 50.

²⁴⁸ Salokangas 1982, 26.

Kehikon tarkoituksena on herättää kysymyksiä, joihin tutkimustyössä olisi vastattava. Vastaukset muodostavat yhdessä kokonaiskuvan tutkimusaiheesta.²⁴⁹

Salokankaan kaavio on poliittisen lehdistön instituutioiden tutkijalle hyvä lähtökohta. Se osoittaa, miten monipuolisessa vaikutusavaruudessa journalismia tehdään. Olisi liiallista henkilöpalvontaa uskoa, että Moskovan-kirjeenvaihtajatkään olisivat pystyneet tekemään työtään täysin irrallaan mediarutiineista, viestintäorganisaatioidensa kulttuurisista, taloudellisista ja poliittisista taustoista, ulkopuolisten toimijoiden vaikuttamisyrittämisistä ja kulloinkin vallitsevista yhteiskunnallisista ideologioista, aateilmastosta. Kokonaiskuvan saamiseksi näiden kaikkien tasojen tarkastelu on siksi tärkeää.

Salokankaan kuvion ongelmana kuitenkin on, ettei siinä ole erikseen mainittu kansainvälisen vuorovaikutuksen tasoa, ainoastaan kaikennielevä "toimintaympäristö". Näin tutkija saattaa unohtaa kansainvälisten virtausten vaikutukset työssään, jotka journalismissa, kuten muussakin inhimillisessä toiminnassa, etenkin taiteessa ovat aina olleet näkyvästi mukana. Myös Salokankaan lehti/sisältö -laatikko on käytännössä mediahistoriallisissa tutkimuksissa tähän mennessä sivuutettu varsin kevyesti.

Tutkimuksen aikana olen yrittänyt pitää mielessäni muutaman varttuneemman mediahistorioitsijan elämäkokemusta. Dahlin mukaan "mediahistoria on pohjimmiltaan empiiristä tosiasioiden ja tapahtumien todennäköisyyksien arvioimista ja niiden kronologista esittämistä".²⁵⁰ Scannellin mielestä historian tärkeys korostuu murrosvaiheissa. Scannellin sanoin "Kun tulemme yhä epävarmemmaksi itsestämme ja siitä ´mistä tulemme´, yritämme rekonstruoida identiteettimme kääntymällä menneisyyteen." Historiaa ei hänen mielestään pidä käsittää ensisijaisesti jonakin, jota historioitsijat kirjoittavat. Se on pikemminkin suhtautumistapa, arkijärkeen perustuva asenne mennyttä kohtaan.²⁵¹

Lähden seuraavaksi tarkemmin erittelemään tutkimusstrategioitani ja -menetelmiäni.

²⁴⁹ Salokangas 1997, 44.

²⁵⁰ Dahl 1994, 561.

²⁵¹ Scannell 1996, 5 - 6.

3. Tutkimusmenetelmät: monimenetelmäisyyden periaate

Aion tutkia suomalaisten joukkoviestinten Moskovan-kirjeenvaihtajuutta journalististen tekstien²⁵², haastattelujen, arkistolähteiden ja luonnollisesti tutkimus- ja muun kirjallisuuden avulla. Väitän, että juuri tutkimusmenetelmien runsaus erottaa tutkimukseni monista muista joukkoviestinnän alalla viime vuosina julkaistuista lähistoriaa käsittelevistä töistä.²⁵³ Vaikka tutkimuksissa ei kovin tarkasti eksplikoida poisjätettyjä metodivaihtoehtoja²⁵⁴, lienevät taustalla niin sanotut työ- tai tutkimusekonomiset syyt. Luonnollisesti pelkästään arkistotutkimus tai satojen teemahaastattelujen tekeminen työllistää helposti tutkijan moneksi vuodeksi. Mutta eikö tällaisen runsaan, mutta kapea-alaisen empirian keräämisen vaarana tällöin ole, että tutkimuskohteesta jää jotain olennaista löytymättä?

Väitän, että pelkästään yhdellä tutkimusmenetelmällä ja otteella on usein vaikea saada kattavaa kuvaa tutkimuskohteesta. Laajapohjaisenkin tutkimuksen tulos voi siten olla vino. Esimerkiksi pelkät haastattelut saattavat antaa liian suuren painon yksilötason tekijöille, kun taas viralliset asiakirjat kuvaavat todellisuuden liian organisaatiokeskeisenä. Yleinen tapa edelleen on lyödä tutkimusmenetelmät lukkoon mahdollisimman

²⁵² Tässä yhteydessä tarkoitan teksteillä myös kuvaa ja ääntä.

²⁵³

Esimerkiksi Heikki Luostarinen (1994) käytti aineistonaan pääasiassa tutkimuskirjallisuutta ja jonkin verran brittiläisissä lehdissä julkaistua journalismia, mutta ei lainkaan haastattelumateriaalia. Heikki Kuutti (1995) puolestaan keskittyi tutkimuskirjallisuuden lisäksi teemahaastatteluihin, mutta ei tarkastellut lainkaan journalistisia tuotoksia. Myös Tuomo Mörä (1999) jätti journalistiset tuotokset pois tutkimuksestaan. Mörä teki väitöskirjan osana EU-projektia, jossa hänen tehtäväkseen tuli tehdä toimittajahaastattelut. Pertti Suhonen (1994) taas ei tehnyt lainkaan haastatteluja. Luostarisen, Kuutin ja Mörän tutkimukset ovat väitöskirjoja. Tuoreena poikkeuksena on Asko Hynnisen (2000) Jyväskylässä hyväksytty väitöskirja *Periaatteessa julkista : julkisuusperiaatteen käytäntö EU-Suomen päätöksenteossa ja journalismissa*. Siinä tutkija yhdistelee luovasti erilaisia perinteisiä tutkimusmetodeja ja kehittää jopa kokonaan oman tiedonhankintavankin: "avoimuustestin". Sen avulla tutkija pyrkii käytännöllisesti havainnollistamaan sitä, mitkä ovat yhden viranomaisen (kauppa- ja teollisuusministeriön) julkisuuskäytännöt, mitkä ovat kansalaisen ja toimittajan tiedonhankinnan asteet ja mahdollisuudet. (Hynninen 2000, 16.)

²⁵⁴

Poikkeuksena Mörä, joka esittelee haastattelun "vaihtoehtoiksi" sisällönanalyysin ja osallistuvan havainnoinnin. (Mörä 1999, 24 - 27.) Hän arvioi kriittisesti muiden tutkimusmenetelmien avulla saatavissa olevia tietoja seuraavaan tapaan: "Sisällön analysointi saattaa myös johtaa harhaan. Jos esimerkiksi tutkitaan journalistien lähdekäytäntöjä pelkästään ilmisisällön perusteella, saadaan vinoutuneita tuloksia" (Mörä 1999, 25) ja "Osallistuvan havainnoinnin rajoite on myös siinä, että tutkija näkee kerrallaan vain yhden pienen viipaleen journalistisen prosessin kokonaisuudesta" (Mörä 1999, 26). Entä haastattelututkimuksen mahdolliset vinoutumat ja rajoitteet? Mörä (1999, 27) toteaa, että "periaatteessa on mahdollista, että vaikkapa tärkeimmistä lähteistä kertoessaan he halusivat kaunistella asioita - -. Toisaalta en usko, että journalisteilla oli suurta tarvetta kaunisteluun. Kaikki haastateltavat olivat mukana vapaaehtoisesti, haastattelut sovittiin anonyymeiksi eikä journalisteilla ollut näissä haastatteluissa mitään menetettävää. Kiusallistakin asioista rohjettiin puhua." Muita tiedonhankintakeinoja käyttämällä Mörä olisi kuitenkin voinut saada selville lisää "kiusallisia asioita", tarkistaa haastateltavien puheita ja arvioida heidän avoimuutensa tasoa.

Luostarinen (1994, 177) puolestaan toteaa, että "- - samoin kuin lähteiden moninaisuus tavallisesti aina parantaa journalistista tuotetta, näkökulmien ja niitä tarjoavien menetelmien runsaus monipuolistaa tutkijan katsetta journalismiin". Hän lisää, että "kaikki menetelmät eivät kuitenkaan ole kaikkien tutkimustavoitteiden ja journalismikonseptioiden kannalta yhtä relevantteja". Näinhän tietysti on, mutta mikään ei silti estä pohtimasta poisjätettyjä metodivaihtoehtoja, esimerkiksi mitä lisäväriä muut tutkimustavat kenties olisivat voineet tuoda tutkimusprosessiin. Luostarinen on arvioinut jälkeen päin (maaliskuu 2000), että väitöstyön aineistonvalintaan vaikutti muun muassa se, että haastatteluihin perustuvaa tutkimusta oli tehty aiheesta jo varsin mittavasti: "Ei tuntunut mielekkäältä ryhtyä koluamaan samoja marjapaikkoja uudelleen". Mielestäni tämäkään ei ole riittävä peruste haastatteluista luopumiselle. Omissa haastatteluissa kysymykset olisi voitu räätälöidä ja kohdistaa entistä tarkemmin tutkimuksen tarpeisiin.

varhain, jo tutkimuksen alkuvaiheessa. Tutkimuksen tekeminen on jatkuvaa rajausten pohtimista, mutta olisiko parempi tehdä rajaus tutkimuksen aikana ja ennemmin aineiston määrään kuin aineiston keruutapoihin.

Jari Eskola ja Juha Suoranta (1998) neuvovat laadullisen tutkimuksen oppaassaan, että hyvä lähtökohta on valita tutkimuksen lähestymistapa ja menetelmä kulloistenkin tutkimustarpeiden- ja tavoitteiden mukaan.²⁵⁵ Väliverroksen mukaan parhaimmillaan työkalupakki-ajattelu on tuottanut luovia tieteidenvälisiä sovelluksia ja pahimmillaan epämääräistä, menetelmien ja teorioiden sekamelskaa.²⁵⁶

Erilaisten aineistojen, teorioiden ja menetelmien käyttöä samassa tutkimuksessa voidaan kutsua triangulaatioksi²⁵⁷ eli siis "kolmiomittaukseksi".²⁵⁸ Eskola ja Suoranta puhuvat esimerkiksi aineistotriangulaatiosta ja teoriatriangulaatiosta. He suosittelevat varovasti myös määrällisen ja laadullisen aineiston yhteiskäyttöä.²⁵⁹ Glaser ja Strauss korostivat jo 1970-luvulla, ettei laadullisten ja määrällisten menetelmien välillä ole mitään perustavanlaatuista yhteentörmäystä.²⁶⁰ Myös Pertti Alasuutari on todennut, että "kvalitatiivista ja kvantitatiivista analyysia voidaan pitää tietyssä mielessä jatkumona, ei vastakohtina tai toisensa pois sulkevinä analyysimalleina".²⁶¹ Kvalitatiivinen ja kvantitatiivinen tutkimus nähdään siis nykyään toisiaan täydentäviksi, ei kilpaileviksi suuntauksiksi.²⁶² Näin siis ainakin teoriassa. Väitän, että tutkimusalojen vanhat, perinteiset tavat tehdä tutkimusta näkyvät silti vielä pitkään myös joukkoviestinnän tutkimuksessa, vaikka muutosta onkin jo havaittavissa.²⁶³

²⁵⁵

Eskola - Suoranta 1998, 62. Ks. myös esim. Grönholm 1998, 30; Luomanen - Räsänen 2000, 55 - 58.

²⁵⁶ Väliverronen 1998, 36.

²⁵⁷

Historian tutkimuksessa monimenetelmäisyys on yhteiskuntatieteellistä tutkimusta useammin ollut tärkeää. Siksi uudet hienot termit, kuten triangulaatio, saattavat herättää historian tutkijoissa hilpeyttä. Hyvä historian tutkija on aina pyrkinyt saamaan käsiinsä kaiken tutkimuksen kannalta relevantin aineiston ja pyrkinyt sen asianmukaiseen erittelyyn. Ks esim. (Ahtiainen - Tervonen 1996, 128).

²⁵⁸ Eskola ja Suoranta 1998, 69.

²⁵⁹ Eskola ja Suoranta 1998, 69 - 71.

²⁶⁰ Glaser ja Strauss 1974, 17.

²⁶¹ Alasuutari 1993, 15.

²⁶² Alasuutari 1993, 15. Ks. myös Hirsjärvi ym. 1997, 133.

²⁶³

Heikki Luostarisen (kirjallinen tiedonanto, maaliskuu 2000) mielestä nykyään on jo kokonaisia koulukuntia, jotka ohjelmallisesti pyrkivät yhdistämään yhteiskuntatieteellistä ja humanistista otetta joukkoviestinnän tutkimukseen, esimerkiksi kriittinen kulttuurintutkimus, screen-teoria ja kriittinen diskurssianalyysi.

Veikko Pietilä (1973) kirjoitti jo kolmisenkymmentä vuotta sitten, että "yhdessä ja samassa tutkimuksessa voidaan tietoja joutua keräämään useammalla eri tavalla ja useammasta eri tietolähteestä".²⁶⁴ Siis voidaan, mutta ei välttämättä tarvitse. Klassikoksi muuttunut metodiopas kertoo hyvin joukkoviestinnän tutkijoiden tavoista: hyvällä omallatunnolla on voinut valita tutkimuksiinsa pääasiassa vain yhden aineiston keruumenetelmän kerrallaan. Voisikohan ohje jatkossa kuulua esimerkiksi seuraavasti: "Joukkoviestinnän tutkijan olisi kerättävä tutkimukseensa tietoja mahdollisimman monipuolisesti. Vain poikkeustapauksissa hänen kannattaa tehdä tutkimuksensa ainoastaan yhden aineiston keruutavan varassa."

Tutkijalta edellytetään räätälin taitoja ja tutkimuskohteeseen sopivaa työkalulaukkuja. Joustavuus on yhä enemmän päivän sana tutkimuksessakin.²⁶⁵ Syynä on etenkin tutkimuskentän laajeneminen uusille alueille, kuten esimerkiksi historian tutkimuksessa arjen historiaan, mikro-, nais-, mentaliteetti- ja psykohistoriaan.²⁶⁶ 1990-luvun alkupuolelta lähtien on voitu historiantutkimuksessa puhua myös "hermeneuttisten kysymyksenasettelujen renessanssista".²⁶⁷

3.1. Hermeneutiikka - ymmärtämisen taidetta

Aineistolähtöisen teorian (grounded theory) samoin kuin muutkin laadullisen tutkimuksen edustajat korostavat sitä, että tutkijan on rakennettava aineistonsa analyysi mahdollisimman vapaana erilaisista taustaoletuksista ja -teorioista. Tutkijan on tunnettava aineistonsa perinpohjin ja rakennettava tulkintansa aineistonsa ehdoilla eikä jostakin vahvoista teoreettisista oletuksista käsin. Toinen tapa on rakentaa tulkinta yhden tai useamman teoreettisen oletuksen pohjalta, jolloin teoreettinen viitekehys rajaa aineistoa, tulkinnan etenemissuuntaa ja havainnoista tehtyjä päätelmiä.²⁶⁸ Oman työni suhteen olen päätenyt aineistolähtöiseen tutkimustapaan.²⁶⁹ Aineistolähtöisyys, kuten Glaser ja Strauss toteavat, voi käytännössä "ottaa erilaisia muotoja".²⁷⁰

²⁶⁴ Pietilä 1973, 55.

²⁶⁵ Ks. esim. Ahtiainen - Tervonen 1990, 11 - 36; Grönholm 1998, 18.

²⁶⁶ Haapala 1990, 75; Grönholm 1998, 9

²⁶⁷ Kalela 1993, 136.

²⁶⁸

Väliverronen 1998, 33; Eskola-Suoranta 1998, 146. Ks. Grounded theorystä lisää esim. Moring 1998, 229 - 258 ja Glaser - Strauss 1974.

²⁶⁹

Tämä ei kuitenkaan tarkoita sitä, etten lainkaan käyttäisi apuna erilaisia todellisuuden visualisointeja tai yksinkertaistuksia toisin sanoen teoreettisia malleja. Yksi kätevä toimitustyön hahmottamisen apuväline on esimerkiksi aiemmin esitelty Shoemakerin - Reesen -malli.

²⁷⁰ Glaser - Strauss 1974, 31.

Väliverronen muistuttaa, että puhdas aineistolähtöisyys on käytännössä mahdotonta, koska meillä kaikilla on aina enemmän tai vähemmän tiedostettuja lähtökohtia. Esimerkiksi journalististen tuotosten tutkiminen ei voi kokonaan korvata esimerkiksi tuotantoprosessien ja teknologioiden tutkimista.²⁷¹ Lähden nyt etsimään omaa tutkimustani varten lisää ajattelun rakennusaineita hermeneutiikasta.

Hermeneutiikkaa²⁷², filosofista suuntausta, on kutsuttu muun muassa ymmärtämisen taiteeksi ja tekniikaksi.²⁷³ Ilman ihmisen kykyä ymmärtää tuskin olisi mitään tietoa, saati sitten ihmisten välistä viestintää. Esimerkiksi Heideggerin mukaan ymmärtäminen on ihmisen perusominaisuus, se kuvaa ihmisen "tapaa elää".²⁷⁴ Mitä ymmärtäminen sitten perimmältään on? Gadamerin mielestä ymmärtäminen tarkoittaa ennen kaikkea sitä, että kaksi ihmistä ymmärtää toisiaan: "Ymmärtäminen on ensisijaisesti sopimusta tai harmoniaa toisen ihmisen kanssa".²⁷⁵ Sanomattakin on selvää, ettei tämän harmonian saavuttaminen ole aivan yksinkertaista, koska jo oman itsensä ymmärtäminen on toisinaan vaikeaa. Kuschin mukaan ymmärtäminen on itsetuntemuksen edellytys.²⁷⁶ Mutta eikö menneisyyden ymmärtäminen siten ole täysin mahdotonta? Kyllä, jos vaadimme täydellistä ymmärtämistä. Sehän vaatisi kaiken huomioonottamista, kulttuurishistoriallisen kontekstin täydellistä hallintaa.²⁷⁷ Ehkä olisi parempi tyytyä esimerkiksi tulkintoihin.

Hermeneutiikan klassikon Schleiermacherin²⁷⁸ mukaan ymmärtäminen on nimenomaan tulkintaa. Hän määrittelee hermeneutiikan "väärinymmärtämisten välttämisen taiteeksi".²⁷⁹ Heideggerin mukaan tulkitseminen on puolestaan "ymmärtämisen kehittymistä".²⁸⁰

²⁷¹ Väliverronen 1998, 33.

²⁷²

Hermeneutiikka nimitys tulee kreikan verbistä hermeneuo "julistaa, kääntää, sanoa". Kreikkalaisen mytologian mukaan Hermes, jumalien lähetti, keksi kielen ja kirjoittamisen ja toi jumalien viestejä ihmisille. Platonilla "hermeneutike tekne" tarkoitti hermeneuttista taitoa selittää jumalien tahtoa ihmisille. Myöhäisantiikissa hermeneia tarkoitti kykyä vastavuoroiseen mielipiteiden vaihtoon, kääntämiseen ja viestimisen tekniikkaa. Metodinen tulkinta syntyi kreikkalaisuudessa ja juutalaisuudessa jo varsin varhain. (Kusch 1986, 13.)

²⁷³ Gadamer 1985, 153.

²⁷⁴ Kusch 1986, 81.

²⁷⁵ Gadamer 1985, 158.

²⁷⁶ Kusch 1986, 64.

²⁷⁷

Kalelan (2000, 139) sanoin "jos tutkijalta edellytetään esimerkiksi ´todellista´ tai ´varsinaista´ selitystä tai ´koko totuuden´ esittämistä, tehtävä tuntuu liian vaativalta".

²⁷⁸ Schleiermacher oli ensimmäinen, joka teki hermeneutiikasta itsenäisen metodin. (Gadamer 1985, 171.)

²⁷⁹ Gadamer 1985, 162 - 163.

²⁸⁰ Heidegger 2000, 191.

Hermeneutiikka pitää sisällään sekä kieliopillista että psykologista tulkintaa. Schleiermacher korostaa psykologista puolta.²⁸¹ Osan merkitys löytyy ainoastaan sen kontekstista, aivan kuin sanan merkityksen ymmärtää lauseyhteydestä. Ymmärtäminen on luonteeltaan kehämäistä, jossa kokonaisuus ja osat ovat jatkuvassa vuorovaikutuksessa. Ymmärtämisemme, toisin sanoen hermeneuttinen kehä, laajenee koko ajan sitä mukaan kuin tietomme kokonaisuudesta ja sen osista lisääntyvät.²⁸² Hermeneuttisen kehän voi ymmärtää myös pyrkimykseksi holistiseen näkemykseen.²⁸³ Schleiermacher näyttää uskovan, että ennemmin tai myöhemmin ihminen voi yltää jopa "täydelliseen ymmärtämiseen". Tämä edellyttää, että kaikki yksittäiset osaset lokahtavat paikoilleen.²⁸⁴ Heidegger toteaa, että ymmärtämisen kehä kuuluu itse asiassa mielen rakenteeseen.²⁸⁵

Schleiermacherin mielestä hermeneuttinen kehä on tarpeen, koska "kaikki mikä tarvitsee tulkintaa ei voi tulla heti ymmärretyksi".²⁸⁶ Esimerkiksi Droysenin mukaan historiallinen tieto on "tutkimuksen kautta ymmärtämistä" ja siten ymmärtäminen ja tutkimuksen²⁸⁷ tekeminen ovat itse asiassa Droysenille synonyymeja.²⁸⁸ Myös Ricoeur hyväksyy hermeneuttisen kehän käsitteen. Hänen mukaansa arvaus ja vahvistaminen ovat tietyssä mielessä kehämäisesti suhteessa keskenään, mutta kyse ei ole noidankehästä eikä kehäpäätelmästä, koska vahvistamisen lisäksi hermeneuttiseen kehään kuuluu myös kumoamisen menetelmiä, kuten "kilpailevien tulkintojen konflikti". Kaikki tulkinnat eivät aina ole saman arvoisia.²⁸⁹ Kiistämätön tosiasia on, että laadullisen tutkimuksen ongelmallisin vaihe on juuri tulkintojen tekeminen. Eskolan ja Suorannan mukaan "tulkintojen hedelmällisyys ja osuvuus on lopulta kiinni tutkijan tieteellisestä

281

Gadamer 1985, 164. Hivenen toisenlaisen hermeneutiikka-tulkinnan on omaksunut esimerkiksi Ricoeur, joka kutsuu Schleiermacherin edustamaa linjaa "romanttiseksi hermeneutiikaksi". Ricoeurin mukaan tulkinta on ymmärtämisen erityinen tapaus ja ymmärtämisen ensimmäinen akti pitää olla arvauksen muotoinen. Väärinymmärtäminen on mahdollista ja jopa väistämätöntä. Arvaamisesta olisi siirryttävä selittämiseen. Selittäminen (erklären) vaatii aina ymmärtämistä (verstehen). Selittämisestä olisi viimein siirryttävä käsittämiseen. (Ricoeur 2000, 115 - 137.) Esimerkiksi Kalela (2000) tuntuu mieltyneen nimenomaan juuri Ricoeurin ajattelutapaan.

282 Gadamer 1985, 164 - 167.

283 Kusch 1986, 37.

284 Gadamer 1985, 168.

285 Heidegger 2000, 197.

286 Gadamer 1985, 169.

287

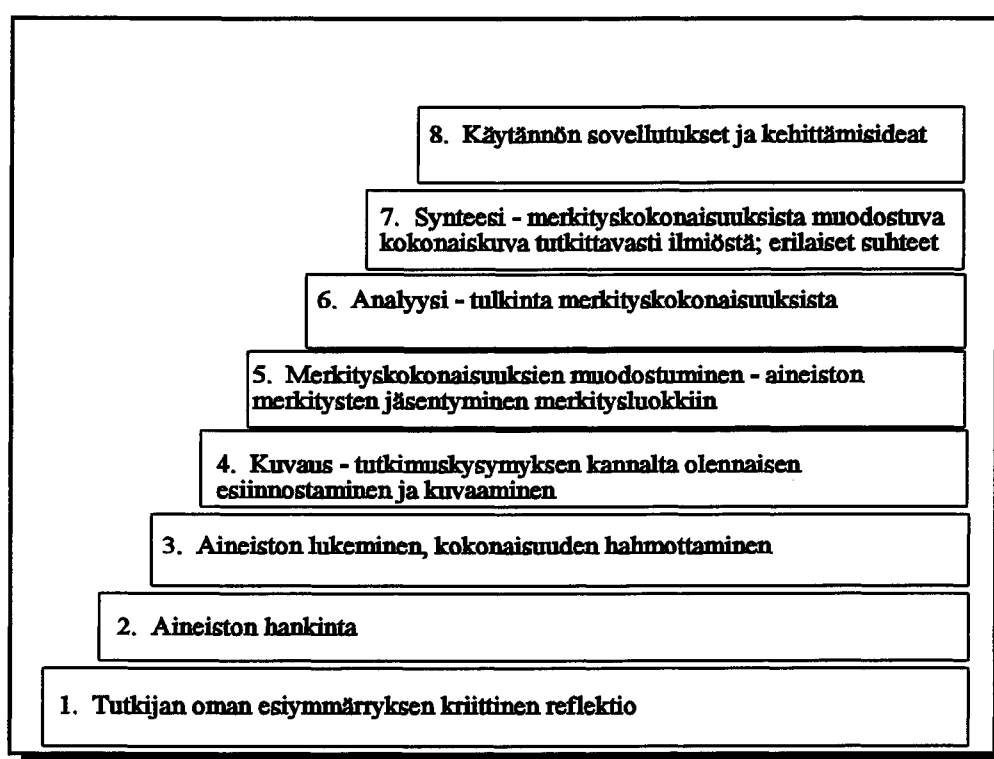
Tutkimuksen käsitteen synty ajoittuu 1800-luvulle ja sillä haluttiin kuvata etenkin tutkimusmatkailijoiden tunkeutumista tuntemattomille alueille. (Gadamer 1985, 190 - 191.)

288 Gadamer 1985, 190.

289 Ricoeur 2000, 125 - 126.

mielikuvituksesta".²⁹⁰ Tulkintojen analysointia ja perusteluja helpottavat erilaiset aineiston jäsennystavat, kuten teemoittelu ja tyypittely.²⁹¹ Yksi tapa perustella tulkintoja ovat myös erilaiset tekstikatkelmat. Sitaatit voivat toimia myös aineistoa kuvaavina esimerkkeinä.²⁹² Tämän tutkimuksen toisessa osassa käytän runsaasti suoria sitaatteja. Joku voisi väittää jopa, että aivan liikaa. Perustelen pitkien suorien lainausten käyttöä edellä mainittujen syiden lisäksi myös sillä, että tämän työn yhtenä keskeisenä kysymyksenä oli ottaa selville mitä Moskovan-kirjeenvaihtajat kirjoittivat. Sen sijaan, että olisin kopioinut liitteiksi esimerkiksi kymmeniä kirjeenvaihtajien tekemiä havainnollisimpia juttuja kokonaan, ajattelin että tehtäväni on tuoda lukijan nähtäväksi vain juttujen olennaisimmat ja mielenkiintoisimmat tekstin osat. Nimitän käyttämäni lähteiden sisällön referointitapaa fragmentti-tekniikaksi.

Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen kulun voi kuvata vaiheittain, esimerkiksi portaiden avulla:

Kuva 7 Fenomenologis-hermeneuttisen tutkimuksen portaat (Laine 30.9.1999)

Väitän, että käytännössä tutkimuksen tekeminen on kuitenkin selvästi poukkoilevampaa. Esimerkiksi aineistoa analysoidaan ja sitä hankitaan eri vaiheissa. Oikeamman kuvan tutkimusprosessin luonteesta saa, kun lisää kuvioon kehämäisiä palautenuolia eri porrasaskelmien välille. Tässä yhteydessä en mene tämän

²⁹⁰ Eskola - Suoranta 1998, 147.

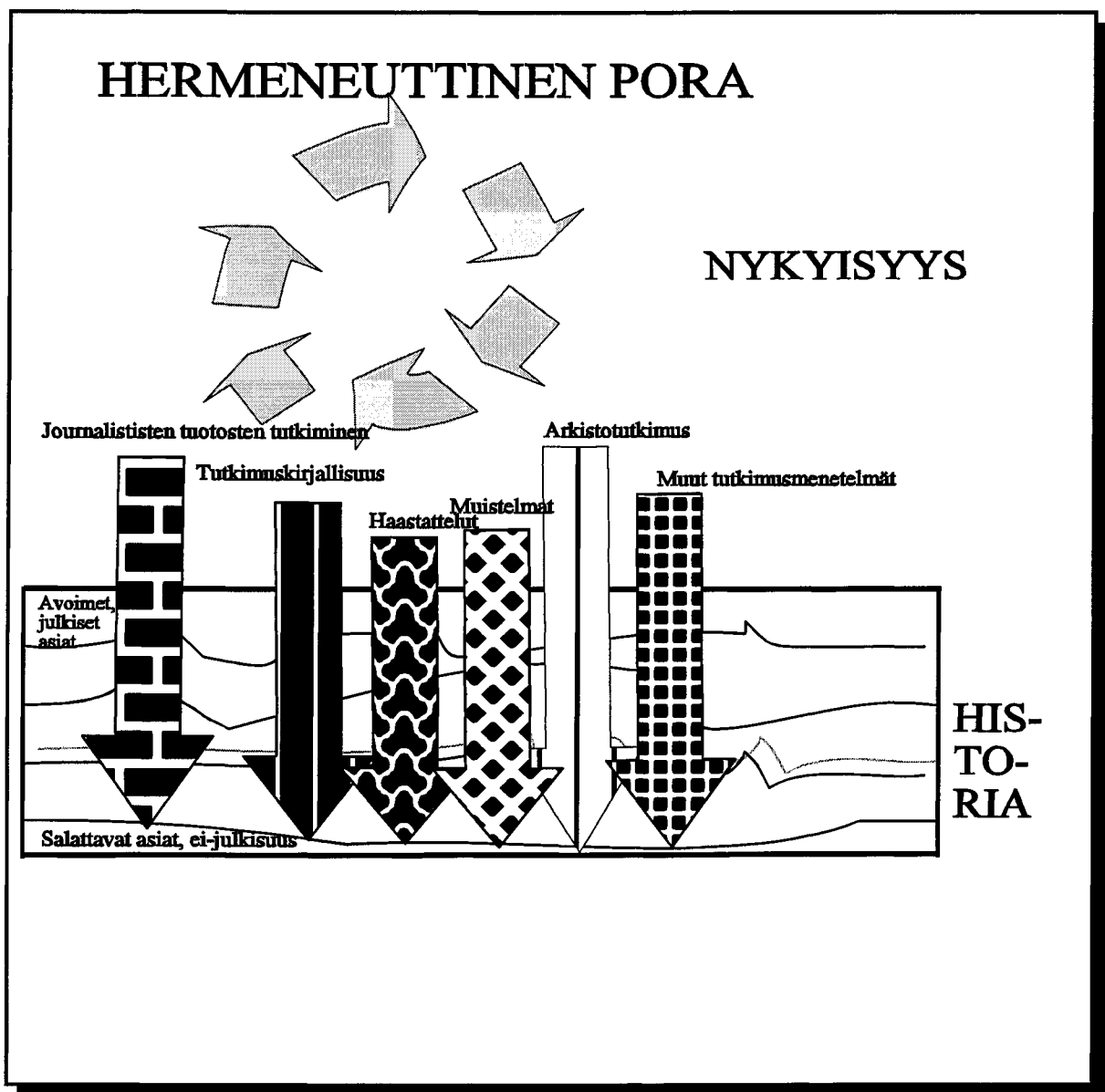
²⁹¹ Ks. esim. Eskola - Suoranta 1998, 161- 186.

²⁹² Eskola - Suoranta 1998, 176.

syvemmälle hermeneutiikan käsityksiin. Otan seuraavaksi matkaani hermeneuttisen kehän idean ja yhdistän sen aineiston hankinnan monimenetelmäisyyteen ja moniaineistaisuuteen.

3.3. Hermeneuttinen pora

Metaforat ovat käytännöllisiä ymmärtämisen ja ajattelun apuvälineitä. Niiden avulla voi tiivistää ja visualisoida laajojakin kokonaisuuksia. Yritän nyt seuraavaksi perustella, miksi lähihistorian tutkimuksen tekemisessä kannattaa käyttää hyödyksi hermeneuttisen poranmetaforaa, jonka olen kehitellyt tämän tutkimuksen aikana.

Kuva 8 Monimenetelmäisyys lähihistoriaa tutkittaessa.

Ensinnäkin pora liittyy työn tekemiseen, jota myös tutkiminen mitä suurimmassa määrin on. Pora on työkalu, joka helpottaa fyysisen työn tekemistä. Tieteen kielessä työkalu on yleisesti käytetty metafora, jolla tarkoitetaan yleensä enemmän kuin pelkästään kynää ja paperia tai tietokonetta. Etenkin laadullisessa

tutkimuksessa tutkija nähdään yleensä käsityöläiseksi, joka erilaisia työkaluja (lue tutkimusmenetelmiä) käyttämällä yrittää etsiä luovasti, mutta myös systemaattisesti, tutkimusalan ammattiperinteitä noudattaen, uutta tietoa. Tutkijan tekemän käsityön tulos on yleensä tutkimuksen muotoinen.

Pora saattaa vaikuttaa ensi kuulemalta yksipuoliselta työkalulta. Sen monipuolisuus piilee kuitenkin poranterissä. Samalla poralla (tutkijan hermeneuttinen ajattelu) on mahdollista pureutua hyvin erilaisiin (lähde)materiaaleihin. Esimerkiksi haastatteluja, tekstianalyysia ja arkistotutkimusta voi ajatella erilaisina poranterinä, joiden avulla tutkija voi pureutua vertikaalisesti, mutta myös horisontaalisesti tutkimusaiheeseensa erilaisiin aineistoihin. Tutkimustyötä voi täydentää erilaisilla erikoislaitteilla, kuten höylillä (esimerkiksi laadullinen tekstianalyysi), kun tarvitaan tarkempaa ja hienosyisempää tietoa.

Poraaminen voidaan nähdä myös näytteiden esiin nostamisen tapana. Esimerkiksi erilaisissa kallioperätutkimuksissa on mahdollista saada näyte täysin ehjänä maanpinnalle. Kaikki poraaminen ei siis välttämättä tuhoa tutkimusmateriaaliaan, tekee vain reikiä. Hermeneuttisen poran tapauksessa tutkimusmateriaalia ei luonnollisestikaan saa vahingoittaa. Hermeneuttinen pora on siis intellektuaalinen työväline.

Poran energianlähteenä on nimensä mukaisesti tutkijan hermeneuttinen, dynaamisesti laajeneva ja täydentyvä spiraalinmuotoinen ajattelu. Hermeneuttisen poran avulla erilaisia teriä vaihtamalla tutkijan on mahdollista saada monipuolisesti tietoja hyvin erilaisista lähihistorian kerroksista. Tutkijan tutkimuskysymykset vaikuttavat olennaisesti siihen, mitkä menneisyyden aineosat ovat kaikkein halutuimpia. Poraaminen eli näytteiden etsiminen voi aluksi olla luonteeltaan kokeilevaa, esimerkiksi näytteitä otetaan analysoitavaksi tietyllä menetelmällä tasaisin välein. Kun näytteistä löytyy analysoinnin jälkeen mielenkiintoisia löydöksiä, voidaan eri menetelmin yrittää täydentää saatuja tietoja, porautua yhä syvemmälle uuteen tietoon. Juuri tässä piilee hermeneuttisen poran voima.

Perusolettamuksenani on, että etenkin lähistorioitsijan kannalta kultasuonet ja timanttilöydökset eli uudet, mielenkiintoiset ja tärkeät tiedot, ovat yleensä vaikeasti esiin kaivettavissa.²⁹³ Väitän myös, että tutkimuksen kannalta kultahippuja ovat yleensä nimenomaan arkoja aiheita koskevat tiedot.²⁹⁴ Ne ovat yleensä kohteelleen vähintään kiusallisia, ja siksi salassa pidettäviä, ei-julkisia. Hermeneuttisen poran

293

On myös mahdollista, että tutkija löytää tutkimusaiheen, jota ei ole aiemmin ehditty tutkia, ja hän pääsee siten tekemään ensimmäisenä valtauksia "neitseellisille alueille". Tällöin myös helposti esiin kaivettavat maaperät saattavat olla arvokkaita, koska niillä on niin sanottua uutuusarvoa - ehkä myös uutisarvoa. Myös uusien, ennen tutkimattomien lähdeaineistojen löytyminen, saattaa keventää tutkijan urakkaa. Hänen on ainakin teoriassa helpompaa osoittaa löytäneensä uutta tietoa. Esimerkiksi monia Moskovan arkistoihin liittyviä tutkimuksia markkinoitiin 1990-luvulla muun muassa uudella lähdeaineistolla

²⁹⁴ Luonnollisesti myös monien "itsestänselvyksien" ja arkipäiväisyyksien kyseenalaistaminen on jatkuvasti tärkeää.

avulla on mahdollista keskittyä ongelmakohtiin. Tiedonhankintatapoja vaihtaen ja niiden avulla saatuja tietoja kriittisesti tarkastelemalla on mahdollista päästä syvempään ymmärrykseen myös aroista aiheista.²⁹⁵

Väitän, että kaikki yhteiskuntatieteellinen ja humanistinen tutkimus joutuu jollain tavoin sivuamaan arkojen aiheiden problematiikkaa olipa tutkimusaihe mikä tahansa. Ei siis tarvitse välttämättä tutkia esimerkiksi Esko Salmisen²⁹⁶ tai Timo Vihavaisen²⁹⁷ tapaan itesesensuuria tai suomettumista kohdatakse arkoja aiheita.

Inhimilliseen elämään kuuluu, ettei kaikkia tietoja koskaan haluta kertoa. Ilmiö on tuttu etenkin haastattelututkimuksista²⁹⁸, mutta pätee varmasti myös erilaisiin kirjallisiin lähteisiin, joihin on tallennettu todellisuutta enemmän tai vähemmän valikoidusti. Ihmisillä on taipumus jatkuvasti kaunistella itseään ja myös menneitä tekojaan. Väitän, että kuitenkin vain harvoin tutkimuksen teossa tullaan pohtineeksi omaan tutkimukseen liittyvien arkojen aiheiden problematiikkaa ja erilaisia vaihtoehtoisia tutkimusmenetelmiä. Esimerkiksi haastattelututkimuksissa kysymykset jäävät siten helposti liian pinnallisiksi ja kilteiksi. Arimmat, vaikeimmin lähestyttävät aiheet selviävät tutkijalle kuitenkin yleensä vasta tutkimuksen aikana, tiedon ja kokemuksen karttuessa. Kysymyksenasettelua olisikin voitava hienosäätää ja kohdistaa uudelleen koko tutkimusprosessin ajan²⁹⁹, koska juuri nämä unohdetut, kätkeyt ja väärennetyt kipupisteet voivat olla tutkimuksen kannalta kaikkein antoisimpia, eniten tutkijan ymmärrystä lisääviä.

Sama pätee erilaisten kriisien, esimerkiksi politiikan tutkimuksessa ulko- tai sisäpoliittisten ongelmien kärjistysten, tutkimiseen. Kriisit synnyttävät helposti erilaisia pyörteitä, tunnemyrskyjä ja monet pinnan alla uinuneet ajatukset saattavat näissä murroskohdissa pulpahtaa pintaan kuin laava tulivuorenpurkauksissa.

295

En lähde tässä yhteydessä erikseen arvioimaan eri tutkimusmenetelmien soveltuvuutta lähihistoriaa tutkittaessa. Totean vain sen, että ainakin periaatteessa monet eri lähdeaineistot tarjoavat tutkijalle tietoja tai johtolankoja alimmista, arkojen aiheiden kerroksista. Esimerkiksi julkiset journalistiset tuotokset saattavat tuoda päivänvaloon vaiettuja, arkoja aiheita. Samoien lähdeaineistojen tutkimiseen voidaan luonnollisesti käyttää eri tutkimusmenetelmiä.

²⁹⁶ Ks. esim. Salminen 1996 ja 1999.

²⁹⁷ Ks. esim. Vihavainen 1991.

298

Omassa pro gradu - työssäni (Uskali 1994, 150) luokittelin haastateltavani täysin avoimiin ja jonkin verran varovaisiin. Täysin avoimet käyttivät haastattelutilannetta tilityksellisesti ja olivat muun muassa kriittisiä omaa työnjälkeään kohtaan. Muitakin haastattelun avoimuusluokitteluja voisi luonnollisesti keksiä. Mörä (1999, 24) havaitsi omassa EU-journalisteja käsittelevässä väitöskirjatyössään, että esimerkiksi itesesensuuri tai omien mielipiteiden näkyminen jutuihin olivat selvästi arkoja aiheita, joista journalistit eivät halunneet puhua oma-aloitteisesti.

299

Käytännössä näin tehdään verrattain harvoin. Lähes poikkeuksetta monet tutkimusprosessin alussa laaditut kysymyspatteristot säilyvät muuttumattomina koko tutkimuksen ajan. En ole löytänyt esimerkiksi yhtään tutkimusta, jonka liitteissä olisi erilaisia haastattelurunkoversioita.

Tutkija voi myös omalla tutkimuksellaan, hermeneuttisen poran käyttönsä tuloksia raportoidessaan tai jopa jo tutkimuksen aikana nähdä ympäristössään erilaisia tunteiden purkauksia.³⁰⁰

Lähihistoriaa samoin kuin kaikkea muutakin tiedettä kirjoitetaan jatkuvasti uudestaan. Totuus on liikkeessä. Tehdään korjauksia, tarkennuksia ja kenties uusia löytöjä. On tunnustettava, että historiantutkimus on aina tulkintaa, jossa näkyy myös tutkijan omaan kokemusmaailmaan.³⁰¹

Tarkastelen seuraavaksi yhden käytännön esimerkin avulla, miten aluksi yksinkertainen ja selvältä tuntuva kysymys saattaa yllättäen johtaakin arkojen aiheiden alueelle ja miten hermeneuttisen poran ideasta voi olla apua tutkimuksen teossa.

Yksi esimerkki - kielitaito

Yleinen oletamus on, että ulkomaankirjeenvaihtajilla on hyvä kielitaito. Moskovan-kirjeenvaihtajien työssä venäjän kielen asema on luonnollisesti pitkään ollut keskeinen. Martti Ahvenaisen toimittajatutkimnon tutkielmassa vuodelta 1964 todetaan, että eräs Moskovan-kirjeenvaihtaja pystyi muutaman kuukauden kielten opiskelun jälkeen "lukemaan Neuvostoliiton lehtiä".³⁰² Kirjeenvaihtaja ei ollut osannut sanaakaan venäjää, kun hänet oli valittu kirjeenvaihtajaksi.³⁰³ Kaikki vieraita kieliä opiskelleet tietävät, miten hidasta uuden kielen oppiminen on ainakin aikuisiällä eikä venäjä kuulu kyrillisine kirjaimineen ja verbioppeineen helpoimpiin. Silti vuonna 1964 kirjeenvaihtaja antoi kuitenkin ymmärtää häntä haastatelleelle tutkielman tekijälle, ettei venäjän kielen käytössä ollut ongelmia.

Myöhemmin, 1990-luvun haastattelussa kirjeenvaihtaja uskaltautui ensimmäisen kerran kertomaan heikohkosta venäjän-kielen taidostaan työrupeamansa alussa. Haastattelussa hän ei kuitenkaan kertonut minkälaisiin ongelmiin hänen puutteellinen venäjän-kielen taitonsa oli hänet vienyt. Toisaalta haastatteliija ei sitä edes älynnyt kysyä. Mielenkiintoisen ja paljastavan esimerkin entinen Moskovan-kirjeenvaihtaja oli päättänyt "säästää" muistelmakirjaansa varten. Siinä hän toteaa, että Suomen ja Neuvostoliiton välisen niin sanotun yöpakkaskriisin neuvotteluratkaisun jälkeen Leningradissa tammikuussa 1959, hän oli saanut yhdessä suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajakollegansa kanssa ainoalaatuisen mahdollisuuden

³⁰⁰

Esimerkiksi Timo Vihavaisen Kansakunta rähmällään (1991) synnytti julkisuudessa paljon keskustelua ja oikeastaan koko sen jälkeinen itsesensuuri- ja suomettumiskeskustelu on ollut enemmän tai vähemmän kannanottamista "rähmällään olon" asteeseen.

³⁰¹ Ks. esim. Ahtiainen ym. 1990, 12.

³⁰² Ahvenainen 1964, 32.

³⁰³ Teemahaastattelu 11.10.1995.

haastatella Neuvostoliiton päämiestä Nikita Hruštšovia, mutta kielitaidon puute oli estänyt haastattelun tekemisen.³⁰⁴

Kirjeenvaihtajat olivat heti ymmärtäneet ammatillisen epäonnistumisen ja päättäneet etteivät koskaan puhuisi asiasta kenellekään. Muistelmateoksessa, elämäntyönsä tiivistelmässä toinen kirjeenvaihtajista oli kuitenkin viimein valmis kertomaan asiasta. Oletan, että niin kauan kuin kirjeenvaihtaja oli työelämässä, hän ei olisi ollut valmis kertomaan Leningradin episodista, vaikka joku olisi sitä häneltä älynnyt kysyä.³⁰⁵

Tässä tapauksessa kiinnostava tieto löytyi muistelmateoksesta. Kun löysin tiedon olen voinut käyttää sitä hyväkseni myöhemmissä haastatteluissa ja siten pitää kirjeenvaihtajien kielitaitoa ja etenkin sen puutteita koko ajan mielessä, tutkimusagendalla.

Lienee paikallaan vielä todeta, että parhaimpiinkin tutkimuksiin jää aina heikkoja kohtia. Lähihistorian tutkimuksessa nämä heikot kohdat ovat yleensä katvealueita, joihin tutkijan katse ei syystä tai toisesta ole päässyt osumaan. Useimmiten valinnat ovat tietoisia rajauksia, tutkijan voimavarat ovat aina rajalliset. Hermeneuttisen porankin menetelmällä on siis rajoituksensa. Kaikkea tutkimuksen kannalta mielenkiintoista ja tärkeää tietoa tuskin koskaan saadaan kaivettua esille perinteisin tieteellisin tutkimusmenetelmin oli sitten kyse lähihistorian episodeista tai esimerkiksi vuosisatojen takaisista tapahtumista ja käytännöistä. Olisiko sitten joissakin tapauksissa, esimerkiksi arkoja aiheita tutkittaessa, perusteltua kehittää ja käyttää niin sanottuja poikkeuksellisia tiedonhankintamenetelmiä, kuten esimerkiksi tutkivassa journalismissa on tapana?³⁰⁶

Hermeneuttisella poralla on myös muita rajoituksia. On ehkä sittenkin sula mahdollisuus, että kaikki tutkijat hallitsisivat suvereenisti puolta tusinaa erilaista tutkimusmenetelmää, joita he sitten voisivat systemaattisesti hermeneuttisen poran idean mukaisesti hyödyntää tutkimuksissaan. On varmasti parempi, jos hallitsee hyvin muutaman tutkimusmenetelmän kuin puoli tusinaa huonosti. Myöhemmin tutkijan kannalta voisi kuitenkin olla hedelmällistä, jos hän aika ajoin ottaisi tavoitteekseen opetella uusien "poranterien" käyttöä ja siten laajentaa ammattitaitoaan. Ihanteellista olisi, jos monimenetelmäisyyteen voisi saada harjaannusta jo tutkijan uran alkutaipaleella.

Toinen ratkaisukeino voisi olla ryhmätyö. Etenkin luonnontieteissä on jo pitkään ollut tavallista, että tutkimustyötä tehdään työryhmissä. Ryhmätyön avulla on mahdollista saada tutkimusaiheesta monipuolista tietoa lyhyessäkin ajassa, kun kukin tutkija erikoistuu tutkimaan yhteistä tutkimusaluetta tai tutkimuskysymyksiä parhaiten hallitsemiensa tutkimusmenetelmien avulla. Journalismille on

³⁰⁴ Tanninen 1996, 48.

³⁰⁵ Ks. lisää episodista s. 141.

³⁰⁶

Tutkiva journalismi on erikoistunut nimenomaan salattujen asioiden esiin kaivamiseen, jolloin se käyttää myös epätavanomaisia ja poikkeuksellisia tiedonhankinnan keinoja. Tutkiva journalisti joutuukin työssään tavallista enemmän pohtimaan eettisiä näkökohtia. (Kuutti 1995, 120 - 142.)

luonteenomaista, että se saattaa päivittäin yhteen hyvin monenlaisia diskursseja, puhetapoja. Joukkoviestinnän tutkijat voisivat halutessaan toimia samaan tapaan tutkimusmaailmassa. Hyvänä esimerkkinä on vuoden 1999 Tieto Finlandia -palkinnon saanut *Maailman tila ja Suomi* -teos. Se perustui joukkoviestinnän tutkijan ja toimittajan Anu Kantolan johtaman työryhmän kahden vuoden tutkimuksiin. Palkitussa teoksessa kerrotaan tiiviisti ja analyttisesti 1990-luvun merkittävimmistä ongelmista ja niiden ratkaisumahdollisuuksista.

Esittelen seuraavaksi käyttämiäni tutkimusmenetelmiä. Tarkoitukseni on samalla kirjoittaa auki tekemiäni valintoja.

3.3. Tekstianalyysi

Mediatekstit - olivat ne sitten sanomalehden uutisia, dokumentaarisia tv-ohjelmia tai musiikkivideoita - ovat viestintäprosessien materialisoituneita jälkiä, joita seuraamalla voi tutkia niiden taustalla olevia viestinnän ja merkityksenannon prosesseja.³⁰⁷ Teksteihin on jäänyt monenlaisia painaumuksia ja raapaisuja niiden tekijöistä, instituutioista, toisista teksteistä, lajityypeistä, oletetuista katsojista tai lukijoista. Kuten Risto Kunelius toteaa uutisteksti ei luonnollisestikaan sisällä itsessään kaikkea tarpeellista informaatiota uutisen ymmärtämiseksi. "Tekstin ymmärtäminen vaatii aina myös kontekstualisointia ja kulttuurista kompetenssia".³⁰⁸ Kontekstien tulkinnassa ratkaisevat luonnollisesti tutkijan lähtöoletukset, tutkimusongelmat ja muut näkökulman rajaukset.³⁰⁹

Väliverronen sanoo, että "tekstit ovat jälkiä, joita seuraamalla voimme tutkia viestinnän ilmiötä".³¹⁰ On itsestään selvää, ettei kirjeenvaihtajien työtä voida tutkia ilman journalistisia tuotoksia³¹¹. Jo tekstejä tutkimalla on mahdollista tehdä päätelmiä myös niiden tuotannosta. Tekstien kautta voi edetä yksittäisistä, konkreettisista ilmiöistä teoreettisiin kysymyksiin mediasta.³¹² Median sisällöt ovat keskeisiä

³⁰⁷ Väliverronen 1998, 32.

³⁰⁸ Kunelius 1996, 270.

³⁰⁹ Väliverronen 1998, 32.

³¹⁰ Väliverronen 1998, 32.

³¹¹

Tarkoitan journalistisilla tuotoksilla kaikkia kirjeenvaihtajien viestimilleen tekemiä tekstejä, kuvaa ja ääntä. On tosin luonnollista, että esimerkiksi tv:n puolella kuvamateriaalin on alunperin tuottanut joku muu kuin kirjeenvaihtaja, mutta kirjeenvaihtaja on kuitenkin viime kädessä päättänyt juttua koostaessaan eli editoidessaan, mitkä kuvat ovat jutussa mukana. Myös lehdistön puolella on harvinaista, että kirjeenvaihtaja olisi itse kuvannut juttunsa. Lehdistössä kuvavalinnat tehdään useimmiten kotitoimituksessa ilman että kirjeenvaihtaja välttämättä tietää lopullisesta kuvituksesta. Tässä suhteessa tv-kirjeenvaihtajien vaikutus kuvaan on lehti-kirjeenvaihtajia suurempi.

³¹² Kantola ym. 1998, 8.

mediavaikutusten luoja. Ne ovat myös tutkimuksellisesti varsin helposti lähestyttäviä ja avoimia kohteita.³¹³

Kielen ja tekstien tutkimisen merkitys on oivallettu viimeisen vuosikymmenen aikana yhä laajemmin eri tieteen aloilla. Samaan aikaan kielen luonne neutraalina todellisuuden kuvaamisen välineenä on kyseenalaistettu. Kieli on sosiaalisen todellisuuden tuote, ja sitä käytetään eri tavoin pyrittäessä saavuttamaan erilaisia päämääriä.³¹⁴ Propaganda³¹⁵, mainonta tai jokin muu yksipuolinen todellisuuden kaunistelu käy hyvin esimerkistä.

Historiantutkimuksessa ei ole valitettavasti olemassa mitään yleispätevää tekstilähtöistä analyysimallia. Jokainen tutkimuskohde, ainutkertaiseen ajalliseen ja paikalliseen kontekstiinsa sidoksissa oleva ongelma vaatii omia tutkimusmenetelmiä.³¹⁶ Niin kuin ei ole olemassa yksiselitteistä, täydellistä kieltä - poikkeuksena ehkä matematiikka - ei ole olemassa tekstien täydellistä tulkintaakaan. Tulkinnat vaativat seurakseen riittäviä perusteluja, esimerkkejä ja kriittisyyttä. Tieteessä niin kuin journalismissakin tulkitsija käyttää tulkinnassaan apuna omaa elämäkokemustaan ja tietopääomaansa, tekee vertailuja muiden tekemiin tulkintoihin, kritisoi muita ja itseään.

Käyn seuraavassa lisää läpi tämän tutkimuksen kannalta keskeisiä näkökulmia ja käsitteitä. Esimerkiksi Eskolan ja Suorannan mielestä laadullinen tutkimus hyötyy nimenomaan teoreettisista käsitteistä, ei niinkään teorioista.³¹⁷

Metaforat ja rivienvälit

Kriittinen lingvistiikka tutkii yksittäisiä sanoja, käsitteitä ja kieliopillisia rakenteita. Tutkimussuuntaus pyrkii paljastamaan kielenkäytön takana vaikuttavia ideologioita järjestelmiä ja vallankäytön muotoja. 1980-luvulta lähtien kriittinen lingvistiikka ja sen pohjalta kehittynyt diskurssianalyysi³¹⁸ on muuttunut

³¹³ Shoemaker - Reese. 1991, 23.

³¹⁴ Luostarinen - Väliverronen 1991, 7; Eskola - Suoranta 1998, 141.

³¹⁵

Tämän tutkimuksen kannalta propaganda on sikäli merkityksellinen käsite, että se kuului olennaisena osana Neuvostoliiton tiedotuskäytäntöjä ja siten Moskovan-kirjeenvaihtajien jokapäiväistä työtä. Luostarisen (1998, 27) mukaan "Aivan omalle tasolleen toiminta nousi neuvosto-Venäjällä, jonka valtiollisen propagandan malleja kopioivat niin Italian fasistit, Saksan kansallissosialistit kuin monien Euroopan autoritaarisesti hallittujen maiden hallitukset." Propaganda-käsitteeseen on liittynyt lännessä 1950-luvulta lähtien karkeuden leima ja se on yhdistetty useimmiten vain autoritaariseen viestintään. Samankaltaista viestintää tarkoittavia läntisiä vastineita ovat olleet esimerkiksi "promootio", "pr", "mainonta" ja "markkinointi". (Emt., 1998, 24 - 29.)

³¹⁶ Grönholm 1998, 30.

³¹⁷ Eskola - Suoranta 1998, 84.

³¹⁸

"Diskurssianalyysi on teoreettis-metodologinen viitekehys, jonka avulla on mahdollista tutkia hyvinkin erilaisia kielen käyttöön liittyviä kysymyksiä" (Valtonen 1998, 96).

perinteisen lingvistiikan suosimasta kielen mikrorakenteiden analyysistä yhä enemmän kielenkäytön sosiokulttuuristen ehtojen ja lajityypin konventioiden analyysiksi. Viime aikoina suuntaus on korostanut muun muassa sitä, miten kielenkäyttö rakentaa sosiaalista todellisuutta, yhteiskunnallisia instituutioita ja luo tietynlaisia suhteita viestinnän osapuolten välille. Tiedyt yhteiskunnalliset valtasuhteet, journalistiset käytännöt ja ideologiat tuottavat tietynlaisia tekstejä.³¹⁹ Eskola ja Suoranta puhuvat "sanapeleistä", joilla he tarkoittavat huomion kiinnittämistä erilaisiin normaalikielen avainsanoihin ja niiden esiintymistiheyteen.³²⁰

Yhtenä tarkastelun kohteenani on kirjeenvaihtajien käyttämä kieli, etenkin niin sanotut paljastavat sanat, metaforat³²¹ ja muut ilmaukset.³²² Metaforat kertovat, miten saman kulttuurin jäsenet omalla tavallaan hahmottavat asioita. Metaforat ovat osa arkikieltä ja arkijärkeä. Journalististen tekstien metaforatutkimus on lähellä kriittistä kielitiedettä, esimerkiksi diskurssianalyysejä. Lähtökohtana molemmissa on, että kieli todellisuuden rakentajana ja kielen käyttö sosiaalisena toimintana on yhteydessä yhteiskunnallisten ja kulttuuristen prosessien muutoksiin. Yhteistä niille on myös se, että ne ovat kiinnostuneita vallan ja ideologian käsitteistä. Metaforien tutkimus voi tähdätä hallitsevan ideologian murtamiseen vaihtoehtoisia metaforisointeja esittelemällä. Vaihtoehtoisten metaforien kehittäminen voi auttaa myös esimerkiksi journalistisen kielen itseäänselvyyksien murtamisessa.³²³

Tämän tutkimuksen kannalta tärkeä metaforatutkimuksen havainto on, että median merkitys metaforien vakiintumisessa on erittäin keskeinen. Juuri viestintänsä kautta valtaosa uusista metaforista tulee laajalti tunnetuiksi ja lopulta vakiintuneiksi. Historialliset metaforat³²⁴ vakiintuvat kielenkäytössä usein käsitteiksi, joita mielellään käytetään niiden iskevyyden takia. Niiden muodot ja merkitykset saattavat kuitenkin ajan kuluessa muuttua.

³¹⁹ Väliaverron 1998, 26 - 29.

³²⁰ Eskola-Suoranta 1998, 173.

³²¹

Metaforan yleisesti käytetty vastine on kielikuva. Esimerkiksi Weinerin (1992, 12) mukaan "metafora tarjoaa uuden tavan nähdä maailmaa" ja "metaforat luovat siltoja tunnetun ja tuntemattoman välille". Kerran luotu metafora toimii esimerkiksi filtrin tai linssin tapaan. Metaforat toimivat kaikkialla ymmärtämisen alueella, myös tieteessä. Esimerkiksi uudet teoriat tarvitsevat usein käyttöönsä uusia metaforia. Tieteellisen teoretisoinnin alueella metaforat toimivat usein heuristisina välineinä. Hellstenin (1998, 64) mukaan metaforien tutkimus on myös kokonaan oma tutkimusala, jonka juuret ovat kieli- ja kirjallisuustieteissä sekä retorikan tutkimuksessa. Metaforien tutkimisen avulla voidaan tarkastella kulttuurien kielellisiä ja visuaalisia rakenteita. Sillä on useita eri määritelmiä ja ne vaihtelevat muun muassa filosofisten suuntausten ja muotien mukaan. Metaforateoriat jaetaan usein korvaamis-, vertaamis- ja vuorovaikutusteorioihin. Korvaamisteorian mukaan metaforassa on kyse sanan tai ilmaisun korvaamisesta toisella, asiaan kuulumattomalla termillä. Vertaamisteorian mukaan metaforassa on kyse tiivistyneestä analogiasta eli vertauksesta, josta on pudotettu kuin-sana pois. Vuorovaikutusteoria korostaa, että jo ajattelu sinänsä on metaforista. (Hellsten 1998, 64 - 66.) Metaforista lisää hermeneutiikan näkökulmasta ks. esim. Ricoeur 2000, 82 - 114.

³²²

Suomen ja Venäjä/Neuvostoliitto/Venäjän pitkä "epäluuloisuuden historia" näkyy selvästi kielen tasolla voimakkaan asenteellisina sanoina ja sanontoina (ks. esim. Luostarinen 1986, Liite 2).

³²³ Hellsten 1998, 68 - 73. Ks. myös Luostarinen - Väliaverron 1991, 56 - 57.

³²⁴ Kuten esimerkiksi "kylmä sota", "yöpakkaset" ja "suojasää".

Metaforien systemaattisella analysoinnilla voi myös tunnistaa journalismin ideologisia rakenteita. Jotta metaforien avulla voisi päästä kiinni laajempaan metaforaperheeseen, tarvitaan riittävän suuri empiirinen aineisto sekä riittävä ajallista jännettä.³²⁵ Tässä tutkimuksessa käyn läpi useita satoja journalistisia tuotoksia noin 20 vuoden ajalta. Tarkastelen sekä yksittäisten metaforien käytön muuttumista että myös metaforien kokonaiskirjoa. Oletan, että juuri monitulkintaiset metaforat ovat olleet keskeisiä apuvälineitä kirjeenvaihtajien niin sanotussa rivien väliin³²⁶ kirjoittamisessa. Käytän metaforatutkimusta ainoastaan yhtenä huomion kohdistamisen ja tekstin tulkinnan apuvälineenä. Metaforatutkimus ei koskaan pysty yksinään avaamaan kaikkia mahdollisia puolia tutkimuksen kohteina olevista aiheista.³²⁷

Juttutyypit

Uutinen on vanhin journalistinen juttutyyppi. Se ei tarkoita, että sitä silti olisi helppo tyhjentävästi määrittellä. Erilaisten uutiskriteeristöjen olemassaolo todistaa, ettei uutisen tai paremminkin uutisarvon mittaaminen ole aivan yksinkertaista. Lyhyesti ja pragmaattisesti ilmaistuna "uutinen kertoo yhteiskunnasta ja siinä tapahtuvista muutoksista".³²⁸

Journalismia jaoteltu perinteisesti karkeasti kahdeksi uutistyyppiä: kovaksi ja pehmeäksi uutisiksi.³²⁹ Uutistyyppit eroavat toisistaan muodon ja esitystavan perusteella. Kovan ja pehmeän uutistyyppin välisessä erossa on usein kyse "vakavaksi" mielletyn ja "ei-vakavaksi" tai "huvittavaksi" mielletyn välisestä erosta. Kovaksi uutiseksi luokiteltu tapahtuma saa usein merkityksen "vakava", "tärkeä", kun taas pehmeäksi uutiseksi luokiteltu tapahtuma saa "ei-vakavan" leiman. Pehmeä uutistyyppi liitetään yleensä intiimin alueeseen, kun taas politiikasta tai taloudesta kirjoitetaan vain kovia uutisia.³³⁰ Nykyään politiikasta ja etenkin poliitikoista kerrotaan myös hyvin paljon pehmeitä uutisia. Talousuutisointi sen sijaan on yhä valtaosin kovan uutisen -genren³³¹ mukaista.³³²

³²⁵ Hellsten 1998, 74 - 77, 80.

³²⁶

Monet Moskovan kirjeenvaihtajat ovat kertoneet kirjoittaneensa rivien väleihin, mutta silti tekniikka on paljolti hämärän peitossa. (Ks. esim. Valkonen 1998, 39, 40.) Rivien välissä -kirjoittamisesta voidaan käyttää myös muotoja kirjoittaa "implisiitisti" tai "epäsuorasti". Implisiitisti kirjoittamisen vastakohtana on kirjoittaa "eksplisiitisti" eli suoraan. (Ks. Hemánus 1990, 80.)

³²⁷ Hellsten 1998, 87.

³²⁸ Huovila 1996, 92. Enemmän uutisista ja uutisjournalismista ks. esim. Hemánus 1990, 91 - 107.

³²⁹

Ilkka Rentola (1983) tutki opinnäytetyössään yhdysvaltalaisia journalismin oppikirjoja. Niissä oli tehty ero kovaan ja pehmeään uutiseen ensimmäisen kerran vuonna 1925 (emt., 17).

³³⁰ Rentola 1983, 31, 60.

³³¹

Ranskankielinen sana tarkoittaa alunperin laatua, lajia. Esimerkiksi kirjallisuustieteissä käsite on ollut jo pitkään käytössä. Pertti Hemánuksen mielestä sanan suomen kielen vastine on lajityyppi, kun taas journalismista puhuttaessa vastineeksi sopii

Kovia uutisia on käsitellyt esimerkiksi Kunelius (1996), jonka mukaan kovan uutiset sisältöä ovat tärkeät ja yleisesti merkittävät asiat. Sen kieli on lyhyttä, konkreettista ja aktiivista. Kovassa uutisessa asiat kerrotaan tärkeysjärjestyksessä nurinkäännetyn pyramidin tavoin.³³³ Kovat uutiset perustuvat joko etukäteen tiedettyihin - oikeudenkäynnit, kokoukset - tai yllätyksellisiin tapahtumiin, kuten tulipaloihin ja maanjäristyksiin. Kovien uutisten lisäksi puhutaan usein pehmeistä uutisista, jotka ovat kovia uutisia ajattomampia. Pehmeät uutiset auttavat täyttämään päiväkohtaisten uutisten lehtien sivuille jättämiä aukkoja.³³⁴ Samaa mieltä on Ilkka Rentola, jonka mukaan pehmeä uutistyyppi³³⁵ laajentaa uutistapahtumien joukkoa, koska sellainen voidaan kirjoittaa mistä tapahtumasta tahansa. "Pehmeisiin uutisiin voidaan turvautua silloin, kun mitään ´tärkeää´ ei tapahdu, mutta sanomalehti täytyy kuitenkin täyttää uutisilla."³³⁶ Voi tietysti kyseenalaistaa ovatko "pehmeät uutiset" enää lainkaan uutisia. Esimerkiksi Koistinen on puolestaan jakanut taloussivuja tarkastellessaan juttutyypit vain koviin uutisiin ja uutisiin.³³⁷

Tarkempi journalismin sisältöjen tarkastelu tuo tulokseksi uudenlaisen kolmijaottelun: uutiset ja uutistaustat, featuret ja reportaasit sekä mielipidekirjoitukset. Kahdessa ensimmäisessä ryhmässä, uutis- ja ajankohtaisjournalismissa, pyritään objektiiviseen kerrontaan, kun taas mielipidekirjoitukset, kuten kolumnit ja pakinat, ovat avoimemmin subjektiivisia. Uutis- ja ajankohtaisjournalismin voi puolestaan luokitella omiin ryhmiinsä esimerkiksi ajan perusteella. Uutinen on etenkin sähköisissä viestimissä nopeasti kerrottu uusi tieto, jota usein täydennetään välittömästi taustatiedoilla. Itse asiassa "puhtaan uutisen" ja tausta-aineiston erottaminen toisistaan eri jutuiksi on käytännössä vaikeaa. Yleensä uutisjuttu jo yksinään sisältää myös tausta-aineistoa.

Hemánus on tehnyt oppikirjassaan pelkistetyn juttutyypien luokitusjärjestelmän (kuva 9.). Hänen mielestään jokainen juttutyyppi olisi mahdollista eriyttää, ja näin niiden määrä kasvaisi suuresti. Itse asiassa differentioitumista olisi mahdollista jatkaa vaikka kuinka pitkälle, mutta jo pian se kävisi liian teennäiseksi,

juttutyyppi. (Hemánus 1990, 81.)

³³²

Esimerkiksi Helsingin Sanomista voi löytää hauskoja anekdootteja ja muuta huumoria lähes päivittäin politiikkaa lyhyesti - palstalta, muttei taloussivuilta. Tulkitsen tämän siten, että talous on ajallemme vielä niin pyhää, ettei sen ilmiöille saa nauraa.

³³³ Kunelius 1996, 266 - 280.

³³⁴ Shoemaker - Reese 1991, 99.

³³⁵

Yhdysvaltalaisissa journalismin oppikirjoissa nimitettiin pehmeää uutista (soft news) myös termeillä ´newsfeature´, ´human interest story´, ´color story´, ´suspend interest story´ ja ´feature´. Sanalla feature viitattiin usein kaikkiin sellaisiin juttuihin, jotka eivät olleet uutisia, pääkirjoituksia tai kolumneja - jopa sarjakuvia. (Rentola 1983, 17.)

³³⁶ Rentola 1983, 30.

³³⁷ Koistinen 1998, 51. Perinteisen uutisjournalismin kritiikistä ks. Malmberg 1998, 41 - 52.

esimerkiksi urheilussa nyrkkeily- ja tennisuutisten -juttutyypit. Hemánuksen mielestä "journalistiset juttutyypit ovat osaksi pitkänkin historiallisen kehityksen tuloksia ja muuttuvat hitaasti".³³⁸

Tämänpäin jaottelun jälkeen en voi vielä kovin tarkasti verrata esimerkiksi Moskovan kirjeenvaihtajien vuosina 1957 ja 1975 tekemää journalismia. Tarvitaan tarkempaa ja monipuolisempaa erittelyä. Journalististen tuotosten tarkempi luokittelu olisi tärkeää etenkin, kun ajanjaksoina ovat vuosikymmenet, jopa vuosisadat. Tässä suhteessa työkalut ovat vielä hyvin puutteelliset. Rentolan mukaan työprosessin aikana syntyy jatkuvasti uusia käytäntöjä ja vakiintuessaan ne luovat uutta journalistista kulttuuria.³³⁹ Jatkuvan muutoksen takia uutisen määrittäminen on ongelmallista sekä journalisteille itselleen että tutkijoille.³⁴⁰

<p>Uutinen: Neutraaliksi tarkoitettu ajankohtainen fakta-pohjainentodellisuuden kuvaus.</p> <p>Uutista syventävä taustajuttu: Tulkinnan osuus suurempi kuin itse uutisessa.</p> <p>Feature-juttu: Ei välttämättä ajankohtainen</p> <p>Pakina: Persoonallinen, huvittamaan tarkoitettu.</p> <p>Arvostelu: Persoonallinen, tarkoitettu puheenvuoroksi kulttuurikeskustelussa</p> <p>Kolumni: Persoonallinen, tarkoitettu kannanotoksi ensi sijassa yhteiskunnallisessa keskustelussa.</p> <p>Pääkirjoitus: Institutionaalinen enemmän kuin persoonallinen, tarkoitettu kannanotoksi ensi sijassa yhteiskunnallisessa keskustelussa.</p>
--

Kuva 9 Hemánuksen juttutyypit

Pyrin tässä tutkimuksessa ottamaan selville Moskovan-kirjeenvaihtajien journalistisen kulttuurin muutoksia muun muassa kirjeenvaihtajien journalismille ominaisten juttutyypien³⁴¹ avulla. Samalla katson, miten paljon kirjeenvaihtajat tekevät prosentuaalisesti uutis-, tausta-, feature- ja muita juttuja.

³³⁸ Hemánus 1990, 82 - 83.

³³⁹

Rentola 1983, 6. Journalistinen kulttuuri on tämän tutkimuksen kannalta käyttökelpoinen käsite. Voidaan puhua esimerkiksi Moskovan-kirjeenvaihtajien journalistisesta kulttuurista Tarkoitin sillä kaikkia journalistiseen työhön liittyviä sekä näkyviä että näkymättömiä käytäntöjä, sääntöjä ja ihanteita.

³⁴⁰ Tan 1985, 347.

³⁴¹

Juttutyypillä tarkoitin tässä yhteydessä Moskovan-kirjeenvaihtajien journalismissa usein toistuvia aiheisiin, lähteisiin tai muihin sisällön erityispiirteisiin, kuten kielen rakenteisiin perustuvia journalistisia tuotoksia.

Sisällönerittely eli määrällinen selkänöja

Pelkästään tulkitsijan inhimillisten puutteiden takia laadullinen tekstien tulkinta kaipaa rinnalleen ja tuekseen myös määrällistä sisällön erittelyä.³⁴² Väliiverosen mukaan määrällinen sisällönanalyysi on edelleen käyttökelpoinen tapa luoda yleiskuva jostakin suhteellisen laajasta dokumenttiaineistosta.³⁴³ Pietilä totesi sisällön erittelyn klassikossaan, että jos tutkittava aineisto on laaja ja sen kuvaillussa pyritään vertailtavuuteen tai yleistettävyyteen, luokitteleva ja tilastollinen kuvailu on parempi kuin pelkkä sanallinen kuvailu.³⁴⁴ Tilastollista luokittelukaaviota voidaan käyttää myös vain sisällön sanallista kuvailua jäsentävänä kehyksenä. Eskolan ja Suorannan mielestä "sisällön erittely sopii mainiosti esimerkiksi tutkimukseen, jossa selvitetään mistä mediassa keskustellaan ja mistä ei".³⁴⁵ Tämän tutkimuksen yhtenä keskeisenä kysymyksenähän juuri on: mitä Moskovan-kirjeenvaihtajat välittivät Suomeen.

Pietilän mukaan sisältöluokkien valinta ja määrittely ovat tärkeimmät sisällön erittely -tutkimuksen vaiheet.³⁴⁶ Käyn seuraavaksi läpi omaa luokitteluprosessiani.

Suurin osa kirjeenvaihtajien tekemistä uutisista on perinteisesti sijoitettu ulkomaanosastoille. Pelkästään ulkomaanuutisten luokitteluun on olemassa monia erilaisia vaihtoehtoja. Yhteistä luokitteluille on, että ne on räätälöity kutakin tutkimusta varten erikseen. Omalla alalla suomalaisen klassikko on Raino Vehmaksen vuonna 1964 julkaisema tutkimus *Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto*. Siinä Vehmas luokitteli ulkomaanmateriaalin yhteensä 14 kategoriaan. Mielenkiintoinen jaottelu löytyy esimerkiksi Larsonilta (1984), joka jakaa tv:n ulkomaanuutisten sisällön kriiseihin ja ei-kriiseihin.

Tässä tutkimuksessa tarkastelun kohteena on pääasiassa Neuvostoliiton uutisointi, joten yleinen ulkomaanuutisia luokitteleva runko ei sinänsä käy. Kohdemaan pitäisi olla paremmin näkyvissä. Lähempänä omia tarpeitani on luokittelu tutkimuksesta, jossa selvitettiin kolmen amerikkalaisen päivälehdien Neuvostoliitto-kirjoittelua 13 kuukauden ajalta 1988 - 1989. Tarkasteluajankohdan vaikutus näkyy selvästi tässä Changin (1991) 12-kohtaisessa luokittelurungossa. Luokittelu kertoo aina myös tutkijan odotuksista. Tässä tapauksessa Chang esimerkiksi olettaa, että aineistosta saattaisi löytyä

³⁴²

Veikko Pietilän mukaan (1973, 4) sisällön erittely on joukko menettelytapoja, joita käyttäen dokumenttien sisällöstä voidaan tehdä havaintoja ja kerätä tietoja tieteellisiä pelisääntöjä noudattaen.

³⁴³ Väliverronen 1998, 16.

³⁴⁴ Pietilä 1973, 33 - 34.

³⁴⁵

Eskola - Suoranta 1998, 186. Sisällön erittelyllä Eskola ja Suoranta (1998, 188) tarkoittavat kirjavaa joukkoa erilaisia tapoja luokitella ja järjestää laadullista aineistoa.

³⁴⁶ Pietilä 1973, 96.

esimerkiksi hallinnon korruptiota tai taloudellista uudistusta käsitteleviä aiheita. Aihejaottelu olisi ollut hyvin erinäköinen, jos Chang olisi tarkastellut esimerkiksi 1980-luvun alkupuoliskoa.³⁴⁷

Myös Dennis (1991) on tutkinut Neuvostoliitto-kuvaa yhdysvaltalaisissa päivälehdissä. Hänen jaottelunsa on selvästi yleisempi, epätarkempi. Siinä on vain yhdeksän aihealuetta. Richter (1991) puolestaan jakoi tutkimuksessaan aiheet sisä- ja ulkopoliittisiin aiheisiin. Hän vertaili aikakauslehtien Newsweekin ja Novoje Vremjan sisältöjä vuosina 1985, 87 ja 89. Erilaisia aihekohtia oli yhteensä 19, jotka jakaantuivat kahteen pääluokkaan.

Edellä esitetyistä esimerkeistä käy ilmi, ettei ole olemassa yhtä valmista aiheuokittelua, jota voisi sellaisenaan käyttää eri tutkimuksissa. Olen tehnyt tätä tutkimusta varten yksityiskohtaisen, 54-osaisen aihejaottelun³⁴⁸. Se muokkaantui alkuvaiheessa moneen kertaan uudelleen, kun testasin sitä käytännössä. Havaitsin varsin pian, että ensimmäinen 13-kohtainen versio oli liian karkea ja muutenkin epätäydellinen; muut-kohta tuntui koko ajan paisuvan suurimmaksi luokaksi ja päädyin lopulta siihen, että tein tavanomaista sisällönerittelyä selvästi yksityiskohtaisemman jaottelun.³⁴⁹ Tavoitteenani oli, että se kestäisi riittävän hyvin Neuvostoliiton läpikäymät muutokset.

Tämän tutkimuksen vaatiman runsaan aineiston takia sitä ei ollut mahdollista kovin monta kertaa aloittaa aivan alusta. Kuten Salminenkin toteaa lehdistötutkimuksissa aineiston runsaus on aina ongelmallista.³⁵⁰ Tutkimustehtävän erilaisista rajauksista huolimatta tässäkin tutkimuksessa jouduttiin käymään läpi tuhansia sanomalehtien sivuja. Silti mielestäni oli parempi aluksi kerätä enemmän ja tarkemmin tietoa kuin ehkä analyysivaiheen kannalta olisi ollut tarpeellista. On helpompi tehdä tulkintoja liian suuresta kuin liian pienestä aineistosta. Koska aiheiden määrittely alkuperäistä jaottelua yksityiskohtaisempaankin lomakkeeseen oli aika ajoin ongelmallista, päätin kirjata kaikista jutuista varmuuden vuoksi otsikot³⁵¹, päivämäärät ja sivut aiheuokittelujen mahdollista myöhempää tarkistamista

347

Chang 1991. Aiheet olivat: Poliittinen uudistus, taloudellinen uudistus, ihmisoikeudet, etnisuus, armeija, hallinnon korruptio, onnettomuudet, kulttuuri, liike-elämä, diplomatia, yhteiskunnallinen ja muut.

348 Ks. tarkemmin liite 4.

349 Sisältöluokat luokitusrunkoineen löytyvät liitteistä 4 ja 5.

350

Salminen 1979, 14. Tämä pätee tietysti yleisemminkin laadulliseen tutkimukseen. Aineisto ei itse asiassa lopu koskaan. (Ks. esim Eskola - Suoranta 1998, 19.) Ks. myös Huovila 1998, 226.

351

Esimerkiksi Koistisen (1998, 50) mukaan huomion kiinnittäminen otsikoihin on perusteltua, koska otsikoista on luettavissa keskeisin jutun sisältö tiivistetyssä, ytimekkäässä ja argumentoivassa muodossa. Lisäksi otsikko kertoo millaista tulkintaa lehti aiheesta ehdottaa. Tämän tutkimuksen kannalta otsikot ovat myös arvokasta esimerkki-materiaali, jonka avulla pystyn perustelevaan tulkintojani. Sanomalehden lukeminen on tyypillisesti sivujen selailua, jolloin otsikoinnin merkitys luonnollisesti korostuu (ks. esim. Miettinen 1980, 257). Toisaalta otsikot ja juttujen asiasisällöt eivät aina vastaa toisiaan. Marquez (1980) teki tutkimuksen otsikoiden täsmällisyydestä ja vastaavuudesta jutun asiasisällön kanssa. Hän havaitsi, että joka neljännessä jutussa oli puutteita. Hänen mielestään deadline-paineet, taipumus sensationalisoida, kielitaidon puutteet, uutistoimistomateriaalin väärintulkinnat ja pelkkä huolimattomuus ovat mahdollisia syitä virheisiin. Marquez tutki neljän philadelphialaisen sanomalehden otsikointia. Eniten virheellisyyksiä oli paikallisuutisten otsikoinnissa (27,6 %:a), sitten valtakunnan uutisissa (25) ja vähiten ulkomaan uutisissa (24,4). Hänen arvionsa on, että paikallisten uutisten "läheisyys" on

varten. Ainakin Eskola ja Suoranta antavat aineiston monipuoliselle kirjaamiselleni synninpäästön: "mikään ei estä kehittämästä omaa tapaa".³⁵²

Pietilän mukaan tutkimus on tehtävä näytteeseen perustuvana, kun perusjoukon suuruus ylittää käytettävissä olevat resurssit. Toisaalta hän sanoo myös, että otos tulee valita niin suureksi kuin resurssit antavat myöten, koska pienten otosten edustavuus on epävarmempaa ja suuremmat antavat enemmän mahdollisuuksia tilastolliseen käsittelyyn.³⁵³

Kun ryhdyin tähän tutkimustehtävään, halusin aluksi käydä läpi kaikki kirjeenvaihtajien tekemät tuotokset. Uskoin, että vain siten voisin sanoa jotain riittävästi perustellen. Varsin pian havaitsin kuitenkin tehtävän ylivoimaiseksi. Oli itsestään selvää, etteivät rahkeeni riitä Moskovan kirjeenvaihtajien kaikkien juttujen läpikäymiseen, siksi päädyn ottamaan juttunäytteitä. Oman tutkimukseni kannalta kiinnostava vertailukohta on Pertti Suhosen ympäristöjournalismia käsitellyt tutkimus (1994), jossa tarkastelun kohteena oli 35 vuoden aikana eli vuosina 1956-1990 Helsingin Sanomissa julkaistut ympäristöaiheisten juttujen otsikot³⁵⁴. Poimintamenetelmänä oli "tasavälinen ryväsotanta".³⁵⁵

Sattumalta lehtien lukumäärä on suunnilleen sama kuin olin itse kaavaillut "riittäväksi"³⁵⁶ aineistoksi. Kävin läpi kirjeenvaihtajien tuotoksia kahden viikon jaksoissa. Tarkastelujaksoja oli vuodessa kolme, ja ne kiersivät tasaisesti eri kuukausina kirjeenvaihtajuuden ajan.³⁵⁷ Näin pyrin saamaan saaliikseni tavanomaista

omiaan dramatisoimaan niitä otsikoissa, kun taas esimerkiksi kaukaisia ja vähemmän tunnettuja ulkomaan uutistapahtumia otsikoidessa on helpompi olla "objektiivinen" (sit. tekijän). Uutisten sisältö oli lähellä uutistoimistojen raportointityyliä. Kuten hän itse sanoo, tulokset eivät välttämättä ole yleistettävissä muissa, esimerkiksi valtakunnallisissa päivälehdissä, mutta antaa kuitenkin pohjaa epäilyille, että näin saattaisi ainakin jossain määrin olla.

³⁵² Eskola ja Suoranta 1998, 189.

³⁵³ Pietilä 1973, 67 - 68.

³⁵⁴

Ks. Suhonen 1994, 66 - 67. Pelkästään otsikoiden käyttämisestä tutkimusmateriaalina voi kritisoida. Vaikka Suomessa tehtyjä tutkimuksia otsikoiden vastaavuuksista tekstisisältöjen kanssa ei olekaan silmiini osunut, niin ainakin omat havaintoni 50- ja 60-luvun journalismista osoittavat, etteivät otsikot aina kerro "totuutta" jutun sisällöistä. Ne saattavat väittää jopa täysin päinvastaista juttutekstin kanssa. Otsikoksi on saatettu valita myös jokin "vähämerkityksellinen" seikka jutun loppupuolelta.

"Varhainen ympäristöjournalismi" on puolestaan todennäköisimmin alkanut hiljaa" muutaman lauseen mittaisista havainnoista, jotka on "piilotettu" esimerkiksi kaupunkirakentamista kertovan jutun sisään. Esimerkiksi Ahtiainen ja Tervonen (1990, 14) kävivät historiatieteen aiheita eri aikoina käsittelevää tutkielmaansa varten systemaattisesti läpi historiallisia julkaisuja "tyytymättä pelkkiin otsakkeisiin".

³⁵⁵

Suhonen 1994, 72. Ryväsotannassa Suhonen valitsi vuosina 1956-1969 jokaisen kuukauden ensimmäisen täyden kalenteriviikon kaikki numerot eli 84 lehteä vuotta kohden. Vuosilta 1970-1990 otokseen poimittiin vain parittomien kuukausien ensimmäiset viikot, koska kirjoitusten määrä oli huomattavasti aikaisempaa suurempi. (Suhonen 1994, 199.)

³⁵⁶

Eskolan ja Suorannan (1998, 64) mukaan tutkijan on tutkimuskohtaisesti päätettävä, milloin aineistoa on tullut keräytyä riittävästi ja se kattaa tutkimusongelman. Laadullisessa tutkimuksessa aineistoa on yleensä riittävästi, kun uudet tapaukset eivät enää tuo uutta tietoa. Tällöin puhutaan aineiston kylläntymisestä eli saturaatiosta. (Emt., 62.)

³⁵⁷

Käytännössä kävin vuosina 1957 - 1974 läpi noin 1/8 kirjeenvaihtajien vuosituotannosta. Koska en kelpuuttanut tarkastelujaksoksi ensimmäisinä vuosina "tyhjiä" kaksiviikkoisia (esimerkiksi lomakausia) suhde on kenties vieläkin parempi. Vertailun vuoksi mainittakoon, että esimerkiksi TK-miesten tekemiä lehtijuttuja tutkinut Perko (1974, 13) kävi läpi valtion tiedotuslaitoksen arkistossa säilyneistä runsaasta 5000 TK-artikkelista joka kymmenennen. Perusteluina otokselleen hän

kirjeenvaihtajien uutisvirtaa.³⁵⁸ Vertailun mahdollistamiseksi jaksojen ajankohdat olivat kaikille samaan aikaan Moskovassa olleille kirjeenvaihtajille yhteiset. Kiertävien vertailunäytteiden³⁵⁹ lisäksi kävin systemaattisesti läpi kaikkina vuosina lokakuun vallankumouksen juhlapäivän (7. - 8.11. lehdet). Näin sain yhden vertailukelpoisen tapahtuman kaikille kirjeenvaihtajille. Tätä tutkimusta varten kävin läpi yhteensä noin 1500 lehteä, joissa oli, alaspäin pyöristettynä, noin 20 000 sivua. Kansan Uutisista löysin Moskovankirjeenvaihtajien juttuja yhteensä 616 ja Uudesta Suomesta 510.³⁶⁰

Mörän (1999) väitöskirjatutkimuksessa tehtiin päätelmiä Helsingin Sanomien EU-journalismista puolentoista kuukauden (1.9.-16.10.1994) lehtien perusteella.³⁶¹ Omalla tavallaan journalismin historian tutkimisen edelläkävijänä on ollut ruotsalainen tutkija Jan Ekecrantz. Hänen tarkoituksenaan oli selvittää, miten journalistinen todellisuus eroaa eri historiallisissa konteksteissa, esimerkiksi vuosina 1925, 1955 ja 1987 sekä 1935, 1960 ja 1990.³⁶² Myös hän on kuitenkin tyytynyt varsin pieneen näytteeseen eli ainoastaan yhteen viikkoon jokaiselta vuodelta. Hän puhuukin "historian pikakuvista".³⁶³

Apunani oli tätä tutkimusta varten räätälöity viisisivuinen luokittelulomake. Tutkimiehen kirjanpidon kohteena olivat aiheet, lähteet, juttulajit, paikkakunnat, kuvitus ja etusivulle pääsy. Lisäksi kirjasin kaikista löytämistäni kirjeenvaihtajien jutuista otsikot muistini tueksi ja eri asioiden tarkistamisen helpottamiseksi. Erityistarkkailussa olivat lisäksi metaforat, muut paljastavat kielelliset ilmaukset, tendenssit ja kriittisyys. Lähtöoletuksenani oli, että perinteiseen länsimaiseen journalismiin kuuluva kriittisyys on ollut Moskovankirjeenvaihtajien työssä harvinaista. Tarkoitukseni oli löytää erilaisia tendenssejä eli kehityssuuntauksia.

mainitsee työekonomiset syyt ja sen, että artikkelit osoittautuivat sisältönsä puolesta yleensä hyvin samankaltaisiksi. Hieman myöhemmin Britanniassa tehdyssä laajassa maan sanomalehtien sisällön erittelyssä (McQuail 1977, 246) päädyttiin "työekonomisista syistä" vain 12 sanomalehden näytteeseen vuodelta 1975. Alunperin tarkoituksena oli tutkia 24 lehteä 13 päivän välein (emt, 3).

358

Esimerkiksi Salminen (1996) keskittyi tutkimuksessaan tarkastelemaan vain vuosien 1968 - 1991 "huippukohtia", kuten Tšekkoslovakian miehitystä 1968, YYA-sopimuksen 25-vuotisjuhla 1973, Nobel-kirjailija Aleksandr Solzenitsynin karkotusta 1974, Afganistanin miehitystä 1979, Tšernobylin ydinvoimalaonnettomuutta 1986 ja Neuvostoliiton romahdusta 1991.

359

Laadullisessa tutkimuksessa puhutaan mieluummin näytteestä kuin otoksesta erotukseksi tilastollisista otantamenetelmistä. (Eskola - Suoranta 1998, 18.)

360

1970-luvun puolivälin lehtiä tutkiessani huomasin, että kuuden viikon vuosittainen annoskin alkoi muodostua kohtuuttoman raskaaksi ja hitaaksi. Vuodesta 1975 lähtien olenkin päättänyt keventää lehtien lukutaakkaani kuudesta viikosta kolmeen. Tuona vuonna Kansan Uutiset ja Uusi Suomi saivat rinnalleen kaksi uutta Moskovankirjeenvaihtajavälinettä: Helsingin Sanomat ja Tiedonantajan. Tämän tutkimuksen osalta rajauksella oli vaikutusta jo kahden kirjeenvaihtajan loppukausien tarkastelussa.

³⁶¹ Mörä 1999, 174.

³⁶² Ekecrantz et al. 1994, 120, Ekecrantz - Olsson 1994, 17.

³⁶³ Ekecrantz et al., numeroimaton esipuhe.

Luokittelin aiheet pääasiassa vain kerran, siihen sisältöluokkaan, jota se eniten ja selvimmin koski.³⁶⁴ Poikkeuksena olivat selvästi useita aiheita sisältävät pitkät koostejutut sekä Suomeen viittaavat lyhyetkin maininnat. Jälkimmäiset kirjasin aina myös kohtaan NL/Suomi. Myös Neuvostoliiton ongelmista kertovat jutut luin poikkeuksellisen tarkkaan. Yleinen olettamushan on, ettei suomettuneisuuden ilmapiirissä, etenkin 1960 ja 1970 -luvuilla, voinut Neuvostoliiton epäkohdista kertoa. En eritellyt erikseen ensikäden ja toisen käden tiedon lähteitä. Ensikäden lähteiden määrästä voi saada aavistusta tarkkailemalla omien haastattelujen ja tiedotustilaisuuksien lukuja. Ne olivat kuitenkin hyvin marginaalisia. Tiedon lähteet ovat eri asia kuin toimijat, joilla esimerkiksi Pietilä tarkoittaa kaikkia dokumenteissa mainittuja ihmisiä ja ryhmiä.³⁶⁵ Tiedon lähteillä tarkoitetaan tässä tutkimuksessa henkilöitä tai tiedonsaantitapoja, joita kirjeenvaihtajat käyttivät työssään.

Kirjeenvaihtajien juttujen etsimisen ohessa törmäsin luonnollisesti myös muihin mielenkiintoisiin tämän tutkimuksen kannalta hyödyllisiin tuotoksiin, joita olen käyttänyt tekstissä tarpeen mukaan. Kirjeenvaihtajat eivät yksin tehtäilleet kaikkea Neuvostoliitto/Venäjä-uutisointia. Lehdissä julkaistiin myös paljon uutistoimistojen ja muidenkin toimittajien tekemää materiaalia. Kirjeenvaihtajien juttujen suhde muuhun Neuvostoliitosta kertovaan materiaaliin paljastaisi kirjeenvaihtajien lehdissään saaman tai ottaman roolin, mutta en ryhtynyt keräämään kaikkea Neuvostoliittoa koskevaa aineistoa enkä tekemään tarkkoja vertailuja.

Tätä tutkimusta ei olisi voinut tehdä pelkästään sisällön erittelyn varassa. Aivan kuten Pietilä sanoo: "luokittelu merkitsee aina sisällön karkeistamista ja yleistämistä, jolloin yksityiskohdat ja nyanssit kärsivät".³⁶⁶ Pelkästään luokittelevaa, tilastollista otetta käyttäen Moskovan-kirjeenvaihtajien työ olisi näyttänyt liian staattiselta. Tämän takia otin runsaasti myös valokopioita mielenkiintoisimmista jutuista tarkempaa analyysiani varten. Lisäksi tein koko ajan lehtiä lukiessani erilaisia muistiinpanoja.

364

Pietilä (1973, 113) suosittelee, että useamman sisältöluokan "alkioita" olisi kirjattava kaikkiin niihin sisältöluokkiin, joihin viittaavia alkioita se sisältää. Näin teki esimerkiksi Knif (1980) ulkomaankirjeenvaihtajien juttuja 1860 - 1870 -luvuilla käsitelleessä historian pro gradu -tutkielmassaan. Hän toteaa, että "Melkein kaikki kirjeet käsittelevät useita aiheita. Yksi ratkaisu olisi silti pudottaa artikkeli vain yhteen aiheeseen. Se olisi hyvin subjektiivista. - - On parasta upottaa juttu moniin luokkiin" (89). Väitän, että myös tässä tapauksessa sisältöluokkien valinta on loppujen lopuksi myös aina "subjektiivista". Periaatteessa yksi juttu voidaan upottaa hyvin moniin luokkiin, esimerkiksi kansantaloutta käsittelevässä tieteellisessä konferenssissa saattaa tulla esille kansainvälispoliittisia riitoja ja henkilövaihdoksia. Tällöin tutkijan aika menee näiden erilaisten "mahdollisten" sisältöluokkien alituisen metsästämiseen. Väitän, että loppujen lopuksi on parempi tehdä "raaka", mutta perusteltu valinta yhden tai korkeintaan muutaman sisältöluokan valitsemiseksi. Etenkin, jos juttumäärät ovat satoja tai tuhansia eivätkä esimerkiksi muutamia kymmeniä.

³⁶⁵ Pietilä 1973, 139.

³⁶⁶ Pietilä 1973, 265.

3.4. Haastattelujen kultajyvät

Sekä journalismissa että myös tieteessä kysymyksenasettelu on äärimmäisen tärkeää. Ilkka Rentolan mielestä toimittajan on valittava esittämänsä kysymykset siten, että vastauksina niihin syntyy mielenkiintoinen uutinen.³⁶⁷ Samalla tavoin tutkijan olisi kyettävä tekemään tärkeitä ja olennaisia kysymyksiä.

Tässä tutkimuksessa käytin teemahaastattelun³⁶⁸ kaltaista menetelmää. Toisin kuin yleensä teemahaastatteluissa olen pyrkinyt ottamaan teemahaastattelurunkoon myös suuren määrän yksityiskohtaisia kysymyksiä (ks. liite 2 ja 3). Ne toimivat ikään kuin muistin tukena ja varmistavat sen, että mahdollisimman monet haastateltavat joutuvat vastaamaan täsmälleen samoihin kysymyksiin. Näin haastattelujen vertailtavuus ja aineiston analysointi helpottuivat. Jokaista haastattelua varten räätälöin erikseen myös omia kysymyksiä, jotka olivat nousseet tutkimuksen aikana eri aineistoista.

Teemahaastattelurungon rakentamisessa käytin apuna Shoemakerin - Reesen -mallia, aikaisempia opinnäytetöitani, Moskovon-kirjeenvaihtajien tekemiä journalistisia tuotoksia sekä kirjallisuutta. Jaoin kysymyspatteriston kolmeen osaan: 1) kirjeenvaihtajuuden kronologinen tarkastelu, 2) kirjeenvaihtajuuden rajat ja 3) erityiskysymykset. Mitä enemmän haastatteluja kertyi sitä vähemmän kysyin perusasioita, jotka olivat toistuneet kaikissa aikaisemmissa vastauksissa ja keskityin sen sijaan kiinnostavimmilta tuntuviin erityiskysymyksiin.

Käytännössä en kysynyt koskaan kaikilta haastateltaviltani orjallisesti täsmälleen samoja kysymyksiä enkä aina edennyt samassa järjestyksessä. Haastateltavat olivat ammattijournalisteja, joten he olivat kaikki taitavia sanankäyttäjiä. Yksi pitkä vastaus saattoi sisältää vastauksia kymmeneen erillisiin kysymyksiin. Toisaalta turvauduin myös hanakasti jatko- ja lisäkysymyksiin. Lähes poikkeuksetta jokaisessa haastattelussa tuli esille jotain aivan uutta ja tuntematonta. Haastattelukierroksen loppua kohden nämä yllätykset kuitenkin koko ajan vähenivät ja suurin osa oli toistoa. Etenkin samaan aikaan kirjeenvaihtajina toimineen kertoivat yleensä runsaasti samoja, päällekkäisiä asioita. Arkojen aiheiden osalta haastattelut muistuttivat toisinaan ristikuulustelua.

Luottamuksen ja sopivan rennon haastattelutilanteen aikaansaamiseksi yritin parhaan kykyni mukaan kuitenkin välttää kuulustelumaisuutta ja pyrin sen sijaan keskustelevuuteen. Kerroin niin paljon itsestäni ja työstäni kuin haastateltavat halusivat tietää. Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat suhtautuivat tutkimuksen tekemiseen ja haastatteluihin epäluuloisemmin kuin Uuden Suomen kirjeenvaihtajat, mutta mitä pidemmälle haastattelu eteni sitä vapautuneemmin ja avoimemmin myös Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat tuntuivat vastailevan kysymyksiin. Haastattelujen ilmapiiristä kertonee jotain se, että kaikista

³⁶⁷ Rentola 1983,35.

³⁶⁸

Ks. esim. Hirsjärvi 1988. Muista haastattelumenetelmistä ja teemahaastattelun kritiikistä ks. esim. Eskola - Suoranta 1998, 86 - 99.

litteroinneista³⁶⁹ löysin jälkeinpäin monia kohtia, joissa sekä haastateltava että haastattelija olivat ryhtyneet nauramaan. Tärkeää mielestäni oli, että haastattelut kestivät aina vähintään kolme tuntia.³⁷⁰ Se oli riittävän pitkä aika luottamuksen saamiseksi. Kyselin arimmista aiheista vasta haastattelun loppupuolella.

Kaikki haastateltavat esiintyvät tässä tutkimuksessa omalla nimellään. Suomalainen Moskovan-kirjeenvaihtajakunta on sen verran pieni, että kaikki tuntevat toisensa eikä anonymiteetti olisi siten käytännössä toiminut.³⁷¹ Nimettömyyden suojista olisi voinut olla helpompaa kertoa aroista aiheista, mutta toisaalta olisi ollut myös matalampi kynnyksesi esittää valheellisia tai ainakin epäluotettavia tietoja.

Arkaluontoisin aineisto joudutaan lähes poikkeuksetta hankkimaan varsin työläiden menetelmien avulla.³⁷² Kimmo Rentolan mielestä etenkin vasemmistolaiseen toimintaa liittyy paljon asioita, joista hengissä selvinneet vaikenivat tai valehtelivat lopun ikäänsä.³⁷³ Vieraalle henkilölle tosin saatetaan joissain tapauksissa kertoa arkaluonteisista asioista helpommin kuin tutulle.³⁷⁴

Olen haastatellut Moskovan-kirjeenvaihtajia ensimmäisen kerran vuonna 1990.³⁷⁵ Silloin Neuvostoliitto veti viimeisiä henkosiaan, muttei juuri kukaan osannut aavistaa, että maa lakkaisi sennimisenä ja senmuotoisena olemasta jo seuraavana vuonna. Kun nyt vertaan vuoden 1990 haastatteluja tuoreempiin, olen voinut havaita, että kirjeenvaihtajien avoimuudessa on tapahtunut selvää parannusta.

Otin haastatteluihin mukaan määrällisen sisällönerittelyni tulokset sekä sanomalehtileikkeitä kirjeenvaihtajien omista jutuista. Tarkoitukseni oli testata sisällönerittelyn antamia tietoja, konkretisoida kysymyksiäni sekä auttaa haastateltavia palauttamaan mieleen vanhoja aikoja. Näin yleensä kävikin.

Käytin myös puhelin- ja sähköpostihaastatteluja täydentääkseni muuta tiedonhankintaa. Näiden haastattelumuotojen merkittävimpinä etuina olivat nopeus, edullisuus ja tavoitettavuus. Molemmat haastateltavat ovat viime vuosina yleistyneet³⁷⁶.

³⁶⁹

Litteroin eli purin kaikki haastattelut jälkeinpäin luettavaan muotoon. Kolme tuntia kestäneestä haastattelusta kertyi puhtaaksi kirjoitettuna keskimäärin 35 - 40 sivua tekstiä. Litterointivaiheessa panin merkille myös, että arkoja aiheita lähestyttäessä haastateltavat yleensä huokaisivat poikkeuksellisen syvään tai olivat muuten pitkään hiljaa.

³⁷⁰

Vain yhdessä tapauksessa haastattelu kesti alle kaksi tuntia. Olin ehtinyt haastatella kirjeenvaihtajaa jo aikaisemmin, vuonna 1993, joten minun ei tarvinnut kysellä perusasioita uudelleen.

³⁷¹

Tarjosin yhden kerran eräälle varovaiselle haastateltavalle mahdollisuuden anonymiteettiin, mutta tiedot, jotka hän kertoi nauhurin ollessa pois päältä, tulivat ilmi myöhemmin myös muista lähteistä. Toisaalta nauhurin pysäyttely alkoi myös selvästi häiritä itse haastattelua, joten päätin kokonaan luopua nimettömän tiedonantamisen vaihtoehdosta.

³⁷² Ks. esimerkiksi Salminen 1979, 15.

³⁷³ Rentola 1994, 15.

³⁷⁴ Eskola - Suoranta 1998, 102.

³⁷⁵ Uskali 1990.

³⁷⁶ Eskola - Suoranta 1998, 91 - 92.

Etukäteen ajatellen Moskovan-kirjeenvaihtajuus -tutkimukseni yhtenä suurimmista ongelmista oli, että suurin osa entisistä Moskovan-kirjeenvaihtajista toimii yhä pitkään työelämässä ja on ymmärrettävää, etteivät he tässä vaiheessa ole valmiita kertomaan kovin paljoa kaikkein arimmista aiheista. Eläköitymisellä on taipumusta lisätä haastateltavien avoimuutta, toisaalta muistaminen voi vanhemmalla iällä olla muuten vaikeampaa. Etenkin asioiden tarkka ajoittaminen on usein vaikeaa jo viiden tai kymmenen vuoden takaisista tapahtumista.³⁷⁷

Aikalaishaastattelujen avulla on kuitenkin mahdollista tavoittaa tunteita, ajan henkeä.³⁷⁸ Henkilöhaastattelut ovat myös keino päästä tekstien taakse, saada kokonaan uutta tietoa, joka puolestaan auttaa tulkitsemaan tekstejä entistä paremmin. Haastattelut tuovat tutkimukseen myös piristävää, elävää kieltä ja konkretisoivat faktoja, tekevät ne ymmärrettävämmiksi. Monista tärkeistä tapahtumista ei ole esimerkiksi puhelimen käytön takia muodostunut lainkaan arkistoja. Esimerkiksi presidentti J.K. Paasikiven ankarimmat ohjeet lehtien päätoimittajille annettiin usein puhelimesta.³⁷⁹

Haastattelujen vaarana on, että haastateltavat saattavat antaa tarkoituksellisesti vääriä tietoja, etenkin jos kyseessä on erityisen arka tutkimusaihe tai he haluavat ainakin esittää asian itselleen edullisemmassa sävyssä.³⁸⁰ Yksinomaan haastatteluaineistoihin perustuvia tutkimuksia pitäisikin mielestäni välttää, etenkin jos tutkimusaiheeseen liittyvää tietoa olisi saatavissa myös muista lähteistä.³⁸¹

3.5. Arkistojen aarteet

Suomen arkistot

Tätä tutkimusta varten olen käynyt läpi seuraavia kotimaisia arkistoja: SKP:n arkistoja Kansan arkistossa, Suomen ulkoministeriön arkiston, Uuden Suomen arkiston Kansallisarkistossa, päätoimittaja Eero Petäjäniemen arkiston Kansallisarkistossa sekä suojelupoliisin arkiston. Sekä ulkoministeriön arkiston että suojelupoliisin arkiston osalta on muistettava, että niiden käytössä on salassapitoaikojen takia rajoituksensa. Monista keskeisistä arkistolähteistä ei ole vielä suurta apua tuoreimpien 1980- ja 1990-luvun

³⁷⁷

Muistelmateosten ja elämäkertojen käyttökelpoisuudesta historian tutkimuksessa ks. esimerkiksi Koivunen - Soikkanen 1994.

³⁷⁸ Rantanen 1996, 48.

³⁷⁹ Salminen 1979, 15.

³⁸⁰ Grönholm 1998, 11; Huovila 1998, 227.

³⁸¹

Muun muassa Huovila (1998, 227) on tarkentanut toimittajien haastatteluaineistoa kirjallisilla, tässä tapauksessa digitaalisilla, lähteillä. Etenkin teemahaastattelujen suosio tutkimusmenetelmänä on vienyt siihen, että esimerkiksi monet opinnäytteet tehdään helposti vain haastattelujen varassa. Tähän olen syllistynyt aiemmin itekin: Uskali 1990 ja Uskali 1994.

tapahtumien tutkimiseen. Asiakirjojen salassapitoajat ovat yleensä 25-30 vuotta.³⁸² Helmikuussa 2001 ulkoministeriön arkiston asiakirjoja avattiin tutkijoiden käyttöön vuoteen 1976 asti. Käytännössä tämä tarkoitti entisen 30 vuoden salassapitoajan lieventymisestä 25 vuoteen.³⁸³

Kansan arkistossa olen käynyt läpi kaiken Kansan Uutisiin liittyvän aineiston ja lisäksi SKP:n poliittisen toimikunnan, sihteeristön sekä edustajakokousten pöytäkirjat. Vaikka vanhimpien pöytäkirjojen sisällöistä onkin olemassa lyhyet aiheuettelot, kävin varmuuden vuoksi läpi kaikki pöytäkirjat, koska Moskovan-kirjeenvaihtajia ja Kansan Uutisia koskevia tietoja löytyi muualtakin kuin vain Moskovan-kirjeenvaihtaja -nimikkeiden alta.

Suomen ulkoministeriön arkistossa Moskovan-kirjeenvaihtajia koskevia asiakirjoja oli yllättävän vähän. Suojelupoliisin arkistossa sain lukea Moskovan-kirjeenvaihtajista tehdyt henkilömapit, joiden sisältö oli muutamaa kirjeenvaihtajaa lukuun ottamatta varsin niukkaa. Uuden Suomen arkistoon on dokumentoitu Uuden Suomen hallituksen ja johtokunnan pöytäkirjat, joiden liitteinä oli kiinnostavia yhteenvetoja ja tulevaisuuden suunnitelmia sekä jonkin verran myös Moskovan-kirjeenvaihtajien kotitoimituksen kanssa käymää kirjeenvaihtoa. Erillisenä arkistona Kansallisarkistossa on päätoimittaja Eero Petäjaniemen arkisto, joka oli tämän työn kannalta tärkeä. Sinne on dokumentoitu runsaasti Petäjaniemen käymää kirjeenvaihtoa.

Seuraavassa vaiheessa tarkoitukseni on laajentaa arkistotutkimustani Suomi-Neuvostoliitto-seuran arkistoon, Urho Kekkosen arkistoon sekä Yleisradion ja STT:n arkistoihin. Helsingin Sanomien ja Päivälehdien säätien arkistoihin en ole toistaiseksi saanut tutkimuslupaa eikä myöskään ministeri Aatos Erkko ole suostunut haastateltavaksi.

Moskovan-arkistot

Kun Moskovan arkistoja alettiin vuoden 1992 alkupuolella avata olivat tutkijoiden odotukset korkealla.³⁸⁴ Työskentely Moskovan arkistoissa oli aluksi länsimaisille tutkijoille suhteellisen helppoa. Jos tutkijalla oli mukanaan ulkomaan valuuttaa, etenkin dollareita, tutkimustyö sujui vieläkin helpommin. Esimerkiksi yhdysvaltalainen Hoover-instituutti ja brittiläinen Chadwyck-Healey tekivät Venäjän arkistolaitoksen

382

Myös muut lähihistorian tutkijat ovat tehneet saman havainnon: yllättävän vaikean lähdetilanteen. Esimerkiksi Henrik Meinander (2000, 40) on todennut, että "Käytännössä nykyhistorian tutkija joutuu rakentamaan kuvauksensa ja analyysinsa huomattavasti harvemman luotettavan lähteen ja tutkimuksen pohjalta kuin kollega, joka on hieman vanhempien ilmiöiden kimpussa". Timo Vihavainen (1995, 167) on puolestaan kysellyt: "Olisiko historiantutkijan syytä pysyä lestissään eli arkistossa ja jättää viimeisen parin- kolmenkymmenen vuoden tapahtumat muille?" Lopulta hän päätyy kuitenkin siihen, että myös historiantutkijoiden panosta ja perspektiiviä tarvitaan lähihistorian kysymyksissä.

³⁸³ Sippola, Anna-Riitta: HS 10.2.2001, A6 *Ulkopolitiikan asiakirjat julkisiksi vuoteen 1976 asti*.

384

Esimerkiksi Ohto Mannisen (1992, 243) mukaan muutos alkoi näkyä selvästi jo vuonna 1989, mutta vasta elokuun 1991 vallankaappausyritys merkitsi arkistojen avautumista "eurooppalaisille linjoille".

kanssa sopimuksen suurten arkistokokonaisuuksien kopioinnista.³⁸⁵ Suomalaisista tutkijoista Hooverin sopimuksista on päässyt hyötymään lähinnä Hannu Ratkallio, joka onkin korostanut moneen otteeseen Neuvostoliiton arkistojen tutkimisen tärkeyttä tyyliin "Neuvostoliiton arkistojen ansiosta historiallinen tieto menee yksinkertaisesti uusiksi".³⁸⁶

Jo 1990-luvun lopussa voitiin sanoa, että odotukset osoittautuivat liian optimistisiksi. Moskovan arkistojen anti on ollut suomalaisille selvä pettymys. Muun muassa Tuomo Polvinen on käyttänyt Moskovan arkistoja tutkimuksissaan, mutta Jukka Tarkka toteaa Polvisen kirjan arvioinnissaan, että "suomalainen historiankirjoitus selviää kokeesta liput hulmuten, niin vähän Kremlin aineisto muuttaa kotimaisten lähteiden antamaa kuvaa". Hänen mielestään "tämä on merkittävämpi tutkimustulos kuin olisi ison lööpin arvoinen uusi tieto jostakin yksittäisestä tapauksesta".³⁸⁷

Historiantutkija Pertti Grönholm korostaa, että etenkin Neuvostoliiton kaltaisessa poliittisessa järjestelmässä, jossa monista toiminnoista, kuten päätöksistä, ohjauksesta ja kontrollista ei välttämättä jäänyt jäljelle mitään virallista kirjallista dokumentaatiota, on järjestelmän tuottamien tekstien ja diskurssien analysointi sitäkin tärkeämpää.³⁸⁸

Merkittävin Moskovasta saatu aineisto on NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston paperit. Niistä on selvinnyt muun muassa suomalaisten puolueiden NKP:lta saamien raha-avustusten ruplien määriä. Kremlin arkistoja ei ole vielä avattu. Siihen kuuluu muun muassa Stalinin ja hänen seuraajiensa Kremliin kokoama Venäjän federaation presidentinarkisto. Se pitää sisällään muun muassa kommunistisen puolueen politbyroon salaisimmat asiakirjat. Myös valtion turvallisuuskomitean KGB:n ja puolustusministeriön arkistot ovat yhä kiinni.³⁸⁹ Nevakivi (1996) on arvioinut, että "kun ja jos - - KGB:n arkistot tulevat aikanaan päivänvaloon, niistä saattaa paljastua samanlaisia vikoja kuin nyttemmin tutkijoille avatuista NKP:n ja MIDin asiakirjakokoelmista: erehtyminen, omien virheiden salailu ja henkilökohtaisten saavutusten paisuttelu sekä tästä johtuva vilppi ovat inhimillisiä."³⁹⁰

³⁸⁵ Vihavainen 1992, 248 - 252; Hentilä 1998, 19 - 21.

³⁸⁶ Rautkallio 1993, 6.

³⁸⁷

HS 29.19.1999, C9. *Parlamentarismmin tuittuileva profeetta, Moskovan arkistot osoittavat, miten vähästä Paasikivi ymmärsi ja vaistosi tilanteet.*

³⁸⁸

Grönholm 1998, 15. Grönholm tutki neuvostovirolaisen historiantutkimuksen kertomusta Viron tasavallan ajasta (1918 - 1940). Hän käytti lähteenään muun muassa Tallinnassa Viron valtionarkistossa sijaitsevaa kommunistisen puolueen arkistoa.

³⁸⁹ Hentilä 1998, 21.

³⁹⁰ Nevakivi 1996, 27.

Hentilän mukaan "Arkistojen avautuminen ei ole tuonut ratkaisua kiistoihin (itsesensuuri, T.U.) vaan pikemminkin lisännyt niitä. Kansalaiset ovat syystäkin ymmällään, kun pääosin samoja lähteitä käyttäneet tohtorit, dosentit ja professorit esittävät täysin vastakkaisia tuloksia."³⁹¹

Suomen kommunistista puoluetta tutkineen Kimmo Rentolan mukaan "arkistojen avautuessa paljastui, ettei 'Moskova' ollut monoliitti, vaan yhden johdon alaisuudessa ja saman tavoitteen puitteissa monenlaiset intressit ja instituutiot kamppailivat ankarasti joskin peitetysti keskenään". Hän muistuttaa, että vaikka esimerkiksi Moskovan arkistojen tietoja ja valtiollisen poliisin tietoja vertailemalla saa paremman käsityksen asioista kuin kummastakaan arkistosta erikseen, kontrollikoneistojen ja samalla niiden arkistojen ulottumattomiin jää silti "usein kaikkein merkittävimpiä asioita".³⁹²

Hentilän mielestä viime vuosina Venäjän arkistopolitiikka on selvästi tiukentunut, eikä sieltä anneta tutkijoille enää sitäkään, mikä viisi vuotta sitten oli vapaasti saatavilla. Esimerkiksi arkistojen käyttöä koskevat säädökset vaihtuvat tiheään, ja tutkijat joutuvat kohtaamaan monenlaista mielivaltaa. Länsimaiseen arkistokäytäntöön tottuneen on vaikea sulattaa sitä, että varakkaita asiakkaita palvellaan Moskovassa selvästi auliimmin kuin varattomia. Hentilä kertoo, että "tendenssimäisempää aineistoa kuin entisten kommunistimaiden arkistot on vaikea kuvitella". Arkistojen käyttö vaatii kommunistisen järjestelmän rakenteiden ja toimintamekanismien perusteellista tuntemista ja aivan toisenlaista lähdekriittistä ajattelua kuin länsimaisen aineiston käyttö. Esimerkiksi pelkkä venäjän kielen taito ja asiakirjojen kopiointi eivät pitkälle riitä.³⁹³ Tutkija ei voi luottaa sanasta sanaan siihen, mitä NKP:n papereihin on kirjoitettu. Rentola on kuvannut näin menetteleviä "yhden dokumentin dosenteiksi". Hän on muistuttanut siitä, että "neuvostodokumenttien muotoilu ja asetelma ovat usein kaukana siitä, miten asianomaiset ulkomaalaiset tilanteen kokivat".³⁹⁴

Tässä tutkimuksessa olen suhtautunut erittäin varauksellisesti venäläisiin lähteisiin, myös arkistojen käyttöön.³⁹⁵ Olen toki käyttänyt työssäni lähteinä muiden tutkijoiden, kuten esimerkiksi V. N. Tšernousin ja Hannu Rautkallion esiin kaivamia yksittäisiä venäläisiä asiakirjoja.³⁹⁶

³⁹¹ Hentilä 1998, 23.

³⁹² Rentola 1994, 14.

³⁹³ Hentilä 1998, 21.

³⁹⁴ Hentilä 1998, 19 - 21.

³⁹⁵

Olen keskustellut Moskovan arkistojen käytöstä muun muassa venäläisen historiantutkijan Sergej Žuravljojin kanssa 14.10.1999 Helsingissä ja hän oli sitä mieltä, että työni kannalta käyttökelpoisin aineisto olisi KGB:n arkistossa, mutta se on tällä hetkellä käytännössä tutkijoilta suljettu. Žuravljo on itse päässyt tutkimaan KGB:n arkistoja 1930-luvun osalta muun muassa selvittääkseen Neuvostoliittoon emigroituneiden ulkomaalaisten kohtaloita.

³⁹⁶

Tšernous ja Rautkallio (1992) pääsivät 1990-luvun alussa tutkimaan NKP:n keskuskomitean arkistomateriaalia vuosilta 1952 - 1991, muun muassa NKP:n keskuskomitean sihteeristön istuntojen pöytäkirjoja.

3.7. Osallistuva havainnoiminen ja jatkuva seuranta

Osallistuvan havainnoinnin³⁹⁷ tiliin lienee laskettavissa toimitustyöni muutamassa myöhemmin tutkimuksen kohteena olevassa viestimessä (Helsingin Sanomat ja Yleisradio). Eniten olen ehtinyt olla tekemissä Moskovan-kirjeenvaihtajien kanssa Yleisradion Tv-utisissa (1995). Ensisijainen tarkoitukseni oli toimia journalistina enkä siten kerännyt systemaattisesti tietoja tai tehnyt muistiinpanoja työrupeamani aikana.³⁹⁸

Katson, että toimitustyön näkeminen joukkoviestinten sisältäpäin on auttanut minua niin kysymysten muotoilussa, kuin vastausten todenperäisyyden pohtimisessa.

Olen poiminut lisäksi systemaattisesti talteen vuodesta 1989 lähtien mielenkiintoisimpia Moskovan-kirjeenvaihtajia käsitteleviä sekä heidän tekemiään sanoma- ja aikaislehtiartikkeleita sekä nauhoittanut satunnaisemmin tv-ohjelmia. Ne ovat auttaneet minua näkemään Moskovan-kirjeenvaihtajien työssä monia niin sanottuja lainalaisuuksia.

3.8. Tv-dokumentti ja muistelmateokset

Tämän tutkimuksen kannalta tärkeitä lähteitä on myös toimittaja Reijo Nikkilän tv-dokumentti Moskovan kirjeenvaihtajat (1997) sekä dokumentin teossa kerätyt haastattelu- ja muu materiaali, jotka olen saanut käyttööni. Lisäksi entiset Moskovan-kirjeenvaihtajat ovat julkaisseet varsin runsaasti erilaisia muistelu- ja raporttikirjoja.

Eskola ja Suoranta kannustavat tutkijoita käyttämään myös niin sanottuja valmiita aineistoja. Heidän mielestään esimerkiksi haastattelujen tekemisestä säästyneet voimat voi siten suunnata tulkinnalliseen työhön.³⁹⁹

Elämäkerrat, päiväkirjat ja kirjeet kuuluvat myös perinteisesti laadullisen tutkimuksen aineistoihin. Omaelämäkertaa pidetään mahdollisuutena purkautua ja tehdä tunnustuksia. Se voidaan kertoa kuin "tosi ystävälle, johon voi täysin luottaa ja jolta ei salata mitään". Toisaalta hyvin usein omaelämäkerrat ovat tekijänsä elämää kaunistelevia, niissä on muistivirheitä ja epätarkkuuksia. Mitä kaukaisemmista tai kiusallisemmista asioista on kyse sitä kriittisemmin lukijan pitää kertomuksiin suhtautua. Omaelämäkerrat

³⁹⁷

Eskolan ja Suorannan (1998, 99) mukaan osallistuvalla havainnoinnilla tarkoitetaan aineiston keruutapaa, jossa tutkija tavalla tai toisella osallistuu tutkimansa yhteisön toimintaan.

³⁹⁸

Yhden kerran haastattelin nauhurin avulla Moskovaan valittua kirjeenvaihtajaa ennen hänen kirjeenvaihtajuutensa alkua. Tarkoitukseni oli, että haastattelisin häntä myöhemmin uudestaan ja vertaisin hänen ennakko-odotuksia ja suunnitelmia toteutuneisiin. Näin en ole toistaiseksi ehtinyt tehdä.

³⁹⁹ Eskola ja Suoranta 1998, 118 - 119.

sisältävätkin usein samalla kertaa sekä paljastuksia, että peittelyä.⁴⁰⁰ Martti Valkonen on arvioinut kriittisesti 1990-luvulla julkaistuja neuvostodiplomaattien ja KGB:n työntekijöiden muistelmia. Hän luettelee Viktor Vladimirovin, Juri Derjabinin, Stefan Smirovin, Felix Karasevin sekä Oleg Gordievskin yhdessä Inna Rogatchin kanssa kirjoittamat kirjat ja sanoo, että "joitakin poikkeuksia lukuun ottamatta niiden analysointia ei ole edes yritetty sen selvittämiseksi, mitä muistelijat ovat jättäneet kertomatta".⁴⁰¹

Tässä yhteydessä lienee paikallaan lyhyesti arvioida sekä Nikkilän tv-dokumenttia, että Valkosen (1998) kirjaa. Ilmestyessään kumpikin teos aiheutti vilkasta keskustelua. Nikkilän kolmituntinen dokumentti mahdutti sisäänsä kymmeniä haastatteluja ja runsaasti tunnelmoivaa aikalaiskuvaa, mutta oli tekijänsä näköisesti vino: monet Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajat, mutta myös Kansan Uutisten toimittajat saivat sankarin roolin, kun taas "porvarilliset" lehtikirjeenvaihtajat joutuivat itsesensuurin tunnustajan osiin. Mielestäni Nikkilän dokumentti ei siten täytä hyvän journalismin kriteerejä, vaan on sävyltään propagandistinen.

Samoilla linjoilla ovat olleet arvioinneissaan Helsingin Sanomien kolumnisti Olli Kivinen ja tv-arvostelija Marjatta Möttölä. Kivisen mielestä "Ohjelmassa pestiin putipuhtaaksi Ylen historian häpeällinen kausi, jolloin Ylestä tuli Moskovan äänitorvi ja suomalaiset kommunistit yhdessä neuvostoliittolaisten kanssa todellisuudessa valitsivat sen Moskovan-kirjeenvaihtajat. Ohjelma oli propagandafilmin toteutuksen loistoesimerkki."⁴⁰² Möttölä mukaan "hän (Nikkilä) ei taustoita, ei analysoi, kyselee, muttei kyseenalaista".⁴⁰³ Samaa kriittistä Kivisen ja Möttölä -linjaa edustaa pitkään Moskovassa journalistin töitä tehnyt Anne Kuorsalo. Hän arvioi Valkosen kirjan liitteenä olevassa kahdeksansivuisessa kirjoituksessaan Nikkilän dokumenttia muun muassa seuraavasti: "Jos Yle olisi toiminut reilusti, ohjelman sisältö olisi rajattu pelkästään sen omien kirjeenvaihtajien työn jälkikäteiseen esittelyyn, arviointiin ja analysointiin. Rehellisen ja kriittisen itsetilityksen sijasta Yle pestiin ohjelmassa puhtaaksi. Tässä käytettiin apuna muiden tiedotusvälineiden Moskovan-kirjeenvaihtajia, joista yksille oli varattu ohjelmassa suomettuneen rooli ja toisille narrin osa."⁴⁰⁴

Reijo Nikkilän Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajuus (1977-1987) ei kuulu varsinaisesti vielä tämän tutkimuksen piiriin, mutta koska käytän työssäni runsaasti hänen keräämäänsä aineistoa, lähinnä haastatteluja, lienee paikallaan alaviitetasolla kertoa niistä tiedoista, joita tähän mennessä Nikkilään liittyy

⁴⁰⁰ Eskola - Suoranta 1998, 124; Paavolainen 1994, 41.

⁴⁰¹ Valkonen 1998, 246 - 248.

⁴⁰² Kivinen, Olli, HS 9.1.1997, A2 *Valkopesu 90 astetta C, ei linkousta.*

⁴⁰³ Möttölä, Marjatta, HS 5.1.1997 *Täällä Moskova... Moskovassa 1948 - 96 työskennelleet suomalaistoimittajat kertovat.*

⁴⁰⁴ Valkonen 1998, Liite 3, 279.

on eri lähteistä kertynyt.⁴⁰⁵ Niiden valossa voi päätellä muun muassa, että Suomen suojelupoliisi tarkkaili Nikkilän toimia Suomessa 1960-luvun alusta lähtien ja epäili vuonna 1966 Nikkilän olevan yhteydessä Neuvostoliiton tiedustelulaitokseen. Myöhemmin Moskovassa ollessaan Nikkilä teki läheistä yhteistyötä NKP:n keskuskomitean työntekijän Vladimir Fjodorovin kanssa, jonka on epäilty toimineen KGB:n palveluksessa.⁴⁰⁶

Valkosen kirja puolestaan jakaantuu mielestäni kahteen osaan: 1) analyttiseen ja hyvin dokumentoituun Moskovan-kirjeenvaihtajien historia -osaan ja 2) epäanalyttiseen ja huonosti dokumentoituun ongelmat kotitoimituksen kanssa -osaan. Ensimmäinen osa vaihtuu toiseksi liukuen, mutta selvimmin sivulta 188 lähtien. Nähdäkseni Valkosen irtisanominen aiheutui nimenomaan kirjan jälkimmäisen osan "totuuksista", jotka tulkitsen kirjeenvaihtajien "ammattitaudin" "korrespondiittiksen" poikkeuksellisen voimakkaiksi ilmentymiksi. Tässä tutkimuksessa olen käyttänyt lähteenä Valkosen kirjan Moskovan-kirjeenvaihtajien historiaa koskevia havaintoja ja tietoja, jotka arvioin erittäin mielenkiintoisiksi.

Valkosen kirjasta ilmestyi useita arvosteluja. Esko Salmisen mielestä "Valkosen teos on lopulta yhdistelmä dokumentoitua tietoa, reportaasia ja henkilökohtaisia muistelmia. Kirja sisältää tunneperäisiä

405

Suojelupoliisi epäili vuonna 1966, että Nikkilä "saattaisi olla yhteydessä Neuvostoliiton tiedustelulaitokseen". Nikkilän liikkeitä oli raportoitu jo vuodesta 1960 lähtien. Suojelupoliisin etsivän arvion mukaan "Nikkilä vaikuttaa jonkin verran itseensä sulkeutuneelta ja aralta, melko varmaotteisesta käytöksestään huolimatta. Vaikuttaa myös siltä, ettei hän ole aina sanansa mittainen mies". (Supon etsivän raportti 11.8.1966 Nikkilän mappi/SUPOA.) Myös muista Moskovan-kirjeenvaihtajista löytyi Supon arkistosta erilaisia tarkkailutietoja ja "luonneanalyyssejä", mutta Nikkilä oli ainoa, jota epäiltiin 1960-luvulla olevan yhteydessä Neuvostoliiton tiedustelulaitokseen. (Suojelupoliisin tietoihin pitää suhtautua samalla tavoin varauksellisesti kuin kaikkiin muihinkin arkistolähteisiin. Monin paikoin tiedot ovat lyhyitä ja epätäydellisiä. Missään tapauksessa ne eivät ole mitään "lopullisia totuuksia". Se, että esimerkiksi joitakin henkilöitä epäillä jostakin, ei vielä tarkoita, että he todella olisivat syyllistyneet mihinkään.) Reijo Nikkilä joutui NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston työntekijän Vladimir Fjodorovin vaikutuksen alaiseksi Moskovassa ollessaan. Uolevi Mattila kertoi haastattelussa, että "Nikkilähän oli ihan SKP:n vähemmistön taistolaisuuden luojan ja johtajan Vladimir Fjodorovin apupoika, teki täysin mitä sieltä käskettiin - -Nikkilän tarina oli sellainen, että hän oli silloin TASSin kääntäjänä silloin kun tämä Tšekkoslovakian miehitys tapahtui ja hän oli ensimmäisten joukossa tuossa Tehtaankadulla osoittamassa mieltään ja löi kintaat tiskiin Tassissa, että hän ei saatana tällaisessa firmassa ole töissä ja tuota hän sitten oikeastaan niillä ansioillaan pääsi Yleisradioon tekee juttuja aluksi ja sitten ulkomaantoimittajaksi - - hän puhui kai espanjaa ja teki aika paljon latinalaisen Amerikan maista kaikkia tällaisia pikku juttuja ja muuta joka tietysti oli hirveen harmitonta puuhaa, koska voi säveltää mitä tahansa, mutta sitten hän alkoi kiinnostua Moskovan-kirjeenvaihtajan paikasta ja pyrki sitten Yleisradion kesäloman tuuraajaksi ja Tehtaankadulta ilmoitettiin, että tämä mies ei saa akkreditointia eikä viisumia sinne. Ja sen jälkeen hän käänsi kelkkansa ja hänestä tuli tiukka taistolainen. - - Että ei häntä nyt ihan naiivina voi pitää. (Mattilan haastattelu 17.9.2000.) Nikkilä kertoo itse Moskovan-kirjeenvaihtaja dokumenttiaan varten tekemässä haastattelussaan Yrjö Länsipurolle, että "- - SKDL:n pääsihteeri Aimo Haapanen - - soitti mulle ja pyysi mua vetämään paperini pois, hän sanoi, että NL:n lähetystöstä on tullut tieto, että - - mulle ei anneta työlupaa ja täs oli takana se, että olin 1968 ollut Tšekkoslovakiassa ja sen jälkeen, koska mä tein siellä aika paljon - - mä tuomitsin miehityksen ja moneen vuoteen en saanut, en saanut työlupaa sinne ja en saanut viisumia NL:oon ja tätä sitten Haapaselle oli sanottu, että tää painaa niin paljon - -". (Nikkilän haastattelu Reijo Nikkilän arkisto (RNA).

406

Nikkilä ei antanut käyttöön tekemäänsä Vladimir Fjodorovin haastattelua. Mattila kertoi Nikkilän haastattelussa, että "hän (Fjodorov) oli saman aikaisesti, kun hän oli keskuskomitean työntekijä, niin myös KGB upseeri ja .. Nikkilä: Mistä se tiedetään? No siitä minulla ei ole mitään faktanäyttöä ole, mutta tuota kyllä se, sen nää venäläiset itse, itse tuota myöskin tiesivät ja se näky, näky tuota näiden hänen Skandinavian jaoston muiden työntekijöiden käyttäytymisestä selvästi, että kaikki pelkäsivät Fjodorovia". (RNA). Kauppila kertoi haastattelussa, että Fjodorov oli KGB:n mies. (Kauppilan haastattelu 2.12.1999). Fjodorovista enemmän ks. s. 101, 154, 185 ja 195 - 196.

tulkintoja, jotka lisääntyvät kuvauksen edetessä ja varsinkin luovutetun Karjalan käsittelyssä."⁴⁰⁷ Uuden Suomen entinen Moskovan-kirjeenvaihtaja Jyrki Koulumies kirjoitti, että "teoksen parasta antia on alkuosa, jossa kerrotaan työnteon vaikeuksista ja reunaehdoista neuvostoaikana".⁴⁰⁸ Timo Vihavaisen mielestä "Valkoisen kaltaisen kriittisen Venäjä-asiantuntijan toiminta on lehden linjan takia käynyt sietämättömäksi ja kirja onkin ennen muuta hänen kärsimystensä historia, ahdistetun tuskanhuuto eli 'krik dushi', kuten venäjäksi sanottaisiin."⁴⁰⁹

Martti Valkosen kirja johti hänen irtisanomiseensa Helsingin Sanomista 10.12.1998.⁴¹⁰ Suomen Pen (sananvapautta korostava kansainvälinen kirjailijayhdistys) esitti vastalauseen 17.12.1998 Valkosen erottamisen johdosta.⁴¹¹

⁴⁰⁷ Salminen 1999, 26.

⁴⁰⁸ Koulumies 1998, 18.

⁴⁰⁹

Vihavainen, Timo, HS 16.12.1998, C11 *Suomettuminen on kansallamme geeneissä, Martti Valkosen mielestä Venäjän asioita peitetään ja kaunistellaan Suomessa yhä*. Muita arvioita Valkosen kirjasta ks. esimerkiksi Huhta 1999 ja Rislakki 1999.

⁴¹⁰ Keski-suomalainen 13.12.1998 *Helsingin Sanomat irtisanoi lehtedä kritisoiheen toimittajan*. (STT)

⁴¹¹ Salminen 1999b, 28.

II MOSKOVAN-KIRJEENVAIHTAJUUDEN ALKUTAIVAL 1957-75

4. Hruštšovin suojasäässä (1957-1964)

4.1. Päätoimittajavierailu avasi Moskovian ovia

Moskovassa oli 1950-luvun lopussa vain muutamia kymmeniä ulkomaankirjeenvaihtajia. Esimerkiksi brittiläinen BBC lähetti ensimmäisen Moskovian-kirjeenvaihtajansa vasta vuoden 1963 alussa. Tavallisempaa oli, että eri maiden viestimet lähettivät toimittajiaan Neuvostoliittoon lyhyille reportaasimatkoille.¹

Neuvostoliiton päämies Nikita Hruštšov² antoi harvinaisia haastatteluja länsimaisille toimittajille 1957. New York Timesin päätoimittaja Catledge haastatteli neuvostojohtajaa toukokuussa 1957³ ja uutistoimisto United Pressin Moskovian-kirjeenvaihtaja Henry Shapiro marraskuussa.⁴ Pian sen jälkeen Moskovassa vieraili myös suomalainen päätoimittajavaltuuskunta. Päätoimittajavierailuja oli ollut Moskovassa aikaisemminkin, mutta ei koskaan ennen eikä jälkeenkään yhtä korkeatasoisena ja avoimena. Vierailu oli eräänlainen vastavierailu Hruštšovin ja Bulganinin aiemmalle Suomen vierailulle.

Hruštšov ja Bulganin kävivät juuri niihin aikoihin keskenään kovaa kamppailua Neuvostoliiton vallankahvasta ja kaikki tilaisuudet käytettiin hyväksi, myös suomalaisten päätoimittajien vierailu. Päätoimittajavierailun kohokohtana oli tapaaminen sekä Hruštšovin että pääministeri Nikolai Bulganin

¹ De Mauny 1969, 22.

²

Kirjoitusasu perustuu nimitoimiston tutkijan Saara Welinin 13.2.2001 antamaan ohjeeseen. Silloin kun kyse on aikalaisteksteistä olen käyttänyt alkuperäisiä nimiasuja.

³

KU 15.5.1957, 5 *Maailman ongelmien ytimenä NL:n ja Yhdysvaltain suhteet, jos NL ja USA pääsisivät sopimukseen, ratkaisivat muutkin pulmat helposti, lausuu pääsihteeri Hrushtshev NY-Timesille*. (4 palsta) (Lähde: SIB) Haastattelun arvoa lisää, että se julkaistiin "täydellisenä" myös neuvostolehdistössä. Haastattelun toinen osa julkaistiin KU:ssa 16.5.1957, 4 *Neuvostoliiton ja Amerikan mielipiteitä vastakkain, Hrushtshevin haastattelun jälkiosa* (4 palsta) (Lähde: SIB) ja se on tämän tutkimuksen kannalta ensimmäistä mielenkiintoisempi. Siinä NY-Timesin päätoimittaja puuttuu muun muassa Neuvostoliiton sensuuriin: "Suuren amerikkalaisen lehden edustajana kannatan vapaata tietojen vaihtoa. Tämän johdosta tahtoisin kysyisin teiltä, ettekö ole sitä mieltä, ettei ulkomaiden kirjeenvaihtajille asetettu sensuuri Neuvostoliitossa ole paikallaan ja että se nostaa esiin enemmän ongelmia kuin mitä se ratkaisee. Ulkomaiden kirjeenvaihtajien tiedotuksia ei USA:ssa eikä muissa länsivalloissa alisteta sensuroitaviksi". Hruštšovin vastaus kuului: "Kirjeenvaihtajien tiedotusten tarkistusta eli kuten te sanotte sensuuria sovelletaan Neuvostoliitossa vain parjausluontoisiin tiedotuksiin. Parjaajia kohtaan, jotka tiedotuksissaan vääristelevät todellisuutta ja kirjoittavat kaikenlaisia keksittyjä valheita, neuvostoihmiset eivät voi olla puolueettomia. Emme voi olla puolueettomia myöskään niitä kohtaan, jotka kehottavat häiritsemään yhteiskunnan normaalia elämää tai tekemään murhia. Jos tällaisten ihmisten lausuntoja rajoitetaan, ei se merkitse lehdistön vapauden rajoittamista. Ja kun joku kirjeenvaihtaja tahtoo lähettää ulkomaille vääristeltyjä tiedotuksia, jotka eivät vastaa todellista asiantilaa, niin meidän virastomme ryhtyvät toimenpiteisiin, jotta tällaisia vääriä, parjausluonteisia tiedotuksia ei pääsisi ilmestymään. Minun mielestäni tämä on oikein. Sanoisin, ettei tämä itse asiassa ole sensuuria, vaan niiden aineellisten varojen järkipäisempää käyttöä, jotka yhteiskunnalla on hallussaan, jotta ei turhaan hukutettaisi varoja lennätinyhteyksiin, paperiin jne. Me tahdomme käyttää kaikkea yhteiskunnan hyväksi emmekä sen vahingoksi. Niin, että kun asianmukaisesti valtuutetut henkilöt pidättävät vääriä, valheellisia tiedotuksia eivätkä anna niitä julkisuuteen, niin tämä hoituu yhteiskunnan hyödyksi. Näin me käsitämme tämän kysymyksen". (Alleviivauksin haluan tässä työssä korostaa erityisen mielenkiintoisia sitaattikohtia. Tekstin lihavoitinta käytän, kun haluan korostaa Neuvostoliiton käyttämää propagandakieltä.)

⁴ Kansan Uutiset (KU) 17.11.1957, s. 5 *Hrushtshev vastaanotti Shapiron (1 palsta, sivun alareunassa (a))*.

kanssa. Bulganin antoi lisäksi päätoimittajavaltuuskunnalle luvan harvinaiseen yhteishaastatteluun.⁵ Jo ennen Bulganin-juttua oli Kansan Uutisissa kerrottu tapaamisesta Hruštšovin kanssa. Myös tämä tapaaminen oli antanut aihetta uutiseen. *Tallinnan edustalle ei rakettitukikohtia, Hrushtshev nitisti ruotsalaisen ankan suomalaisilla lehtimiehillä.* Uutisen välitti Kansan Uutisille STT:n Moskovaan lähettämä toimittaja.

"Hän mainitsi tämän keskustellessaan Suomen suurlähettiläs Eero A. Wuoren ja Neuvostoliitossa parhaillaan vierailevan kahdeksan suomalaisen lehtimiehen kanssa. - - Samalla hän sanoi Ruotsin lehtien tietojen olevan niin mielikuvituksellisia, ettei sen vuoksi ole annettu mitään virallista ilmoitusta niiden paikkansa pitämättömyydestä. - - Suomalaiset lehtimiehet ovat joutuneet Moskovassa suurenmoisen huomion kohteiksi. Neljän päivän ajan he tutustuivat Neuvostoliiton pääkaupunkiin, minkä jälkeen matka suuntautuu etelää kohti päämääränä Stalingrad, Kaukasus ja Mustameri. Paluumatka tapahtuu Moskovan ja Leningradin kautta." ⁶

Päätoimittajien Neuvostoliiton vierailu näyttää antaneen lisää pontta myös ensimmäisten suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien lähettämiseen. Tämä käy ilmi Uuden Suomen päätoimittajan Eero Petäjänien matkan jälkeen suurlähettiläs Iljetševille lähettämästä kirjeestä:

"- - Osittain tämän matkan tuloksena, osittain muista syistä on Uusi Suomi nyt päättänyt lähettää oman pysyvän kirjeenvaihtajansa Moskovaan. Tarkoituksenamme on saada ensi käden tietoja ja kuvauksia Neuvostoliiton poliittisesta, kaupallisesta ja yhteiskunnallisesta elämästä sekä esittää ne suomalaisen kirjoittamina suomalaisille lukijoille. On selvää, että tällainen yritys vaatii molemminpuolista ymmärtämystä ja toivonkin voivani luottaa siihen, että Neuvostoliiton ulkoasiain kansankomissariaatti myötämielisesti suhtautuisi ajatukseemme ja tukisi kirjeenvaihtajaamme kaikkien niiden helpotusten muodossa, jotka tässä kysymyksessä ovat tarpeellisia." ⁷

Päätoimittajavierailulla mukana ollut Kauppalehden päätoimittaja Pentti Poukka kertoo, että Uuden Suomen vastaava päätoimittaja Eero Petäjänieni aiheutti matkan aikana myös ongelmia neuvostoviranomaisille, koska hän halusi poiketa etukäteen laaditusta ohjelmasta yhden Pravdan-vierailun verran.⁸

"Nousi haloo. - - Nähtiin demonstraationa, nehän ymmärsi kaiken aina poliittisesti".

Minkälainen muuten se päätoimittajavierailu oli, olitteko te viikkotolkulla ja kiersitte tuhansia kilometrejä vai?

"Joo kierrettiin aivan Tbilisiä myöten ja tavattiin siellä sekä Bulganin että Hruštšov. Bulganin antoi haastattelunkin. Se oli korkean tason vierailu, Bulganin oli ihan viimeisiä aikoja vallassa, sitten hänet syrjäytettiin. Se oli syksyllä."

Se oli aika harvinainen.

5

KU 1.12.1957, es *Päätoimittajat Bulganinin luona* (2p, sivun yläreunassa (y)). Jutun yhteydessä julkaistiin myös näyttävä kuva päätoimittajista Bulganinin vieraana. Bulganinin laaja kysymys-vastaus -haastattelu julkaistiin Kansan Uutisissa 3.12.1957 NL:n ja Suomen suhteiden paranemiselle kaikki edellytykset, pääministeri Bulganinin haastattelu suomalaisten sanomalehtien päätoimittajille.

⁶ KU 20.11.1957, es.

⁷ Petäjänieni suurlähettiläs Iljetševille 21.1.1958. USA/KAN. Kansio 22.

⁸ Pentti Poukan haastattelu 26.10.2000

"Oli erittäin. Ei tämääntasoista ollut."

Suomalaisten päätoimittajien lähdettyä Hruštšov jatkoi haastattelujen antamistaan ulkomaalaisille lehtimiehille.⁹

Myös ensimmäisiä yksittäisiä suomalaisia toimittajia oli jo aiemmin 1950-luvulla päässyt työmatkalle Neuvostoliittoon, esimerkiksi Uuden Suomen Salama Hirvonen vuonna 1955.

"Salama Hirvonen itse muistaa parhaiten matkan Moskovaan, jolloin hän pääsi yhdessä Paasikiven kanssa hakemaan Porkkalaa takaisin. Vuosi oli 1955 ja jännittäväksi matkan teki se, että tätä ennen lehtimiesvierailut olivat olleet päätoimittajatasoisina ja tiukan valvonnan alaisina. - - 'Meidät todella päästettiin kulkemaan Moskovassa ihan omia aikojamme ja se on jäänyt elävästi mieleen.'"¹⁰

Uudenlainen avoimuus näkyi myös turismissa.

"Eilen oli maamme liikenteessä merkkitapahtuma, kun Suomen ja Neuvostoliiton rajapuomit nousivat aamulla klo 9 päästään ensi kertaa suomalaiset linja-autot Neuvostoliiton puolelle. Rajan ylitys tapahtui Virolahden Vaalimaalla, jonne oli kerääntynyt runsaasti paikkakuntalaisia todistamaan historiallista hetkeä. Ennen lähtöä käyteltiin ahkerasti kamoita, mutta kieltoa noudattaen kukaan ei kääntänyt kameraansa Neuvostoliittoa kohti. Kameran käyttöoikeus alkoi nimittäin vasta Viipurissa."¹¹

" - - Rajapuomin noustessa Vaalimaalla ensimmäisen kerran Suomen ja Neuvostoliiton yhdysliikenteen historiassa ylitti rajan kaiken kaikkiaan neljä bussia ja kaksi henkilöautoa. Edellisessä olivat sanomalehdistön ja radion edustajat sekä uutisfilmaajat, jälkimmäisessä taas matkustivat parin aikakauslehden edustajat."¹²

Ensimmäiset suomalaiset turistibussit ylittivät rajan kesällä 1958 ja ensimmäisen venäläiset "yksityiset autoturistit" ja turistibussit saapuivat Suomeen syyskuussa 1958. Tapaus oli aikanaan suuri mediatapahtuma ja sitä seurattiin mediassa lähes päivittäin.¹³ Tieto matkailun avautumisesta Suomen ja

9

KU 1.12.1957, 5 NL lähetti tekokuun avaruuteen mannertenvälisen raketin avulla, Hrustshevin haastattelu amerikkalaisille lehtimiehille. Neuvostoliitto ei milloinkaan aloita sotaa. - USA:ta ei uhkaa mannertenvälinen ammus, vaan rauhanomainen kilpailu."Vuoden 1961 huhtikuussa Hruštšov jatkoi avoimuuslinjaansa myöntämällä amerikkalaiselle lehtimiehelle Walter Lippmanille Šotsin huvilassaan kahdeksan tunnin haastattelun. Myös kaksi muuta amerikkalaista sai erikoishaastattelun Neuvostoliiton päämieheltä. He olivat New York Timesin Cyrus L. Sulzberger ja Drew Pearson. Vastaavasti Izvestijan päätoimittaja, Hruštšovin vävy Aleksei Adžubei sai haastattelun Yhdysvaltain presidentiltä Kennedyltä marraskuussa 1961. Haastattelu julkaistiin Izvestijassa ja myöhemmin myös New York Timesissa. (Rautkallio 1992, 129 - 130.)

10

Uusi Suomi (US) 29.11.1991, 70 Salama Hirvonen, toimittajana 30-luvulta vuoteen 1975, "Moskovassa kuljimme omia aikojamme". Samalla matkalla olivat mukana myös Sanomien Eero Petäjäniemi, valokuvaaja Reino Loppinen Lehtikuvasta, toimittaja Harry Elg Hufvudstadsbladetista, toimittaja Martti Toivanen Aamulehdestä, toimittaja Mikko Pohtola ja valokuvaaja U.A. Saarinen Yhtyneistä Kuvalehdistä, toimittaja Erkki Raatikainen Suomen Sosiaalidemokraatista ja toimittaja Knud Möller Maakansasta. (Salminen 1982, 23.) Vaikka Hirvosesta tuntui, että hän sai "vapaasti" kulkea, todennäköistä oli, että hänenkin liikkeitään seurattiin tarkasti.

¹¹ US 2.7.1958, 8 Autoliikenne Neuvostoliittoon alkoi. (2, y).

¹² US 3.7.1958, 5 Portin avautuminen Neuvostoliittoon merkitsee matkailulle hyvin paljon. (3, k).

13

US 6.7.1958, 5 Suomalaisbussi Neuvostoliitossa. Kuvateksti: "Missä tahansa länsimaista merkkiä oleva auto Neuvostoliitossa pysähtyykään, herättää se heti suurta kiinnostusta, ja uteliaiden joukko piirittää sen. Niin kävi myös Viipurissa, kuten aseman edustalta otettu kuva osoittaa suomalaisia turisteja, lehtimiehiä ja matkatoimistojen edustajia kuljettavien bussien pysähtyessä. Jo muutaman hetken kuluttua oli autojen ympärillä kymmeniä ihmisiä, joista innokkaimmat

Neuvostoliiton välillä oli alunperin julkaistu Englannissa jo maaliskuussa 1958. Englannin kuninkaallinen autoklubi oli saanut tiedot venäläiseltä Intouristilta.¹⁴

Uudenlaisen avoimuuden taustalla oli Stalinin kuolema maaliskuussa 1953. Viidessä vuodessa Neuvostoliitto oli alkanut sekä sisäisesti että ulkoisesti selvästi vapautua entisen diktaattorin henkilökultin aikakaudesta, puhuttiin Ilja Ehrenburgin vuonna 1954 julkaiseman romaanin nimen mukaisesti suojasäästä tai "henkilökultin lopettamisesta". Kääntein tekevin taitekohta oli Neuvostoliiton kommunistisen puolueen (NKP) 20. puoluekokous helmikuussa 1956. Se oli kutsuttu paikalle puoli vuotta suunniteltua aikaisemmin. Suuri osa kokouksen osallistujista oli uusia ja myös lähes puolet politbyroon jäsenistöstä vaihtui. Puoluekokous oli jo varsinaisesti loppunut, kun puoluedelegaatit kutsuttiin Kremliin kuulemaan Hruštšovin nelituntista puhetta "henkilökultista ja sen seurauksista". Neuvostolehdistö ei koskaan puhetta julkaissut, mutta sen sijaan se ilmestyi varsin pian lännessä.¹⁵

Vaikka yhteiskunnallinen ilmapiiri olikin muuttumassa, kovin suuresta avoimuudesta ei kuitenkaan vielä voinut puhua. Kyse oli edelleen totalitaristisesta valtiosta. Taloushistorioitsija Cameron (1995) muistuttaa, että huolimatta johdon vaihtumisesta ja muutamasta pinnallisesta uudistuksesta neuvostotalous pysyi perusluonteeltaan muuttumattomana.¹⁶

tutkivat auton jopa alustaa myöten. Varsinainen matkailuliikenne juuri avattua turistireittiä pitkin halki Kannaksen Leningradiin alkaa heinäkuun 10. pñä. Toistaiseksi on rajan ylittänyt vasta kolme bussia sekä kaksi henkilöautoa, joista toinen oli Neuvostoliitosta Suomeen saapunut amerikkalainen henkilöauto. Muut ajoneuvot ovat olleet suomalaisia matkailijoita kuljettavia. US 15.9.1958, 4 *Neuvostoturistit Suomessa*. "Ensimmäiset Venäjältä päin tulevat turistit ylittivät Vaalimaan rajan lauantaina. Aikaisemman suunnitelman mukaisesti turistien piti saapua Vaalimaalle jo perjantaina, mutta jostain syystä oli tehty muutos. Tarkoitus oli myös, että rajalta olisivat turistit siirtyneet Lappeenrantaan ja yöpyneet siellä, mutta tähänkin oli tehty muutos, minkä johdosta turistiautot ajoivat rajalta suoraan Haminaan. Autoja on kaikkiaan 11 henkilöautoa, johdinautona helsinkiläisin rekisterinumeroin varustettu Renault ja sen perässä on Neuvostoliiton SU kyltein varustetut neljä Pobedaa, kolme Moskwitshia ja kolme Volgaa. Vieraat saivat päivällisensä Haminan Seurahuoneessa ja matkustavat Haminasta suoraan Tampereelle, Turkuun ja Helsinkiin. Neuvostoturistien matka kestää Suomessa kaikkiaan kuusi vuorokautta (ESH-U.S. - Hamina 14.9.); Ensimmäisten turistien matkaa seurattiin myös myöhemmin: US 19.9.1958, 5 *Ensimmäinen venäläinen turistibussi Suomeen*.

¹⁴ KU 14.3.1958, es *Helsingistä autolla Moskovaan ensi kuussa, englantilainen tieto*. (Lontoo, STT - Reuter).

¹⁵

Jungar 2000, 466 - 474; Alenius 1995, 138. H:n puheen sisältö levisi varsin pian myös Neuvostoliiton sisällä huhuina. (Pesonen 1998, 149.)

¹⁶

Cameron 1995, 439. Raskaan teollisuuden tuotanto lisääntyi koko ajan, mutta se jäi silti jälkeen ilmoitetuista päämääristä. Suurimmat ongelmat olivat kulutustavaratuotannossa ja maataloudessa. Venäjän oli pakko ryhtyä 1960-luvulla tuomaan viljaa läntisistä maista. (emt., 439 - 440.)

4.2. Avustajakirjeenvaihtaja Lauri Kantola

Suurilla eurooppalaisilla kommunistilehdillä Unitalla ja L Humanitella sekä joillakin pienemmilläkin oli 1950-luvun puoliväliin tultaessa kirjeenvaihtaja Moskovassa NKP:n kanssa sovituin järjestelyin. Myös Suomen kommunistilehdissä oli alettu miettiä omaa Moskovan kirjeenvaihtajaa.¹⁷

Työkansan Sanomien ja Vapaan Sanan yhdistyttyä syntyi joulukuussa 1956 uusi työväenlehti Kansan Uutiset.¹⁸ Siitä tuli SKP:n ja SKDL:n pää-äänenkannattaja. Ensimmäinen numero ilmestyi 12.12.1956. Päätoimittajaksi oli nimitetty Suomen kommunistiseen puolueeseen kuulumaton Jarno Pennanen. Kansan Uutiset joutui perustamisensa alusta lähtien tasapainoilemaan propagandistisen puolue-aineiston sekä niin sanotun normaalin uutisjournalismin välimaastossa. Hyvin nopeasti propagandistisen aineiston osuus päätettiin vähentää minimiin.¹⁹ Alkuaikoina, mutta myöhemminkin, Neuvostoliitto-uutisaineistoon kiinnitettiin lehdessä erityistä huomiota.²⁰

Kansan Uutisissa nähtiin alusta alkaen oma Moskovan-kirjeenvaihtaja erittäin tärkeäksi. SKP ehdotti 5.12.1956 keskuskomitean toimitsijan Armas Äikiän lähettämistä Moskovaan kolmeksi neljäksi kuukaudeksi. Hänen tehtävänään oli "panna KU:n kirjeenvaihtajan työ alkuun", mutta hanke kariutui.²¹ Helmikuussa 1957 lehti yritti uudelleen. Alun kirjeenvaihtajapulmat liittyivät muun muassa talousongelmiin. Samaan aikaan Helsingissä rakennettiin Kulttuuritaloa, joka nieli paljon varoja.²²

Lopulta helmikuussa 1957 keksittiin halpa väliaikaisratkaisu: avustajakirjeenvaihtaja.

"Täällä Neuvostoliiton pääkaupungissa eletään parhaillaan jääkiekon maailmanmestaruuskilpailujen aattopäivän merkeissä",

aloitti Kansan Uutisia Moskovasta avustanut Lauri Kantola ensimmäisen juttunsa, joka ilmestyi 24.2.1957 (s.13). Monet merkittävistä teknisistä innovaatioista ja edistysaskelista on journalismin historiassa otettu

¹⁷

SKP:n keskuskomitean (kk) poliittisen toimikunnan kokous (ptk) 5.12.1956. Kansan arkisto (KA); Kiuru 1997, 41.

¹⁸

Päätös lehtien yhdistämisestä oli tehty SKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan kokouksessa 13.6.1956. Lehtien yhdistämistä perusteltiin seuraavasti: " - - muuttunut ulko- ja sisäpoliittinen tilanne vaatii entistä tehokkaampaa ja kokonaan uudenmuotoista joukkotyövälinettä". SKP:n kk:n ptk. KA.

¹⁹

SKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan kokous 2.1.1957; Liite: Kansan Uutisten toimitustapaan liittyvistä kysymyksistä/Äikiä Äikiä kirjoittaa, että"- - lehden toimitustapaan liittyvät kysymykset ovat aiheuttaneet erimielisyyksiä ja hankausta järjestötoimitsijain ja toimituksen välillä", "Kansan Uutisia perustettaessa korostettiin lehden tehtävän kansandemokraattisena uutislehtenä" (alleviivaus alkuperäisessä tekstissä) ja "Päätettiin keventää lehteä lisäämällä urheilu-, ajanviete- ja kulttuuriaineiston julkaisemista lehdessä - -". SKP:n kk:n ptk. 14.1.1959. KA.

²⁰

SKP:n kk:n ptk. 19.3.1957. KA. "Neuvostoliiton oloista on julkaistu joitakin pääkirjoituksia ja uutisia. Sen sijaan Neuvostoliiton suuret saavutukset esim. maataloudessa ja varsinkin uutismaiden raivauksessa ja elintason kohottamistoimenpiteet ovat jääneet kuvaamatta".

²¹ Poliittisen toimikunnan pöytäkirjat 5.12.1956/ Kansan arkisto (KA); Kiuru 1997, 41.

²² SKP:n kk:n ptk. 2.1.1957. KA; SKP:n kk:n ptk. 21.1.1959. KA.

juuri urheilutapahtumien yhteydessä.²⁴ Myös ensimmäinen kirjeenvaihtajan jutun yhteydessä julkaistu valokuva (KU 12.3.1957, 8) käsitteli urheilua. Kuvassa poseerasi neljä Neuvostoliiton lupaavinta kilpapyöräilijää.²⁵

Kantolan neljä ensimmäistä juttua täyttyivät MM-jääkiekkoselostuksista. Hän ei kuitenkaan seurannut viimeistä, Suomen sijoituksen kannalta tärkeintä ottelua, vaan sen sai välittää Suomeen "STT:n kirjeenvaihtaja" (3.3.57, 11). Viidennellä jutullaan (4.3.1957) Kantola ylsi ensimmäistä kertaa etusivulle. Sisäpolitiikkaan lukeutuva juttu kertoi Venäjän liittotasavallan ja seitsemän muun liittotasavallan kunnallisvaalien äänestyspäivästä Moskovassa.

Ensimmäisen kuukauden aikana (24.2.-23.3.) Kantola teki yhteensä 28 juttua, joista 18 käsitteli urheilua. Jääkiekon lisäksi Kantola kirjoitti uinnista, vesipallosta, nyrkkeilystä, pyöräilystä, koripallosta, hiihdosta ja naisvoimistelusta. Kantolan ensimmäinen talousjuttu julkaistiin 13.3. Siinä kerrottiin, että Venäjän liittotasavalta tuottaa kuluvana vuonna 258 miljoonaa hiilitonnia ja 30 miljoonaa terästonnia. Ensimmäinen tiedeutinen ilmestyi kaksi päivää myöhemmin (15.3.). Utisen mukaan runsaat puoli tuntia kliinisesti kuolleena ollut ihminen voidaan "hypodermi-menetelmällä" pelastaa vielä henkiin. Saman päivän lehdessä ilmestyi myös ensimmäinen kaupunkiutiseksi luokiteltava uutinen. Moskovaan päivätyssä uutisessa Kantola kertoi, että "Leningradin maanalaisen metron toisen vaiheen rakennustyössä on toteutettu ratkaiseva vaihe puhkaisemalla tunneli Nevan alitse". Kantola urakoi samaan lehteen vielä yhden vesipallojutun.

Kansainvälinen politiikka ilmaantui juttuaihekirjoon 17.3. Jutussa Kantola käsitteli Neuvostoliiton ehdotusta Euratomin ja yhteismarkkinoiden korvaamiseksi yleiseurooppalaisella atomitutkimuslaitoksella ja taloudellisella sopimuksella. Ehdotuksesta kertoi lähetystöosaston päällikkö Ejitšev Neuvostoliiton ulkoministeriön lehdistöosaston "lähetystökonferenssissa". Samaan aihealueeseen kuului myös Unkarin pääministerin János Kadarin saapuminen Moskovaan (21.3.).

Kantola ei aina pysynyt uutisvauhdissa, mikä pantiin merkille myös kotitoimituksessa. Toimitusosaston jäsen Aili Mäkinen huomautti 12.4. toimituskokouksessa, että "Hrushtshevin tärkeä puhe jäi julkistamatta. Ehkä laskettiin liikaa kirjeenvaihtajan varaan".²⁶ Tass oli etukäteen välittänyt

24

Olympialaiset, kuten muutkin suuret urheilutapahtumat saavat lähes poikkeuksetta suuria yleisöjä ja ovat siksi viestintän välisen kilpailun kannalta tärkeitä. Urheilu-tapahtumiin sijoitetaan jopa kymmeniä miljoonia markkoja. Teknisten uudistusten käyttöönotto näyttää yhä ajoittuvan olympialaisten yhteyteen (Kahma 1979, 61; Keränen 1984, 59).

25

Kuvateksti: "Neuvostoliiton nousevaa tähtiajajapolvea, joista naapurimaallemme lienee vielä paljon iloa. Vasemmalta Savostine, Leonov, maailmanennätysmies Vargishkin ja Neuvostoliiton mestari Romanov."

²⁶ Kansan Uutisten toimituksen kokous 12.4.1957. Kansan Uutisten arkisto (KUA)/KA.

Hruštšovin puheen, jonka hänen oli määrä pitää korkeimman neuvoston seuraavassa istunnossa. Kantola paikkaili myöhemmin uutisaukkoa.²⁷

Organisaatiomuutosten syynä olivat mitä ilmeisimmin vanhan johtojärjestelmän puutteet ja ongelmat. Näitä ei kuitenkaan Kantolan jutussa esiinny. Jutussa korostetaan, että Neuvostoliitto on sivuuttanut taloudellisessa kehityksessä monet kapitalistiset maat ja kokonaisuudessaan Neuvostoliiton teollisuustuotanto oli kuluvan vuoden alkuun mennessä kasvanut yli 30-kertaiseksi vallankumouksen ajoista. Uusi alueellinen johtojärjestelmä "ei missään suhteessa tule merkitsemään luopumista - - valtiollisesta yleissuunnittelusta ja hallinnosta". Jutussa mainitaan vielä, että uusien "neuvostojen perustaminen on sopusoinnussa Leninin periaatteen kanssa demokraattisesta keskittämisestä". Juttu on hyvä esimerkki neuvosto-argumentoinnista ja retoriikasta. Omia tuotantolukuja verrataan kapitalististen maiden vastaaviin lukuihin ja tarpeen tullen otetaan myös Lenin avuksi.

Huhti-toukokuussa Kantola kirjoitti yhä ahkerasti, parhaimmillaan kolmen jutun julkaisuvauhtia²⁸ ja hänen aihevalikoimansa oli entisestään monipuolistunut. Ensimmäiseen kuukauteen verrattuna selvin muutos näkyi urheiluaiheissa. Toukokuussa urheilujuttuja oli enää muutamia. Uutiskynnyksen ylittivät esimerkiksi uusi näkövirheiden hoitomenetelmä (17.5.), Neuvostoliiton apu Mongolialle (19.5.) ja ruotsalaisen tiedemiehen Linnén saamat keuhut neuvostolehdistössä (25.5.), minkä voi tulkita Neuvostoliitossa orastavaksi kritiikiksi niin sanotuille lysenkolaisille²⁹, jotka olivat virheellisesti korostaneet hankittujen ominaisuuksien periytymistä biologiassa. Oppia yritettiin soveltaa muun muassa kasvinjalostuksessa, ja siitä oli suora reitti myös "neuvostoihmisen" ajatukseen.

Komitea avustamaan kirjeenvaihtajia

Neuvostoliiton ulkoministeriön lehdistöosasto järjesti toisinaan tiedotustilaisuuksia, joissa muun muassa lähetystöosaston päällikkö Ejitšev selosti ministeriönsä lausuntoja tärkeimmistä ajankohtaisista aiheista. Vuoden 1957 maaliskuussa tällaisia olivat esimerkiksi "Euratom" ja "yhteismarkkinat" eli käytännössä Euroopan integraation alkuvaiheet, joihin Neuvostoliitto suhtautui kielteisesti.³⁰

²⁷

KU 30.3.57, 14 *Neuvostoteollisuuden organisaatio muuttuu* on pääotsikko. Pääotsikolla tarkoitan jutun otsikoinnin osaa, joka on painettu suurimmalla kirjasinkoolla. Pääotsikkoa täydentävä alaotsikko on painettu pienemmällä kirjasinkoolla. Esimerkiksi tässä tapauksessa alaotsikko kuuluu: *Teollisuuden johto ja suunnittelu alueiden talousneuvostolle - yleissuunnitelma edelleen Gosplanille.*

²⁸ Esimerkiksi 19.5.1957.

²⁹

Trofim Denisovitš Lysenko oli Neuvostoliiton tiedeakatemian geneettisen instituutin johtajana 1940-65. Vasta Hruštšovin syrjäyttämisen jälkeen Lysenkon ura kääntyi laskuun. <<http://www.britannica.com/eb/article?eu=50744&tocid=0>> (Viitattu 8.5.2001).

³⁰

KU 17.3.1957, 14 *Yleiseurooppalaista A-tutkimuslaitosta, taloudellista voimalaitos- ja sähkövoimatukikohtasopimusta ehdottaa NL yksipuolisten Euratomin ja yhteismarkkinain sijalle.* (Lauri Kantola).

Neuvostoliiton ministerineuvoston yhteyteen perustettiin toukokuussa valtion ulkomaisia kulttuurisuhteita hoitava komitea. Sen tarkoituksena oli avustaa myös ulkomaisia kirjeenvaihtajia. Kantola kertoi uudesta komiteasta 22.5. Jo uutisen otsikko kertoo, että komitean tarkoitus oli toimia propagandistisesti.³¹

Sattumaa tai ei, mutta jo päivää myöhemmin Kantolalta julkaistiin Nobel-kirjailija Šolohovin haastattelu. Haastattelujutussa oli vahva ystävyysliturginen sävytyks.³² Aiemmin Kantola oli referoinut kulttuuripuolelta säveltäjä Šostakovitšin Pravdassa julkaistua kirjoitusta ja Neuvostoliiton säveltaiteilijoiden "ongelmia". "Ongelma" esiintyi sanana poikkeuksellisesti myös otsikossa. Tekstistä käy myöhemmin ilmi, että ongelmana oli "**liiallinen liberalismi**."³³

Kiertävän tarkastelujakson aikana³⁴ Kantolalta julkaistiin yhteensä 29 juttua, joista uutiseksi luokiteltavia oli valtaosa eli 24. Utistaustoja oli neljä ja featureksi määriteltäviä yksi. Etusivulle Kantola ylsi viidellä jutullaan *Vaalivilkkautta Moskovassa* (4.3.), *Sholohov saapuu tänään Helsinkiin* (23.5.), *Suomen-NLn tieteellistä ja teknillistä yhteistyötä pohditaan Moskovassa* (24.5.), *Nln keinokuun 'aikataulu' laskettu, Maan tiedemiehillä uusia suursuunnitelmia* (7.10.) ja *Nlssa yritetään rakentaa maahan laskeutuva keinokuu* (7.10.). "Keinokuu"-jutut olivat Kantolan ainoat, jotka ylsivät lehden pääuutisiksi. Kantola ei tosin ehtinyt maailmansensaaation ensimmäiseen aaltoon, vaan KU julkaisi aluksi (6.10.) aiheesta vain Neuvostoliiton uutistoimiston SIB:n materiaalia.³⁵

Kiertelevän tarkastelujakson aikana Kantola kirjoitti eniten tieteestä ja tekniikasta (9) ja urheilusta (7). Kaikki urheilujutut osuivat maaliskuun jaksoon. Tiede- ja tekniikkajutut painottuivat viimeiseen sputnikvärätteiseen kaksiviikkoiseen. Kulttuuriaiheita oli tarkastelujaksojen aikana vain kaksi. Jos jakso olisi osunut esimerkiksi heinäkuun loppuun tai elokuun alkuun nuorisofestivaalien aikaan, kulttuurijuttujen lukumäärä olisi ollut selvästi suurempi.

Maaailman nuorison VI festivaaleilta Kansan uutisiin teki juttuja Kantolan lisäksi kolme muutakin toimittajaa, joista kaksi keskittyi urheiluantiin. Kantolan päävastuuna olivat kulttuuritapahtumat. Yhden jutun teki nimilyhenne PK. Kantola ja Arne-sukunimellä kirjoittanut toimittaja tekivät yhden jutun verran

31

KU 22.5.1957, 10. *Uusi kulttuurisuhteita hoitava komitea NL:ssa. Sen tarkoituksena on hävittää loputkin "rautaesiriput" kulttuurivaihdon tieltä.*

32

KU 23.5.1957, es. ja 2. (es. = lyhenne etusivusta). *Sholohov saapuu tänään Helsinkiin. Kirjailija lomalla Suomessa muutaman päivän ajan* (s.2).

33

KU 30.3.1957, 7. *Shostakovitsh korostaa musiikin ilmiöiden monitahoisuutta.*
 KU 30.3.1957, 7. *NL:n säveltaiteilijat pohtivat ongelmiaan.*

34 1.3.-14.3; 15.5.-28.5; 1.10-14.10.57

35

KU:n lukijat olivat saaneet vihiä maailman ensimmäisen sputnikin eli avaruussatelliitin laukaisemisesta jo muutamaa päivää aiemmin. Lehdessä oli nimittäin julkaistu pieni, yhden palstan laatikkouutinen *Keinokuu taivaalle kohdakkoin Arkangelista?* (4.10., 5). Toimituksessa ei selvästikään ollut ymmärretty ennakkouutisen merkitystä.

yhteistyötä. Juttu julkaistiin (10.8.) otsikolla: *Suomalaiset söivät lentokalaa korealaisten nuorten vieraina*. Tarkastelujakson aikana Neuvostoliittoa ja Suomea käsitteleviä aiheita julkaistiin yhteensä seitsemän, joista kolme oli urheilua. Ongelmia ja konflikteja esiintyi kahdessa uutisaiheessa: Neuvostoliiton ja Yhdysvaltain välisessä vakoilujutussa sekä Turkin ja Syyrian rajakahakoissa.

Kantolan lähteet hämää

Kantolan journalismille oli ominaista, ettei monista jutuista käy lainkaan selville tiedon lähde. Erilaiset passiivimuodot olivat yleisiä. Tarkastelujaksossa oli yhteensä seitsemän juttua, joissa ei ollut yhtään lähde näkyvissä. Todennäköistä on, että suurin osa Kantolan huonosti dokumentoiduista uutisista oli peräisin jostakin neuvostoliittolaisesta uutistoimistosta. Kuvaavaa on esimerkiksi pohjoisnavan säähavaintoasemasta kertovan uutisjutun (18.5., 7) alku ja myöhempi viittaus lähteeseen:

"Pohjoisnavalta tänne saapuneen sähkösanoman mukaan sinne laskeutui eilen Pohjoisen jäämeren lentolaivuen kone, jota ohjasi Neuvostoliiton sankari Stupishin. - - myöhemmin ilmoitettiin - -."

Yhdessä sputnik-uutistaustajutussa (7.10., 2) Kantola dokumentoi harvinaisen hyvin lähteensä:

"Neuvostoliiton Tiedeakatemian kirjeenvaihtajajäsen E. Feodorov on antanut Pravda-lehden kirjeenvaihtajalle erittäin mielenkiintoisen lausunnon - -."

Aina ei voi olla varma, onko Kantola itse ollut paikalla uutisoimissaan tiedotustilaisuuksissa vai onko hän saanut tiedot joltain muuta kautta, esimerkiksi jutussa *Hrushtshev keskusteli jugoslaviaalaisten lehtimiesten kanssa* (19.5., 14). Päivää aikaisemmassa "*Ammuttu*" mies lehtikonferenssissa (s.5) -jutun tapauksessa Kantola oli selvästi ollut läsnä. Propagandistista näytelmää selostanut juttu päättyy hivenen töksähtävästi:

"Kuinka 'tuotettavia' nämä väitteet olivat, Iljitshev sanoo lopuksi, siitä kertoo teille nyt lehdistötilaisuudessamme läsnä oleva amerikkalaisen lehdistön 'ampuma' Anatoli Borzov. Puheenvuoron sai tämän jälkeen Borzov."

Puolustusministeri Žukovin eroutisen yhteydessä (28.10.) käy hyvin ilmi, että tiedonsaanti herkästä aiheesta oli ollut kiven takana:

"Marsalkka Zhukovin lähtö puolustusministerin paikalta aiheuttaa myöskin täällä vilkasta keskustelua, vaikka asiasta onkin lehdissä julkaistu vain lyhyt uutinen. Poliittisissa piireissä arvellaan, että marsalkkaa odottaa vielä tärkeämpi tehtävä."

Kantola käytti uutistaustassaan ensimmäistä kertaa epämääräistä lähdeviittausta "poliittisissa piireissä".

Tarkastelujakson mukaan Kantola hyödynsi eniten neuvostoliittolaisia poliitikkoja ja viranomaisia lähteinään (7) sekä neuvostolehdistöä (4). Omia haastatteluja hän teki vain kahta juttuaan varten: *Yli 5000 kilometrin matkan Neuvostoliitossa suorittivat vappujuhilla olleet valtuuskunnat - suomalaiset eilen Moskovassa* (19.5.,3) ja *Sholohov saapuu tänään Helsinkiin* (23.5., es).

Oma havainnointiaan Kantola käytti kiertelevän tarkastelujakson aikana neljä kertaa, kaksi kertaa juttu perustui lehdistötiedotteeseen ja kahdessa tapauksessa Kantola oli hyvin todennäköisesti käynyt tiedotustilaisuudessa.

Kantola pysytteli varsin tiiviisti Moskovassa. Kaikki helmi-marraskuun 1957 aikana haaviini osuneet Kantolan jutut oli päivätty Moskovaan. Kaukaisin juttumatka vei hänet 35 kilometrin päähän pääkaupungista, Bodovskin kaupunkiin. *Omakotitaajamia syntyy NLn kaupunkien liepeille* -juttu (9.4.57, 5) on muutenkin poikkeuksellinen. Se on ensimmäinen featureksi luokiteltava reportaasi, jossa Kantola käytti lähteenään omaa havainnointiaan:

"Moskovassa on asuinrakennustoiminta viime aikoina entisestään huomattavasti laajentunut. Vastaava ilmiö on ollut havaittavissa myös kaupungin ulkopuolella omakotirakentelussa. Missä laajuudessa ja millaisin edellytyksin viimeksi mainittu tapahtuu, siihen päätin tutustua lähemmin paikan päällä tekemällä eräänä päivänä matkan pääkaupungin ympäristöön. Ennakolta hankkimieni vihjeiden perusteella suuntasin matkani täältä pääkaupungista noin 35 kilometrin päässä sijaitsevaan Bodovskin kaupunkiin. Tulkoon mainittua, että tämän Harkoviin johtavan valtatie varrella sijaitseva kaupunki on huomattava teollisuuskeskus monine suurine tehtaineen, joten sen asujaimiston valtaosan muodostavat teollisuustyöläiset."

"Saavuttuani mainittuun kaupunkiin sain pienten kyselyjen jälkeen selville, että päästäkseni paikan päälle tutustumaan omakotirakenteluun matkaa olisi jatkettava autolla noin 10 - 15 minuuttia. - - Ensimmäiseksi keskustelin tapaamani rakentajan kanssa, joka osoittautui olevan jo mainitun tehtaan putkityömies Pavel Zarkov. - - Keskustelun alkuun päästyämme kysyin, tiesikö hän mahdollisesti paljonko alueella on kaikkiaan näitä omakotitaloja. - Tarkempaa lukua talojen kokonaismäärästä en valitettavasti osaa arvioida, sanoi rakentaja, mutta tehtaamme työntekijäin osalta tiedän, että heidän rakentamiensa omakotien määrä yli viidenkymmenen - -. Paikalla ollut tehtaan rakennusteknikko tiesi kuitenkin lisätä, että alueen omakotien kokonaismäärä kohosi hieman yli kahden tuhannen."

Jutusta saa vaikutelman, että Kantola sai varsin vapaasti ajella Moskovon liepeillä. Jutussa ei kerrota voimassaolevista matkustusrajoituksista. Kantola suuntaa matkansa aluksi yksikön ensimmäisessä persoonassa, mutta myöhemmin hän toteaa passiivissa, että "matkaa oli jatkettava". "Paikalla ollut tehtaan rakennusteknikko" voisi antaa aiheen epäillä, ettei kaikki ehkä loppujen lopuksi ollutkaan aivan spontaania. Ehkä rakennusteknikko oli paikan päällä Kantolan "päällystakkina" tai sitten, mikä on kyllä myös mahdollista, mutta epäuskottavaa, täysin sattumalta. Koska matka jäi kuitenkin lajissaan harvaksi poikkeukseksi, on syytä epäillä, ettei lähiretkely sittenkään ollut aivan ongelmatonta.

Jutusta käy myös ilmi, että Kantola tuli toimeen venäjän kielen taidoillaan. Jutun yhteydessä julkaistiin myös kaksi valokuvaa.³⁶ Ajan journalismille tyypillisesti kuvaajan nimeä ei ollut mainittu. Tarkastelujakson aikana Kantolan juttujen yhteydessä julkaistiin vain nämä kaksi valokuvaa.

Omaa havainnointia Kantola käytti runsaasti myös nuorisofestivaaleilla ja lokakuun vallankumouksen juhlinnan aikana:

"Seuratessani tilaisuutta saatoin panna merkille, että nuorilla oli hauskaa puolin ja toisin, vaikka hiki virtasikin tanssin kirvoittamana".³⁷

36

Kuvatekstit: 1) "Moskovon alueella Kamenskin tehtaan sorvarin Nikolai Konishishev in omakotitalon pihalla kukkivat iloiset kehäkukat" ja 2) "Moskovon lähistön omakotialueelta tapaamme tämän vanhaan venäläiseen tyyliin runsain puuleikkauksin koristetun omakotitalon pikkupuutarhoineen".

³⁷ KU 31.7.1957.

"Yrittäessäni kello 20.00 Punaiselle Torille totesin pääsyn melko mahdottomaksi, sillä kansa täytti torille johtavien väylien keskikadutkin 'liikkuvana muurina'."³⁸

Kantolan työskentely oli kesän ja syksyn aikana pätkittäistä. Kesällä oli kahden kuukauden tauko ja syksylläkin kuukauden verran. Myös keväällä oli viikkoja, jolloin Kantolalta ei julkaistu mitään. Kantolan kirjeenvaihtajuus huipentui ja päättyi marraskuussa lokakuun vallankumouksen 40-vuotisjuhlallisuuksiin. Juhlallisuuksia oli paikan päällä selostamassa jo myös seuraava KU:n kirjeenvaihtaja, päätoimittaja Jarno Pennanen.

Vuonna 1958 Kantolan juttuja ei enää näkynyt muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta.³⁹ Kantolalta julkaistiin öljyä ja Siperiaa käsittelevät laajat tausta-artikkeli. Siperia-artikkelin alussa oli lainaus ruotsalaisen Ny Dag -lehden kirjeenvaihtajalta Karl Stafdilta, joka oli vuonna 1957 julkaissut lehdessään kokemuksiaan kolmiviikkoiselta Siperian matkaltaan: "Se joka ei ole nähnyt Nykypäivien Siperiaa ei tunne Neuvostoliiton todellisen voiman ja mahdin salaisuutta." Artikkelista päätellen Kantola ei itse kuitenkaan ollut koskaan käynyt Siperiassa. Kirjoitus on kuin suoraan tietokirjasta. Esimerkiksi johdannoksi Kantola kertoo, että:

"Suomalaisten tietoisuuteen Siperia on syöpinnyt hyisenä ja peloittavana karkoitusalueena, jonka lakeuksia peittää vain ikuinen lumi ja jää. Koska tämä menneisyyteen pohjautuva käsitys elää yhäkin sitkeähenkisenä, on paikallaan suorittaa pieni erittely siitä, mitä Siperia todellisuudessa on, millaiseksi se on muuttunut ja on edelleen muuttuva uuden 7-vuotissuunnitelman toteuttamisen seurauksena."

Mikä oli Kantolan varsinainen työ?

Lauri Kantola⁴⁰ oli Moskovan radion suomenkielisen lähetyksen toimittajana, kun hän alkoi vuoden 1957 helmikuussa välittää uutisia Kansan Uutisille. SKP oli lähettänyt hänet Moskovaan 1956, ja hän teki toimittajan töitä Moskovan propaganda-radiossa.⁴¹

³⁸ KU 8.11. 1957.

³⁹ KU 16.7.1958, 3 *Taistelu öljystä* ja KU 5.12.1958, 4 *Siperiasta teollisuusjättiläinen*.

⁴⁰

Kantola oli ammatiltaan metsätyömies, mutta hänet tunnettiin paremmin Suomen kommunistisen puolueen aktiivina. Hän oli aikanaan loikannut Neuvostoliittoon ja päässyt siellä lyhyen vankilassa istumisen jälkeen Lenin-kouluun (viimeinen vuosikurssi 1936-37), jossa koulutettiin ulkomaisia kommunistisen puolueen järjestöaktiiveja. Kantola käytti tuolloin nimeä Anders Karp. Muun muassa O.V. Kuusinen ja Arvo Tuominen olivat kehuneet häntä parhaaksi oppilaaksi. Kantola palasi takaisin Suomeen vuonna 1938 ja jäi odottamaan sopivia tehtäviä. Hän oli Suomi-Neuvostoliitto-Seuran (SNS:n) salainen "nimetön johtaja" syksyllä 1940. Valtiollisessa poliisissa syntyi liikettä, kun siellä vasta jälkikäteen ymmärrettiin, että SNS:n johdossa oli Moskovan Lenin-koulun käynyt mies. Kantola kuului myös SKP:n työkomiteaan tärkeimpiin vaikuttajiin. Hänet arvioitiin yhdessä Hertta Kuusisen ja "Kittyn" (Mirjam Tiilikaisen) kanssa SKP:n keskeisiksi nimiksi. Kantola pidätettiin 14.3.1941, jonka jälkeen Hertta Kuusisen ryhmä oli yksin johdossa. (Rentola 1994, 115, 216, 264, 293, 313.) Myöhemmin sodan jälkeen Kantola palkattiin Yleisradioon. Yhtiön uusi johto siirsi kommunistitoimittaja Kantolan kuitenkin pois yhtiöstä 1952 lopettamalla hänen ohjelmansa Pikkuserkun kirjelaatikon. (Salokangas 1996, 35.) Tämän jälkeen Kantola oli muun muassa SAK:n valistuspäällikkönä vuodesta 1947 alkaen. (Leppänen 1999, 156).

⁴¹

Suojelupoliisin raportti 14/8 1956. Kantolan henkilömappi. Suojelupoliisin arkisto (SUPOA).

Kantola oli ensimmäinen suomalainen Moskovan-kirjeenvaihtajaksi virallisesti akkreditoitu toimittaja, mutta häntä ei mielestäni voida varsinaisesti pitää ensimmäisenä suomalaisena Moskovan-kirjeenvaihtajana.

Antti Kovanen kertoi Nikkilän haastattelussa, että "Hänen (Kantolan, T.U.) kätensä olivat tuossa tehtävässä (kirjeenvaihtajan työ, T.U.) hyvin sidotut. Lähinnä sen vuoksi, että Fjodorov⁴², joka oli NKP:n edustaja, seurasi hänen työskentelyään. Lauri ei yleensä voinut tai uskaltanut antaa ulos Kansan Uutisille muuta juttuja kuin ne, mitkä oli virallisesti julkaistu Neuvostoliitossa."⁴³

Kantola oli aikanaan käynyt Moskovan Lenin-koulun.⁴⁴ Lenin-koulun suomalainen sektori järjesti kahden vuoden kursseja, kun taas esimerkiksi Pietarin vähemmistö kansallisuuksien yliopisto pidempää, kolmen vuoden kursseja.⁴⁵

Suojelupoliisin tietojen mukaan Kantolan varsinaisena tehtävänä Moskovassa oli 1950-luvun lopussa kuitenkin aivan muu kuin lehtimiehen työ:

" - hänen Moskovassa olonsa pääasiallisena tarkoituksena on upseerikoulutuksen saaminen. Kantolan lisäksi on tällä hetkellä Moskovassa kaksi muuta suomalaista saamassa upseerikoulutusta. Tarkoituksena on sotilaallisen kantakaaderiston kasvattaminen Suomen kansandemokratian rakentamista silmällä pitäen."⁴⁶

"Moskovassa toimii eri maiden kom. puolueiden yhteistyöelimenä ns. kommunististen puolueiden keskuskomissio, jossa on kaikkien maiden vakinainen edustaja. Suomesta on edustajana tässä elimessä toiminut pitemmän aikaa Lauri Kantola. Keskuskomissio järjestää yhteisiä neuvotteluja, joihin osallistuvat eri maiden kom. puolueiden johtohenkilöt aina sen mukaan minkä maan tai minkä tapaisia asioita on käsiteltävänä."⁴⁷

Veli-Pekka Leppäsen (1999) mukaan Kantola toimi SKP:n Moskovan-lähettiläänä, viestimiehenä, joka sai olla läsnä SKP:n ja NKP:n johtokeskusteluissakin, mutta häntä koulutettiin myös armeijatehtäviin, päämääränä oli viime kädessä rakentaa SKP:n verkosto puolustuslaitoksen sisälle.⁴⁸

SKP:n keskuskomitean sihteeri oli päättänyt jo huhtikuussa 1957 kutsua Kantolan Suomeen seuraavana syksynä. Hänet aiottiin ensin sijoittaa Kansan Uutisiin, mutta käytännössä hän toimi muun

⁴²

Vladimir Fjodorov rooli Suomen ja Neuvostoliiton välisissä suhteissa oli keskeinen. Fjodorov työskenteli virallisesti NKP:n keskuskomitean kansainvälisellä osastolla ja oli useita vuosia Neuvostoliiton lähetystössä Helsingissä. Fjodorovin erityistehtävänä oli hoitaa suhteita Suomen kommunisteihin. (Valkonen 1998, 281.) Fjodoroviin palataan tässä tutkimuksessa vielä uudestaan ks. 154, 186, 195 - 196. Fjodorov tuli esille tavalla tai toisella kaikkien Moskovan-kirjeenvaihtajien haastatteluissa.

⁴³ Nikkilä 1997.

⁴⁴ Kiuru 1997, 42; Nikkilä 1997.

⁴⁵ Rislakki 1982, 45.

⁴⁶ Suojelupoliisin raportti 20.11.1957. Kantolan henkilömappi. SUPOA.

⁴⁷ Suojelupoliisin raportti 28.9.1957. Kantolan henkilömappi. SUPOA.

⁴⁸ Leppänen 1999, 156.

muassa SKP:n keskuskomitean agitaatio-osastolla ja myöhemmin muun muassa SKDL:n kansanedustajana.⁴⁹

4.3. Boheemi Pennanen, nuori Tanninen

Krimin tyrmistys

SKP:lla oli keväällä 1957 poliittisia paineita Kansan Uutisten päätoimittajan vaihtamiseksi. Sihteeristön keskusteltua asiasta 16.3. Hertta Kuusinen ehdotti päätoimittaja Jarno Pennaselle, että tämä lähtisi Moskovan-kirjeenvaihtajaksi.⁵⁰ Suojelupoliisin arkiston tietojen mukaan syynä olivat Kansan Uutisissa julkaistut brittiläisen uutistoimiston Reutersin uutiset. Pennanen oli puoltanut uutisten julkistamista journalistisin perustein, mutta SKP:n johto, muun muassa toimitusneuvoston puheenjohtaja Mauri Ryömä oli jyrkästi vastustanut.⁵¹ Mielenkiintoisesta raportista käy hyvin ilmi, miten puolueen sisälle oli kehitymässä puolueen kannalta "liian journalistisesti" ajattelevien lehtimiesten ryhmä.

"Pennasella oli vahva kannatus SKDL:n puolella ja riidan pelättiin lisäävän hankaluuksia SKP:n ja SKDL:n kesken. Tämän johdosta varattiin Pennaselle mahdollisuus lähteä hoitamaan terveyttään Neuvostoliittoon ja samalla perustellusti tutustumaan Neuvostoliiton kulttuuriin ja talouselämään. Tarkoituksena oli Pennasen siirtäminen pois vaaravyöhykkeestä sekä hänen poliittisen kasvunsa kiirehtiminen."

"Pennasen tilalle hänen Moskovaan matkustettuaan tuli lehden päätoimittajaksi Jorma Simpura, jonka toivotaan ottavan paremmin oppia SKP:n keskuskomitean linjoista ja pystyvän pätevämmiin arvioimaan poliittiset ajan kysymykset. Tarkoituksena on pitää jonkinlainen tuuletus koko kommunististen lehtimiesten ammattikunnassa. Se on näet viime aikoina pyrkinyt muodostumaan omaksi kastikseen, joka ei ole sanottavasti välittänyt puolueen johdon ohjeista. Mauri Ryömä on nimenomaan kehottanut tarttumaan lujalla kädellä piirilehtien toimituskuntiin tilanteen selvittämiseksi."

Toukokuun lopulla KU:n hallitus hyväksyi periaatteessa Pennasen eronpyynnön ja kiinnitti hänet Moskovaan kirjeenvaihtajaksi.⁵² Toimitukselle asiasta kerrottiin kaksi viikkoa myöhemmin. Perusteluina päätoimittajan tehtävien jättämiseen toimittajille kerrottiin "terveydelliset syyt" sekä tarkoitus jatkaa kirjoitustyötä.⁵³ Uudeksi päätoimittajaksi nimitettiin elokuussa Sirola-opiston opettaja Jorma Simpura.⁵⁴

⁴⁹

SKP:n keskuskomitean sihteeristön kokous (sk) 26.3.1957; SKP:n kk:n sk 9.4.1957; SKP:n kk:n sk 11.12.1957. KA. Kantola kävi myöhemmin useiden SKP:n valtuuskuntien mukana myös Moskovassa ja muuallakin. KU 3.7.1960, 5 *Sosialismin perusta rakennettu Romaniassa*. Jutun mukaan "Sihteeri Lauri Kantola mainitsi olleensa Romaniassa viimeksi vuonna 1954". Vuoden 1972 eduskuntavaaleissa Kantola sai 5 783 ääntä. (KU 5.1.1972, 7 *Seitsemän uutta SKDL:n kansanedustajaa*).

⁵⁰ Kiuru 1997, 42; Pennanen 1970, 118.

⁵¹ Suojelupoliisin raportti 30.9.1957. Pennasen mappi. SUPOA.

⁵² KU:n hallituksen kokouksen pöytäkirja 28.5.1957. KUA/KA

⁵³

KU:n toimituksen kokouksen pöytäkirja 13.6.1957. KUA/KA. Jarno Pennasen pojan Jotaarkka Pennasen mukaan hänen isänsä oli jo vuonna 1954 Neuvostoliitossa käydessään aloittanut kirjoitussarjan Ystäväni jättiläinen ja hänen isänsä

Sekä Simpuran että Pennasen nimitykset julkaistiin lyhyessä yhden palstan uutisessa pääkirjoituksen vieressä.⁵⁵ Nimitykset astuivat voimaan 1.9. Uutisessa kerrottiin, että Simpura toimi vuosina 1948-53 Vapaan Sanan toimittajana, viimeksi toimituspäällikkönä, ja vuodesta 1954 alkaen Suomen työväenliikkeen historian opettajana Sirola-opistossa. Nimitysuutisen yhteydessä oli valokuva Simpurasta, muttei Pennasesta.

Pennanen oli 50-vuotias kokenut lehtimies, kirjailija ja kulttuurin asiantuntija. Hänen toimittajan uransa oli alkanut Aamulehdestä 1924. Pennanen oli journalismin moniottelija. Ensimmäinen päätoimittajuus hänelle lankesi Kirjallisuuslehdessä 1932-39, seuraavaksi SNS-lehdessä 1946-47, Vapaassa Sanassa 1953-56 ja viimein Kansan Uutisissa 1956-57. Pennanen oli monien muiden kommunistiaktivistien tapaan jatkosodan aikana valtiollisena vankina 1943-44.⁵⁶ Suomi-Neuvostoliitto-Seura (SNS) sai vuoden 1945 puolivälissä toimittaa Yleisradiossa omaa ohjelmaa tunnin viikossa, josta viisi minuuttia oli varattu Jarno Pennasen pakinalle.⁵⁷

Pennanen saapui perheineen Moskovaan elokuun lopulla 1957. Perhe asui aluksi hotellissa, josta neuvostoviranomaiset lähettivät heidät kuukaudeksi lomalle Krimille.⁵⁸ Sisko Kiurun mukaan "Pennanen ilmestyy lehden palstoille 18.10.1957 Krimiltä lähetetyllä isolla kulttuurijutulla". Pennanen oli kuitenkin ennättänyt julkaista ensimmäisen juttunsa jo 6.10. (s.8). Se on päivätty "Moskova, syyskuulla". Pennasen ensimmäinen juttu oli teatteriarvostelu ja sen aiheena oli Moskovan "Pienen teatterin" esittämä näytelmä Niskavuoresta *Niskavuori elää Moskovassakin*.

Samana päivänä lehden etusivulla oli Neuvostoliiton uutistoimiston (SIB) välittämä uutinen, "maailmansensaatio", Neuvostoliiton avaruuteen lähettämästä ensimmäisestä satelliitista, sputnikista. Sekä Pennanen että myös Kantola olivat uutistapauksesta ulkona. Myös Kantolalta julkaistiin kuudennen päivän lehdessä juttu.⁵⁹ Se kertoi Mosfilmin ja Suomi-Filmin yhteistyönä valmistamasta Sampo-elokuvasta. Kantola oli "päättänyt pistäytyä" Mosfilmin Moskovan studioilla "kurkistaakseen miten työt ovat lähteneet käyntiin" ja "suureesta kiireestä huolimatta" hän "onnistui saamaan pienen juttelutuokion ohjaajan kanssa".

tarkoituksena oli jatkaa kirjan kirjoittamista. (Jotaarkka Pennasen haastattelu, päiväämätön. Reijo Nikkilän arkisto (RNA)).

⁵⁴ KU:n hallituksen kirje Jorma Simpuralle 9.8.1957. KUA/KA; Kiuru 1997, 42.

⁵⁵ KU 10.8.57, 4.

⁵⁶ Rentola 1994, 283; Kiuru 1997, 42.

⁵⁷ Vihavainen 1991, 40.

⁵⁸ Kiuru 1997, 42.

⁵⁹ KU 6.10.57, *Sampo-kiireitä Krimin niemimaalla ja Moskovassa*.

Pennanen jatkoi Sampo-elokuvan⁶⁰ vaiheiden seuraamista Krimiltä 9.10. päivätyllä "kirjeellään", joka julkaistiin näyttävästi neljällä palstalla sivun ylhäältä alas 18.10. Hän lähti juttukeikalle hieman hämmennyksen vallassa:

"Kun saan Mishoriin, rauhalliseen sanatorioon, sanan, että venäläissuomalainen filmausryhmä on jossain Jaltan lähistöllä filmaamassa 'Satujen sampo', minä hetkeksi tyrmistyn."

Hän saa kuitenkin samalla idean jutun vetäväksi aloitukseksi:

"Kauan kiistelty kysymys Kalevalan Pohjolan paikasta on vihdoinkin saanut ratkaisunsa. Se on löydetty kaukaa etelästä - Krimin jylhiltä vuorirannoilta."

Yllättävälle juttukeikalle lähtiessään Pennanen oli ehtinyt olla Krimillä puolitoista viikkoa "aistimassa yhtä hyvin sanatorioni persialaisten minareettien juurilla kuin vuorten rinteitä". Hän kertoo poikkeuksellisesti jutussaan myös sen, miten se käytännössä päättyi lehteen: "tri (Väinö) Kaukonen palaa Helsinkiin tämä kirje mukanaan lokakuun 13 pnä". Kirjeen yhteydessä julkaistiin kaksi valokuvaa elokuvan filmauksista. Kuvaajan nimeä ei ollut näkyvissä.

Kontikin purjehdusta

"Kun Arvo Turtiainen kuuli, että me asetumme pitemmäksi aikaa Neuvostoliittoon, asumaan omassa huoneistossamme, elämään tavallista neuvostokansalaisen elämää (kuitenkin ja tietenkin suomen kansalaisina!), huudahti hän: 'Voi..., sanaa ei voi lasten tähden toistaa, ne osaavat sen muutenkin)! Sehän on kuin lähtisit Kontikilla yli Tyynen valtameren!'"

Lainaus on ensimmäisestä "Penn: Moskovalaiseni" -pakinasta.⁶¹ Siitä käy selvästi ilmi, ettei alku ollut kovinkaan helppoa. Samalla Pennanen ensimmäistä kertaa ilmaisee oman avuttomuutensa Neuvostoliiton ymmärtämisessä:

"Kaikki hyvätkin vertaukset ontuvat. Moskovalaista huoneistoa ei tietenkään voi verrata Kontikiin, mutta meidän purjehdustaitoamme neuvostoelämässä kyllä tyynen meren lautalla purjehtimiseen."

Pakinassa kerrotaan, miten Pennaset ensin majoitettiin hotelliin ja pian sen jälkeen poliklinikalle lääkärintarkastukseen.

"Ja kun meidän sydämemme, keuhkomme ja sisälmyksemme oli kultavaa'alla punnittu, heilui vaaka hetken, kunnes kuppimme painui Krimille asti Mishoriin."

60

Yhteistyöelokuva Sampo (1959) tehtiin sosialistisen realismin jäykimpien kaavojen mukaan. Sampoa on arvioitu muun muassa seuraavasti. "Muuan kankeimpia yhteistyöelokuvia. - - Mahtipontisesti lavastettu, kömpelösti trikkikuvattu, suureellisesti näytelty ja raskaan satufantasian muotoon puettu eepos ei vielä kukaan naurata edes tahattomasti." (HS 3.3.1999, D11) ja "Mikäli haluatte, että nuorisopysyy yhä kiinnostuneena Kalevalasta, älkää missään nimessä näyttäkö heille tätä suomalais-neuvostoliittolaista yhteistyönä syntyneitä elokuvia. - - Kummallista, että vielä Sammonkaan näkemisen jälkeen ihmiset eivät pystyneet ennustamaan Neuvostoliiton tulevaa romahtamista." (Keskisuomalainen 3.3.1999, 31). KU:n Moskovan-kirjeenvaihtajan Aarre Nojosen (1960-1964) jutussa KU 21.2.1961,7 *Kulttuurivaihto ja yhteistyöfilmit* (2,a) ohjaaja Romanovski vastasi lehtimiesten tiedusteluihin yhteistyöfilmeistä, että "Niiden valmistus on erittäin monimutkaista - -. 'Se ei ole sitä teknillisessä vaan ideologisessa mielessä. Niiden valmistamisessa on useimmin enemmän riitaa kuin yhteistyötä', totesi hän suorasukaisesti."

⁶¹ KU 5.11.57, 6.

Pakinasta saa sellaisen käsityksen, että viranomaiset perustelivat kylpylähoitoa Pennasten heikolla terveydellä. Heille oli kenties luvattu, että oma asunto löytyy loman jälkeen, koska Pennanen kirjoittaa, että

"Kun me kuukauden kuluttua tulimme takaisin Moskovaan, ei uutta asuntoa vielä ollut."

Heidät majoitettiin kolmannen kerran Gastinitza Sovjetskajaan. Asuntoa odotellessaan Pennanen syventyi muun muassa paikalliseen televisio-ohjelmistoon:

"Esitelmä televisiossa on oikeastaan aika epäkuullinen, mutta tuntuu hyvältä katsella älykkäitä kasvoja ja välillä karttakepin osoittamia kaavoja tai piirustuksen yksityiskohtia. Ja erinomaista on, kun ohjelmanumeroiden, ainakin tärkeimpien vaihdosten kuulutusta seuraa tauko, jonka aikana vain ohjelman nimi väreilee - niin kauan, että kaikki perheenjäsenet ennättävät kokoontua, vieläpä voidaan naapurikin hakea katsomaan."

Kirjoittaessaan Pennanen varoi selvästi koko ajan antamasta liian kielteistä kuvaa. Hän halusi varmistaa, ettei hänen tekstiään vain ymmärrettäisi tai tulkittaisi väärin:

"Ei silti, että täällä kannattaisi hakea (naapureita, T.U.) . Televisioantenneja kasvaa kuin kaislaa Moskovan ja sen ympäristöjen katoilla."

Asunto ongelma ratkesi jo muutaman päivän päästä. Uudessa pakinassaan⁶² Pennanen kirjoittaa:

"Maanantaina täppäsi. Meille vilautettiin kahta asuntoa niistä kahdestasadasta, jotka tänään valmistuivat. Tai oikeastaan yhtä niistä - -."

Siis vilautettiin kahta vai vai vain yhtä? Miksi tällainen epävarmuus? Kenties viranomaiset olivat aluksi luvanneet näyttää kahta, mutta antoivatkin sitten lopuksi vain yhden vaihtoehdon.

Myöhemmin pakinassaan Pennanen muuttaa alun hivenen kriittistä suhtautumistaan selvästi myönteisemmäksi, jopa Neuvostoliittoa ylistäväksi:

"Katsellessani ja kuunnellessani päivä päivältä jatkuvaa televisioesitelmien, sanomalehtiartikkelien, aikakauslehtien, kerhojen, yliopistojen, koulujen, maan keinotekoiselle kiertolaiselle ja avaruusrakettien ongelmalle osoittamaa asiallista huomiota ajattelen jälleen: määrä muuttuu laaduksi: sosialistinen ihminen valloittaa kosmoksen."

Myöhemmin hän jatkaa vielä:

"Sellainen on tämä maa. 'Valtava lokakuu' kuohuu yhä sen jokaisessa solussa, mutta ei menneisyyden suloisena unena, vaan mahtina, joka kantaa tulevaisuuteen."

Keskustan tornitalosta tuli noin 20 vuodeksi Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajan asemapaikka.⁶³

Pennaselta julkaistiin 5.11. myös ensimmäinen uutisjuttu *Mammuttitaidenäyttely avattiin Moskovassa* sekä politiikan taustajuttu *10 000 henkilöä juhlaistunnossa*. Samassa lehdessä oli vielä Lauri Kantolankin ennakkojuttu lokakuun vallankumouksen juhlintaan valmistautuvasta Moskovasta *Juhla-asuinen Moskova valmis lokakuun juhlaan*. Vallankumouksen 40-vuotisjuhlinta toimi myös Pennasen ja

⁶² KU 7.11.1957, 6.

⁶³ Kiuru 1997, 42.

Kantolan vahdinvaihtoseremoniana. Sen jälkeen Kantolan signeerauksia ei enää näkynyt Kansan Uutisissa muuta kuin vain poikkeuksellisesti.⁶⁴

Leppoisaa uutistahtia

Ensimmäisen varsinaisen työkuukautensa aikana 5.11.- 5.12.1957 Pennanen teki yhteensä seitsemän juttua. Ne keskittyivät lokakuun vallankumousjuhlinnan päiviin, poikkeuksena oli ainoastaan Yrjö Sirolan tuhkauurnan luovutus.⁶⁵

Heti alusta alkaen Pennanen työtahti oli varsin leppoisa. Esimerkiksi joulukuussa julkaistiin ainoastaan kaksi juttua.⁶⁶ Toinen käsitteli tieteellisen tutkimuksen painatusluvan myöntämistä (väitöstilaisuutta) ja toinen Suomen itsenäisyyden juhlintaa Moskovassa.

Väitöstilaisuuden aiheena olivat ruhtinas Potemkinin Donin ja Dneprin varsille pystyttämät pahviset kulissit. Aihe oli lännessä tuttu ja neuvostoliittolaisittain hyvin arka. Potemkinin kulisseja on käytetty venäläisen ja neuvostoyhteiskunnan metaforina.⁶⁷ Väitöstilaisuudessa korostettiin, että ruhtinas perusti myös todellisia kaupunkeja, kuten Odessan ja Sevastopolin. Pennanen kirjoittaa, että

"On varsin opettavaa nähdä, että vähäpätöisen saksalaisen diplomaatin, Helbigin keisarinna Krimin matkasta tekemä ilkimielisyys, joka siirtää juhlien lavastukset etelä-Venäjän todellisen rakentamisen tilalle, on määrännyt ruhtinaan koko jälkimaineen."

Suomen itsenäisyysjuhlassa suurlähettiläs Eero A. Wuori sanoi muun muassa, että "Ystävyyttä ei rakenneta valmiiksi lyhyessä ajassa, jos ajatellaan realistisesti, mutta lyhyemmässäkin ajassa voimme merkitä suuria edistysaskeleita maittemme välisissä suhteissa". Ystävyysliturgiassa oli siis erotettavissa vielä kriittisiä äänenpainoja ainakin vuonna 1957.

Pennanen ilmestyi KU:n sivuille seuraavan kerran tammikuun alussa, yli kolmen viikon tauon jälkeen. Uudenvuoden vaihtumista Moskovassa Pennanen referoi lehtikatsauksessaan seuraavaan tapaan:

"Uudenvuoden ensimmäiset lehdet, sanomalehdet, ovat täynnä kansanomaisen koristeellisia piirroksia Kremlin torneista ja kelloista, pakkasukosta, uudenvuoden lapsesta ja tietenkin kiitävistä ja hymyilevistä Sputnik-parista." - - "Sovetskaja Kulturassa uuden vuoden lapsi kiipeää tikapuille piirtämään sirpin ja vasaran kuuhun, toisessa kuvassa avaruusposteljooni kuljettaa hymyilevälle kuunsirpille Pravdan numeron. Samalla tehdään hyväntahtoista pilaa lännen sota- ja rakettivarustelusta --."

⁶⁴

Esimerkiksi KU 5.12.1958, 4 *Siperiasta teollisuusjättinä*. Koko Pennanen kirjeenvaihtajakauden aikana KU:n urheiluosastossa ilmestyi silloin tällöin Moskova (KU) -tai kirjeenvaihtajaltamme -signeerattuja juttuja, esimerkiksi 12.1.1960, 8 *Uusia nimiä Alma Atan mestaruusluistelussa ja 24.11.59, 8 Nln kiekkoilijoiden nopeus ja tarkkuus tällä hetkellä vailla vertaa*. Juttujen tyyli viittaa vahvasti Lauri Kantolaan.

⁶⁵ KU 21.11.1957, 10 *Yrjö Sirolan tuhkauurna luovutettiin eilen Moskovassa suomalaisille, Uurna tänään klo 18.45 H:gissä*.

⁶⁶ KU 8.12.1957, 9 *Potemkinin kulissit - väärä sananparsi* ja KU 8.12.57, 10 *Ystävyysjuhla Moskovassa*.

⁶⁷ Ks. esimerkiksi Vihavainen 1991, 234.

Keväällä 1958 Pennanen seurasi muun muassa Euroopan taloudellisen komission pääsihteerin Sakari Tuomiojan Moskovan vierailua.⁶⁸ Samaan aikaan, kun Hruštšov kertoi kollektiivisen talousjärjestelmän siihen asti laajimmasta muutoksesta maataloudessa, Pennanen odotti Tuomiojaa turhaan lentokentällä:

"Lentokone ei kuitenkaan illalla päässyt laskeutumaan."

Pennanen ei kertonut vielä seuraavassa Tuomioja-jutussaankaan syytä, miksi lentokone ei päässyt laskeutumaan.⁶⁹ Hän käytti vain epämääräistä kiertoilmausta "lentoesteiden takia". Saman päivän lehteen Pennanen teki taustajutun maatalousuudistuksen aiheuttamasta keskusteluaallosta⁷⁰. Uudistuksessa maatalouskoneiden omistus siirtyi kone- ja traktoriasemilta kolhooseille. Pennanen tulkitsee vilkasta keskustelua seuraavasti:

"Tästä uudistuksesta Neuvostoliiton kaikissa kansalaispiireissä, kaikissa järjestöissä ja kaikissa sanomalehdissä käytävä keskustelu osoittaa jälleen **neuvostoyhteiskunnan väärentämätöntä demokraattista luonnetta.**"⁷¹

Pennanen kevään journalistiseen antiin kuului ensimmäinen naistenpäiväjuttu⁷². Se on samalla hyvä esimerkki tarkkoja tilastollisia numeroja sisältävästä "tuotantoluku"-journalismista. Kolmelle palstalle levitetystä lyhyehkössä jutussa on yhteensä 30 eri lukua.

"Neuvostoliitossa on 1473 naiskuvaamataiteilijaa ja 1160 naisarkkitehtia, 649 naiskirjailijaa, 154 naissäveltäjää. Kaiken kaikkiaan 1091000 naista on saanut ansioistaan kunniamerkin tai mitalin." - - "Neuvostoliitossa onkin tällä hetkellä 55187 äitisankaria, joista jokainen on synnyttänyt ja kasvattanut vähintään 10 lasta."

⁶⁸ KU 2.3.1958, 14 *Tuomioja ei päässyt perille.*

⁶⁹ KU 4.3.1958, 10 *Tuomioja Moskovassa, Keskustelee NL:n panoksesta ECE:hen.*

⁷⁰

KU 4.3.1958, 10 *Uusi toimenpide - uusi kehitysaskel, Koneasemien purkamisesta koko maata käsittelevä keskustelu NL:ssa.*

⁷¹

Käytännössä kone- ja traktoriasemien lakkauttaminen oli fiasko. Moottori- ja traktoriasemat olivat toimineet valtion ja puolueen vahtikoirina kollektiivimaataloudessa. Niiden lakkauttaminen lisäsi kolhoosien vapautta, mutta samalla tilojen varallisuus laski, koska ne joutuivat itse sijoittamaan pääomiaan koneiden ja tarvikkeiden hankintaan. Traktorinkuljettajat ja mekaanikot eivät halunneet kolhoositalonpojiksi ja he lähtivät kylistä. "Uudistus" oli osa Hruštšovin maataloustuotannon lisäämiseen tähtävää ohjelmaa, jossa oli useita muitakin epäonnistumisia. Hän markkinoi esimerkiksi voimakkaasti maissia ja sitä alettiinkin hänen vaatimuksestaan viljellä myös täysin viljelylle sopimattomilla alueilla. Hruštšov sai innostuksensa takia kansan suussa pilkkanimen "kukuruza" eli maissi. (Jungar 1986, 453 - 454.) Lukijoiden kirjeet kuuluivat neuvostolehdistön kulisseihiin. Kriittistä keskustelua esiintyi yleensä vain vähäpätöisistä aiheista. Monet lukijan kirjeiden ryöpyt olivat ennalta sovittuja ja tähtäsivät tukemaan poliittisen johdon käynnistämää kampanjoita. Smithin (1976, 419) mukaan lehdet myös harkiten ärsyttivät lukijoita "provosoivilla jutuilla" joiden tarkoituksena oli saada ihmiset kirjoittamaan kirjeitä. Tämän jälkeen vastauksia manipuloitiin niin, että keskustelu velloi tyhjänpäiväisenä vuositolkulla. Aiheina olivat esimerkiksi alkoholismi, tulisiko aviomiesten auttaa vaimojaan kotitöissä ja ostoksilla entistä enemmän. Smith (1976, 420) kertoo vielä että toimittajat ja puolueaktivistit tehtaillivat myös itse innostuneita kirjeitä, jotka sitten pantiin tavallisten työläisten tai intellektuellien allekirjoitettaviksi. Erään entisen Literaturnaja Gazetan toimittajan mukaan "Heillä oli luettelo ihmisistä, joille saattoi soittaa ja - jotkut heistä olivat hyvin tärkeitä kirjoittajia - ja me yksinkertaisesti kerroimme heille mitä puolue odotti heidän sanovan."

⁷²

KU 8.3.1958, 4 *Ei koeputkilapsia mutta Sputnikeja, Neuvostonaisten toiminta-alue yhteiskunnassaan mittaamattoman laaja.*

Uusi Suomi saapui Moskovaan

Huhtikuun lopussa 1958 Pennanen sai seurakseen Moskovaan Uuden Suomen (US) ensimmäisen Moskovan kirjeenvaihtajan, 27-vuotiaan Arne Tannisen. Tannisen nimitys Moskovaan oli Uudessa Suomessa merkkitaipaus. Saihan lehti ensimmäisenä pohjoismaalaisena ei-kommunistisena viestintävälteenä neuvostoviranomaisilta luvan oman kirjeenvaihtajansa lähettämiseen Moskovaan. Uusi Suomi julkaisi Tannisen nimityksen ja hänen lähtönsä Moskovaan näyttävästi kuvien kera etusivuillaan 9.4.1958 ja 26.4.1958.

"Uusi Suomi on päättänyt maan ensimmäisenä suurlehtenä lähettää oman kirjeenvaihtajan Moskovaan. Neuvostoliiton ulkoministeriön nyt annettua suostumuksensa hankkeen toteuttamiseen matkustaa ulkomaanosastomme toimittaja Arne Tanninen Moskovaan heti kun hänen siellä oleskeluunsa liittyvät käytännölliset matkavalmistelut on saatu suoritetuiksi."⁷³

"Neuvostoliiton ulkoministeriön annettua suostumuksensa Uuden Suomen päätökseen lähettää vakinainen kirjeenvaihtaja Moskovaan matkusti tehtävään määrätty ulkomaanosastomme toimittaja Arne Tanninen eilen junalla Neuvostoliiton pääkaupunkiin."⁷⁴

Tannista olivat Helsingin rautatieasemalla saattamassa Neuvostoliiton Helsingin suurlähetystön sanomalehtiattashea V.V.Andreev ja Uuden Suomen v.t. päätoimittaja Matti Autio. Ratkaisevassa roolissa oli kuitenkin Uuden Suomen vastaava päätoimittaja Eero Petäjäniemi⁷⁵, joka oli heti päätoimittajaksi nimitettyään pyytänyt Neuvostoliiton viranomaisilta lupaa oman Moskovan kirjeenvaihtajan lähettämiseen.⁷⁶ Monet Moskovan-kirjeenvaihtajuuden käytännön järjestelyt jäivät tosin keväällä 1958 Aution hoidettavaksi, koska Petäjäniemi oli silloin pitkällä Amerikan matkalla.⁷⁷

Mutta miksi juuri Tanninen päätyi ensimmäisenä Uudesta Suomesta Moskovaan? Petäjäniemi oli käskenyt nuoren ulkomaantoimittajansa yllättäen luokseen keväällä 1958. Tanninen oli odottanut kovaa puhuttelua, mutta sen sijaan Petäjäniemi oli yllättäen kysynyt, lähtisikö Tanninen Moskovaan kirjeenvaihtajaksi. Petäjäniemi oli saanut vain puoli tuntia aikaisemmin tietää Neuvostoliiton suurlähetystöstä, että yli vuoden verran esitettyihin pyyntöihin oli viimein suostuttu. Päätoimittaja halusi heti antaa lähetystölle Moskovan-kirjeenvaihtajansa nimen. Tanninen sai viisitoista minuuttia aikaa harkita

⁷³ US 9.4.1958, es *Uudelle Suomelle Moskovaan oma vakinainen kirjeenvaihtaja*.

⁷⁴ US 26.4.1958, es *Kirjeenvaihtajamme Moskovaan*.

⁷⁵

Eero Petäjäniemi (1907-1974) oli ennen Uuden Suomen päätoimittajuutta ollut muun muassa Ilta-Sanomien päätoimittajana sekä Helsingin Sanomien ulkomaankirjeenvaihtajana. Hän oli aloittanut toimittajan työn HS:n ulkomaanosastolla 1933 ja oli lehden Berliinin-kirjeenvaihtajana 1933-44 sekä Lontoon-kirjeenvaihtajana 1946-49. Lisäksi hän oli erikoiskirjeenvaihtajana Pariisin rauhankonferenssissa 1946 ja Dagens Nyheterin Helsingin-kirjeenvaihtajana 1945 ja The New York Timesin Helsingin-kirjeenvaihtajana 1949-57. Helsingin olympialaisten sanomalehdistön ja tiedotusosaston päällikkönä hän oli 1951-52. Ilta-Sanomien päätoimittajana hän oli 1949-1956 ja Uuden Suomen päätoimittajana 1956-67. (Inventointiluettelo 602:293/Eero Petäjäniemen arkisto (EPA)/KAN.

⁷⁶ Tannisen haastattelu 11.10.1995; Tanninen 1996, 25.

⁷⁷ Autio Tanniselle 23.12.1959. Kansio 22. Uuden Suomen arkisto (USA)/KAN.

asiaa. Hänellä oli valtiotieteen opinnot hivenen kesken, kotona odotti vaimo ja kolmen kuukauden ikäinen lapsi eikä hän osannut sanaakaan venäjää.⁷⁸

"Siinä tilanteessa ja sinä aikana Uusi Suomi tarvitsi henkilön, jolla ei ollut minkäänlaista taustaa, satuin olemaan tarpeeksi lähellä ja olin sopivan hullu ottaakseni sen vastaan."⁷⁹

Tanniselle ei ollut ehtinyt vielä kertyä poliittisia rasitteita niin kuin melkein kaikille muille Uuden Suomen toimittajille. Hän oli sopiva myös Neuvostoliiton suurlähetystölle. Ennen Moskovaan menoaan Tanninen ei ehtinyt juuri kielitaitoaan kartuttaa, mutta luki muun muassa Göran Schildtin (1954) reportaasikirjan ja ex-kommunistin Arvo "Poika" Tuomisen (1956) paljastuskirjoja.

Schildt vietti Neuvostoliitossa kolme viikkoa 11.12.1953-1.1.1954 Svenska Dagbladetin reportterina. Hän kertoo, että "matkani tarkoituksena oli toisaalta laajaperäiseksi suunniteltu sanomalehtiselostus, toisaalta kosketuksen saaminen Neuvostoliiton jokapäiväisen elämän psykologiseen todellisuuteen" ja "ollenkaan kiinnittämättä huomiota huhuihin ja kaikkeen sellaiseen, minkä paikkansapitävyyttä ei voi tarkistaa ja mitä Venäjältä nykyisin kuulee, olen päättänyt vain mahdollisimman yksinkertaisesti, naiivisti kertoa, mitä itse näin ja kuulin Neuvostoliitossa sekä millaisen vaikutuksen sikäläiset elämykseni minuun tekivät".⁸⁰ Schildtin reportaasikirja *Kolme viikkoa Neuvostoliitossa* kertoo monin esimerkein lännen ja Neuvostoliiton ideologisista eroista sekä antaa monipuolisen ja kriittisen kuvan etenkin Neuvostoliiton kulttuuritodellisuudesta: teatterista, rakennustaiteesta, museoista ja maalaustaiteesta. Schildt vieraili Moskovan lisäksi Stalingradissa, Leningradissa ja Armeniassa.

"Yksi asia, mitä venäläiset eivät voi ymmärtää, on meillä harjoitetun vapaan yhteiskunta-arvostelun muoto. Jos ranskalaiset sanomalehdet kertovat ihmisiä paleltuvan kuoliaaksi Pariisin siltojen alla tai amerikkalainen kirjailija kuvaa neekerin lynkkausta, se katsotaan suorastaan ennen kuulumattomaksi myönnötykseksi ja päivänselväksi todistukseksi siitä, että kapitalististen maiden yhteiskunnat ovat hajoamistilassa. Ei Venäjän lehdillä ole koskaan kertomista sellaisesta, että ihmisiä paleltuisi kuoliaaksi neuvostoliitossa, että heitä syytä vainottaisiin tai heitä menehtyisi työleireissä - jo se, että rupeaisi omasta aloitteestaan sellaisesta puhumaan noin miesten kesken, tietäisi petturuutta yhteistä asiaa kohtaan, minkä vuoksi sellaisilta puuttuu psykologista maaperää. On totuttu tyytymään kaikkeen, pysymään vaiti, alistumaan."⁸¹

Suomessa oli lyhyen ajanjakson sisällä julkaistu muitakin lähihistoriaa koskettelleita teoksia, joissa suhtauduttiin aiempaa kriittisemmin Neuvostoliittoon, muun muassa Yrjö Soinin sotasyllisyyskuvaus "Kuin Pietari hiilivalkealla", Unto Parvilahden "Berijan tarhat", Yrjö Niiniluodon "Mitä on olla suomalainen" ja Jussi Talven "Elän Venäjän varjossa".⁸²

⁷⁸ Tannisen haastattelu 11.10.1995; Tanninen 1996, 23 - 25.

⁷⁹ Tannisen haastattelu 11.10.1995; ks. myös Tanninen 1996, 25.

⁸⁰ Schildt 1954, 5 - 6.

⁸¹ Schildt 1954, 131 - 132.

⁸² Suomi 1992, 95.

Petäjaniemen strategia

Petäjaniemen strategiana oli kehittää Uudelle Suomelle maan kattavin ulkomaankirjeenvaihtajaverkosto. Tannisen saaminen Moskovaan oli Petäjaniemelle merkittävä voitto ja US:lle selvä kilpailuetu Helsingin Sanomiin nähden. Helsingin Sanomat lähetti ensimmäisen Moskovan-kirjeenvaihtajan Moskovaan vasta 1975.⁸³

"Kun tämä aloite (Moskovan-kirjeenvaihtajuus, T.U:n lisäys) on toteutettu, on Uudella Suomella laajempi kotimaisin voimin hoidettu kirjeenvaihtajaverkko kuin millään muulla suomalaisella sanomalehdellä. Meillä on ennestään oma edustaja Tukholmassa, Kööpenhaminassa, Lontoossa, New Yorkissa, Pariisissa ja Bonnissa. Moskovan-kirjeenvaihtajamme liittyy tähän ketjuun uuden renkaan erityisesti Suomen kannalta sekä poliittisesti että taloudellisesti mitä tärkeimmällä taholla." ⁸⁴

US perusteli Tannisen nimitysuutisen yhteydessä varsin seikkaperäisesti suomalaisten kirjeenvaihtajien lähettämistä ulkomaille:

"Uuden Suomen tekemä päätös merkitsee huomattavaa askelta pyrkimyksissämme ulkomaanosastomme toiminnan laajentamiseksi ja kehittämiseksi. Tähän saakka kaikki Neuvostoliittoa koskeva uutisaineistomme on saapunut ulkomaisten kirjeenvaihtajien ja uutistoimistojen välityksellä. Se kaipaa täydennystä. Lähettäessämme oman kirjeenvaihtajan Moskovaan pidämme silmämääränämme valottaa nimenomaan suomalaisia lukijoita kiinnostavia puolia Neuvostoliiton oloissa ja tapahtumissa. Kokemus on - niin kuin kaikissa toimituksissa hyvin tiedetään - osoittanut, että vieraiden maiden elämästä ja tapahtumista voi suomalaiselle lukijakunnalle kiinnostavimmin ja parhaiten kertoa suomalainen sanomalehtimies."

Samassa yhteydessä lehti perusteli Moskovan-kirjeenvaihtajapisteiden tärkeyttä:

"Uuden Suomen päätökseen ovat lähinnä vaikuttaneet seuraavat kaksi seikkaa: Moskova on yksi tämän hetken maailmanpolitiikan polttopisteitä. Siellä tapahtuvat ratkaisut vaikuttavat oleellisesti kansainväliseen politiikkaan ja ansaitsevat näin ollen tarkkaa seuraamista. Toisaalta Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kannalta on mitä tärkeintä, että molempien maiden lukijakunnalle voidaan välittää asiallisia ja oikeita tietoja. Lähettäessämme kirjeenvaihtajan Moskovaan haluamme omalta kohdaltamme edistää tätä luonnollista ja oikeaa pyrkimystä."

Vuoden 1959 marraskuussa Uusi Suomi ylpeästi mainosti itseään lehdessään, että "sen oma ulkomainen kirjeenvaihtajaverkko on laajempi kuin millään muulla suomenkielisellä sanomalehdellä". Koko sivun mainoksessaan US kertoi lukijoilleen, että sillä oli "suomalaiset 'tuntosarvet' maailman turuilla".⁸⁵

Ennen uusien omien ulkomaankirjeenvaihtajien lähettämistä Petäjaniemi oli ennättänyt solmia uutissopimuksia muun muassa brittiläisen Observer Foreign News Servicen kanssa.⁸⁶

⁸³ Ks. lisää Helsingin Sanomien Moskovan-kirjeenvaihtajuudesta s. 248 - 250.

⁸⁴ US 9.4.1958. *Uudelle Suomelle Moskovaan oma vakinainen kirjeenvaihtaja.*

⁸⁵ US 16.11.1959, 8 *Maailmassa tapahtuu, Uusi Suomi kertoo sen lukijoilleen.*

⁸⁶ US 28.12.1956, es *Uusi Suomi laajentaa ulkomaanpalveluaan, yhteistyö Observerin kanssa solmittu.*

Neuvosto-diplomaatin tuntemisesta etua

Tähän asti ei ole ollut selvää, miksi nimenomaan Petäjäniemen onnistui ensimmäisenä lähettää oma kirjeenvaihtajansa Moskovaan. Yksi selitys voisi olla se, että Neuvostoliiton Helsingin-suurlähetystössä oli asianhoitajana Petäjäniemen vanha tuttu Berliinin-kirjeenvaihtajuuden ajoilta, Ivan Filippov. Petäjäniemi kirjoitti ystävälleen Ada Nornalle Milanoon 17.11.1958, että:

"Ivan Filippov, jonka muistanette Berliinistä Tassin toimittajana, se pieni pikisilmäinen ruski, on nyt täällä Neuvostoliiton suurlähetystössä asianhoitajana. Välimme ovat nyt paremmat kuin 20 vuotta sitten Berliinissä."⁸⁷

Petäjäniemen kirje suurlähettiläs Lebedeville vihjailee samaan suuntaan:

"Minulla on ilo ilmoittaa teille, että parantaakseen Neuvostoliiton asioiden tuntemusta maassamme ja lähentääkseen molempien maiden välisiä ystävällisiä suhteita on Uusi Suomi päättänyt lähettää oman pysyvän kirjeenvaihtajansa Moskovaan. Tämä kysymys on ollut esillä jo pitemmän aikaa, mutta vasta saatuani rohkaisua siihen Teidän suurlähetystönne taholta, olen uskaltanut ottaa asian tosimelessä esille."⁸⁸

Pentti Poukka vahvisti haastattelussa, että Moskovan-kirjeenvaihtajahanketta oli ajettu pitkään, mutta Petäjäniemen lähetystösuhteista hän ei tiennyt.⁸⁹ Pentti Poukka oli vuonna 1957 Uuden Suomen kauppa- ja talousosaston päällikkönä. Hänet nimettiin Uuden Suomen päätoimittajaksi Eero Petäjäniemen rinnalle vuonna 1964 Kauppalehden päätoimittajan paikalta.⁹⁰ Kokoomus ei ollut 1960-luvun alussa tyytyväinen päätoimittaja Eero Petäjäniemen johtaman Uuden Suomen linjaan. Johtokunnan työvaliokunnan kokouksessa todettiin lokakuussa 1961, että "Uusi Suomi ei nykyisellään ole täyttänyt puolueen pää-äänenkannattajalle asetettavia vaatimuksia".⁹¹ Poukan tehtävänä oli reivata lehteä lähemmäs kokoomusta.

Monet muutkin seikat olivat olleet suosiollisia. Suomalaisten päätoimittajien Neuvostoliiton vierailu oli antanut arvokasta henkilökohtaista kontaktia aivan Neuvostoliiton ylimpään johtoon asti. Petäjäniemi sai myös helposti Uuden Suomen päättävät elimet Moskovan-kirjeenvaihtajuuden taakse muun muassa kilpailusyihin vetoamalla.

⁸⁷

Petäjäniemi Ada Nornalle 17.11.1958. Kansio 1. EPA/KAN. Samassa kirjeessä Petäjäniemi kertoo, että "hartain toiveeni on päästä vielä kerran kirjeenvaihtajaksi jonnekin". Käytännössä näin ei koskaan käynyt, mutta Petäjäniemi helpotti päätoimittajakaudellaan kaukokaipuutaan monilla pitkillä ulkomaanmatkoillaan, muun muassa Neuvostoliittoon, ks. enemmän s. 123.

⁸⁸ Petäjäniemi suurlähettiläs Lebedeville 21.1.1958. Kansio 22. USA/KAN.

⁸⁹ Poukan haastattelu 26.10.2000.

⁹⁰

Ensimmäisen kerran Poukan nimitys oli esillä lehden johtokunnassa 20.12.1963. USA/KAN. Päätoimittajien työnjako vahvistettiin 29.1.1964 kokouksessa, siten että Petäjäniemelle kuuluivat kulttuuri-, ulkomaan- ja urheiluasiat sekä Poukalle kaikki muut toimitukselliset asiat. USA/KAN.

⁹¹ Uuden Suomen johtokunnan työvaliokunnan pöytäkirja. 5.10.1961. Liite 1. 30.9.1961. USA/KAN.

Petäjaniemi oli ilmoittanut jo 7.1.1958 Uuden Suomen neuvottelukunnalle ja 16.1.1958 Uuden Suomen johtokunnan työvaliokunnalle, että Neuvostoliiton suurlähetystöstä oli näytetty vihreää valoa Moskovan-kirjeenvaihtajan lähettämiseksi.⁹² Neuvottelukunnan mukaan Moskovan-kirjeenvaihtajuus oli tärkeä nimenomaan kilpailullisista syistä: "Pidettiin suotavana, että Neuvostoliittoon lähetettäisiin joka tapauksessa oma mies, sillä ellei Uusi Suomi sitä tee, niin muut ehtivät ensiksi."⁹³ Asiaan palattiin seuraavan kerran huhtikuussa 1958, jolloin tuli myös ilmi, että Yleisradio oli tehnyt Uudelle Suomelle yhteistyötarjouksen.⁹⁴ Näin Aarne Tannisesta tuli Yleisradion ensimmäinen Suomesta varta vasten Moskovaan lähetetty avustajakirjeenvaihtaja. Yleisradion ohjelmajohtajan Jussi Koskiluoman allekirjoittaman kirjeen mukaan jutut oli määrä nauhoittaa Neuvostoliiton radiossa, josta ne toimitettaisiin Helsinkiin nauhoina lentoteitse tai kiireisissä tapauksissa linjateitse. Saamistaan jutuista Yleisradio suorittaisi korvauksen määrän mukaan sekä Tanniselle että Uudelle Suomelle.⁹⁵

Samassa neuvottelukunnan kokouksessa annettiin myös Moskovan-kirjeenvaihtajan työlle suuntaviivoja, jotka oli selvästi tulkittavissa itesesensuurin vaatimuksiksi:

"Kokous oli sitä mieltä, että kirjeenvaihtajan olisi näin aluksi keskityttävä lähinnä virallisluontoisten uutisten antamiseen." ⁹⁶

Tanninen kertoi haastattelussa, että hän sai Petäjaniemeltä evästykseksi yleisohjeen: "Varo kirjoittamasta itseäsi ulos."⁹⁷ Tämä on myös selkeästi itesesensuuriin liittyvä kehotus.

Omat lähtöajatuksensa Tanninen muistaa seuraavasti:

"Muistan kun lähdin sinne. Sain runsaasti neuvoja. Muistan erityisesti yhden neuvon. US:n vanha toimittaja Sopanen istui pöytänsä takana ja imaisi piippuaan: Paneudu nyt sitten tähän asiaan, vihollisen historia ja kieli täytyy osata. Päätin, etten julista Neuvostoliittoa viholliseksi kuin ystäväksikään. Valtava yhteiskunnallinen kokeilu, suurvalta, jolle me olimme hävinneet kaksi sotaa minun elinikäni aikana. Yritin lähestyä ilman ennakoasenteita niin paljon kuin mahdollista."⁹⁸

92

US:n johtokunnan työvaliokunnan kokous 16.1.1958. Johtokunnan pöytäkirjat. USA/KAN; Uuden Suomen neuvottelukunnan kokouksen pöytäkirja 7.1.1958. Kansio 3. EPA/KAN.

93 Uuden Suomen neuvottelukunnan kokouksen pöytäkirja 7.1.1958. Kansio 3. EPA/KAN.

94 Uuden Suomen neuvottelukunnan pöytäkirja 14.4.1958. Kansio 3 EPA/KAN.

95 Koskiluoman kirje toimituspäällikkö Matti Autiolle 21.4.1958. Kansio 22. USA/KAN.

96

Jo heti sotien jälkeen Suomen sensuuriviranomaiset olivat kehottaneet lehtiä kuvaamaan sosialististen maiden sisäisiä oloja vain sikäläisen virallisen materiaalin pohjalta. (Vihavainen 1991, 37.)

97 Tannisen haastattelu 11.10.1995.

98 Tannisen haastattelu 11.10.1995.

Uuden Suomen toimituksen lähipiirissä oli myös epäilijöitä, kuten lehden avustaja V.A.Koskenniemi, jolle Matti Autio joutui erikseen perustelemaan Moskovan-kirjeenvaihtajan lähettämistä. Autio huomautti, että tarpeen tullen kirjeenvaihtaja voidaan myös kutsua takaisin kotiin.⁹⁹

Tannisen lähtöä aikaistettiin jonkin verran Moskovan toivomuksesta. Hän saapui Moskovaan jo ennen vappua 1958. Taustalla vaikutti se, että Kekkonen valtiovierailun oli määrä alkaa 22.5., ja Tannisen haluttiin oppivan siihen mennessä perusrutiinit. Moskovan-kirjeenvaihtajapisteiden perustamisen käytännön asioita hoidettiin varsin korkealla tasolla, muun muassa valuutta-asiat menivät tuon ajan tapaan Suomen pankin pääjohtajan Klaus Wariksen päätösten kautta.¹⁰⁰

Petäjaniemen ohjailua

Uuden Suomen arkistoon on taltioitunut Tannisen Moskovan urakan alkuajoilta runsaasti Tannisen ja Eero Petäjaniemen välistä kirjeenvaihtoa, jota ei ole aiemmin julkaistu missään. Kotitoimituksen tarkasta ohjeistuksesta ja etenkin Petäjaniemen kanssa käymästään tiivistä kirjeenvaihdosta Tanninen ei maininnut muistelmakirjassaan (1996) eikä haastattelussa (1995). Kirjeenvaihto käytiin pääosin kuriiripostin välityksellä. Mielenkiintoisen kirjeenvaihdon mukaan Petäjaniemi seurasi ja ohjasi henkilökohtaisesti tarkkaan suojattinsa työskentelyä. Hän oli vaatinut Tannista itesesensuurin tielle jo ennen tämän Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkua ja muistutti itesesensuurin tärkeydestä uudestaan vähän väliä. Tannisen kirjeet puolestaan kertovat hyvin, miten hankalaa työskentelyä aluksi oli.

"Kiitos selkeistä ohjeista. Yritän noudattaa niitä parhaani mukaan. Olen pannut täällä alulle kolme juttua yli viikko sitten, mutta ainoastakaan ei ole kuulunut mitään. Kaiken kun on täällä kuljettava virallista tietä, tässä tapauksessa ns. kulttuurikomitean kautta, jonka tehtävänä on huolehtia ulkomaisten kirjeenvaihtajien kontakteista. En voi suoraan kävellä jonkin arkkitehdin toimipaikkaan ja pyytää haastattelua. Lupa on saatava ensin. Olen esittänyt kulttuurikomiteassa, että tahtoisin tehdä jutun Moskovan rakennustoiminnasta, muovilaivojen rakentamisesta ja Moskovan yliopistosta. - - Mukana seuraava juttu on kevyenlainen tarina tämän hotellin näkymistä. Kuvat oli ostettu loppuun, joten vaimoni pikimmiten kehnolla mustekynällä piirsi jotakin kuvitusta, jos mahdollisesti haluttaisiin. Hänkin voisi jatkaa kyllä tätä toimintaa, jos katsotte tarpeelliseksi ja hänen tyyliänsä lehdelle sopivaksi."¹⁰¹

Aarne Tannisen vaimo Oili Tanninen avusti Uutta Suomea Moskovasta. Näin ollen Tannisia voidaan hyvällä syyllä pitää ensimmäisenä Moskovan-kirjeenvaihtaja pariskuntana, jotka kummatkin tekivät journalistista työtä. Heidän työnjakonsa oli selvä: Aarne hoiti uutispuolen ja Oili keskittyi ajattomampaan

⁹⁹

Vesikansa, Jyrki. 27.7.1999. Uuden Suomen historiaa koskevan väitöskirjan käsikirjoitus. Tämän tekijälle 7.12.1999 lähetty kopio ulkomaan uutisointia käsittelevästä jaksosta.

¹⁰⁰ Jyrki Vesikansan arkisto (JVA). *Moskovan kirjeenvaihtajakysymyksessä tähänastiset tutkimukset.* (P.M.) Päiväämätön.

¹⁰¹ Tanninen Petäjaniemelle 1958. Kansio 22. USA/KAN.

feature-aineistoon. Oili myös kuvitti joitakin omia sekä miehensä juttuja piirroksin.¹⁰² Myöhemmin Oili Tanninen julkaisi Moskovan kokemuksistaan kirjankin, Samovaarin (1963).

"Petäjaniemi sanoi, että pitäisi kirjoittaa vähän kevyempiä juttuja. Yritin mutta ei siitä mitään tullut. Oili sanoi, että annas kun minä kirjoitan."¹⁰³

Petäjaniemi kehui Tannisen starttia, mutta samalla muistutti, miten tärkeää oli saada jatkuvaa uutisvirtaa Moskovasta kotitoimitukseen.

"Kiitokset hyvästä alusta. Minun nähdäkseni olet hyvin hoitanut tehtäväsi ottaen huomioon sikäläiset vaikeat olosuhteet. Pääasia, että sieltä tulee jatkuvasti vaikkakaan ei joka päivä materiaalia lehdelle, koska tätä Moskovan-kirjeenvaihtajan asiaa on niin kovasti rummutettu lehdessä. Niinpä pitäisi voida osoittaa, että mies toimii ja voi toimia sielläkin." ¹⁰⁴

Samassa yhteydessä Petäjaniemi hioi Uuden Suomen uutistaktiikkaa presidentti Kekkonen Moskovan-vierailun varalle. Presidentin mukana Suomesta lähtisi Uuden Suomen toimittaja Lippe Rantila.

"- - Uskon, että höystettä tavanomaisiin virallisiin puheisiin saisit lähetystön pojilta, esimerkiksi Karppiselta, niitä repliikkejä ja puheenvuoroja, joita lausutaan sellaisilla lounailla ym., joihin eivät lehtimiehet voi osallistua. - - Hienovaraisesti voisit myös tiedustella itse suurlähettiläältä. Sellaisilla suurilla kutsuilla, joilla myös venäläiset johtajat ovat läsnä, on Sinun hyvä hiljalleen kiilautua sinne, missä päämiehet liikkuvat. Mikäli haluat tehdä kysymyksiä, voit pyytää tulkkimme, konsuli Loikkasen apua. Herra Schulgin ¹⁰⁵(Hesa) puhuu venäjää eikä ilmeisesti ole halukas kertomaan, mitä näissä keskusteluissa saa tietoonsa." ¹⁰⁶

Petäjaniemellä oli jo etukäteen varsin paljon taustatietoja Kekkonen vierailun puheenaiheista:

"- - keskustelut tulevat liikkumaan, kuten sinulle aikaisemmin mainitsin, Saimaan kanavan ja mahdollisen lainan ympärillä. Se olisi tietysti valtiolaina ja sen käytöstä määräisi Suomi. - - Pääasia tuntuu kuitenkin olevan Suomen ja NL:n välisen naapuruuden vahvistaminen ja mitä sitten sen lisäksi tulee, niin ilmoittele sitä mukaa, kuin saat kuulla viralliselta taholta. Liikaa spekulointia on syytä karttaa. Mahdollisesti annettavissa yhteisissä tiedonannoissa käsitellään tavanomaisia kysymyksiä ao. maiden suhtautumisesta eräisiin kansainvälisiin pulmakysymyksiin, aseistariisunta, ydinaseettoman vyöhykkeen perustaminen (Rapacki-suunnitelma) ja ehkäpä Itämerikin näyttelee jälleen jotakin osaa." ¹⁰⁷

Kirjeensä lopuksi Petäjaniemi muistuttaa vielä Tannista, että hänen pitäisi muistaa olla hieman varovaisempi puhelinkeskusteluissa eikä esimerkiksi kuriiripostista¹⁰⁸ mainitseminen ole sopivaa.

¹⁰²

Ks. esimerkiksi US 26.6.1958, 6 *Moskovalainen jättiläishotelli, Elämää ja näkymiä pilvenpiirtäjän liepeiltä*. (5, y). Kuvateksti Oilin piirroksen: Hotellin jokaisen kerroksen asukkaista huolehtii 'kerrostäti'.

¹⁰³ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

¹⁰⁴ Petäjaniemi Tanniselle 20.5.1958. Kansio 22. USA/KAN.

¹⁰⁵ Ks. enemmän Schulginista s. 199.

¹⁰⁶ Petäjaniemi Tanniselle 20.5.1958. Kansio 22. USA/KAN.

¹⁰⁷ Petäjaniemi Tanniselle 20.5.1958. Kansio 22. USA/KAN.

¹⁰⁸ Ks. tarkemmin kuriiripostista s. 226.

Tanninen joutui puolestaan heti alusta lähtien huomauttelemaan Petäjäniemelle heikosta rahatilanteestaan.¹⁰⁹

Alkuvaiheen työskentelyolosuhteet Tanninen tiivistää kirjeessään seuraavasti:

"Parin viikon ajan on käytettävissäni ollut SIB:n englannin kielelle käännetty katsaus neuvostolehdistöön. Se on ollut tähän asti ilmaista, mutta ruvennee kohta maksamaan, kun näyteaika on ohi. Se maksaa sitten 300 ruplaa kuukaudessa eli melkoisen paljon. Se on aika hyvä, mutta tärkeissä asioissa aina päivän myöhässä. Tassin materiaalia voisin myös saada, mutta se on venettä, jota en vielä kykene kunnolla lukemaan. Isäntien puolelta ei sitten ole tarjolla muita tietolähteitä lukuun ottamatta kaksi kertaa viikossa ilmestyvää Moscow Newsiä. Pahinta tässä on, että vaikka oppisikin hyvin venettä, pysyy aina vähän pussissa siihen nähden, mitä ulkomaailmassa oikein tapahtuu, joten aina ei saa ydintä irti näitten kirjoittelusta. Englannin lähetystö julkaisee päivittäistä katsausta, jonka materiaalin se ottaa BBC:n lähetysistä, mutta ainakaan toistaiseksi ei minulla ole ollut mahdollisuuksia saada sitä. - - Yleensä täällä on vallalla sellainen tapa, että sen uutistoimiston edustaja, jota kunkin kirjeenvaihtajan lehti käyttää, soittaa asianomaiselle, kun jotain tärkeätä yhtäkkiä sattuu. Minun kohdallani sen siis pitäisi olla Reuter. Palvelu on tietysti molemminpuolista ja täällä näyttää vallitsevan yleensä hyvä yhteistyö." ¹¹⁰

Petäjäniemen vastaus on päivätty 12.6.1958. Edelleen Petäjäniemi korostaa sitä, että Tannisen pitäisi olla työssään hivenen varovaisempi.

"Luulen melkein, että Englannin lähetystö antaisi sinulle ilmaiseksi BBC:n materiaalia käytettäväksi ja se olisi hyvä meidän kannaltamme asiaa tarkastellen Kehottaisin Sinua kuitenkin säilyttämään varovaisuutesi suhtautumisessasi näihin ulkomaisiin kollegoihin. Tietysti joudut olemaan tekemisissä heidän kanssaan etkä voi heitä karttaa, sillä se kuitenkin herättäisi keskustelua, mutta koeta löytää kultainen keskitie, joka olisi hyödyksi Sinulle, mutta joka ei saattaisi sinua vaikeuksiin, joita ainakin minä pelkään. - - Reuterin miehet eivät yleensä liene hyvin pidettyjä, joten Sinulla on siinäkin syytä varovaisuuteen." ¹¹¹

Tällä kertaa Petäjäniemellä on myös joukko omia aiheideoita ja lopuksi hän muistuttaa myös itsesensuurin tarpeellisuudesta.

"Tietystihän sieltä saisi enemmän juttua, ja sen puolenhan voisit ehkä järjestää niin, että kirjoittaisit kuvauksia Moskovan teattereista, teatterielämästä yleensä - siellähän on kokonainen kaupunginosa, johon teatterit ovat keskittyneet. Edelleen taidekokoelmat, kuten Maneesin hallissa, Kremlissä - yksityiskohtainen tutustuminen Kremlin kokoelmiin ja Suomen ja Venäjän välisten historiallisten esineiden selvittely - olisivat sellaista materiaalia, jota kansa täällä lukisi ja jossa Sinun ei tarvitsisi antautua politiikan pariin. - - Älä ryhdy etsimään mitään epäkohtia sikäläisestä elämästä, vaan koeta esittää asiat niihin mitään kantaa ottamatta." ¹¹²

Eero A. Wuori

Jukka Nevakiven Eero A. Wuoren poliittisessa elämäkerrassa ei sanallakaan mainita Wuoren ja Tannisen yhteistyöstä.¹¹³ Aarne Tanninen joutui usein turvautumaan Suomen lähetystön apuun arkipäivän

¹⁰⁹

Tanninen Petäjäniemelle 1958. Kansio 22. USA/KAN; Tanninen Petäjäniemelle. Päiväämätön (1958). Kansio 22. USA/KAN.

¹¹⁰ Tanninen Petäjäniemelle. Päiväämätön. (1958). Kansio 22. USA/KAN.

¹¹¹ Petäjäniemi Tanniselle 12.6.1958. Kansio 22. USA/KAN.

¹¹² USA, Kansio 22. Petäjäniemen kirje Tanniselle 12.6.1958.

¹¹³ Nevakivi 1992.

ongelmissaan. Hänellä ei ollut Kansan Uutisten kirjeenvaihtajan tapaan tukena Neuvostoliiton kommunistipuolueen kansainvälistä osastoa eikä hänellä myöskään ollut oikeutta käyttää hyväkseen puolueen erikoiskauppoja.¹¹⁴ Tannisen oman arvion mukaan hänen pelastuksensa oli loppujen lopuksi Suomen Moskovan-suurlähettiläs Eero A. Wuori. Seuraava sitaatti on Tannisen haastattelusta.

"Tärkeä puoli minun kannaltani oli Eero A Wuori. Koko homma olisi päättynyt katastrofiin, jos Eero A. Wuori ei olisi heti ottanut minua siipiensä suojaan. Olin paljon hänen yhteydessään, kerran viikossa kävin katsomassa ja hänellä oli aina aikaa, juttelimme pitkään. Hän auttoi minut alkuun ja piti minut suunnassa. Auttoi näkemään metsän puilta, joihin kirjeenvaihtaja helposti normaalisti alkaa törmätä, kun tekee jutun päivässä. Eero A. Wuori otti tehtäväkseen, kun porvarillinen Suomi on lähettänyt kirjeenvaihtajan, ettei se nyt aivan puhu läpiä päähänsä ja aiheuta kansainvälisiin suhteisiimme ongelmia. - - Hänen suhteensa neuvostojohtoon olivat poikkeukselliset. Nikita H. esimerkiksi tuli Ninan kanssa syömään päivällistä hänen kanssaan, ja meidätkin kerran kutsuttiin, ei tilaisuuteen, mutta tilaisuuteen, kun herrat siirtyivät ruokapöydästä kahville sivuhuoneeseen. Hänen asemaansa hyvin kuvaa, että esimerkiksi Yhdysvaltain suurlähettiläs Thompson piti häneen säännöllisesti yhteyttä, kävi keskustelemassa hänen kanssaan."¹¹⁵

Uuden Suomen toimitusjohto oli etukäteen ollut useaan otteeseen yhteydessä Suomen Moskovan-suurlähetystöön ja informoinut sitä Tannisen tulosta. Käytännössä Eero Petäjäniemi järjesti Tannisen Wuori-suhteen alkuun.

"Toivon, että ainakin kerran viikossa kävisit Suomen lähetystössä. Mene vain rohkeasti tapaamaan itseään suurlähettilästä; hän on mukava mies, entinen sanomalehtimies eikä millään tavalla turhantärkeä, jos niikseen tulee. - - Yritä säilyttää hyvät ja korrekkit suhteet lähetystöön, koska se voi usein antaa Sinulle pieniä vinkkejä. Erittäinkin taloudellinen puoli on tässä tapauksessa tärkeää. Muista myös se, että korkeassa asemassa olevat miehet tietävät aina enemmän kuin alemmat virkamiehet, mutta jos viimeksi mainituista saat hyvän kaverin, niin ok."¹¹⁶

Samalla kun Petäjäniemi toivoi, että suurlähetystö auttaisi Tannista alkuun, vastapalveluksiakin luvattiin, kuten selviää v.t. päätoimittaja Matti Aution ja suurlähetystöneuvos Jaakko Hallamalle lähettämästä kirjeestä:

"Tapasin muuten esimiehesi viime viikolla. Hän suhtautui erittäin kiinnostuneesti ratkaisuumme (Tannisen lähettäminen Moskovan kirjeenvaihtajaksi, T.U.) ja lupasi 'poikiensa' antavan mahdollista apua Tanniselle sikäli kuin lait ja pykälät sen sallivat. Mielelläni näkisin, että häntä vähän ohjaisitte, joutuuhan poika nyt ensimmäistä kertaa suureen tuntemattomaan keskukseen. Toivottavasti hänestä on teille jotain hyötyäkin, kun teillä ei siellä ole sanomalehtiattasheaa."¹¹⁷

Wuori puolestaan ehdotti yhdessä kirjeessään hivenen yllättäen, että Petäjäniemen kannattaisi tulla käymään Moskovassa kokoomuksen asiaa edistääkseen. Tässä tapauksessa Tanninen oli toiminut miesten välillä kuriirina.

"Kiitän Tannisen tuomasta kirjeestä. Tee vaan matka tänne. Se on aina hyödyksi. Näkymät ovat epäilemättä toisenlaiset monessa suhteessa siihen verraten, mitä ne olivat silloin kun viimeksi kävit täällä.

¹¹⁴ Valkonen 1998, 11 - 12.

¹¹⁵ Aarne Tannisen haastattelu 11.10.1995; Ks. myös Tanninen 1996, 34.

¹¹⁶ Petäjäniemen kirje Tanniselle 12.6.1958. Kansio 22. USA/KAN.

¹¹⁷

V.t. päätoimittaja Matti Autio suurlähetystöneuvos Jaakko Hallamalle 24.4.1958. JVA. Ks. enemmän Suomen Moskovan-suurlähetystön lehdistöattaseoista s.228 - 229.

Lisäksi olisi sillä vissi poliittinen merkitys. Voisit auttaa (ehkä) kokoomuksen 'hovikelpoisuuden' edistymistä täällä päin."¹¹⁸

Pentti Poukan mukaan se, että Uudella Suomella, kokoomuksen pää-äänenkannattajalla oli Moskovassa oma kirjeenvaihtaja, ei sinänsä vaikuttanut millään tavoin Moskovan näkemyksiin.

"Se on sitten tuota luku sinänsä, että oliko tällä mitään merkitystä, että meillä oli kirjeenvaihtaja - - Moskovassa, jos ajatellaan poliittisesti, niin mä en tota kovin lioittelisi sitä vaikutusta. Ei se ollut mikään - kuinka mä sanoisin - erityissuositus. Sieltä Moskovasta päin ne katseli tätä asiaa, ne ajatteli, että kirjeenvaihtaja totta kai. Eivät nähneet mitään sellaista tuota, sellaista poliittista ulottuvuutta. Näin mä ainakin tämän asian olen ymmärtänyt."¹¹⁹

Wuorella oli läheiset suhteet myös Kekkoseen jo kun tämä toimi pääministerinä. Kekkonen presidenttikaudella yhteydenpito lisääntyi edelleen. Wuoren saaminen tiedon lähteeksi oli Tanniselle todellinen onni.¹²⁰

Myös Wuori hyötyi Tannisista. Tanniset olivat päässeet asumaan venäläisten kerrostaloon toisin kuin suurin osa länsidiplomaateista ja -kirjeenvaihtajista, jotka yleensä oli keskitetty ulkomaalaisghettoihin. Wuori teki usein sunnuntaikävelynsä Tannisille ja sai samalla omin silmin havainnoida neuvostoarkea.

"Se oli mitä suuremoinen ratkaisu. Se oli normaali venäläinen talo, jossa ei ollut mitään poliisivartioita. Ihmiset joiden kanssa ajan mittaan ystävyystimme, uskalsivat tulla meille. Ne tosin ajoivat hissillä kerrosta ylemmäs tai alemmas, mutta kuitenkin uskalsivat tulla meille. Siellähän meillä oli kosketus tavallisiin venäläisiin ihmisiin ympärillämme. Se oli onnenpotku."¹²¹

"Hän (Wuori, T.U.) tunsu loputonta uteliaisuutta siihen, mitä tavallinen neuvostokansa asioista ajatteli ja mitä se sanoi. Ja tavallinen neuvostokansa kiersi diplomaatit siihen aikaan kaukaa."¹²²

Tannisella oli ollut samoja alkuongelmia majoittautumisen suhteen kuin aiemmin Pennasellakin. Myös Tanniset asuivat aluksi hotellissa, Ukraina-hotellin pilvenpiirtäjässä. Tannisen arvion mukaan Suomen ja Neuvostoliiton poliittiset suhteet heijastuivat asuntoasiaankin.

"Pantiin Ukraina hotelliin. Ei ollut mitään tietoa mitä siellä päässä tapahtuu, kun junaan astuin. Oili saapui Maijan kanssa toukokuun lopussa. Silloin ruvettiin selvittämään, missä pysyvästi asuttaisiin. UPDK hoiti kaikkien diplomaattien ja kirjeenvaihtajien asuntoja, kaikki ulkomaalaistalot täynnä. Koska meillä on pieni lapsi yritetään järjestää asunto Moskovan kaupungin kiintiöstä. Ei kuulkaa gospodin, ei voi uuteen taloon muuttaa pienen lapsen kanssa talvea vasten, ei ole hanoja. Milloin mitäkin, aivan uskomattomia selityksiä. Oli alkamassa pakkaskausi (Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa). Tilanne kiristyi ja vaikeutui, emme saaneet asuntoa. Sitten tasavallan presidentti lähti yksityisluontoiselle matkalle Leningradiin. - - Ulkoministeri Karjalainen sanoi, että välillämme ollut ikävä aika on päätetty unohtaa. Tuskin olin päässyt hotellihuoneeseen, kun UPDK soittaa: voisitteko heti tulla katsomaan asuntoa, pientä kaksiota Frunzeskij

¹¹⁸ Eero A. Wuori Petäjaniemelle 7.10.1960. Kansio 2. EPA/KAN.

¹¹⁹ Pentti Poukan haastattelu 26.10.2000.

¹²⁰ Suomi 1992, 53.

¹²¹ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

¹²² Tanninen 1996, 34.

Val 14. Myöhemmin talon asukkaat kertoivat, että huoneisto oli ollut tyhjiillään odottamassa elokuusta. Näin totaalista oli tämä. Jos Suomen kanssa ei ollut hyvät suhteet, eivät Tannisetkaan saaneet asuntoa." ¹²³

Hotellimajoitus ei koskenut vain suomalaisia, vaan esimerkiksi The New York Timesin kirjeenvaihtajat oli majoitettu hotelli Berliiniin¹²⁴ Tanninen sai Timesin väeltä etenkin alkuvaiheessa arvokasta apua työhönsä.¹²⁵

Tanninen kertoo, ettei hän koskaan saanut Wuorelta mitään 'sensaatiomaisia uutisia'.

"Wuori kertoi sitten eilen, että Suomen taholta on todella esitetty sellainen toivomus, että Hruhsthshev vierailisi myös Suomessa Skandinavian matkansa aikana. Ruotsin lehtien tiedot olivat siis oikeita. Asiasta ei nyt kuitenkaan ole päästy neuvottelemaan, koska Hän on salaperäisellä matkalla Albaniassa. Wuori ei myöskään uskonut, että Helsingin kautta olisi tullut mitään vastausta. Tämän tietysti taas tiesittekin, koska yleensä siellä tiedätte nämä diplomaattiasiat paremmin. Wuori kun aina kiertää ja kiertää asiat, kunnes joku Ruotsin lehti tietää niistä kertoa." ¹²⁶

Toisaalta Wuori pystyi myös estämään uutisten "ennenaikaista vuotamista". Suomalaiset neuvottelivat esimerkiksi ydinvoimalan ostamisesta neuvostoliittolaisten kanssa jo vuonna 1959.

"Tässä yhteydessä hän (Wuori, T.U.) kertoi, että Aalto oli täällä ei ainoastaan rautatiehallituksen pääjohtajan vaan myös korkeimman atomipomon ominaisuudessa. Aalto oli hieronut kauppaa atomivoimalaitoksesta. Mutta tšekäläiset eivät vielä halua valmistaa niitä kaupallisesti vaan haluavat vielä kokeilla ja parantaa laitteitaan, joten kaupoista ei tullut mitään. - - Wuori toivoi, että atomivoimala-asia pidettäisiin näin meidän keskeisenä tietona, kun siitä ei nyt vielä näy mitään tulevan. Mutta on kai syytä pitää sen miehen reissuja entistä tarkemmin silmällä." ¹²⁷

Ainakin kerran Wuori pyysi suoraan vastapalvelusta. Wuori kirjoitti Tanniselle valmiin uutisen, jossa Wuori kertoi, ettei hänellä ollut mitään kiinnostusta palata Suomen politiikkaan ja ryhtyä presidenttiehdokkaaksi. Wuoren tekemä uutinen oli vastaus erään norjalaisen työväenlehden uutiseen, jossa

123

Tannisen haastattelu 11.10.1995. Tunnelmakuvia Ukraina-hotellin elämästä ks. US 26.6.1958, 6 *Moskovalainen jättiläishotelli, Elämää ja näkymiä pilvenpiirtäjän liepeiltä.* (5, y). Myös naapureiden ystävällisyys ja avoimuus vaihtelivat poliittisten suhteiden mukaan. Tanninen kertoo haastattelussaan: "'Erityisen mieleen jäänyt hetki oli Kuuban ohjuskriisi. - - Paljastui yöllä Moskovan aikaan, kun Kennedy piti puheen Yhdysvaltain televisiossa, yhden kahden aikaan yöllä, Moskovan aikaan yöllä. Kuulin varhain aamulla. Lindmarker (ruotsalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja) soitti mulle ja kysyi, että olitko lähettämässä Oilia Suomeen ja pientä tyttöä. Minkä takia? Hän kertoi mitä oli tapahtunut ja sillä tavalla. Liidia (kodinhoitaja) tuli töihin, ja hän lähti tyttöjen kanssa ulos ei kulunut kauaakaan kun hän tuli takaisin itkien. Me sitten ihmettelimme, mitä nyt on tapahtunut, jolloin Liidia selitti, kuinka hänet oli haukuttu: hän ulkomaalaisten lapsien kanssa täällä, hoitaa niitä ja työntää niitä. Minä kun lähdin töihin, oli lähdeittävä aikaisemmin hommiin, koska oli sellainen tilanne. Ihmiset käänsivät selkensä. Meistä oli yhtäkkiä tullut vihollisia, ehkä sellainen tunne oli näillä ihmisillä, että koko maailma oli heitä vastaan. Sikäläinen propagandakoneisto, joka on hyvin vahva niin kuin se on. Hyvin äkkiä sai ihmiset sillä tavalla reagoimaan. Muistan kuinka se päättyi. Moskovan radio alkoi lukea Hruštšovin kirjettä Kennedylle. Meidät kutsuttiin Kremliin. H. itse piti lehdistötilaisuuden. Mutta tavattoman rypyyinen puku hänellä oli, joka johtui siitä, että hän oli nukkunut siinä työhuoneessaan edellisen yön. Ehkä päivä sen jälkeen, samat ihmiset, jotka olivat pihalla kääntäneet selkensä, ystävällisesti tervehtivät taas."

¹²⁴ Tanninen 1996, 32.

¹²⁵ Tanninen Petäjaniemelle. Päivämätön (1958). Kansio 22. USA/KAN.

¹²⁶ Tannisen kirje 4.6.1959. Kansio 22. USA/KAN.

¹²⁷ Tannisen kirje 4.6.1959. Kansio 22. USA/KAN.

pohdittiin Wuoren mahdollista nousua sosialidemokraattien ja ehkä koko Suomen vasemmiston yhteiseksi presidenttiehdokkaaksi seuraavissa vaaleissa.¹²⁸

Suomen Moskovan-suurlähettiläs (1970-1974) Björn Alholm kertoi muistelmateoksessaan (2001) Wuoresta hieman toisenlaisesta näkökulmasta. Alholmin mielestä Wuori oli "lahjakas, tietorikas ja kiinnostava keskustelija", mutta myös "hölösuinen" ja "vahvasti vasemmistolainen" sekä "suhteessa Neuvostoliittoon arka". Alholm arvioi, että "Wuori ampui lähtölaukauksen vihjaamiseen ja oman toiminnan tueksi tulkittuun niin sanottuun parempaan tietoon nojautuvalla menettelytavalla, josta Suomen politiikassa myöhemmin suomettumisen aikana tuli 'maan tapa'".¹²⁹

Wuori oli Suomen Moskovan-suurlähettiläänä 1955-1963.

Ennakkosensuurin maassa

"Minulla itselläni on viime aikoina ollut - tosin ilman mitään säännönmukaisuutta - sensuuri vaikeuksia. Erityisesti Hammarskjöldin juttu oli kiven takana. Sen lukeminen kesti kaksi ja puoli tuntia - - Säännöllisesti kaikkien juttujen viivyttäminen sensuurissa on tšekäläinen keino tehdä kirjeenvaihtajan työ täällä mahdottomaksi",

kirjoitti Tanninen kotitoimitukseensa helmikuussa 1961.¹³⁰ Tanninen, kuten kaikki muutkin eikommunistiset Moskovan-kirjeenvaihtajat, teki 1950-luvun lopulla työtään ennakkosensuurin olosuhteissa.

Sensorit olivat keskuslennätin tiloissa Gorkinkadulla. Ulkomaisille kirjeenvaihtajille oli raivattu yksi pieni käytävä kansainvälisten puheluiden osastolta. Käytävän molemmin puolin oli puhelinkoppeja, yhteensä kahdeksan tai kymmenen. Kopit olivat sen verran isoja, että sinne mahtui tuoli ja pöytäkin. Puhelimia niissä ei sen sijaan ollut. Tanninen, kuten monet muutkin lähettivät juttunsa kotitoimitukseen puhelimitse. Hänen piti kuitenkin ensin kirjoittaa juttunsa kopissaan kirjoituskoneella kahtena kappaleena hiilipaperia apuna käyttäen. Jutut vietiin sitten virkailijalle, joka puolestaan toimitti ne sensoreille mustalla verholla peitetyn lasioven taakse. Sen jälkeen alkoi odotus.¹³¹

"Joskus riitti 10 minuuttia, joskus meni tunteja, joskus päiviä, joskus juttu ei palannut koskaan. Mutta palata sen piti ja siinä piti olla leima ennen kuin minulle annettiin puhelu Helsinkiin ja saatoin lukea jutun levyille Uuden Suomen ulkomaanosaston vastaanottajille. Leima oli ympyrä, jonka sisällä oli N-kirjaimen muotoon taitettu nuoli. - - Eräänä iltana olin varomattomasti lainannut urheilukieltä ja naputellut paperille, että jossakin kansainvälisessä asiassa Hruštšev otti varaslähdön'. Kun sain juttuni takaisin, ne sanat oli viivattu yli sellaisella raivolla, että paperi oli mennyt rikki."¹³²

¹²⁸

Tanninen 1996, 37. Rautkallion mukaan Wuoren mittava poliittinen ura huipentui NKP:n keskuskomitean päätökseen maaliskuussa 1962 tukea häntä presidenttiehdokkaaksi. Rautkallion mielestä Kekkonen piti huolen siitä, että Wuori vaarallisena kilpailijana siirrettiin sivuraiteelle. Wuori oli pitkän linjan sosiaalidemokraatti, jolle oli ehtinyt kehittyä poikkeuksellisen läheiset suhteet Moskovaan. Hän oli saamassa myös SAK:n kannatuksen taakseen. Myös oikeisto olisi voinut käyttää hyväkseen Wuorta taistelussa Kekosta vastaan. (Rautkallio 1992, 69 - 82 ; Rautkallio 1996, 123.)

¹²⁹ Alholm 2001, 95, 169, 243. Suorat sitaattit sivuilta 95 ja 243.

¹³⁰ Tanninen 20.2.1961. Kansio 22. USA/KAN.

¹³¹ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

¹³² Tanninen 1996, 60.

Millä tavoin ennakkosensuuri sitten käytännössä vaikutti kirjeenvaihtajan työhön? Haastattelussa Tannisen oli vaikea enää muistaa, mitä juttuaiheita sensuuri ei aikanaan hyväksynyt, mutta Uuden Suomen arkistoon on taltioitunut yksi Tannisen kotitoimitukseen huhtikuussa 1959 lähettämä kirje. Sen mukaan esimerkiksi Suomen armeijan aseostoneuvottelut kuuluivat kiellettyihin aiheisiin.

"Kuten kaiketi tiedättekin siellä, kenraali Maunulan johtama suomalainen upseeriryhmä jatkaa täällä neuvotteluja niistä armeijan ostoista. Mitä suurin salaperäisyys ympäröi näitä kauppvoja. Kolmena peräkkäisenä päivänä yritin antaa jutun, jossa nyt ei ollut juuri muuta kuin toteamus, että herrat taas ovat täällä. Ne jutut eivät ole koskaan tulleet takaisin sieltä sensuurin verhojen takaa. - - Tuo suunnaton salaperäisyys minua vähän ihmetyttää. Sen nyt vielä ymmärtää, jos ei halua kertoa, mistä niitä kauppvoja tarkkaan ottaen hierotaan, mutta miksi ei saa kertoa, että neuvottelut ovat käynnissä." ¹³³

Seuraavassa katkelma Tannisen haastattelusta, jonka voi myös nähdä kuvauksena itsesensuurin syntymekanismista. Kysymykset (kursivoidut) ovat minun.

"Piti ajatella mikä sensuurissa menee läpi ja mikä ei. Siellä ei kovin helposti mennyt läpi, jos panit ihmisten suuhun jotain. Jota ei ollut missään virallisesti julkaistu."

Oliiko itse kokeillut, vai olivatko kaikki muut kokeilleet ja kertoneet, että tällaisia asioita kannattaa olla panematta?

"Sen tietysti oppia aika nopeasti ymmärtämään. Sensuuri hyväksyi vain sen mikä oli virallisesti hyväksytty tai lausuttu jossain. Oppi myös kirjoittamaan sillä tavalla ikään kuin 'sensuurikirjoitusta'. Lähtökohta oli lähinnä se, ainakin toivoi, että semmoinen suomalainen lukija joka ymmärtää suomen kielen vivahteita, niin kykenee lukemaan niiltä riveiltä enemmän kuin niistä nyt ihan noin tarkasti ottaen sanotaan. En tiedä kuinka hyvin se toimi, mutta se oli se menettely, jota meistä useimmat yritti sitten jutuissansa harrastaa." *Oliko jotain erityisiä keinoja?*

"Sitä on vähän vaikea, en ihan tältä istumalla kykene. Otetaan esimerkiksi tämä homma, kun venäläiset ampuivat alas tämän U-koneen Sverdlovskissa raketilla ja Powers hyppäsi sieltä alas ja otettiin kiinni ja se konekin saatiin melkein ehjänä alas eikä tuhoutunut niin kuin olisi pitänyt. Minulle kävi sillä tavalla. Tämä homma tapahtui vapun päivänä. Oli neuvostolehdistön päivä, sattumalta kuulin, kuinka venäläinen toimittaja kertoi parille muulle, että kone on ammuttu alas Sverdlovskissa raketilla, ja että sieltä on hypännyt kaksi miestä ja ne on saatu kiinni. Siihen mennessä Neuvostoliitto ei ollut kertonut oikeastaan mitään muuta, että amerikkalainen lentokone on ylittänyt Neuvostoliiton rajan. Tämä oli hirveän tärkeä tietoa, selvisi että pari muutakin toimittajaa oli saanut omia teitänsä saman tiedon, mutta kun sitä ei ollut missään julkistettu se ei mennyt läpi sensuurista. En viitsinyt edes yrittää. Mutta sen sijaan kerroin ton Lambertille (kirjeenvaihtajakollega) koko tarinan ja hän istui ja kirjoitti niin, että lasiruutu helisi kopin ovelle ja vei juttunsa sensuuriin, josta se tuli heti henkselit yli vedettynä pois, koska sitä ei ollut missään julkistettu. Kun sitten minä kirjoitin siitä tarinan, koitin sanoa jotenkin siihen tapaan, että korkein neuvosto aloitti 5. päivä istuntonsa, H. ilmoitti vain että amerikkalainen kone oli ylittänyt NL:n etelärajan ja NL on ampunut sen alas. Sen enempää hän ei sanonut. Mulla oli tiedossa tämä homma kokonaan. Se ei mennyt läpi tuolla (Tanninen selaillee lehtileikkeitään). Gretsko (NL:n armeijan edustaja, T.U.) kertoi sitten että se oli ammuttu alas raketilla, ei kertonut missä. Tässä näin. Neuvostoviranomaiset eivät ole toistaiseksi antaneet mitään tietoa siitä, missä amerikkalainen kone on ammuttu alas ja kuinka syvälle Neuvostoliiton alueelle se oli saapunut. He eivät ole myöskään ilmoittaneet ovatko koneen lentäjät kuolleet vai onko heidät jo vangittu. Heidän odotetaan kuitenkin lähipäivinä antavat yksityiskohtaisen selvityksen tapahtuneesta. Tässä yritetään antaa sellainen kuva, että kirjoittaja tietää enemmän kuin se voi sanoa ja se koskee näitä asioita. Tämä oli se tapa, jolla yritettiin sanoa enemmän kuin mitä varsinaisesti riveille mahtui."

Tannisella on vielä hallussaan huonolle, nyt jo kellertävälle paperille kirjoitettuja juttujaan. Niissä on päivämäärät, mutta ei tarkkoja vuosilukuja. Tässä yhteydessä ei ole mahdollista tutkia perusteellisemmin alkuperäisten juttujen ja lehdessä julkaistujen tekstien välisiä eroja. Todennäköisesti ne on painettu lähes alkuperäisen version mukaisesti. Täytyy kuitenkin ottaa huomioon, että juttujen otsikoinnit tehtiin aina

¹³³ Tannisen kirje 23.4.1959. Kansio 22. USA/KAN.

kotitoimituksessa, vaikka kirjeenvaihtajat saattoivat tosin tehdä itsekin otsikkoehdotuksia. Palaute oli yleensä välitöntä ja kovaa, jos ulkomaantoimittaja meni erehdyksessä sormeilemaan Moskovan-kirjeenvaihtajan juttuja. Tuolloin Uuden Suomen ulkomaantoimituksessa työskennellyt Lauri Karén kertoi:

"Onneksi en itse järjestänyt Tanniselle maastalähtöä. Kokemattomuuttani ja tyhmyyttäni lisäsin kerran hänen juttuunsa pitkän pätkän jotakin tietotoimistoasiaa aivan kuin se olisi tullut Tanniselta. Ulkomaanosaston päällikkö Juvas oli lentää silmilleni. -Älä helvetissä tee tuota enää toista kertaa." ¹³⁴

Karénilla on muitakin omakohtaisia kokemuksia, jotka liittyvät Tannisen Moskovan-työskentelyyn. Karénin mukaan Tanniselta jäi usein juttuja lähettämättä Suomeen. Hän kertoo myös esimerkin, millä tavoin kokeneet Moskovan-kirjeenvaihtajat saattoivat pysyä maassa ja silti yrittää noudattaa samalla länsimaisia journalistisia periaatteita.

"Pahinta on sensuuri, virallinen tai epävirallinen. Uuden Suomen Helsingin-päivinäni 60-luvun alussa Aarne Tanninen, muuten seuraajani Lontoossa, oli lehden Moskovan-kirjeenvaihtajana. Melkein ilta kuin ilta Moskovasta tuli aina sama tieto joskus yhden ajoissa yöllä Suomen aikaan. - Tanninen ei ole vielä valmis. Ulkomaansivuja saattoi ruveta taittamaan. Tannisen juttua ei kuitenkaan tulisi. Mies oli juuttunut puhelinkeskuksen sensuuriin, jollaisen olemassaoloa ei virallisesti edes myönnetty. United Press -tietotoimistolla oli niihin aikoihin Moskovan-kirjeenvaihtajanaan kokemuksensa vuoksi poikkeuksellisen arvokas ja arvostettu Henry Shapiro. Jos hänen juttunsa vivahti vähääkään sellaiselta, että se saattoi ärsyttää Kremlia, se pantiin hänen apulaisensa nimiin. Apulaiset lensivät tuhka tiheään ulos maasta, Henry Shapiro pysyi." ¹³⁵

Tanninen kertoo, että ennakkosensuuri ei käytännössä ollut täysin vedenpitävä. Kun kirjeenvaihtajan juttu palasi sensorilta oikeine leimoineen, pystyi kirjeenvaihtaja ainakin periaatteessa tekemään juttuunsa vielä korjauksia ennen Suomeen lähettämistä.

"Kun tänne on kirjoitettu käsin, on sellaista mitä olen lisännyt en ole hyväksyttänyt kenelläkään. Kyllä se oli sen verran joustava se systeemi."
Eli sen jälkeen kun se on tullut sensuurista olet vielä tehnyt lisäyksiä. Välititkö lisäykset?
 " Kyllä mä luin ne lisäyksineen. Tässä on parilta kuukaudelta."
Veikkaisin, että nuo ovat Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajahistorian vanhimmat säilyneet alkuperäiset jutut.
 "Saattaa tietysti ollakin."

Suurin osa Tannisen käsin tekemistä korjauksista on kielellisiä parannuksia ja jutun terävöittämiseksi tehtyjä lisäyksiä tai poistoja tyyliin:

"Vielä yksi muutos korkeimmassa neuvostojohdossa tapahtui tänään kun presidentti voroshilov pyysi vapautusta tehtävästään ja hänen tilanneen valittiin leonid i. brezhnev.(Korj. Uusi tärkeä muutos - -)." ¹³⁶

"Neuvostoliitto siirtyy ensi vuonna uuteen rahajärjestelmään ilmoitti pääministeri hruhsthev tänään korkeimmassa istunnossa pitämässään puheessa. (Korjaus: Neuvostoliitto siirtyy ensi vuonna 'raskaaseen ruplaan' ilmoitti - -)." ¹³⁷

¹³⁴ Karén 1996, 352 - 353.

¹³⁵ Karén 1996, 352.

¹³⁶ Tannisen arkisto (Jutun päiväys 7.5.)

¹³⁷ Tannisen arkisto (Jutun päiväys 5.5.)

Hruštšovin aloittama "avoimuuspolitiikka" johti 1960-luvun alussa lopulta siihen, että Moskovassa oli pian niin paljon ulkomaankirjeenvaihtajia, ettei ennakkosensuuri enää pystynyt toimimaan. Itsesensuuri sen sijaan jatkui entisenlaisena. Aarne Tanninen kertoi haastattelussa:

"Sensuuri poistui sen takia, että se systeemi tukehtui. Meitä alkoi olla, Hruštšov avaisi ikään kuin Neuvostoliiton portteja ulkomaille, meitä kertyi sinne niin paljon, ettei se yksinkertaisesti toiminut. Sen jälkeen ne olivat vaan jokaisen tiedossa, missä rajat kulkee. Kyllä helposti sai itsensä kirjoitettua itsensä ulos, jos sitä halusi. Sensuuri lakkasi ja se oli jotakin se."

Työ nopeutui?

"Tottakai, koska yksi pitkä ja hankala vaihe jäi pois."

Teitkö koko ajan töitä samassa paikassa?

"Kyllä, ihan loppuvaiheessa aloin tehdä kotona, kun ei enää sensuuria ollut. Mitä minä sinne olisin kulkenut."

Miten lähetit?

"Kotoa puhelimitse, keskuksen kautta".

Miten tekniikka toimi?

"Meistähän tuli näitten tätien kanssa hyvät ystävät, tiesivät täsmälleen kuka oli ja mitä asiana, kun soitin. Toisinaan puhelinlinjoja ei ollut vapaana. Infrastruktuuri ei aina toiminut ihan niin hyvin kuin olisi voinut toimia. En muista, että olisi koskaan jäänyt mitään olennaista lähettämättä. - - Siihen aikaan lehdet menivät vielä kiinni myöhään. Kun olin itse toimittamassa, ei sekään poikkeuksellista, että olimme siellä yhteen kahteen yöllä. Deadline oli paljon myöhemmin, yritettiin panna puolen yön aikoihin kiinni, jos jotain tapahtui niin vielä suureen osaan painosta pääsi mukaan vielä myöhemminkin." ¹³⁸

Suurista kansainvälisistä uutistoimistoista esimerkiksi Reuters sai vuoden 1961 lokakuussa suoran telex-yhteyden Moskovaan. Se katkaistiin kahdeksi kuukaudeksi vuonna 1962.¹³⁹ Ennakkosensuuri poistui Neuvostoliitossa vuoden 1962 aikana.

Liikkumisrajoitukset

Moskovan- kirjeenvaihtajien liikkumista oli monin tavoin rajoitettu. Vapaa liikkumisalue oli Moskovassa 50 kilometriä Kremlistä. Aika ajoin suomalaisissa lehdissä julkaistiin myös uutisia erilaisista ulkomaalaisia koskevista tilapäisemmistä liikkumisrajoituksista, esimerkiksi huhtikuussa 1958.¹⁴⁰

Neuvostoliiton ulkoministeriön MID:n lehdistöosasto järjesti silloin tällöin matkoja. Käytännössä "omin päin" matkustaminenkin olisi ollut mahdollista, mutta se oli hyvin hankalaa ja vaati aina monien byrokraattisten esteiden ylittämistä.

"Me olimme periaatteessa niin kuin intiaanit reservaatissa. Joku oli joskus ottanut harpin ja kartan ja mitannut siitä, että paljonko 50 kilometriä ja pannut sen kartalle, ja pannut Kremlin kohdalle piikin ja piirtänyt siitä tällaisen ympyrän - se on 50 kilometriä säteenä. Ja se oli se alue, jossa me saimme vapaasti kulkea. Jos me yritimme mennä sen rajan yli, niin meidän täytyi ilmoittaa ulkoministeriöön, saada lupa. Puhumattakaan vaan toiselle paikkakunnalle menemisestä. Koska matkustaminen oli vaikeata ja hankalaa, käytettiin hyväksi ulkoministeriön järjestämiä yhteisiä matkoja. Kävimme muun muassa Muurmanskissa katsomassa jäänsärkijä Leniniä ja ajoimmekin sitä Jäämerellä. Kävimme Armeniassa. Niille minä osallistuin myös. Myöskin tartuttiin siihen mahdollisuuteen, valtjovierailuihin sisältyi aina

¹³⁸ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

¹³⁹ US 13.3.1962, 7 Reuter avasi taas telexin Moskovaan.

¹⁴⁰

US 1.4.1958, 7 Neuvostoliiton eteläosat kielletty ulkomaalaisilta; US 3.4.1958, es NL:n laajoja alueita suljettu ulkomaalaisilta, Syynä suuret sotaharjoitukset.

maaseutumatkailu, korkeitten vieraitten seurueisiin, sillä tavalla pääsin matkustamaan ja näkemään Neuvostoliittoa muualtakin kuin Moskovasta. Siellä niin kuin muuallakin. Ei maa ole samanlainen kuin sen pääkaupunki."

Teitkö tällaisia matkareportaaseja?

"Kyllä toki, kyllähän niistä piti tehdä, kun talo ne maksoikin. Korkeiden vierailujen yhteydessä. Midin matkoista en muista, oliko ne ilmaisia. Ne saattoivat olla ilmaisia, en mene vannomaan, luulen että olivat ilmaisia."¹⁴¹

Eero Petäjaniemi oli koko päätoimittajakautensa innokas reportaasimatkojen tekijä. Petäjaniemi täydensi myös Tannisen työtä tekemällä kahden viikon työmatkan Neuvostoliittoon 1961. Hän julkaisi kolmiosaisen matkareportaasisarjan *Suuri ja mahtava Neuvostoliitto* syyskuussa 1961. Ensimmäisen reportaasin ingressissä todettiin, että:

"Tänään lehdessämme alkava kirjoitussarja pyrkii valottamaan eri puolilta sitä jälleenrakennustyötä, jota viime vuosien aikana on suoritettu ja jatkuvasti tehdään Neuvostoliitossa. Neuvostoliitto on suuri ja mahtava maa. Tämän kirjoittaja vieraili vastikään Neuvostoliitossa kulkien siellä noin 25 000 km pituisen taipaleen lentokoneella, junalla ja autolla. Tästä huolimatta hän näki vain pienen osan tätä laajaa valtakuntaa. Hän on käynyt siellä aikaisemminkin vv. 1954 ja 1957. Seuraavissa kirjoituksissaan hän kertoo vaikutelmiaan Siperiasta, Kirgisiasta, Usbekistanista sekä Neuvostoliiton Euroopan-puoleisesta osasta, Ukrainasta. Hän päättää kirjoitussarjansa vanhan Moskovon kasvojenpesuun sekä yhteenvetoihin matkalta saamistaan kokemuksista."¹⁴²

Uskontoa ateismissa

Pennanen teki kesällä 1958 harvinaisen, pitkän reportaasimatkan Ukrainaan. Matkan satoa julkaistiin heinäkuussa neljän artikkelin verran näyttävästi pääkirjoituspalstan vieressä.¹⁴³ Matkareportaasisarjan nimenä oli paljastuksia vihjaavasti "Maanalainen Ukraina". Kirjoitussarja alkoi "Kievin kirkkojen ja luostarien äidin" Petsherska Lavran kuvauksella.¹⁴⁴ Virallisesti Neuvostoliitto oli ateistinen valtio¹⁴⁵, mutta Pennanen näkee muun muassa pyhiinvaeltajia ja kertoo lukijoilleen ehkä hivenen yllättäen, että:

"Välillä nämä pyhät käytävät olivat ateistisena museona! Sähkölamput oli vedetty kattoihin, maalliset oppilaat selittivät munkkien juonia, mutta nyt Venäjän kirkolla on jälleen hallussa tämä pyhä paikka, nämä pyhät vainajat."

¹⁴¹ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

¹⁴² US 23.9.1961, 6 Eero Petäjaniemi: "Suuri ja mahtava Neuvostoliitto..." *I Siperian lakeus on laaja*.

¹⁴³

KU 18.7.1958, 4 Petsherska Lavra - Kievin kirkkojen äiti, KU 20.7.1958, 4 Krivoi Rog, KU 24.7.1958, 4 Rautaa ja tietoa, KU 29.7.1958, 4 Maanalaisen Ukrainan loppusanat.

¹⁴⁴

Uudessa Suomessa julkaistiin kesäkuussa 1958 uutinen, jonka mukaan kirkonkellojen soitto sallittiin jälleen Neuvostoliitossa. US 11.6.1958, 4 *Kirkonkellojen soitto jälleen sallittu NL:ssä* (Ei uutislähdemainintaa).

¹⁴⁵

Ortodoksista kirkkoa tukahdutettiin voimakkaasti kaksi- ja kolmikymmenluvulla. Stalin antoi sen elpyä toisen maailmansodan aikana. Hruštšov aloitti jälleen tukahduttamisen eikä uskovaisten asema Brežnevinkään aikana ollut hyvä. (Smith 1976, 488.)

Pyhiinvaeltajat "virsuissaan ja konteissaan" jäivät Petscherskan luostariin ja Pennanen jatkoi matkaansa viiden sadan kilometrin päähän Krivoi Rogiin, jossa oli "maailman suurin" rautakaivos. Pennanen laskeutui ensimmäistä kertaa elämässään kaivokseen ja pani merkille, että:

" - samalla meille on selvinnyt, missä on Neuvostoliitossa vieläkin vaikeasti saatavana oleva hyvä villatavara. Sitä näki pohjoisessa Muurmanskin kalastajilla ja merimiehillä, sitä näkee etelässä kaivosmiehillä, sanalla sanoen se on eniten tarvitsevilla."

Katkelmasta käy varsin suoraan ilmi, että Neuvostoliitossa ei vuonna 1958 riittänyt villaa muuta kuin tietyille ammattiryhmille. Katkelmasta paljastuu myös, että Pennanen oli ehtinyt ennen Ukrainan matkaansa käydä Muurmanskissa.

Rautakaivoksessa Pennanen esittää myös yhden kriittisen kysymyksen, johon hänelle vastataan napakasti:

" - Mutta jos työläinen ei pysty täyttämään normia? Silloin tutkii ammattiliitto asian. Vian täytyy olla poikkeuksellinen ja se poistetaan."

Myöhemmin Pennanen joutuu toteamaan, että kielitaidossa on tullut raja vastaan:

"Valitettavasti tekniikkaa taitamattomana en päässyt yksimielisyyteen täsmällisistä suomennoksista."

Hän yrittää kuitenkin loppuun asti ymmärtää rautakaivoksen maailmaa, kunnes:

"Jota-paitsi instituutilla on 130000 nidettä käsittävä kirjasto. - Myös kaunokirjallisuutta? - Enimmäkseen kyllä teknillistä. Minä luovun."

Neljättä artikkelia mainostetaan loppusanoiksi. Siinä käsitellään pääasiallisesti Jugogin avolouhusta. Jostain syystä kuvituksena on kuitenkin "Krivoirogin teatteri". Neljän artikkelin yhteydessä julkaistiin useita valokuvia käydyistä paikoista: luostari ulkoa ja sisältä, monikauhainen nosturi ja kuorma-auton lastausta. Silmiinpistävää on, ettei esimerkiksi luostarikuvissa ollut ainoatakaan ihmistä, "rääsytistä pyhiinvaeltajaa". Hauskan selittävä on luostarin sisältä otetun kuvan teksti. Se paljastaa myös, ettei kuvatekstin kirjoittaja ole ainakaan ottanut valokuvaa, mutta on itse käynyt paikalla:

"Ilmeisesti salamavalolla otettu kuva ei tee oikeutta käytävien häälyvälle pimeydelle. Mutta tasaisen osan käytävää ja luonteenomaisia sivukomeroita siitä näkee. Näissä sivukomeroissa on useimmiten arkku ja sen yläpuolella palava lyhty. Munkkisellä ei kuvassa näy."¹⁴⁶

Myös Tannisilla oli omakohtaisia kokemuksia uskonnon harjoittamisesta ateistisessa Neuvostoliitossa.

"Harmaankylmässä pääsiäisyössä Nikolain kirkko oli täyttynyt jo varhain kansasta tungokseen asti. Seurakunta seisoi kirkkosalissa olka olkaa vasten, jokaisella kynttilä kädessä. Siellä oli kaikenlaista väkeä, vanhoja, keski-ikäisiä ja nuoria, joku pieni lapsikin isänsä harteilla istuen. Kynttilöiden lämmin valo sadoilla kasvoilla, liturgia, laulu, ihmisten tiivis läheisyys."¹⁴⁷

"Tätä taustaa vasten kirkon ja uskonnon elinvoima tuntui meistä uskomattomalta. Se pani miettimään missä kaikessa muussa me olimme mielessäme liioitelleet Kremlin ja puoluekoneiston vaikutusvaltaa. Seuraavan vuoden pääsiäisviikolla ystävämme Ingmar halusi ottaa valokuvia Zagorskin luostarissa. Me

¹⁴⁶ KU 18.7.1958, 4 *Maanalainen Ukraina. Petscherska Lavra - Kievin kirkkojen äiti.* (4, y).

¹⁴⁷ Tanninen 1996, 81.

lähdimme mukaan. Zagorskin keskiaikainen luostari on tunnin ajomatkan päässä Moskovasta. Siellä kirkko koulutti parisataa uutta pappia joka vuosi. Se oli paikka, josta Moskovan Pyhä synodi lähetti uusia, tuoreita voimia piiritettyihin seurakuntiinsa uhmaamaan järjestelmän tahtoa." ¹⁴⁸

Myöhemmin on käynyt selväksi, että KGB sieti ortodoksisista kirkkoa paljolti sen takia, että se sai kirkosta arvokkaan apulaisen urkintatyöhönsä. ¹⁴⁹ Tämä ulottui myös Suomeen asti. Helsingin Sanomien päätoimittaja Heikki Tikkanen kertoi haastattelussa:

"Suomen arkkipiispan toimisto kerran 70-luvulla tiedusteli, että kun yksi venäläinen arkkipiispa, neuvostoliittolainen arkkipiispa tulee Suomeen, niin voisko hän saada vieraila meidän talossa, kun hänen vastuullaan on julkaisutoiminta, niin me otettiin selvää siitä, mikä se ortodoksisen kirkon organisaatio on, ja se on semmonen, että siellä on yksi patriarkka ja neljä viisi arkkipiispaa, joista tälle kuuluu julkaisutoiminta. No se tuli sitten tässä virkapuvussaan, tällainen hopeanvärinen parta, käytiin keskustelu. Mulla oli vissiin kolme neljä toimituksen jäsentä siinä pöydän ääressä ja sitten lounaalla, ja koskaan ei ole naurettu niin paljon kun arkkipiispan käydessä. Se oli siis yhtä vitsiä ja mojuvaa ja roisia vitsiä ja kaikkea mahdollista. Ja arkkipiispa Pitirin. Ja sanoin jo silloin, kun Kylävaara oli siinä mukana, että ei ollut kyllä syvästi kirkollinen henkilö. Meni jotain viisi vuotta, luin jostain, että KGB:n edustajana ortodoksisessa kirkossa." ¹⁵⁰

Arkirutiinit: lehtien lukua ja huhujen tappamista

Kirjeenvaihtajien aamurutiinit käynnistyivät aina lehtien lukemisella. Esimerkiksi Tanninen nousi noin 6 - 7 aikoihin. Hänelle tuli Pravda, Sovetskaja Rossija, Krasnaja Zvezda, Komsomolskaja Pravda ja hallituksen "iltapäivälehti" Izvestija. Lehdet luettuaan hän yleensä soitti Svenska Dagbladetin kirjeenvaihtaja Ingmar Lindmarkerille. Moskovan-kirjeenvaihtajat joutuvat tekemään työtä hankalissa olosuhteissa ja siksi he turvautuivat usein toistensa apuun. Monet jutut syntyivät itse asiassa ryhmätyönä.

"Olin hyvin läheisessä yhteistyössä Svenska Dagbladetin kirjeenvaihtajan Ingmar Lindmarkerin kanssa. Hän oli toinen porvarillinen pohjoismainen, meillä kehkeytyi pelkästä pohjoismaisesta veljeydestä tämmöinen nöyrä ja hyvä yhteistyö. Olimme normaalisti puhelin yhteydessä toisiimme. Minulla ei ollut minkäänlaista uutispalvelua. Mutta Lindmarker asui talossa, jossa esimerkiksi UPI:lla oli toimisto, ja hän kävi siellä aina aamuisin katsomassa, mitä maailmalla on mahtanut tapahtua. Yleensä vähän keskustelimme mitä olimme lukeneet, sanomalehdistä ja Lindmarker UPI:n teksteistä. Jossain vaiheessa päivää yleensä puhelin Pennasen kanssa." ¹⁵¹

Iltaisin kaikki Moskovan-kirjeenvaihtajat kokoontuivat keskustelunhetkeen, jossa oli ennakkosensuuri.

"Illalla väentäydyin keskustelunhetkeen. Siellä oli yleensä koolla porukkaa. Ensimmäkin amerikkalaisilla tietotoimistoilla oli vakiokopit. Ensimmäinen siellä oven suussa oli UPI:n eli Shapiron, sitten viimeinen siellä ikkunan viereisessä päässä oli AP:n. Sitten siellä normaalisti oli Max Frankell (The New York Timesista), Michel Tatu (Le Mondesta), Tom Lambert ja minä. Meidän työajat asettuivat sillä tavalla. Tietysti sitten kuulin mitä muut tiesi ja sekin tietysti vaikutti siihen, miten pysyi perillä siitä mitä tapahtui ja minkä tyypisiä huhuja kulki." ¹⁵²

¹⁴⁸ Tanninen 1996, 83.

¹⁴⁹ Tästä aiheesta ks. esimerkiksi Andrew - Mitrokhin 1999.

¹⁵⁰ Heikki Tikkasen haastattelu 6.11.2000.

¹⁵¹ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

¹⁵² Tannisen haastattelu 11.10.1995.

Kirjeenvaihtajien arkea oli pohtia keskenään erilaisten huhujen paikkansapitävyyttä. Toden ja epätoden erottaminen toisistaan oli kirjeenvaihtajien alituinen päänvaiva maassa, jonka tiedotusvälineet eivät useinkaan länsimaisessa mielessä tarjonneet uutisia.

"Moskovahan oli silloin sillä tavalla mahdoton paikka, että se oli täynnä huhuja. Diplomaattiporukka ja kirjeenvaihtajaporukka elivät keskenään erillään ympäröivästä yhteiskunnasta, se oli mitä suotuisinta kasvualustaa huhumyllylle. Oli hyvin tavallista, kun tulit sanoneeksi jollain tällaisella vastaanotolla, että huomasitsä eilen, kun näytti toi Mikojan hyvin kalpealta. Kului puoli tuntia niin joku tuli hyvin touhukkaasti kertomaan, että oletteko kuulleet, että Mikojan on vakavasti sairas. Meidän yhteinen harrastus keskustellessä oli ampua alas näitä huhuja. Mä muistan, kun tulin sinne ja tapasin Shapiron ensimmäisen kerran ja kysyin häneltä, että kun sä olet tällainen kirjeenvaihtajien 'grand old man', niin anna nyt nuorelle kirjeenvaihtajalle joku tällainen neuvo kuinka täällä selviää. No minä ajattelin, että kyllä se varmaan puoli tuntia puhuu, siinä oli kaksi lausetta. 'Älä usko huhuja'. Ja siinä se.' Useimmiten niissä ei ollut perää. Jokainen kirjoitti juttunsa ja odotteli. Oli runsaasti keskusteluaikaa, koska kaikki odotimme juttuja takaisin sensuurista."¹⁵³

Kirjeenvaihtajien välillä oli selvää työnjakoa. Parhaiten venäjää taitavat hoitivat yleensä tärkeimmät haastattelut. Kremlissä oli usein valtiovierailujen yhteydessä virallisia vastaanottoja, joihin myös Moskovan-kirjeenvaihtajat kutsuttiin.

"Meitä kutsuttiin ahkerasti Kremliin. Oli systeemi siihen aikaan, että valtiovierailujen aikana järjestettiin tällainen buffet-illallinen ja siellä oli Yrjösalissa pöydillä oli jaettu. Siellä oli pöytä, joka meni huoneen läpi. Tuolla puolen olivat neuvostojohtajat ja vieraat ja tällä puolella muu rupusakki, joka oli kutsuttu sinne. Me menimme aina pöydän ääreen niin lähelle kuin mahdollista ja H. aikansa katsottuaan yleensä käveli siihen toiselle puolelle pöytää ja tarjoutui haastateltavaksi, käytti tätä menetelmää. Aivan kuin Yhdysvaltain presidentti pysähtyy sanomaan jonkin sanan lehdistölle. Yleensä Shapiro ja Tatu, joiden venäjän kieli oli parasta hoiti tämän kyselyn ja me muut kuuntelimme. Sen jälkeen, kun se oli ohi keräännyttiin ryhmään ja käytiin läpi muistiinpanot. Oli niin kuin täsmällinen tieto jokaisella. Ja sitten juttuja tekemään. Se toimi tällä tavalla se yhteistyö, ettei ollut järkeä omia itselleen ja kun me kaikki kirjoitimme vähän eri suuntiin. Ei ollut kilpailua."

Oliko erottelua porvarilliset ja vasemmistolaiset?

"Kyllä se varmaan toimi sillä tavalla. - - Jotkut amerikkalaiset pitivät samaan tyyliin kuin Suomessa pidettiin kotiryssiä, kotikommunisteja, ulkomaalaisten kom.lehtien kirjeenvaihtajia eräänlaisina tietolähteinä. Kyllähän ne suoraan sanoen enemmän saivat tietää kuin me. - - Mulla ei ollut tällaista tarvetta, kun oli yhteyttä omiin, Pennaseen ja Kovasen Anttiin."¹⁵⁴

Aiheiden ideointi tuli useimmiten päivän tarpeesta. Tannisen keskeisiä tiedonlähteitä olivat Suomen suurlähetystön väki, etenkin jo aiemmin mainittu Eero A. Wuori, mutta myös lehdistösuhteita hoitanut Antti Karppinen.

"Antti oli mitä loistavin tietolähde. Jos halusi tietää mikä on Irkutskin piirissä puoluetilanne, ei muuta kuin puhelimeen. Antti kaivoi jostain papereista esille, seurasi tarkasti neuvostolehtiä. Hän oli tärkeä apu, kun piti nopeasti saada faktatietoja tärkeistä asioista."¹⁵⁵

Tanninen kertoi haastattelussa, että hän päätti itse suurimmaksi osaksi juttuaiheistaan. Juttujen otsikoinnit ja kuvavalinnat tehtiin aina Suomessa eikä Tannisella niistä ollut juuri koskaan huomauttamista.

¹⁵³ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

¹⁵⁴ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

¹⁵⁵ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

"Minä päätin itse mitä kirjoitan ja tein sen, vein sensuuriin jos sain sen sieltä, lähetin Suomeen. Oli sovittu, ettei juttuihin kosketa, niihin ei lisätä mitään, tietysti saatettiin poistaa jotain. Periaatteessa ei koskettu, koska järjestelmästä johtuen, jos ne olisivat olleet eri muodossa kuin oli hyväksytty, olisi voinut johtaa kirjeenvaihtajan lähtöön sieltä. Otsikoinnit tehtiin Suomessa, ei ollut mitään sanomista. Juttujen kuvittaminen tapahtui myös Suomessa sen kuvamateriaalin avulla, Pressfoton kuvapalvelun kautta." ¹⁵⁶

Kirjeenvaihtajien työ oli suurimmaksi osaksi istumista, lukemista ja tulkittamista - kremlologiaa. Tanninen onnistui suojasään aikana saamaan toimivan yhteyden NKP:n keskuskomitean jäsenen, jolle hän soitti vuoropäivin ruotsalaisen kollegansa kanssa. Valkosen arvion mukaan "poliittisen ylätason uutissuhde suoraan keskuskomiteaan oli ihme". ¹⁵⁷ Suomessa tällaisista varta vasten keskustelukumppaneiksi asettautuneista tai paremminkin asetetuista neuvostoliittolaisista informanteista käytettiin nimitystä "kotiryssä".

"Koitat ymmärtää rivien välistä mitä lehdet kirjoitti ja mitä ne itse asiassa koettivat sanoa. Se oli tätä ns. kremlologiaa. Katsoit valokuvia, missä järjestyksessä ihmiset olivat. Meillä oli Lindmarkerin kanssa kaveri, joka oli keskuskomitean jäsen. Hän oli ikään kuin tarjottu meille tuttavuudeksi, jolle me saatoimme soittaa ja kysyä tietyissä tilanteissa. Se mitä hän teki, jos hän jotain sanoi, että hän saattoi kumota tai vahvistaa semmoisia asioita, jotka olivat huhuina liikkeellä. Se tietysti oli tärkeä apu meille. Mutta kyllähän tärkeimmät lähteet olivat sanomalehdet ja radio. Mulla ei ollut televisiota siihen aikaan. Sitten Tass. En sanoisi, että mikään erityisesti nousee yläpuolelle muiden." ¹⁵⁸

Henkilölähteiden saaminen oli monin tavoin ongelmallista. Tavalliset neuvostokansalaiset suhtautuivat ulkomaalaisiin varoen eivätkä juuri antautuneet keskusteluihin. Pääosa henkilölähteistä oli saatu virallista tietä, mikä käytännössä tarkoitti, että he olivat saaneet "koulutusta" haastattelutilanteeseen. Poikkeuksetta paikalla oli aina myös virallisia päällystakkeja, jotka valvoivat, että haastateltava vastasi oikein. Tannisen poikkeuksellinen asuinpaikka mahdollisti kuitenkin tavanomaista monipuolisemman kontaktiverkoston.

"Neuvostokansalaiset esiintyivät eri aikoina eri tavalla. Neuvostoliitto oli vasta alkanut irtaantua stalinismista 1958. Alkuvaiheessa ihmiset oli varsin pidättyväisiä ulkomaalaisen kanssa. Esimerkiksi meidän talossa normaalin inhimillisen kaavan mukaan, meillä oli pieni lapsi, joka leikki toisten lasten kanssa ja hävisi naapureiden asuntoihin toisten lasten kanssa leikkimään ja kun haettiin, niin istui pikku Mishan kanssa pöydän alla mutusteli suolakurkkua ja katseli televisiota. Normaalin kehityksen kautta aika nopeasti syntyi lähinaapureihin hyvin ystävälliset suhteet." ¹⁵⁹

Neuvostoliiton ulkoministeriön MID:n lehdistöosasto järjesti jo 1950-luvulla silloin tällöin tiedotustilaisuuksia. Kaikilla kirjeenvaihtajilla oli MID:ssä yhteysviranomaisen, jonka tehtävänä oli pitää yhteyttä kirjeenvaihtajaan.

Oliko tiettyä yhteysviranomaista MID:stä joka hoiti?

Mulla oli sellainen Besmernik, joka aina soitteli, kutsuivat tilaisuuksiin.

Valikoituiko lehdistötilaisuuksiin tai matkoille väkeä?

Kyllä mä luulen, että ne oli kaikille, meitä oli vielä niin vähän. Tuli kaikille ilmoitus. Saatoit päättää lähdetkö vai et. Aina ei voinut. Ei niitä nyt niin hirveän usein ollut.

Paljonko teitä oli? En tiedä kuinka paljon aasialaisia mahtoi olla, en ollut missään tekemisissä. Ei varmaankaan kolmeakymmentä enempää niin sanottua porvarijoukkoa.

¹⁵⁶ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

¹⁵⁷ Valkonen 1998, 13.

¹⁵⁸ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

¹⁵⁹ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

Suojasään kriittisyyttä

Hruštšovin NKP:n 20. puoluekokouksessa 1956 aloittamat uudistukset ja entistä vapautuneempi ilmapiiri näkyi niin Pennasen kuin Tannisenkin työssä. Ensinnäkin muutamia esimerkkejä Pennasen jutuista:

"Pajtsi yksilökultin vaikutuksia teoksessa on pyritty poistamaan ´sitatismi´, vlenmääräinen auktoriteettien lainailu - -."

"Nykyisten olosuhteiden erittelyä on laajennettu, erikoisesti esitystä kahden maailman-järjestelmän kehityksestä ja rauhanomaisesta rinnakkaiselosta." ¹⁶⁰

Toinen henkilökultin tuomitsemisesta sikiävä, menneisyyttä kritisoiva juttu käsitteli Stalinin aikaisia vääristelymekanismeja. ¹⁶¹

"Mielenkiintonsa on myös sillä, miten entiset valtiat pääsivät tällaisiin propagandalukuihin. He käsittelevät ns. ´biologista satoa´, ei sitä joka todellisuudessa oli korjattu myllyihin ja elevaattoreihin."

Samassa jutussa Pennanen puolustelee Hruštšovia Leniniä apunaan käyttäen. Merkille pantavaa on, että Hruštšovia kohtaan esitettyä kritiikkiä pystyi julkaisemaan lehdessä.

"Hrushtshevin politiikkaa kuulee joskus sanottavan talonpoikaiseksi. Se on mielestäni väärin. Se on politiikkaa, jossa työläiset ja talonpojat yhdessä valmistavat siirtymistä kommunismiin omien etujensa, tarpeidensa ja kokemustensa pohjalta - -. Se on leniniläistä politiikkaa."

Neuvostoliiton koulu-uudistuksesta kertovassa laajassa tausta-artikkelissa on myös poikkeuksellisen paljon kriittisiä tietoja:

"Neuvostoliiton tilastollisen keskuslaitoksen mukaan viime vuosina vain 80 % oppilaista on suorittanut 7-vuotisen koulun. - - "Tähän kaikkeen sisältyy paljon henkilökohtaisia pettymyksiä ja paljon yhteiskunnallista ajanhukkaa ennen kuin nuoriso on kasvanut pystyväksi tehtäviinsä." ¹⁶²

"Paremmassa asemassa olevat vanhemmat pyrkivät käyttämään asemaansa ja suhteitaan suojatakseen edes omille lapsilleen jatkuvan opiskelumahdollisuuden. Moskovan korkeakoulujen oppilaista on vain 30 - 40 % työläisperheistä, muut virkamiesten ja sivistyneistön perheistä."

Neuvostoviranomaiset näyttävät tarjoavan kriittisiä tietoja vain silloin, kun niiden avulla voidaan oikeuttaa erilaisia "uudistuksia". Pennasenkin artikkelissa muistutettiin, että:

"Se (koulu-uudistus, T.U.) on sosialistisen yhteiskunnan askel kommunistisen yhteiskunnan rakentajien parempaan kouluttamiseen ja koko neuvostoyhteiskunnan sivistyksen kohottamiseen."

Elokuussa 1958 Yhdysvaltain varapresidentti Richard Nixonin Moskovan vierailun yhteydessä Pennanen jatkaa kriittistä linjaansa tuomalla esille muun muassa neuvostolehdistön kritiikkiä:

"Tämän päivän aamulehdistä löytää paljon helpommin Valentine Gaganavoin kuin varapresidentti Nixonin. - - Minun tuli vähän sääli, kun Isvestija pilaili erään toimitukseen soittaneen oppaan kustannuksella. Ei ole ihme, jos siinä hommassa hermot kuumenevat, mutta epäilemättä amerikkalaiset

¹⁶⁰ KU 4.11.1958, 5 *Uusittu painos ´kansantaloustieteen oppikirjasta´.*

¹⁶¹ KU 19.12.1958, 5 *"Biologisia" ja todellisia satoja Malenkovin ryhmä harjoitti vääristelyä.*

¹⁶² KU 2.10.58, 4 *Nln koulu-uudistus ei supista vaan laajentaa koulutyötä.*

seulovat tämän oppaittensa välittämän aineiston, todellisen moskovalaisen kadunmiehen opinionin ja oppivat siten paremmin ymmärtämään neuvostoihmisiä."¹⁶³

Jutun otsikon rohkean tuntuinen "psykologinen virhe" -ilmaus, paljastuu jutun loppupuolella amerikkalaisten tekemäksi väärinarvioinniksi:

"Amerikkalaiset alkavat nyt jo olla selvillä näyttelyn järjestelyyn päässeistä psykologisista virheistä. - - Neuvostoihminen on kyllä kiinnostunut ja innostunut näkemästään, mutta hän on aina tottunut kysymään, miten se aikaan saadaan."

Yksi aito epäkohta löytyy toisesta jutusta.¹⁶⁴ Nixonilta kysyttiin Danilovskin torilla lippuja Amerikan näyttelyyn. Koska Nixonilla ei sattunut olemaan lippuja mukana, hän oli valmis antamaan rahaa lippujen ostoon. Tällöin yksi kysyjistä huomautti, että he eivät kysy rahanpuutteessa, vaan koska lippuja on ylipäättään vaikea saada. Samassa jutussa Pennanen näyttää sulkeiden sisään laitetulla huomautuksellaan paikallistuntemustaan:

"(Kuten tunnettua tämä tunnuslause liittyy kamppailuun 7-vuotis-suunnitelman toteuttamiseksi ja kommunismin rakentamiseksi Neuvostoliitossa, ja tätä ei Nixon nähtävästi tiennyt.)"

Samaan aikaan julkisuuteen tuli tieto, että Hruštšov oli perunut Skandinavian maihin tarkoitetun matkansa. Novoje Vremjan mukaan paikallisen lehdistön kirjoittelulla oli vaikutusta matkan peruuntumiseen.¹⁶⁵ Hruštšov kertoi kuitenkin myöhemmin, ettei hän luopunut Skandinavian matkasta siksi, että monet näissä maissa olivat sitä vastaan.¹⁶⁶ Pennasen jutun otsikko *Hrushtshev lehdistövastaanotolla: Vierailumme eivät korvaa huippukokousta, Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen suhteiden paraneminen voisi korjata myös niiden liittolaisten välisiä suhteita* ja jutun alku "En luopunut Skandinavian matkasta sen vuoksi, että monet siellä olivat sitä vastaan", ovat poikkeuksellisen kaukana toisistaan, itse asiassa aivan eri aiheita.

Tannisen jutuista löytyy muun muassa seuraavia suojasään journalismiin liittyviä aiheita, joissa käsiteltiin itsekriittisesti neuvostoyhteiskuntaa: *Ensimmäinen vankeusrangaistus Hrustshevin raittiuskampanjassa*¹⁶⁷, *Maatalousteoreetikkoja unhosta esiin N-liitossa*¹⁶⁸ ja *N-Liiton tiedemiesten sensaatiojutut Literaturnaja Gazetan tuomittavina*¹⁶⁹. Tanninen arvioi jälkimmäisessä jutussaan, että neuvostoviranomaisten tarkoituksena on "pyrkiiä kitkemään tieteellinen sensaatiokirjoittelu

¹⁶³

KU 2.8.1959, es ja 2 *Nixonin vierailu uhkaa päättyä tulotunnelmiin, Sanoja pitäisi seurata tekojen - näyttelyn järjestämisessä psykologinen virhe.*

¹⁶⁴ KU 2.8.59, es. *Nixonin kukat ja kiitokset, tunnin televisiopuhe eilen Moskovassa.*

¹⁶⁵ KU 1.8.1959, 2 "*Olisimme myös itse reagoineet samoin*".

¹⁶⁶

KU 3.8.1959, es *Hruštšhev lehdistövastaanotolla: Vierailumme eivät korvaa huippukokousta, Neuvostoliiton ja Yhdysvaltojen suhteiden paraneminen voisi korjata myös niiden liittolaisten välisiä suhteita.*

¹⁶⁷ US 23.2.1961

¹⁶⁸ US 13.3.1962.

¹⁶⁹ US 25.11.1959.

neuvostolehdistä". Neuvostotiedemiehet olivat jo vuosien ajan esittäneet julkisuudessa toinen toistaan huimempia tulevaisuuden suunnitelmia. Näitä hankkeita olivat muun muassa Beringin salmen patoaminen Jäämeren alueen ilmaston muuttamiseksi sekä ajan muuttaminen energiaksi.¹⁷⁰ Vielä vuonna 1962 kuitenkin esitettiin luonnos 2000 metriä korkean tornin rakentamisesta. Talossa olisi voinut arkkitehtien mukaan asua 100 000 ihmistä.¹⁷¹ Monien muiden kuin puhtaasti teknisten tieteen alojen rappioituminen oli alkanut Stalinin aikana, jolloin kommunistisen ideologinen puhtasoppisuus oli syrjäyttänyt monet aiemmin länsimaissa tehdyt tieteelliset havainnot.¹⁷²

Tapaus Pasternak

Selvimmän suojasään vapautuminen näkyi Neuvostoliiton kirjallisuudessa ja muissa taiteenlajeissa. Totalitaristissa olosuhteissa, kuten Neuvostoliitossa, jossa ilmaisunvapautta oli monin tavoin rajoitettu ja säännelty, taiteiden merkitys mielipiteiden ja ajatusten kanavana korostui.¹⁷³

Pennasilla asui naapurissa armenialainen kuvanveistäjä-aidemaalari ja he olivat muutenkin paljon tekemissä kuvataiteilijoiden, runoilijoiden, kirjailijoiden ja historiantutkijoiden kanssa. Jotaarkka Pennanen muistelee Nikkilän haastattelussa, että:

"Ne oli siis semmoisia hyviä taidemaalareita ja nimenomaan oikeesti semmosia, jotka eivät rakastaneet sosialistista realismia ja vaativat niin kuin vapaampaa niin kuin ilmaisukieltä."¹⁷⁴

Ensimmäinen toisinajattelijakiista tuli julkisuuteen syksyllä 1958. Kirjailija Boris Pasternakin teos Tohtori Živago ei ollut neuvostopoliitikkojen mieleen ja Moskovan lehdet aloittivat kampanjansa "sisäistä emigranttiaan"¹⁷⁵ vastaan. Pennanen arvioi kiistaa seuraavasti:

¹⁷⁰ US 25.11.1959.

¹⁷¹

KU 4.3.1962, 14 2 *Km korkea rakennusjätti*. (2, k). (Aarre Nojonen). Vuonna 1967 neuvostotiedemiehet julkistivat suunnitelmansa hissien rakentamisesta tekokuun ja maan välille. (KU 12.4.1967, 5 *Hissi tekokuun ja maan välille*, *Mielenkiintoinen suunnitelma NL:ssa*. (2, k). (Tass).

¹⁷² Pesonen 1998, 147.

¹⁷³

Jungar 2000, 474; Pesonen 1998, 150 - 153. Ilmaisunvapautta rajoittavissa yhteiskunnissa tai yhteisöissä kirjallisuus ja taiteet ylipäänsä ovat tärkeitä purkautumisteitä. Edelläkävijöinä olivat Vera Panovan romaani *Vuodenajat* (1953) ja Ilja Ehrenburgin romaani *Suojasää* (1954). Aikakauskirja *Novyi Mir* julkaisi selvästi erilaisempaa aineistoa kuin ennen, esimerkiksi syksyllä 1956 Vladimir Dudintsevin romaanin *Ei ainoastaan leivästä*. Vähitellen NKP ryhtyi taas vetämään suitsia kirjailijoille ja toimittajille ja sitten taas löysäämään. Hruštšov antoi esimerkiksi itse julkaisuluvan Aleksandr Solženitsynin vuonna 1962 julkaistulle teokselle *Ivan Denisovitšin päivä*. Sen jälkeen linja taas tiukkeni ja syntyi kielletty ja maanlainen samizdat- (itsejulkaistu) kirjallisuus. Neuvostoliiton kulttuuripoliittikkaa onkin luonnehdittu Hruštšovin aikana lauseella "kaksi askelta eteenpäin, askel taaksepäin". (Jungar 1986, 458 - 461.)

¹⁷⁴ Jotaarkka Pennasen haastattelu (RNA).

¹⁷⁵

KU 3.11.1958, 3. *Pasternakista keskustellaan*, *Tassin tiedonanto*, *Moskovan kirjailijain lausunto*, *Pasternakin kirje Hrustseville*.

"Ristiriita Neuvostoliiton sosialistisen yhteiskunnan kollektiivisen moraalien ja kirjailija B. Pasternakin yksilöllisen moraalien välillä jatkuu yhä sovittamattomana - -."

Myöhemmin jutussaan Pennanen siteeraa Tassin tiedonantoa, jossa Pasternakin romaani on leimattu "antineuvostolaiseksi". Kansan Uutiset julkaisi Pennasen jutun perässä STT:n ulkomailta välittämiä uutisia, joissa muun muassa Italian ja Tanskan kirjailijaliitot ja yhdistykset esittivät vastalauseensa Neuvostoliiton viranomaisille. Viranomaiset olivat kehottaneet Pasternakia lähtemään maasta "mihin ihanaan kapitalistiseen maahan tahansa", kun taas Pasternak oli kirjoittanut, että "muutto synnyinmaastani merkitsisi minulle kuolemaa".¹⁷⁶ Pasternak sai 1958 Nobelin kirjallisuuspalkinnon. Hänet erotettiin Neuvostoliiton kirjailijaliitosta ja hän menetti kirjailijan arvonimen.¹⁷⁷

Kun tieto Pasternakin Nobel-palkinnosta oli tullut, Neuvostoliiton sensuuri reagoi nopeasti ja esti muun muassa länsisaksalaisen uutistoimiston DPA:n Moskovan-kirjeenvaihtajan tekemän Pasternakin haastattelun lähettämisen länteen.¹⁷⁸ Tannisen tekemässä jutussa puolestaan kerrotaan, että:

"Pasternak on sairas, eikä halua siten ottaa vastaan haastattelijoita, sanoi Uuden Suomen kirjeenvaihtajalle se ulkomaisten kulttuurisuhteiden komitean edustaja, joka tavallisesti järjestää tämänlaatuiset tapaamiset. Kysymykseen, mikä on kirjailijan puhelinnumero kyseinen viranomainen vastasi, ettei hän tiedä sitä. Hän lisäsi kuulleensa, ettei kirjailijan puhelin toimi."¹⁷⁹

Tanninen kertoo kirjassaan, että Pasternak yritettiin eristää ulkomaalaisista toimittajista. Hänen datšansa oveen oli liimattu paperilappu, jossa luki käsinkirjoitettuna englanniksi, ranskaksi ja saksaksi, ettei kirjailija Pasternak valitettavasti voi ottaa vastaan ulkomaalaisia. Tanninen ja hänen italialainen kollegansa olivat kääntyneet ovelta, mutta ruotsalaisen Lindmarker ei antanut periksi. Pasternak sattui näkemään kirjeenvaihtajan ja kutsui tämän sisään seitsemän kuukautta ennen kirjailijan kuolemaa. Ruotsalainen kertoi asiasta Tanniselle vasta matkalla Pasternakin hautajaisiin.

Neuvostoliitossa ei ollut julkaistu tietoa Pasternakin kuolemasta, mutta Moskovan-kirjeenvaihtajat olivat voineet kertoa tiedon omissa välineissään. Lopulta noin tuhat ihmistä kerääntyi Peredelkinoon Pasternakin hautajaisiin. Tanninen ja hänen kollegansa kirjoittivat mielenosoituksesta ja olivat yllättyneitä, kun sensuuri hyväksyi maininnan. Ainoastaan kohta, jossa nuori mies oli kirkuen vaatinut Tohtori Živagon julkaisemista Neuvostoliitossa, oli vedetty yli.¹⁸⁰

¹⁷⁶

KU 3.11.1958, 3. *Pasternakista keskustellaan, Tassin tiedonanto, Moskovan kirjailijain lausunto, Pasternakin kirje Hrustseville.*

¹⁷⁷ Jungar 1986, 461.

¹⁷⁸ US 24.10.1958, es *Sensuuri pysäytti haastattelun.* (STT - Reuter).

¹⁷⁹ US 24.10.1958, es *Pasternak sairaana.*

¹⁸⁰ Tanninen 1996, 65 - 69.

Uusi Suomi julkaisi runsaasti oman toimituksen ulkopuolisten tekemiä Pasternak-aiheisia kirjoituksia Nobel-palkinnon julistamisen jälkeen.¹⁸¹

Neuvostolehdistö oli tärkeässä roolissa uusien tuulien puhaltajana. Etenkin aikakauskirja *Novyi Mir* julkaisi paljon mielenkiintoista aineistoa, muun muassa Aleksandr Solženitsynin ensimmäiset teokset. Pienoisromaanissa Ivan Denisovitšin päivä (1961) käsiteltiin realistisesti vankileirien todellisuutta. Samalla leirien olemassaolo myönnettiin ensimmäisen kerran Neuvostoliitossa julkisesti. Tämän jälkeen ennakkosensuuri alkoi taas tiukentua. Itse asiassa suojasään avoimuus ja arvostelu oli koskenut vain Stalinia ja hänen hirmuhallintoaan.¹⁸² Myös Suomen ja Neuvostoliiton välinen autoturismi päättyi keväällä 1962. Neuvostoviranomaiset perustelivat rajojen sulkeutumista muun muassa "vaikealla hotellitilanteella" ja "huoltoteknillisillä vaikeuksilla".¹⁸³

Yksi keskeinen käännekohta oli Maneesi-näyttely 1962. Tanninen kertoi haastattelussa:

Yhteen aikaan sallittiin yksityiset abstraktin taiteen näyttelyt, tällaisia ilmiöitä. Muistan kuinka se päättyi. Lindmarker soitti minulle yhtenä päivänä, kuule Komsomolskaja hotellin aulaan ripustetaan julkisesti näytteille abstraktisia tauluja, käypä katsomassa, onko se totta. Me käytiin Oilin kanssa katsomassa, se hotelli oli nimittäin vain muutaman sadan metrin päässä meistä. Ja ihan totta, he laittoivat niitä abstraktisia tauluja seinille. Oili tykkäsi niistä ja kysyi kaverilta, että mitä maksaa. Kaveri oli äimän käkenä, ei ollut koskaan kuvitellutkaan, että kukaan voisi ostaa. Se nyt oli oikeastaan tämmöinen. Ne kokeili, voisko vielä mennä askeleen pidemmälle. Tulin kotiin ja soitin Ingmarille, joo kyllä se totta on. Hän pani Volvon käyntiin ja lähti ajamaan sinne kameran kanssa varmaan mieltä jo mennessään ensimmäistä virkettä juttuunsa, kun hän tuli sinne, tauluja kannettiin pakettiautoihin, jotka olivat siinä edessä. Se purettiin se näyttely. Olikohan sitä koskaan pystyyn saatukaan, mutta korkeintaan tunnin. Siinä meni näyttely. Seuraavana tai sitä seuraavana aamuna oli Pravdan etusivulla Nikita Hruštšovin henkilökohtainen taidearvostelu, se haukkui tällaiset taulut aasinhännällä vedellyiksi. Se oli julkinen ikään kuin julkinen viesti siitä, että tällainen raja on ylitetty. Se mitä sopii vielä yksityisesti ei sovi vielä tehdä julkisesti. Jos sitä ei ymmärretä tulee kurinpalautus."¹⁸⁴

181

Esimerkiksi Bonniers Litterära Magasinin Nils Åke Nilssonin kuuluisan Pasternak-haastattelun US 26.10.1958, 14 *Boris Pasternakin luona*. Haastattelun on arvioitu aikoinaan asetaneen Neuvostoliiton viranomaiset kiusalliseen asemaan. Myös Nilsson oli päässyt henkilökohtaisesti tapaamaan Pasternakia. Jutussa kerrotaan mm, että "- olen todella matkustanut tänne (Peredelkinoon) ilmoittamatta itsestäni, voitoin tai hävisin. Ja kas: kun isäntä avaa oven hän pyytää minut heti sisään. Totta kai, tietysti hänellä on aikaa ottaa minut vastaa. - Vaikka, hän lisää, Moskovassa ne ehkä sanovat jotakin muuta, että olen sairas, että olen varattu, että en ota vastaan vieraita. Ei, se ei ole totta". Ks. myös US 24.10.1958, 6 *Boris Pasternak - individualisti*.

182

Pesonen 1998, 150. Pesosen arvion mukaan (1998, 152) "Hruštšovin kauteen ajoittuva suojasää oli ratkaiseva Neuvostoliiton kehitykselle, ennen muuta kulttuuripolitiikassa. Vaikka ohjat vedettiin uudelleen tiukalle, ei alkanutta kehitystä voinut enää pysäyttää."

¹⁸³ KU 7.3.1962, 12 *NL ei toistaiseksi ota henkilöautoturisteja, esteenä hotellivaikeudet*. (2,a).

184

Tannisen haastattelu 11.10.1995. Ks. myös Tanninen 1996, 73. Tanninen oli aiemmin tehnyt jutun muun muassa Puolan abstraktin taiteen näyttelystä Moskovassa. US 21.1.1959, 8 *Moskovalaiset ihmettelevät Puolan abstraktista taidetta, NL:n väestölaskijat liikkeelle*. (2, k). "Jotakin ennenkuulumatonta tai vähintään hyvin odottamatonta on nyt tapahtunut Moskovassa. Julkisessa kansandemokraattisten maiden taidetta esittelevässä taidenäyttelyssä on esillä abstraktisia maalauksia. Se, joka on muutaman kuukauden säännöllisesti lukenut Neuvostoliiton taidekriitikoiden arvosteluja, vertaa mielellään tätä tapahtumaa maanjäristykseen. - - Yllätykset alkoivat Puolan osastossa. Sinne sijoittui maanjäristyksen keskus: puolikymmentä abstraktista taulua, joita lukuisista yritysistäni huolimatta en onnistunut näkemään. On vaikeata nähdä ihmisten läpi. Taulujen edessä seisoi nimittäin ihmismuuri."

Sputnikit innostivat

Vuonna 1949 Neuvostoliitto oli räjäyttänyt ensimmäisen atomipomminsa. Sen jälkeen maassa oli entistä enemmän suunnattu voimavaroja kilpavarusteluun, käytännössä etenkin raketti- ja avaruustutkimukseen.¹⁸⁵ Kun Neuvostoliitto vuoden 1957 lokakuussa laukaisi ensimmäisen maata kiertävän satelliittinsa, sputnikin yllätti se täysin koko maailman. Jo vajaan neljän vuoden kuluttua Neuvostoliitto lähetti avaruuteen ensimmäisen miehitetyn avaruusaluksen. Juri Gagarinin ensilento avaruuteen oli huhtikuussa 1961.¹⁸⁶ Ei ole mikään ihme, että monet Moskovan-kirjeenvaihtajien jutuista käsittelivät nimenomaan avaruusteknologiaa. Avaruusjutut pääsivät lähes automaattisesti lehtien etusivuille niin sanotuiksi pääjutuiksi ja niiden yhteydessä käytettiin runsaasti valokuvia ja piirroksia. Avaruus uutiset olivat merkittävä osa Neuvostoliiton propagandaa. Seuraavat tekstikatkelmat ovat Tannisen jutuista:

"Kommunistipuoleen virallinen äänenkannattaja Pravda, samoin kuin Ivestija, Trud ja Komsomolskaja Pravda leimasivat kokeen otsikoissaan ensimmäiseksi onnistuneeksi planeettojen väliseksi lennoksi tai Neuvostoihmisen luomiskyvyn suurvoitoksi".¹⁸⁷

"Tieto kuuraketin lähettämisestä herätti suurta innostusta etenkin Moskovan nuorisossa. Ylioppilaat sytyttivät kynttilöitä ikkunoihinsa tapauksen kunniaksi ja keskellä yötä eräät heistä marssivat läpi esikaupunkien Moskovaan juhliakseen neuvostotieteen uutta saavutusta."¹⁸⁸

Avaruus uutiset olivat sisällöltään hyvin teknisiä. Neuvostojulkisuudessa monet tekniset laitteet nimettiin kuitenkin taitavasti varsin arkipäiväisiksi. Myönteiset metaforat pehmensivät ne kaikkien ymmärrettäviksi. Esimerkiksi satelliiteista käytettiin nimitystä "avaruuden appelsiinit" ja Euroopan suurimmasta peiliteleskoopista "ikkuna maailmankaikkeuteen".¹⁸⁹

Koska avaruustutkimus oli osa sotateollisuutta, siihen liittyi koko ajan voimakas salailu. Ensimmäiset näytteet ovat Tannisen jutuista.

"Neuvostoliiton kuuraketti lähetettiin matkaan perjantaina. Tarkkaa lähetysaikaa sen paremmin kuin lähetyspaikkaa ei ole ilmoitettu."¹⁹⁰

¹⁸⁵ Jungar 2000, 461; Pesonen 1998, 154.

¹⁸⁶ Hingley 1977, 40.

¹⁸⁷

US 4.1.1959, 7 (jatko etusivulta) *NL:n raketti aurinkoa kiertämään, ohittaa kuun 6000 - 8000 km:n etäisyydellä.* (6, y).

¹⁸⁸ US 4.1.1959, es *NL:n raketti aurinkoa kiertämään, ohittaa kuun 6000 - 8000 km:n etäisyydellä.* (6, y).

¹⁸⁹ KU 22.2.1961, 5 *Euroopan suurin peiliteleskooppi Krimille.* (Aarre Nojonen)

¹⁹⁰ US 4.1.1959, es *NL:n raketti aurinkoa kiertämään, ohittaa kuun 6000 - 8000 km:n etäisyydellä.* (6, y).

"Tiedotuksen mukaan raketti oli ollut matkalla 62 tuntia silloin kun sen radiomerkit lakkasivat kuulumasta maahan. Siitä on päätelty, että se on laukaistu perjantaina klo 19 Suomen aikaa. Laukaisupaikka on edelleenkin pidetty salassa." ¹⁹¹

Ennen Tannisen tuloa Moskovaan oli vuonna 1957 lähetetty avaruuteen jo ensimmäisiä eläimiä. Aluksi oli kuitenkin ollut epäselvää muun muassa siitä, mikä "avaruuskoiran" oikea nimi oikein olikaan. Julkisuudessa oli ensin käytetty nimiä Malyshka, Kozjavka ja Damka, kunnes Neuvostoliiton tietotoimisto SIB välitti tiedon, että koiran nimi olikin Laika, mutta että myös muut koirat olivat olleet osallisena avaruustutkimuksessa. ¹⁹² Avaruuskoirat saivat lännen joukkoviestimissä runsaasti palstatilaa. Eniten oltiin huolissaan koirien terveydestä ja kysyttiin neuvostoviranomaisten moraalien perään. Tass joutui rauhoittamaan: "Tass lisää, että nelijalkaiset avaruustutkijat eivät ole ollenkaan kärsineet seikkailuistaan, vaan ovat mitä parhaimmassa kunnossa." ¹⁹³

Myös Kansan Uutisissa julkaistiin koko ajan näyttävästi Neuvostoliiton avaruusuutisia. Ne olivat peräisin Neuvostoliiton uutistoimistoilta. Kirjeenvaihtaja Pennasta satelliitit eivät näyttäneet kiinnostavan, mutta hänen seuraajansa Aarre Nojonen otti ne päivälställeen ja hieman yllättäen Kansan Uutisissa kerrottiin myös avaruushjelmaan kohdistuneista takaiskuista. Seuraava uutinen oli julkaistu peräti etusivulla, mutta piilotettuna sen alareunaan joulukuussa 1960. Juttu on Nojosen tekemä.

"Odottamaton poikkeaminen lasketulta radalta sen jälkeen kun Neuvostoliiton kolmas avaruusalus oli saanut laskeutumismärkin, johti Sputnikin tuhoutumiseen. Tämä tapahtui avaruusaluksen jouduttua maan tiheisiin ilmakerroksiin, joissa se kaikkine lasteineen paloi olemattomiin. Tieto kolmannen avaruusaluksen epäonnistuneesta maahan palauttamisyrityksestä annettiin julki keskiyön jälkeen lauantaina." ¹⁹⁴

Toisesta Nojosen jutusta käy hyvin ilmi Neuvostoliiton niukkasanaanainen tiedotuskäytäntö:

"Asiaa koskeva TASSin tiedotus on kokonaisuudessaan seuraava: Joulukuun 1.päivänä lähetettiin Neuvostoliitosta järjestyksessään kolmas avaruuslaiva kiertämään maata." ¹⁹⁵

Avaruuslentäjien nimet olivat pitkään pimennossa. Tietoa annettiin tipoittain ja siten lisättiin yleisön mielenkiintoa, kuten seuraavassa Nojosen jutussa:

"Neuvostoliiton seuraavan avaruuslentäjän - avaruuslentäjä kolmosen, kuten häntä toistaiseksi nimitetään - henkilöllisyyttä peittävää verhoa raotettiin jälleen sunnuntaina sotilaslehti Krasnaja Zvezdassa, jossa jatkuu artikkelisarja neuvostoliittolaisten avaruuslentäjien koulutuksesta. Kolmonen on erinomainen luistelija ja ennen kaikkea hiihtäjä, kirjoittaa eversti E. Petrov." ¹⁹⁶

¹⁹¹ US 6.1.1959, 7, *Lunikista aurinkokuntamme 10. kiertotähti, radioyhteys avaruusrakettiin katkennut.* (4, y).

¹⁹² KU 7.11.1957, es *Laika-koira yhä kunnossa - myös ihmisiä painottomaan tilaan.* (4, y).

¹⁹³ KU 1.12.1957, 14 *Damka käynyt korkeimmalla.*

¹⁹⁴

KU 4.12.1960, es *NL:n avaruusalus ei totellut paluukäskyä, paloi poroksi lasteineen tiheässä ilmakerroksissa.* (3,a).

¹⁹⁵ KU 2.12.1960, es *Kolmas avaruuslaiva raivaa tietä ihmiselle.* (5, k).

¹⁹⁶ KU 5.3.1962, 8 *NL:n avaruusmies n:o 3 on metsämies pohjolasta.*(2,y).

"Vasta kun aineisto on tutkittu, voidaan puhua uusista lennoista, sanoo ryhmän johtaja, jota nimitetään Izvestijassa Jevgeni Anatolevitshiksi ilman sukunimeä. - - Lehden toimittaja on käynyt häntä tapaamassa Moskovan lähellä mäntymetsän keskellä olevassa avaruuslentäjien kaupungissa."¹⁹⁷

Myös lehdistötilaisuuksien sijaintipaikkakunnat pidettiin aluksi salassa.

"Perjantaina avaruuslentäjät ottivat ensimmäisen kerran vastaan neuvostolehdistön edustajat konferenssissa, joka pidettiin Nikolajevin ja Popovitshin toistaiseksi nimeltä mainitsemattomassa sijaintipaikassa, mutta jonka on ilmoitettu olevan suurehkon kaupungin Volgan rannalla."¹⁹⁸

Kun jatkuva salailu alkoi julkisuudessa kääntyä epäedulliseksi, esimerkiksi Yhdysvaltain presidentti Truman epäili eräiden neuvostokosmonauttien avaruuslentoja, ryhtyivät neuvostoviranomaiset näyttämään televisiossa avaruuslentoja koskevaa materiaalia sekä järjestämään laajoja lehdistötilaisuuksia. Seuraavat poiminnat ovat Nojosen jutusta elokuulta 1962:

"Moskovan televisio esitti maanantai-iltana ensimmäisen yhteenvetofilmin - - äskeisestä avaruusmatkasta ja sen herättämästä kohusta - -. Filmissä esitettiin aikaisemmin television kautta nähtyjen suorien avaruuslähetyksen ohella eräitä uusia kohtauksia avaruuslennosta sekä rakettien lähdöstä avaruuteen."¹⁹⁹

"Tiistaina puolen päivän aikaan alkaa Moskovan yliopiston juhlasalissa Nikolajevin ja Popovitshin lehdistötilaisuus, johon maanantaina jaettiin kutsukortit käytännöllisesti katsoen kaikkien maiden tärkeimpiä sanomalehtiä ja uutistoimistoja sekä radiota, televisiota ja filmiä edustaville kirjeenvaihtajille. Ryhmälennon vuoksi on Moskovaan saapunut suuri joukko erikoiskirjeenvaihtajia eri maista täydentämään täällä vakinaisesti työskentelevien kirjeenvaihtajien toistasataapäistä joukkoa."

Avaruuslentäjien juhla lähetettiin suorana tv-lähetyksenä Intervision ja Eurovision kautta elokuussa 1962.²⁰⁰

Toisaalta Neuvostoliitossa osattiin suhtautua myös satiirisesti avaruusinnostukseen. STT:n ja AFP:n välittämässä uutisessa tammikuussa 1960 todettiin, että:

"Moskovan radio aiheutti lauantaina kuulijoilleen melkoisen järkytyksen ilmoittaessaan ilman varoitusta, että miehitetyn neuvostoliittolaisen avaruuslaivan pelätään tuhoutuneen meteoripilvessä viiden kuukauden matkan jälkeen. Vasta hetken kuluttua kuulijoille selvisi, että tiedotuksella aloitettiin radion uusi science fiction -kuunnelma."²⁰¹

Muutenkin Neuvostoliitolla oli 1960-luvun alussa varaa leikinlaskuun esimerkiksi seuraavaan tapaan:

"Ensimmäisenä kahtena vuorokautena Nikolajev sanoi heränneensä kahta minuuttia vaille neljä ja kolmantena tasan kello neljä eli täsmälleen ohjelman mukaan. Neljäntenä lentovuorokautena hän oli kuitenkin nukkunut 10 minuuttia liikaa. Tuloksena oli, että sen asemesta että olisi herännyt Neuvostoliiton yllä, hän heräsikin Amerikan yläpuolella."²⁰²

¹⁹⁷ KU 5.10.1962, 5 *Ei avaruuslentoja Nlsta lähiaikoina.* (2, k).

¹⁹⁸ KU 18.8.1962, es *Avaruusjuhla Moskovassa tänään* (2, y). Sitaatti sivu 2.

¹⁹⁹ KU 21.8.1962, 2 *Nikolajev ja Popovitsh tänään lehdistön edessä.* (2, k).

²⁰⁰

KU 19.8.1962, *Moskova juhli avaruuden valloituksen uutta saavutusta, Punaisen torin jättiäisjuhlassa neljä avaruuslentäjää - Nikolajevin ja Popovitshin rinnalla Gagarin ja Titov.* (5, k).

²⁰¹

KU 3.1.1960, es *Naseva alku* (1,k.) (STT-AFP). Väistämättä tulee mieleen Orson Wellesin Maailmojen sota -kuunnelma Yhdysvalloissa.

²⁰² KU 22.8.1962, es *Nikolajev ja Popovitsh 5 km:n pässä toisistaan.* (4, y).

Monet avaruustutkimukseen liittyneet asiat pidettiin kuitenkin aikanaan salassa, kuten Neuvostoliiton avaruustutkimusohjelman pääarkkitehtien, raketti-insinöörien Konstantin Tsiokolovskin ja Sergei Koroljevin nimet. Moskovassa ei vielääkään ole kerrottu kaikista avaruustutkimuksen historian ongelmista.²⁰³

Yöpakkaset päättyivät Leningradissa

Aarne Tannisen mukaan vain kolme suomalaista toimittajaa oli aluksi Leningradissa tammikuussa 1959, kun Suomen ja Neuvostoliiton välinen yöpakkaskausi²⁰⁴ päättyi presidentti Urho Kekkosen ja pääsihteeri Nikita Hruštševin yllätystapaamisessa syntyneeseen sovintoon.²⁰⁵ Pennasen käyttämä nimitys yöpakkasista oli "katko Suomen ja Neuvostoliiton välisissä suhteissa".²⁰⁶ Alunperin Kekkosen yksityisluonteisen vierailun tarkoitukseksi oli ilmoitettu muun muassa tutustuminen kaupungin kulttuurielämään.²⁰⁷

Tannisen ensimmäisen Leningrad-jutun alku noudatti normaalia valtiovierailujen kuvauskaavaa:

"Presidentti Kekkosen juna saapui tänään täsmälleen laskettuun aikaan Lokakuun asemalle Leningradiin. Asema kylpi valonheittäjien loisteessa ja se oli koristettu Suomen sekä Neuvostoliiton lipuin." ²⁰⁸

Saman jutun loppupuolella on jo aavistus tulevasta:

"Presidentti Kekkosen vierailun johdosta on Moskovasta Leningradiin lähtenyt varaulkoministeri Saharov, ulkoministeriön pohjoismaisen osaston päällikkö Rodionov sekä Suomen asiain esittelijät Poseljahov ja Kotov. Tämä antanee vierailulle huomattavamman merkityksen kuin ennakoita oli saatettu arvella, varsinkin kun Moskovasta odotetaan tänään aamulla saapuvan jonkun korkea-arvoisen neuvostojohtajan."

Seuraavan päivän kolmen palstan kainalojutussaan Tanninen kertoo:

"Pääministeri Nikita Hrushtshev saapui Leningradin tihkusateeseen aamulla vähän vaille yhdeksän ennen kuin päivä oli kunnolla ehtinyt valjeta. Hän tuli junalla Moskovon asemalle. Vain suurten mustien Zimien kerääntyminen aseman eteen ja poliisien tavallista suurempi lukumäärä osoittivat että jotain tavallisuudesta poikkeavaa oli tekeillä. Sitten poliisit yhtäkkiä levittäytyivät ketjuksi, joka esti hetkeksi jalankulkijain

²⁰³

Tiedot perustuvat 11.3.2001 TV-1:ssä esitettiin dokumenttiin Red Stuff, suomeksi Laika ja kosmonautit. Ks. myös HS 11.3.2001, D16 *Punainen CCCP:n valiojoukko*.

²⁰⁴

Tanninen 1996, 41 - 42. Neuvostoliitto ei ollut tyytyväinen vuoden 1958 eduskuntavaalien jälkeen nimitettyyn viiden puolueen enemmistöhallitukseen, jonka johdossa oli K.A. Fagerholm, ja se ryhtyi painostamaan Suomea muun muassa pitkittämällä tärkeiden kauppasopimusten solmimista. KU 3.1.1959 *Kauppasopimus NL:n kanssa päättyi vuoden vaihteessa, Koko itäryhmän kanssa sopimukseton tila - vientimme ajautumassa suuriin vaikeuksiin, ellei hallitus muutu*. Pennasen tekemässä jutussa KU 11.10.1958, 12 *NL:n kauppavaihto kasvanut kapitalistimaiden kanssa* kerrotaan, että Suomi oli tuona ajankohtana NL:n tärkein kapitalistinen kauppakumppani. Yöpakkasista lisää ks. esim. Vihavainen 1991, 50 - 59; Rautakallio 1996, 103 - 120; Tanninen 1996, 41 - 49; Nevakivi 2000, 267 - 268.

²⁰⁵ Juhani Suomi (1992, 206) muistuttaa, että tosiasiaa kaikesta oli sovittu hyvissä ajoin etukäteen.

²⁰⁶ KU 24.1.1959, es *PS*.

²⁰⁷ KU 21.1.1959, es *Presidenttipari tänään Leningradiin*.

²⁰⁸ US 22.1.1959, es *Presidentti saapui puolen yön aikaan Leningradiin, NL:n ulkoministeriön edustajia kaupunkiin*. (4, y).

liikkumisen aseman edustalla. Ovet avautuivat ja muutamat harvat paikalla olevat lehtimiehet vilkaisivat nopeasti toisiinsa kuin varmistuakseen, että olivat nähneet oikein." ²⁰⁹

Tannisen juttupaketin pääotsikko oli levitetty etusivun kahdeksalle palstalle: "*Leningradissa keskusteltiin rakentavassa hengessä, Kekkonen ja Hrushtshev neuvottelupöydän ääressä*". Samalla Tanninen oli saanut nimensä yläpuolelle merkinnän "Uuden Suomen erikoiskirjeenvaihtajalta".

"Neuvostoliitto nimittää aivan lähitulevaisuudessa suurlähettilään Helsinkiin ilmoitettiin asiaa tuntevalta taholta niiden keskustelujen jälkeen, joita presidentti Urho Kekkonen kävi tänään yllättäen Leningradiin saapuneiden pääministeri Hrushtshevin, ulkoministeri Andrei Gromykon ja ulkomaankauppaministeri N.S. Patolitshevin kanssa. Viralliselta taholta todettiin lisäksi, että keskustelut olivat sujuneet ystävällisessä hengessä ja 'meidän maittemme välisten suhteiden kannalta rakentavasti'." ²¹⁰

Seuraavan päivän jutuissaan Tanninen koetti parhaan kykynsä mukaan saada tietoja neuvottelujen kulusta.

Tiedonhankinta muistutti ajoittain salapoliisin työtä:

" - Ajoin tänään Kivisaaren hieman kaupungin keskustasta syrjässä olevaan huvilayhdyskuntaan, jossa presidentin käyttöön luovutettu valtion huvila sijaitsee. Tihkusateessa auto puikkelehti hieman mutkittelevaa tietä. Aivan huvilan lähellä vastaan luisti suuri musta loistoauto. Ketä siinä oli, sitä ei ohimenevänä hetkenä voinut havaita. - - Auto pysäköitiin jonkin matkan päähän huvilasta. Kävelin huvilan ohi eikä minuun kiinnitetty minkäänlaista huomiota. Vilkaistessani taakseni näin poliisin siirtyneen keskustelemaan autonkuljettajan kanssa. Paluumatkalla hän kertoi poliisin kysyneen kelloa. - - Klo 11.40 ilmestyi näkyviin suuri musta loistoauto, samanlainen kuin se, joka on presidentin käytössä. Sen ikkunat eivät olleet verhotut ja etuistuimella autonkuljettajan vieressä istui pääministeri Hrushtshev. Ohi ajaessaan hän vilkaisi presidentin huvilaa. - - Tämä oli päivän ensimmäinen todiste siitä, että pääministeri Hrushtshev edelleen on kaupungissa." ²¹¹

"Uuden Suomen kirjeenvaihtajan saaman tiedon mukaan pidettiin kaupungintalon lounastilaisuudessa tärkeitä puheita, joissa maittemme väliset suhteet joutuivat tarkastelun kohteeksi ja niiden vastaista kehitystä hahmoteltiin 'luottamuksen ilmapiirissä'. Näistä puheista ei ole toistaiseksi annettu sanaakaan julkisuuteen, mutta hyvin asiaa tuntevalta suomalaistaholta korostettiin tänään niiden kantavuutta. Puheet olivat vapaita, mutta ainakin pääministeri Hrushtshevin puhe pikakirjoitettiin. Puheissa ei tullut esillä mitään konkreettisia ehdotuksia, vaan niissä kosketeltiin ainoastaan periaatteessa Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita." ²¹²

Lopulta päivän yhteenvedona oli kahdeksan palstan etusivun otsikko: "*Välillämme ollut ikävä aika päätetty unohtaa*", *Leningradissa sovittiin kauppaneuvotteluista*.²¹³ Kauppaministeri Ahti Karjalainen oli saanut kunnian kertoa "ikävän ajan päättämisestä".

Päivää myöhemmin Tanninen jatkoi yhä työtään. Päivän tärkein uutisaihe oli muistolaatan paljastus Smolnassa. Kekkonen oli tuonut mukanaan laatan, jossa todettiin, että Lenin vuonna 1917 allekirjoitti päätöksen Suomen valtiollisen itsenäisyyden tunnustamisesta. Laatta paljastettiin samassa huoneessa, jossa Lenin oli allekirjoittanut päätöksensä. Uutisjutun yhteydessä Uudessa Suomessa julkaistiin kuva, johon

²⁰⁹ US 23.1.1959, es *Neuvostojohtajien tulo mullisti vierailuohjelman*. (3, a).

²¹⁰ US 23.1.1959, es.

²¹¹ US 24.1.1959, es *Mustia autoja Kivisaaren huviloilla, Hrushtshev vilkaisi auton ikkunasta Kekkonen asuntoon*. (3, a).

²¹² US 24.1.1959, es *Tärkeitä lounaspuheita* (2, a).

²¹³ US 24.1.1959, es.

myös sanomalehdistön edustajia oli päässyt mukaan: "- - keskellä takana Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtaja Aarne Tanninen, joka päivittäin on välittänyt lehtemme lukijoille tietoja Leningradin vierailusta."²¹⁴

Viimeisen vierailupäivän antina oli hyvästelyjuttu Leningradin asemalla.

"Tasavallan presidentti Urho Kekkonen sanoi tänä aamuna Leningradin asemalla uskovansa, että hänen vierailunsa voimakkaasti lujittaa Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyttä. 'Lokakuun asema', jolta presidentin erikoisjuna klo 10 paikallista aikaa lähti kohti Suomea, oli koristettu Suomen ja Neuvostoliiton lipuin. Katettu asemalaituri kylpi valonheittäjien loisteessa. Lähdestä ei ollut ilmoitettu etukäteen, joten vain muutamat asemalla junaa odottelevat matkustajat virallisten saattajien lisäksi näkivät yksinkertaiset mutta lämpimät lähtöseremoniat."²¹⁵

Jarno Pennasen ja Aarne Tannisen lisäksi paikalla oli Moskovan radion suomenkielisen osaston toimittaja Antti Kovanen.²¹⁶ Muilla suomalaisilla toimittajilla oli ollut ongelmia viisumien saamisessa.²¹⁷ Kovanen avusti Yleisradiota, jolla tosin ei vielä silloin ollut omia uutislähetystyksiä. Yleisradio sai vuoteen 1965 asti uutisensa Suomen tietotoimistolta. Suomen Moskovan suurlähettiläs Eero A. Wuori ei noteerannut Kovasta varsinaiseksi kirjeenvaihtajaksi ja piti hänet taustakeskustelutilaisuuksien ulkopuolella.²¹⁸ Tannisen mukaan Wuori piti koko ajan selvästi etäisyyttä myös Pennaseen. Syynä olivat hänen mukaansa miesten sodan jälkeiset poliittiset erimielisyydet.²¹⁹ Wuoren antamat taustatiedot olivat Tanniselle tarpeen, koska esimerkiksi Leningradissa päämiesten tapaamisista ei annettu juuri tietoja²²⁰.

Vasta myöhemmin selvisi muun muassa, että neuvostojohto puuttui Leningradissa myös suomalaisten lehtien kirjoitteluun. Gromyko esitteli runsaasti näytteitä "Suomen julkisessa sanassa olleista hyökkäyksistä Neuvostoliittoa vastaan".²²¹ Näistä tiedot saatiin kuitenkin vasta vierailun jälkeen Kekkonen pitämässä radiopuheessa. Tosin Kekkonen oli asiaan puuttunut julkisuudessa jo aikaisemminkin.

"Eräs kysymys - - tuli poikkeuksellisen voimakkaana esille näissä keskusteluissa. Tarkoitan Suomen julkisen sanan suhtautumista Neuvostoliittoon. Pääministeri Hrushtshev lounaspuheessaan käsitteli tätä

²¹⁴

US 25.1.1959, 20 *Leningradin keskustelujen aikana ei tullut esiin uusia kysymyksiä, Presidentti paljasti eilen muistolaatan Smolnassa - paluumatkalle tänä aamuna.* (Juttu alkaa etusivulta, kuva ja kuvateksti julkaistu sivulla 20).

²¹⁵ US 26.1.1959, 5 *Sydämelliset hyvästelyt Leningradin asemalla.* (2, a).

²¹⁶

Kuitenkin Kansan Uutisissa ilmestyi myös yksi Leningradiin päivätty juttu, jonka oli signeerannut AK (KU 25.1.1959, es *Juhlahetki Smolnassa*). Myöhemmin Moskovaan päivättyinä ilmestyi kaksi AM:n signeeraamaa juttua KU 26.1.1959,2 ja KU 27.1.1959, es. Jutut käsittelivät NKP:n puoluekokousta. Todennäköistä on, että "AM" on tehnyt myös kaksi "(kirjeenvaihtajaltamme)" -signeerattua samaan aihepiiriin liittyvää juttua KU 28.1.1959, es ja 29.1.1959, es.

²¹⁷ Tanninen 1996, 42.

²¹⁸ Tanninen 1996, 41 - 42.

²¹⁹ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

²²⁰

KU 24.1.1959, es *Vierailun poliittinen puoli saatiin päätökseen eilen, Kauppaneuvottelut aloitetaan niin pian kuin Suomen taholla ollaan valmiita - Kekkonen tapasi Hrushtshevin eilen kahdesti.*

²²¹ Suomi 1992, 210.

asiaa varsin laajasti. Yksityisessä keskustelussamme ulkoministeri Gromyko sanoi, että heillä olisi aivan viime ajoilta kerättyä varsin runsaasti lausuntoja Suomen lehdistöstä, joissa esitetään arvostelua ja ilkeyksiä Neuvostoliitosta ja sen oloista. Tässä aiheessa viivytettiin erityisen kauan. On ikävää, että minun täytyy tähän kysymykseen yhä uudelleen ja uudelleen palata, mutta käsitykseni mukaan on aivan varmaa, että ilman sanomalehdistön osoittamaa pidättyvyyttä ja vastuuntuntoa ei koskaan saada maittemme välisiä suhteita sille luottamukselliselle kannalle, jolla niiden meidän oman etumme mukaisesti täytyy olla. Tämä on Neuvostoliitolle arka kysymys, ei varmaankaan sen vuoksi, että haukku tekisi haavaa, vaan siksi, että tuollaisen epäystävällisen kirjoittelun käsitetään kuvastelevan kansan piirissä vallitsevaa yleistä mielialaa. -
 - Hyvä olisi jos Neuvostoliiton kansa suhtautuisi meidän pakinoitsijoihimme ja piirtäjiimme ja muihin vastaavanlaisiin julkisen sanan käyttäjiin samalla tavalla, mutta ymmärtääkseni asia on niin, että Neuvostoliitolle on kyseessä periaate: Kun ollaan ystäviä, käyttäydytään kuin ystävät." ²²²

Kekkosen radiopuheesta käy selvästi ilmi, miten suomalainen journalistinen kulttuuri ja neuvostoliittolainen näkemys olivat törmänneet. Kekkonen antoi lopulta periksi neuvostoisäntien journalismikäsityksille ja ryhtyi heti Suomeen palattuaan valistamaan koko kansaa, miten Neuvostoliiton haukkumista piti välttää. Tässä lähestytään selvästikin itsesensuurin vaatimusta: "kun ollaan ystäviä, olisi käyttäydyttävä kuin ystävät". Juhani Suomen mukaan Kekkonen puheiden pääsanomana oli, että "ilman lehdistön osoittamaa pidättyvyyttä ja vastuuntuntoa Suomen ja Neuvostoliiton välisiä suhteita ei tulisi milloinkaan saamaan luottamukselliselle pohjalle" ²²³. Jo Kekkonen aikaisempi puhe oli saanut Uuden Suomen muistuttamaan pääkirjoituksessaan hyvien naapurisuhteiden jatkuvuuden tärkeydestä:

"- on koetettava kaikessa välttää äkillisiä käännteitä sekä kartettava sellaista, mikä on omiaan järkyttämään kotoisia olojamme sekä toisaalta synnyttämään epäluuloja naapurissa. Tässä kohdin meillä on kieltämättä tehty virheitä eritoten viimeisen puolen vuoden aikana, ts. viime kevään vaalitaistelusta lähtien. Kun kerran kysymyksellä yksimielisyydestä ulkopoliittisen suuntauksen suhteen on todettu olevan kansamme olemassaoloon vaikuttava merkitys, niin se edellyttää ennen kaikkea, että ulkopoliittisia seikkoja ei saa katsella sisäpoliittisten etulaskelmien valossa." ²²⁴

Petäjaniemen johdolla Uusi Suomi varoi tietoisesti suuttamasta Kekkostä, muun muassa valmiita pääkirjoituksia saatettiin viime tingassa vaihtaa toisiin, kuten seuraavasta Petäjaniemen osin humoristisesta kirjeestä Max Jakobsonille käy ilmi:

"Minulla oli pääkirjoituskin, jossa haukuin Kekkostä, mutta en uskaltanut sitä julkaista, kun olin jo edellisestä kirjoituksestani saanut haukkumisia. Pelkään, että hän ei enää kutsu minua joulukuun kuudentena ja silloinhan minä menettäisin vuoden ainoat suurjuomingit. Hän on henkilökohtaisesti soitellut pari kertaa ja antanut ojennusta. Valitettavasti olen aina ollut niin vesiselvä, etten ole osannut hänelle kunnollisesti vastata." ²²⁵

²²² US 26.1.1959, 5 *Syksyn kriisi...*

²²³

Suomi 1992, 278. Suomen arvion mukaan Kekkonen puheilla ei kuitenkaan ollut vaikutusta lehtiin. Sen sijaan Moskovan-suurlähettilään Wuoren varoitukset, joissa oli puhuttu myös kaupankäynnistä, olivat ilmeisesti paremmin tehonneet ainakin vuorineuvostasolla. Vielä keväällä 1959 Hrushtšev syytti osaa Suomen lehdistöä siitä, että se kulki "täysin Amerikan asiassa". Suomen arvion mukaan etenkin Helsingin Sanomat ja Ilta-Sanomat kuuluivat tähän ryhmään. Hänen mielestään tämä selittyi pitkälti Eljas Erkon käsityksillä, joka "suhtautui epäluuloon, jopa avoimen kielteisesti Neuvostoliittoon, mikä joskus ilmeni hämmästyttävän pienissä asioissa". Suomi arvioi, että Kekkonen ja Erko tunsivat kaikesta huolimatta toisiaan kohtaan kunnioitusta. (emt., 278 - 279).

²²⁴ US 8.1.1959, 6 *Idänsuhteiden perusta.*

²²⁵

Petäjaniemi Jakobsonille 25.3.1957. Kansio 1. EPA/KAN. Petäjaniemi raportoi muutenkin tekemisistään ja havainnoistaan Jakobsonille, esimerkiksi 27.12.1957 suomalaisten päätoimittajien Neuvostoliiton matka-arvioitaan: "Kävin idässäkin, kuten tiedät. Olimme siellä parisen viikkoa. Tämä oli minun seitsemäs käyntini siinä maassa. - - Mutta Venäjä on suuri maa, paljon

Jo vuoden 1957 aikana Moskovassa oli puututtu aika ajoin myös suomalaislehtien kirjoitteluun. Huippu saavutettiin kuitenkin keväällä 1958, jolloin Neuvostoliiton tärkeimmät lehdet ja monet diplomaatit huomauttelivat Suomessa esiintyvistä "taantumuksellisten voimien Neuvostoliitolle vihamielisestä propagandasta". Arvostelu kohdistui etenkin kustannusliikkeisiin ja päivälehtiin, mutta siihen ei käytännössä juurikaan reagoitu.²²⁶ Myös suomalaiset kustannustalot saivat sapiskaa.

"Tällaisen ´sadon´ kasvattajien joukosta erottuvat erityisesti ´Otavan´ sekä ´Tammen´ oikeistososiaalidemokraattiset virkailijat. Muuten juuri nämä nostivat esille B. Pasternakin neuvostovastaisen kirjan ´Tohtori Zhivagon´ kiiruhtaen julkaisemaan siitä suurpainoksen"²²⁷

Kekkosen Neuvostoliiton vierailun yhteydessä toukokuussa 1958 suomalaiset kommunistijohtajat olivat saaneet suoranaisen uhkauksen ylimmästä neuvostojohtodosta:

"Koslov oli sanonut, että jos suomalaiset jatkavat **neuvostovastaista kirjoitteluaan** lehdistössä, on myös Neuvostoliitossa pakko siihen vastata ja siitä on seurauksena sodan edellinen tila, joka ei ole hyväksi." ²²⁸

Pennanen ja Tanninen tekivät sulassa sovussa yhteistyötä Leningradissa. Suomalaiset Moskovankirjeenvaihtajat olivat kuitenkin melkoisessa uutispimennossa. He eivät esimerkiksi saaneet lainkaan tietoja Kekkosen sairastumisesta. Vasta viime vuosikymmenen aikana tehty lähihistorian tutkimus on kertonut,

Junta, harvaan asuttu. Hyvin vaikea ballistisilla ammuksilla hävittää, vaikeampi valloittaa ja mahdoton miehittää, ellei nyt sitten Kiina tule avuksi". Kekkonen antoi myös myöhemmin palautetta Petäjäniemelle, mutta epäsuoremmin. Esimerkiksi 12.5.1960 Petäjäniemi on tehnyt muistion puhelinkeskustelusta, jonka hän kävi presidentin vanhemman adjutantin kenraalimajuri Grönvallin kanssa: "Hän huomautti heti aluksi, että hän tulee käyttämään suoraa kieltä, niin kuin hän on aina käyttänyt minun kanssani puhuessaan. Hän alkoi suunnilleen seuraavaan tapaan: Mitä saatanan peliä te siellä Uudessa Suomessa oikein pelaatte? Ellei se lopu nopeasti, niin Sinä lennät sieltä ja hyvin nopeasti sittenkin. Te teitte siellä saatanan eläimellisiä tyhmyyksiä ja vaikeutatte jutuillanne maan asemaa kerta toisensa jälkeen. - - Ettekö te saatanan perkeleet ymmärrä, että tällä voitte provosoida Neuvostoliiton vaatimaan omia tutka-asemia Suomeen, kun sitten Autiolta kysytään, mistä hän tällaisen tiedon on saanut, niin hän turvautuu siihen saatananmoiseen sanomalehtimiehen verukkeeseen, että se on sanomalehden salaisuus." (Puhelinkeskustelu 12.5.1960. Kansio 2. EPA/KAN.) Pentti Poukka kertoo haastattelussaan (26.10.2000), että "Kekkoselle Uusi Suomi oli sikäli vaikea, että hän ei saanut otetta, ei tähän johtokuntaan eikä päätoimittajaan" ja "Kekkonenhan oli minun mielestäni väärälle uralle joutunut sanomalehtimies, hänhän oli intohimoinen sanomalehtien lukija ja kirjoittaja ja harrastaja ja eli siellä lehtimaailmassa ihan minusta erittäin fantastisesti. Hän oli sitten joutunut väärälle uralle. Häntä ärsytti aivan suunnattomasti se, että oli tämmöinen lehti, joka on vielä kokoomuksen äänenkannattaja ja nauttii kokoomuksen lehdistötukea, niin se on niin riippumaton, hänen tahtonsa ulkopuolella. Se on minun käsitykseni mukaan, se oli kaikkein pahinta." Vuoden 1958 toukokuussa Suomen Kulttuurirahaston ja lehtimiesjärjestöjen järjestämällä "toimittajien teoreettisilla jatkokursseilla" pohdittiin saako presidenttiä arvostella. Lopputuloksena oli, että "presidentin oli oltava arvostelun ja puoluekiistojen yläpuolella". Muun muassa Väinö Tanner totesi, että "Käytäntö meillä on yleensä halunnut pitää presidentin henkilön ulkopuolella keskustelun. Hänen asemansa valtakunnan päämiehenä on siksi arkaluonteinen, ettei sitä sovi vaikeuttaa ihmisten ja varsinkin poliitikkojen keskuudessa ylen tavallisella nälvimisellä. On myös otettava huomioon, ettei hänellä ole samoja mahdollisuuksia puolustautua kuin yksityisillä kansalaisilla. Eihän hän voisi lähteä kunniastaan kärjyömään eikä edes julkisuudessa esittää omia näkökohtiaan." (US 20.5.1958, 13 Saako presidenttiä arvostella, Presidentin asema ja julkisuus keskustelun aiheena lehtimieskursseilla).

²²⁶ Suomi 1992, 101- 102.

²²⁷

KU 22.11.1958, 7 Ennätysvuosi neuvostovastaisen kirjallisuuden julkaisemisessa, *Izvestija arvostelee Suomen kirjaviikon satoa.* (KU - SIB).

²²⁸

Muistiinpanoja Teuvo Kujalan matkaselostuksesta 5.6.1958 SKP:n kk ptk. 5.6.1958. KA.

että Kekkonen sairastui Leningradin matkansa aikana. Hän sai heti ensimmäisen vierailupäivän iltana vakavan sappikivikohtauksen ja joutui poistumaan kesken baletin juhlanäytöksen. Kohtaus uusiutui paluumatkaa edeltävänä yönä. Esimerkiksi Tannisen Kekkonen paluumatkalle lähtö -jutussa todetaan ingressissä ympäröivästi vain, että:

"Tasavallan presidentti Urho Kekkonen sanoi tänä aamuna Leningradin asemalla uskovansa, että hänen vierailunsa voimakkaasti lujittaa Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyttä." ²²⁹

Ja myöhemmin samassa jutussa:

"Lyhyessä vastauspuheessaan presidentti sanoi, että nämä muutamat päivät olivat olleet hänelle ja rouva Kekkoselle unohtumattomia niiden erittäin voimakkaiden vaikutelmien vuoksi, joita he olivat saaneet leningradilaisten työstä ja elämästä."

Osittain uutisten "tyhjiys" johtui varmasti normaalista vaitonaisuudesta vierailutiedottamisesta, mutta osittain ehkä myös kirjeenvaihtajien huonosta venäjän kielen taidosta. Kun päämiesten neuvottelut olivat ohi, jutut onnellisesti lähetetty Suomeen ja kotitoimitusten kiitokset vastaanotettu, suomalainen kirjeenvaihtajakaksikko pääsi rentoutumaan Kirovin ooppera- ja balettiteatteriin. "Kivi ja kukka" -nimisen baletin väliajalla he naureskelivat rentoutuneesti pienessä aition eteisessä, kunnes ovi aukesi ja Hruštšov turvamiehineen tuli heidän seuraansa. Pennasen kertomana versio kuului näin:

"Pääministeri Hrushtsev poistui väliajaksi saapuakseen hetkeä myöhemmin vielä hyvästelemään tasavallan presidenttiä ja hänen puolisoaan. 'Ja hatsu proshhtshatjsja' haluan hyvästellä, sanoi pääministeri hieman kysyvästi katseleville alaisilleen." ²³⁰

Tannisen versiosta paljastuu keitä "kyselevästi katselevat alaiset" todellisuudessa olivat:

"Kesken kaiken ovi aukesi. Sieltä astui seuraamme Nikita Sergejevitš Hruštšov turvamiehineen. - Hyvää iltaa, Suomen lehdistö, Hruštšov sanoi. - Hy. hy. hyvää iltaa, änkytti Suomen lehdistö. Jarnolla oli mittava maallinen varsi, painoakin melkein sumopainijan mitoin. Vatsaa oli Hruštševillakin. Siinä oli kaksi suurta vatsaa vastakkain pienessä tilassa ja minä, hoikka poika vielä silloin, seinää vasten painettuna. - Miten on kohdeltu Suomen lehdistöä, onko annettu ruokaa? - hyvin on kohdeltu, herra pääministeri, oikein hyvin. Siinä me olimme, me kaksi suomalaista uutishaita, edessämme Neuvostoliiton korkein johtaja tarjoutumassa ilmiselvästi haastateltavaksi selvitettyään juuri Suomen presidentin kanssa vakavan kriisin maittemme välillä. Emmekä me saaneet suustamme minkäänlaista kysymystä. Syy oli tietenkin kielitaidon kapeus. - - Tätähän me emme koskaan kenellekään kerro, me lupasimme Jarnon kanssa toinen toisillemme." ²³¹

Episodi on hyvä esimerkki siitä, miten kirjeenvaihtajien kielitaito voi olla kompastuskivenä ja toisaalta myös siitä, miten kirjeenvaihtajien tuotoksista saa parhaimmillaankin näkyviin vain osatotuuksia työprosesseista. Pennasen poika Jotaarkka toimi aika ajoin kotioloissa isänsä tulkkina ja hänellä oli apuna myös useita keskustukomitean järjestämiä virallisia tulkkeja:

²²⁹ US 26.1.1959, 5 *Sydämelliset hyvästelyt Leningradin asemalla.*

²³⁰

KU 24.1.1959, es *Vierailun poliittinen puoli saatiin päätökseen eilen, Kauppaneuvottelut aloitetaan niin pian kuin Suomen taholla ollaan valmiita - Kekkonen tapasi Hrushtshevin eilen kahdesti.*

²³¹ Tanninen 1996, 48.

"Ensiks meillä oli yks suomea puhuva, mut se oli Nikolai, joka vähän juoppo, mut hirveen hauska mies tuota sitten oli semmone, joka tulkkas niin kuin saksan kautta isälle venäjää. Se oli niin kuin toveri Lisorkin, ja se oli erittäin kunnollinen, mutta sanoisinko aika ykstotinen mies, että isä aika kerto, kun se lähetti sen jotakin, mä en muista kuka henkilö se nyt oli, mutta joku oliko se nyt Venäjän puolustusministeri tai joku piti puhetta ja tuota niin isä lähetti tämän Lisorkinin, joka oli virallisesti hänen sihteerinsä, niin seuraamaan tätä tilaisuutta, niin sitten, kun Lisorkin tulee niin sillä on pitkä muistiinpanot ja isä kysyy, että tota mikä oli pääajatus ja toveri Lisorkin katsoi kauhistuneena, että ei toverilla ollut mitään pääajatusta."²³²

Jotaarkka Pennanen kertoi Reijo Nikkilän haastattelussa myös, että hänen isänsä ja Aarne Tanninen työskentelivät paljon yhdessä ja vaihtoivat tietoja keskenään. Aarne Tanninen kertoo yhteistyöstä seuraavaan tapaan:

"Jossain vaiheessa päivää yleensä puhelin Pennasen kanssa, koska meillä oli sellainen suhde. Me olimme melkein päivittäin puhelinyhteydessä toisiimme. Oli selvä roolijako. Minun tehtävänä oli kertoa Kansan Uutisten toimittajalle, mitkä olivat päivän uutiset ja sitten aikansa ihmeteltyään Jarno sanoi: 'Jaaha, joo se on mielenkiintoista ja aina totesi lopuksi, että kyllä se Tass ne sinne Kansan Uutisille antaa'. Sitten me saatoimme ryhtyä puhumaan syvällisistä elämänfilosofisista kysymyksistä, jotka meitä kumpaakin kiinnostivat."²³³

Tanninen sai Pennasen taiteilijaystävistä arvokkaita tietolähteitä.

Lähteistä vielä, yrititkö törmätä tällaisiin maanalaisiin julkaisuihin, joita oli liikkeellä?

"Tottakai me tiesimme niistä, oli meillä oma tietoverkosto. Tuttavat. Esimerkiksi Pennasen kautta tutustuimme taiteilijapiireihin, tällaisia tuttavuuksia meillä oli sekä Lindmarkerilla että minulla. Kuulimme paljon mitä tapahtui kulttuurimaailman puolella."²³⁴

Wuori kertoi noottikriisin ratkaisun

Noottikriisi syksyllä 1961²³⁵ oli merkittävin Suomen ja Neuvostoliiton suhteisiin liittynyt yksittäinen ulkopoliittinen tapahtuma 1960-luvulla.²³⁶ Moskovan-kirjeenvaihtajat elivät tiedon niukkuudessa ja taas kerran suurlähettiläs Wuoren hyöty Tanniselle käy hyvin selville. Seuraava pitkä sitaatti on Tannisen haastattelusta.

"Silloin kun tämä noottikriisi tuli. Sehän tapahtui sillä tavalla, että Moskovassa oli käynnissä siihen aikaan puoluekokous. Se tuli julki puoluekokouksen viimeisenä päivänä. Viimeistä edellisen päivän iltana Moskovan radio luki siitä lyhennelmän, nootista, joka oli lähetetty Suomeen. Tasavallan presidentti Kekkonen oli silloin Yhdysvalloissa ja Wuori oli pyytänyt, että sitä ei julkistettaisi, ennen kuin Suomen tasavallan presidentti olisi päässyt siihen tutustumaan, mutta venäläiset eivät siitä välittäneet vaan omista

²³² Jotaarkka Pennanen haastattelu. RNA.

²³³ Aarne Tannisen haastattelu 11.10.1995.

²³⁴ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

²³⁵ Gromyko luovutti nootin Wuorelle lokakuun 30. päivänä 1961 kello 9.15. (Rautkallio 1992, 162.)

²³⁶

Neuvostoliiton Suomelle lähettämän nootin tarkoituksesta on esitetty monia tulkintoja. Sen on väitetty liittyneen Neuvostoliiton sisäiseen valtataisteluun, suurvaltapoliittiseen tilanteeseen (etenkin Saksan tilanteeseen) sekä Suomen sisäpolitiikkaan (presidentin vaaleihin). Noottikriisin takia Kekkonen vastaehdokkaaksi vaaleissa asettunut Honka luopui ehdokkuudesta ja häntä kannattanut liittoutuma hajosi. (Vihavainen 1991, 59 - 69.) Vihavaisen (emt., 71) mielestä sekä yöpakkaset että noottikriisi ymmärrettiin väkivallaksi, ja ne saattoivat pakottaa varovaisuuteen. "Noottikriisin jälkeen saatettiin mieluummin vaieta kaikesta Neuvostoliittoa koskevasta kuin ilmaista kriittisiä ajatuksia avoimesti." Hannu Rautkallion (1993, 29) mielestä noottikriisin jälkeen Kekkonen varmisti lopullisesti vallankäyttönsä.

syistensä julkistivat sen saman tien. Soitin Eero A:lle. Lindmarker (ruotsalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja, T.U:n lisäys) soitti ensin minulle, hänellä oli ollut radio auki ja oli kuullut tällaisen homman ja lopulta ymmärrettyäni mistä oli kysymys soitin Eero A:lle ja hän vahvisti asian. Oli hirveän kiire, myöhään illalla. Tein vain yhden kysymyksen, miten meidän käy? Ja Eero A. vastasi siihen ja siinä jutussa, jonka minä siitä tein (Tanninen lähtee hakemaan juttua). Myöhään yöllä tehty tällainen lyhyt juttu, että *‘Wuori vain kymmenen minuuttia Gromykon luona’* kesti vain kymmenen minuuttia, herätti Moskovan tarkkailijoiden (Tannisen naurua) keskuudessa erittäin suurta huomiota. Epävirallisena arveluna Moskovassa esitettiin varsinaiset neuvottelut sen jälkeen kun niiden ajankohdasta ja paikasta on ensin sovittu diplomaattisten kanavien kautta tulnaisiin käymään suoraa erittäin korkealla tasolla. Vastaus, jonka Eero A. Wuori minulle suoraan antoi oli, että hänen käsityksensä on, että se tullaan ratkaisemaan Kekkonen ja H:n neuvotteluissa ja tuota en minä voinut sellaista panna Eero A. Wuoren nimiin, vaan täytyi sanoa vain epävirallisena arveluna, mutta minusta oli tähdellistä tai merkittävääkin, että Wuori ensisilmäyksellä näki mikä oli pelinhenki, että tällainen nootti tulee laukeamaan ja että se laukaistaan korkeimman tason neuvotteluissa. Ja tuota tuossa yritettiin sanoa. Tuolla tavalla ne lähteet oli peitetty. Jotten aiheuttaisi lähteille itselleen mitään ongelmia."²³⁷

Tanninen uutisoi tapauksen aluksi lyhyesti Uuden Suomen etusivulla. Tavanomaiseen tapaan Wuori ei ollut lähteenä näkyvissä.²³⁸ Suomi pääsi noottikriisin ajaksi maailman lehdistön otsikoihin ja monet Moskovan-kirjeenvaihtajat pommittivat Tannista Suomi-kysymyksillään. Myös Yleisradio halusi Tanniselta noottikriisin aikana juttuja. Neuvostoliiton viestimissä nootista oli ainoastaan pieni maininta Pravdan sisäsivuilla.²³⁹

Wuoren ennustukset näyttivät muulloinkin osuvan oikeaan. Seuraavat katkelmat ovat Tannisen kirjeenvaihdosta kotitoimituksen kanssa.

"Eero A. oli edelleen sitä mieltä, että kyllä Kekkonen lopulta päättää, että Eftaan lähdetään, koska paine on niin kova. Tuli täältä sitten mitä tuli."²⁴⁰

Toisaalta ajan myötä myös Tannisen oma kokemus alkoi kantaa satoa.

"- - Joten kyllä se on hurskasta toiveajattelua, että meillä vielä voitaisiin pitää jotkin vaalit sotkematta niihin ulkopoliitiikkaa. Täältäpäin se kuitenkin sotketaan asiaan."²⁴¹

Pennasen jälkeen Moskovaan kirjeenvaihtajaksi tullut Aarre Nojonen ei uutisoinut lainkaan noottikriisiä sen alkuvaiheissa 31.10-3.11.1961.

²³⁷

Aarne Tannisen haastattelu 11.10.1995. Rautkallion (1992, 142) mukaan Wuori oli noottikriisin tapahtumien polttopisteessä Moskovassa, mutta täysin tietämätön siitä, että Kekkonen oli sopinut nootista Hruštšovin kanssa. Tannisen haastattelussa kertoman perusteella Wuori oli kuitenkin varsin nopeasti tietoinen uhkaavan nootin ratkaisutavasta.

²³⁸ Tanninen 1996, 109.

²³⁹ Tanninen 1996, 107 - 118.

²⁴⁰ Tanninen kotitoimitukselle. 7.6.1969. Kansio 22. USA/KAN.

²⁴¹ Tanninen kotitoimitukselle. 20.2.1961. Kansio 22. USA/KAN.

Pennasen sisäinen kriisi

Jo ensimmäisen vuotensa aikana Jarno Pennanen oli selvästi joutunut sisäiseen kriisiin. Hän oli kommunistilehden edustajana Neuvostoliitossa ja eli suurimmaksi osaksi Neuvostoliiton maksamilla palkoilla²⁴², mutta hänen oli yhä vaikeampi hyväksyä monia isäntiensä virallisia näkemyksiä. Hän näki omin silmin sosialistisen teorian ja käytännön välillä ammottavan kuilun. Ukrainan matkan ja Pasternakin tapauksen uutisoinneista on luettavissa kirjeenvaihtajan "silmiä avautuminen". Lokakuun vallankumouksen juhlinnasta kertovan juttunsa²⁴³ hän aloittaa poikkeuksellisesti:

"Miksi he aamuvarhaisesta kantavat kokoontumispaikoille punaisia lippuja? Miksi he saapuvat parhaissa vaatteissaan? Miksi he 41 vuoden aikana näpertävät joka juhlaan uusia koristuksia, tekevät uusia kannettavia jättiläiskuvioita? Miksi he yhdistävät liehuvien viirien värejä saaden koko Moskovan aaltoamaan alati vaihtuvana värimerenä? Miksi he marssivat Punaiselle torille?"

Pennanen ymmärtää vähitellen sotilasparaatin tarkoituksen, mutta ei ymmärrä edelleenkään urheilijoiden ja työläisten kulkueen tarpeellisuutta, kunnes hän löytää iskulauseita: "Ei ole nopeutta, jota emme haluaisi ylittää. Ei saavutusta, jota emme haluaisi ohittaa." Tämän jälkeen Pennanen antaa epäilyilleen periksi ja toteaa, että:

"Enkä minä ihmettele enää. On luonnollista, että koko Moskovan liikenne pysähtyy, että miljoonat ihmiset kokoontuvat - -."

Pennasen vuoden 1959 vallankumousjuhlien aikaisessa journalismissa kiinnittyy huomio kulttuuriaiheiseen taustajuttuun, joka on otsikoitu mitäänsanomattomasti *Ehrenburg viljelee kukkia, matkustaa ja kirjoittaa*.²⁴⁴ Jutussa Pennanen kertoo neuvostoyhteiskunnan pinnan alla tapahtuvista muutoksista, mutta ei heti juttunsa alussa.

"Literaturnaja Gazeta. Kirjallisuuslehti on lähettänyt kokonaisen brigadin kirjailijoita kuuhun ja julkaisi juuri heidän 'Lunagramminsa', kuusähkeensä, joista monet olivat runomuotoisia. - - Lunagrammin asemasta selostankin Ehrenburgin Trud-lehdelle antamaa haastattelua, josta edellä oleva tieto on peräisin ja jossa hän myös puhuu maallisemmista matkoista. - - Ehkäpä kirjan ilmestymistä voi pitää osuvana siitä pinnanalaisesta jännityksestä, jonka tuntee Neuvostoliiton maalaustaitteessa ja maalareissa. Impressionismi mainitaan puolittunnustettuna yhä useammin sinä tunnuksena, joka horjuttaa tähän asti vallinneen yksipuolisen akateemisuuden lujia linnakkeita. Mielikuvaa tästä uudistumisprosessista vahvistaa sekin, että uutena painoksena ilmestyy myös Ehrenburgin 'ranskalaisia vihkoja', jota on täydennetty esseellä Pablo Picassosta."

Jarno Pennasella oli kahnauksia neuvostoviranomaisten kanssa. Antti Kovanen oli kertonut Pennaselle, että neuvostoliittolaiset kuuntelivat ja tiesivät kaiken, jokaisen yksityiskohdankin missä he ovat olleet ja mitä

²⁴²

Suojelupoliisin tietojen mukaan Pennanen sai juttupalkkioita myös neuvostolehtiin kirjoittamistaan jutuista. Suopon raportin mukaan "Parhaan sikäläisen juttupalkkion on hän siellä ollessaan saanut Izvestijalta ja on se ollut 1800 ruplaa yhdestä jutusta". (Suopon raportti 28.4.1958 Pennasen mappi. SUPOA.)

²⁴³

KU 8.11.1958, 12 "Kehoitamme Leniniä ottamaan huomioon avaruusliikenteen...", ajatuksia Lokakuun vallankumouksen päivänä.

²⁴⁴ KU 8.11.1959, 9.

tehneet. Hän halusi keskustella näkemistään ongelmista ja epäkohdista muiden kanssa, mutta viranomaiset eivät halunneet moisiin keskusteluihin osallistua.²⁴⁵

Pennasen poika Jotaarkka kertoi Nikkilän haastattelussa:

"Välit olivat välillä jo aika kireet, mutta ne eivät kai koskaan kokonaan poikenneet, menneet katki, mutta mä tiedän, että isä olis halunnut jäädä vielä vähäksi aikaa NL:oon ja mä luulen, että se oli venäläisten vaatimuksesta, että meidän oli sitten sen kolmen vuoden päästä lähdettävä. Ja ehkä tota siihen vaikutti myöskin se, että seurusteli myöskin justinsa sellasien ihmisten kanssa, jotka eivät olleet niin kuin välttämättä niin kovin hyväksytyjä tässä virallisessa protokollassa."²⁴⁶

Suojelupoliisi seurasi tarkkaan Pennasen Moskovan-vaikeuksien kehittymistä. Se sai tietoja etenkin Pennasen Suomen-käyntien yhteydessä haastatteleamalla muun muassa Pennasen "etäisiä sukulaisia". Huhtikuussa 1958 paljastui esimerkiksi, että Pennanen kävi Kremlissä kolme kertaa viikossa ja vain erikoistilaisuuksiin vaadittiin erityinen kutsukortti. Samassa yhteydessä Suopolle selvisi, että Pennaselle oli määrätty Suomessa maksettavaksi yli miljoonan markan edestä veroja.²⁴⁷ Suojelupoliisi tiesi jo syksyllä 1958, että SKP:n keskuskomitean kansainvälinen jaosto oli tyytymätön Pennasen työhön Moskovan-kirjeenvaihtajana. Suojelupoliisin tietojen mukaan jaosto päätti kokouksessaan järjestää koko Moskovan-uutispalvelunsa uudelle pohjalle. Uuden kirjeenvaihtajan tehtäväksi tulisi toimia SKP:n yhdysmiehenä NKP:n pää-äänenkannattajaan päin. Uuden kirjeenvaihtajan lähettämisestä oli alustavasti sovittu NKP:n puoluevaltuuskunnan Suomen vierailun aikana SKP:n 40-vuotisjuhlien aikana.²⁴⁸ Seuraava sitaatti on suojelupoliisin raportista 26.11.1958:

"Toimittaja Jarno Pennasen toiminta Kansan Uutisten Moskovan kirjeenvaihtajana on herättänyt SKP:n johdon taholla tyytymättömyyttä sen johdosta, että Pennanen on kiinnittänyt liikaa huomiota kulttuurikysymyksiin ja muihinkin sivuasioihin eikä ole osoittautunut tarpeeksi päteväksi poliittisten asioiden huomioitsijana."

Vaikeudet jatkuivat Suomessa

Jarno Pennanen joutui kuitenkin vasta vuoden 1960 kesäkuussa palaamaan Suomeen eikä hänelle enää sen jälkeen millään löytynyt töitä SKDL:n eikä SKP:n piiristä.

"Isälle kävi aika huonosti siis siinä, että mistä se oli hyvin masentunu, että silloin, kun hän tuli Suomeen, niin hän olisi halunnut saada tuota niin työtä, mitä tahansa työpaikkaa, mutta hänen ainoa toivomuksensa oli, että hän ei halunnut neuvostoliittolaista työnantajaa. Työ mitä hänelle tarjottiin oli stilistinä APN:illä ja joka oli lukija, niin se oli niin kuin aika loukkaavaa, et sen mä muistan, että meillä oli hyvin vaikeeta se ensimmäinen vuosi, kun tota NL:sta tultiin."²⁴⁹

²⁴⁵ Jotaarkka Pennasen haastattelu. RNA.

²⁴⁶ Jotaarkka Pennasen haastattelu. RNA.

²⁴⁷ Suojelupoliisin raportti 28.4.1959. Pennasen mappi. SUOPOA.

²⁴⁸ Suojelupoliisin raportti 26.11.1958. Pennasen mappi. SUOPOA.

²⁴⁹ Jotaarkka Pennasen haastattelu. RNA.

Pennaselle annettiin aluksi lupa kirjoittaa Kansan Uutisiin arvosteluja, mutta lopulta tämäkin työskä umpeutui. Syynä oli Pennasen puoluekriittinen lehtikirjoitus, joka oli julkaistu Helsingin Sanomissa (6.1.1961, 16 *Vasemmistokirjailijain A ja B*).²⁵⁰ Kirjoituksessa Pennanen toteaa varovaiseen sävyyn muun muassa, että

"Neuvostoliitossa maanpakolaisena oleskelleiden, siellä koulutuksensa saaneiden ja täällä illegaalissa työssä toimineiden joukko ei ole SKP:ssä saati sitten SKDL:ssä määrällisesti suuri. Mutta se on kieltämättä vaikuttanut tehokkaasti toimitsijakoulutukseen niin Sirola-opistossa kuin järjestöissä. Se on monessa mielessä, varsinkin SKP:n piirissä, luonut niin sanoakseni hallitsevan puolueyylin."

Pennanen on itse dokumentoinut ratkaisevan puhelinkeskustelun postuumisti julkaistuun muistelmakirjaansa *Tervetultua tervemenoa* (1970).

" - Me olemme nyt käsitelleet sinun kirjeesi, ja minä ilmoittaisin päätöksen. Puhuja oli Mirjam Suvanto. Hän teki ilmoituksensa Kansan Uutisten toimitusneuvoston puheenjohtajana. Toisena siinä tehtävässä. Mauri Ryömän seuraajana. Koetan selostaa tiedotusta. Mirjam Suvanto luki ilmeisesti paperista. - Sinä olet valittanut Kansan Uutisten toimitusneuvostolle toimituksen päätöksestä, jossa sinua kiellettiin kirjoittamasta lehteen. Toimitusneuvosto on käsitellyt asiaa ja hyväksyy toimituksen menettelyn. Päätös on toistaiseksi voimassa. Mutta sinulla on oikeus vastaisuudessa kirjoittaa lehteen, jos päätoimittaja hyväksyy kirjoituksesi ja jos toimitus katsoo, että sinun suhtautumisesi lehteä julkaiseviin järjestöihin on sellainen, että sinun kirjoituksiasi voidaan lehdessä julkaista."²⁵¹

Suomeen palattuaan Pennanen kävi tapaamassa Hertta Kuusista, joka oli aikoinaan pyytänyt häntä Vapaan Sanan toimituspäälliköksi 1948, Kansan Uutisten päätoimittajaksi 1956 sekä 1957 luopumaan Kansan Uutisten päätoimittajan paikalta ja siirtymään lehden Moskovan-kirjeenvaihtajaksi. Kuusinen samoin kuin Mauri Ryömäkin oli taannut Pennasen lainoja, jotka lopulta lankesivat puolueen maksettaviksi.²⁵²

"Selostin hänelle (Hertta Kuusiselle, T.U.) lyhyesti epäilyksiäni, kokemuksiani ja kritiikkiä, joita minussa kaiken positiivisen ohella oli herännyt Neuvostoliitossa. Saatan ymmärtää Neuvostoliiton käytäntöä, mutta en teoriaa. Minun on pakko suorittaa maailmankatsomukseni tarkistus. En silti tuntenut vierautta kansandemokraattiseen liikkeeseen, päinvastoin - olihan se kolmekymmentä vuotta ollut poliittinen elämänilmani."²⁵³

Pennanen suhtautui Moskovasta paluunsa jälkeen kriittisesti SKP:hen, ja hän kuului toisinajattelevaan Tilanne-ryhmään, johon SKP:n keskuskomitean poliittinen toimikunta suhtautui erittäin kriittisesti. Tilanne-ryhmän (tai "sivistyneistöryhmän", "Pennasen ryhmän") toimia seurattiin hyvin tarkasti SKP:ssa, ja niistä raportoitiin useissa kokouksissa.²⁵⁴ Pennasen on epäilty saaneen rahallista tukea julkaisuilleen

²⁵⁰ Suojelupoliisin arkiston raportissa 9.1.1961 on lehtikirjoituksen päivämäärä väärin 6.1.1960.

²⁵¹ Pennanen 1970, 116.

²⁵² SKP:n kk. sk. 21.8.1961. KA.

²⁵³ Pennanen 1970, 118.

²⁵⁴

SKP:n kk:n ptk. 13.1.1961; SKP:n kk:n ptk. 28.11.1962. Pöytäkirjan mukaan "Pennasen ryhmä yrittää laajentaa toimintaansa suunnittelemalla kirjeopistotoiminnan aloittamista ja siihen liittyen kustannustoiminnan laajentamista mm. julkaisemalla jonkinlaista tietokirja-sarjaa". Pennasen harjoittama ideologia arvioitiin muun muassa "uskonnolliseksi sosialismiksi" (SKP:n kk:n ptk. 19.12.1962). SKP:n arvion mukaan Tilanne-ryhmän perustaminen oli jatkoa vuonna 1956 pinnalle nousseille puolueen sisäisille ideologisille erimielisyyksille. (Liite: Taustaa Tilanteesta. SKP:n ptk 13.2.1963. KA.); SKP:n kk:n ptk.

Yhdysvaltojen keskustiedustelupalvelulta CIA:lta²⁵⁵, mutta tälle tiedolle ei ole varmistusta. Hän perusti kotiinpaluunsa jälkeen muun muassa Tilanne-lehden. Jotaarkka Pennasen mukaan lehdessä käsiteltiin paljon niitä ajatuksia, joita hänen isällään oli Moskovan-kirjeenvaihtajakaudellaan herännyt.²⁵⁶ SKP:n johdossa todettiin, että Tilanne-lehdessä "Neuvostoliitosta ja kansandemokraattisista maista tuodaan esille vain kielteisiä ilmiöitä eikä nähdä niiden suurta eteenpäin menoa laisinkaan".²⁵⁷

Jarno Pennanen pelkäsi sekä itsensä että poikansa puolesta eikä halunnut, että tämä menisi käymään Neuvostoliitossa.

"Isä pelkäs jonkun verran tosissaan sitä, että häntä voitaisiin kiristää niin kuin mulla, jos mä olisin siellä ja isä toivois, että mä en menis ja sit kun isä oli kuollu, niin sit mä katoin, että ei enää voitu kiristää. En mä osaa siihen ottaa kantaa, että oliko se turha pelko vai, mutta tietenkin kun ajattelee kaikkea, mitä sattui, Armas Äikiän puoliso kuoli hyvin omituisella tavalla. - - Niitä epäilyksiähän on liittyny moneen, niitä epäilyksiähän on liittyny aikoinaan Mauri Ryömän kuolemaan ja kun informaatio on suljettu, niin silloin huhut ja epäilykset valtaa alaa, että en mä osaa sanoa kuinka pitkälle niissä on perää. Mutta kuiteskin kun tietää noin historiallisina faktuina, mitä on tapahtunu, niin ei niitä voi ihan vaan pelkkänä fantasianakaan kuitata, että on ehkä mahdollisuuksia." ²⁵⁸

Jo vuonna 1959 Pennanen kirjoitti "sisäistä kriisiään" myös runomuotoon. Nämä runot hän julkaisi Suomeen palattuaan omakustanteena vuonna 1960 Vesillelasku-kokoelmassa. Niistä on löydettävissä muun muassa seuraavanlainen ennustus:

"Tämä pitkä ulkomaanmatka/täynnä tuskaa,/täynnä kilometritolppia,/minä tunnen ne, eivät ne petä,/numerot on sade hangannut,/sade ja hiekka, jota autonpyörät heittävät, hankaa kaiken. Tunnen sormillani, olkapääni tuntee ne,/ olen ne kaikki kantanut paikoilleen/ ja istuttanut ne huolellisesti maahan, /jotta ne pysyisivät pystyssä, meidän jälkeemme vasta/ ne kaatuvat, syöksähtävät hiekkaan suulleen,/ ilkeän rosoisina." ²⁵⁹

Tannisen raportit kotitoimitukselle

Tanninen kirjoitteli kotitoimitukseen kirjeitä koko ulkomaankomennuksensa ajan, pääasiassa Petäjaniemelle. Näiden taustaraporttien aiheena olivat yleensä erilaiset ulkopoliittikan alaan kuuluvat keskustelut, joita Tanninen oli Moskovassa ja muuallakin kuullut.

8.4.1964 "keskusteltiin neuvostoliittolaisen lehden Pennasesta julkaiseman kirjoituksen täällä Pennasen ryhmän keskuudessa aiheuttamasta kohusta, jossa on jo vastalauseita lähetetty lehden toimitukselle". Poliittinen toimikunta suositti, "että ainakaan tässä vaiheessa ei olisi asiallista tuoda kysymyksestä keskustelua Kansan Uutisten palstoille".

²⁵⁵ Rislakki 1982, 419. Kirja on Rislakin taistolaiskaudelta eikä se kaikin puolin täytä lähdekriittisiä vaatimuksia.

²⁵⁶ Jotaarkka Pennasen haastattelu. RNA.

²⁵⁷ SKP:n kk:n ptk. 19.12.1962. KA.

²⁵⁸

Jotaarkka Pennasen haastattelu. RNA. Mauri Ryömä kuoli auto-onnettomuudessa marraskuussa 1958, ks. KU 29.11.1958, es ja 4 *Mauri Ryömä kuollut*.

²⁵⁹ Pennanen 1960, 10 - 11.

"Randolph Churchill sanoi minulle Kieivissä: 'Minä olen tehnyt erehdyksen kun olen tullut tähän maahan ja minä pelkään, että Harold on tehnyt myös. Kysyin onko Macmillan samaa mieltä, ja hän sanoi, ettei Macmillan halua sitä ainakaan tunnustaa.'" ²⁶⁰

"Le Figaron kirjeenvaihtaja Bobrowski kertoi minulle Ranskan tšekäläisen suurlähettilään ulkopoliittisesta analyysistä. En ole oikein selvillä siitä, missä sarjassa tämä herra painii, mutta referoin nyt sitä kuitenkin lyhyesti, jos jotakuta kiinnostaisi." ²⁶¹

"Yleensä on ollut hiljaista. Suomen nimeä ei ole edes mainittu lehdissä viime aikoina ja Tassin Helsingin kirjeenvaihtaja on pitänyt oikein kunnan rokulin. Noin viileästi arvioiden täällä tuskin kuitenkaan oikein pidettäisiin hallituspuhujan muutoksista ja muista manöövereistä ainakaan nyt juuri tällä hetkellä. Hruhshtshev on ollut pääsiäisestä asti Mustan meren rannalla. Se kuinka lujasti ohjaket nyt hänellä ovat, ilmenee jo siitä että hän on kaikessa rauhassa voinut olla siellä näin kauan ja toiseksi siitä, ettei yhtään mitään ole tapahtunut tänä aikana. Aina optimistiset amerikkalaiset väittävät, että hän on vakavasti sairas. Tämä epäilyttävästi toiveajattelulta tuntuva väite on puhdasta yhteenlaskua: muistetaan hänen suuri ylipainonsa ja entinen railakas elämänsä, loman huomattava pituus lisätään näihin tekijöihin ja summaan vielä se, että näitä lomia on ruvennut olemaan kovin tiheästi. Ja taustana on se, että vuosia on 65. Viimeisimmässä lehtikonferenssissaan hän todella vaikutti väsähtäneeltä ja kalpealta, mutta hän oli juuri tehnyt Itä-Saksan matkan. Voroshilov sen sijaan on - eversti Viitosen tietojen mukaan - todella sairas." ²⁶²

"USA:n suurlähettiläs Thompson ja merkillistä kyllä Ruotsin Sohlman kannattavat sellaista teoriaa, että Nikitalla on vaikeuksia omassa maassaan - väitetään jopa, että on ollut suoranaisia levottomuuksia maaseudulla." ²⁶³

Eero A. Wuoren keskeinen asema Tannisen tiedonlähteenä näkyy selvästi näissä raporteissa. Mielenkiintoinen on etenkin Wuoren näkemys Suomen ulkopoliittisen liikkumavapauden yhteydestä puolalaisten ja tshekkien vapauteen.

"Vuori sanoi, ettei hän uskalla kovinkaan paljon tässä eikä muissakaan asioissa perustaa siihen, että jännitys Euroopassa jatkuvasti lievenisi. Se ei hänen mielestään oleellisesti muuta meidän tilannettamme, toisin sanoen laajenna meidän ulkopoliittista toimintavapauttamme sen suuremmaksi kuin se parhaimmillaan on ollut. - - Tässä yhteydessä Vuori viittasi asiaan, joka ei ainakaan minun mieleeni ole tullut. Hän sanoi, että puolalaiset erityisesti silmäilevät mustasukkaisesti Suomen suuntaan, samoin tshekit ja tšekäläisten on jollakin tavalla otettava huomioon, että jos meidän liikkumavapautemme kasvaa, samanlaisia vaatimuksia seuraa heti Puolasta ja Tshekkoslovakiasta." ²⁶⁴

Tanninen välitti kirjeissä tietoja, joita hän ei voinut panna juttuihinsa muun muassa suurlähetystön varoittelujen takia.

"Ulkoministeriön Skandinavian osasto on saanut uuden johtajan. Hänen nimensä on Lunjkov ja hän on ollut virassaan lokakuun alusta lähtien. - - Niin kauan kuin Lunjkovin nimeä ei ole mainittu julkisuudessa täällä, minun on vähän arkaluontoista tietää hänestä mitään. Ja tuskinpa hänen nimensä tulee esille ennen kuin itsenäisyyspäivän vastaanoton yhteydessä." ²⁶⁵

²⁶⁰ Tannisen kirje, huhtikuu 1959. Kansio 22. USA/KAN.

²⁶¹ Tannisen kirje, huhtikuu 1959. Kansio 22. USA/KAN.

²⁶² Tanninen Petäjänimelle 23.4.1959. Kansio 22. USA/KAN.

²⁶³ Tanninen Petäjänimelle marraskuu 1960. Kansio 22. USA/KAN.

²⁶⁴ Tanninen Petäjänimelle 8.10.1960. Kansio 22. USA/KAN.

²⁶⁵ Tanninen Petäjänimelle 16.10. (1959). Kansio 22. USA/KAN.

"Sotavanki nimeltä Valde Kauppinen on saanut pitkien prosessien jälkeen maastalähtöluvan ja palaa Suomeen lähitulevaisuudessa. Asiasta kiellettiin kirjoittamasta, koska mainittu herra on Neuvostoliiton kansalainen ja täällä pelätään, että asian esille otto julkisuudessa käsitettäisiin taas hyökkäykseksi." ²⁶⁶

Miten paljon Uuden Suomen kokoomustausta tai toimituspolitiikka sitten vaikuttivat Tannisen toimitustyöhön? Tannisellehan oli heti pestinsä alussa teroitettu, ettei hänen pitäisi kirjoittaa itseään Moskovasta ulos.

"Mulla oli sellainen tunne, olin niin kauan. Lehden sisällä oli tällainen korkeantason suuntataistelu käynnissä, jonka elementteinä olivat suhtautuminen tasavallan presidenttiin Urho Kekkoneseen ja samalla valtakunnan ulkopoliittikaan, vaihteli tuulet ajan mittaan. En antanut sen häiritä itseäni. Tein asiat alusta loppuun niin kuin parhaaksi näin. En voi sanoa, että Uuden Suomen toimituspolitiikka olisi vaikuttanut minun työhön muuta kuin sillä tavalla, että annettiin tämä yleisohje, ettei pidä kirjoittaa itseäni sieltä ulos. Jonka käsitin sillä tavalla, että pitää noudattaa tällaista normaalia varovaisuutta. Nykyäänhän puhutaan rähmällään olosta: Minä en silloin tuntenut enkä myöhemminkään tuntenut, että olisin ollut mitenkään rähmällään Venäjän suuntaan. Yritin pitää huolen siitä, että sen minkä kirjoitin, oli dokumentoitavissa ja oli ainakin hyvistä lähteistä, että se oli ainakin todennäköisesti totta." ²⁶⁷

Tannisen korrespondiittis alkoi

"Korrespondiittis" on kirjeenvaihtajien slangia ja tarkoittaa kirjeenvaihtajille ominaista "tautia". Se syntyy varmimmin silloin, kun kirjeenvaihtaja on ollut pitkään ulkomailla eikä ole saanut riittävästi palautetta ja kannustusta työstään. Sen ilmentymiä ovat muun muassa työnarkomania ja erilaiset riittämättömyyden tunteet. Pahimmillaan korrespondiittis saattaa johtaa peruuttamattomaan välirikoon kotitoimituksen kanssa, lievemmillään kovaääniseen sanaharkkaan.

Uuden Suomen vt. päätoimittaja Matti Autio oli saanut Moskovassa joulukuussa 1959 käyneen kauppavaltuuskunnan mukana tiedon, että Tanninen oli "syystä tai toisesta tyytymätön oloonsa ja mahdollisesti pyrki Moskovaan pois". ²⁶⁸ Aution oli turvaututtava kehuihin ja muihin piristykseen:

"Tämä kertoja, jonka hyvin arvannet, oli muuten Sinuun ja toimintaasi erittäin tyytyväinen ja hän sanoi myös kauppaministeri Karjalaisen lausuneen Sinusta tunnustuksen sanoja. Kun sitä paitsi minulla on aivan tuoreita tietoja myös siitä, että itse Eero A. Wuori on sanonut olevansa sekä Sinuun että Sinun rouvaasi ts. teidän kumppanin toimintaan tyytyväinen, josta erittäin, kuten sanottiin, niin omasta puolestani minun on vaikea nähdä mitään aihetta epäluottamuksen osoittamiseen meidän puoleltamme Sinun toimintaasi kohtaan. Minä en ymmärrä, mistä siellä Moskovassa liikkuvat huhut siitä, että me olisimme tyytymättömiä aiheutuvat."

"- - voit tulla sieltä mahdollisesti joskus uudenvuoden jälkeen pistäytymään täällä Helsingissä, jos katsot sen välttämättömäksi. Ja ehkä se virkistyksen kannalta olisi toteuttamiskelpoinen idea. - - Minä käsitän hyvin, että Moskova ei ole mikään viihtyisyyden tyssija varsinkaan perheelliselle ihmiselle. Mutta Sinä tiedät hyvin, että me olemme ensimmäisenä ei-sosialistisena pohjoismaiden lehtenä ikään kuin uranuurtajan asemassa järjestettyämme sinut Moskovan suosiollisella myötävaikutuksella sinne kirjeenvaihtajaksi."

"Älä usko huhuihin äläkä juoruihin, sillä kyllä me täällä tiedämme asiat. Sinun kohdallesi ei ole meidän puoleltamme suunniteltu minkäänlaisia järjestelyjä, jotka merkitsevät suhteemme katkaisemista. Päinvastoin luulisin, että jo talon johdonkin keskuudessa on alkanut levitä ymmärrys Moskovan-edustuspaikkaamme kohtaan jopa niin että en uskoisi olevan aivan mahdotonta saada tukea siltä taholta ehkä taloudellisen

²⁶⁶ Tanninen Petäjäniemelle 12.3.1959. Kansio 22. USA/KAN.

²⁶⁷ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

²⁶⁸ Autio Tanniselle 23.12.1959. Kansio 22. USA/KAN.

asemasikin jonkinlaiselle korjaamiselle. Ja vaimosi jutut, nehän ovat suorastaan herkkupaloja, niissä on otettu inhimillinen elämä juuri sillä tavoin kuin se ottaa pitääkin. Ja tyylillisesti ne ovat kaiken lisäksi kuten jo sanoin todellisia helmiä nykypäivän kiireisen journalismin enemmän tai vähemmän rikkaruohoisessa kentässä."

Tanninen pysytteli Moskovassa vielä kolme vuotta. Petäjäniemi olisi halunnut, että Tanninen olisi vielä jatkanut kauemminkin kirjeenvaihtajana, mutta Tanniselle oli tullut jo mitta täyteen erilaisten jokapäiväisten käytännön ongelmien takia.

"Kyllä me tällaisiin pieniin päivähankaluuksiin kypsyimme, vaikka eivät ne niin vakavia olleet. - - Minä lähdin sieltä lentokoneella, koska minulla oli silloin jo kiire päästä pois. Tällainen vaihe, jossa minä varsinaisesti kyllästyin. Muistan senkin hirveän hyvin. Multa loppui kirjoituspaperi yhtenä päivänä, konekirjoituspaperi, kävin viidessä kaupassa."²⁶⁹

Tannisen tilalle tuli Jaakko Kaurinkoski vuonna 1963. Kaurinkoski oli Moskovassa ensin opettelemassa Venäjää vuoden verran ja aloitti sitten työt.

Miten vahdinvaihto toteutui?

"Ei siinä sen kummempaa. Asustelimme jonkin aikaan kahdestaan meidän kaksiossa, Oili oli jo lähtenyt tyttöjen kanssa Suomeen. Jaakkoa minä opastin sen verran kuin tarvitsi. Jaakko tunsu asiat hyvin, koska oli jo vuoden ollut siellä aikaisemmin."²⁷⁰

Tanninen palasi kotimaahan Uuden Suomen ulkomaanosaston toimittajaksi ja oli "pitkän tovin" muun muassa Kyproksella sotakirjeenvaihtajana.²⁷¹

²⁶⁹ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

²⁷⁰ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

²⁷¹

Tanninen oli 1965-1969 Uuden Suomen Lontoon-kirjeenvaihtajana, ja sen jälkeen hän ehti olla vajaan vuoden Uuden Suomen ulkomaantoimituksen päällikkönä ennen siirtymistään Yleisradioon. Yleisradion uutistoiminnan päällikkönä Tanninen oli kymmenen vuotta, minkä jälkeen hän toimi vielä 14 vuotta Yleisradion Washingtonin kirjeenvaihtajana. Eläkkeelle Tanninen jäi 1994.

4.5. Tuottelias ja NL:lle kuuliainen Nojonen

Volgaa ylös, alas ja Kiinassa

"Loma Volgalla. Samanniminen elokuva lienee olemassa, vai mistä tuli tuo ajatus heti mieleeni, kun kuulin mahdollisuudesta tehdä pariviikkoisen laivamatkan pitkin Volgaa. Neuvostoliiton kulttuuriministeriössä oli tultu siihen tulokseen, että suomalaisen taidenäyttelyn mukana kulkeva kolmihenkinen valtuuskunta on pienen levon tarpeessa ja suositteli meille lomamatkaa Volgalle."²⁷²

Aarre Nojonen oli tehnyt journalismia Neuvostoliitosta jo 1950-luvulla, mutta Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajaksi hän tuli kesällä 1960. Sitä ennen hän oli ollut muun muassa Kansan Uutisten ja Demokraattisen lehdistöpalvelun DLP:n Pekingin-kirjeenvaihtajana ja KU:n kotimaantoimittajana. Suojelupoliisin arvion mukaan Nojonen oli "vakaumuksellinen ja eteenpäin pyrkivä kommunisti".²⁷³

Ideologiaan, kulttuuriin ja kansainvälisiin puolueyhteyksiin liittyviä kysymyksiä hoitanut NKP:n keskuskomitean valiokunta hyväksyi 13.5.1960 SKP:n keskuskomitean pyynnön Aarre Nojosen akkreditoimiseksi vakinaiseksi kirjeenvaihtajaksi Moskovaan. Samalla velvoitettiin Neuvostoliiton Punaisen Ristin ja Punaisen Puolikuun -yhdistysten liitto maksamaan Nojoselle kuukausittaista rupla-avustusta. Pravda-kustantamon tehtäväksi määrättiin maksaa Nojosen posti- ja lennätinkulut.²⁷⁴

Nojosen ensimmäinen juttu julkaistiin 2.6. 1960 lehden urheiluosastolla.²⁷⁵ Etusivulla hän debytoi näyttävästi 4.6.1960. Jutun aiheena oli aseistariisunta.²⁷⁶

Ensimmäisellä työviikollaan Nojonen esitteli myös journalistisen innovaationsa: *Tapahtui Moskovassa* -palstan, jota koristi kuva Kremlin tunnetusta kellotornista, spaškajasta.²⁷⁷ Kirjeen tapaan muotoillussa jutussa Nojonen esitteli lyhyesti Moskovan kuulumisia: lämpöennätyksiä, uljaita jokilaivoja, ensimmäisiä puutarhamansikoita ja Tšaikovski-pianokilpailun amerikkalaisen voittajan. Kolumneja ilmestyi epäsäännöllisesti pitkin Nojosen kirjeenvaihtajakautta. Niille oli yhteistä niin sanottu oma lähihavainnointi. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että Nojonen kertoi sääolosuhteista, radio- ja tv-ohjelmista, mutta yritti myös etsiä Moskovasta suomalaista näkökulmaa. Seuraavat esimerkit ovat syyskuulta 1960.

²⁷²

KU 29.7.1958, 7. *Volgaa ylös ja alas*. Jatkojutut ilmestyivät jo seuraavina päivinä 30.7.1958, 4 *Volgaa ylös ja alas II ja 31.7.1958, 7 Volgaa ylös ja alas III*. Juttuun liittyy muutamia mielenkiintoisia Nojosen havaintoja: "Gorki valmistaa autoja, mutta taksia ei saa", "Kirkon ovet olivat suljettuja", "Todellista kilpajuoksua ajan kanssa oli tutustumisemme Kasaniin". Nojonen postitti juttunsa Suomeen Kasanista.

²⁷³ Suojelupoliisin raportti 3.9.1957. Aarre Nojosen henkilömappi. SUPOA.

²⁷⁴ Tšernous - Rautkallio 1992, 99. KU:n hallitus oli hyväksynyt Pennasen eron kesästä lähtien 16.2.1960. (Kiuru 1997, 4.)

²⁷⁵ Kiuru 1997, 43.

²⁷⁶ KU 4.6.1960, es. *Nykytilanteessa on aseistariisunta entistä tärkeämpää*. (5, po, pääotsikko).

²⁷⁷ KU 9.6.1960, 6.

"Eräänä iltana avasin television silloin kun ohjelmassa sanottiin seuraavan elokuvan 'mister X'. Nimi ei sanonut mitään, mutta kun sitten filmi alkoi, ilmeni että se oli musiikkielokuva. Ja sävelet olivat kovin, kovin tuttuja. Ja äänikin joka lauloi miespääosaa, oli kovin tuttu, samoin hänen leukansa ja liikehtimisensä, vaikkapa itse kasvoja peittikin naamio. Ahaa elokuva 'Mister X' olikin modernisoitu muunnos operetista 'Sirkusprinsessa' ja vanha ystävämme Georg Ots (virolainen laulaja) oli miespääosassa."

"Televisiosta puheen ollen, yritin viime viikon lopussa ja tämän viikon alussa olla aina kuvaruudun ääressä silloin kun ohjelmassa olivat uutiset. Niissä esitettiin näet joka kerta (ainakin kaksi kertaa illassa) filmejä, jotka liittyivät pääministeri Hrushtshevin Suomen matkaan. Ja hyvin niiden avulla pysyikin vierailun tuntumassa."²⁷⁸

Erityisoikeuksia ja neuvostonäkökulmaa

NKP:n edustajat olivat uuteen kirjeenvaihtajaan tyytyväisiä. Sisko Kiurun arvion mukaan "Nojonen kehitti KU:n aikana oman, isäntiä hyvin kunnioittavasti kohtelevan raportointityylin".²⁷⁹ Tämä tulee hyvin esille seuraavissa jutuissa, joissa Nojonen korjailee neuvostolehtiä apunaan käyttäen länsimedioiden välittämiä uutisia.

"Maanantaina Pravdassa etusivulla on saanut huomattavan paikan uutinen - - . Lännessä mm. Suomessa on viimeaikana levitetty huhuja, joissa väitetään pääministeri Hrushtshevin ja Suslovin välillä olevan erimielisyyksiä ja Suslovin poissaolosta Moskovassa on 'lännen 'asiantuntijataholla' tehty jopa johtopäätös hänen joutumisestaan epäsuosioon. Pravdan uutinen voidaan katsoa näiden perättömien väitteiden epäsuoraksi kuvaamiseksi."²⁸⁰

"- - Tällaisen 'tiedon' saattoi eilen sangen huomattavalla tavalla maailmalle Uusi Suomi."²⁸¹

"Tämä korostus lienee tulkittava viralliseksi kumoamiseksi niille sitkeille huhuille, joita lännen porvarillinen julkinen sana on jatkuvasti ylläpitänyt, ja joiden mukaan Neuvostoliitolla ja Saksan demokraattisella tasavallalla olisi erimielisyyksiä Saksan rauhansopimuksen solmimista koskevassa kysymyksessä."²⁸²

Nojonen käytti jutuissaan neuvostopropagandistisia ilmauksia. Paras esimerkki on sosialidemokraattista puoluetta kärjekkäästi arvostelleen neuvostolehden kirjoitus, jossa Nojonen käytti muun muassa seuraavanlaisia ilmauksia:

Ystävyysspolitiikka, sosdem-puolueen oikeistojohto, epäluottamuksen kylväminen, naamiointia, linjan kannattaja, Neuvostoliitto ja sen rauhaa rakastava politiikka, oikeistojohto harjoittaa järjestelmällistä Neuvostoliitolle ja muille sosialistisille maille vihamieleistä propagandaa, lännen imperialistiset piirit, neuvostovastainen suuntaus, jyrkkään antikommunismiin, prohitleriläinen, kommunisminvastaisia ilmauksia, oikeistojohdon hajotustoimintaa, tannerilainen suuntaus,

²⁷⁸ KU 15.9.1960, 6.

²⁷⁹

Kiuru 1997, 43; Kiurun haastattelu 18.11.1999. Samaa mieltä oli Nikkilän haastattelussa KU:n pitkäaikainen päätoimittaja ja entinen Moskovan-kirjeenvaihtaja Erkki Kauppila: "Hän toteutti aina hyvin hyvin säännöllisesti ja kiltisti isäntien tahtoa jos niin voidaan sanoa". RNA.

²⁸⁰ KU 14.6.1960, 12 *Miksi Suslov ei ole Moskovassa.* (2, k).

²⁸¹ KU 15.6.1960, es *Perätön "uutinen", NL:n kauppaviranomaisten tulosta Suomeen ei mitään tietoa.*

²⁸² KU 1.3.1962, es *Hrushtshev ja Ulbricht neuvotelleet keskenään.* (5, k).

fasistijärjestöjen, fanaattisesta antikommunismista ja taantumuksen yhteistyöpolitiikasta ja tavanomainen leskisläinen kikka.²⁸³

Nojonen onnistui Moskovassa ollessaan hankkimaan poikkeuksellisen hyvän aseman neuvostoviranomaisten silmissä. Tämä käy ilmi esimerkiksi siitä, että hän pääsi seuraamaan merkittäviä oikeudenistuntoja, joihin yleensä pääsi mukaan vain kourallinen kaikkein arvostetuimpia Moskovan-kirjeenvaihtajia. Yksikään muu suomalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja ei ennen Nojosta eikä hänen jälkeensä päässyt mukaan oikeudenistuntoihin. Nojonen selosti yksityiskohtaisesti muun muassa brittiläisen liikemies Greville Wynnin ja neuvostoliittolaisen upseerin Oleg Penkovskin tapauksia.

"Oikeudenkäyntiä seuraamaan ovat saaneet oikeuden englantilaisten lehtien ohella vain suurten tietotoimistojen kirjeenvaihtajat sekä muutamat muut lehtien edustajat, mm. *Kansan Uutiset*."²⁸⁴

"Penkovskin esiintyminen oikeudessa oli käsittämätöntä. Hän tunnusti kaiken ilmeisen vilpittömästi, vaikka palkkioasiassa yrittikin selvästi johtaa harhaan. - - Oikeudenkäynti herätti suurta huomiota. Vaiksen alkamisesta ei Moskovassa ollut julkisesti ilmoitettu, tungenksi korkeimman oikeuden rakennuksen ulkopuolella runsaasti väkeä. Sisäänpääsy oli rajoitettu vain pääsilyvan saaneisiin. - - kymmeniä neuvostoliittolaisia lehtimiehiä ja englantilaisten lehtien edustajat. Niiden ulkopuolella vain kolme sanomalehteä oli saanut pääsilyvan: yksi ranskalainen, yksi italialainen ja *Kansan Uutiset*."²⁸⁵

Jälkimmäinen juttu alkoi *Kansan Uutisten* etusivulta ja jatkui sisäsivuilla kahdeksalle palstalle levitettyinä. Poikkeuksellisen yksityiskohtaisen vakoiluoikeudenkäynnin ja siihen liittyvän suuren julkisuuden tarkoituksena oli varoittaa neuvostokansalaisia. Nojonen kirjoitti:

" - - jokaisella sotilaalla on valtiollisia ja sotilaallisia salaisuuksia koskevia tietoja, joista vihollinen on kiinnostunut. - - , että armeijassa on henkilöitä, jotka eivät tätä ymmärrä, vaan löpöttelevät asioita, jotka tulisi pitää salassa."²⁸⁶

Oikeudenkäynnin jälkimaininkeina Neuvostoliitosta karkotettiin ennätysmäärä länsimaisia työntekijöitä, yhteensä 12.²⁸⁷

Nojonen pääsi myös osallistumaan erilaisiin sisäpiirin juhlallisiin, kuten uuden vuoden kekkereihin 1964 Kremlin kongressipalatsissa. Paikalla oli myös muita suomalaisia.

"Kremlin kokouspalatsin bankettisalissa, johon neuvostohallitus oli vieraansa kutsunut, oli viisi suurta joulukuusta ja ruokalistassa toistakymmentä nimikettä. Neuvostoliiton korkein johto istui näyttämön edessä ja vieraat noin sadassa pöydässä keskuspöydän edessä. Suomalaisina kutsuvieraina olivat mukana

283

KU 6.5.1963, 8 *Neuvostoliittolainen lehti: Sos.dem.-puolueen neuvostoystävyyden on naamiointia, NL ei tunne epäluottamusta koko puoluetta kohtaan.* (3, a).

²⁸⁴ KU 7.5.1963, 5 *Vakoilija Wynne tänään oikeuteen, suurin oikeusjuttu sitten Powers-tapauksen.* (2, a).

285

KU 8.5.1963, es - s.8 *Filmirullia, radiosanomaa, rahaa, naisia, univormuja, Oikeudenkäynti Wynneä ja Penkovskia vastaan alkoi Moskovassa.* (4, a).

²⁸⁶ KU 13.5.1963, 8 *Kehotus valppauteen oli Penkovski-jutun opetus, toteaa Krasnaja Zvezda.*

287

KU 14.5.1963, 5 *Vakoilijoiden apurit pois NL:sta! Neuvostohallituksen vastalausenootti USA:n ja Ison-Britannian suurlähetystöille.* (2, a).

suurlähettiläs Vanamo, kirjailija Väinö Linna, kirjailija Valentin Chorell ja Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja puolisoineen."²⁸⁸

Kansan Uutiset pääsi aitiopaikalta tarkkailemaan neuvostojohtajien välisiä suhteita.

"Ennen kuin pääministeri kutsui vieraansa Kremlin Yrjönsaliin tanssimaan suuren joulukuusen ympärille, nähtiin, miten pääministerin uuden suuntauksen vastustajiin kuulunut entinen pääministeri Bulganin, joka oli myös kutsuttu pitoihin, kävi nostamassa maljaa Hrushtsheville ja puhui pitkään ja vilkkaan hyväntuulisesti hänen kanssaan."²⁸⁹

Kansan Uutisten pitkäaikainen päätoimittaja ja entinen Moskovan-kirjeenvaihtaja (1964-67) Erkki Kauppila kertoi haastatteluissa Nojosesta:

"Joo kyllä. Ja hän teki semmoisen komian uran monien mielestä aivan tuota fantastisen ja hankkiutui monille tahoille sillä lailla, avasi monia ovia, jotka olivat monille rivitoimittajille ihan suljettuja. Ja sitten myöskin hankki määrätynlaisia etujakin, hän usein nojautuikin niihin: NKP:n kyseisen osaston (Suomen osaston, T.U:n lisäys) työntekijöihin, kun hän pyrki johonkin Egyptiin tai mihin, kun hän teki ulkomaanmatkat sitä kautta."²⁹⁰

Käytännössä nämä erityisoikeudet myönsi muun muassa NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston Suomen ryhmä, johon kuului esimerkiksi Vladimir Fjodorov. Nikkilän haastattelussa Kauppila kertoi, että käytännössä Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja oli jatkuvassa kontaktissa NKP:n yhteysmiesten kanssa, jotka halusivat ohjata kirjeenvaihtajan työtä:

"He (Suomen ryhmän työntekijät) soittelivat usein, pyysivät tapaamisia, kävivät kotona ja esittelivät toivomuksiaan ja näkemyksiään. Tietenkin Kansan Uutisten suhteen on sanottava, että tämä kirjeenvaihtajaposti oli järjestetty aikanaan SKP:n NKP:n keskinäisen sopimuksen perusteella ja heillä sen takia oli ilmeisesti kovakin halu ohjailla toimittajan työtä".²⁹¹

Ohjailu ei ollut Kauppilan mielestä yksinomaan negatiivista, vaan myöskin "semmosta normaalia ja hyvin hyödyllistä auttamista ja joskus myöskin vihjauksia siitä, mitä tulee tapahtumaan ja siinä mielessä erittäin arvokasta".²⁹² Omassa haastattelussani Kauppila kertoi, miten Fjodorov käytännössä opetti häntä kirjeenvaihtajuutensa alkuaikoina tulkitsemaan oikein Pravdaa.

"Tämä samainen Fjodorov yritti tehdä minulle hirveän suuren palveluksen tämän Pravdan artikkeli, joka oli kokonainen sivu, sanomalehden sivu, niin se siitä sitten selitteli mitä tällä kappaleella, mitä se on niin kuin katekismus (naurua). Juu. Ja sitten se sanoi, että ilmeisesti toveri Hruštšovia tarkoitetaan tällä kappaleella."

Ja hän sitten kertoi?

288

KU 2.1.1964, es *Pääministeri Hrushtshev: Olemme tyytyväisiä vuoden 1963 tuloksiin.* (3, y). Paikalla oli myös Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtaja Jaakko Kaurinkoski, vaikkei Nojonon häntä mainitsekaan. (US 2.1.1964, es *Hrushtshev korosti pysyvän rauhan merkitystä uudenvuoden puheessaan, USA:n lähettiläs "uusi liittolainen"*. (4, y, lehden pääjuttu).

289

Kaurinkosken versio samasta tapauksesta: "Melkoisena yllätyksenä huomattiin, että vieraiden joukossa oli Neuvostoliiton entinen pääministeri Nikolai Bulganin, joka on ollut ankaran julkisen kritiikin kohteena syytettynä ns. puolueen vastaisen ryhmän jäsenyydestä. Julkisuudessa hänet nähtiin edellisen kerran vuonna 1961." (US 2.1.1964, es *Hrushtshev korosti pysyvän rauhan merkitystä uudenvuoden puheessaan, USA:n lähettiläs "uusi liittolainen"*. (4, y, lehden pääjuttu)).

²⁹⁰ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

²⁹¹ Kauppilan haastattelu. RNA.

²⁹² Kauppilan haastattelu. RNA.

"Hän kertoi. Se oli tietenkin sitten myönnytys siihen, että uusi toimittaja ei hallitse tällaista käytäntöä, että vihjailuista pitää lukea".

No oliko siitä apua, tästä oppitunnista?

"Ei, kyllähän minä sen kaiken olin tajunnut, mutta se on tietenkin mielenkiintoista kuulla heidän omasta suustaan ja sitten jotkut asiat, niin hän antoi jonkin täydentävän informaation, sillä alalla on tapahtunut niin ja niin."²⁹³

Nikkilän haastattelussa Kauppila kertoi lisää sekä Pennasen että Nojosen kirjeenvaihtajakausien perinnöstä.

"Hänellä (Pennanen) oli eräitä henkilökohtaisia ystäviä ja minä sain ne ystävikseni."

Nikkilä: Kenet sait?

"Ennen kaikkea kuvanveistäjä Niko Kosianin ja hänen perheensä ja heidän ympärillään olevia ihmisiä. Ihmisiä, jotka suhtautuivat varsin kriittisesti neuvostojärjestelmään. Sitten Nojonen, hänhän oli taitava, ahkera toimittaja ja hänen aikana muotoutui ne puitteet, joissa Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja toimi ja siinä mielessä hänen henkilökohtainen panoksensa minun työni helpottamiseksi oli suuri."

Latviaa, Siperiaa ja Novaja Zemljaa

Myös työmatkailupuolella Nojosen hyvät suhteet näkyivät. Hän pääsi säännöllisesti mukaan lehtimiesvaltuuskuntien, mutta myös puoluevaltuuskuntien matkoille eri puolille Neuvostoliittoa. Yksi harvinaisimmista kohteista oli Latvia, jossa oli aiemmin vieraillut vain yksi suomalainen valtuuskunta.²⁹⁴

Nojosen matkatoverit vaihtelivat retkittäin. Baikalin-matkalla hän kävi kalastamassa islantilaisen kirjeenvaihtajakollegansa kanssa. He olivat kahdestaan saaneet poikkeuksellisesti luvan irrottautua junamatkaseurueesta ja tehdä lentomatkan Tšitasta Irkutskiin. Baikalilla Nojonen teki yksinkertaisen vesikokeen.

"Kantosiipialus kuljetti meitä pitkin järveä ja saimme näin tilaisuuden todeta, miten kirkasta Baikalin vesi todellisuudessa on. Tein kokeen: heitin kolikon kohdalla, jossa vettä oli melkein 40 metriä. Ja siellä pohjassa näin sen kimaltelevan. Varojen puute esti tieteellisten kokeiden jatkamisen suuremmissa syvyyksissä."²⁹⁵

Myöhemmin Nojonen kertoo kalansaalistaan arvoitukselliseen sävyyn:

"Otaen huomioon sen, että minulla oli lainavehkeet ja että olin ensikertalainen Baikalilla, olen varsin tyytyväinen saaliiseeni. Jätän sen lähemmän selostamisen kuitenkin pois ohjelmasta."

Nojosen matkojen pituuksista saa käsityksen seuraavasta katkelmasta, joka julkaistiin *20 000 km Neuvostoliittoa sarjassa numerolla VIII: Ukraina - viljaa, terästä, kivihiihtä*.

"Suomalainen lehtimiesvaltuuskunta ennätti olla Kievisä viime heinäkuussa vain pari päivää. Oli koluttu Siperiat, Keski-Aasiat ja Kaukasia, mutta läntinen Kievin oli monella tavalla mielenkiintoinen vaikei ehkä niin yllättävä kuin Neuvostoliiton "länsi" sille filippiiniläiselle lehtimiesretkikunnalle, joka kierteli meidän kanssamme samaan aikaan Neuvostoliittoa: filippiiniläiset pääasiassa lännessä, me idässä".²⁹⁶

Kirjeenvaihtajia kohdeltiin etenkin kaukana Moskovasta kuin valtiovieraita ikään.

²⁹³ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

²⁹⁴ KU 9.7.1961, 4 *Latvia - meripihkan maa (1). Riika - kaupunki jonka keuhkot ovat kunnossa*.

²⁹⁵ KU 16.9.1961, 4 *Laulujen Baikal*.

²⁹⁶ KU 19.9.1961, 5.

"Erikolislentokone, jolla meitä 15 lehtimiestä 14 maasta kuljetettiin Moskovasta Bashkiriin teki Ufan ilmestyessä näköpiiriin muutamia ylimääräisiä kierroksia. - - Mutta Ufan lentokentällä odotti parikymmentä neitosta käsissään valtavat kukkakimput ja heidän rinnallaan viralliset vastaanottajat."²⁹⁷

Yhtenäistä kaikille kirjeenvaihtajien matkoille oli, että koko ajan oli kauhea kiire. Tämä oli tarkoituksellista, jotta vieraille ei vain olisi jäänyt aikaa "omiin retkiin". Runsas syöttäminen ja juottaminen kuuluivat myös isäntien strategioihin.

"Lounaasta alkoi loppumaton kiire, joka seurasi meitä koko Bashkirian matkamme ajan - katsottavaa oli liian kanssa - ja siitä alkoi myös miltei loppumaton lounaiden, päivällisten ja maljapuheiden sarja. Laskin viimeainittuja kertyneen kuusipäiväisen vierailumme aikana toistasataa."

Nojosen eräs matka piti sisällään myös selvän terveystorjunnan. Matka suuntautui Novaja Žemljan ydinkoelueelle.

"Kävimme jopa ottamassa Novaja Zemljalta muistoksi kappaleen kalliota. - - Jääretken jälkeen oli aihetta lämmitellä aluksen ydinreaktoreiden päällä. Säteilymittarit, jotka olivat mukana osoittivat, ettei säteilyä ole edes reaktorin välittömässä läheisyydessä."²⁹⁸

Kirjeenvaihtajien matkajuttujen yhtenä vakiokohteena olivat kolhoosit. Nojonen kävi yhdessä ranskalaisen Figaron Moskovin-kirjeenvaihtajan, kahden italialaisen porvarillisen lehtimiehen sekä yhden jugoslavalaisen kanssa muun muassa "Bolševik"-kolhoosilla. Samannimisiä Kolhooseja Neuvostoliitossa oli kymmeniä. Tämä sijaitsi 40 kilometriä Moskovasta, Pavlovskin kylässä. Suurin osa kirjeenvaihtajille näytetyistä maatiloista tai tehtaista olivat etukäteen tarkkaan valittuja. Samoin oli laita haastateltavien kanssa. Bolševik-kolhoosilla kirjeenvaihtajat kuitenkin uskalsivat poiketa isäntien suunnitelmista ja löysivät yllättäen merkkejä uskonnosta.

"Kolhoositalonpoikaisperhe Tatjana ja Sergei Kotov olivat lievästi yllättyneet, kun heidän asuntonsa ovelle koputettiin ja avatusta ovesta näkyi pihamaalla seisova kansainvälinen lehtimiesryhmä. - - Tarkastusmatka karjataloissa ja pellolla oli päättyneet ja astelimme kohden autoja, kun joku ehdotti: Poiketaanpa tuohon taloon. - - Porvarillinen lehtimies tunnustaa, että hyvin perheessä todella eletään. 'Jaa, mutta te olette kommunistisen puolueen jäsen?', kysyy hän italialaisittain venäjää puhuen. 'Minäkö? En', vastaa emäntä. Minä uskon jumalaan. Tuolla nurkassa on pyhä Maria ja Jeesus. Ja siellä Tv-vastaanottimen yläpuolella nurkassa ne todella olivat - kaksi kuvaa. Kolhoosissa on oma kirkkokin selvisi emännän selvityksistä."²⁹⁹

Neuvostoliiton maatalousongelmat kärjistyivät 1960-luvun alussa ja maa joutui ensimmäisen kerran pitkiin aikoihin ostamaan viljaa ulkomailta. APN:n jutun mukaan syynä oli pakkastalvi ja hellekesä eikä esimerkiksi maatalouspolitiikka.

"Kaiken tämän seurauksena oli tilanne kuluvana vuonna vaikea, eivätkä kollektiivitilat ole voineet saada arvioitua viljasatoa. Tästä syystä on ollut pakko ostaa ruokaviljaa ulkomailta. Kanadasta on ostettu 6,8 miljoonaa tonnia vehnää, Australiasta 1,8 miljoonaa tonnia sekä pienempiä viljaeriä muista maista. Jos kulutamme leipäviljaa säästeliäästi, niin viljavarat riittävät väestön normaaliin huoltoon."³⁰⁰

²⁹⁷ KU 5.10.1962, 4 *Vauras uus-Ufa*. (4, y).

²⁹⁸ KU 26.6.1964, 5 *Kolmimetrinenkin jää murtuu vaivattomasti, Lenin nyt Novaja Zemljan tienoilla*. (3, y).

²⁹⁹ KU 21.6.1960, 5. "*Paljonko tarvitsette voimme lainata teille*". (3, k).

³⁰⁰ KU 7.11.1963, 10 *Pakkastalvi ja hellekesä alensivat satoa NL:ssa*. (3, y). (APN)

Kesäkirjeenvaihtaja ja muita avustajia

Tass alkoi näkyä tiedonlähteenä vuoden 1960 aikana Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien jutuissa. Sitä ennen kirjeenvaihtajat olivat käyttäneet lähteinään pääasiassa Neuvostoliiton toista uutistoimistoa SIB:ä ja tietysti STT:a. Pelkästään uutistoimistojen signeeraamia Neuvostoliittouutisia oli Nojosen kaudella lehdessä selvästi vähemmän kuin esimerkiksi Pennasen kaudella. Tämä johtui yksinomaan siitä, että Nojonen teki keskimäärin yli kaksi kertaa enemmän juttuja viikossa kuin Pennanen.³⁰¹ Enimmillään Nojoselta julkaistiin peräti seitsemän juttua yhdessä ja samassa lehdessä.³⁰²

Vaikka Nojonen urakoi ennätysmäärin juttuja lehdelleen eivätkä mitkään aihealueet olleet hänelle vieraita, hänellä oli käytössään myös vuoden 1961 kesästä lähtien paikallinen urheiluavustaja Konstantin Smirnov.³⁰³ Toisinaan Smirnov teki myös muita kuin urheilujuttuja, kuten suomalaisen lehtimiesvaltuuskunnan käynnistä Pravdassa.³⁰⁴ Häntä voitaneen siten pitää lajissaan ensimmäisenä Moskovan-kesäkirjeenvaihtajana. Vuonna 1963 Moskovan urheiluavustajana debytoi Valeri Hiltunen.³⁰⁵

301

Perustuu määrälliseen vertailuun. Pennanen teki 16 viikon aikana yhteensä 53 juttua, kun taas Nojonen 24 viikon aikana 186 juttua. Pennasen juttua/viikko -keskiarvo oli siten 3,3, ja Nojosen 7,75.

302

KU 5.10.1962, es 1) *Presidenttipari eilen Jaltalle.* (2, k), 2) s. 4 *Bashkiirien parissa* (2): *Vauras Uusi-ufa* (4, y), 3) s.5 *Ei avaruuslentoja Nlsta lähiaikoina, Nikolajevin ja Popovitshin lennon tulosten tutkiminen jatkuu* (2, k), 4) s.5 *Nln avaruusmatka ei ole pienentynyt todettiin Sputnik 1:n 5-vuotispäivänä* (2, k), 5) s.9 *Nln Olympiakomitean puheenjohtaja A. Romanov: Kassalliset olympiakomiteat 104 maassa KOKssa edustettuina vain 50 kansakuntaa, elinikäiset jäsenet eivät halua edistää ajan vaatimaa kehitystä* (4, y), 6) s.9 *Mashorkin: Meillä on jo uusi joukkue* (2, k), 7) s.9 *Homenkov: Ensi vuonna Tokion valmennusrenkaat* (2, y).

303

Esimerkiksi KU 2.7.61,10 *Norja kärsi 2 - 5 tappion N-liitossa*, KU 2.7.61, 10 *Bolotnikov 5000 13,58,4 ja KU 3.7.61, 6 Ulkomaalaiset juoksijat yllättivät Moskovassa.*

304

KU 5.7.61, 5 *Suomalainen lehtimiesvaltuuskunta kävi Pravdan toimituksessa.* Edustettuina olivat Kansan Uutisten lisäksi Maakansa, Turun Sanomat, Päivän Sanomat ja APU. Valtuuskuntaa johti tuleva Yleisradion pääjohtaja, Avun silloinen kirjallisuusosaston toimittaja Eino Repo. Repo totesi muun muassa, että "pidämme vierailuamme tutkimusmatkana. Haluamme nähdä ja kuulla mahdollisimman paljon, jotta voisimme kertoa lukijoillemme Neuvostoliitosta. Onhan hyvä keskinäinen tuttavuus varmin tae Suomen ja neuvostoliiton kansojen ystävyydestä". Suomalaiset lehtimiehet vierailivat Neuvostoliitossa kahden viikon ajan ja he kävivät muun muassa Siperiassa, Keski-Aasiassa, Ukrainassa ja Gruusiassa. Näin myös ne lehdet, joilla ei ollut omia varsinaisia Moskovan-kirjeenvaihtajia pystyivät hankkimaan omakohtaista, tosin varsin kaunisteltua Neuvostoliitto-kuvaa.

305

KU 18.11.1963, 5 *Kiekko käväisi yhdeksän kertaa Kanadan maalissa.* (Valeri Hiltunen). Hiltunen jatkoi urheiluavustajan hommia myös Erkki Kauppilan aikoina. Kauppila kertoi: "Hän auttoi tavattomasti. Tuli aina ja aina jotakin voitiin maksaa hänelle. Hän oli opiskelemassa MGU:ssa. (Kauppilan haastattelu 2.12.1999). Hiltunen kertoi jutussaan muun muassa neuvostohiihtäjien rajusta arvostelusta hiihtoliittoaan kohtaan: "Neuvostoliiton huippuhiihtäjät käyttelivät sanan säilää varsin säälimättömästi arvostellessaan oman maansa hiihtäjien valmennusta. Nln edustushiihtäjät esittivät kantansa omista harjoitusmenetelmistään äskettäin Venäjän Urheiluelämä-nimisen lehden palstoilla. He toivat esiin ne syyt, jotka heidän mielestään ovat vaikuttaneet Nln hiihtotappioihin viime vuonna". (KU 24.10.1966, 4 *NL:n huippuhiihtäjät ruotivat armottomasti hiihtoliittoaan*). Urheilusivuilla esiintyi muutenkin varsin poikkeuksellista Neuvostoliitto-uutisointia, kuten esimerkiksi rikosuutinen voimistelun maailmanmestarin pahoinpitelystä toukokuussa 1967. Samassa jutussa kerrotaan, että toinen kuuluisa voimistelija on vastikään saanut sydänkohtauksen ja kaksi muuta huippu-urheilijaa on kuollut auto-onnettomuudessa. (KU 17.5.1967, 9 *Voronin juopuneiden pahoinpitelemäksi, Valmennus keskeytynyt.* (STT-AFP). Toisessa APN:n tekemässä urheilujutussa, joka oli varsin hauska otsikoitu Kansan Uutisissa, arvosteltiin luisteluvallennuksen kehnoa tilaa Neuvostoliitossa. (*Mihin Neuvostoliiton pikaluistelijat liukastuivat? Kirpeätä arvostelua Sovetski Sport* -

Nojosen ollessa lomalla kesällä 1961 Kansan Uutisissa julkaistiin runsaasti myös SIB:n Tassin ja ensimmäistä kertaa myös APN:n juttuja. Utustoimisto APN oli vastaperustettu. Nojonen oli tehnyt uutistoimistoa esittelevän jutun hivenen jälkijunassa heinäkuun puolivälissä.

"Neuvostoliittoa koskevien uutisten yhteydessä on jo jonkin aikaa esiintynyt vanhan tutun TASSin rinnalla uusi kirjainyhdistelmä: APN, mikä tarkoittaa tietotoimisto Novostia. Uusi tietotoimisto eroaa luonteeltaan huomattavasti kaikista aikaisemmista, sillä sen perustajina eivät ole olleet enempää valtio kuin yksityiset henkilötkään, vaan ryhmä Neuvostoliiton laajoja joukkojärjestöjä."³⁰⁶

Varsin pian SKP:n johdossakin havaittiin, ettei APN sittenkään niin oleellisesti eronnut muista Neuvostoliiton uutistoimistoista:

"- - se (APN) välittää uutiset liian mekaanisesti, muokkaamatta niitä Suomen olosuhteisiin sopivaksi sekä että tätä varten olisi tarpeellista, jos APN:n palvelukseen voitaisiin saada suomen kieltä ja Suomen oloja tunteva henkilö - - APN:n välittämät kommentit ja artikkelit, joiden joukossa on myös erittäin hyviä, ovat kuitenkin usein kirjoitettu ottamatta huomioon kapitalististen maiden olosuhteita. Meidän kannaltamme olisi parempi, jos ne olisivat lyhyempiä ja sisältäisivät enemmän konkreettisia tosiasioita."³⁰⁷

Kansan Uutiset käytti myös muita avustajia Moskovassa. Esimerkiksi Moskovan elokuvafestivaalit oli kesäisin hoidettu pääasiassa Suomesta käsin. Martti Savo oli käynyt Moskovassa ensimmäisen kerran jo 1959. Hän välitti elokuva-arvostelujen lisäksi myös muita havaintojaan.

"Esimakua siitä sain täällä jo sunnuntaina illallispöydän ääressä, kun jopa Suomen Filmikamarin toimitusjohtaja komentajakapteeni Olavi Aittola ryhtyi siteeraamaan Marxia todistaakseen suomalaisen delegaation tulkille rouva Salli Laaksolle 'Punaisen viivan' -edistyksellisyyden."³⁰⁸

Kansan Uutiset puffasi näyttävästi Savon elokuvafestivaaliarvosteluja.

"Eilen matkusti Kansan Uutisten elokuva-arvostelija Martti Savo Moskovaan osallistuakseen Neuvostoliiton pääkaupungissa sunnuntaina alkaville elokuvajuhlille. Lehtemme lukijoilla on siten tilaisuus seurata filmifestivaalin tapahtumia oman edustajamme välityksellä."³⁰⁹

lehdessä. KU 27.5.1967, 10).

306

KU 14.7.1961, 5 *Nln uusi tietotoimisto APN joukkojärjestöjen perustama, uutistoimituksen hallituksen puheenjohtaja Burkov selvittää tietotoimiston tavoitteita.* Näitä joukkojärjestöjä olivat Neuvostoliiton sanomalehtimiesliitto, kirjailijaliitto, ulkomaisia kulttuurisuhteita hoitavien ystävyysseurojen liitto ja yleisliittolainen poliittisten ja tieteellisten tietojen levittämisen seura. APN:stä tuli vähitellen keskeinen yhteistyöelin suomalaisen lehdistön kanssa.

307

SKP:n kk:n ptk 3.2.1965.KA. Myöhemmin samassa kokouspöytäkirjassa todettiin vielä, että Neuvostoliiton tiedotustoimintaa haittaa vieläkin hitaus: "Monista tärkeistä kansainvälisistä ja myös joskus Neuvostoliiton omistakin tapahtumista ovat TASSin välittämät tiedot pahasti perässä läntisten uutistoimistojen tiedoista". Kokouksessa listattiin myös konkreettisia tapauksia, joissa Neuvostoliiton tiedotus oli ollut liian hidasta. Näitä olivat muun muassa USA:n hyökkäys Tonkinin lahdella, Hruštšovin ero ja Varsovan kokous. Jälkimmäisestä todettiin, että "tästä asiasta kykeni esimerkiksi kokoomuslainen Uusi Suomi vuorokautta ennen Kansan Uutisia antamaan selostuksen" ja lopuksi, että "Myös muissa yhteyksissä on huomio kiinnittynyt siihen, että porvarilliset tietotoimistot kykenevät hankkimaan usein oikeitakin tietoja asioista, joista viralliset tiedotukset annetaan vasta myöhemmin". Poliittinen toimikunta totesi arvioissaan myös, että "Nykyinen tilanne on usein varsin kiusallinen ja saattaa lehdistömme vaikeaan asemaan" ja "Meillä ei ole varaa vaieta asioista, joista maassamme yleisesti keskustellaan".

308

KU 12.8.1959, 5 *Suomalaiset jännittävät 'Punaisen viivan' puolesta, Moskovan filmifestivaalien toinen viikko alkoi.* (Martti Savo).

³⁰⁹ KU 6.7.1961, 7 *Martti Savo Moskovaan (1, y, laatikossa).*

Nojosen kriittisyyttä ja "tutkivaa journalismia"

Marraskuussa 1963 Nojoselta julkaistiin poikkeuksellinen neuvostokriittinen uutisjuttu. Se perustui Pravdan uutiseen, jossa kritisoitiin maan selluloosa- ja paperituotantoa. Uutisjutun pääotsikossa tosin painottuvat myönteiset piirteet, kritiikki on otsikon alarivissä *Nln paperi- ja kartonkituotanto kasvaa nopeasti, Pravda arvostelee kuitenkin vauhtia*. Lisäksi juttu oli julkaistu sivun keskiosassa kolmella palstalla.

"Neuvostoliiton selluloosa- ja paperintuotanto on neljän viime vuoden aikana kasvanut 1,25-kertaiseksi ja kartongin 1,3-kertaiseksi, mutta kansantalous tuntee siitä huolimatta kipeänä näiden tuotteiden riittämättömyyden, kertoo perjantain Pravda, joka omistaa pääkirjoituksensa selluloosa- ja paperiteollisuudelle. - - Alan teollisuuden kehityksessä havaittavat puutteet jarruttavat maan metsärikkauksien järkevää hyväksikäyttöä, haittaavat keinokuitutuotannon laajentumista ja asettavat rajoja sanomalehtien ja muiden julkaisujen painosmäärän kasvuille."³¹⁰

Aika ajoin Nojosen jutuista oli luettavissa varovaista omaakin kriittisyyttä. Esimerkiksi vierailu sisäoppilaitoksessa näyttää hieman turhauttaneen kirjeenvaihtajaa. Reportaasi on neljäs osa sarjasta, jossa Nojonen esitteli Neuvostoliiton itää.

"Kun kysyi työläisiltä heidän sosiaalisia etujaan lueteltiin samat kuin kaikkialla Neuvostoliitossa. Oli niin ja niin paljon lääkintöhenkilökuntaa, niin ja niin monta lastenseimeä ja - tarhaa, kesäloma niin ja niin pitkä jne."³¹¹

Reportaasin perussävy oli kuitenkin yhä selvästi neuvostomyönteinen:

"Olipa sitten kysymyksessä Ranskan tai Italian porvarillisen lehden kirjeenvaihtaja tai ruotsalainen lehtimies tai saksalainen tai suomalainen kommunisti, niin jokainen meistä oli valmis aloittamaan lapsuutensa uudelleen, jos sen voisi tehdä tässä laitoksessa".

Reportaasin kuvituksena käytettiin idyllistä maisemakuvaa, jossa kaksi lasta tähyili edessään siintäviä vehreitä kukkuloita.

Irkutškissa Nojonen lausui pari valittua sanaa paikallisista kuvapostikorteista ja muistomerkeistä.

"Irkutškissa sain jälleen kerran todeta, miten harhaanjohtavia kuvapostikortit ovat. Niistä ei koskaan saa läheskään täydellistä kuvaa edes siitä kohteesta, jota ne esittävät. Ja irkutškilaiset kuvakortit ovat tässä suhteessa vielä muita huonompia. Niissä näkyy parhaimmassakin tapauksessa vain pari vanhaa taloa tai yksi uusi ikään kuin Irkutsk ei olisikaan suuri, vilkkaasti sykkivä nykyaikainen kaupunki, joka kantaa todella hienostunutta suurkaupungin leimaa."³¹²

"Muistomerkin voi todeta vaillinaiseksi, sillä siinä on vain jalusta. Aikanaan siinä seisoi joelle viittova Aleksanteri III patsas - -."

Vakavin kritiikki samassa jutussa kohdistuu kuitenkin neuvostosuunnitelmiin:

"Tutustuin moniin lähivuosien tavoitteisiin ja niistä kannattaa mainita Ziman kaupunkiin rakennettava suuri keinosilkkitehdas, jonka vuosituotannoksi tulee 90 milj metriä. Se on kuitenkin vasta paperilla."

³¹⁰ KU 17.11.1963, 12.

³¹¹ KU 9.12.1960, 4 *Internaatti ylätasangolla*. (4, y).

³¹² KU 22.9.1961, 4 *Alumiinijättitilinen Taigalla*. (4, y).

Reportaasimatalla Nojonen huomasi kerran, että "tyypilliseksi työläiseksi" valikoitunut haastateltava olikin käytännössä jotain aivan muuta.

"Said Halafejevin asuntoon, 5-kerroksiseen talon neljänteen kerrokseen, menin nähdäkseen oktjabrskilaisen työläisasunnon. - - Keskustelun aikana vahvistui ennakkokäsitykseni siitä, että H:ssa henkilöityy tyypillinen oktjabrskilainen öljytyöläinen. - - Kun sitten yllättäen kuulin H:n toimivan työpaikallaan puolueyhjmän johtajana, niin kysyin miten hän ehtii tuon kaiken. H. hymyili ja kohautti kysyvästi olkapäitään."³¹³

Nojosen juttujen tarkastelujaksoon osui myös yksi onnettomuus uutinen. Kyse oli jäänmurtaja Moskvalla sattuneesta vakavasta haverista, jonka takia alus oli upota. "Utisella" oli ikää ainakin joitakin kuukausia.

"Tapahtuman aikaa ei ole ilmoitettu, mutta se lienee tapahtunut parisen kuukautta sitten. - - Onnellisesti päättynyt seikkailukin tuli julkisuuteen vasta tänään, jolloin asiasta kerrottiin nuorisolehti Komsomolskaja Pravdalle Vladivostokista tulleen kuvauksena. Lehti on siis saanut tietonsa vasta nyt, kun jäänmurtaja Moskvan lähes 5 kuukautta kestänyt purjehdusmatka pohjoisnapa-alueiden jäissä päättyi."³¹⁴

Nojosen juttuvalikoimaan sisältyi myös yksi rikosuutinen *Himomurhaaja pidätetty Moskovassa*.³¹⁵ Utista ei ollut painettu Kansan Utisissa etusivulle, mutta kahdella palstalla sivun yläreunaan kuitenkin. Vastaavassa jutussa Kaurinkoski kertoo Uuden Suomen lukijoille rikosuutisen harvinaisuudesta seuraavaan tapaan:

"Vanhat moskovalaiset sanovat, että tämänlaatuinen rikosuutinen, joka ilmoittaa vaarallisen murhaajan pidättämisestä ennen kuin juttu on joutunut rikosoikeuskäsittelyyn, julkaistiin nyt neuvostolehdeissä ja muissa tiedotusvälineissä ensimmäisen kerran sitten 1920-luvun. Vuosikausia Moskovassa työskennelleet kirjeenvaihtajat eivät kyenneet palauttamaan mieleen vastaavanlaista tapausta."³¹⁶

Muutamien juttujen sisällä ikään kuin sivulauseissa ja pehmentäen Nojonen kertoi myös Neuvostoliiton pinnanalaisista ongelmista.

"Pääministeri puuttui myös viime joulukuun eräiden neekeriylioppilaiden liikehtimiseen Moskovassa. Hän muistutti, että Neuvostoliitto määrittelee suhteensa ihmisiin heidän luokka-asemansa eikä ihonvärinsä mukaan."³¹⁷

313

KU 11.10.1962, 4 Bashkirien parissa (3): *Kaasu palaa yötä päivää*. (4,y).

314

KU 21.11.1963, 5 *Jäänsärkijä Moskva vaarassa upota jädmerellä, Murtuma potkuriakselissa - vesi tunkeutui jo konehuoneeseen - vika korjattiin matkan aikana*. (3, y).

315

KU 14.1.1964, 12. (2, y).

316

US 14.1.1964, 20 *Operettiteatterin näyttelijä murhamies*. (2, k). Samassa jutussa Kaurinkoski arvioi, että syy tapauksen poikkeukselliseen julkisuuteen johtuu Moskovan tavanomaisen huhumyllyn paisumisesta kohtuuttomuuksiin: "Viime päivinä levisivät Moskovassa mitä hurjimmat huhut vaarallisista rikollisista ja puhuttiin kokonaisista rikosjoukosta, joka terrorisoi kaupunkia. - - Puheiden levitessä suusta suuhun uhrien määrä kasvoi kymmeneen, joskin asiaa läheltä seuranneet yleensä mainitsivat luvun, joka vastaa nyt virallisesti julkaistua."

317

KU 2.1.1964, es *Pääministeri Hrushtshev: Olemme tyytyväisiä vuoden 1963 tuloksiin*. (3, y). Kaurinkosken vastaavassa jutussa kerrottiin, että "Maljapuheessaan pääministeri Hrushtshev viittasi mm. afrikkalaisten ylioppilaiden pari viikkoa sitten Punaisella torilla järjestämään mielenosoitukseen ja sanoi, että ne afrikkalaiset stipendiaatit, joita olot Neuvostoliitossa eivät miellytä, voivat nopeasti saada paluuviusumin. Hrushtshev arvosteli tapaa, jolla länsimainen lehdistö oli käsitellyt asiaa ja piti kuvauksia liioiteltuina." (US 2.1.1964, es *Hrushtshev korosti pysyvän rauhan merkitystä uudenvuoden puheessaan, USA:n lähettiläs "uusi liittolainen"*.)

"Linna oli saanut kuulla kustantajaltaan, että hänen Pohjantähtensä toinen osa on käännettävänä ja että ensimmäisen jo loppuunmyydyin osan painos oli ollut 100 000 - paperipula ei sallinut suurempaa painosmäärää. Linna piti ymmärrettävänä jos maan moraalikäsitusten mukaisesti hänen kirjansa joitakin vuorosanoja oli Neuvostoliitossa lievennetty. Tärkeintä on se, ettei muutu henki".³¹⁸

Moskovassa Nojonen harrasti myös poikkeuksellista "tutkivaa journalismia". Hän lähti kiertelemään eräänä päivänä Moskovan rakennustyömaille ja kuvasi filmille uudisrakennustoimintaa.

"Kuvasin 5-kerroksisen asuintalon rakennusvaiheita. Taloa rakentamassa (asentamassa) oli kaikkiaan vain 8 miehen työryhmä!"³¹⁹

Moskovassa suunnistaminen saattoi kuitenkin toisinaan olla ongelmallista.

"Moskovan liittäessä itseensä uusia alueita ja ympäristön pikkukaupunkeja on tulokseksi tullut mm. että Moskovassa on 16 Sovjetskajakatua, 18 Moskovankatua, 19 Keskuskatua, kolme Tshapajevin katua, viisi Kaibyshevinkatua, kaksi Pravdankatua, kolme Tshernyshevskinkatua jne. Kun esimerkiksi postilähetyksissä ei ole osoitettu kaupunginosaa, joutuu posti suuriin vaikeuksiin etsiessään oikeaa taloa sanokaamme 19 Keskuskadun joukosta."³²⁰

Omaa havainnointiaan Nojonen käytti muutenkin usein lähteenään jutuissa. Tarkasteluajanjakson aikana hän käytti omaa havainnointia yhteensä 30 jutussa eli enemmän kuin yksikään toinen suomalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja.

Suomalaista näkökulmaa: Lintuniemi ja Linna

Kirjeenvaihtajien juttujen määrällisen tarkastelun perusteella Nojosen aihevalinta noudatti Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajien keskiarvoja. Selvästi eniten (42 %:a) hän teki pelkästään Neuvostoliittoa koskevista aiheista. Niin sanottua suomalaista näkökulmaa löytyi 23,4 prosentista juttuja. Neuvostoliittoa ja maan suhteita länsivaltoihin käsitteli vain hivenen vähemmän eli 20,3 prosenttia jutuista. Neuvostoliiton suhteita muihin sosialistisiin valtioihin kuvaavia Nojosen aiheita löytyi 12,1 prosenttia kaikista jutuista.

Tässä yhteydessä otan lähemmin tarkasteluun vain Nojosen Suomea käsittelevät uutisaiheet. Moskovan-kirjeenvaihtajien, kuten muidenkin ulkomaankirjeenvaihtajien olemassaoloa on totuttu perustelemaan nimenomaan suomalaisen näkökulman tuomisella ulkomaan uutisaiheisiin. Selvästi eniten suomalaista näkökulmaa löytyi poliittisten vierailujen yhteydestä.³²¹ Harvemmin, mutta kuitenkin varsin

318

KU 8.1.1964, es. - s.2 Väinö Linna väitteli Ehrenburgin kanssa. (3, a).

³¹⁹ KU 9.7.1961, 5 Asuintaloja hitsaamalla. (1, k).

³²⁰ KU 28.8.62, 5 Moskova uusii kadunnimiä. (1, k).

321

Esimerkiksi vuoden 1961 aikana vieraili Neuvostoliitossa 10 erilaista ammattiliitto- ja työläisvaltuuskuntaa. Sen lisäksi oli olemassa niin sanottu leporyhmävaihto. Tähän kuuluivat Neuvostoliiton ammattiyhdistysten keskusneuvoston kutsumat viisi suomalaista ammattiyhdistystoimitsijaa puolisoineen. Vuonna 1961 oli myös luennoitsijavaihtoa sekä ensimmäistä kertaa "ilman valuuttaa tapahtuva työläisturistiryhmien vaihto". (KU 11.12.1960, 12 SAK:n ja Neuvostoliiton ammattijärjestöjen vuorovaikutus vilkkaammaksi (3,k).) (Aarre Nojosen juttu).

usein suomalainen näkökulma esiintyi Nojosen jutuissa kulttuurivaihdon, kaupankäynnin ja urheilun yhteydessä.

Yksi Nojosen jutuista poikkesi selvästi tavanomaisesta Suomi-näkökulman uutisoinnista. Sen aiheena oli lohjalainen kanttori, jonka jalka olisi Suomessa amputoitu, mutta Neuvostoliitossa se pystyttiin leikkaamaan terveeksi.

"Dir. Mus Antero Lintuniemen mielialaa ei minun ollut vaikea arvata, kun tapasin hänet eräänä helmikuun päivänä Moskovassa juuri 50 vuottaan täyttäneessä Botkinin sairaalassa. 8-viikkoisen hoidon jälkeen hän lähti sairaalasta omilla jaloillaan. Hän jota vielä jokin aika sitten uhkasi molempien jalkojen katkaiseminen polvesta. 'Mieliala ei silloin ollut korkealla', hän sanoi muistellessaan sitä aikaa. 'Jalat kun ovat urkurille tärkeitä'."³²²

Myötäelävän ja positiivisuutta henkivän jutun kuvituksena oli sairaalan sisällä otettu valokuva, jossa neuvostoliittolainen lääkäri keskustelee kepin varassa seisovan, hymyilevän suomalaisen potilaansa kanssa. Harvinaisen intiimi ja yksityiskohtainen käsittelytapa muistuttaa iltapäivälehtien journalismia ja se varmasti palveli hyvin Neuvostoliiton propagandatarkoituksia.

Poikkeuksellinen oli myös juttukavalkadi kirjailija Väinö Linnan Neuvostoliiton vierailusta. Nojonon seurasi hyvin tarkkaan Linnan matkan vaiheita. Vuodenvaihteen juhlallisuuksien jälkeen³²³ Linna pääsi tapaamaan muun muassa kirjailija Ilja Ehrenburgia.

"- - Linna oli joutunut puolustamaan realismin oikeutusta kirjallisuus- ja taidemuotona sekä Tolstoita ja Dostojevskiä, jotka Ehrenburg oli hylännyt 'opettavaisina'. Toisin sanoen suomalaiskirjailijat olivat Ehrenburgin ultra modernissa seurassa 'vanhanaikaisia'."³²⁴

Suomalaista näkökulmaa Nojonon ammensi varsin monipuolisesti eri alueilta. Yhdessä talousjutussa Aero Oy:n Moskovan edustaja Harry Uggendahl arvosteli Moskovan uuden kansainvälisen lentokentän Šeremetjevon kaukaista sijaintia, vaikka muuten hän sanoi kentästä "ainoastaan hyvää".³²⁵

Kolmessa tapauksessa jutut kertoivat Neuvostoliiton ja Suomen välisistä ongelmista. Ne käsittelivät sosialidemokraattisen puolueen arvostelua, talvisotaa sekä Suomessa esitettyä englantilaista elokuvaa, jonka tulkittiin olevan lähestyvien nuorisofestivaalien ennakkohäirintää.

322

KU 22.2.1961, 6 *Lohjalainen kanttori sai pitää jalkansa, 8-viikkoinen hoito Moskovan sairaalassa esti amputoimisen.* (3, y).

³²³ KU 2.1.1964, es *Pääministeri Hrushtshev: Olemme tyytyväisiä vuoden 1963 tuloksiin.* (3, y).

324

KU 8.1.1964, es. - s.2 *Väinö Linna väitteli Ehrenburgin kanssa.* (3, a). Myös Kaurinkoski oli paikalla ja käytti jutussaan Ehrenburgilta rohkean sitaatin, jossa epäsuorasti kritisoitiin Hruštševia: "Ehrenburg oli tarttunut myös asiantuntemuksen puutteeseen kulttuurikeskustelussa ja sanonut sen erityisesti kukoistavan maalaustaitteen piirissä - siinä kaikki ilman muuta katsovat olevansa oikeutettuja sanomaan vankan mielipiteensä". (US 8.1.1964, 20 *Vahtangov-teatteri Helsinkiin, Linna ja Chorell Ilja Ehrenburgin luona.* (2, k).

325

KU 29.6.1960, 5 *Helikopteritaksilla lentokentältä kaupunkiin, Lentoliikenteen pullonkaulaa kavennetaan Moskovassa.* (3, y). Finnairin edeltäjä Aero oli ensimmäisiä länsimaaisia yhtiöitä, jotka olivat saaneet toimiluvan lentää Moskovaan. Aero aloitti lennot Hruštšovin suojasäässä vuonna 1956. (KU 16.2.1961, 5 *Aero lentänyt Moskovaan 5 vuotta.* (2, k).

Elokuvajuttu oli alunperin lähtöisin Tassin Helsingin kirjeenvaihtajalta. Tassin kirjeenvaihtaja oli jutussaan määritellyt Suomen televisiossa esitetyn englantilaisen elokuvan "Erittäin salainen" neuvostovastaiseksi. Kirjeenvaihtaja huomautti, että elokuva lähetettiin siitä huolimatta, vaikka "television on valtion kontrollin alainen" ja "elokuva esitettiin muutamia päiviä sen jälkeen, kun oli allekirjoitettu suomalaisneuvostoliittolainen kulttuurisopimus". Tassin kirjeenvaihtajan mielestä "toimenpide on osa kampanjasta, josta suomalaiset oikeistovoimat käyvät sitä ajatusta vastaan, että Suomessa pidettäisiin VIII nuorison ja ylioppilaiden festivaalit".

Kokoomuksen pää-äänenkannattajan ja lähellä Suomen elinkeinoelämää olleen Uuden Suomen kirjeenvaihtajilta odotettiin, että etenkin Suomen kauppaneuvottelut olisi uutisoitu hyvin. Käytännössä tämä oli kuitenkin ongelmallista, Moskovasta käsin oli äärimmäisen vaikea saada tietoja neuvottelujen kulusta saati sitten tuloksista. Tämä oli nähtävissä jo Tannisen aikoina:

"Näyttää vähän siltä, että Rautaruukin miehet ovat kohta valmiit ostamaan täältä yhden terästehtaan. Yritän pitää asiaa silmällä täällä, mutta olisi hyvä, jos sieltäpäin myös yritettäisiin, koska jostain syystä kauppaherrat säännöllisesti pitävät suunsa tiukasti kiinni ollessaan tämän maan maaperällä ja puhuvat vasta Helsingissä."³²⁶

Kennedyn kuolema ja neuvostojulkisuus

Vaikka Yhdysvallat oli Neuvostoliiton näkökulmasta vihollismaa, nostatti Yhdysvaltain presidentin John F. Kennedyn murha Moskovassa ennennäkemättömän sympatia-aallon marraskuussa 1963. Nojonen ennätti uutisoida Moskovon ensireaktioista lehden kolmannessa painoksessa.

"Tieto presidentti Kennedyn murhasta levisi ihmisiä järkyttävän pommin tavoin Moskovon siirtyessä jo keskiyöhön. Moskovon radio ja televisio keskeyttivät tavanomaiset lähetyksensä lukeakseen uutisen presidentin murhasta. Uutisissa arveltiin, että murhan takana ovat USA:n äärioikeistolaiset - - . Presidentti Kennedyn murha oli keskiyöllä ilmestyneen Pravdan lauantaiversion etusivun hallitseva aihe ja etusivulla on myöskin julkaistuna laaja nekrologi presidentti Kennedyn muistolle."³²⁷

Kennedyn murhan jälkeisenä päivänä Neuvostoliitossa uutisoitiin ensimmäisen kerran suorana televisiolähetyksenä samaan aikaan Yhdysvalloista suorana lähetetty Kennedyn muisto-ohjelma.³²⁸ Kennedyn hautajaiset välitettiin Neuvostoliitossa sekä suorana tv- että radiolähetyksenä.³²⁹ Kiinan kielen taitoisena Nojonen teki uutisen myös kiinalaisten Kennedy-uutisoinnista. Sen perusteella pekingiläinen

³²⁶ Tanninen kotitoimitukselle 20.2.1961. Kansio 22. USA/KAN.

³²⁷ KU 23.11.1963, es - s.2 *Järkytystä kautta maailman*. (2, k). (Lehden kolmas painos).

³²⁸

KU 24.11.1963, 6 *Muistolähetys Moskovon TV:ssä* (1,y); US 24.11.1963, 9 *Muistolähetys Telstarin kautta eilen Moskovassa*. (1, laatikossa, k). (Kaurinkoski).

³²⁹ KU 26.11.1963, 12 *NL seurasi hautajaisia*. (1, a).

Työläisten Päivälehti julkaisi lyhyen murhauutisen lisäksi lyhyen Johnsonin elämäkerran sekä "arvelluttavan pilakuvan, jossa Kennedy esitetään maassa makaamassa".³³⁰

Uuden Suomen Jaakko Kaurinkoski totesi jutussaan, että "tuskin mikään ulkomaantapahtuma on aikaisemmin saanut osakseen tällaista huomiota Moskovan lehdissä" ja "tavallisesti niin askeettiset neuvostokirjeenvaihtajat ovat Yhdysvaltain surun kuvaamisessa omaksuneet juhlanan ja kunnioittavan tyylin".³³¹ Kaurinkoski taustoitti juttuaan lisäksi seuraavasti:

"Neuvostolehtien käytäntönä on yleensä tyytyä toteamaan, että joku tilaisuus on pidetty ja sitten luetella tärkeimmät osanottajat ja luonnehtia tunnelmaa kahdella sanalla. Nyt julkaistuista vivahderikkaista kuvauksista on varmasti jokainen sana luettu äärimmäisellä mielenkiinnolla. Lehtiselostuksia ovat täydentäneet nopeasti Moskovaan välitetyt telefoto-kuvat murhapaikalta, Oswaldin kuolemasta sekä surusaatosta ja rouva Jacqueline Kennedystä, jonka uljuutta surussa on kirjoituksissa korostettu. Kaikki tällainen on Moskovan lehdissä mitä poikkeuksellisinta, ellei suorastaan ennen näkemätöntä."

Kiina lähtee omille teilleen

Nojosella oli harvinaisen hyvät mahdollisuudet seurata Neuvostoliiton ja Kiinan välistä poliittista mittelöä aitiopaikalta. Hän osasi sekä kiinaa että venäjää.³³² Nojonen ja Kalle Kuitunen olivat ensimmäiset suomalaiset, jotka pääsivät opiskelemaan Kiinassa, Pekingissä vuosina 1953 - 58. Myöhemmin molemmat vaihtoivat Kiina-ihailunsa Moskovan näkökannoille.³³³

Kiinan ja Neuvostoliiton suhteet näyttivät ulospäin lämpimiltä vielä joulukuussa 1960, jolloin Nojonen kirjoitti:

"Moskovan radio aloitti torstaina kiinalaisen ja neuvostoliittolaisen musiikin paraatin ja ensimmäisenä kuultiin vanha ja kunniakas laulu 'Moskova - Peking'. Kaikki Neuvostoliiton torstain lehdet ovat tulvillaan kahden valtion yhteenliittymää korostavaa aatehistoriaa. Päälehti Pravda on omistanut sille koko etu- ja toisen sivunsa sekä kolmannenkin sivunsa kokonaan. Yli puolet neljännestäkin sivusta käsittelee samoja kysymyksiä kiinalaisen Kansan päivälehdessä keskiviikkona julkaisemaa pääkirjoitusta koskevana käännöksenä."³³⁴

Kastarin mukaan NKP:n ja Kiinan kommunistisen puolueen (KKP:n) käsitykset kommunistisen ideologian perusteista alkoivat rakoilla jo NKP:n 20. edustajakokouksessa 1956. Ensimmäiset tiedot Neuvostoliiton

³³⁰ KU 26.11.1963, 12 *Kiinan lehdet Kennedyn murhasta*. (1, a).

³³¹

US 27.11.1963, 20 "*Amerikka hyvästelee presidentti Kennedyä*", *hautajaiskuvaus NL:n lehdissä*. (2, k).

³³²

Nojosen viehtymys kieliin käy hyvin ilmi hänen monista matkareportaaseistaan, joissa perehdytään eri sanojen etymologioihin eli alkuperiin. Esimerkiksi: 'Irkut' on puolestaan muunnos burjatinkielisestä sanasta 'erkan', joka tarkoittaa mutkikasta" (KU 16.9.1961,4) ja "Ufa-sana johtuu nimittäin bashkiirian-kielisestä sanasta 'yfy', joka on kuulemma niin moniselitteinen sana, ettei sitä ole voitu kääntää muille kielille. Yleisimmin se tulkitaan kuitenkin käsitteellä - suukko!" (KU 5.10.1962, 4). "Karian meri on kaikkea muuta kuin musta sulkua ('kara' tarkoittaa mustaa sulkua), sillä vahvat jäämassat hohtavat sokaisevaa valkeuttaan - -". (KU 26.6.1964, 5 *Kolmimetrinenkin jää murtuu vaivattomasti, Lenin nyt Novaja Zemljan tienoilla*. (3, y).

³³³ Kastari 2001, 53, 67.

³³⁴ KU 9.12.1960, 12 *Kiinan valtuuskunta lähti eilen Moskovasta*. (2, k).

ja Kiinan suhteiden heikkenemisestä tihkuivat läntiseen julkisuuteen vuoden 1958 lopussa ja koko seuraavan vuoden ajan jugoslaviaiset lähteet kertoivat erimielisyyksistä, mutta Hruštšov torjui ne aina perättöminä. Suomalaisessa julkisuudessa Kiinan ja Neuvostoliiton kiista nousi yhdeksi vuoden tärkeimmistä ulkomaan uutisaiheista vuosina 1961-62 SKP:n lehtiä lukuun ottamatta. Esimerkiksi puolueen teoreettinen aikakauslehti *Kommunisti* julkaisi ensimmäiset Kiinaa ojentavat artikkelinsa vasta vuoden 1962 syyskuun numerossa.³³⁵

Neuvostoliiton kutsuma kommunistinen maailmankongressi epäonnistui 1960 Moskovassa eikä kommunistisen liikkeen yhtenäisyyteen enää ollut paluuta. Kiina alkoi avoimesti haastaa Neuvostoliiton ideologista johtoasemaa. Kiinalaiset eivät olleet samaa mieltä Neuvostoliiton kanssa esimerkiksi "rauhanomaisen rinnakkainelön" opista. Samaan aikaan Kiina liitti Tiibetin väkivalloin itseensä ja oli jatkuvassa konfliktissa Intian kanssa. Neuvostoliiton ja Kiinan välinen kilpailu näkyi myös niin sanotuissa kehitysmaissa, etenkin Aasiassa. Maiden väliset erimielisyydet konkretisoituivat muun muassa rajavälikohtauksina.³³⁶ Neuvostoliitto oli alusta alkaen antanut Kiinalle taloudellista, teknistä ja sotilaallista apua. Kiinalaiset eivät kuitenkaan halunneet ottaa vastaan mitään poliittisia määräyksiä, ja vuonna 1960 Neuvostoliitto lopetti kaiken taloudellisen apunsa Kiinalle.³³⁷

Moskovan-kirjeenvaihtajien oli kuitenkin äärettömän vaikea saada tietoja näistä Moskovasta katsoen kaukaisista ja kiusallisista tapahtumista. Kiinan ja Neuvostoliiton välien viileneminen näkyi vuosittain esimerkiksi lokakuun vallankumousjuhlien yhteydessä, joissa kiinalaisia ei juuri näkynyt ja jos näkyikin, niin yleensä Kiinan edustajat poistuiivat mielenosoituksellisesti kesken seremonioiden.³³⁸

Samaan aikaan Kiinan suhteiden kärjistyksen kanssa Neuvostoliitolla oli ongelmia Albanian kanssa.³³⁹ Albania oli päättänyt siirtyä Kiinan leiriin. Myös Titon Jugoslavia jatkoi omalla tiellään. Nojonen kirjoitti eräässä jutussaan, että "kysymys Jugoslavian yhteiskuntajärjestelmän määrittelemisestä on ollut kommunististen puolueiden välisen ideologisen kiistan eräs peruskysymyksistä".³⁴⁰

Jo aiemmin Itä-Euroopan sosialistimaissa Itä-Saksassa, Puolassa ja Unkarissa oli ollut levottomuuksia. Neuvostoliitto oli turvautunut panssarivaunuihin ja pommikoneisiin kukistaessaan Unkarin kansannousun marraskuussa 1956. Unkarilaisten sitkeä vastarinta kesti kymmenen päivää, jonka jälkeen käytiin vielä kukkuloilla sissisotaa. Yli 150 000 ihmistä pakeni maan rajojen ulkopuolelle.

³³⁵ Kastari 2001, 17, 62, 63, 73.

³³⁶ Jungar 2000, 478 - 479.

³³⁷ Cameron 1995, 444.

³³⁸ Ks. tästä enemmän s. 261.

³³⁹

KU 29.10.1961, 12 *NKP:n suhde yksilökulttiin ja Albanian työn puolueeseen, katkelma eilen julkisuuteen saatetusta Hrushtshevin puheesta.*

³⁴⁰ KU 13.5.1963, 3 *Uusi perustuslaki vahvistaa Jugoslavian sosialismia.* (2, y).

Neuvostoliittolaisen version mukaan Unkarin kansannousu oli "imperialistien organisoima vastavallankumousyritys" ja "Neuvostoliiton apu Unkarille ja maan työväenluokalle esti fasistisen diktatuurin pystyttämisen".³⁴¹ Tästä lähihistorian "oikeasta" tulkinnasta Neuvostoliitto piti tiukasti kiinni.³⁴²

Hruštšovin lähtölaskenta

Kuuban ohjuskriisi oli 1962 viedä maailman kolmanteen maailmansotaan. Ydinasevaltiot Yhdysvallat ja Neuvostoliitto olivat vaarallisella törmäyskurssilla. Syynä oli Hruštšovin pyrkimys sijoittaa strategisia ohjuksia salaa Kuubaan. Yhdysvaltain hallitus reagoi voimakkaasti, ja presidentti Kennedy vaati Kuuban matkaavien neuvostoalusten kääntymistä takaisin. Lopulta alukset muuttivat kurssiaan. Hruštšovin tyhmänrohkea politiikka oli vienyt maailman muutamien päivien ajaksi ydinsodan partaalle. Hruštšovin epäonnistuminen merkitsi samalla hänen oman uransa kääntymistä laskuun.³⁴³

Nojonen kirjoitti huhtikuussa 1963 kokousuutisen, jonka perusteella Hruštšovin asema etenkin lännen silmissä oli selvästi alkanut horjua, mutta hän oli joutunut puolustuskannalle myös omiensa joukossa. Seuraavat sitaatit ovat samasta jutusta.

"Kun pääministeri Hrushtshevin viime keskiviikkoisen jättiläispuheen koko teksti oli perjantaina käytettävissä, voitiin todeta, että lännessä on hänen ikäänsä ja asemaansa koskevista puheenkohdista tehty hätköityjä johtopäätöksiä. Puheen teksti, vaikka siinä kosketellaankin pääministerin ikää ja sitä, ettei hän tietystikään voi olla iän kaiken tehtävässään ei tue käsitystä, että hänen syrjään vetäytymisensä olisi lähiaikojen asia."³⁴⁴

"Puolue valitsee itse keskuudestaan johtavan ytimen, johon tulevat ansioituneimmat ja koetelluimmat johtajat, pääministeri huomautti jatkaen tämän jälkeen lauseilla, jotka ovat eniten herättäneet arvailuja. Luulen, ettei kukaan epäile minua siitä, että minulla olisi tässä puhuessani jonkinlainen erikoisasema puolueessa. Minä olen jo 69-vuotias ja minulla on oikeus sanoa näin. Ymmärtäähän jokainen, että siinä tehtävässä, jossa minä nykyään olen puolueessa ja valtiossa, en voi olla ikuisesti - -."

Hruštšovin epäsuosio kiirehti Kuuban pääministerin Fidel Castron Neuvostoliiton matkaa. Yllätysvierailusta otettiin Moskovassa irti kaikki propagandahyöty. Nojonen uutisoi Castron aiheuttamista reaktioista juuri ennen vapun juhlintaa muun muassa seuraavasti:

"Uutinen hänen saapumisestaan aamuvarhaiseen Murmanskiin luettiin varhaisuutisissa ja se nostatti neuvostoihmisissä riemun, jolle on vaikea etsiä vertailukohtaa."³⁴⁵

³⁴¹ Cameron 1995, 442 - 443.

³⁴²

Toisenlaisten lähihistorian tulkintojen käyttö esimerkiksi suomalaisessa mediajulkisuudessa oli neuvostoviranomaisille arka aihe. Pelkästään talvisodan mainitseminen oli pitkään riskialtista.

³⁴³ Jungar 2000, 481 - 482.

³⁴⁴

KU 27.4.1963, es - s. 8 *Johtaminen ja yksilönpalvonta ovat eri asioita, pääministeri Hrushtshev arvosteli vääriä käsityksiä johtamisen ongelmasta.* (3, k).

³⁴⁵ KU 28.4.63, es - s.9 *Castro Neuvostoliitossa.* (4, y, lehden pääjuttu).

"Kuuban pääministerin Fidel Castron saapuminen sunnuntai-iltana Moskovaan oli tuhat kertaa enemmän kuin valtiovieraan tavanomainen saapuminen isäntämaan pääkaupunkiin. Moskova riemuitsi kuin päivinä, jolloin neuvostoihmiset ovat palanneet avaruudesta. - - Kun moskovalaiset sunnuntaiamuna lukivat lehtiään, olivat ne täynnä Fidel Castroa ja hänen matkaansa Murmanskissa. Tavallisesti etusivultaan hillitty Pravdakin julkaisi uutisen Castron saapumisesta yli sivun ulottuvan otsikon."³⁴⁶

Kulissien takana oli jo pitkään käyty valtataistelua, mutta vasta vuonna 1964 Hruštšov onnistuttiin syrjäyttämään virastaan. Häntä syytettiin muun muassa epäonnistuneesta ulkopoliitikasta, etenkin Kiinan kriisistä, mutta myös pahoin epäonnistuneesta maatalouspolitiikasta. Myös kulttuurielämän liberalisointi lisättiin hänen pitkään syytelistaansa. Hruštšovin kauden päättyminen merkitsi paluuta tiukempaan yhteiskuntajärjestykseen, muttei enää stalinismiin. Alkoi Brežnevin, pysähtyneisyyden kausi, "vremja zastoja". Vaikka esimerkiksi henkilökultti oli 1950-luvulla tuomittu, herätettiin se Brežnevin palvonnassa uudestaan henkiin.³⁴⁷

Nojonon vaihtoi Yleen

Aarre Nojonen oli kesästä 1964 vuodenvaihteeseen 1965 Kansan Uutisten palveluksessa. Hänen juttujaan näkyi silloin tällöin lehden sivuilla. Samoihin aikoihin Yleisradio alkoi perustaa omaa ulkomaankirjeenvaihtajaverkostoaan, ja oman uutistoiminnan aloittaminen tuli hieman myöhemmin.

Ennen vuotta 1965 Yleisradion radion uutiset olivat tulleet Suomen tietotoimiston ja lukuisten avustajien kautta. Yleisradion puheohjelmien päällikkö Leo Meller oli ehdottanut syyskesällä 1964 johtokunnalle oman ulkomaankirjeenvaihtajaverkon perustamista yhtiöön. Keskusteluja oli käyty jo useana vuonna, mutta mitään konkreettista ei ollut tapahtunut. Meller totesi, että Yleisradio oli jäänyt jälkeen suurista päivälehdistä ja muiden Pohjoismaiden radioyhtiöistä. Kirjeenvaihtajapisteiksi hän esitti Moskovaa, New Yorkia ja Pariisia. Ensimmäiseksi vakituiseksi Yleisradion ulkomaankirjeenvaihtajaksi nimitettiin lokakuusta 1964 alkaen Jussi Himanka New Yorkiin.³⁴⁸

Nojonen nimitettiin vuoden 1965 alusta Yleisradion ensimmäiseksi päätoimiseksi Moskovan-kirjeenvaihtajajaksi. Nojonen oli muiden Moskovan-kirjeenvaihtajien tapaan avustanut aiemmin Yleisradiota.

Yleisradion pääjohtajan Eino S. Revon mukaan Nojosella oli oma tärkeä osuutensa Yleisradion uutistoiminnan aloittamisen katalysaattorina. Nojonen oli käynyt Revon luona muutamaa päivää ennen Moskovaan lähtöään ja sanonut, että "aloita nyt lopultakin oma uutistoimisto, sitä kaikki toivovat".

³⁴⁶

KU 29.4.1963, es *Miljoonat moskovalaiset kaduilla Kuuban pääministerin saapuessa, ainutlaatuinen valtiopäämiesvastaanotto Punaisella torilla.* (5, y, lehden pääjuttu).

³⁴⁷ Pesonen 1998, 153.

³⁴⁸ Salokangas 1996, 189; Eino S. Repo Nikkilän haastattelussa. RNA.

Revon mielestä ilman Nojosen nykäystä uutistoiminta tuskin olisi lähtenyt yhtä varhaisessa vaiheessa liikkeelle.³⁴⁹

Repo kertoi Nikkilän haastattelussa tarkemmin Nojosen valinnan syistä. Merkillepantavaa on, että vielä 1964 poliittiset seikat eivät Revon mielestä painaneet Moskovan-kirjeenvaihtajien valinnassa.

Nikkilä: Oliko Moskovan-kirjeenvaihtajan paikka haussa, yleisessä haussa?

"No mun ymmärtääkseni nämä eivät olleet haussa, että ne on olleet enempi tai vähempi radion silloisen johdon ja nimenomaan Leo Mellerin karsinnan tulosta tai haun tulosta."

Nikkilä: Siis Nojonen valittiin, Nojonen, joka oli SKP:n jäsen, hänet valittiin täysin henkilökohtaisin perustein?

"Minä en usko, että siinä nyt on ollut suurta vaikutusta. Kyllä Yleisradion silloisen johdon mielestä SKP:n jäsenyys oli pikemminkin haitta kuin etu ja ei se varmaan ollut välttämättömyys myöskään Moskovan näköpiiristä katsottuna."

Yleisradion ensimmäiseksi uutispäälliköksi nimitettiin huhtikuusta 1965 alkaen Ralf Friberg. Friberg kertoo, että Nojonen oli nimenomaan Revon luottomies Moskovassa.³⁵⁰ Tässä yhteydessä en pureudu tämän syvemmälle Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajiin.

³⁴⁹ Repo 1975, 219; Salokangas 1996, 178.

³⁵⁰ Friberg 1999, 9.

5. Kohti Brežnevin pysähtyneisyyttä (1964-1975)

5.1. Kaurinkosken ja Kauppilan kiirastulet

"Ole yhtä ahkera kuin Nojonen"

Nojosen tilalle tuli lehdessä sen perustamisesta asti mukana ollut eduskuntatoimittaja Erkki Kauppila. Uutinen Moskovan-kirjeenvaihtajan vaihtumisesta julkaistiin tuttuun tapaan näyttävästi kuvien kera 31.7.1964.³⁵¹ Haastattelussa Kauppila kertoi, että hänelle oli annettu kotitoimituksesta perusohjeena, että hänen pitäisi olla yhtä ahkera kuin edeltäjänsä.³⁵² Sisällönanalyysin mukaan Nojonen teki keskimäärin 7,8 juttua viikossa ja Kauppila 8,0 juttua. Kauppila noudatti siis käytännössä perusohjetta hämmästyttävän hyvin. Itse asiassa Kauppila teki enemmän juttuja Moskovasta kuin yksikään toinen Moskovan kirjeenvaihtaja vuosina 1957-1991. Haastattelussa Kauppila kertoi ensimmäisen kerran, että hänen vaimonsa antoi hänelle arvokasta sihteeriapua.

"Käytännössä kävi niin, että vaimoni työskenteli melkein yhtä paljon kuin minäkin. Hän kirjoitti tavattoman paljon mun juttujani puhtaaksi ja soitteli ja niin pois päin. Yhdessä vaiheessa kävi vielä semmoinen, oli vielä sellainenkin tarina, kun Tokiossa oli olympialaiset ja KU:lla ei ollut millään rahaa ja tuota (huokaus) sitten ne tuota kuitenkin päätti lähettää sinne toimittajan Sakari Selinin, joka oli ollut urheiluosaston päällikkönä, se lähetti sieltä juttuja normaalilla tavalla meille ja minun vaimoni kirjoitti ne käsin semmoisesta ylös ja sitten välitti ne tuota KU:lle urheiluosastolle."

Jo Kauppilan startti Moskovassa oli tehokas: kolme juttua, joista yksi etusivulla.³⁵³ Saman päivän lehdessä oli vielä kaksi Nojosenkin juttua³⁵⁴, joista toinen oli harvinainen tulvauutinen. Seuraavana päivänä myös Kauppila kertoi onnettomuudesta: Moskovan metrossa oli sattunut tunnelimurtuma.³⁵⁵

³⁵¹ KU 31.7.1964, es *KU:lle uusi kirjeenvaihtaja Moskovaan*. (1, laatikossa, y).

³⁵² Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

³⁵³

KU 2.8.1964, es *Kaksi ydinvaltaa yksimielisiä: Ydinaseitten levittäminen ehkäistävä sopimuksella, Butlerin Neuvostoliiton matka päättyi*, KU 2.8.1964, 4 *Suomen kauppavaltuuskunta Moskovaan tiistaina*, KU 2.8.1964, 12 *Nato-maat luovat omia ydinasevoimia, Marsalkka Gretshkon varoitus USAn atomi-informaation aikeista*.

³⁵⁴

KU 2.8.1964, 4 *KU atomijäänmurtaja Leninin matkassa (IV): Kiitosta Leninin sähköttäjille*, KU 2.8.1964, 5 *Zeja-joen tulvat karkottivat 3000 ihmistä asuinsijoiltaan*.

³⁵⁵ KU 3.8.1964, 2, *Tunnelimurtuma Moskovan metrossa*.

Ajat muuttuvat - yhteiskunnan epäkohtia ruoditaan

Ennen Kauppilaa Moskovaan oli saapunut Uuden Suomen Jaakko Kaurinkoski.³⁵⁶ Hän oli vapauttanut Tannisen tehtävistään heinäkuussa 1963. Nikkilä ehti haastatella Kaurinkoskea hänen Moskovan-kirjeenvaihtajan työstään (1963-1969) ennen Kaurinkosken kuolemaa.

"- - itsehän tulin sinne kirjeenvaihtajaksi 63, joka oli vielä ihan selkeästi suojaan kautta, vaikka oli ollut sitten jo nämä Hruštšovin hyökkäykset taiteilijoita kohtaan ja sillä tavalla määrättyä kiristymistä, mutta oli ihan selvää, että elettiin vielä suojaan kautta."³⁵⁷

Aikojen muutoksesta oli kuitenkin jo merkkejä näkyvissä. Esimerkiksi neuvostolehdet olivat alkaneet kirjoittaa taas yhteiskunnan epäkohdista. STT:n ja Reutersin välittämässä uutisessa kerrottiin poikkeuksellisen kriittisesti Bratskin kurjasta asuntotilanteesta. Uusi Suomi julkaisi uutisen 20.11.1963, 8 yhdellä palstalla sivun alareunassa, mutta laatikossa kehystettynä. Otsikkona oli "*Mätä*" *esimerkki*.

"Tuhannet neuvostoliittolaiset, jotka osallistuivat vesivoimalla toimivan sähkövoimalaitoksen rakennustöihin Bratskissa Siperian itäosassa, ovat eläneet useita vuosia teltoissa ja parakeissa ilman vettä, valoa ja muita mukavuuksia, kirjoitti neuvostoliittolainen sanomalehti Komsomolskaja Pravda tiistaina. Lehti oli lähettänyt ryhmän toimittajiaan tutustumaan olosuhteisiin rakennuspaikalla - - - Nykyisin on Bratskissa 100 000 asukasta, mutta mitään kaupunkialuetta ei käytännöllisesti katsottuna ole olemassa, kirjoitti lehti. Muutaman kuukauden kuluttua valmistuu pato, mutta sitä rakentaneet miehet ja naiset ovat slummien asukkaita. - - Lehti kuvaili Bratskin asuntotilannetta 'rikokseksi kansaa vastaan' ja 'mädäksi esimerkiksi' vanhasta järjestelmästä, jolloin iskulauseena oli suunnitelma ensimmäisellä sijalla."

Kaurinkoski pääsi heti seuraavana päivänä kertomaan lisää yhteiskunnallista epäkohdista. Kyse oli neuvostoelokuvasta, jossa kritisoitiin maan oikeuslaitosta.

"Keski-ikäinen moskovalainen näyttelijätär huomauttaa, että filmissä on ensi kertaa neuvostofilmissä käyty kuvaamaan arkaa, ajankohtaista ongelmaa totuudenmukaisesti. - - Esitellessään elokuvaansa ulkomaisille kirjeenvaihtajille nuorehko ohjaaja Leonid Agronovitsh kertoi saaneensa aiheen käsikirjoitukseensa *Isvestijassa* julkaistusta rikoselostuksesta ja täydentäneensä sitä aineistolla muista lehtikirjoituksista."³⁵⁸

Jo nämä muutamat esimerkit tuntuvat uskomattomilta. Onko todella kyse alunperin neuvostolehdistä lähtöisin olevista jutuista/elokuvasta?

Moskovan-kirjeenvaihtajien arkinen aherrus perustui pitkälti Moskovan lehtien tarkkaan lukemiseen. Lehdissä julkaistut uutiset olivat kirjeenvaihtajille käyttökelpoisia omien juttujen rakennuspuita, ne olivat

³⁵⁶

Petäjaniemi oli kirjoittanut suurlähettiläs Zaharoville 13.5.1963 Moskovan-kirjeenvaihtajan vaihtamisesta seuraavaasti: "Koska Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtaja Aarne Tanninen on oleskellut Moskovassa jo viisi vuotta, katson, että hän voisi palata kotipaikkaansa Helsinkiin. Tämä olisi myös tärkeätä hänen lapsensa koulunkäynnin vuoksi. Uudeksi kirjeenvaihtajaksi olen valinnut Jaakko Erkki Kaurinkosken, jonka henkilötiedot seuraavat tässä mukana. Valinnan olen tehnyt erityisesti siksi, että hän on osoittautunut intelligentiksi, asioita seuraavaksi toimittajaksi, mutta etenkin sen johdosta, että hän oleskeli Moskovassa Neuvostoliiton hallituksen stipendiaattina Moskovan yliopistossa syyskuusta 1960 heinäkuuhun 1961. Luulisin siis, että hänellä on tavallista parempi kuva Neuvostoliitosta, ja mitä tärkeintä, hän taitaa venäjänkieltä." Kansio 22. USA/KAN.

³⁵⁷ Kaurinkosken haastattelu. RNA.

³⁵⁸ US 21.11.1963, 15 "*Ihminen joka epäilee*", Elokuva oikeudenkäytöstä NL:ssa.

turvallisia lähteitä, koska niissä puhui "virallinen ääni" eivätkä neuvostoviranomaiset halunneet tai edes voineet kritisoida kirjeenvaihtajia neuvostolehtien käyttämisestä.³⁵⁹

Kaurinkosken kriittistä journalismia

Tarkastelujaksojen (yhteensä 34 viikkoa) perusteella Kaurinkosken journalismi näyttäytyy poikkeuksellisen hyvätasoisena ja kriittisenä. Kaurinkoski käytti monipuolisesti lähteitään eikä hän kartellut edes toisinajattelihoita. Kaurinkoski kuului niihin harvoihin Moskovan-kirjeenvaihtajiin, joiden yleisin yksittäinen aihealue käsitteli Neuvostoliiton sisäisiä ongelmia.

"Rekisterivirastot, jotka yleisessä kielenkäytössä kantavat lyhennystä 'zags', ovat usein varsin kolkkoja laitoksia ja niissä osoitetaan harvemmin suurta huomaavaisuutta inhimillisiä tunteita kohtaan, vaikka monet tärkeät elämänvaiheet pyörivätkin näiden virastojen ympärillä. - - Rekisteritoimenpiteiden julkistaminen on nähtävä myös vastavetona sille viehätökselle, joka Venäjän ortodoksisella kirkolla hartaine menoineen vielä on. - - Vallankumousta seurannut intomielisen rationaalinen käsitys ihmisestä, joka 'uudessa elämässä' ei kaipaa perinteellisiä 'pikkuporvarillisia' perhejuhlia on siis jälleen kaivannut tarkistusta."³⁶⁰

Samassa jutussa hivenen myöhemmin Kaurinkoski uskaltautuu myös kritisoimaan Neuvostoliiton "pyhiä juhlamenoja":

"Missä määrin uusi taiteilijoista kokoon pantu neuvottelukunta aikoo puuttua myös yleisiin kampanjoihin - vallankumousjuhlaan, vappuun ja uuteen vuoteen - ei käy ilmi julkaistusta materiaalista. Näiden juhlapäivien vietto suurine kulkueineen, johtajien muotokuvine, punaisille vaatteille maalattuine iskulauseineen ja muiden 50 vuoden takaisine menoineen tuntuvat ainakin ulkopuolisen silmin hieman aikansa eläneiltä. Ilman, että niissä kuitenkaan olisi vakaata perinteellisyyttäkään".

Maatalous oli koko ajan Neuvostoliiton yksi kipeimmistä akilleen kantapäistä. Kaurinkoski yhdisteli lähteitään ja rohkeni päätellä ennen virallista satoilmoitusta, että sadosta tulee huono. Juttu uutisoitiin näyttävästi lehden pääjuttuna ja se jatkui vielä sisäsivuilla.

"- - Virallisia satoarvioita ei ole julkaistu - sellainen ei ole tapana - mutta hyvinkin korkeissa asemissa olevat neuvostojohtajat ovat yksityisesti myöntäneet näkymien kurjuuden ja neuvostomaaseudulla loppukesästä matkustelleet ovat eri puolilla saaneet kuulla paikallisten viranomaisten valituksia huonosta vuodesta. - - pidetään kuitenkin huonoa satoa Moskovassa tarkkailijoiden keskuudessa samalla uutena selvänä osoituksena neuvostomaatalouden jatkuvasta kriisitilasta, johon toistaiseksi ei ole ratkaisua näköpiirissä".³⁶¹

Samassa etusivun jutussa Kaurinkoski kritisoi tietojen panttausta:

"Virallisia tietoja tämän vuoden viljasadosta saataneen odottaa vielä hyvinkin kauan - muistettakoon, että v. 1963, katastrofisatoa koskevat jännityksellä odotetut luvut saatiin julkisuuteen vasta viime keväänä, kun niiden odottamiseen oli jo kyllästytty."

³⁵⁹ Ks. lisää neuvostolehtien lukemisen tärkeydestä s. 224 - 225, 230.

³⁶⁰ US 9.1.1964, 12 *Venäläiset haluavat enemmän juhlallisuuksia, Vanhoja käsityksiä tarkistetaan.* (2, y).

³⁶¹

US 6.9.1965, es *Neuvostomaatalous yhä vaikean kriisin kourissa, Kurja viljasato luvassa, Suomen vehnän tuonti vaarassa.* (5, y, lehden pääjuttu).

Sisäsivulla jatkuneessa laajassa maatalousjutussa Kaurinkoski kertoo, että monien mielestä maa olisi annettava takaisin talonpojille. Ehdotus oli esitetty laajasti NKP:n nuorisoliiton lehdessä Komsomolskaja Pravdassa ja peräti vielä lehden etusivulla. Neuvostolehti kehotti lukijoitaan laajaan kansalaiskeskusteluun, mutta keskustelua ei syntynyt. Kaurinkoski jatkaa:

"Seurauksena onkin, että neuvostomaaseutua matkaileva näkee vuorokaudet ympäriinsä kolhoositalonpoikia perheineen uutterasti korjaamassa talteen kaiken heinän tienvierustoilta ja ojanpientareilta - yksityisen karjansa ylläpitämiseksi - kun sen sijaan itse viljavainioilla näkee vain vähän tapahtumia."

Kaurinkoski kertoi ensimmäisenä lukijoilleen näyttävästi myös, että Neuvostoliiton Kosmos-satelliitteja käytetään tiedustelutarkoituksiin.³⁶²

Samoihin aikoihin Uudessa Suomessa julkaistiin myös muista lähteistä tietoja Neuvostoliiton epäkohdista, esimerkiksi brittiläisen The Observerin juttu, joka oli otsikoitu *Uusi tutkimus kaataa vanhat myytit NL:ssa, Työttömyyttä -politiikka ei kiinnosta*.³⁶³

Hruštšovin syrjäyttäminen

Vaikka monia vihjeitä Hruštšovin vallan päättymisestä olikin ollut näkyvässä, tuli erouutinen kuitenkin kaikille kirjeenvaihtajille yllätyksenä. Kaurinkoski kertoi Nikkilän haastattelussa:

Nikkilä: Sinun kaudellesi osui montakin merkittävää tapahtumaa, kriisejä. Hruštšovin kaatuminen oli yksi. Osaitko odottaa sitä?

"En se on aivan samaa tasoa kuin kuka olisi osannut ennustaa Neuvostoliiton hajoamisen ja kuka olisi syksyllä 64 voinut kuvitella, että Hruštšov eroaa ja aivan samoin kuin nyt voidaan sanoa, että kyllähän nämä kaikki Neuvostoliiton hajoamisen merkit olivat olemassa, mutteihän se vielä merkinnyt sitä, että olisi pitänyt ennustaa hänen kaatumisensa."

Nikkilä: - - Muistatko silloin kun Hruštšov kaatui, niin minkälaista vipinää se aiheutti Uuden Suomen kirjeenvaihtajalle?

"No kyllä se nyt oli sellaista ihan oikein vanhanaikaista katutyötä, että sitten mentiin vaan kadulle ja katsottiin mitä siellä tapahtui ja vähän juteltiin ihmisten kanssa ja koska tää viipy aika myöhään, mulla ei tietysti ole mitään papereita, että mä en muista miten nää viralliset tiedot sitten lopulta tuli, mutta tää huhu oli nyt kuitenkin joitakin tunteja etukäteen liikkeellä ja sitten täytyi vaan tällaisten pienten viitteiden perusteella toimia ja sitten kun se oli tosiasia, niin sitten vähän analysoida mitä se merkitsee, mistä se johtuu ja mistä saattaa johtua ja niin pois päin. Kyllä se oli täyttä työtä."³⁶⁴

³⁶²

US 24.6.1964, es *NL:n kosmos-satelliitit tekevät tiedustelutehtäviä, uusi laukaisu avaruuteen eilen*. (3, y). (Lehden pääjuttu).

³⁶³

US 21.7.1965, 16 (3, y). (Lontoo - Edward Crankshaw) Jutun mukaan "Nyt kerrotaan tosiasioita, joita ei koskaan aikaisemmin ole virallisesti tunnustettu - olkoon, että ne on laajalti tiedetty. Ja ilman virallista tunnustusta ei fakta ole Neuvostoliitossa fakta. Ensiluokkainen esimerkki tästä on 'Talouselämän ongelmia'-lehden viimeisin numero. Tässä taloustieteilijä Jefim Manevitsh paljasti, että Neuvostoliitossa on runsaasti työttömyyttä - aikaisemmin uskomattomalta tuntunut tosiseikka". Kolme vuotta myöhemmin Jaakko Kaurinkoski kirjoitti "työtekevästä tyhjätöimittajista". Jutun mukaan työajasta käytettiin vain noin kolmannes työhön. Juttu perustui Pravdan julkaisemiin tietoihin. (US 19.12.1968, 9 *NL panee "työtätekevät tyhjätöimittajat kuriin, Työajasta paikoin vain kolmannes työhön*.) (3, k).

³⁶⁴ Kaurinkosken haastattelu. RNA.

Kauppilalle Hruštšovin syrjäyttämistä oli hänen Moskovan-kirjeenvaihtajuus kautensa hankalin. Hän sai jutuistaan välittömästi NKP:n keskuskomitealta poikkeuksellisen kovat moitteet, mutta samalla SKP sai aiheen kritisoida NKP:tä huonosta tiedottamisesta. SKP:n johto oli aluksi lähes yksinomaan läntisten uutistoimistojen ja Kauppilan kertomien tietojen varassa.³⁶⁵ Seuraavaksi pitkähäkö sitaatti Kauppilan haastattelusta:

Kun tuli tämä, ensimmäisiä huhuja alkoi liikkua siitä, että H. on syrjäytetty tai tällä tavalla. Mitä kautta nämä tiedot sitten tuli?

"Taisi olla niin, että mulle sanottiin Suomen osastosta, että on tulossa tärkeä kokous. Mutta sitten mulle soitettiin sekä Yleisradiosta että Kansan Uutisista, että lännessä liikkuu huhuja ja tuli tieto, että H:n kuva otettiin Moskovan hotellin seinältä pois. Joku soitti."

Ne taisivat ne ongelmatkin tulla vähän yllätyksenä, että niihin reagoitiin niin voimakkaasti?

"Kyllä se oli täysi yllätys. H. oli kohonnut sellaiseen asemaan ja mekin sitten SKP:ssä ja SKDL:ssä ja yleensäkin Suomessa tunnettiin hänet positiiviseksi ihmiseksi. Sen kaataminen tuli järjestyttävänä asiana."

Teit normaalia toimitustyötä, referoit sitä mitä oli niin kuin saatavilla?

"Se oli semmoinen erittäin hankala asia. Nehän niin valheellisesti informoivat sitä, vapautettiin korkean iän ja heikentyneen terveyden vuoksi. Ja kirjoitettiin Pravdaan sellainen pääkirjoitus. Seuraavina päivinä koko maan lehdistö lainasi ja joka oli niin vihjaileva. Ja kun ei sanaakaan sanota nimeltä H:sta mitään, vaan semmoisia vihjailuja ja kuitenkin maa on täynnä huhuja tai Moskova oli täynnä huhuja ja jotkut niistä pitivät niin äärimmäisen selvästi paikkansa, niin sinä iltana kun tämä juttu tuli, tein sekä Suomen Yleisradiolle että Kansan Uutisille juttuja, joita en edes tiedä minkälaisina ne tulivat maailmalle, mutta kuitenkin arvailin, mitkä kaikki syyt voisivat johtaa tähän erottamiseen. Tämähän sitten oli pyhäinhäväistys ja rikos. Sen seurauksena seuraavana päivänä pari kolme keskuskomitean heppua marssi meille kotiin esittämään protestinsa. Ainoa kommunistinen lehti maailmassa, joka esittää tällaisia, ei tydy siihen informaatioon (nauria), jonka me annamme, vaan levittää tällaisia tarinoita maailmalle. No tästähän tuli sellainen konflikti ja se oli ihan positiivinen asia, että SKP kokonaisuudessaan ja ennen kaikkea KU tietenkin asettuivat ihan minun kannalleni ja vaativat ensi kertaa oikeastaan että pitää vaatia NKP:tä antamaan kunnolla informaatiota."³⁶⁶

Martti Valkoselle antamassaan haastattelussa Kauppila kertoi, että jyrkkä protesti vaikutti perin pohjin hänen mielialaansa ja koko hänen toimintaansa Moskovassa.³⁶⁷ Kauppilan saamaa palautetta varmasti vahvisti myös se, että hän antoi Kansan Uutisten ja Uuden Suomen kirjeenvaihtajien tapaan silloin tällöin juttuja Yleisradiolle, myös Hruštšovin syrjäyttämisen aikoina.

Hruštšovin syrjäyttämisen jälkeen Neuvostoliitossa alkoivat yleiset haukkujaiset. Sitä ennen oli maassa luonnollisesti tehty runsaasti henkilövaihdoksia propaganda- ja tiedotusosalalla. Tärkeimpien

³⁶⁵

SKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan kokouksessa (16.10.1964) H:n syrjäyttämistä tulkittiin tuoreeltaan seuraavasti: "Asian selosti toveri Olavi Poikolainen Moskovasta Kansan Uutisten kirjeenvaihtajan tov. Kauppilan antamien tietojen perusteella, mainiten, että tapahtuma ei ole ulkopoliittinen vaan sisäpoliittinen kehitys. NKP pyrki edelleenkin kansainvälisen kommunistisen liikkeen yhtenäisyyteen marxismin-leninismien pohjalla. - - totta on myös se, että Isvestija ei ilmestynyt eilen. Toveri Kauppilalla ei ollut varmaa tietoa siitä onko radion ja television pääjohtaja erotettu. Nämä kolme miestä muodostavat H:n propaganda- ja tiedotuspoliittisen korkeimman johdon. Toveri Ville Pessi selosti Neuvostoliiton Kom. puolueen keskuskomitealta tullutta virallista informaatiota asiasta. Tällaiseksi on myös Kauppilan soitto ymmärrettävä eikä vain lehtimiesominaisuudessa annetuksi." Lopulta SKP päätti lähettää seuraavanlaisia nuhteita ja neuvoja Moskovaan: "1) huomauttaa sopivalla tavalla NKP:n tovereille, että on valitettavaa että tällaisista asioista ensimmäiset tiedot tulevat läntisten tietotoimistojen kautta ja että nyt olisi eduksi, jos ei mentäisi samantapaiseen jälkiarvosteluun kuin oli Stalinin jälkeen, 2) huomauttaa myös siitä, että informaatio jonka olemme saaneet, on riittämätöntä ja liian niukkasanaista, jossa ei ole niitä perusteita esitetty, jotka ovat suoritettujen toimenpiteiden takana ja siinä mielessä siitä on ollut varsin vähän apua selostustyössämme." KA. Ks. myös Leppänen 1999, 30; Salminen 1996, 100.

³⁶⁶ Kauppilan haastattelu 2.12.1999. Ks. myös Valkonen 1998, 43.

³⁶⁷ Valkonen 1998, 44.

joukkoviestinten, kuten Pravdan, Izvestijan sekä radion ja television johto vaihdettiin.³⁶⁸ Valkosen mukaan "Ulkomaiset kirjeenvaihtajat saattoivat kirjoittaa hänestä ja hänen politiikastaan jokseenkin mitä tahansa syylistymättä majesteettirikokseen eli joutumatta moitituksi."³⁶⁹

Kaurinkoski kirjoitti vuosi Hruštšovin syrjäyttämisen jälkeen, että:

"Neuvostoliitossa Hrushtshev on viime lokakuisen eronsa jälkeen täysin häipynyt julkisuudesta. Hänen nimeään ei koskaan nähdä lehdissä, mutta sen sijaan on tullut tavaksi kohdistaa hänen politiikkaansa epäsuoraa kritiikkiä, jonka kärki helposti tunnistetaan, vaikka nimeä ei mainitakaan."³⁷⁰

Kauppilan jutussa on esimerkki neuvostolehtien tavasta kirjoittaa:

"Ivallisessa sävyssä siinä puhutaan poliittisesta johtajasta, joka yrittää itse ratkaista kaikki kysymykset katuliikennettä myöten."³⁷¹

Tämä on hyvä esimerkki arkojen aiheiden käsittelystä Neuvostoliitossa ja samalla niin sanotusta rivien välissä kirjoittamisesta, johon Moskovan-kirjeenvaihtajatkin joutuivat usein turvautumaan sekä lukiessaan neuvostolehtiä, että juttuja kirjoittaessaan. Kauppila kertoi, että joka aamu oli kova urakka lukea Pravdaa ja muita lehtiä, koska otsikoista ei voinut päätellä mitään. Jutut piti lukea viimeiseen kappaleeseen asti.³⁷²

Neuvostoliiton tiedotusvälineissä oli Hruštšovin syrjäyttämisen jälkeen tarjolla juttuja, joissa ruodittiin entisen johtajan kauden virheitä. Seuraavat esimerkit ovat Kauppilan jutuista.

"- - kaksi vuotta sitten toimeenpantu ´uudistus´ oli subjektivismiin ja hätiköinnin tulos, josta oli enemmän haittaa kuin hyötyä. - - Artikkelissa esitetään useita esimerkkejä epäkohdista, joita puolue-elinten jakaminen kahteen osaan toi tullessaan. - - esimerkiksi Belgorodin alueelta, jossa hallintoelinten jakaminen aiheutti sen, että jonkin asiapaperin hakeminen vaati kahden vuorokauden junamatkan, kun aikaisemman hallintoelinten sijoittelun perusteella tarvittiin vain 30 minuutin matka."³⁷³

"Maissi, joka kuluneen 10 vuoden aikana on ollut Neuvostoliiton maataloudessa erittäin etuoikeutetussa asemassa, oli tänään ensi kerran merkittävän arvostelun kohteena. Pravda julkaisi nimittäin huomiota

³⁶⁸ Jungar 2000, 490.

³⁶⁹ Valkonen 1998, 14.

³⁷⁰

US 4.9.1965, 20 *Eläkkeellöolo laihduttanut Hrushtshevia parikymmentä kiloa.* (3, k).

³⁷¹

KU 8.12.1964, es *NL kehittynyt koko kansan valtioksi, tähdentää Pravda, Tehtävät nyt toiset kuin proletaarin diktatuurilla.* (4, a). SKP:n keskuskomitean poliittinen toimikunta oli viimein 30.10.1964 kokouksensa saanut NKP:ltä perusteita Hruštšovin erottamisen syistä seuraavaan tapaan: "Alkoi päästä vallalle virheellinen toiminta, joka rikkoi lakeja, kollektiivisen johdon periaatteita. Hän pyrki ratkaisemaan monia periaatteellisia kysymyksiä ilman välttämätöntä kollektiivista käsittelyä. Se johti puhemiehistön ja keskuskomitean osuuden aliarvioimiseen ja keskuskomitean täysi-istuntojen aliarvioimiseen, jotka ovat puolueen johtavia elimiä. - - Puolueen johdolle kävi selväksi, että toveri H. yhä useammin esiintyi siten kuin hän olisi yksin sellainen, joka on oikeassa. Tämän yhteydessä toveri H:n arvovalta maamme kommunistien ja työläisten keskuudessa alkoi jyrkästi laskea. KA.

³⁷² Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

³⁷³

KU 2.12.1964, 5 *Puolue-elinten jako oli ristiriidassa elämän kanssa, Kommunist selviteltyt syitä, joiden vuoksi NL:ssa palattiin entiseen järjestelyyn.* (3, k).

herättävästi artikkelin, jossa arvostellaan maissin suosimista eräillä perinteellisillä vehnänviljelyalueilla."³⁷⁴

"Lysenkon ryhmän toiminta jarrutti pahoin alan tutkimuksia. Lysenko toimi pitkät ajat Neuvostoliiton maatalousakatemian presidenttinä ja vuoden 1948 kuuluisassa biologisessa väittelyssä puoluejohdon arvovaltaan nojautuen kritisoi ankarasti kaikkien muiden biologisten suuntausten edustajia. Vaikka Lysenkoa on vuoden 1956 jälkeen silloin tällöin arvosteltu julkisuudessakin, on hänen suuntauksensa pysynyt vahvoissa asemissa ja jarruttanut biologiatiteen kehitystä."³⁷⁵

Vaikka juttujen otsikotkin sisälsivät kriittisiä sävyjä, niiden sijoittelu oli varsin varovaista. Ne eivät olleet etusivun juttuja eivätkä edes sivujen yläreunoissa. Toisaalta Kauppila käytti muutamissa jutuissa myös niin sanottuja loppupehmennyksiä, joita muun muassa jo Pennanen oli viljellyt omissa jutuissaan. Loppupehmennykset olivat ominaisia nimenomaan Kansan Uutisten kirjeenvaihtajille.

"Biologinen ala joutui akateemikkojen kaksipäiväisessä kokouksessa keskeisen huomion kohteeksi kielteisessä mielessä. Esillä olivat myös monet muut tieteenalat, joiden suhteen esitettiin kiittäviä lausuntoja."³⁷⁶

SKDL:n pääsihteeri Ele Alenius on muistelmakirjassaan *Salatut tiet* (1995) kirjoittanut, että SKP:n johdon takinkäntö Hruštšovin syrjäyttämisen yhteydessä oli vastenmielistä. SKDL:n johdossakaan ei kuitenkaan tuolloin voinut olla julkisesti kriittinen Neuvostoliittoa tai muita sosialistisia maita kohtaan. Neuvostoliitto piti SKDL:ää SKP:n peitejärjestönä ja jakeli selviä kieltoja ja tiukkoja käskyjä sen johdolle. Suullisia uhkauksia tuli muun muassa Neuvostoliiton Suomen suurlähettiläältä, etenkin Tšekkoslovakian miehityksen yhteydessä 1968.³⁷⁷ Alenius kertoo kirjassaan seuraavasti:

"Oliko uhkaus otettava poliittisena uhkauksena, joka enteilisi erilaisten vaikeuksien syntymistä toiminnassani, vai oliko otettava huomioon jopa henkilökohtainen turvallisuus? Myönnän, että tämäkin mahdollisuus kävi sen verran mielessäni, että päätin välttää ainakin toistaiseksi matkoja Neuvostoliittoon. Kuitenkin ensisijaisesti arvioin saavani tästä lähtien kokea erilaisia poliittisia ikävyyksiä."³⁷⁸

Hruštšovin jälkeen Neuvostoliiton johdossa oli aluksi kolme miestä, joista Leonid Brežnev tuli vuonna 1966 puolueen pääsihteeriksi, Aleksei Kosygin ministerineuvoston puheenjohtajaksi ja Nikolai Podgornyi presidentiksi. Kun Podgornyi 1977 syrjäytettiin presidentin paikalta, Brežnev nousi yksin maan keulakuvaksi.³⁷⁹

³⁷⁴ KU 14.12.1964, 8 *Maissipolitiikka nyt ruodittavana NL:ssa., Vehnän tuotanto kärsi hallinnollisista otteita (sic!)*. (3, k).

³⁷⁵ KU 2.2.1965, 12 *Lysenkon suuntaus biologiassa tuomittiin, Akateemikkojen kokous Moskovassa*. (2, k).

³⁷⁶ KU 2.2.1965, 12 *Lysenkon suuntaus biologiassa tuomittiin, Akateemikkojen kokous Moskovassa*. (2, k).

³⁷⁷ Alenius 1995, 167, 170, 174, 222.

³⁷⁸

Alenius 1995, 223. Uhkailujen vaikutusta ei pidä väheksyä. Alenius kertoo kirjassaan, että esimerkiksi SKP:n varapuheenjohtaja Erkki Salomaa teki tietävästi juuri Neuvostoliiton ankaran arvostelun johdosta itsemurhan. (Emt, 249.)

³⁷⁹ Jungar 2000, 482 - 483.

Toisinajattelihoita lähteinä

"Mä kirjoitin aika paljon sitten kirjallisuudesta ja teatterista ja baletista ja näyttelyistä. Sehän oli tavallaan siinäkin mielessä hyvin mielenkiintoinen aika koska tää oli tätä suojasään loppua ja sitten tuli tämä kiristyminen ja tätä taisteluahan siinä käytiin koko ajan",

kertoi Kaurinkoski Nikkilän haastattelussa.³⁸⁰ Omassa määrällisessä Kaurinkosken juttujen tarkastelussani kulttuuriaiheet eivät kuitenkaan yltäneet kymmenen suosituimman aiheen joukkoon. Neuvostoliiton sisäisten ongelmien jälkeen Kaurinkoski kirjoitti ehdottomasti eniten diplomatiasta: Neuvostoliiton ja muiden sosialististen valtioiden välisistä suhteista sekä Neuvostoliiton ja länsivaltioiden välisistä. Tämä ei kuitenkaan mitenkään vähennä kulttuurijuttujen merkitystä. Ne olivat yleensä laajoja jopa useammalle sivulle jatkuvia kokonaisuuksia, kulttuurielämän analyysseja, kuten esimerkiksi Jevgeni Jevtushenkosta kertova juttu.³⁸¹ Kaurinkosken jutun signeerauksen yhteydessä julkaistiin ensimmäisen kerran myös passikuva kirjeenvaihtajasta.

Kaurinkosken lähdeverkostoon kuului taiteilijoita ja myös dissidenttejä, toisinajattelihoita. Hänellä ei kuitenkaan enää ollut Tannisen tapaan suoraa yhteyttä keskuskomiteaan.³⁸² Kaurinkoski kertoi Nikkilälle haastattelussa sen uuden seikan, että käytännössä etenkin kokeneilla Moskovan-kirjeenvaihtajilla oli tapana suhtautua toisinajattelihoihin väheksyvästi eivätkä heitä tämän takia ainakaan kaikki länsimaiset kirjeenvaihtajat vielä 1960-luvun puolivälissä suosineet henkilölähteinä.

"No Jevtušenko ei koskaan kuulunut mun tuttavapiiriin, oikeastaan sillai ystävinä jos niin voisi sanoa oli ehkä enemmänkin kuvataiteilijoita ja Neizvestni oli varsin läheinen ja mä kävin häntä tapaamassa aivan säännöllisesti - - Sittenhän tämän mun kirjeenvaihtajakauden keskellä tapahtui tietysti tämä murros tämä kirjailijaoikeudenkäynti Sinjavskia ja Danielia vastaan, oli ihan selvä vedenjakaja. - - ja siitä itse asiassa nousi tämä dissidenttiliike, joka silloin sai yhä enemmän huomiota ulkomaisten kirjeenvaihtajien taholta ja kyllä minäkin näihin sitten tutustuin vaikken tietysti heidän toimintaansa millään tavalla puuttunut niin kuin jotkut kollegat tekivät."

Nikkilä: "Suomalaisilla kirjeenvaihtajilla ei oikein ollut varaa siihen?"

"No ei kai se nyt ollut sitäkään, ei mulla nyt oikein ehkä ollut niin henkilökohtaista intressiäkään ryhtyä tämmöseen toimintaan, mutta kävin haastattelemassa joitakin ja tapasin joitakin. Ja mä muistan itse asiassa sitten kun tämä, tästähän tuli aika suuri mielenkiinnon kohde kirjeenvaihtajien piirissä ja tämä vanhan ystävä Pörskin (?) (Frankfurter Allgemeine Moskovan-kirjeenvaihtaja, T.U.), kunnioitettu kirjeenvaihtaja sanoi meille nuoremmille, että älkää kiinnittäkö mitään huomiota näihin dissidentteihin, niillä ei ole mitään merkitystä Venäjän tulevaisuuden kannalta."³⁸³

Neizvestni esiintyi Kaurinkosken jutuissa esimerkiksi seuraavaan tapaan:

"Hrushtševin aikoinaan henkilökohtaisesti ankarasti soimaama kuvanveistäjä Neizvestni, joka jo on saavuttanut töillään varsin laajaa kansainvälistä mainetta on nyt virallisesta epäsuosiosta siirtynyt viralliseen suojelukseen, mutta tämä ei suinkaan ole merkinnyt, että hänen töitään olisi pantu esille suurissa näyttelyissä Moskovassa. Näyttelytöiden valinta on taiteilijaliiton johdon käsissä."³⁸⁴

³⁸⁰ Kaurinkosken haastattelu. RNA.

³⁸¹ US 12.9.1965, 8 *Jevtushenkosta klassikko, Neuvostotaiteilijoille vapautta aiheen ja esitystavan valinnassa.* (5, y).

³⁸² Valkonen 1998, 14.

³⁸³ Kaurinkosken haastattelu. RNA.

³⁸⁴ US 12.9.1965, 8 *Jevtushenkosta klassikko, Neuvostotaiteilijoille vapautta aiheen ja esitystavan valinnassa.* (5, y).

Vuoden 1968 aikana monia Moskovan-kirjeenvaihtajia koskevia säännöksiä kiristettiin ja muun muassa toisinajattelijoiden ja näiden sukulaisten tapaaminen tuli entistä vaikeammaksi. Seuraavan Kaurinkosken uutisjuttusitaatin mukaan vuoden 1967 aikana Moskovan-kirjeenvaihtajat olivat voineet tehdä hyvinkin vapaasti työtään. Näin ollen "pysähtyneisyyden kausi" näyttää käytännössä alkaneen kirjeenvaihtajien työssä vasta vuonna 1968.³⁸⁵

"Moskovan verrattain suuri länsimainen kirjeenvaihtajakunta hämmästeli perjantaina, mistä on peräisin Neuvostoliiton lehdistöpäällikön mainitsema säännös, jonka mukaan kirjeenvaihtajien yhteydet neuvostokansalaisiin ovat mahdolliset vain ulkoministeriön kautta. Moskovaan viime vuonna saapuneille kirjeenvaihtajille ei viralliselta taholta ole tällaisista säännöksistä ilmoitettu ja ulkomaalaisten lehtimiesten ja neuvostokansalaisten välittömät yhteydet ja yksityisten uutislähteiden käyttö ovat viime vuonna tuntuvasti lisääntyneet. Ulkomaalaiset kirjeenvaihtajat vapautettiin kuusi vuotta sitten sensuurista. Neuvostoviranomaiset eivät tietävästi aikaisemmin ole pyrkineet suoranaisesti estämään kirjeenvaihtajien yhteyksiä neuvostokansalaisiin."³⁸⁶

Kaurinkoskella oli poikkeuksellisen monipuolinen henkilölähdeverkko käytössään ja hänen venäjän kielen taitonsa oli myös tavanomaista parempi. Hän oli opiskellut vuoden ajan venäjää Moskovan yliopistossa ennen kirjeenvaihtajuutensa alkua ja saanut opintojensa ohessa laajan tuttavajoukon.³⁸⁷ Kauppilan mukaan Kaurinkoskella oli myös "Helsingissä ulkoministeriössä sellaisia kavereita, jotka hänelle kertoivat".³⁸⁸

Myös Kauppila oli opiskellut Moskovassa ennen kirjeenvaihtajakauttaan. Hän oli vuosina 1954 -56 NKP:n keskuspuoluekorkeakoulussa, jossa koulutettiin kommunistimaailman eliittiä, tulevia puoluejohtajia. Kauppilallakin oli jonkin verran taiteilijaystäviä, monet tuttavuudet olivat tulleet ikään kuin Pennasen perintönä, mutta toisinajattelijoihin hän ei koskaan törmännyt.

"Mitä minä olen sitten erityisesti harmitellut on tämä toisinajattelijajuttu. Niitä ei ikään kuin ollut tai ainakaan minä en tiennyt, mutta sitten kun olin päätoimittajana, niin olivat ja jotkut tulivat aika tärkeiksi aiheiksi, mutta minä en niihin henkilökohtaisesti koskaan törmännyt. Oikeastaan olen kuusi vuotta elämästäni ollut siellä enkä sitten koskaan törmännyt järjestyneisiin toisinajattelijoihin."

Oliko sinulla edes tietoa silloin, vai säitkö myöhemmin tietää?

"Joo en tiennyt. (Pitkä hiljaisuus). Joo mä yritän ajatella olisiko se peräti, että ne syntyivätkin, tulivat päivänvaloon vasta Tšekkoslovakian jutun yhteydessä vai tuliko ne jo ennen. - - Joka tapauksessa näin jälkepäin olen ruvennut ajattelemaan, miten se on mahdollista, että ne ikään kuin jäivät kokonaan näköpiiriin ulkopuolelle. Sikäli kuin muistan, kyllä tuolla Kaurinkoskella oli joitakin yhteyksiä ja vaikka me oltiin suuria ystäviä, niin ei sitten koskaan meidän henkilökohtaisissa keskusteluissa puhunut, että on tämmöinenkin ihminen, tämmöinenkin juttu on."³⁸⁹

Kaurinkoski jatkoi Tannisen traditiota ja piti yllä läheisiä suhteita Suomen Moskovan-suurlähetystöön.

Näin hän kertoi Nikkilän haastattelussa:

385

Vielä vuonna 1965 tuli muun muassa turismin alueella joitakin helpotuksia. Vaikka yksityinen automatkailu Neuvostoliittoon olikin kielletty, loistoristeilijävierailuja helpotettiin. US 1.2.1965, es *Neuvostoliitto helpottaa matkailua, Loistoristeilijät maahan viisumitta* (Moskova, STT - AFP). Jutun mukaan "ensimmäisen kerran historian aikana tietty ryhmä ulkomaalaisia saa saapua Neuvostoliittoon ilman Neuvostoliiton ulkomailla olevien konsulaattien myöntämiä maahantuloviisumeja".

³⁸⁶ US 20.11.1968, 6 *Ginsburgin äiti ei saa tavata lehdistöä*.

³⁸⁷ Valkonen 1998, 15.

³⁸⁸ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

³⁸⁹ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

" - - Kyllä minulla oli erinomaisen hyvät suhteet suurlähetystöön ja silloiseen suurlähettiläs Vanamoon. Voi sanoa, että me ystäväystyimme ja se ystävyys on säilynyt."

Petäjaniemi oli edelleen Uuden Suomen päätoimittajana ja hänen neuvonsahan oli ollut jo Tanniselle, että suurlähetystössä oli hyvä käydä. Petäjaniemen ohjeet Kaurinkoskelle olivat muutenkin hyvin samantapaiset kuin Tanniselle aiemmin. Näin hän kertoi Nikkilälle:

"Ero Petäjaniemi, joka oli silloin päätoimittajana, sanoi, että pitäis nyt vähän katsoa ihmisiäkin ja kiinnittää tähän inhimilliseen puoleen huomiota ja ihmisten käyttäytymiseen, mutta se ei koskenut nimenomaan Moskovaa - -."

Inhimillisiä puolia

Petäjaniemen ohjeita Kaurinkoski yritti noudattaa esimerkiksi Sotšissa.

"Toplessit ovat sentään vielä hieman liikaa neuvostomoraalille jopa Sotshissa, mutta sorjien kylpijätyttöjen peitteenä olevat bikinit ovat entisestäänkin pienentyneet ja ovat nykyisellään ulottuvuusiltaan jokseenkin mitättömät, mutta kuosiltaan varsin progressiiviset - - - Täällä on alkukesästä avattu Neuvostoliiton ensimmäinen ruplilla toimiva yökerho. - - Neuvostoliiton lomaparatiisi numero yksi voi vahvasti kilpailla ensimmäisestä asemasta maansa naiskauneuden alalla. Näyttää siltä kuin Moskovan, Leningradin ja Kiovan kaikki hyvin hoidetut ja muodokkaat tyttölapset olisivat aurinkoisen kauden alettua suin päin syösseet Sotshiin - - . - - Alkuperäistä väestöä nähdäkseen täytyy hakeutua rannalta läheiselle torille, joka sekun on puhdistettu ja kiillotettu kuin Kremlin salit."³⁹⁰

Myös Gruusia sai Kaurinkosken runolliselle tuulelle:

"Gruusia on jylhien lumipeitteisten vuorien, hedelmällisten vehreiden laaksojen, kirkkaiden vuoristopurojen ja mutaisten jokien, synkkien villien metsien, paahtavan auringon ja virvoittavien sateiden, välkehtivän mustanmeren subtrooppisen rannikon ja voimakkaiden vastakohtien maa."³⁹¹

Gruusia antoi Kaurinkoskelle tilaisuuden myös kertoa Neuvostoliiton kansallisuuseroista:

"Marx ja Engels koristavat pikkukaupungin pääkatua suurikokoisina muotokuvina, joissa he ovat saaneet selvät gruusialaisruhtinaan piirteet ja yhä henkilöpalvontaan lankeava Gruusia maalaa lukuisat Breshneviä ja Kosyginia esittävät potretit huomattavasti gruusialaisten näköisiksi. Ehkä tämä on tapa antaa vaikutelma kansallisesta kommunismista: joka tapauksessa tiedetään - tosin ilman tilastoja - että yksityisviljelyn osuus ja yksityiskiinteistöt Gruusiassa ja koko Kaukasiassa, huomattavasti ylittävät sen mikä on tavallista Neuvostoliiton muissa osissa."

Kolme vuotta myöhemmin Kaurinkoski kertoi uutisjutussaan neljästä Gruusian heimosta, jotka saivat takaisin kunniansa. Juttu on lajissaan ensimmäinen, jossa käsitellään Neuvostoliiton kansallisuusongelmia.

"Neuvostoliiton korkeimman neuvoston puhemiehistö on päätöksellään lopettanut neljän Neuvosto-Gruusiasta karkotetun väestöryhmän maastakarkoituksen. Gruusiassa aikaisemmin asuneet kurdit, turkkilaiset, homshilit ja azerbaizhanilaiset, jotka toisen maailmansodan aikana karkotettiin Neuvostoliiton Keski-Aasiaan ja Siperiaan, ovat saaneet luvan jälleen itse valita asuinsijansa."³⁹²

³⁹⁰

US 21.7.1965, 6 *Twistiä ja bikineitä Sotshin hietikolla*. (5, y). Reportaasin kuvituksena oli kaksi valokuvaa: toinen nuorten rantaelämästä, toinen suhumilaisesta babuškasta.

³⁹¹

US 22.7.1965, 6 *Kiihkeiden vuoristolaisten Gruusia rakastaa ruhtinaallista syntyperää*. (5, y). Kuvituksena Zugdidin pikkukaupungin pääkadun arkipäivää.

³⁹² US 14.6.1968, 9 *Neljä Gruusian heimoa sai takaisin kunniansa*. (3, k).

Myöhemmin samassa jutussa Kaurinkoski taustoittaa, että gruusialaisten väestöryhmien rehabilitointi on uusien sarjassa, joka alkoi jo vuonna 1957. Karkoitukset olivat alunperin Stalinin käsialaa ja hänen salaisen poliisinsa toimeenpanemia. Vuonna 1957 kolme kaukasialaista kansaa: tshetsheenit ja tsherkessit sekä ingushit ja kalmukit saivat ensimmäisinä oikeuden palata maastakarkoituksesta entisille asuinsijoilleen. Volgan saksalaiset oli rehabilitoitu vuonna 1966 ja syksyllä 1967 oli puhdistettu Krimin tataarien maine, mutta:

"Krimin tataarien viimesyksyisen rehabilitoinnin jälkeen on kuitenkin neuvostoliitossa liikkunut epävirallisia tietoja siitä, että heille myönnettyjä oikeutta neuvostolakien mukaan vapaasti valita asuinpaikkansa ei ole sovellettu aivan siinä määrin kuin silloiset lupaukset antoivat aiheutta olettaa. Uzbekistanista tulleet tiedot ovat jopa Tashkentissa tapahtuneista mielenosoituksista, joiden aiheena olisi ollut muuttoaikeiden estäminen."

Kauppila vieraili Moskovan-kirjeenvaihtajin vakiokohteessa, Gruusiassa vuotta myöhemmin. Matkareportaasissaan Kauppila yritti kääntää vierasta kulttuuria lukijoilleen seuraavaan tapaan:

"Kaupungilla on luonnollisesti myös huolensa. Yli 800 000 asukkaan kaupungilla, joka lisäksi on rakennettu kapeikkoon, on jo kauan ollut vaikeuksia liikenteen kanssa. Jostakin syystä tuntuu siltä, että Tbilisin kaduilla on henkilöautoja paljon enemmän kuin muissa Neuvostoliiton vastaavankokoisissa kaupungeissa. Jotkut viittaavat tätä ilmiötä selittäessään gruusialaisten kauppamiesominaisuuksiin (gruusialaiset myyvät keskitalvella Neuvostoliiton kaupunkien toreilla luonnontuotteita, hedelmiä jne.), toiset selittävät ilmiötä viininrypäle - ja teetutannon laajuudella ja kolmannet etsivät muita selityksiä. Autoja on joka tapauksessa niin paljon, että Rustavelin kadulla vallitsee jatkuva tungos."³⁹³

Kaurinkoski yritti aika ajoin myös Moskovassa jalkautua ja etsiä arjen näkökulmia, kuten seuraavassa idyllisessä kahvilajutussa:

"Kotinurkillani lähellä Leninin stadionia on nuorisokahvila, joka on saanut nykyajan nuorison suussa hieman vieraalta tuntuvan nimen, Romantiki, romantikot. Siellä käy pitkätkäisiä, juuri koulusta päässeitä kalvakkaita nuorukaisia, jotka kantavat mukanaan paksuja kirjallisia aikakauslehtiä. He viettävät iltahetken kahvilassa, syövät keskittynein katsein suuria suklaakonfekteja ja juovat päälle armenialaista konjakkia, jota sorjasääriset, mutta hitaat ja hajamieliset tyttötset tuovat pöytiin milloin muistavat."³⁹⁴

Ensimmäiset "nuorisokahvilat" avattiin Kaurinkosken jutun mukaan Moskovassa vuonna 1961, vuonna 1963 niitä oli Moskovassa kuusi. Kaurinkoski päätti juttunsa kahvila Aelitassa.

"Rosa kuuluu talon kaikkein sisimpään piiriin. Hän on tumma, pulskahko, hieman kohtalokkaan näköinen, komeaprofiilinen tyttö, joka on jo reippaasti ohittanut 20 vuoden rajan. Päivisin hän istuu toimistossa,

³⁹³ KU 19.10.1966, 4 *Tbilisi vaalii perinteitä*. (5, y).

³⁹⁴

US 17.11.1963, 2 *Romantikot ja Aelita Moskovan kahvilailtoja*. (2, a). Nuorisokulttuurissa tapahtui myös muita näkyviä muutoksia. Esimerkiksi Neuvostoliitossa julkaistiin vuoden 1966 elokuussa ensimmäinen länsimaistyylinen pop-lehti, jonka nimenä oli ytimekkäästi RT eli Radio ja televisio. STT:n Moskovan-kirjeenvaihtajan tekemän jutun mukaan "Lehti on painettu hienolle kiiltopaperille ja tehty aivan erinomaisessa neliväripainossa. Tulos on paikoin yhtä onnistunut kuin Life-lehdessä". (KU 6.8.1966, 2 *Upea pop-lehti N-liitossa menee kuumille kiville*. (STT:n Moskovan-kirjeenvaihtaja). Muutenkin elokuussa 1966 Kansan Uutisissa julkaistiin poikkeuksellisen runsaasti STT:n Moskovan-kirjeenvaihtajan monipuolisia uutisjuttuja, kuten *Maatalouden hinnat vapaiksi N-liitossa? Kipinä talouskeskusteluun Pravdassa*. (3, k) (KU 7.8.1966, 12), *Kultalöytöjä NL:ssa, Uusien esiintymien painopiste yllättäen etelässä ja lounaassa*. (3, k) (KU 9.8.1966, 5), *Laserin avulla suora Tv-torni Moskovaan, 'Maailman korkein' ei kallistu* (2, a) (KU 9.8.1966, 5), *Strategiset ohjuskoneet vartioivat NL:n rajoja* (1, laatikossa, y) (KU 10.8.1966, 10), *Neuvostoliittolainen haavoittui Pohjois-Vietnamissa* (3, a) (KU 13.8.1966, es), *Länsi-Saksa Itämeren alueen rauhan uhkana, Ulkopoliittinen kirja julkaistu N-liitossa* (KU 13.8.1966, 10), *Hyppäsi 2 km korkealta - katkaisi toisen jalan* (2, k) (KU 14.8.1966, 14) ja *Syntyvyys laskee Neuvostoliitossa* (2, a) (KU 14.8.1966).

iltaisin hän opiskelee jotakin niin epätodennäköistä kuin automatisoinnin ongelmia, mutta milloin aikaa liikenee, hän pistäytyy Aelitassa laulamassa muutaman iskelmän."

Samana päivänä Kaurinkoski kertoi toisessa jutussaan hieman toisenlaisesta Moskovan nuorison arkitodellisuudesta. Jutussa kerrotaan, miten neuvostolehti oli varoittanut moskovalaista nuorisoa ulkomaalaisista. Komsomolskaja Pravdan mukaan eräs saksalainen opiskelijatyttö oli Moskovan yliopistossa opiskellessaan levittänyt joillekin tuttavilleen "ilkeätä Neuvostoliiton vastaista propagandaa" sekä Neuvostoliittoa käsitteleviä länsimaisia teoksia.³⁹⁵

Kaurinkoski seurasi tarkkaan myös moskovalaista kauppakulttuuria. Helmikuussa 1965 avattiin Moskovassa ensimmäinen "länsimainen kauppa". Kaurinkoski kertoi heti juttunsa alussa, että kaupan tarkoituksena on haalia länsivaluuttaa. Hän taustoittaa myös, että Moskovassa tunnettiin aikaisemmin maailmansodan päiviltä saakka erilaisia ulkomaalaiskauppoja, jotka kuitenkin suljettiin 1950-luvun puolivälissä. Ensimmäinen "Berjožka-tavaratalo" avattiin Moskovassa vuoden 1964 lopussa ja samoihin aikoihin hotelli Nationalissa yöbaari.³⁹⁶ Vuonna 1966 Moskovassa perustettiin uusia valuuttapaikkoja, kuten ravintoloita.³⁹⁷

Käänne tiukempaan: toisinajattelijat oikeudessa

Toisinajattelijat olivat laajasti julkisuudessa 1960-luvun puolivälistä lähtien, jolloin käynnistyivät niin sanotut kirjailijaoikeudenkäynnit. Oikeudessa tuomittiin muun muassa vuonna 1966 Juli ja Andrei Sinjavski ja 1967 Aleksandr Ginzburg ja Juri Glanskov sekä Vladimir Bukovski.³⁹⁸ Toisinajattelijoiden oikeudenkäyntien alkua vuonna 1966 pidetään uuden tiukemman kontrollin lähtölaukauksena.³⁹⁹

Sekä Kaurinkoski että Kauppila seurasivat oikeudenkäyntejä pääasiassa neuvostolehtien kautta. Seuraava katkelma osoittaa, että Kaurinkoski oli varsin hyvin perillä oikeusjutun taustoista.

"Mielenkiinnolla pannaan merkille, että Isvestijan selonteko oikeusjutusta ei lainkaan mainitse Ginsburgin laatimaa valkoista kirjaa Sinjavskin ja Danielin oikeudenkäynnistä eikä liioin maanalaista kirjallista aikakauskirjaa Feniks-66:ta, jonka julkaisemisessa muilla tuomituilla on tiettävästi ollut osuutensa. Ennen oikeudenkäyntiä valkoinen kirja Feniks-66 olivat ne seikat, joista syytetyt lähinnä tunnettiin ja joita oletettiin käytettävän heitä vastaan oikeudenkäynnissä. - - Virallisissa versioissa esitetyn syytteen perustelun - väitetyt yhteydet emigranttijärjestöön NTS:ään - näkevät tarkkailijat yrityksenä riistää tuomituilta laajojen protestiliikkeiden Neuvostoliitossa mahdollisesti herättämä myötätunto."⁴⁰⁰

³⁹⁵ US 17.11.1963, 14 *Neuvostolehti varoittaa nuorisoa ulkomaalaisista, Saksalaistyttö esimerkkinä.* (2, k).

³⁹⁶ US 11.2.1965, 8 *Länsimainen kauppa avattu Moskovassa valuuttavarojen kartuttamiseksi.* (2, y).

³⁹⁷ US 16.10.1966, 11 *Herkkuja dollareilla.* (3, k).

³⁹⁸ Jungar 2000, 492.

³⁹⁹ Valkonen 1998, 45.

⁴⁰⁰ US 17.1.1968, 7 *Isvestijan selostus oikeudenkäynnistä.* (2, k).

Kaurinkoski ei myöskään niellyt neuvostopropagandan käyttämää kieltä sellaisenaan.

"Ivestija pyrkii mustamaalaamaan kahta tuomittua: Galanskovia ja Ginsburgia ja puhuu 'moraalisesta ja poliittisesta rappiosta', 'haluttomuudesta työhön', 'huijauksesta', 'pyrkimyksestä roikkua yhteiskunnan kaulassa' ja 'asosiaalisesta käytöksestä'. Dobrovolskista lausutaan hurskas toivomus, että hänen tunnustuksensa 'avaa silmät ja auttaa hänet lopulta kunnialliselle tielle'.

Kaurinkosken tapana oli muutenkin panna kaikki neuvostoviranomaisten lausunnot ja ilmaisut sitaattien sisään. Tämän voi nähdä myös yhtenä rivien väleihin kirjoittamistapana. Kirjeenvaihtaja kertoi lukijoilleen, ettei hän täysin allekirjoita esimerkiksi käytettyjä propagandistisia käsitteitä ja metaforia.

Kauppila ei juuri noteerannut kirjailijaoikeudenkäyntejä. Esimerkiksi maaliskuussa 1966 Kansan Uutisissa julkaistiin sivun 14 alanurkassa yhdellä palstalla STT-AFP-uutinen, jonka mukaan neljäkymmentä nuorta neuvostokirjailijaa olisi anonut viranomaisilta Sinjavskin ja Danielin armahdusta. Juttu perustui "Moskovassa kierteleviin itsepintaisiin huhuihin".⁴⁰¹ Kauppilan ainoa kirjailijaoikeudenkäynteihin liittynyt maininta oli laajassa NKP:n 23. puoluekokouksen ennakkojutussa. Siinä Kauppila asettuu selkeästi puolustamaan Neuvostoliiton kulttuuripolitiikkaa.

"Entä kulttuuripolitiikka? Kirjailijaoikeudenkäynnin jälkeen useat edistyskellisetkin toimihenkilöt länsimaissa tekevät tämän kysymyksen. Näiden tapahtumien suhteen voidaan esittää useita arviointeja, mutta väärä on kuitenkin ajatus, että ne merkitsevät paluuta yksilönpalvonnan kauden käytäntöön perusteettomine luomistyön vapauden rajoittamisineen. Viime vuosien ja kuukausien ajalta on kyllin paljon löydettävissä ilmiöitä, jotka ovat osoituksena päinvastaisesta kehityksestä."⁴⁰²

Edustajakokoukseen liittyen Kauppinen hehkutti oikeaoppisen neuvostopropagandan mukaisesti, että:

"Viisivuotissuunnitelmien luonnoksen tutkiminen on kaikkialla maailmassa saanut yhtenäisen mielipiteen: uusi suunnitelma on realistinen, tieteellinen, Neuvostoliiton taloudellisiin mahdollisuuksiin nojautuva ohjelma, jonka toteuttaminen johtaa epäilemättä maan tuotantovoimien huomattavaan nousuun ja väestön elintason kohottamiseen."⁴⁰³

Hän löysi myös muutamia arvostelun kohteita:

"Moskovalaisille on edustajakokouksesta kuitenkin pientä haittaakin. Heillä ei ole mm. mahdollisuuksia saada teatterilippuja kokouksen aikana, koska etuoikeutettuja ovat kokousedustajat ja ulkomaiset vieraat. Heidän käyttöönsä on myös varattu kaupungin parhaat hotellitilat."⁴⁰⁴

Neuvostoliiton kirjailijaliiton edustajakokouksen yhteydessä Kauppila tekee yhteenvetoa Neuvostoliiton kulttuuripolitiikasta ja tuo esille myös epäkohtia. Jutun otsikko on kuitenkin mitäänsanomaton *NL:n kirjailijaliiton edustajakokous alkaa*.

"Vajaa kymmenkunta vuotta sitten Neuvostoliiton runouteen teki suuriäänisesti tuloaan nuorten ryhmä - - Heitä syytettiin virallisen kritiikin taholla milloin epäpoliittisuudesta, milloin yleisön kosiskelusta, milloin estradimenestyksen tavoittelusta. Heillä on kuitenkin kaikkien näiden vuosien aikana ollut takanaan

⁴⁰¹ KU 18.3.1966, 14 *Nln kirjailijat vedonneet kirjailijatuomioista*. (1, a). (STT-AFP).

⁴⁰² KU 19.3.1966, 4 *Nln kommunistinen puolue 23. Edustajakokouksensa aattona*. (5, y).

⁴⁰³ KU 27.3.1966, 5 *Katset Moskovaan, Tiistaina alkava NKP:n 23. Edustajakokous laajan mielenkiinnon kohteena*. (3, y).

⁴⁰⁴ KU 25.3.1966, 4 *NKP:n suurkokous näkyy jo Moskovassa*. (2, k).

suunnaton yleisönsuosio, jopa niin, että tälläkin hetkellä heidän runokirjojaan löytää ylen harvoin kirjakaupoista.⁴⁰⁵

Samassa jutussa Kauppila taustoittaa, että NKP:n 23. edustajakokouksessa "eräitä kirjailijoita arvosteltiin maan olojen mustamaalauksesta ja yksipuolisesta elämänkuvauksesta".

Toisinajattelijoiden oikeudenkäyntien lisäksi Kaurinkoski seurasi tarkkaan aikakauskirja *Novyi Mirin* kohtaloa. Lehti oli 1960-luvun alusta lähtien toiminut uudenlaisen yhteiskuntakriittisen keskustelun tienraivaajana. Vuoden 1966 NKP:n 23. edustajakokouksessa lehti joutui voimakkaan arvostelun kohteeksi ja myöhemmin myös armeijan lehti ja Pravda hyökkäsivät lehden toimituspolitiikkaa vastaan. Tulilinjalla oli etenkin lehden päätoimittaja Aleksandr Tvardovski. Tiedot käyvät ilmi Kaurinkosken yhteenvedosta *Neuvostotodellisuus näkyy epätarkkana Novyi Mirin sivuilta* huhtikuulta 1967.⁴⁰⁶ Jutussa todetaan lisäksi, että "Novyi Mir on kuitenkin horjumatta pysynyt omalla linjallaan, vaikka sen työssä ilmeisesti onkin esiintynyt vaikeuksia". Sensuuritoimien takia lehden numerot olivat alkaneet säännöllisesti myöhästellä.

Kaurinkoski törmäsi vaikeuksiin

Tanninen sai asua lopulta neuvostoliittolaistalossa, mutta Kaurinkoskea alettiin hiostaa muuttoon jo tammikuun alussa 1965. Neuvostoviranomaisten tarkoituksena oli siirtää Kaurinkoski helpommin valvottavaan ulkomaalaistaloon. Kaurinkosken Petäjäniemelle lähettämä kirje kertoo myös siitä, että kirjeenvaihtajat olivat hyvin tietoisia viranomaisvalvonnasta.

" UPDK (laitos joka hoiti Moskovassa kaikkien ulkomaalaisten diplomaattien ja kirjeenvaihtajien asunto- ja palveluskunta-asiat) kutsui minut viime lauantaiksi henkilökohtaiseen puhutteluun, jossa asunto-osaston päällikkö selitti, että Moskovan kaupunkineuvosto on vaatinut kaikkia ulkomaalaisia muuttamaan pois talosta, jotka eivät ole yksinomaan ulkomaalaisten käytössä. - - Puhe muutosta oli lavastettu erittäin ystävällisin, mutta varsin vähän uskottaviin puitteisiin. - - Asia, muutto on sinänsä bagatelli, mutta periaate, että minut halutaan savustaa ulos venäläistalosta ja sijoittaa ulkomaalaisghettoon tulee kyllä herättämään huomiota. - - En oikein käsitä, ettei valvontani täällä nykyisessä asunnossani voitaisi nykyaikaisin menetelmin suhteellisen vaivattomasti järjestää. Talon asukkaiden kanssa en ole minkäänlaisissa väliloissa ja ne harvat venäläiset, jotka vieraanani käyvät tulevat avoimesti kaikkien nähden eikä näissä käynneissä ole mitään mikä nähdäkseni voisi antaa aihetta huomautuksiin kenenkään taholta. Jos häätö on tapa osoittaa tyytymättömyyttäni työhöni, on keino mielestäni melkoisen oudosti valittu.⁴⁰⁷

Kaurinkosken seuraaja Martti Valkonen kertoi haastattelussa seuraavasti:

⁴⁰⁵ KU 21.5.1967, 9 NL:n kirjailijaliiton edustajakokous alkaa. (2, y).

⁴⁰⁶ US 2.4.1967, 11. (2, k).

407

Kaurinkoski Petäjäniemelle 25.1.1965. EPA/KAN. Kaurinkosken kirjeenvaihto kotitoimituksen kanssa oli huomattavasti vähäisempään kuin Tannisen. Tannisen tapaan myös Kaurinkoski joutui aika ajoin huomauttelemaan Uuden Suomen maksamien palkkojen riittämättömyydestä: "Sen jälkeen kun otin Moskovan-kirjeenvaihtajan tehtävät vastaan kaksi vuotta sitten, on lehtimiesten yleinen palkkataso saamieni hajatietojen mukaan noussut n. 20 prosentilla. Minulle maksettavaa palkkaa ei tänä aikana ole lainkaan nostettu. Palkkani onkin tällä hetkellä huomattavasti alle Uuden Suomen maksaman ulkomaankirjeenvaihtajapalkan tason ja lisäksi kaikkein alhaisimpia Moskovassa toimiville ulkomaankirjeenvaihtajille maksetuista palkoista. Moskovaa on yleisesti totuttu pitämään hankalana paikkana, jossa tehdystä työstä maksetaan sen mukainen korvaus." (Kaurinkoski Petäjäniemelle 10.9.1965. EPA/KAN).

"Kaurinkoskella oli kavereina Neuvostoliiton kansalaisia, samaan aikaan opiskelleita, joiden kautta se kuuli paljon itse maasta, niin nehän pystyi tulemaan sinne neuvostoliittolaiseen taloon, kuka tahansa Vladimir tai Nikolai. Mutta se ei pystynyt tulemaan ulkomaalaistaloon. Halusivat katkaista Jaakon tiedonlähteet, mutta järjestelmä oli niin tehoton, ettei ne kyenneet hankkimaan sille uutta taloa ennen kuin sen anoppi löysi tän asunnon."⁴⁰⁸

Kaurinkosket muuttivat uuteen asuntoon vuonna 1967. Se oli aiemmin kuulunut israelilaisille, jotka olivat joutuneet lähtemään Moskovasta kuuden päivän sodan takia. Valkosen mukaan neuvostotalon kaksio oli käynyt Kaurinkoskille ajan oloon ahtaaksi ja he olivat etsineet jo pidempään tilavampaa huoneistoa. Uusi tilavampi asunto sijaitsi Narodnaja Ulitsalla Tagankan torin lähellä. Kerrostalosta oli yksi porraskäytävä erotettu ulkomaalaisille. Valkonen arvelee, että ilman lahjuksia ja Kaurinkosken anopin päättäväisyyttä uusi asunto olisi voinut jäädä haaveeksi. Kaurinkosken anoppi oli töissä Suomen suurlähetystössä. Hän oli Suomen kansalainen, mutta vanhaa venäläistä sukua, tsaarinvallan aikana Suomeen "emigroitunut".

"Kirjeenvaihtaja (Kaurinkoski, T.U.) oli pommittanut kirjeillä UPDK:n asunto-osastoa vuosikautia saadakseen kaksiota isomman asunnon. Kun uutinen suhteiden katkaisemisesta Israeliin tuli tiedoksi, vyötti paikallisia oloja ymmärtävä ja tapoja tunteva kirjeenvaihtajan anoppi kupeensa, lastasi isoon laukkuun riittävästi konjakkipulloja ja muuta mukavaa ja ampaisi UPDK:n asunto-osaston johtajan puheille."⁴⁰⁹

Kaurinkoski sai jatkaa rauhassa peruskriittistä länsimaisen journalistin työtään, kunnes keväällä 1968 hän joutui omien sanojensa mukaan "yllättäen"⁴¹⁰ ensimmäistä kertaa Neuvostoliiton ulkoministeriön lehdistöosaston puhutteluun ja samalla asiasta tuli ensimmäistä kertaa myös valtioidenvälinen.⁴¹¹ Suurlähetystösihteeri Andreev oli käynyt 31.5.1968 valittamassa Suomen ulkoministeriön jaostosihteerille, että "Uudessa Suomessa on julkaistu lehden Moskovon-kirjeenvaihtajan Jaakko Kaurinkosken toimittamaa 'materiaalia joka ei ole sopusoinnussa maittemme välisten ystävällisten suhteiden kanssa' ja 'tutustuminen lehden huhti-toukokuun numeroihin osoittaa artikkeleita, jotka koskevat keskuskomiteaa ja työttömyyttä ja jotka sisältävät 'suoranaisia valheita'".⁴¹² Juhani Suomi kertoo Kekkosen kirjassaan, että Kekkosen vuoden 1968 Neuvostoliiton-matkan yhteydessä isännät olivat halunneet kiinnittää Kekkosen

⁴⁰⁸ Valkosen haastattelu 23.3.2001.

⁴⁰⁹

Valkonen 1998, 14.

⁴¹⁰ Nikkilän Kaurinkosken haastattelu. (RNA)

⁴¹¹ Valkonen 1998, 45.

⁴¹²

Jaostosihteeri Tero Lehtovaaran muistio 26.6.1968. Ulkoministeriön arkisto (UMA). Muistion liitteinä oli neljä Kaurinkosken tekemää uutisjuttua: US 21.4.1968 *Puoluekoneisto runnoo nyt Ahmadulinaa ja Jevtushenkoa*, US 10.4.1968 *Kriisit Prahasta Vietnamiin NL:n keskuskomitean aiheina*, US 11.4.1968 *Keskuskomitean istunto päättyi Moskovassa* ja US 12.4.1968 *Kovasanainen hyökkäys N-liitossa 'vierasta' vaikutusta vastaan*. Ks myös Salminen 1996, 74 .

huomion Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajan "harhaanjohtavaan" uutisointiin.⁴¹³ Kekkoselle oli siis etukäteen kerrottu tulevasta.

Seuraavat katkelmat ovat Valkosen tekemästä Kaurinkosken haastattelusta:

"Minut kutsuttiin Midin lehdistöosastolle. Sen kakkosmies Fedorenko antoi moitteet suullisesti ilman paperia. Minulla oli aina ollut häneen asianmukaiset suhteet ja kyllä sanoisin, että hän toimeksisaaneena esitti tällaiset moitteet. - - Toimitus oli onnettomasti kuvittanut minun ruokajonojuttuani Leninin mausoleumiin johtavalla jonolla. Se oli tietysti puhdas lapsus. Minulla ei ollut siihen mitään osuutta, mutta tavallaan se oli moitteitten syy. Voi sanoa, että juttu oli aika viaton. Minun muistissani moitteet kulminoituivat kuvaan, mutta niissä tosin sanottiin, että kirjoittelussa oli aika paljon kielteistä."⁴¹⁴

Kaurinkosken arvion mukaan toisinajattelijoiden uutisoiminen ulkomailla lisäsi selvästi viranomaisten painetta Moskovan-kirjeenvaihtajia kohtaan. Varoitukset alkoivat 1968 ja tulivat entistä tavallisemmiksi talvella 1969. Jo vuonna 1968 oli karkotettu muutamia yhdysvaltalaisia kirjeenvaihtajia. Kesällä 1969 Kaurinkoskea moitittiin "neuvostojohdon halveksivasta kuvaamisesta".⁴¹⁵

Neuvostoviranomaisten paine alkoi olla jo sen verran kovaa, että Uudessa Suomessa oli jo harkittu Kaurinkosken poisvetämistä Moskovasta. Tämä aie on taltioitunut Ulkoministeriön arkistoon:

"Päätoimittaja Poukka kertoi, että lehden Moskovan-kirjeenvaihtaja Jaakko Kaurinkoski oli jo aikaisemmin ajateltu ottaa kotimaahan, mutta asia oli lykkääntynyt sen vuoksi, että Kaurinkosken seuraajaksi ajateltu henkilö olikin ryhtynyt jatkamaan opintojaan saatuaan tähän valtion apurahan (kyse on Risto Alapurosta, T.U.). Tästä aikomuksesta oli jo aiemmin ilmoitettu Neuvostoliiton suurlähetystön edustajalle. Poukka lupasi ottaa jälleen yhteyden lähetystösihteeri Akuloviin ja ilmoittaa, että Kaurinkoski vedetään kotimaahan heti, kun sopiva seuraaja hänelle löydetään."⁴¹⁶

Haastattelussa Poukka ei tapausta heti muistanut, mutta tunnisti sitten yllä mainitun sitaatin.

"Kaurinkoskea arvosteltiin kyllä tuota, siis tota häntä hänen perhetaustaansa tuotiin myös esille."⁴¹⁷

SKP:n sisäiset riidat julkisiksi

Suomen ja Neuvostoliiton väliset suhteet ja Suomen sisäpolitiikka olivat varsin säännöllisesti neuvostolehtien arvion kohteena. Laajoissa artikkelissa "neuvostomyönteiset piirit" saivat kiitosta ja "neuvostovastaiset" nuhteita. Yksi tavanomaisista neuvostoarvion julkaisupäivistä ajoittui vuosittain YYA-sopimuksen vuosipäivään. Seuraavassa katkelma Kauppilan jutusta huhtikuulta 1967. Artikkelin oli

⁴¹³ Suomi 1996, 49.

⁴¹⁴ Valkonen 1998, 46.

⁴¹⁵ Valkonen 1998, 45 - 46.

⁴¹⁶

Risto Hyvärisen muistio 28.6.1968. Neuvostoliiton suurlähetystön huomautus US:n kirjoittelusta. Ryhmä 12, osasto L. Asia: Venäjä/12L:51.UMA.

⁴¹⁷ Poukan haastattelu 26.10.2000.

julkaistu Krasnaja Zvezdassa ja sen oli allekirjoittanut nimimerkki Juri Komissarov eli tuleva Suomen suurlähettiläs Juri Derjabin.

"Mutta olisi virhe luulla, ettei Suomessa ole nykyisen ulkopoliittisen linjan avoimia ja peitetyjä vastustajia. Viime aikoina ne ovat selvästi aktivisoituneet. Kokoomus-puolueen toimihenkilöt käyttävät eduskunnan puhujalavaakin tehdäkseen vihamielisiä hyökkäyksiä maan rauhantahtoista ulkopoliittista linjaa vastaan, jota Suomen kansan enemmistö tukee."⁴¹⁸

Toisen takuubarman Suomi-jutun aiheen Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja löysi pari viikkoa ennen lokakuun vallankumouksen juhlintaa. Silloin nimittäin NKP:n johdolla oli tapana julkaista perinteiset tervehdyksensä. Kauppila uutisoi vuoden 1966 tervehdyksen seuraavasti:

"Suomen erityisasemaa korostetaan jälleen ja sille osoitetaan aivan erityinen tervehdys, 53. tervehdys nimittäin kuuluu: Lämmin tervehdys Suomen kansalle. Lujittukoot ja kehittykööt hyvät ystävälliset naapurisuhteet Suomen ja Neuvostoliiton kansojen välillä."⁴¹⁹

Suomen ja Neuvostoliiton historiantutkijat pitivät ensimmäisen yhteisen seminaarinsa Helsingissä 1966 ja vuorovaikutus oli muutenkin vilkasta.⁴²⁰

Neuvostoliiton uudeksi suomalaiseksi ongelmavyyhdiksi tuli 1960-luvulla SKP:n sisäiset riidat ja puolueen kahtiajakautuminen. SKP:n 14 edustajakokouksessa tammi-helmikuussa 1966 vanha johto syrjäytettiin ja puolueen kärkeen valittiin uudet nimet. Aarne Saarisesta tuli uusi puheenjohtaja.⁴²¹ Leppäsen väitöskirjatutkimuksen (1999) mukaan hajaannus oli alkanut jo lokakuussa 1964, Hruštšovin syrjäyttämisen jälkimainingeissa.⁴²² Kahtiajaon varmisti Tšekkoslovakian miehitys elokuussa 1968.⁴²³ SKP:n sisäiset kiistat nousivat neuvostolehdistä esille vasta joulukuussa 1968. Kremlin päälehti Pravda kertoi puolueen riitaisuuksista julkaisemalla laajan selostuksen puolueen pääsihteerin Ville Pessin kirjoituksesta, joka oli alunperin ilmestynyt Kansan Uutisissa. Kaurinkoski tulkitsi uutista seuraavaan tapaan lehtensä etusivulla:

"Pessin artikkelin perinpohjainen referointi Pravdan arvovaltaisilla palstoilla antaa aiheita olettaa, että Moskova näin haluaa osoittaa tukevansa puolueen pääsihteerin kirjoituksessa omaksumaa linjaa, jonka mukaan puolueen on taisteltava sekä "oikeisto- että vasemmisto-opportunisteja" vastaan ja samoin sekä

⁴¹⁸ KU 7.4.1967, es *Suomen ja Nln yhteistyö ainutlaatuista maailmassa*. (4, y).

⁴¹⁹ KU 20.10.1966, 4 *Yleisen tilanteen kärkevyys heijastuu NKP:n vallankumouspäivän tervehdyksissä*. (2, a).

⁴²⁰

420 KU 17.10.1966, es *Historiallista yhteistoimintaa, Suomen ja NL:n tutkijain kesken*. (Ei kirjeenvaihtajan juttu, ei tarkempaa lähdemainintaa).

⁴²¹ Suomi 1994, 336 - 337; Salminen 1996, 100.

⁴²²

422 Leppänen 1999, 22 - 23. Leppäsen mukaan SKP:n vanha johto hyväksyi nöyränä H:n erottamisen, mutta skp-läinen toimitsija-, toimittaja- ja kenttäväki sitä vastoin pani kamppoihin. Vanhaa johtoa kritisoivien skp-läisten tuotumusta lisäsi puolueen samaan aikaan kärsimä kunnallisvaalitappio.

⁴²³

423 Suomi 1996, 117. Käytännössä SKP jakaantui virallisesti kahtia kuitenkin vasta vuoden 1970 helmikuun ylimääräisessä edustajakokouksessa, jossa hyväksyttiin ns. osapuolisopimus. Sen mukaan SKP:n eri osapuolet jakoivat muun muassa johtoa ja toimitsijapaikat sekä raha-avustukset vakioidun voimasuhteen mukaisesti. (Leppänen 1999, 23.)

'revisionismia' että 'dogmatismia' vastaan. Pravdan selostuksen mukaan revisionistiset tendenssit kuitenkin ovat tällä hetkellä puolueen pääasiallinen vaara'.⁴²⁴

SKP:n sisäisiin erimielisyyksiin liittyi myös SKP:n pääsihteerin Ville Pessin ja NKP:n keskuskomitean kansainvälisen osaston Vladimir Fjodorovin halu saada Kauppila kirjoittamaan kirja neuvostoyhteiskunnasta. Kauppila kuitenkin kieltäytyi.⁴²⁵

Kauppila on itse kirjoittanut, että "Kansan Uutisten ja henkilökohtaisesti minun noina vuosina Neuvostoliitosta antama kuva on yksipuolinen ja kaunisteltu. Tähän vaikutti suuressa määrin sellainen - milteipä vakaumus - että maan sosialistinen järjestelmä kulkee voimakkaasti eteenpäin eikä paluuta stalinistisiin menettelytapoihin ole". Kauppila kertoi myös, että tästä huolimatta myös neuvostoyhteiskunnan epäkohdista kirjoitettiin.⁴²⁶ Tämä tutkimus vahvistaa Kauppilan väitteen.

Ympäristöongelma-, onnettomuus- ja rikosuutinen

Kauppilalta julkaistiin huhtikuussa 1967 yksi ensimmäisistä Neuvostoliiton ympäristöongelmia käsittelevistä uutisista. Siinä oli kyse eroosiosta ja uuden metsän istuttamisesta Länsi-Siperiassa. Jutun sävy oli varsin kriittinen.

"Erikaisen tärkeä tämän työn aloittaminen on Kazakstanissa ja Länsi-Siperiassa, jossa sadot ovat juuri eroosion vuoksi erittäin epävarmoja. 20 vuotta sitten tehtiin myös suunnitelmia eräitten laajojen metsävyöhykkeiden istuttamisesta. Silloin luoduilla suojavyöhykkeillä on ollut huomattava merkitys eräillä alueilla, mutta toisilla alueilla ne ovat epäonnistuneet. Suojavyöhykkeiden rakentaminen tapahtui silloin käsityöläismäisesti ja monilla alueilla taimet kuolivat."⁴²⁷

Avaruusrintamalla alkoi Neuvostoliitossa olla hiljaista. Yhdysvallat ennätti lähettää astronauttinsa ensimmäisenä kuuhun. Kauppila kertoo moskovaalaisten pinnanalaisesta kritiikistä seuraavaan tapaan:

"Tavallisten kansalaisten keskuudessa kuullee kuitenkin silloin tällöin sanottava: 'Olisi jo aika täydentää avaruuslentäjiemme joukkoa ja suorittaa uusi lento neuvostovallan juhluvoden kunniaksi. - - Vaikka merkkipäivän johdosta Neuvostoliiton lehdissä on julkaistu suuri määrä artikkeleja, niissä hyvin vähän mainitaan siitä, millä tavalla Neuvostoliitto aikoo konkreettisesti jatkaa avaruustutkimustaan.'⁴²⁸

⁴²⁴ US 23.12.1968, es *SKP:n sisäiset riidat myönnetään Moskovassa, Pravda selosti Pessin artikkelia.* (3, k).

⁴²⁵ Valkonen 1998, 44.

⁴²⁶

Kauppila 1997, 55. Salminen (1996, 102) kertoo, että Kansan Uutiset jätti julkaisematta tai kertoi vain vaatimattomasti Neuvostoliittoa koskevia Suomessa julkaistuja "hälyuutisia". Lehti laati myös niin sanotusti tilaustyönä kirjoituksia Neuvostoliiton kansainvälistäpoliittisista aloitteista ja Neuvostoliiton historian merkkipäivistä.

⁴²⁷ KU 3.4.1967, 6 *NL kokeilee uudelleen suojametsävyöhykkeitä.* (2, k).

⁴²⁸ KU 12.4.1967, 12 *Avaruuden ja Gagarinin lennon vuosipäivä NL:ssa.* (3, y).

Kuukautta myöhemmin STT:n Moskovan-kirjeenvaihtajan tekemässä jutussa kerrotaan miehitetyn Sojuz-aluksen tuhoutumisesta.⁴²⁹

Lentokoneen "ryöstöyrityksestä" ja kaapparin saamasta kuolemantuomiosta Kauppila kertoi helmikuussa 1965. Harvinaisessa lyhyessä yhden palstan rikosuutisessa ei ollut yhtään lähdemainintaa ja paikanmäärityskin on epämääräinen. Tässä juttu kokonaisuudessaan:

"Kishineissä juuri päättyneessä oikeusjutussa on lentokoneen ryöstämiseen ja murhiin syyllistynyt henkilö tuomittu kuolemaan ampumalla. Viime vuoden syyskuussa N.N.Gudumak-niminen henkilö yhdessä toverinsa kanssa hyökkäsi AN-2 lentokoneen henkilökunnan kimppuun aikoen ryöstää koneen. Kuolettavasti haavoittuneen lentäjän onnistui kuitenkin ohjata kone viinirypälepellolle ja pelastaa matkustajat. Pidätettäessä ryöstäjät ampuivat kaksi miliisiä ja Gudumakin rikostoveri G.M. Karadzi ampui itsensä."⁴³⁰

Kirjeenvaihtajuutensa ensimmäisenä vuonna Kauppila teki jutun liikenneonnettomuuksien määrästä Neuvostoliitossa.

"Moskovan kokoisessa kaupungissa luonnollisesti liikenneonnettomuuksien osuus onnettomuustilastoissa on huomattava. Ensiapuuseman johtajat kuitenkin kumoavat ennakkokuvitelman, että niiden osuus ensiapuautojen kuljetuksissa jatkuvasti kasvaisi. - Liikenneonnettomuuksien osuus on huomattavasti supistunut, ensiapuuseman johtajat selittävät. Kymmenisen vuotta sitten liikenteen uhrien kuljetukset tekivät 40 prosenttia sairaskuljetuksista. Nyt niiden osuus on vain 28 prosenttia. Sen sijaan sydänsairauskohtaukset ovat huomattavasti lisääntyneet."⁴³¹

Samassa jutussa Kauppila kertoi Moskovan ensiapuusemista, mutta jälkeinpäin, haastattelussa hän muistelee, että niiden kurja tila paljastui hänelle vasta myöhemmin.

"Mulla oli sitten sellainen suomalainen tuttava, tyttö joka oli samaisella ensiapuusemalla töissä ja se kertoi niin kauheaa, hän oli lääkäriksi opiskeleva, töissä siellä, niin voi minkä todellisuuden hän minulle valisti, mutta tällöin minä olen uskonut ihan täysin tähän (näyttää lehtileikettä)."

Mutta myöhemmin sait tietää?

"Joo, sen aseman toiminta oli ihan. Ja sitten kun mä olin jo kotona, niin sieltä paljastettiin joku suuri skandaali. Se oli semmoinen keskusliikenneasema."

Vietnamin sota ja Kiina

"Noin kahdentuhannen hengen suuruinen mielenosoittajajoukko kantoi punaisia lippuja, Yhdysvaltain politiikkaa tuomitsevia iskulauseita ja mustepulloja, joita he heittivät suurlähetystörakennuksen seinään ja jotka jättivät siihen kymmeniä mustia, sinisiä ja vihreitä tahroja. - Runsaan puolen tunnin ajan saivat mielenosoittajat kirkkaassa pakkaspäivässä rauhan heitellä suurlähetystön ikkunoita rikki - viidettä kerrosta myöten miltei kaikki särkyivät - ja sitten vasta poliisi rupesi ajamaan opiskelijoita pois paikalta."⁴³²

429

KU 18.5.1967. *Tarkat tutkimukset Sojuz-aluksen tuhosta, NL:n avaruuslentojen aikataulu muuttuu.* (2, y). (STT:n Moskovan-kirjeenvaihtaja).

⁴³⁰ KU 14.2.1965. *Lentokoneen ryöstöyritys, Kuolemantuomio NL:ssa* (1, k).

431

KU 12.12.1964, *5 Myönteistä kehitystä liikenneonnettomuuksien määrässä NL:ssa, Moskovan tapaturmatilastoissa niiden osuus vähentynyt 10 vuodessa 40 prosentista 28:aan.* (3, y).

432

US 10.2.1965, *7 Kivet ja jääkimpaleet lensivät Moskovassa, Mielenosoitus USA:n lähetystön edessä.* (2, k). Jutun yhteydessä julkaistiin kaksi valokuvaa.

Vietnamin sota näkyi ja kuului myös Moskovassa. Ensimmäistä kertaa myös ulkomaiset kirjeenvaihtajat joutuivat fyysisen pahoinpitelyn kohteeksi, kuten Kaurinkosken juttu todistaa:

"Kivi- ja pullosateessa Yhdysvaltain suurlähetystön ulkopuolella loukkaantui kaksi kirjeenvaihtajaa Agence France Pressen Moskovan-toimiston johtaja Bernard Ollmen, jota iskettiin pullolla silmäkulmaan ja joka joutui vuoteenomaksi kutakuinkin ilman suurempaa vaaraa sekä amerikkalaisen Baltimore Sunin edustaja Adam Clymer, joka vahingoittui lievästi ja joka pidätettiin myöhemmin kahakassa poliisin kanssa. Vielä tiistai-iltana Clymer oli Moskovan poliisin hallussa."⁴³³

Tiedontulvasta ei voinut puhua, kun kahdeksan sosialistisen maan puolue- ja hallitusjohtajat vierailivat kriisikokouksessaan Moskovassa lokakuussa 1966. Kauppilan jutun otsikko on paljonpuhuva:

"Moskovassa käytiin poliittisia keskusteluja?" Kauppila toteaa, että:

"Täydellinen hiljaisuus ympäröi - -. Yhtään tiedonantoa heidän liikehinnästään tai keskusteluistaan ei annettu tänään kello 22:een mennessä julkisuuteen sen jälkeen kun he eilen saapuivat Moskovaan - - - . Tänä heidän kuitenkin tiedetään oleskelleen Moskovan lähistöllä."⁴³⁴

Kun virallista tietoa oli niukanlaisesti, joutuivat "Moskovan poliittiset tarkkailijat" eli Moskovan-kirjeenvaihtajat yhdessä rakentelemaan olettamuksia neuvottelujen aiheista.

"Erään olettamuksen mukaan he aloittivat tänä aamuna eräässä Moskovan lähistöllä sijaitsevassa huvilassa poliittiset keskustelut, joiden aiheena olisivat Yhdysvaltain hyökkäyssota, toimenpiteet Vietnamin avustamiseksi ja Kiinan johdon politiikka. Toisen olettamuksen mukaan puolue- ja hallitusjohtajat seurasivat neuvostoarmeijan joukko-osastojen harjoituksia Moskovan lähistöllä. Kaikki tarkkailijat pitävät kuitenkin uskottavana, että tämän viikon kuluessa käydään osanottajien kesken hyvin tärkeitä poliittisia keskusteluja."⁴³⁵

Kiina aiheutti edelleen päänvaivaa Neuvostoliiton poliittiselle johdolle. Aika ajoin kiinalaisten mielenosoitukset ylittivät Kansan Utisten uutiskynnyksen, esimerkiksi kun viitisenkymmentä kiinalaista opiskelijaa kävi laskemassa seppeleitä Leninille ja Stalinille Punaisella torilla. Juttu tosin oli piilotettu sivun alareunaan.

"Leninin mausoleumi ei ollut tänään avoinna yleisölle. 'Punaisten vartijain' käsivarsinauhoilla varustettu opiskelijaryhmä herätti jonkin verran huomiota vaatimalla itsepäisesti oikeutta saada laskea seppeleensä huolimatta siitä, että mausoleumi oli suljettu. Parin tunnin odotuksen jälkeen miliisit antoivat mahdollisuuden seppeleen laskuun."⁴³⁶

⁴³³ US 10.2.1965, 7 *Kivet ja jääkimpaleet lentelivät Moskovassa.* (2, k).

⁴³⁴ KU 19.10.1966.

⁴³⁵

KU 19.19.1966, 12 *Moskovassa käytiin poliittisia keskusteluja? Täysi virallinen hiljaisuus huippuvierailun suhteen.* (2, k).

⁴³⁶ KU 27.10.1966, 8 *Punaiset vartijat toivat seppeleen Leninille ja Stalinille.* (2, a).

US:n kirjeenvaihtajien kurinpalautus

Petäjaniemen arkistossa olevassa päiväämättömässä muistiossa käydään varsin yksityiskohtaisesti läpi lehden ulkomaanosaston toimintaa, etenkin ulkomaankirjeenvaihtajien työtä. Se on todennäköisesti laadittu jo 1960-luvun alussa. Kovimman arvosteluryöpyyn kohteeksi joutui lehden Pariisin-kirjeenvaihtaja Heikki Jalanti: "Kirjeenvaihtajan ote pahasti herpaantunut Algerian sodan päättymisen jälkeen - - mitkään ulkomaanosaston kehotukset eivät ole myöskään auttaneet, sillä kirjeenvaihtaja on tehnyt työtä tai ollut tekemättä täysin oman harkintansa mukaan." Jalanti irtisanoutui tehtävistään vuoden 1963 lopussa, ja hänen tilalleen ehdotettiin nimitettävän lehden Lontoon-kirjeenvaihtaja Lauri Karén.⁴³⁷ Karén siirtyi kuitenkin mieluummin Helsingin Sanomien Pariisin-kirjeenvaihtajaksi.⁴³⁸

Moskovan-kirjeenvaihtajaa moitittiin muun muassa hitaasta uutistahdistista ja annettiin neuvoja kirjeenvaihtajan työn tehostamiseksi.

"Kirjeenvaihtajalla on ainakin parin viime vuoden aikana ollut jotakin kerrottavaa yleensä vain parin kolmen päivän väliajoin. Vaikka paikalliset uutistenhankinta- ym. vaikeudet otettaisiinkin huomioon, tehokkaampi toiminta olisi tuskin ollut mahdotonta. Mm. Daily Telegraphin vajaa 4 vuotta sitten Moskovaan lähettämä kirjeenvaihtaja näytti saavan irti uutisia silloinkin, kun US jäi niitä vaille. Venäläisten jokapäiväinen elämä on sitä paitsi yhä niin tuntematonta länsimaalaisille, että sitä koskevat kuvaukset herättäisivät varmasti kiinnostusta lukijoissa. Kirjeenvaihtaja voisi sitä paitsi varmasti saada melkoisesti materiaalia jo yksin Moskovan lehdistä. Niitä ei paljoakaan lueta Suomessa, joten se ei haittaisi. Merkittämällä Pravdasta tai muusta lehdestä ottamansa uutisen alkuperän kirjeenvaihtaja välttäisi myös mahdolliset väärän kuvan antamista koskevat syytökset."⁴³⁹

Päiväämättömän muistion mukaan ulkomaanosaston olisi esimerkiksi "vältettävä turhaa sensaatiomaisuutta", "ulkomaanuutisten hankintaa olisi johdettava pitkäjännitteisimmin" ja "kirjeenvaihtajien työtä olisi ohjattava ja valvottava ja virheistä sekä laiminlyönneistä olisi huomautettava".⁴⁴⁰ Muistion mukaan kirjeenvaihtajien olisi myös tehostettava puhelimen käyttöä ja ryhdyttävä tekemään entistä lyhyempiä juttuja.

"Puhelut ovat hyvin usein turhan pitkiä kuulumisten kyselemisen ja sellaisten asioiden toimittamisen vuoksi, jotka voitaisiin hoitaa kirjeitse - - Kirjeenvaihtajien esitysten pituutta olisi myös rajoitettava. Kaikki uutiset voitaisiin rajoittaa esim. 2,5 liuskaan, sillä siinä kykenee kyllä tuomaan oleellisen esille. Pitemmistä nimittäin joudutaan monesti joka tapauksessa jättämään jotakin pois, samalla kun tällöin on tilaa harvemmille uutisille. Tällaisissa pitkissä kertomuksissa on usein myös aivan tarpeetonta löppöttelyä."

⁴³⁷ Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 10.10.1963. USA/KAN.

⁴³⁸ Karénin kirje Uuden Suomen johtokunnalle 10.5.1965. USA/KAN.

⁴³⁹

Muistio/Uuden Suomen ulkomaanosaston toiminnasta. Päiväämätön. EPA/KAN. Moite ajoittuu koskemaan joko Tannisen loppukautta tai Kaurinkosken alkuvaiheita, koska Algerian sota päättyi vuonna 1962. Omassa määrällisessä tarkastelussani sekä Tanninen (4) että Kaurinkoski (7) sijoittuivat molemmat selvästi kymmenen tuotteliaimman Moskovan-kirjeenvaihtajan joukkoon, kun laskuissa olivat mukana kaikki Kansan Uutisten ja Uuden Suomen yhteensä 19 Moskovan-kirjeenvaihtajaa.

⁴⁴⁰

Esimerkiksi 21.3.1961 Petäjaniemi pyysi Lontoon-kirjeenvaihtajalta Tauno Kuosalta kahdeksan juttua Englannin taloudesta. Tilaus liittyi kesäkuun alussa 1961 julkaistun Efta-erikoisnumeroon. Kansio 22. USA/KAN.

Uuden Suomen talousongelmat loivat säännöllisin väliajoin paineita lehden ulkomaanosaston toimintaan.⁴⁴¹ Siltä vaadittiin vähän väliä perusteluja etenkin kalliin ulkomaankirjeenvaihtajaverkon tarpeellisuudesta. Muun muassa lehden asiamieskunta, jonka tehtävänä oli hankkia lehdelle tilaajia, oli alkanut valitella kotimaan uutisten vähäisyyttä lehdessä. Seuraavat sitaatit ovat peräisin lehden sisäisestä muistiosta toukokuulta 1966. Vaikka muistion laatijasta ei ole tietoa, sen sävy vaikuttaa talousjohdon aikaansaannokselta.⁴⁴²

"Äskettäin toimitetussa kyselyssä, joka käsitti noin viidenneksen asiamieskunnasta, joka edusti noin neljänestä sitä kautta tulleista tilauksista - - , ilmeni enemmistön taholta selvästi toivomus juuri kotimaan uutisten lisäämisestä. On kuitenkin olemassa kaksi maata, joiden kotimaan uutisilla ilmeisesti on suuri lukuarvo myös Suomessa, nim. Neuvostoliitto ja Ruotsi."

"Ulkomaankirjeenvaihtajat ovat erittäin kallista ylellisyyttä, jota olisi kustannettava vain siinä määrin kuin näistä on todellista suurta hyötyä. Esim. Hufvudstadsbladetilla ei ole ulkomaankirjeenvaihtajia."

Muistiossa ehdotetaankin, että Moskovan lisäksi olisi syytä perustaa Tukholman-kirjeenvaihtajapiste.

Petäjaniemi perusteli omassa "vastauspaperissaan" ulkomaankirjeenvaihtajia perinteiseen tapansa:

"Painavimpana syynä pysyvien kirjeenvaihtajien lähettämiseen ulkomaille on havainto, että kotimainen mies tai nainen osaa tarkkailla maanmiehiään enimmänsä kiinnostavia tapahtumia ja ennen kaikkea osaa kirjoittaa niistä tutunomaisemmalla ja lukijoitaan kiinnostavammalla tavalla kuin vieras. Tämä näkökohta on ollut ratkaiseva sanomalehtien alistuessa kantamaan sen huomattavan taloudellisen rasituksen, jota omien kirjeenvaihtajien lähettäminen ulkomaille tietää. - - Omat kirjeenvaihtajat ulkomailta ovat myös arvovalta- ja kilpailukysymys, jota kansallinen sanomalehti tuskin voi vahingoitta ignoroida."

Kun talousjohto oli käyttänyt vertailukohtana Hufvudstadsbladetia, niin Petäjaniemi halusi mieluummin tarkastella Helsingin Sanomia.

"Ainoa sanomalehti, joka tulee vertailukohteena kysymykseen on kaiketikin Helsingin Sanomat. Se käyttää poikkeuksellisen paljon ulkomaanaineistoa, verrattomasti enemmän kuin mikään muu pohjoismainen lehti. Ulkomailta työskentelevien ja lukuisampien lähetettyjen kirjeenvaihtajien uutisten ja katsausten ohella se saa UPI:n, Lontoon Timesin ja New York Timesin materiaalin sekä käyttää päivittäin ulkomaalaisten kommentaattorien artikkeleita. Voidaan ehkä väittää, että Helsingin Sanomat on jo mennyt liiallisuuksiin. - - Siitä huolimatta sen sanotaan aikovan vielä laajentaa ulkomaanosastoaan."⁴⁴³

Petäjaniemen mielestä Uuden Suomen olisi pyrittävä käsittelemään ulkomaanaineistoaan kilpailijaansa huolellisemmin ja lisättävä kolumneja ulkomaanosaston palstoille. Petäjaniemi joutui väistymään päätoimittajan tehtävistä huhtikuusta 1967 lukien.⁴⁴⁴

441

Uuden Suomen heikko talouskehitys oli esillä monissa johtokunnan kokouksissa. Esimerkiksi 2.9.1964: Kustannukset eivät ole vähentyneet toivotulla tavalla ja lehden laatu on jäänyt monin tavoin huolestuttavan heikoksi." USA/KAN.

⁴⁴² Muistio/Uuden Suomen ulkomaankirjeenvaihtajajärjestelmä 15.5.1966. EPA/KAN.

⁴⁴³ Petäjaniemi. Uuden Suomen ulkomaankirjeenvaihtajakysymys. Päiväämätön. EPA/KAN.

444

Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirja 14.3.1967. Lähtö lehtityöstä oli Petäjaniemelle kova paikka. Hän kirjoittaa syyskuussa 1967: "Elän aikaa, jossa ei mitään todellisuuspohjaa. Herään aamulla, ei minne mennä paitsi kävelyille, torille, Kaivariin. Olen kuin myyrien syömä puu. Puu pysyy pystyssä, mutta juuret on syöty. En tiedä mitä tehdä." EPA/KAN.

Ulkomaankirjeenvaihtajat siirtyivät Poukan vastuulle. Haastattelussa Poukka sanoi, että myös hän piti lehden ulkomaankirjeenvaihtajaverkosta erittäin tärkeänä.

"Mä sanoisin, että se oli kruunun jalokivi ihan ilman muuta. Se oli tuota ja jos näin jälkeen päin katsellaan, vaikkapa vain niitä ihmisiä, joita siellä on ollut mukana ja ulkomaanosaston toimintaan, kyllä se on ollut ja minä pidin alusta lähtien myöskin sitä siis kovin tärkeänä ja sanoisin, että se oli siihen aikaan vielä tärkeämpää kuin nykyisin, koska ulkomailla kontaktit oli sittenkin paljon pienemmät kuin nykyään eikä ollut tämmöisiä, nyt on television kirjeenvaihtajat ja muut, jotka vaikuttaa. Silloin oltiin ihan näitten varassa voi sanoa, hyvin suuressa määrin. Sanoisin, ettei ole sellaisia superlatiiveja joita en olisi valmis käyttämään tässä yhteydessä."⁴⁴⁵

Poukka arvioi haastattelussa lehtensä ulkomaankirjeenvaihtajia myös seuraavaan tapaan:

"Nämä oli aikamoisia herroja nämä kirjeenvaihtajat, ja ne oli semmoisia toimituksen todellisia etäispäätteitä, jotka se onkin muuten yksi näkökohta, joka on erittäin tärkeä noissa ulkomaankirjeenvaihtajissa, että ne on ihan niin kuin rintamalla, asemasodassa eteen työnnetty vartiopaikka, siellä yksi mies joutuu tekemään, tarkkailemaan, tekemään ratkaisuja itsenäisesti valppaana koko ajan siellä jossakin ja siellä Moskovassa justiin."

Varapäätoimittaja Jyrki Haikonen kirjoitti samaan tapaan 1972 Uuden Suomen 125-vuotisjuhlanumerossa ulkomaankirjeenvaihtajien merkityksestä:

"Voi jopa väittää, että lehden itsensä lähettämien ulkomaankirjeenvaihtajien olemassaolo merkitsee sanomalehden statukselle suurin piirtein samaa kuin mitä Englannin imperiumille aikoinaan merkitsi sotilastukikohtien olemassaolo Suezin itäpuolella. Ulkomaankirjeenvaihtajat ovat 'sanomalehti-imperiumin' ulostyönnetty tukikohdat, ja lehden lukijakunnalle ikkuna maailmaan."⁴⁴⁶

Monet Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajat kertoivat, että yhtenä Moskovaan valinnan epävirallisena periaatteena oli "pikkuisen liian vasemmalla olo". Haastattelussa Poukka sanoi naurahtaen, että selitys on "liian rennosti ja lennokkaasti tehty". Vuodesta 1960 Uudessa Suomessa työskennellyt ja 1973 lähtien ulkomaanosaston päällikkönä toiminut Heikki Liljeström kertoi puhelinhaastattelussa, että "nääh kaikki kaverit tuli jonkin verran oikeistolaisempina takaisin".⁴⁴⁷ Myös Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtaja Pentti Sadeniemi (vuosina 1973-1977) kertoi haastattelussa, että:

"Lehden puolelta ainoa syy minkä minä kuulin oli tuota Pentti Poukan irvailu, että kun mä olin Uuden Suomen toimittajaksi hänen mielestään aika vasemmistolainen, vaikka en mä koskaan varsinainen vasemmistolainen ollut, niin mulle tekee hyvää mennä sinne ja saada rokotus, ja jos sillä tarkoitetaan reaaliosialismiin suhtautumista, niin kyllä mä sen rokotuksen sain".⁴⁴⁸

Uusi Suomi hankki vuonna 1973 yhdysvaltalaisen päivälehdin Christian Science Monitorin uutis- ja artikkeliaineiston käyttöönsä. Ensimmäiset Monitorin jutut julkaistiin Uudessa Suomessa syyskuussa 1973.

⁴⁴⁵ Poukan haastattelu 26.10.2000.

⁴⁴⁶ US 12.1.1972, 63 *Valtakunnallisen sanomalehden tehtävä*.

⁴⁴⁷ Heikki Liljeströmin puhelinhaastattelu 9.3.2001.

⁴⁴⁸ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000.

Monitorin palveluksessa oli tuolloin yli 60 ulkomaan kirjeenvaihtajaa. US:n käytössä oli 1970-luvun alkupuolella yhä myös brittiläisten Observerin ja Daily Telegraphin artikkelipalvelut.⁴⁴⁹

Uusi Suomi, kokoomus ja Kekkonen

Juhani Suomen tulkinnan mukaan Uusi Suomi tuntui olevan "jatkuvalle sotajalalla presidenttiä vastaan".⁴⁵⁰ Kekkonen ei ollut tyytyväinen Uuden Suomen kirjoitteluun. Etenkin Pentti Poukan nimittäminen Uuden Suomen päätoimittajaksi Kauppalehden päätoimittajan paikalta 1964 oli valtionpäämiehelle kova pala purtavaksi. Kun Kekkonen ärhentelyllä ei käytännössä näyttänyt olevaan mitään vaikutusta Poukkaan ja Uuden Suomen "Kekkos-kriittiseen" kirjoitteluun, Kekkonen purki turhautuneisuuttaan Uuden Suomen talousjohtoon.⁴⁵¹

Seuraava sitaatti on Juhani Suomen kirjasta. Siinä Kekkonen purkaa sydäntään Uuden Suomen hallintoneuvoston jäsenelle, toimitusjohtaja Lauri Kirveelle:

"Luuletteko te talousmiehet, jumalauta, että rakas 'Uusi Suome' saa mellastella miten se haluaa tuottamatta vahinkoa maan politiikalle ja talouselämälle. Luuletteko te, että vientimme tulevaisuus on niin varma ja ruusuinen, että ei tarvitsisi turvautua kaikkiin niihin keinoihin, joilla sitä voidaan vahvistaa. Ja luuletteko, että minä tunnen suurtakaan intomieltä juosta asioillanne, kun näen kerran toisensa jälkeen, että julkiset haukkumiset ovat ainoa palkka, jonka teollisuuden taholta saan osakseni."⁴⁵²

Samaa menetelmää Kekkonen oli käyttänyt ilmeisesti paremmalla menestyksellä Petäjäniemeä edeltäneen päätoimittajan Lauri Ahon aikana.⁴⁵³

Vuoden 1968 vaalien jälkeenkin Kekkonen suhteet kokoomukseen, mutta etenkin Uuteen Suomeen pysyivät etäisinä. Kekkonen piti kuitenkin koko ajan yhteyttä muutamiin puolueen keskeisimpiin taustavaikuttajiin sekä talouselämän johtajiin. Läheisimmät suhteet Kekkosella oli STK:n toimitusjohtajaan Päiviö Hetemäkeen sekä vuorineuvos Lauri Kivekkäeseen.⁴⁵⁴ Hetemäki kuului Uuden Suomen johtokuntaan.

Kokoomuksen johto arvosteli usein Uuden Suomen päätoimittajaa Pentti Poukkaa. Poukka korosti, että lehden oli oltava erilaisten kansalaismielipiteiden vapaa foorumi.⁴⁵⁵ Kekkonen oli puolestaan antanut palautetta kokoomuksen eduskuntaryhmän edustajille ja pyytänyt kiinnittämään huomiota etenkin Uuden

⁴⁴⁹ US 6.9.1973. *Uutta Uudessa Suomessa*.

⁴⁵⁰ Suomi 1998, 689.

⁴⁵¹ Suomi 1994, 247 - 248, 252, 261, 291.

⁴⁵² Suomi 1994, 262.

⁴⁵³ Rautkallio 1992, 61.

⁴⁵⁴ Suomi 1996, 49.

⁴⁵⁵ Suomi 1998, 372.

Suomen pääkirjoitusten ja yleisönosastokirjoitusten pisteliäisiin kannanottoihin. Kekkosta oli erityisesti ärsyttänyt se, että "edesvastuuttomalla kirjoittelulla tarjottiin Neuvostoliitolle tarpeettomasti tilaisuuksia painostaa Suomen poliittista johtoa sekä hyödyntää kannanottoja omien tarkoitusperiensä ajamiseen".⁴⁵⁶

Kokoomuksen puheenjohtaja Harri Holkeri ilmaisi keväällä 1974 julkisesti tyytymättömyytensä Uuden Suomen linjaan.⁴⁵⁷ Toisaalta Kekkonen antoi myös Uudelle Suomelle haastatteluja⁴⁵⁸ ja esimerkiksi lehden 125-vuotisjuhlapäivänä lehdessä julkaistiin Kekkonen onnittelutervehdys. Lyhyessä tervehdyksessä Kekkonen toteaa, että

"Kun me tänään haluamme kunnioittaa niiden työtä, jotka loivat perustaa suomenkieliselle lehdistölle, teemme sen parhaiten toimimalla siihen suuntaan, että lehdistön yhteiskunnallinen vapaus jatkuvasti kasvaa, toisin sanoen, että lehdistö yhä monipuolisemmin saadaan esittämään kansalaisten keskuudessa vallitsevia erilaisia mielipiteitä ja jakamaan sellaista tietoa, jota kansalaiset voivat käyttää katsomuksensa rakennusosiksi."⁴⁵⁹

Käytännössä Kekkonen turvautui toistuvasti henkilökohtaiseen polemiikkiin ja vaiensi arvostelijoitaan monilla ilkeillä vertauksilla, kuten "virvatulet", "loiskiehunta" ja "tunnelimiehet".⁴⁶⁰

Kauppila palasi SKP:n ytimeen

Erkki Kauppila pääsi kotiin palattuaan lähelle vallan ydintä. Hänestä tuli SKP:n pääsihteerin Ville Pessin sihteeri. Kauppilan valinta Pessin sihteeriksi ei ollut yksimielinen SKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan kokouksessa 16.8.1967. SKP:n tulevan vähemmistön kantavat voimat Markus Kainulainen ja Taisto Sinisalo jättivät eriyvän mielipiteen asiasta, joka kuului seuraavasti:

"Kauppila lehtimiesominaisuksiensa vuoksi olisi sijoitettava alalle, joka vastaisi nimenomaan hänen taitojaan. Pessin sihteerin tulisi olla melko hyvin perehtynyt myös sisäpolitiikkaan, jota Kauppila ei voi olla, koska on ollut monet vuodet maasta pois."⁴⁶¹

⁴⁵⁶ Suomi 1998, 373.

⁴⁵⁷ Suomi 1998, 375.

⁴⁵⁸

Uuden Suomen haastattelussa Kekkonen muun muassa kertoi näkemyksiään äärioikeistolaisista. Hänen mielestään näillä ryhmittymillä ei sellaisenaan ollut mitään vakavampaa merkitystä ulkopoliitiikan hoidolle, mutta varoitti, että ne saattavat johtaa muiden (lue Neuvostoliiton, T.U.) epäluottamukseen. (Suomi 1998, 472.)

⁴⁵⁹ US 12.1.1972, es *Presidentin tervehdys*.

⁴⁶⁰ Nevakivi 2000, 271.

⁴⁶¹ 16.8.1967 SKP:n kk. ptk. KA.

Kauppilalla olisi ollut muitakin mahdollisuuksia. Hänelle oli tarjottu esimerkiksi erikoiskirjeenvaihtajan paikkaa Kairossa, mutta hän oli kieltäytynyt kunniasta.⁴⁶² Kauppilasta tuli myöhemmin Kansan Uutisten pitkäaikainen vastaava päätoimittaja (1974-1988). Hän joutui ottamaan vastaan palautetta lehden sisällöstä.

Kun olit puolueen keskuselimiä lähellä, sen ydintä ja sen jälkeen päätoimittaja lehdessä. Tuliko esimerkiksi Kekkoselta mitään palautetta tai ministeriötasolta?

"Ulkoministeriltä jatkuvasti ja erittäin ystävällisessä sävyssä ja joskus kriittisiäkin huomautuksia. Mutta suhteet olivat mitä miellyttävimmät. Useampi päätoimittaja oli helsinkiläisiä. Mutta tuota Kekkonenkin kanssa minä olin aika paljon tekemisissä - - olin minä näissä lastenkutsuissa. - - Mutta ne eivät koskaan liittyneet journalismiin. Mutta sen sijaan ulkoministeriin, mitä erilaisten ulkoministerien yhteys liittyi siihen, että he halusivat kertoa tapahtumista, ja kyllä minä nyt huomaan, että kyllä ne niin perkeleen paljon jättivät kertomattakin."

Mites tuota kun KU:n omistajatahot ovat poliittisia puolueita ja järjestöjä, miten tiivis vuorovaikutus tämän poliittisen johdon - -, miten suora yhteys päätoimittajan ja poliittisen johdon välillä meni. Miten suuri lehden liikkumavara oli?

"(Huokaus) Lehden liikkumavara oli minun mielestäni hämmästyttävän suuri, mutta todellakin siinä oli vaihteluita ja jos henkilöistä voi mainita niin, tällainen kuin Aarne Saarinen, joka oli kyllä sympaattinen, mutta hän ei osannut nähdä journalistista työtä, että hän olisi varotellut tai kehunut tai kehotellut etukäteen jotakin asiaa, mutta mulla oli jokapäiväinen kanssakäyminen esimerkiksi Arvo Aallon, Jorma Hentilän ja aika tiivis myös Ele Aleniuksen kanssa. Nämä tuota olivat tietenkin suurenmoisia ja kun tulin tuon Ville Pessin kanssa toimeen kohtalaisen hyvin."

Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtaja (vuosina 1974-1979) ja sen jälkeen SKP:n tiedotusosastollakin työskennellyt Uolevi Mattila on Kauppilan kanssa eri mieltä. Mattilan mukaan Kauppila kysyi usein neuvoja SKP:n johdolta Kulttuuritalolta.

"Nää hommat ei ollut yksistään Kauppilan varassa, vaan Kulttuuritalo nää päätti. Kauppilahan ei julkaissut edes yleisönosastokirjoituksia varmistamatta, ettei kulttuuritalo..."

Sihteeristö vai poliittinen toimikunta?

No joo sihteeristö tai siis sanotaan siis Arvo Aalto ja Saarinen oli ne jotka - - nää ihmiset oli joiden kanssa neuvoteltiin, saattoi joskus siihen aikaan soittaa Kivimäellekin. Se halusi kuitenkin aina selkänöjan itselleen. - - Kauppilahan oli helvetin varovainen."⁴⁶³

Kauppilan varovaisuus oli ymmärrettävää. Hänen edeltäjänsä Kansan Uutisten päätoimittajana, Jorma Simpura, oli joutunut ottamaan vastaa koko ajan kovenevaa neuvostokritiikkiä. Kun Kauppila vuoden 1974 alussa valittiin sairastuneen Simpuran tilalle korostettiin muun muassa Kauppilan Moskovan-kirjeenvaihtajuutta. Esimerkiksi Simpura kannatti Kauppilan valitsemista, koska "Kauppilaan ei kohdistettu arvostelua silloin kun hän toimi kirjeenvaihtajana Moskovassa".⁴⁶⁴ Päätoimittajan valinta ei ollut yksimielinen. Viisi vähemmistön edustajaa jätti päätöksestä eriävän mielipiteensä.

"Yhä selkeämmäksi on käynyt, että ns. kansandemokraattinen lehdistö ja erikoisesti Kansan Uutiset ei työskentele puolueen ohjauksessa eikä valvonnassa. Lehdistön sisältöä ei ole käsitelty vuosimääriin puolue-elimissä. - - Erikoisesti olemme pitäneet välttämättömänä, että KU:n toimituksessa olisi saatava kunniaan proletaarisen internationalismin periaatteet ja NKP:n sekä sen päälehden Pravdan kanssa

⁴⁶²

27.6.1967 SKP:n kk:n sk. KA. Kokouksessa päätettiin, että Kauppilasta tulisi Pessin sihteeri. SKP:n käytännön mukaan kaikki tärkeimmät päätökset tehtiin SKP:n sihteeristössä ja poliittisen toimikunnan rooli oli vähäisempi. Poliittisen toimikunnan tehtäviin kuitenkin kuului esimerkiksi käsitellä Kansan Uutisten ja piirilehtien sisältöä ja ohjata muutenkin lehtiä. (25.1.1967 SKP:n kk:n ptk, liite *Poliittisen toimikunnan asema ja tehtävät.*)

⁴⁶³ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

⁴⁶⁴ 11.1.1974 SKP:n kk:n ptk. KA.

luottamuksellinen yhteistyö, joka on vakavasti rikkoutunut kuten ilmenee siitä, että KU ei julkaise edes tällaisia porvarilehtiä vastaavassa määrin Pravdan uutisia."⁴⁶⁵

Salmisen mukaan vasta vuonna 1966 Kansan Uutisissa tarjottiin lukijoille ensi kertaa Neuvostoliitosta kuvaa, joka ei enää täysin vastannut Neuvostoliiton maailmalle suuntaamaa propagandistista kuvaa itsestään. Taustalla oli Salmisen mielestä Arne Saarisen nousu puolueen uudeksi puheenjohtajaksi.⁴⁶⁶ Tämän tutkimuksen valossa Kansan Uutisissa oli julkaistu jo aiemmin muunkinlaista aineistoa. Salminenkin toteaa, että ensimmäinen vakavampi yhteenotto Kansan Uutisten ja NKP:n kanssa tapahtui jo 1964 Hruštšovin syrjäytyksen yhteydessä.⁴⁶⁷ Toisaalta Kauppilan päätoimittajakaudella Kansan Uutiset varoi ärsyttämästä Neuvostoliittoa. Tästä esimerkkinä on, miten Mattilan kirjeenvaihtajakaudella Moskovan-jutut eivät enää päätyneet entiseen tapaan etusivulle ja Moskovan-kirjeenvaihtajan juttujen sisältöjä myös "pehmennettiin" tiettävästi ensimmäistä kertaa kotitoimituksessa. Mitäänsanomattomien otsikkojen avulla Neuvostoliitto-aiheisia juttuja oli pehmennetty Kansan Uutisissa jo Kantolan ajoista lähtien.

Kauppila toimi myös Suomi-Neuvostoliitto-Seuran tiedotusjaoston puheenjohtajana, mutta ei koskaan edennyt seuran puheenjohtajaksi asti.

Vladimir Fjodorov

NKP:n keskuskomitean Suomen osaston palautteen antajat eivät jättäneet Kauppilaa rauhaan Suomessakaan, pikemmin päinvastoin. Vladimir Fjodorov⁴⁶⁸ siirtyi vuonna 1967 Moskovasta Suomen

⁴⁶⁵

11.1.1974 SKP:n kk:n ptk. KA. Liite 1. *Eriävä mielipide SKP:n poliittisen toimikunnan päätökseen 11.1.1974 KU:n päätoimittajavaihdoksesta.*

⁴⁶⁶ Salminen 1996, 100.

⁴⁶⁷ Salminen 1996, 100.

⁴⁶⁸

Leppäsen (1999, 129) mukaan Vladimir Fjodorovilla oli oletettavasti osuutensa SKP:n opposition aktivoitumisessa 1960-luvulla. Leppäsen mukaan "hän tuli tutuksi pikkutarkkana huomauttelijana ja opposition peittelemättömänä suosijana". Fjodorov oli suomentaitoinen ja vuodesta 1956 lähtien vieraillut usein Suomessa. Tammikuussa 1967 hän siirtyi Moskovasta Suomen suurlähetystöön lähetystöneuvokseksi. Hänen tehtävänään Suomessa oli kontrolloida ja ohjata SKP:a. Myös monet muut ovat kertoneet saman asian. Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajan (1974 - 1979) Uolevi Mattilan mielestä Fjodorov oli "SKP:n vähemmistön taistolaisuuden luoja ja johtaja". (Mattilan haastattelu 19.9.2000). Ele Alenius (1995, 252) kertoo kirjassaan, että "Vladimir Fjodorov oli Suomessa NKP:n lähettämä keskeinen SKP:n vähemmistön ja taistolaisuuden toimintaa ohjaava henkilö". Rautkallion (1993, 248, 254) mukaan sekä Fjodorov että suurlähteiläs Aleksei Beljakov olivat tehneet parhaansa tukeakseen taistolaisia SKP:n enemmistön kustannuksella. Kauppila kertoi saman asian haastattelussa seuraavasti: "Hän on niin keskeinen ihminen - - näissä puoluesuhteissa siis kaikkien puolueiden käytännössä, niin osasi kaikkeen työntä. Hän oli varmasti etukäteen antanut suostumuksensa kaikille mahdollisille asioille joita Suomen valtiollisissa suhteissa oli. (Kauppilan haastattelu 2.12.1999.) Mattila puolestaan kertoi haastattelussa, että " tää herra Fjodorov , hänhän oli semmoinen, mä sain sitten tietää paikalliselta lähteeltä, että aina kun Suomeen lähti joku valtuuskunta niin Fjodorov kumppaneineen piti evästystilaisuuden, jossa kerrottiin, että kenen kanssa saa kaveerata ja kenen kanssa ei saa kaveerata, keneltä täytyy urkkia tietoja ja niin edelleen ja kaikkihan aina joutui tekemään raportin sitten matkan jälkeen. (Naurahdus). Sama juttu oli muihin maihin matkustaville, mutta meillä se oli aika spesiaalia tän puoluehajaannuksen takia."

suurlähetystöön. Kauppila koki Fjodorovin sekä jo kirjeenvaihtajakautenaan, mutta ennen muuta päätoimittaja-aikoinaan hankalaksi päällepäsmäriksi. Seuraava sitaatti on Kauppilan haastattelusta ja siinä keskitytään hänen päätoimittajakauteensa.

"Hän (Fjodorov) oli niin jäykkä ja niin suunnaton hänen muistinsa ja niin työteliäs. Hän pani kaikki. Kaikki mitä Suomen politiikassa tapahtui hän on lukenut ja hän muistaa. Miten ihmisellä voi olla sellaiset aivot. Ja sitten kun hän kehittää myöhemmin sellaisen, kun mä olen päätoimittajana, sen systeemin, että KU on sinä ja sinä päivänä tuota kirjoittanut semmoista ja semmoista, kuinka se on käsitettävä toveri Kauppila. Joku kirjeenvaihtaja, tai joku pakina tai joku on olemassa. Hänellä on aivokopassaan kaikki syytökset tuota valmiiksi kirjoitettuna. Nyt me puhumme koko ajan vuoden 1974 jälkeisistä ajasta ja hän oli ylin satraappi, mutta hänellä oli kyllä mahdoton muisti ja semmoinen, mutta - ilmeisesti sitten sitä on monessa yhteydessä kirjoitettu, että hän oli GPU:n⁴⁶⁹ mies, mutta joka tapauksessa hän oli ainutlaatuinen näissä Suomen asioissa."

Oliko hän vähän sellainen portinvartija tai sellainen aika avainasemassa oleva henkilö, hän tunsi tättä poliittista johtoa sekä NL:ssa että Suomessa?.

"Nimenomaan ja hän oli kaiken, vaikka muodollisesti tuo Smirnov oli hänen yläpuolellaan, mutta käytännössä tämä kaveri oli paljon tehokkaampi, ilkeämpi. Heidän yläpuolellaan oli monta kaveria, jotka, ennen kaikkea loppuvaiheessa Šhaposnikov, joka oli Pohjoismaiden osaston vastaava. Ja sitten Ponomarev ja Šuslov."

Valkosen mukaan Kauppila oli neuvostoviranomaisille vaarallinen henkilö, koska hän tunsi neuvostoyhteiskuntaa sisältäpäin eikä hän aina totellut NKP:n ohjeita.⁴⁷⁰ Fjodorovin ohjeita joutuivat kuuntelemaan myös esimerkiksi Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajat ja suomalaiset kommunistipoliitikot. Esimerkiksi Ele Alenius kertoo muistelmissaan, kuinka Fjodorov kävi esittämässä hänelle ja Aimo Haapaselle suoranaisen vaatimuksen viiden SKDL:n piirijärjestöjen siirtämisestä vähemmistön hallintaan.⁴⁷¹

(Mattilan haastattelu 19.9.2000.)

⁴⁶⁹ GPU oli Neuvostoliiton tiedustelupalvelun KGB:n aiempi nimitys.

⁴⁷⁰ Valkonen 1998, 44.

⁴⁷¹

Alenius 1995, 251. Aleniuksen mukaan NKP:ssä ei käytetty sanaa vähemmistö (eli menševik) niin sanotuista historiallisista syistä, vaan he puhuivat "puolueen yhtenäisyyttä edustavista voimista".

5.2. Kiurun ja Valkosen erilaiset tiet

Suomen ja Neuvostoliiton suhteissa oli tapahtunut käänne vuoden 1969 aikana, jolloin presidentti Podgorny oli tehnyt Suomen vierailun. Sanaa puolueettomuus ei enää mainittu lainkaan vierailukommunikeassa ja Neuvostoliitto alkoi painottaa yhä enemmän yya-sopimuksen merkitystä. Moskovan-suurlähettiläs Björn Alholmin tulkinnan mukaan "asiantila kuvasti Neuvostoliiton pyrkimystä saada Suomi kytketyksi yhä lähempään yhteistyöhön Neuvostoliiton kanssa kaikilla keskeisillä vuorovaikutuksen aloilla". Alholmin mielestä "Suomi demokraattisine vapauksineen oli hankala esimerkki Neuvostoliiton kannalta katsoen sen naapuruudessa eläville kansandemokratioille".⁴⁷²

Kansan Uutisten Sisko Kiuru⁴⁷³ aloitti työnsä Moskovassa 1967 ja Uuden Suomen Martti Valkonen 1969. Valkonen kertoi Nikkilän haastattelussa, että:

"Vuonna 1968 etsittiin lehdessä uutta kirjeenvaihtajaa ja minä ilmoittauduin. Paikkaani ei ollut kovin paljon tunkua silloin. Minun mielestäni se oli mielenkiintoinen paikka ja itse asiassa ajattelin, että se avaisi helpommin tien muihinkin kirjeenvaihtajapaikkoihin."⁴⁷⁴

Haastattelupätkästä käy ilmi kaksi keskeistä asiaa, jotka voi yleistää koskemaan melkein pä kaikkia eikommunistisia Moskovan-kirjeenvaihtajia. Ensinnäkin Moskovan-kirjeenvaihtajan paikasta ei useinkaan tarvinnut kilpailla, vapaaehtoisia lähtijöitä oli aina vähän, ja toiseksi kirjeenvaihtajat näkivät Moskovan yleensä ponnahduslautana muihin, paljon halutumpiin kirjeenvaihtajaposteihin.

Kiurun työaloitus julkaistiin perinteiseen tapaan näyttävästi Kansan Uutisten etusivun yläosassa.⁴⁷⁵ Kiuru ja Valkonen ystävästyivät keskenään niin kuin suomalaisilla Moskovan-

⁴⁷² Alholm 2001, 123 - 124. Ks. myös Suomi 1996, 439.

⁴⁷³

Suojelupoliisin arvion mukaan Kiuru lukeutui puolueen uudistusmieliseen ryhmään ja häntä pidettiin älykkäänä ja energisenä toimittajana. (Suopon raportti 17.4.1967. Kiurun mappi. SUPOA.)

⁴⁷⁴ Valkosen haastattelu. RNA.

⁴⁷⁵

KU 7.7.1967, es. *KU Moskovassa*. Kiurun valinnasta oli päätetty SKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan kokouksessa 18.2.1967. KA. 14.6.1967 SKP:n kk:n ptk:n kokouksessa kävi ilmi, etteivät kaikki Kansan Uutisten lukijat olleet olleet tyytyväisiä lehden linjaan: "Toimittajat ovat jatkuvasti esittäneet Neuvostoliiton vastaisia arvosteluja siellä vallitsevista epäkohdista, samoin he ovat arvostelleet myös puolueemme johdossa olleita tovereita." SKP:n kk:n tarkastuskomitea oli tutkinut valituksia ja päätti lopulta, että: "Kansan Uutisten perussisältönä on monopolien vastaisen taistelun käyminen, jota se suorittaa taloudellisella, poliittisella, sosiaalisella ja aatteellisella alalla. - - Kansan Uutisten ulkopoliittinen päälinja on - - vastannut edustajakokouksen ja keskuskomitean päätöksiä. Pääkysymyksenä on ollut hyvien ja luottamuksellisten suhteiden kehittäminen Neuvostoliiton kanssa, rauhan turvaaminen ja imperialistien sota- ja toisten kansojen sisäisiin asioihin puuttumisen politiikan paljastaminen." KA.

Jo 1960-luvun lopulla SKP oli kuitenkin havainnut, että "radion ja television vaikutus mielipiteenmuodostukseen on nykyään ratkaiseva. Näin ollen on pyrittävä käyttämään hyväksi kaikki ne mahdollisuudet, jotka Yleisradion puitteissa on saavutettavissa." (5.7.1967 SKP:n kk:n ptk, Liite 4 *Urho Kekkosen vaaliliiton tiedotussuunnitelma*. KA). Esimerkiksi vuonna 1968 SKP sai etukäteen tietoonsa ajankohtaisten tv-keskustelujen aiheita ja se pystyi siten varautumaan kiperiin tilanteisiin seuraavaan tapaan: "Keskustelun jälkeen päätettiin asennoitua kielteisesti suunnitellun kaltaiseen keskusteluun, mutta pyrkiä saamaan lähetys sellaiseksi, että se muodostuisi myönteiseksi puolueellemme ja sekä kysymykset että vastaukset sellaisiksi, että niissä selitetään puolueemme politiikkaa tehtyjen päätösten mukaisesti välttämällä sisäisten ristiriitojen esittelyä, johon ilmeisesti nyt suunnitellun kaltaisella lähetyksellä pyritään." (18.4.1968 SKP:n kk:n ptk. KA.)

kirjeenvaihtajilla oli ollut aina ennenkin tapana. Journalistisesti Kiuru ja Valkonen kulkivat kuitenkin erilaisia polkuja.

Ylen Lindström ja salaperäiset ikonikaupat

Eniten Valkonen teki yhteistyötä kuitenkin Yleisradion Juhani Lindströmin (Moskovassa 1969-1975) kanssa. Lindström korvasi Aarre Nojosen kesällä 1969. Yleisradion toimituksen sisäisissä arvioinneissa Nojosen nähtiin olleen Moskovassa jo liian pitkään. Vuonna 1967 tehdyn Ylen kirjeenvaihtajien tuotosten viikon systemaattisen arvioinnin jälkeen Nojosen oli saanut moitteet "neuvostohallitukseen päin kumartavasta asennoitumisesta".⁴⁷⁶ Nojosen oli siis selvästikin jatkanut samaa journalistista tyyliä kuin Kansan Uutisten aikoina. Salokankaan mukaan Lindströmillä oli ollut jo Nojosen kesälomittajana ollessaan kesällä 1967 vaikeuksia neuvostoviranomaisten kanssa. Etenkin Neuvostoliiton radion mielestä Lindström oli asennoitunut liian länsimaisesti uutislähteisiin. Nojosen tehtävänä oli vakuuttaa isännät Lindströmin "hovikelpoisuudesta" ja tässä hän myös onnistui.⁴⁷⁷

Vuonna 1975 Lindström erotettiin epämääräisissä olosuhteissa ilman irtisanomisaikaa Yleisradion palveluksesta. Häntä syytettiin muun muassa laittomista ikonikaupoista. Ikonien kauppa ja maastavienti oli Neuvostoliitossa ankarasti kielletty. Myös muiden suomalaisten, kuten suurlähettiläs Björn Alholmin huhuttiin 1970-luvulla syyllistyneen laittomiin ikonikauppoihin.⁴⁷⁸

Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajana vuosina 1974-79 toiminut Uolevi Mattila kertoi haastattelussa, että Lindströmillä oli täytynyt olla suhteita KGB:hen. Hän perusteli näkemystään Lindströmin Yleisradiosta erottamisen jälkeisillä tapahtumilla.

"Kun hän (Lindström) joutui lähtemään Yleisradiosta, niin hän ei hän ollut päivääkään sieltä pois. Hän käveli samana päivänä Neuvostoliiton ulkoministeriöön tekemään akkreditoinnin Tekniikan Maailman nimiin. - - 1975 alkupuolelta lähtien ja kun normaali käytäntöhän oli näissä akkreditoinneissa, että täällä ensin lehti meni Tehtaankadulle, esitti pyynnön, saako lähettää kirjeenvaihtajan ja sitten sitä kautta se meni Moskovaan Neuvostoliiton ulkoministeriöön. Ja sitten sieltä joskus tuli vastaus. Aina puolen vuoden

Täytyy muistaa, että Yleisradion pääjohtajana oli 1965-1969 Eino S. Repo, jolle oli ajan kuluessa muodostuneet läheiset yhteydet kommunisteihin. 1960-luvun lopulla Yleisradioon palkattiin runsaasti uusia toimittajia, joista monet olivat vasemmistolaisesti orientoituneita. (Ks. esim. Salminen 1996, 57.)

⁴⁷⁶ Salokangas 1996, 190 - 191.

⁴⁷⁷ Salokangas 1996, 191.

⁴⁷⁸

Alholm kertoo kirjassaan (2001, 150), että "Aloin kuulla epämääräisiä huhuja siitä, että minun väitettiin ostaneen ja myyneen ikoneja. - - Aluksi en kiinnittänyt huhuihin sen enempää huomiota. Huhut kuitenkin vahvistuivat, mistä sain kuulla hyvien kollegoitteni välityksellä. - - Mutta kun huhut eivät ottaneet laantuakseen, katsoin aiheelliseksi keskustella asiasta Moskovassa käyvien kollegoitten ja tuttavien kanssa. Tällöin totesin, etten ollut ostanut eikä kukaan ollut edes pyrkinyt myymään minulle ikoneja, vaikka niin oli tapahtunut Saksan liittotasavallan suurlähettilään kohdalla. KGB:n naamioitu edustaja oli tarjonnut suurlähettiläälle ikoneja ja saanut hänet ansaan, niin että hänet kutsuttiin melko pian takaisin kotimaahansa. KGB:llä ei nähtävästi ollut sen paremmin halua kuin tarvettakaan yrittää saada minua satimeen."

prosessi oli. Siis hän sai tän akkreditoinnin, sai sillä, että hän vain käveli ulkoministeriöön Moskovassa ja tuli takaisin akkreditointi kädessä."⁴⁷⁹

Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajana 1973-1977 ollut Pentti Sadeniemi kertoi haastattelussa, miten suomalainen "skandaalilehti" yritti värvätä häntä tarkkailemaan Moskovassa Lindströmiä uutiskohun aikaan.

"Mä muistan että yhteen aikaan, mikähän se oli jokin skandaalilehti, joka yritti värvätä minua, kun tiesi, että mä asun Lindströmiä vastapäätä niin istumaan ikkunassa, kuka tulee sisälle ja kuka tulee ulos. Jouduin selittämään, ettei tuollainen neuvostoliittolainen KGB:n duuni ei kyllä kuulu mulle edes neuvostoliittolaisen skandaalilehden hyväksi, että juoskaa suolle. Mutta siinä vaiheessa käytiin niin kuumana. Kyllä mun puhevälit säilyi Lindströmmiin sen jälkeenkin, että muistan, että tuln hänen suhteensa vieläkin varovaisemmaksi."⁴⁸⁰

Vakoilu ja journalismi

Ensimmäinen Moskovan-kirjeenvaihtajan raportoima suurvaltojen välinen vakoilujuttu julkaistiin lokakuussa 1958.⁴⁸¹ Neuvostoliiton viranomaiset olivat saaneet käsiinsä vakoilulaittein varustetun kuumailmapallon. Sotilaat esittelivät avoimesti pallon varustusta propagandistisessa tiedotustilaisuudessa, jonka Kansan Uutisten Pennanen aloitti seuraavasti:

"Seinälle oli levitetty heleän punakeltaisin raidoin kudottu ilmapallon ulkokuori ja nailonvalkea sisäkuori. Sitten oli kirkkaanpunainen vaakasuora palkki, josta riippui keltaisia ja harmaita matkalaukun ja maalatun rauta-arkun näköisiä esineitä. Hetken aikaa luuli olevansa Jules Vernen tuotannon näyttämöllisessä esityksessä ja odotti vain milloin insinööri Cyrus Smith ja hänen urheat kumppaninsa astuisivat esiin."

Juttunsa loppuun Pennanen kirjaa lyhennelmän "sanomalehtikonferenssissa tehdyistä kysymyksistä ja niihin annetuista vastauksista". Menetelmä on poikkeuksellinen ja tarjoaa lukijalle mahdollisuuden saada tietoja viranomaisten avoimuuden rajoista ja tarkoituksista.

"Kuinka monta palloa ja missä ne on tavattu? - Konferenssin tarkoituksena on vain osoittaa lähetettyjen pallojen sotilaallinen tarkoitus. - - Onko neuvostoliitollakin tällaisia palloja? - Kysymys on hieman naivi. Meillä on esim. Sputnik. Mutta me emme lähetä ilma-aluksia loukkaamaan toisten maiden ilma-alueita ja suvereniteettia."

Vuonna 1960 Neuvostoliiton viranomaiset pääsivät taas esittelemään vakoilu-uutista. Kyse oli amerikkalaisen U2-lentokoneen alas ampumisesta syvällä Neuvostoliiton alueella juuri ennen Pariisin huippukokouksen alkua.⁴⁸²

⁴⁷⁹ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

⁴⁸⁰ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000.

481

KU 13.10.1958, es *USAn radio-ohjattu vakoilupallo kaapattu Neuvostoliiton alueella, Ottanut 35 km:n korkeudesta tarkkoja kuvia sotilaslentokentästä - NL esittää jyrkän vastalauseensa.*

482

Tästä tapauksesta Tanninen kertoi *Ennakkosensuurin massa* - jaksossa sivulla 120 ja lisää siitä on luettavissa hänen kirjastaan Tanninen 1996, 86 - 97. Tannisen mielestä U2-tapaus oli hänen elämänsä uutinen. Se jäi aikanaan julkaisematta, koska "suometuneisuushan minussa voitti, niin kuin arvata saattaa, 60-luvun alun suomalainen varovaisuus" (Emt., 91).

Myös ulkomaankirjeenvaihtajia epäiltiin toisinaan vakoilijoiksi ja heitä karkotettiin maasta, mutta esimerkiksi Tannisella ei ollut muistissaan yhtään selkeää tapausta.⁴⁸³ Tunnetuin 1950- ja 60-lukuihin liittyvä suomalainen "toimittaja-agentti" oli Helsingin Sanomien ulkomaantoimittaja Leo Schulgin. Hän teki muutamia Neuvostoliiton uutismatkoja 1950-1960-luvuilla. Hänestä tuli kiristyksen uhrina niin kutsuttu vaikuttaja-agentti. Hänen tuli työssään käyttää vaikutusvaltaansa lehdistön edustajana ja tarvittaessa ottaa huomioon työssään myös Neuvostoliiton näkemys. Häntä uhattiin isänsä Fedjan viemisellä Siperiaan. Tiedon paljasti Leo Schulginin tytär tv-dokumentissa 16.12.1993. Hän kertoi, että "isäni eli tämän salaisuuden kanssa yli kaksikymmentä vuotta, kertomatta edes perheelleen".⁴⁸⁴

Ulkomaisten toimittajien karkotukset olivat osa suurvaltojen tavanomaista välienselvittelyä, ja se ulottui myös liittolaismaihin. Esimerkiksi heinäkuussa 1959 karkotettiin Puolassa yhdysvaltalaisen uutistoimiston AP:n kirjeenvaihtaja. Karkotuksen perusteet eivät aina olleet kovinkaan kummoisia.

"Lauantaina syytti Puolan kommunistipuolueen äänenkannattaja Trybuna Ludu Johnsonia siitä, että hän oli vääristellyt puoluejohtaja Wladislaw Gomulkan pitämän puheen tekstiä. Lehden kertoman mukaan on hän tehnyt tämän vahingoittaakseen Ranskan ja Puolan välisiä suhteita."⁴⁸⁵

Tavanomaisempaa kuitenkin oli, että karkotuksen kohteeksi joutuivat diplomaatit.⁴⁸⁶ Aarre Nojonen kertoi vuoden 1962 lokakuussa vakoilutapauksesta, johon oli syyllistynyt Yhdysvaltain Moskovan sotilasasiamies. Tämä oli ehtinyt neljässä kuukaudessa käydä kaksi kertaa Tallinnassa ja kuusi kertaa Leningradissa.

⁴⁸³ Tannisen haastattelu 11.10.1995.

⁴⁸⁴

Tutkivan journalismin vuosikirja 1994, 70. Kun dokumentti vuonna 1993 esitettiin muun muassa Helsingin Sanomat vaiken i uutisesta. Ulkomaantoimittajana 1960-luvulla Helsingin Sanomissa aloittanut kolumnisti Olli Kivinen kertoi haastattelussa: "Tää oli 60-luvua. Hän kuului minua selvästi vanhempaan kaartiin, joka sitä lehteä silloin teki ja oli ulkomaantoimituksessa. Silloin oli pari kolme toimittajaa vain. Hän oli yksi niistä - -. "Mitä konkreettista hän sitten teki täällä (Helsingin Sanomissa)? "Mitä hän olisi voinut tehdä. Mä luulen, että nämä tiedustelupalvelut saivat ilmeisesti palkkaa sen mukaan, saa bonuksia sen mukaan, mitä enemmän ne pystyy värväämään ihmisiä. En mä osaa kuvitella mitä Leolla voisi olla semmoista tietoa, joka olisi ketään ilahduttanut. - - Ei ne huidellut pitkin maailmoja ja kaupunkien syvimpiä kabinetteja. - - En mä ymmärrä. Kai siinä oli jokin syy sitten." *Kiertelikö hän siihen aikaan Neuvostoliitossa. Kun siihen aikaan ei ollut kirjeenvaihtajaa?* "Hän puhui venäjää, oli emigrantti-vanhemmista. Mutta jos hän siellä joskus oli, hän saattoi olla jollakin valtiovierailulla, ei hän siellä kierrellyt sillä lailla. Siihen aikaan ei ulkomaantoimituksissa paljoa. Se oli niin pientä ja vaatimatonta, ei sieltä paljon kukaan kierrellyt missään." (Olli Kivisen haastattelu 29.9.2000.) Helsingin Sanomien Heikki Tikkanen aloitti päätoimittajana 1966 ja siirtyi 1976 vastaavaksi päätoimittajaksi. Seuraavassa katkelma hänen haastattelustaan: *Helsingin Sanomilla on ollut tällaisia harmaalla vyöhykkeellä liikkuvia toimittajia, kuten Leo Schulgin.* "Mun tietääkseni niitä oli kaksi kappaletta. Mutta sitä mä tiedä paljastuiko se toinen, vai lähtikö se ennen paljastumista talosta. - - Mutta Schulginin tapaus oli sellainen, että hän koetti saada, oliko se nyt isänsä vai äitinsä tai jonkun läheisen Suomeen sieltä ja oli saanut lupauksia, jos kiltisti palvelee, niin on mahdollista ja toinen tapaus oli nuoremasta henkilöstä kysymys, joka oli onnistunut saamaan venäläisen naisen Suomeen tiettyjä palveluksia vastaan. Nehän on yleensä hyvin traagisia tommoset värväykset." (Heikki Tikkanen haastattelu 7.11.2000.)

⁴⁸⁵ US 21.7.1959, 13 AP:n kirjeenvaihtaja karkotettiin Puolasta.

⁴⁸⁶ Esim. US 20.5.1958, 7 USA:n suurlähetystön sihteeri karkotettu Moskovasta.

"Ensi käynnillään Tallinnassa hänet jo tavattiin paikoissa, joissa ulkomaalaisten oleskelu on kielletty, mutta seikalle ei annettu merkitystä, kertoo lauantai-illan Izvestija, joka muiden lauantain neuvostolehden tapaan julkaisee Smithiltä tavattua vakoilumateriaalia."⁴⁸⁷

Vuonna 1963 Moskovaa kuohutti Penkovskin tapaus.⁴⁸⁸

Naiskirjeenvaihtajana Moskovassa

Kiuru oli ensimmäinen suomalainen naiskirjeenvaihtaja Moskovassa, kun mukaan ei lueta Oili Tannisen avustajan työtä. Neuvostoviranomaiset eivät heti löytäneet Kiurulle sopivaa tulkkia.⁴⁸⁹ Kauppila ja Nojonen eivät tulkkia olleet tarvinneet. Kiuru on itse kirjoittanut alkutaipaleesta seuraavasti:

"Aluksi minullekin olisi tulkista ollut apua, mutta NKP:n kaadereista ei löytynyt sopivaa naishenkilöä eikä avustajakseni toki voinut miestä määrätä! Myöhemmin isännät ehkä katuivat hyväuskoisuuttaan, mutta silloin osasin jo kylliksi venäjää, eikä avustajasta muutenkaan olisi ollut maksajan havittelemaa hyötyä, koska olin jo mennyt Moskovassa naimisiin NKP:hen kuulumattoman juutalaissukuisen tiedemiehen kanssa ja näkymää sisälle päin oli riittävästi."⁴⁹⁰

Kiurun mukaan kieliongelma oli aluksi todellinen vaikka hän oli ollut Moskovon puoluekoulussa puolitoista vuotta. Kansan Uutisten uusi Moskovon-kirjeenvaihtaja tunsi olevansa uutispimennossa. Hän kertoo haastattelussa, että tietoa oli huomattavasti vaikeampi saada kuin Suomessa.

"Ensi alkuun oli vaikeaa sekini, että en osannut venäjää niin hirveän hyvin, kun sinne menin. Eihän siellä ollut mitään paikkaa mistä olisi voinut asioita kysyä. Saattoi näiltä NKP:n tyypeiltä kysyä ja oli oma lehdistökeskus ja lehdistötoimisto, mutta sieltä sai vastauksen jos sai. Tiedotustilaisuuksia oli yleensä aiheesta, jotka ei ketään kiinnostaneet. Jos tiesi mitä kysyä, niin voi kysyä. Siinäkin mielessä luotettiin siihen, että amerikkalaiset kysyvät ja me kuullaan mitä niille vastataan. KU:n kirjeenvaihtaja ei koskaan ollut niin hyvin perillä maailmantapahtumista että olisi voinut, kuten esimerkiksi joku jenkkien uutistoimistoihmisistä tai Uusi Suomi, joka oli AP:n kanssa samassa talossa, kerros välissä vaan, printit lukemassa. Tiesivät heti mitä lännessä on sanottu ja mitä pitää tivata."⁴⁹¹

Kiuru ei ollut Moskovassa ainoa ulkomainen naiskirjeenvaihtaja, mutta koska hän oli kiinnostunut politiikasta, aiheutti se etenkin neuvostoliittolaisille päänvaivaa. Näin Kiuru kertoi haastattelussa naiskirjeenvaihtajan kohtelusta 1960- ja 70-lukujen taitteessa Moskovassa:

"Siitähän oli pelkästään hyötyä. Ovet aukesi itsestään, jos halusi jotain kysyä, pääsi aina ensimmäisenä esille, etupenkkiin istumaan. Muut kirjeenvaihtajat suhtautuivat kauhean mukavasti. Olin itse tekemisissä ranskalaisen, jugoslaviaalaisten, tšekkien, romanialaisten ja muutaman puolalaisenkin kanssa. - - Mutta

⁴⁸⁷ KU 8.10.1962, 3 'Ehti' paljon 4 kuukaudessa.

⁴⁸⁸

KU 19.4.1963, 5 Penkovskin jutun tutkimukset suoritettu, Penkovski joutuu vastaamaan vakoilusyytteen NL:n korkeimmassa oikeudessa. (TASS). Jutun mukaan Penkovski oli "Neuvostoliiton valtion tieteellisten tutkimustöiden koordinaatiokomitean entinen työntekijä", joka oli yhteyksissä Englannin ja USA:n tiedustelupalveluun

⁴⁸⁹

NKP:n sihteeristön pöytäkirjassa 5.7.1967 on merkintä Sisko Kiurun akkreditoimiseksi Moskovaan KU:n kirjeenvaihtajaksi ja samalla myös maininta sihteeritulkkin palkkaamiseksi. Tämä ei kuitenkaan siis koskaan käytännössä toteutunut. (Tšernous - Rautkallio 1992, 149.)

⁴⁹⁰ Kiuru 1997, 45.

⁴⁹¹ Kiurun haastattelu 18.11.1999.

venäläisille se oli kauhea järkytys. Ei siis se, että nainen oli toimittajana, siellähän oli paljon naistoimittajia, mutta se, että nainen on kiinnostunut politiikasta, se oli jotain hirveän hämmästyttävää."⁴⁹²

Ongelma tuli ilmi esimerkiksi Postikortti Moskovasta -palstalla marraskuussa 1967.

"Ei pitäisi nuolaista ennen kuin tipahtaa. Ei varsinkaan tehdä uutta mekkoa Kremlin vallankumousjuhllisuuksien suurta vastaanottoa varten, vaikka kollegat kertoisivat, että Kansan Utisten kirjeenvaihtaja on aina kutsuttu marraskuun 7. päivän vastaanotolle."⁴⁹³

Kiuru ei siis kutsuttu ensimmäisenä vuotena lainkaan vallankumousjuhllisuuksiin. Puhelinhaastattelussa Kiuru kertoi, että vuosi 1967 oli vielä Kansan Utisten Moskovon-kirjeenvaihtajan kannalta "helppoa aikaa".⁴⁹⁴ Siksi hän epäilee, että kutsumattomuus johtui neuvostobyrokratian ongelmista eikä siihen liittynyt mitään sen suurempaa dramatiikkaa. Hän oli uusi kirjeenvaihtaja eikä kutsu koskaan löytänyt häntä. Vuodesta 1968 alkaen Kiuru kutsuttiin säännöllisesti vallankumouksen juhlatilaisuuteen Kremliniin, vaikka Kansan Utisten ja neuvostoviranomaisten välit olivat jo selvästi kireämmät. Kiuru kutsuttiin säännöllisesti myös Suomen itsenäisyyden juhlavastaanotolle Moskovassa, jossa hän muistaa kerran (todennäköisesti 1967) jopa haastatelleensa yhdessä muiden suomalaisten Moskovon-kirjeenvaihtajien kanssa Brežneviä. Juhlatilaisuudessa olivat olleet läsnä poikkeuksellisesti Brežnevin lisäksi myös Kosygin ja Podgornyi. "Nojonen sanoi, että mennään ja sano sinä vaan, että herra pääsihteeri", Kiuru muisteli puhelinhaastattelussa suomalaisten kirjeenvaihtajien yhteistyötä.⁴⁹⁵

Entä saiko Kiuru alunperin mitään ohjeita kotimaasta lähtiessään tai matkan varrella? Haastattelussa hän kertoi, että etenkin SKP:n valtuuskuntia vieraili jatkuvasti Moskovassa ja tätä kautta tuli palautetta.⁴⁹⁶

Kauppila kertoi haastattelussa samasta asiasta seuraavaan tapaan:

⁴⁹² Kiurun haastattelu 18.11.1999.

⁴⁹³ KU 12.11.1967, 6. *Postikortti Moskovasta*. (2, y).

⁴⁹⁴

SKP:n arvostus oli Moskovassa vuodesta 1965 lähtien selvästi noussut. Hruštšov oli tottunut hoitamaan asioita suoraan Kekkosen kanssa, mutta hänen syrjäyttämisenä jälkeen neuvostojohto, etenkin Brežnev, Suslov ja Ponomarev ottivat vastaan ensin SKP:n valtuuskunnan ja vasta sitten keskustelivat Kekkosen kanssa. Näin tapahtui esimerkiksi helmikuussa 1965. Juhani Suomi (1994, 276) mukaan "Kekkonen oli koko presidenttikautensa ajan pyrkinyt estämään kommunisteja saamasta idänsuhteissa ensisijaisen hoitajan asemaa. - - Hrushtshevin aikana Kekkonen oli tässä pyrkimyksessään onnistunut jopa niin hyvin, että Hrushtshev oli suhtautunut suomalaiskommunisteihin avoimen väheksyvästi ja korostanut näille useasti Kekkosen merkitystä. Nyt tilanne näytti muuttuneen." (Ks. myös Suomi 1994, 335 - 336, 338, 499.) Myöhemmin, 1970-luvun alussa NKP:n ja SKP:n läheinen yhteistyö oli edelleen entistä suurempi ongelma Kekkoselle. Juhani Suomi (1998, 688) kirjoittaa: "Kekkonen kantoi edelleen huolta SKP:n perimmäisistä tavoitteista. Hänen saamansa informaatio kertoi näet Suslovin ja muiden NKP:n keskuskomitean edustajien kannustaneen suomalaista veljespuoluetta vallankumoukselliseen liikehdintään. - - Monet merkit viittasivat siihen, että vallansiirtoa haviteltiin nimenomaan taloudellista tietä: saattamalla Suomen talouselämä organisoiduilla levottomuuksilla ja laajamittaisella lakkoliikehdinnällä umpikujaan." (Ks. myös Suomi 1998, 503). SKP:n arvon nousuun oli varmasti vaikuttanut myös se, että SKDL oli vuonna 1966 päässyt hallitukseen 18 vuoden poissaolon jälkeen. (Suomi 1996, 545.)

⁴⁹⁵ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

⁴⁹⁶ Kiurun haastattelu 18.11.1999. Ks. myös Valkonen 1998, 49.

"Siellähän juoksi yhtenäen suomalaisia. Se oli oikea maanvaiva tulivat ja lähtivät aamuyöllä ja vaativat usein kaverikseen ryyppäämään ja kaikkea semmoista, joka oli ihan painajainen."⁴⁹⁷

STT:n Liisa Hovinheimo

Kiurun lisäksi Moskovassa oli 1960-luvun lopussa toinenkin suomalainen naiskirjeenvaihtaja, STT:n Liisa Hovinheimo. Hän oli samalla ensimmäinen suomalainen STT:n Moskovan-kirjeenvaihtaja, taustaltaan kulttuuritoimittaja.⁴⁹⁸ STT:n ulkomaantoimitus perustettiin tammikuussa vuonna 1962. Sitä ennen STT:n ulkomaanuutiset oli valittu ja toimitettu Ruotsin uutistoimistossa TT:ssä.⁴⁹⁹ Vuonna 1967 STT:llä oli yhteispohjoismaiset kirjeenvaihtajat Moskovassa, Brysselissä ja Kaukoidässä.⁵⁰⁰

Hovinheimo kertoi Reijo Nikkilän haastattelussa, että Moskovaan haettiin 1968 vaihteeksi suomalaista väliaikaista yhteispohjoismaista kirjeenvaihtajaa. Hovinheimon valinnan ratkaisi venäjän kielen taito ja kielitaidosta oli myöskin apua esimerkiksi omien venäläiskontaktien hankinnassa. Seuraavat sitaatit ovat Nikkilän haastattelusta.

"Jo mennessäni osasin kyllä venäjää. Sen takia minut sinne varmaan lähetettiin. Ei siksi, että olisin ollut kulttuuritoimittaja vaan siksi, että olin harrastanut venäjää. - - Ja usein muuten ihmettelin, että kaikki kirjeenvaihtajat eivät suinkaan pitäneet sitä välttämättömänä tätä kielitaitoa. Monet käyttivät englantia, monet käyttivät tulkkeja ja tulivat sitten kuitenkin toimeen. Minusta venäjän kielen taito Moskovassa ja Venäjällä muutenkin toimittajan työssä on kyllä välttämättömyys."

"Usein naureskelin, että monet ulkomaalaiset olivat tekemisissä, varsin monet suomalaiset olivat tekemisissä vaan keskenänsä ja ulkomaalaiset keskenänsä. - - Minulla oli jo aika paljon tuttuja venäläisiä, joita sitten johdattelin sieltä miliisiin ohi tällaisen tarkastuspisteen ohi jos he tulivat kylään. Sekin oli silloin aikamoinen operaatio, mutta pidin tärkeänä, että tutustuin venäläisiin."

Hovinheimon kulttuuritoimittajan tausta näkyi hänen työssään. Hän keskittyi aluksi kulttuurijuttuihin, mutta oppi vähitellen kirjoittamaan myös "huippupolitiikasta". Parasta palautetta Hovinheimo sai kuitenkin ajattomista ihmisläheisistä feature-aiheista, jotka olivat "sopivan neutraaleja" myös suomalaiselle yleisölle.

"- - kun suomalainen kertoi Moskovassa kaikille Pohjoismaille uutistoimiston välityksellä asioita niin siinä täytyi jo olla sellasia näkökohtia, jotka noin yleisesti ihmisiä kiinnostaa. Koska nyt esimerkiksi Norja oli NATO-maa ja Suomi oli ihan erikoisasemassa Neuvostoliitossa, niin täytyi kehitellä semmosia asioita, jotka oli yleisesti kiinnostavia. Monta kertaa muuten kuulin, että jutut meni hyvin koko Pohjoismaihin, koko Skandinaviaan. Ja se tarkoitti, että ne oli ihmisiä kiinnostavia asioita, mutta ne eivät tavallisesti olleet sellaista huippupolitiikkaa, koska se kuitenkin tuli isojen uutistoimistojen välityksellä."

Hovinheimo kertoi Nikkilän haastattelussa esimerkin hyvin levinneestä feature-jutusta.

⁴⁹⁷ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

⁴⁹⁸ Hovinheimon haastattelu. RNA.

⁴⁹⁹

Vapaasalo, Jussi. 2000. *38 vuotta STT:n ulkomaanuutisia*, s. 8. STT:n uutisia. Suomen Tietotoimiston asiakaslehti. Kevät 2000.

⁵⁰⁰

US 1.11.1967 *Suomen Tietotoimisto 80-vuotias*; KU 1.11.1967 *"Suomen sähkösanomatoimistosta" nykyaikaiseen uutisvälitykseen, Suomen Tietotoimisto täyttää 80 vuotta*.

"Yksi mieleenpainuvimpia juttuja oli varmasti, ja eniten levinneitä myöskin uutistoimitusten välityksellä sitten Pohjoismaissa, oli semmoinen juttu, joka kosketteli suomalaista saunaa tai saunaa yleensä. Siellä Moskovassa eräässä yliopistossa väitteli Kafarov-niminen tiedemies saunan fysiologisesta vaikutuksesta. Minä kirjoitin jutun, ja se levisi hyvin laajalle. Ja se oli tavallaan sellainen osoitus, että se sauna aiheena oli sellainen, joka yhdisti meitä suomalaisia ja venäläisiä ja tietysti sauna tunnetaan Pohjoismaissa muutenkin."

Hovinheimon Moskovan aikoina julkaistiin esimerkiksi Uudessa Suomessa muun muassa seuraavanlaisia STT:n Moskovan-kirjeenvaihtajan juttuja: *Neuvostoliitossa huono satovuosi* (19.9.1969, 6), *Neuvostovauvat potevat tuttipulaa* (21.9.1969, 8), *Pravda epäilee USA:n Salt-vilpittömyyttä* (8.3.1970, 8), *Neuvostolehti kiittää Kekkosta* (8.3.1970, 8).

Niin sanotun naisnäkökulman voi tulkita näkyvän harvinaisessa ja erittäin neuvostokriittisessä tuttipula-jutussa. Siinä on käytetty poikkeuksellisesti lähteenä aikakauslehti "Rabothitsaa" (Työläisnainen).

"Neuvostoliittolainen aikakauslehti ilmaisi lauantaina huolestumisensa neuvostoyhteiskunnassa vallitsevasta jatkuvasta puutteesta, joka päivittäin saa miljoonat kansalaiset kovaäänisiin vastalauseisiin - tuttipulasta. Kahden vuoden ajan on eräillä neuvostoliiton alueilla ollut täysin mahdotonta saada tuttia suuhun ja myös tulevaisuus näyttää varsin lohduttomalta."

Postikortteja Moskovasta, eduskunta tähtäimessä

KU:n Sisko Kiuru ja hänen seuraajansa Veli Pelkonen erottuivat muista suomalaisista Moskovan-kirjeenvaihtajista poikkeuksellisen runsailla Suomi-jutuillaan. Sisällönerittelyni mukaan sekä Kiuru että Pelkonen olivat ainoat, jotka tekivät suhteellisesti laskien eniten Neuvostoliiton ja Suomen suhteisiin liittyviä juttuja. Kiurun jutuista näitä aiheita käsitteli 33,8 prosenttia ja Pelkosen jutuista peräti 46,0 prosenttia. Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajan Suomi-aiheisten juttujen keskiarvo oli vuosina 1957-79 yhteensä 24,5 prosenttia kaikista jutuista.

Kiuru oli ennen Moskovaan lähtöään ollut eduskuntavaaliehdokkaana ja saanut ihan mukavasti ääniäkin. Haastattelussa hän kertoi ensimmäisen kerran, että esimerkiksi kerran kahdessa viikossa ilmestyneen Postikortteja Moskovasta -palstan tarkoituksena oli ensi sijassa pitää nimi tuttuna lukijoille seuraavia vaaleja ajatellen.

"Se oli mun oma idea, siinä oli kyllä takana tällainen (syvä huokaus) tällainen sinänsä hyvin itsekäs ajatus eikä mikään yleisön palveleminen. Mähän olin 66 vaaleissa ehdokkaana ja sitten mä Moskovaan lähtiessäni - en suinkaan aikunut mennä siellä naimisiin - vaan olla siellä vaan vähän aikaan ja palata takaisin. Aloin kirjoittaa postikortteja, jotta äänestäjät ja lukijat eivät unohda. Ainoa keino, millä tiesi, että ainakin KU:n lukijat luki niitä, koska sentyyppistä tarinaa oli niin vähän saatavissa. Sitten kun olin päättänyt mennä naimisiin, ja olin päättänyt saman tien sen, että en suomalaisessa politiikassa yritäkään tehdä uraa, sitten mä yritin lopettaa sen, mutta se ei enää onnistunutkaan. Toimitus sanoi, että ei."⁵⁰¹

Arjen kuvauksista oli Suomessa koko ajan kysyntää niin Kansan Uutisissa kuin Uudessa Suomessakin. Petäjaniemi oli kaikille Moskovaan lähtijöille teroittanut varovaisuuden lisäksi arjen kuvauksia.

⁵⁰¹ Kiurun haastattelu 18.11.1999.

Neuvostoarjen kuvaaminen oli kuitenkin yksi vaikeimmista aiheista, koska se hyvin nopeasti vei kirjeenvaihtajan yhteiskunnan epäkohtien äärelle.

Syksyllä 1967 Kiuru sai ensimmäisen kerran postikortistaan moitteita. Haastattelussa hän kertoi seuraavasti:

"Vanhana eduskuntatoimittajana kun ensimmäisen kerran olin korkeimmassa neuvostossa, missä äänestettiin kättä nostamalla, kun minä sitten kerroin, kun olin tottunut kertomaan, miten Suomessa painetaan nappia satoja kertoja eikä mitään muutoksia tapahdu, niin musta oli hauska kertoa että Kosyginkin niin ja niin monta sataa kertaa nosti kättä. Tää oli sitten kamalan loukkaavaa. Joku kansainvälisen osaston työntekijöistä kävi kertomassa, että ei noin loukkaavasti saa kirjoittaa."

Palautte tuli tällä tavalla?

"Joskus suusanallisesti, en saanut koskaan kirjallista palautetta, enkä muista että mua olisi koskaan kutsuttu puhuteltavaksi."

Tšekkoslovakian miehitys ja Kiurun päiväkirja

Neuvostoliiton miehitettyä Tšekkoslovakian elokuussa 1968 tilanne oli monin tavoin hankala Suomelle⁵⁰², mutta etenkin SKP:lle ja siten myös Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajalle. Toisin kuin Hruštšovin syrjäyttämisen yhteydessä NKP oli tällä kertaa tiedottanut asiasta etukäteen SKP:ta. Ville Pessin saaman kirjeen mukaan Tšekkoslovakiassa "on käynnissä suuri ajojahti kommunisteja vastaan, vastavallankumoukselliset voimat ovat järjestäytyneet" ja "esiintyy sosialismin vastaista tunnelmaa" ja "olemme katsoneet tärkeäksi täyttää Tshekkoslovakian ystävain pyynnön ja tulla avuksi Tshekkoslovakian puolustamisessa".⁵⁰³

Samassa kokouksessa tuotiin kuitenkin esille, kuinka "television ja radion kautta saadut tiedot ovat ristiriidassa nyt saadun informaation kanssa, josta ei ensinnäkään käy selville se, kuka tai ketkä ovat esittäneet pyynnön avun saannista Tshekkoslovakialle ja uutisissa saaduissa tiedoissa korostetaan nimenomaan sitä, että Neuvostoliitto ja neljä muuta Varsovan liiton maata ovat kutsumatta ja vastoin Tshekkoslovakian ja kansan tahtoa lähettäneet joukkonsa Tshekkoslovakiaan". Kokouksen lopputulemana oli, että "on tarkkana harkittava mitä tästä asiasta sanotaan, ettei annettaisi harkitsemattomia lausuntoja. Tärkeätä on nyt saada mahdollisimman hyvät ja monipuoliset informaatiot myös lehdistölle, ettei tulisi vain lännen tietotoimistojen kautta väritettyjä uutisia."

Kansan Uutisten ongelmana oli, että Moskovan-kirjeenvaihtaja Sisko Kiuru oli kesäloman vietossa Suomessa, kun Tšekkoslovakian miehitys tapahtui 21.8.⁵⁰⁴ Kiuru ennätti tehdä ensimmäisen juttunsa

502

Pääministeri Mauno Koivisto rauhoitteli julkista sanaa kutsumalla toimittajia Valtioneuvoston juhlahuoneistoon. Hän tähdensi mielten hillintää. Koiviston mielestä esimerkiksi radio suorastaan provosoi kansalaisia mielenosoituksiin. (Suomi 1996, 116.)

503 SKP:n kk:n ptk. 21.8.1968. KA.

504

Ensimmäisessä Kansan Uutisten jutussa puhutaan jo otsikossa miehityksestä. KU 22.8.1968, es *Uusi käänne Tshekkoslovakiassa, Varsovan liiton joukot miehittivät maan.* (8, y, lehden pääjuttu).

Moskovassa vasta 25.8., es *Moskovassa lähestytty kompromissia, Dubcek ja Cernik mukana neuvotteluissa*. Kiuru kertoi haastattelussa, että

"Läksin viikkoa ennen miehitystä Prahasta ja olin kaksi päivää DDR:ssä ja tulin kotiin ja pesin isäni pyykin ja läksin maalle. Mä olin maalla, kun miehitys tapahtui. Mä olin sitä mieltä siellä maalla, ettei mun olis pitänyt lähteekään, yritin Simpuralle sanoa, ei, koettakaa nyt ymmärtää, että se on teille parempi, etten mä ole siellä, siitä tulee vain lisää hankaluuksia, mutta Simpura oli taas sitten sen verran lehtimies, että tykkäs, että kyllä oma kirjeenvaihtaja pitäisi tällaisessa vaiheessa, ja sitten mä läksin, että siitä johtuu se viive."⁵⁰⁵

Miksi Kiuru osasi mennä Prahaan sopivasti viikkoa ennen miehitystä? Hän kertoi puhelinhaastattelussa, että hän oli halunnut viettää osan kesälomastaan tutkimalla mitä Tšekkoslovakian "ihmiskasvoinen sosialismi" oikein käytännössä oli.

"Koko kesä oli ollut jännittynyttä. Lomalla kun olin, niin köröttelin junalla Prahaan. Asioihin puuttumisesta oli puhuttu kaiken aikaa kesän mittaan, mutta en ajatellut tätä väliintuloa. Ihmiskasvoinen sosialismi sopi siihen, mitä SKP:ssä oli vuodesta 65 ajateltu."⁵⁰⁶

Kiuru tapasi Prahassa paikallisia lehtimiehiä, muun muassa Rude Pravon varapäätoimittajan, joilta hän sai ensi käden tietoja tilanteesta. Kiuru muistelee, että kaikki olivat olleet Prahassa vielä optimistisia. Hän lähti Tšekkoslovakiasta 14.8. ja meni tuttavansa luokse Dresdeniin, Itä-Saksaan ennen Suomeen paluutaan. Samaan aikaan Kiurun kanssa Prahassa oli ollut "tutkimusretkellä" myös SKP:n valtuuskunta, muun muassa Hertta Kuusinen. Kiuru ei koskaan kirjoittanut lehteensä riviäkään Prahan kokemuksistaan, mutta selvästikin niillä oli vaikutusta hänen myöhempiin Tšekkoslovakia-kirjoittamiseensa. Paikan päällä käyneenä hän osasi epäillä neuvostoviranomaisten propagandistisia väitteitä.⁵⁰⁷

Ensimmäisessä jutussaan Kiuru varoo ottamasta neuvostomielipiteitä omaan piikkiinsä. Hän käyttää sitaattimerkkejä korostaakseen, että näkemykset ovat neuvosto-osapuolen. Neuvosto-ohjeista huolimatta hän käyttää nimitystä miehitys.

"Tshekkoslovakialaisten vastarintatoimenpiteitä sanotaan tiedotteessa "tihutöiksi" ja salaisten radioasemien lähetyksiä "vihamielisiksi" ja "valheellisiksi" - - Neuvostoliitto korostaa tiedotteessa edelleen, ettei Tshekkoslovakian miehitys ole miehitystä, vaan luokkaveljien apua Tshekkoslovakian suvereenisuuden säilyttämiseksi. Samalla luvataan, että miehitysjoukot poistuvat, kun tehtävä on suoritettu."

Kiuru kirjoitti koko Moskovassa olonsa ajan päiväkirjaa, muttei antanut sitä tämän tutkimuksen käyttöön.⁵⁰⁸ Hän on kuitenkin julkaissut päiväkirjastaan esimerkiksi muutamia Tšekkoslovakian

⁵⁰⁵

Kansan Uutiset jarrutti Tšekkoslovakian miehitystä koskevaa kirjoittelua, etenkin yleisönosastollaan. Päätoimittaja Simpura kertoi 11.9.1968 SKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan kokouksessa, että "Olemme lähettäneet tällaisia kirjoituksia, joita emme ole julkaisseet, jo noin 40 kappaletta ja tulossa on lisää 30 kpl. Pitäisi päättää mitä niiden kanssa menetellään. Niiden julkaiseminen on sekä teknillisesti mahdotonta että poliittisesti epätarkoituksenmukaista."

⁵⁰⁶ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

⁵⁰⁷ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

⁵⁰⁸

Myös monet muut Moskovon-kirjeenvaihtajat kieltäytyivät antamasta henkilökohtaista materiaaliaan tutkimuskäyttöön, lukuun ottamatta Tannista, joka antoi nähtäväksi alkuperäisiä juttujaan. Monet lisäksi vetosivat siihen, ettei heillä ole

miehitykseen liittyviä otteita. Niiden mukaan ilmapiiri alkoi Moskovassa kiristyä jo huhtikuussa. Päiväkirjaotteista käy myös ilmi miten Kiuru käytännössä yritti tulkita Neuvostoliiton propagandistisia viestejä, apuna oli muun muassa Tšekkoslovakian uutistoimiston kirjeenvaihtaja. Ensimmäiset vihjeet miehityksestä Kiuru kirjasi heinäkuun alussa 1968.⁵⁰⁹

"11.4.1968 -Viime yönä julkistettiin NKP:n keskuskomitean ulkopoliittis-ideologinen päätös. Pahimmat odotukset ovat täyttyneet. T-slovakiaan kova linja. Näyttää alkavan uusstalinistinen kylmä kausi, hyökkäys intelligenttejä vastaan... Ihmiset alkavat taas pelätä."

"4.5.1968 - Koko Tšhekkoslovakian johto Moskovaan."

"5.5.1968 - Tapaamista sanottiin vain "avoimeksi ja toverilliseksi". Länsi povaa välirikkoa. En osaa uskoa, se tuntuu liian karnealta, kun T:n demokratisointi olisi niin tärkeää esim SKP:n kannalta."

"27.6.1968 - Korkeimman Neuvoston istunnossa Gromyko ilmoitti torjuntaohjusjärjestelmiä koskevista neuvotteluista. T-slovakian uutistoimiston kirjeenvaihtaja sanoi, että tärkein kohta puheessa koski heitä: Neuvostoliitto ei salli yhdenkään renkaan irrottamista sosialistisesta leiristä!!!"

"3.7.1968 - Kadarin virallisen vierailun vastaanotolla. Puhutaan T:n miehityksestä, mutta kukaan ei suostu uskomaan. Brezhnev jyrisee niitä vastaan, jotka yrittävät 'kansallisten muotojen' kyltin alla horjuttaa sosialismin perusteita. NL ei voi olla välinpitämätön muiden sosialististen maiden kohtalon suhteen! Mitähän se tarkoittaa? (sic!) Kirjoitusten tulkitseminen käy aina vain vaikeammaksi, kun ei tahdo mistään saada kunnan informaatiota. Viikko sitten Musakko (NKP:n Suomen osastolta) sanoi, että he halusivat keskustella kanssani toverillisesti. Ovat kuulemma saaneet paljon kirjeitä, joissa moititaan kirjoituksiani. Loukkaan kuulemma neuvostokansaa... Tuntuu kovasti samanlaiselta kuin SKP:n opposition haukku."

"15.7.1968 - Kukaan ei tunnu tietävän Varsovan huippukokouksen kulusta. Kirjoittelu jyrkkää. Huhutaan interventtiosta."

"30.7.1968 - Aamun ensimmäinen tieto huippukokouksesta NL:n ja T-slovakian rajalla 'avomielinen ja toverillinen', mikä tietää huonoa. Pravda julkisti (prahalaisen) Auto Pragan 98 työntekijän kirjeen, jossa toivotetaan neuvostojoukot tervetulleeksi!"

"4.8.1968 - (Varsovan viitosten ja T-slovakian huippukokouksen) Bratislavan julkilausuma on pitkä ja pyöreä ja täpötäynnä fraaseja. Otin juttuuni positiivisimmat. Toivon hartaasti, etten ole liian sinisilmäinen."

"21.8.1968 - T-slovakia miehitettiin! Tilanne sekava. Neuvostojohdon mielipidejakaumasta liikkeellä mitä huikkeimpia huhuja. T-slovakian johtoa neuvottelemassa Moskovassa."

"25.8.1968 - Taas Moskovassa. Hyvästi kesäloma ja hyvästi kaikki sinisilmäisyys NL:n politiikan suhteen."

Kiurun harvinaisista päiväkirjateksteistä selviää myös hyvin, miten Kansan Uutisten kirjeenvaihtajan työtä ohjattiin sekä Suomesta että Moskovasta käsin. Oletettavasti samankaltaista kohtelua joutuivat kokemaan myös monet muut KU:n kirjeenvaihtajat. Etenkin NKP:n keskuskomitean Suomen osaston työntekijät olivat ahkerasti antamassa palautetta, varoituksia ja uhkauksia.⁵¹⁰ Kiuru uhattiin esimerkiksi lähettää takaisin Suomeen. Uhkaukset olivat sen verran tehokkaita, että Kiuru jätti joitakin juttuja kokonaan kirjoittamatta. Myös päiväkirjan täyttäminen päättyi ja hän jätti sen varmuuden vuoksi Suomeen samoin kuin seitsensivuisen analyysinsä Tšekkoslovakian miehityksestä.⁵¹¹

säilynyt mitään Moskovaan liittyneitä papereita.

⁵⁰⁹ Kiuru 1997, 46 - 49.

⁵¹⁰

Valkosen (1998, 25) mukaan NKP:n keskuskomitean päämajassa tehtiin kommunististen kirjeenvaihtajien tapaamisista muistiinpanot ja ne talletettiin kirjeenvaihtajien kansioihin NKP:n arkistoon. "Muistiinpanot ovat siellä myös kuin takuina, joihin KGB:n ja NKP:n perillisillä on pääsy tarvittaessa."

⁵¹¹ Kiuru 1997, 49.

- "29.8.1968 - Moskova on alkanut arvostella kommunistipuolueita, jotka eivät hyväksyneet miehitystä. NKP-läiset taas luvanneet 'keskustella' kanssani jutuistani."
- "31.8.1968 - Helsinki kehottaa minua jatkuvasti 'varovaisuuteen'. Minä kun olen jo niin varovainen, että hävettää."
- "9.9.1968 - Mietiskelyäni T-slovakian tapahtumia Moskovan näkökulmasta kirjoitin 7-sivuisen analyysin eli Muutamia ajatuksia Tshekkoslovakian kriisin vaiheilta. Täytynee säilyttää varmassa paikassa ja viedä Suomeen heti tilaisuuden tullen. Moskovassa tuntuu selvästi kasvava painostus SKP:n johtoa kohtaan ja vähemmistön tukeminen. Monissa suomalaisissa asioissa lehdistön lähteenä Päivän Sanomat ei KU."
- "20.9.1968 - Kuulin, että puolihumalainen Musakko oli kaksi ja puoli viikkoa sitten sanonut minun olevan kuten koko KUKin 'ei niistä tiedä' tyyppejä. Järjestän kuulema (sic) skandaaleja (!) ja provokaatioitakin. Ovat minuun hyvin tyytymättömiä ja 'ellei muuta kirjoitustyyläään, saa lähteä'."
- "11.10.1968 - Kuulin Helsingistä, että Ville Pessi oli teettänyt SKP:n sihteeristössä päätöksen, että KU:lle aletaan etsiä uutta kirjeenvaihtajaa... Minut valittu yhdeksi maalitauluksi."
- "15.3.1969 - -- Veljet venäläiset valittavat jatkuvasti työstäni. Esimerkiksi nuristiin siitä, että olin puhunut Kiinan vastaisista mielenosoituksista kun piti puhua Maon klikin vastaisista mielenosoituksista."
- "14.4.1969 - SKP:n kokouksen jälkeen pelottaa, että monet ovat K-talon yläkerrassakin liian sinisilmäisiä! Työpaikkani säilyy ainakin vuoden. Sain taas ankarat ohjeet olla varovainen. Siksi jätin tänäänkin pari juttua tekemättä."
- "4.7.1969 - -- kuulin, että NKP on päättänyt erottaa minut joka tapauksessa ja asia otetaan puheeksi heti (äitiys)lomani jälkeen. Ellei asia olisi vakava, tuntuisi huvittavalta, että avioliittoni lisää epäsuosiotani. Suomalaiset saavat ehkä pitkitettyä siirtoa, mutta ensi kesä on ääriraja."
- "29.9.1969 - -- Soitin lentokentältä Smirnoville keskuskomiteaan. Hän toivotti tervetulleeksi takaisin Moskovaan! En jatka tätä kirjaa, jätän sen varmuuden vuoksi Suomeen."

Valkonen kertoo kirjassaan, että hän pyrki vuonna 1969 käyttämään jutuissaan Tšekkoslovakian miehityksestä esimerkiksi muotoa "Tšekkoslovakian miehitys, jota Neuvostoliitto haluaa kutsua normalisoinniksi".⁵¹²

Tiedonantaja NKP:n suosikiksi

Tšekkoslovakian miehitys syvensi SKP:n vuoden 1966 edustajakokouksessa julkiseksi tullutta puoluejakoa niin sanottuihin saarislaisiin enemmistöläisiin ja sinisalolaisiin vähemmistöläisiin, joista 1970-luvulla alettiin käyttää nimitystä taistolaiset.⁵¹³ Yksi kouriintuntuva puoluehajaannuksen ilmentymä oli SKP:n Uudenmaan piirijärjestön perustama Tiedonantaja-lehti syksyllä 1968. SKP:n enemmistö suhtautui lehden

⁵¹² Valkonen 1998, 54.

⁵¹³

Pirkko-Liisa Kastarin (2001, 21) mukaan ennen vuotta 1969 ei mitenkään voi puhua taistolaisuudesta ja itse sanakin tuli käyttöön paljon myöhemmin. Sisko Kiurun mukaan hän ei päiväkirjoissaan käyttänyt taistolaissanaa ainakaan vielä vuonna 1969. SKP:n enemmistöläisten vähemmistöläisistä käyttämiä nimityksiä olivat muun muassa "änkyrät", "stalinistit" ja "oppositio". (Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.) SKP:n johto päätti peruuttaa miehityksen takia puolueen suunnitellut 50-vuotisjuhlallisuuudet Kulttuuritalolla. NKP:n valtuuskunta totesi pettyneessä sävyssä, että "SKP on tehnyt ensimmäisen itsenäisen päätöksen". (Saarinen 1984, 92 - 93.) Ks. myös Nevakivi 2000, 286.

perustamiseen jyrkän kielteisesti ja ajoi voimakkaasti lehden lakkauttamista.⁵¹⁴ Tiedonantaja kuitenkin nousi SKP:n poliittisen toimikunnan ja myös koko suomalaisen mediajulkisuuden agendalle.⁵¹⁵

Lehti sai 1960-luvun lopulta alkaen pieneen levikkiinsä nähden suuren roolin Neuvostoliiton epävirallisena palautekanavana. Samaan aikaan Kansan Uutiset menetti entisen NKP:n suosikkiasemansa ja joutui itse usein arvostelun kohteeksi. Lehti joutui NKP:n keskuskomitean sihteeristön erikoistarkkailuun.⁵¹⁶ Ele Alenius mukaan eräässä yhteydessä Kansan Uutisia oli arvosteltu jopa "Muut lehdet" -palstan jutuista.⁵¹⁷ Tiedonantajan suuruuden aika oli 1970- ja 1980-luvuilla. Lehti oli "oikeaoppisen idänpolitiikan" tarkka vahti ja sen ulkopoliittisia vihjeitä seurattiin tarkasti.⁵¹⁸

514

15.10.1968 SKP:n kk:n ptk. KA. Vähemmistöläisten perusteluna oli, että "Kansan Uutiset ei ole aikaisemmista sopimuksista huolimatta ryhtynyt julkaisemaan viikoittain ilmestyvää Uudenmaan asioita nimenomaan käsittelevää sivua". Samassa poliittisen toimikunnan kokouksen liitteenä olleen tiedotusosaston esityksen mukaan "Lehdestä (Tiedonantaja) ei edes löydy keskuskomitean päätöksiä, mutta kylläkin niistä poikkeavia kannanottoja. Lehden linja vastanneekin lähinnä keskuskomiteassa vähemmistöön jääneitä oppositioasenteita." Ks. Tiedonantajan alkuajoista lisää Leppänen 1999, 273 - 275.

515

Pravdan-ohut, huonolle samomalehtipaperille painettu tabloid-kokoinen Tiedonantaja-lehti toi tavan takaa esiin Suomen "äärioikeistolaisia" ilmiöitä, jotka usein olivat Uudessa Suomessa tai Helsingin Sanomissa julkaistuja tavanomaisia Neuvostoliittoa käsitteleviä uutisjuttuja. Tiedonantaja antoi myös poikkeuksellisen runsaasti tilaa neuvostokirjoittajille, muun muassa Vladimir Fjodoroville. Tiedonantajan lisäksi "Moskovan ääni" välittyi suomalaisille entistä tiiviimmin neuvostolehdistön palstoilta. Juhani Suomen mukaan SKP:n vähemmistön edustajat olivat Moskovassa korostaneet "neuvostolehdistön Suomen kysymysten käsittelyn merkitystä sisäpoliittiselle tilanteellemme". NKP:n edustajat olivat luvanneet, että neuvostolehdistö tiivistää Suomen seurantaansa. (Suomi 1998, 336.) NKP ajoi myös Tiedonantajaa SKP:n viralliseksi äänenkannattajaksi ja se hyökkäsi usein SKDL:ää vastaan leimaten sen kommunistisen liikkeen suurimmaksi vaaraksi. Esimerkiksi vuonna 1973 Suomessa järjestettyjen YYA-juhllaisuuksien aikana Podgorny antoi SKP:n enemmistöläisille "jyrisevän kurinpalautuksen". (Suomi 1998, 339.) Saarisen (1984, 117) mukaan NKP ei kuitenkaan pitänyt kaikkia vähemmistönkään mielipiteitä ja asenteita eikä myöskään Tiedonantaja-lehden kirjoituksia oikeina. SKP:n piirissä Tiedonantaja-lehden ilmestymistä kutsuttiin "lehdistökysymykseksi". SKP:n puheenjohtajan Arne Saarisen (1984, 126) mielestä "lehdistökysymys on sidoksissa puolueen yhtenäisyyteen. Sitä ei voi ratkaista erillisenä asiana." SKDL:n pääsihteeri Ele Alenius (1995, 263) toteaa, että "Yleensä en luenut Tiedonantajaa. Sen artikkelit ja kirjoitustapa vaikuttivat niin alkeellisilta ja ajattelu monesti epäloogiselta, etten katsonut aiheelliseksi antaa sen rasittaa millään tavoin mieltäni. Tiesin vain toisten kertomusten perusteella olevani varsin usein mustamaalauksen kohteena."

516

Esimerkiksi maaliskuussa 1969 SKP:n kk:n ptk:n (KA) kokouksessa kerrotussa puoluevaltuuskunnan matkaselonteossa todettiin, että toveri Suslov oli antanut matkan aikana palautetta Kansan Uutisten jutuista seuraavaan tapaan: "Puolueen lehdistöstä mainitsi (Suslov, T.U.), että NKP:n KK:n sihteeristö seuraa Kansan Uutisia ja on voinut todeta, että siinä on eräitä kielteisiä muotoja, eräitä ilmiöitä, joiden perusteella on voinut todeta oikeistorevisionistisia asenteita lehdistössä ja ilmeisesti meidän keskuskomiteamme ei ole niistä ojentanut, koska tällaisissa ilmiöissä ei ole havaittu muutosta tapahtuneen. Jos puolueen johto irrottautuu lehdistöstä ja lehdistö ajaa omaa linjaansa, se voi viedä puolueen turmioon. Rautkallion (1993, 237) mukaan Kansan Uutisten arvostelijana olisi ollut Brežnev. SKP:n kk:n ptk 18.2.1972 kokouksessa (liite 4) kerrottiin Ponomarevin valittaneen seuraavasti: "On tietenkin aivan epänormaali tilanne, että Kansan Uutiset ei julkaise sellaisten johtohenkilöiden lausuntoja, jotka eivät ole samaa mieltä toveri Simpuran kanssa. Lehden sisältö vaatii parantamista. Meillä on tässä yhteydessä ymmärtämystä sitä ajatusta kohtaan, jonka toveri Saarinen esitti, että puolueella pitäisi olla oma päivälehti."

517

Alenius 1995, 268. Kun Alenius joutui entistä enemmän NKP:n hampaisiin, hän tulkitsi niin, että myös Kansan Uutiset käänsi hänelle selkänsä: "Kansan Uutisia kohtaan tunsin silloin suorastaan katkeruutta." (Emt., 273.)

518

Leppänen 1999, 275. Tiedonantajan toimittaja Jaakko Laakso kiinnitti vielä 1983 huomiota presidentti Mauno Koiviston Ranskassa pitämään puheeseen, jossa Koivisto ei ollut lainkaan maininnut Leniniä. Muut toimittajat panivat heti saman merkille joko Tiedonantajan esimerkin tai neuvon mukaan. (Salminen 1996, 177.)

SKP:n johto tiesi pitkään etukäteen neuvostolehtien julkaisemista Suomea koskevista artikkeleista. Artikkelien sisällöistä käytiin neuvotteluja suomalaisten kommunistien kanssa ennen niiden julkaisemista. Osan Pravdan artikkeleista SKP jopa kirjoitti itse.⁵¹⁹ Toukokuussa 1965 SKP:n keskuskomitean poliittisen toimikunnan kokouksessa Anna-Liisa Hyvönen totesi kuitenkin, että:

"Kun toveri Beljakov tulee tänne niin juuri siltä pohjalta pitää esittää hyvin kriittinen arvio siitä, että ei ole tässä vaiheessa oikein, että Pravda kirjoittaa artikkelin neuvottelematta siitä SKP:n johdon kanssa. Luulen, että ensi kertaa tällainen artikkeli tulee tällä tavalla Pravdassa ja että ensi kertaa on myös se, että meidän käsityksemme poikkeavat Pravdan esittämistä."⁵²⁰

Salminen muistuttaa että Kansan Uutiset pyrki kaikin tavoin "Moskovan vyörytyksenkin" aikana säilyttämään korrektilt suhteet NKP:hen. Silti NKP rankaisi Kansan Uutisia "tottelemattomuudesta" ja oppositioasenteesta vielä 1980-luvulla. Kansan Uutisten tilausmääriä Neuvostoliittoon supistettiin koko ajan, ja lehti takavarikoitiin tullissa Venäjälle tai Viroon matkustavilta.⁵²¹ Kansan Uutisten hallituksen kokouksessa tammikuussa 1966 todettiin, että "KU:n levikkiluvussa on nyt 1000 kpl ulkomaille meneviä tilauksia, joita ei ollut vuonna 1957".⁵²² Sisko Kiurun arvion mukaan Neuvostoliitto lopetti Kansan Uutisten tukiot vuoden 1969 jälkeen.⁵²³ Neuvostoliitto lopetti 1960-luvun lopussa myös Sputnik-aikakauslehden painatustyöt SKP:n kirjapainossa. Painatustyöt siirrettiin Uuden Suomen kirjapainoon.⁵²⁴

Kansan Uutisilla oli huolta taloudestaan. Lehden kokonaislevikki oli vuosien 1963-68 aikana pudonnut 20,5 prosenttia, kun taas kokonaiskulut vuosikertaa kohden olivat vuosina 1962-67 nousseet 83,1 prosenttia. SKP:n keskuskomitean alaisuudessa toiminut lehdistökomitea ehdotti, että "lehtiemme omaleimaisuuden ja kilpailukyvyn parantamiseksi tulisi niihin saada jatkuvasti suurta lukijakuntaa kiinnostavia sensaatio- ja erikoisartikkeleita, haastatteluja, reportaaseja sekä asiantuntijakommentteja ajankohtaisista kotimaan ja kansainvälisistä kysymyksistä".⁵²⁵

⁵¹⁹

SKP:n kk:n sk. 25.3.1960. KA. Pöytäkirjan mukaan "Käsiteltiin sanomalehti Pravdan toimituksen toivomusta saada kirjoitus XII edustajakokouksen valmisteluista ja merkityksestä sekä päätettiin antaa toveri Inkeri Lehtisen tehtäväksi mainitun artikkelin kirjoittaminen".

⁵²⁰ SKP:n kk:n ptk. 19.5.1965. KA.

⁵²¹ Salminen 1996, 102 - 103.

⁵²² 24.1.1966 KU:n hallituksen kokous. KUA/KA.

⁵²³ Kiurun haastattelu 18.11.1999.

⁵²⁴

29.8.1967 Uuden Suomen johtokunnan pöytäkirjat. USA/KAN. Pöytäkirjan mukaan "Neuvostoliiton uutistoimisto APN on tarjonnut SKK:lle yhteistyötä Sputnik nimistä aikakauslehteä ja muita painotöitä mm. Neuvostoliiton matkaopasta koskevassa asiassa." Faktori P. Taipale kirjoitti SKP:n poliittiselle toimikunnalle kirjeen vuoden 1966 alussa, jossa hän purki katkeruuttaan: "Töitä on jatkuvasti viety toisiin taloihin painettavaksi, vaikka oman talon koneita ei ole edes täystyöllistetty. Eräs suurimpia ulkopuolisia töidentekijäpainoja on Uuden Suomen paino, joka ei varmasti ole rehellisten työläisten mielestä niitä myötämielisimpiä laitoksia, joihin pitäisi töitämme viedä painettavaksi." (11.2.1966 SKP:n pt. Kk:n ptk. KA)

⁵²⁵ SKP:n kk:n ptk. 13.11.1968. KA.

Talousohjelmien suhteen Kansan Uutisilla ja Uudella Suomella oli paljon yhteistä. Ne olivat päälevikkialueellaan pääkaupunkiseudulla niin sanottujen kakkoslehtien asemassa kaukana Helsingin Sanomien vanavedessä. Kansan Uutisten hallitus käsitteli huhtikuussa 1964 suuntaviivoja lehden toimitustyölle. Ilmoitusosaston yhteenvedon mukaan etenkin Helsingin Sanomien ilmoitushinnan korotukset vuoden 1962 aikana ajoivat monet pienemmät lehdet pahaan ahdinkoon.

"Erikoisesti HS:n jatkuvat hinnankorotukset vaikeuttavat muiden lehtien ilmoitushankintaa, koska HS nielee yhä suurenevia osuuksia ilmoittajien mainosmäärärahoista. - - HS on noin yhden vuoden sisällä suorittanut kolme hinnankorotusta - 15 % kukin - selvästi vähentävät muiden lehtien mahdollisuuksia ilmoitusmarkkinoilla."⁵²⁶

Vasta 1990-luvun alussa alkoi arkistolähteistä selvitä, että NKP oli tukenut SKP:tä vuosikymmenien ajan.⁵²⁷ Esimerkiksi Rautkallion mielestä "SKP oli taloudellisissa suhteissaan täysin riippuvainen NKP:sta".⁵²⁸ Kauppila kiistää haastattelussa väitteet, että Kansan Uutiset olisi ollut taloudellisesti riippuvainen Neuvostoliiton avusta.

Lehden (Kansan Uutiset) talous ei ollut koskaan kovin vankka. Muistan lukeneeni, aina pohdittiin noissa (SKP:n kokouksissa) vuosittain paljonko sivumäärää piti taas vähentää. Taloudellista liikkumavaraa ei ilmeisesti hirveästi missään vaiheessa ollut?

"Ei, mutta tuota, jos sinä haet sitä, että mikä rooli venäläisellä rahoituksella oli, niin pelkään pahoin sinä joudut... paitsi tämä kirjeenvaihtajajuttu ja sellaisia, meillä oli joskus sellainen tunne, kun meillä sentään oli huomattava levikki ja huomattava ilmoitustulokin, silloinhan kunnat ja kaikki ilmoittivat ja tämä työväenlehtituki, niin meidän budjettimme olivat aika suuria, ja joskus oli sellainen tunne todellakin, että lehti voisi tulla halvemmin painetuksi ulkopuolisissa kirjapainoissa. - - Kyllä se silloin tietysti oli tiukkaa, kyllähän me olimme suuri taloudellinen taakka näille kustantajille. Ja jos SKP sai niin kuin kerrotaan ja ilmeinen tosiasia on, niin meillä ei ollut koskaan lehden hallinnossa tietoa, että me olisimme saaneet jostakin. Tietenkin meillä oli ihan tällainen kaksi kolme kertaa tämän kolmenkymmenen vuoden aikana, että meidän piti pyytää kustantajajärjestöjä pyytämään anteeksi miljoonan velka ja ne kirjoitti erikseen, mistä ne tuli, mutta emme sitä tiedä, kyllä meillä koko ajan oli sellainen tunne, että ei me missään, eikä me edes pohdittu tällaista asiaa, että olimme jossain venäläisrahoituksessa, emme olleet. - - Ja sitten oli suunnaton apu tämä valtion tuki."

⁵²⁶ KU:n hallituksen kokous 5.4.1963. KA

⁵²⁷

Kansan Uutisten Viikkolehti 1.11.1991, 3 *Uusia paljastuksia Nkp:n toveriaivasta, "Skp sai kolmanneksi eniten"*. (Kalle Kniivilä). SKP:n pääsihteeri Asko Mäen mukaan SKP sai taloudellista tukea NKP:ltä aina 1980-luvun puoliväliin asti. Hän kertoi myös, että "Tuki lienee kuitenkin ollut pienempää kuin julkisuudessa esitetyt luvut antava (sic!) ymmärtää. Kenties Moskovassa päätetyt summat eivät päättyneet ainakaan kokonaisuudessaan SKP:lle asti. Tarkkoja tietoja saadusta tuesta, saati lukuja, ei ole saatavissa, koska asiaa hoitivat varsin harvat henkilöt. SKP:n johtoelimet eivät käsitelleet puolueen saamaa ulkomaista tukea, eikä siitä siksi ole merkintöjä puolueen asiakirjoissa." (KU:n Viikkolehti 1.11.1991, 6 *Puolueiden ulkomainen tuki oli yksi kylmän sodan ilmentymä.*) Rautkallion mukaan (1996, 176 - 177) NKP:n keskuskomitean rahoitus jatkui vuosikymmenien ajan Suomessa muillekin poliittisille tahoille kuin SKP:lle, ilman että siitä tehtiin tutkintapyyntöjä. Vieraan vallan räikeä puuttuminen Suomen sisäisiin asioihin tapahtui tasavallan poliittisen johdon myötävaikutuksella. Esimerkiksi Kekkonen kielsi suojelupoliisia puuttumasta SKP:n laittomaan rahoitukseen, josta Suopo oli hyvin perillä. Rautkallion (1993, 55) saamien tietojen mukaan vuosina 1978 - 1990 SKP:lle ohjatun rahoituksen kokonaismäärä olisi kohonnut yli 80 miljoonan markkaan vuoden 1993 rahoissa laskien.

⁵²⁸

Rautkallio 1993, 46. Rautkallion (emt., 54 - 55) mukaan SKP:n keskuskomitean nimissä NKP-rahoja Suomeen ohjaili Ville Pessi aina vuoteen 1982, jolloin Taisto Sinisalo peri hänen roolinsa.

SKP ja SKDL käyttivät huomattavan osan puoluetuesta lehdistön hyväksi. Esimerkiksi vuonna 1967 yhteensä 37 prosenttia.⁵²⁹ Mitä ilmeisimmin Tiedonantajan saama NKP-tuki oli paljon merkittävämpi. Kansan Uutisissa julkaistujen arvioiden mukaan Tiedonantaja pystyi kustantamaan tilaus- ja ilmoitusmaksuillaan vain puolet kustannuksistaan.⁵³⁰ Tiedonantajan päätoimittaja Erkki Susi kertoi puhelinhaastattelussa, ettei hän ole kuulunut siihen suppeaan piiriin, joka on ollut tietoinen lehden ulkopuolisesta rahoituksesta.⁵³¹

Suomalaiset puolueet ja ammattiliitot saivat toimintaansa rahoitusta myös läntisistä lähteistä, kuten CIA:lta. Rautkallion mukaan "ulkolainen poliittinen pimeä raha" syöpyi suomalaiseen poliittiseen elämään 1960-luvulla ja esimerkiksi vuonna 1966 tasavallan hallituksessa istuivat niin ruplien kuin dollareidenkin nauttijat.⁵³²

Kansandemokraattisten lehtien missio

Sotien aikana kommunistien julkinen toiminta oli Suomessa kiellettyä. Sotien jälkeen omista lehdistä tuli äärivasemmistolaisille poliittisen taistelun keskeisiä välineitä samaan tapaan kuin Suomen lehdistön valtaosa oli ollut 1900-luvun alkuvuosikymmeninä. Levikkikehityksen kannalta lehtien voimakkaan poliittinen sisältö ei kuitenkaan enää ollut hyväksi, niinpä niitä alettiin kehittää entistä enemmän uutislehtien suuntaan. Kansandemokraattisten lehtien linjana oli kuitenkin pitkään Leninin lehdistönäkemys, jonka mukaan sanomalehti on sekä agitaattori että organisaattori. SKDL:n pää-äänenkannattajana oli aluksi Vapaa Sana⁵³³. SKDL:n vaalimenestyksen siivittämänä Vapaa Sana sai rinnalleen parisenkymmentä pienempää lehteä. Niistä merkittävin oli SKP:n ensimmäinen päivälehti ja samalla pää-äänenkannattaja Työkansan Sanomat. Vuonna 1956 Työkansan Sanomat ja Vapaa Sana yhdistyivät Kansan Uutisiksi.⁵³⁴ Työkansan Sanomien levikki oli ohittanut Vapaan Sanan levikin vuoteen 1956 mennessä, mutta samaan aikaan molempien levikit olivat kääntyneet selvään laskusuuntaan.⁵³⁵

⁵²⁹ SKP:n kk. ptk. 8.9.1967, liite 3. KA.

⁵³⁰

KU 21.11.1991, 10 *Tiedonantaja pystyi kattamaan menoistaan vain vajaa puolet, Puuttuvat rahat tulivat salaperäisinä "tukimaksuina"*. (Esa Ålander/DLP).

⁵³¹ Suden puhelinhaastattelu 24.4.2001.

⁵³² Rautkallio 1996, 176.

⁵³³ Muistelmia Vapaan Sanan alkutaipaleesta ks. esim. KU 7.11.1974 *Kansa loi itselleen sanomalehden 30 vuotta sitten*.

⁵³⁴

Perko 1988, 119 - 122. Ks. myös Peltola 1987, 19. Peltolan mukaan niin sanottujen piirilehtien arveltiin ennen pitkään menestyvän niin hyvin, että niistä muodostuisi tulonlähteitä esimerkiksi kirjan kustantamiseen. Ensimmäinen piirilehti, Vapaa Savo lopetti toimintansa taloudellisten vaikeuksien takia kuitenkin jo 1948.

⁵³⁵ Peltola 1987, 26.

SKP:n keskuskomitean poliittinen toimikunta kontrolloi ja huolehti suoraan puolueen pää-äänenkannattajan sekä muiden kansandemokraattisten lehtien linjasta. Kd-lehdillä oli yhteinen uutistoimisto Demokraattinen lehdistöpalvelu (DLP). Se oli perustettu 1946, koska kd-lehdet olivat olleet tyytymättömiä Suomen Tietotoimiston välittämiin uutisiin. Ulkomaan uutiset tulivat DLP:lle pääasiassa Tassin kautta.⁵³⁶ Myöhemmin DLP välitti muun muassa Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajien tekemiä juttuja muille kd-lehdille.⁵³⁷

Kd-lehtien toimittajia värvättiin SKP:n puoluekoulusta ja myöhemmin Sirola-opistossa. Potentiaalisista toimittajanalusta ilmoitettiin SKP:n kaaderiosastolle, joka hoiti keskitetysti työntekijöiden sijoittelua järjestöjen palvelukseen.⁵³⁸ Esimerkiksi Työkansan Sanomien toimittajilta oli vaadittu SKP:n jäsenyyttä.⁵³⁹

Kd-lehdistön tehtävät käyvät hyvin ilmi esimerkiksi SKDL:n liittoneuvoston julkaisemasta kannanotosta, joka julkaistiin Kansan Uutisissa 1967.

"Kansandemokraattinen lehdistö on peruluonteeltaan sosialistista ja sen tehtävänä on tietojen välittämisen lisäksi osallistua ideologiseen keskusteluun demokraattisten ja sosialististen katsomusten edustajana."⁵⁴⁰

Vuonna 1972 Kansan Uutisissa julkaistiin SKDL:n kulttuurijaoston kannanotto *Tieto on valtaa - työväenvalta on tietoa*. Sen mukaan "yhteiskunnan valvonnassa olevan joukkotiedotuksen aluetta on laajennettava". Kulttuurijaosto korosti etenkin Yleisradion merkitystä, mutta myös työväenlehdistön asemaa haluttiin määrällisesti ja laadullisesti vahvistaa. Yhtenä keinona nähtiin ilmoitusverojärjestelmä, jonka avulla puhtaasti kaupallisiin tarkoituksiin toimivat tiedotusvälineet siirtäisivät osan tuloistaan ei-kaupallisille tiedotusvälineille. Julkilausuman lopussa kerrotaan työväenlehdistön missiosta seuraavaan tapaan:

"Työväenlehdistön valppaus on porvarien harjoittaman tiedon salailun pahin vihollinen. Työväenlehdistön tehtävä on osoittaa, mistä ja miksi porvarilliset tiedotusvälineet vaikenivat tai johtavat vastaanottajiaan harhaan. Niin porvarilehdistön kuin Yleisradion ja Mainos-Television luja arvostelu kuuluu työväenlehdistön päivittäisiin tehtäviin. Työväenlehdistön perinteisiin on aina kuulunut rohkea puuttuminen yhteiskunnallisten epäkohtien syihin, kapitalismin kansanvastaisen luonteen paljastaminen oikeistolaisen mielipidemuokkauksen takaa."⁵⁴¹

⁵³⁶ Peltola 1987, 22, 33.

⁵³⁷

Kiurun haastattelu 18.11.1999. Tässä tutkimuksessa ei ollut mahdollista selvittää tarkemmin KU:n kirjeenvaihtajien juttujen julkaisemista muissa kd-lehdissä.

⁵³⁸ Peltola 1987, 22.

⁵³⁹ Perko 1988, 122.

⁵⁴⁰

KU 14.11.1967 SKDL:n liittoneuvosto: *Kansandemokraattinen lehdistö sosialistista, Sen luonnetta ja periaatteita tehtävä tunnetuksi.*

⁵⁴¹ KU 2.1.1972.

KU:n kirjeenvaihtajan erityispalvelut

Kaikki Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajat joutuivat silloin tällöin tekemään myös niin sanottuja tilausjuttuja. Sisko Kiuru kertoi haastattelussa, että välillä haluttiin olla isännille mieliksi. Yleensä nämä jutut olivat neuvostotyyllisiä, pitkiä ja propagandistisia. Varmimmin kirjeenvaihtaja joutui tilaustyöhön lokakuun vallankumouksen tai jonkin muun juhlapäivän lähestyessä. Seuraava sitaatti on Kiurun tekemän tilausjutun ingressistä vuodelta 1971.

"Ihmisen aineellisen hyvinvoinnin ja kulttuuritason huomattava kohottaminen on Neuvostoliitossa keskeinen tavoite. Kaikki mitä maassa tätä nykyä tehdään, kytkeytyy jollain tavalla tuohon päämäärään ja sen antaa tietysti väriä sunnuntaina vietettävälle sosialistisen vallankumouksen 54. vuosipäivälle."⁵⁴²

Tilausjutun väliotsikot ovat kuin suoraan NKP:n iskulauseista: "Hyvä alku", "Elämä on turvallista", "Ihminen osallistumaan", "Kullekin työn mukaan", "Koulu uudistuu", "Ilmaa ja vettä ihmiselle". Kun kysyin haastattelussa pitkän artikkelin taustoista, Kiuru kertoi haastattelussa, että kyse on "lepyttelyjutusta".

Teitkö muuten usein noin isoja artikkeleita?

"Kyllä kai mä niitä joskus tein. Tää on varmaan sellaista, että on ollut joku sellainen vaihe, että on pitänyt lepytellä ja toimitus on tilannut. Mää luulisin, että tää on lepyttelyjuttu. Mä en tarkoita, että mun olisi itse pitänyt lepytellä, vaan että lehtikin on kaivannut jotain semmoista, koska tämä vaikuttaa niin positiiviselta. (naurua) Olihan siinä aina välillä sellaista, huomasin noista muistiinpanoista, että mä saatoin kirjoittaa itselleni muistiin, että tein jutun siitä ja siitä, on sentään kiva, kun voi tehdä jonkun positiivisenkin jutun. Että oli niin kuin pulaa, teki mieli joskus tehdä semmoisia, ja jos tuli joku sellainen aihe, niin tuota. Joo mutta tää on kyllä selvästi pyydetty."⁵⁴³

Samassa jutussa oli kuitenkin myös voimakasta kritiikkiä.

"Suurin tyytymättömyyden aihe on sen sijaan kulutustavarat. Huonekaluja, kankaita, astioita ja muita kotona tarvittavia esineitä valmistava teollisuus ei ole pystynyt laajan asuntotuotannon mukanaan tuoman kysynnän tasolla. Tyytymättömiä ovat neuvostoliittolaiset myös vaatetus- ja jalkineiteollisuuteen, joita arvostellaan ennen kaikkea valikoiman suppeudesta ja laadusta."

"Ulkomaisten lehdistössä tapaa silloin tällöin käsityksen, että Neuvostoliitossa ei suhtauduta kyllin vakavasti ympäristön suojeluun - - Täkäläisen julkisen sanan palstoilla saattaa havaita, että teollisuuden saastuttavaa vaikutusta ei tosin ryhdytty estämään ajoissa ja paljon vahinkoa ehti tapahtua. Välinpitämätön suhtautuminen on kuitenkin jo ohi eletty aika. Lait ovat tältä osin täysin ajan tasalla ja niiden toteutuksen valvonta on tehostettu."

Kuten Kansan Uutisten tyyliin kuului, myös Kiuru pehmensi lopuksi neuvostoyhteiskuntaan kohdistuvaa ympäristönsuojelukritiikkiään. Ongelmia oli ollut, mutta nyt oli jo toisin.

Erkki Kauppila kertoi haastattelussa, että Kansan Uutisten kirjeenvaihtajan oletettiin toimivan myös viestinviejänä SKP:n ja NKP:n välillä.

"Ja tuota minua kehoitettiin toimimaan jonkunlaisena välittäjänä joissakin käytännön asioissa SKP:n ja NKP:n välillä journalistisen työn ohella. Sitä teinkin olin sellaisena puhelinvälittäjä. Olin päivittäin kulttuuritalon ja tämän osaston (NKP:n Suomen osaston) kanssa niin kuin tekemisessä. Ehkä sitä jotkut vielä kuvittelivat suuremmaksikin sitä puuhaa kuin se oli. Siinä se sitten vähän väljähtyi kun törmättiin

⁵⁴² KU 6.11.1971, 4. *Sosialistisen vallankumouksen 54. vuosipäivänä, Ihmisen hyväksi.* (5, y).

⁵⁴³ Kiurun haastattelu 18.11.1999.

siihen ensimmäiseen ja oikeastaan ainoaan suureen ongelmaan eli siihen Hruštšovin kaatumisen yhteydessä."⁵⁴⁴

Kaikki tämä perustui tietysti siihen, että NKP maksoi Kansan Uutisten, kuten muidenkin kommunistilehtien kirjeenvaihtajien oleskelun Moskovassa. Kansan Uutiset maksoi ainoastaan loma-ajan palkat ja eläkemaksut.⁵⁴⁵ Kiurun mukaan "Sen (NKP:n) kannatti kustantaa kirjeenvaihtajat saadakseen oman näkökantansa lehtiin, ja lehdet puolestaan ottivat tarjouksen ilomielen vastaan, koska muuten ei olisi ollut varaa pitää edustajaa Moskovassa." Tavanomaista paremmat työsuhteasunnot järjestyivät NKP:n kautta, terveyspalvelut olivat maksuttomia NKP:n työntekijöiden poliklinikoilla ja maukasta ruokaa, kuten filettä, kuhaa ja kaviaaria järjestyi edullisesti GUM-tavaratalon suljetulta tilausosastolta.⁵⁴⁶ Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajana vuosina 1974-1979 toiminut Uolevi Mattila kertoi haastattelussa, että esimerkiksi hänet oli luokiteltu neuvostoliittolaisessa protokollassa samaan kastiin suurlähettiläiden kanssa.⁵⁴⁷

Neuvostotalousjournalismin kohteena

Hivenen yllättäen Sisko Kiuru teki eniten juttuja Neuvostoliiton ja Suomen kaupankäyntiin liittyen. Tarkasteluajanjakson ajalta tähän kategoriaan mahtui yhteensä 17 juttua. Kuitenkin vain yhden vähemmän Kiuru teki suomalaisten poliittisten valtuuskuntien, lähinnä SKP-läisten Moskovan-vierailuihin liittyviä juttuja. Toisaalta monet niin sanotut poliittiset vierailut saattoivat pitää sisällään myös kauppapoliittisia aspekteja, vaikka niitä ei juttuihin näkyviin kirjattukaan. Samalla tavoin kaupankäyntiin liittyvien uutisten taustalla oli varmasti usein myös erilaisia poliittisia keskusteluja.

Kiuru kertoi puhelinhaastattelussa, että talous oli sen verran epäpoliittinen aihe, että siitä saattoi kohtuullisen rehellisesti kirjoittaa.⁵⁴⁸ Seuraava Kiurun juttunäyte on julkaistu tammikuussa 1968 "Keurun" nimellä. "Epäpoliittisuus" saattoi käytännössä kuitenkin sisältää esimerkiksi propagandistisia sivumakuja.

"Neuvostoliiton teollisuustuotannon lisäys oli viime vuonna 10 %, kun länsimaissa jouduttiin samaan aikaan tyytymään muutaman prosentin lisäykseen. Neuvostoliitossa teollisuus on talousuudistuksen ansiosta kasvanut jopa suunniteltua nopeammin - viime vuotta varten laaditussa valtion suunnitelmassa oli otettu tavoitteeksi 7,3 prosentin lisäys."⁵⁴⁹

⁵⁴⁴ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

⁵⁴⁵ Kiurun haastattelu 18.11.1999; Valkonen 1998, 24.

⁵⁴⁶ Kiuru 1997, 45.

⁵⁴⁷ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

⁵⁴⁸ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

⁵⁴⁹ KU 25.1.1968, 5 40 pros NL:n tehtaista nojaa voittopohjalle. (2, y).

Izvestijan uutiseen perustuvan talousjutun otsikko on kuitenkin mielenkiintoinen. Sen mukaan 40 prosenttia NL:n tehtaista nojaa voittopohjalle. Oliko kapitalistinen talousjärjestelmä siis yllättäen haukannut noin suuren osan Neuvostoliiton teollisuudesta? Tuskinpa sentään. Kysehän oli edelleen yksinomaan valtion omistamista tuotantovälineistä.

Myös Valkonen noteerasi Neuvostoliiton ja Suomen välisen kaupan. Se oli tarkasteluajanjakson aikana neljänneksi suosituin juttuaihe. Valkonen yritti lähestyä neuvostotaloutta arjen näkökulmasta. Moskovan-kirjeenvaihtajien kestoaihe oli asuminen. Valkosen vuonna 1973 helmikuussa julkaistun lähes koko sivun artikkelin mukaan "Neuvostoliittoa on pitkään mainostettu maailman eniten rakentavana maana", mutta myöhemmin Valkonen on tarkkana ja toteaa: "Suhteellisesti Neuvostoliitto sijoittuu kuitenkin pitkälti Suomenkin jälkeen asuntorakentamisessa laskettuna uusien huoneistojen määrä tuhatta asukasta kohti." Valkonen vältti neuvostilastojen lukemisen yleisen harhan ja suhteutti suuret tuotantomäärät asukaslukuun. Valkonen muisti myös mainita, että länsimaiset tilastotiedot perustuvat ECE:n tietoihin, mutta Neuvostoliiton luvut ovat peräisin maan omista tilastoista. Samassa jutussa todetaan, että Neuvostoliitossa oli mahdollista asua myös muulla tavoin kuin vuokralla valtion asunnoissa, nimittäin osuuskuntataloissa. Niihin pääsi - ainakin teoriassa - käsiksi, jos oli tarpeeksi säästöjä. Jutusta käy ilmi tavoitteiden ja todellisuuden välinen kuilu. Valkonen vertasi rohkeasti myös eri asumistapojen etuja ja haittoja seuraavaan tapaan:

" - valtion asunnoissa ei voi juuri pitää hallussaan kovin monta ylimääräistä neliötä. Tällä hetkellä Moskovassa on asetettu tavoitteeksi 11 neliötä asuintilaa henkeä kohti, kun tavoite käytännössä on edelleen 9 neliötä ja tosiasiallinen tilanne se, että kukin saa keskimäärin 7,5 neliötä. Koska vuokrat ovat todella pienet valtion asunnoissa, eivät ne käytännössä kata täysin edes lämmityskustannuksia puhumattakaan vuosikorjauksista tai maalauksista. Sen takia talot pääsevät harmaantumaan ja vanhenemaan kovin nopeasti korjausten ja kunnostuksen puutteessa. - - Osuuskuntatalojen asukkaat mielellään pitävät talonsa kunnossa maalauksin ja vuosikorjauksin, mistä he joutuvat tietysti itse maksamaan. Kuitenkin he voivat huolehtia ympäristöstään paljon paremmin kuin valtion talojen asukkaat. Osuuskuntatalot Moskovassa erottuvatkin varsin selvästi muista jo sen takia, että niiden ympärillä puut, pensaat ja muut istutukset ovat vihreitä ja runsaita."⁵⁵⁰

Kaikkea Neuvostotalouteen tai Suomen ja Neuvostoliiton kaupankäyntiin liittyviä aiheita kirjeenvaihtajat eivät pystyneet käsittelemään. Ensinnäkin tietoa jaettiin kauppaneuvottelujen aikaan Moskovassa yleensä nihkeästi eikä monista Neuvostotalouden osa-alueista löytynyt minkäänlaisia tilastotietoja. Kirjeenvaihtajat joutuivat käyttämään myös itsesensuuria, kuten esimerkiksi SKP:n omistaman Feximan⁵⁵¹ tapauksessa.

Valkonen ja Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtaja Juhani Lindström olivat päättäneet tehdä yhdessä "tutkivan jutun" Suomelle tärkeän clearing-kaupan kytkennöistä. Jutun tavoitteena oli kertoa, miten SKP ja sen peitejärjestöjen omistama agentuuriliike Fexima rahasti prosenttinsa clearing-kaupasta. Kirjeenvaihtajille kerrottiin esimerkkejä, miten Feximan edustaja keräsi aina eri osapuolten allekirjoitukset

⁵⁵⁰ US 11.2.1973, 11 *Neuvostokansalaisen unelma: Pääsy omaan osuuskunta-asuntoon.* (8, y).

⁵⁵¹

Rautkallion (1993, 46) mukaan SKP:n liikeyritykset eivät olisi pärjänneet ilman NKP:n tukitoimia ja -ostoja. Feximan lisäksi SKP:n liikeyrityksiä olivat Lomamatka Oy, Yhteistyö-kustantamo (julkaisi muun muassa *Kansan Uutisia*) ja Seximo.

omiin papereihinsa kauppasopimusten varmistuttua. Valkosen mukaan Fexima tuloutti voittonsa SKP:lle. Fexima oli muutenkin idänkaupan kummajainen. Sen edustajien auton rekisterikilvessäkin oli kirjeenvaihtajaan viittaava K-kirjain eikä yrityksille varattua M-kirjainta. Valkosen ja Lindströmin yhteistyön tulosta ei koskaan julkaistu missään suomalaisessa viestimessä. Valkonen kertoi kirjassaan: "Kun olimme valmistelleet juttua, lähestyi muuan suomalainen virallinen taho meitä varoittaakseen jutun teosta. Hänen viestinsä oli, että kirjoittaminen asiasta vaarantaa kauppaa, mikä toisi ongelmia Suomen teollisuudelle ja maataloudelle. - - Meillä ei ollut mahdollisuutta ohittaa varoitusta, joten luovuimme jutusta."⁵⁵²

Haastattelussa Valkonen ei edelleenkään suostunut kertomaan "suomalaisen virallisen tahon" nimeä, mutta tarkensi, että kyse oli UM:n kauppapoliittisella osastolla olevasta työntekijästä." Valkonen kertoi, että Fexima-jutun teosta luopuminen oli siihen aikaan "isänmaallinen teko".⁵⁵³

Valkonen jatkoi Kaurinkosken linjalla

Valkonen jatkoi Kaurinkosken perinteitä kriittisen, myös Neuvostoliiton epäkohtiin pureutuvan journalismin tekemisessä.⁵⁵⁴ Sekä Kaurinkosken että Valkosen suosituin aihealue oli Neuvostoliiton ongelmia käsittelevät uutiset ja taustajutut.⁵⁵⁵ Tämä on yllättävää, koska yleensä on luultu, etteivät Moskovan-kirjeenvaihtajat kyenneet tekemään Neuvostoliitosta kriittisiä juttuja. Kaurinkoski ja Valkonen olivatkin lajissaan selvästi poikkeuksia.

Seuraavassa muutama esimerkki Valkosen jutuista. Ensin katkelma *Neuvostoliitollakin on saastumisongelmansa* -jutusta ja myöhemmin *Alkoholismi on vakava ongelma Neuvostoliitossa* -jutusta. Molemmat jutut oli julkaistu näyttävästi kahdeksalla palstalla sivun yläreunoissa, ei tosin etusivulla.

" - - Täällä sanotaan tšekäläisen talousjärjestelmän ilman muuta takaavan sen, että yhteiskunta suojelee luontoa ja ihmisen elinympäristöä. Sen sijaan läntinen maan, vedet ja ilman valloittanut saaste kuvataan mielellään tulokseksi sikäläisestä talousjärjestelmästä. Tämä on tietenkin utopiaa. - - Itse asiassa Neuvostoliiton luonnon vielä verrattain vähäinen tuhoutuminen nojaa teollisuuden nuoreen ikään ja maan laajuuteen. - - Uusi luonnonsuojelulaki viime vuonna sääti ankarat rangaistukset kaikille niille, jotka valuttavat jätevedet puhdistamattomina suoraan vesistöihin. - - Asiat olisivatkin oivassa järjestyksessä, jos tiukka laki todella otettaisiin huomioon. - - Uusi vaara elinympäristöä kohtaan on kehittymässä näinä vuosina alkavan autojen nopean yleistymisen seurauksena. Kaupungit ja ensiksi Moskova ja Leningrad tulevat maksamaan autoistumisesta saman korkean hinnan kuin läntiset keskustat."⁵⁵⁶

⁵⁵² Valkonen 1998, 77 - 78. Suora sitaatti sivulta 78.

⁵⁵³ Valkosen haastattelu 23.3.2001.

⁵⁵⁴

Monet Kansan Uutistenkin Moskovan-kirjeenvaihtajat uutisoivat neuvostoeppäkohdista, mutta yleensä vasta, kun ne oli ensin julkaistu virallisesti, esimerkiksi Pravdassa. Myös Uuden Suomen kirjeenvaihtajat noudattivat usein tätä linjaa.

⁵⁵⁵ Perustuu sisällönerittelyyni.

⁵⁵⁶

US 8.3.1970, 9 *Neuvostoliitollakin on saastumisongelmansa*, *Sampikaan ei enää tuota kuuluisaa Kaspian kaviaaria*. (8, y).

"On tullut aika luopua siitä virheellisestä ja vahingollisesta mielikuvasta, että meillä on vain aivan vähäinen määrä sosiaalisesti vaarallisia alkoholisteja, kirjoittaa Literaturnaja Gazeta. Lehden mukaan alkoholin kulutus on kasvanut, alkoholistien määrä on suuri ja heidän aikaansaamansa vahingot ja rikokset liian kalliita yhteiskunnalle - - tutkimuksen mukaan noin puolet pidätetyistä on ammattitaidottomia tai vain alkeellisen työtaidon omaavia työläisiä. - - Erityisen suuri alkoholistien määrä on rakennustyöväen keskuudessa. Näin tutkimus päättyy siihen yleismaailmalliseen tulokseen, että yhteiskunnan alimmilla portilla ammattitason puolesta elävät myös helpoimmin etsivät lohtua alkoholista." ⁵⁵⁷

Alkoholismi-jutussa juomisen suurimmaksi syyksi tosin kerrotaan epämääräisesti "että on tullut jano ja on pitänyt juoda". Valkosen referoimassa Literaturnajan artikkelissa korostetaan, ettei syynä suinkaan ole esimerkiksi huonot asunto-olot tai pohjoisen kova talvi.

Erittäin arat: Baltia, talvisota ja toisinajattelijat

Baltian kysymys oli neuvostoviranomaisille äärimmäisen arka aihe. Esimerkiksi Valkonen oli tehnyt etukäteen päätöksen, ettei hän koskaan käy Baltian maissa. Hän kirjoittaa kirjassaan, että "vältin joutumasta tilanteeseen, jossa en olisi voinut kirjoittaa Virosta sitä, mitä minun olisi pitänyt ja mitä olisin halunnut. Ratkaisu oli tietysti epäjournalistinen. Jälkeenpäin siitä voi sanoa halutessaan aika rumasti, koska tunteiden ei pitäisi antaa vaikuttaa aihevalintoihin." ⁵⁵⁸

Uuden Suomen ulkomaantoimittajan Asko Vuorjoen 25.4.1971 julkaistu taustajuttu *Baltian kysymys nykypäivän maailmassa* järkytti pahoin neuvostoviranomaisia. Sitä voidaan perustellusti pitää yhtenä rohkeimmista Neuvostoliittoa kritisoivista suomalaisista journalistisista tuotoksista vuosina 1957-1975. Merkillepantavaa on, että kirjoitus oli laadittu Suomessa eikä esimerkiksi Moskovassa. Tässä yhteydessä lienee paikallaan tuoda esille muutama näyte Vuorjoen kirjoituksesta ikään kuin esimerkkinä journalismista, jota suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajan ei ollut mahdollista tehdä ilman rankaisua. ⁵⁵⁹ Sitaattiesimerkit ovat jutun alusta ja lopusta.

"Ulkomailla elävät Baltian maiden asukkaat katsovat, että sodanaikainen miehitys ei merkinnyt Viron, Latvian tai Liettuan valtioiden olemassaolon päättymistä. Ne ovat periaatteellisesti samanlaisessa asemassa kuin esimerkiksi Norja ja Hollanti olivat toisen maailmansodan saksalaismiehityksen aikana - erona vain miehityskauden venyminen Baltian maiden kohdalla pidemmäksi."

⁵⁵⁷

US 15.3.1970, 8 *Alkoholismi on vakava ongelma Neuvostoliitossa, Kun janottaa, kun tapaa ystäviä, kun on palkkapäivä, silloin juopotellaan* (8, y). Sisko Kiuru kirjoitti myös Neuvostoliiton alkoholiongelmista sen jälkeen, kun aiheesta oli tehty poliittinen päätös. KU 19.6.1972, 3 *Tiukemmat otteet alkoholiasioissa Neuvostoliitossa* (2. k). Jutun otsikointi on varovainen. Siinä puhutaan "alkoholiasioista". Juttua ei oltu myöskään pantu näkyvästi esille. Jutussa Kiuru selostaa aluksi, miten Neuvostoliiton alkoholipolitiikassa ollaan siirtymässä Suomen suuntaan. Käytännössä tämä tarkoittaa alkoholin myynnin rajoittamista ja keskittymistä miedompien alkoholijuomien valmistukseen. Tämän jälkeen Kiuru kuitenkin toteaa varsin kriittiseen sävyyn, että "- - Yksityiset ihmiset kuitenkin tuntuvat suhtautuvan epäillen siihen, miten tämä sinänsä hyvä ratkaisu saadaan toteutettua ja kotipolton sekä salamyyntin kasvu tehokkaasti estettyä rajoitusten voimaantumisen jälkeen."

⁵⁵⁸ Valkonen 1998, 75.

⁵⁵⁹

Tätä mieltä oli esimerkiksi Valkonen (1998, 29). Toisaalta esimerkiksi Tanninen oli vuonna 1961 tehnyt Moskovasta käsin Viroon liittyneen oikeudenkäyntiuutisen, jossa hän toteaa, että "- - Englanti kieltäytyi luovuttamasta Ain Mereä sillä perusteella, ettei se tunnusta Eestin sulautumista Neuvostoliittoon". (US 25.2.1961, 11 *Suuri oikeudenkäynti alkaa Tallinnassa ensi kuun alussa*).

"Viron, Latvian ja Liettuan kansat toivovat Baltian kysymyksen poliittista, rauhanomaista ratkaisua ja kansallisen itsemääräämisoikeuden kunnioittamista myös niiden kohdalla. Baltian maat odottavat maailman yleisen mielipiteen heräämistä. Baltian kysymys on yhä ratkaisematta."

Ulkoministeri Väinö Leskinen kutsui Uuden Suomen päätoimittajan Pentti Poukan luokseen ja huomautti Vuorjoen kirjoituksesta Neuvostoliiton painostuksesta. Leskinen joutui selostamaan tapausta myös eduskunnan ulkoasiainvaliokunnalle ja se tuli lisäksi esille eduskunnan kyselytunnilla kansanedustaja Lars Lindemanin (sd) tekemän kyselyn yhteydessä. Ensimmäisenä Suomessa ehti puuttua Vuorjoen kirjoitukseen SKP:n vähemmistöläisten äänenkannattaja Tiedonantaja syyttäen valtiovaltaa toimettomuudesta, koska kirjoituksen takia ei ollut ryhdytty toimenpiteisiin. Tassin uutisen mukaan "Neuvostoliiton Suomessa oleva väliaikainen asianhoitaja on Neuvostoliiton hallituksen toimeksiannosta esittänyt Suomen ulkoministerille 'asianmukaisen lausunnon' sen johdosta, että Uusi Suomi on julkaissut 'provokatorisen neuvostovastaisen artikkelin' - - ja - - "Suomen oikeistopiirien lehti Uusi Suomi julkaisi 25. huhtikuuta artikkelin, jossa yleisesti tunnettujen historiallisten tosiasian vastaisesti vääristellään karkeasti Neuvostoliiton Baltian tasavaltojen asemaa". Uusi Suomi julkaisi ulkoministerin reaktiot näyttävästi etusivullaan ja Neuvostoliiton näkemyksen sisäsivullaan sekä kuvitti etusivun vinkkijutun Vuorjoen jutun revinnäisellä.⁵⁶⁰

Suomen Moskovan-suurlähettiläs Alholm (vuosina 1970-74) kertoo, että myös suurlähetystössä Baltia oli aika ajoin arka aihe. "UM pyysi Hallamaa raportoimaan myös Baltian tapahtumista, tämä torjui pyynnön jyrkästi. Aihepiiri oli hänen mielestään 'aivan liian arkaluontoinen raportoitavaksi'."⁵⁶¹

Talvisota ja ylipäänsä sotien tulkinnat olivat neuvostoliittolaisille erityisen arka aihe.⁵⁶² Valkonen selosti vuoden 1969 syksyllä Pravdan artikkelia, jossa oli käyty läpi toisen maailmansodan tapahtumia neuvostonäkökulmasta. Valkonen huomautti jutussaan, ettei Pravda maininnut lainkaan Itä-Euroopan jakoa eli muun muassa Baltian maiden ja Suomen luovuttamista Neuvostoliiton etupiiriin. Myös talvisodan Pravda unohti mainita. Virallinen neuvostohistoria ei puhunut mitään Molotovin-Ribbentropin -sopimuksen salaisesta lisäpöytäkirjasta. Valkosen mielestä suomalaisten kirjeenvaihtajat olivat ainoita,

⁵⁶⁰

US 14.5.1971, es - 16 *Ulkoministeri Leskinen nuhteli Uutta Suomea* (3, k). Vuorjoki oli *Ajatuksia lehtimiehen maailmasta* -taustajutussaan (US 12.10.1970) kertonut omia näkemyksiään journalismin tekemisestä seuraavaan tapaan: "Lehtimiehet ovat kansakunnan tärkeimpiä syntipukkeja. Reportterit ovat pikemminkin pahamaineisia kuin kuuluisia. Lehdistö on monelle pelätty kauhusana. Lehtimiehet tarvitsevat totisesti paksun nahan herkkien hermojensa suojaksi. Lehdistön eräs tärkeimmistä tehtävistä on saada ihmiset keskustelemaan." Vuorjoki käy jutussaan läpi muun muassa Tšekkoslovakian miehitystä ja sananvapautta. Vuorjoen tapauksesta ks. myös Suomi 1996, 661- 662.

⁵⁶¹ Alholm 2001, 182.

⁵⁶²

Salmisen (1996, 103) mukaan "Talvisodasta kirjoittelu oli yhtenä keskeisenä syynä Neuvostoliiton esittämiin protesteihin, jotka kohdistuivat lähinnä Suomen porvarillisiin puoluelehtiin ja sitoutumattomiin julkaisuihin". Myös esimerkiksi Yleisradiossa oli ulkopoliittista varovaisuusperinnettä harjoitettu pitkään sotamuistojen yhteydessä. 1950-luvulla historiatulkinnan jakolinja oli kulkenut karkeasti ottaen kommunistien ja muiden välissä. Toisen maailmansodan syttymisestä tuli syksyllä 1969 kuluneeksi vasta 30 vuotta ja sen päättymisestä 24 vuotta. (Salokangas 1996, 212 - 213.) KU:n Erkki Kauppila teki 14.9.1965, 5 "*Talvisota ankara oppitunti neuvostojoukoille*"- jutun, joka perustui amiraali N.G.Kuznetsovin muistelmiin. Jutussa Kauppila toteaa muun muassa, että "Talvisota oli vain pieni episodi amiraali Kuznetsovin muistelmissa ja sen tapahtumia kuvataan vain yhden sivun verran".

jotka pystyivät kertomaan näistä asioista, koska ulkomaiset tietotoimistot eivät niistä kirjoittaneet. Pravda palasi aiheeseen neljän päivän kuluttua ja tällä kertaa lehti mainitsi myös talvisodan, tosin sen mukaan "talvisota oli ollut vaihe luokkasodassa". Talvisodasta kirjoittaminen vei kirjoittajan väistämättä aina Neuvostoliiton lähetystössä mustaan kirjaan.⁵⁶³

Jos toisinajattelijoiden oikeudenkäynnit olivat olleet 1960-luvun lopun arka aihe, niin samaa voi sanoa 1970-luvun alussa Neuvostoliiton juutalaisten halusta muuttaa pois Neuvostoliitosta. Toisaalta toisinajattelijat olivat yhä myös länsimaisten medioiden päivälstalla ja monet juutalaiset poismuuttajat olivat käytännössä yhtä kuin toisinajattelijoina.⁵⁶⁴ Eniten julkista huomiota saivat kirjailija Aleksandr Solženitsyn ja runoilija Joseph Brodskyn kohtelut. Solženitsynin teoksia ei enää vuoden 1963 jälkeen saanut julkaista Neuvostoliitossa. Hänen teoksensa saivat kuitenkin lännessä suuren suosion, ja hänelle myönnettiin Nobelin kirjallisuuden palkinto vuonna 1970. Palkinnon saamisen jälkeen Solženitsyn ensin erotettiin kirjailijaliitosta ja myöhemmin, vuonna 1973 karkotettiin Neuvostoliitosta. Brodskya vastaan käytiin oikeudenkäynti, ja hän sai puolestaan leirituomion "loiselämästä". Ihmisoikeusliikkeen johtajaksi kohosi ydinfyysikko Andrei Saharov, jolle myönnettiin Nobelin rauhanpalkinto vuonna 1975. Saharov suljettiin niin sanottuun sisäiseen emigraatioon Gorkin kaupunkiin vuonna 1980. Saharovin tapaamis- ja kirjoittamisoikeutta rajoitettiin, ja häntä seurattiin tiukasti.⁵⁶⁵

Sekä Valkonen että Kiuru varoivat tietoisesti ottamasta yhteyttä toisinajattelijoihin, ja myös toisinajattelijoina käsittelevät uutiset olivat liian tulenarkoja suomalaisen kirjeenvaihtajan käsiteltäväksi.⁵⁶⁶

⁵⁶³ Valkonen 1998, 57 - 58.

⁵⁶⁴

Juhani Suomen (1996, 664) mukaan vuosina 1971-72 Neuvostoliitto pyrki estämään neljän teoksen ilmestymisen Suomessa, joista yksi oli kaunokirjallinen: toisinajattelijoina Aleksandr Solženitsynin teos Elokuu neljätoista. Kolme muuta kuuluivat myös herkkään genreen, muistelmateoksiin: Aino Kuusisen, Nadezhda Mandelstamin ja Hruštšovin. Kaikki kirjat kuitenkin julkaistiin. Sen sijaan Aleksandr Solženitsynin Vankileirien saaristo oli liikaa suomalaisille. Tammi luopui Neuvostoliiton ja suomalaisten poliitikkojen, lähinnä sosialidemokraattien, painostuksesta kirjan julkaisemisesta. (Suomi 1998, 274.)

⁵⁶⁵ Pesonen 1998, 154 - 156. Ks. lisää aiheesta Saharov 1991.

⁵⁶⁶

Tämä ei kuitenkaan tarkoittanut sitä, etteikö esimerkiksi Uudessa Suomessa tai Kansan Uutisissa olisi julkaistu toisinajattelijoina koskevia uutisia. Seuraavassa esimerkki Reutersin Moskovasta välittämästä jutusta, joka julkaistiin Uudessa Suomessa 21.6.1972 *Protestilehdet jaetaan koteihin Moskovassa* (3, a). "Moskovassa on jaettu lehtistä, joka kehottaa Neuvostoliiton kansalaisia lakkoihin ja mielenosoituksiin paremman elintason puolesta. Kopioita 1 600 sanaa pitkistä asiakirjasta on annettu lehtimiehille. Tekstissä verrataan Neuvostoliittoa Hitlerin Saksaan, ja yleissävy on voimakkaan **neuvostovastainen**. Tavallisesti luotettavat hallitusta vastustavat piirit sanoivat, että lehtistä on jaettu monille moskovalaisille. Lähteiden mukaan poliisi koettaa jäljittää asian alullepanijoita. - -". Kansan Uutisten toisinajattelijajutut perustuivat Tassin lähettämiin uutisiin, kuten 2.9.1973, 7 *Saharov ja Solzhenitsyn tuomitaan*, 4.9.1973, 5 *Porvarilehdistö lietsoo neuvostohysteriaa*, 4.9.1973, 5 *Shostakovitsh paheksuu Saharovia* ja 4.9.1973, 5 *Propagandaradiot myyräntyön johdossa*. *Porvarilehdistö lietsoo neuvostohysteriaa* - jutussa todetaan muun muassa, että "Viime päivinä porvarillinen lehdistö on käynnistänyt uuden **hysteriakampanjan** sosialistisia maita, varsinkin Neuvostoliittoa vastaan. Fyysikko Saharov kutsuu ulkomaisia lehtimiehiä asuntoonsa Moskovassa ja puhuu heille, että kapitalististen maiden ei tule suostua jännityksen lieventämisen politiikkaan. Solzhenitsyn, joka aivan äskettäin arvosteli Venäjän ortodoksista kirkkoa sen aktiivisesta tuesta neuvostohallituksen rauhanpolitiikalle, kääntyy Moskovassa olevien ulkomaisten kirjeenvaihtajien puoleen pyytäen apua." *Propagandaradiot myyräntyön johdossa* -jutussa puolestaan kerrotaan, että "- - Radioaseman (Radio Liberty, T.U.) erityisen ponnistelun kohteeksi on viime aikoina tullut ns. "toisinajattelijain" sepustusten levittäminen. Nämä ihmiset ovat **moraalisia hylkiöitä, vilpillisiä ihmisiä, joiden toiminta on räikeässä ristiriidassa Neuvostoliiton rikoslain kanssa.**"

Valkonen kertoi haastattelussa, että:

"Tässä oli se selkeä ero, me suomalaiset emme pyrkineet sillä tavalla aktiivisesti hakemaan näitä niin kuin ruotsalaiset ja norjalaiset. Norjan lähetystö ja Ruotsin lähetystö suhtautuivat eri tavalla. Nobelin palkinnon jakomaina. Nehän pitivät suhteita näihin ihmisiin, kirjeenvaihtajat menivät siinä siivellä."⁵⁶⁷

Ja Kiuru seuraavasti:

Olit tehnyt etukäteen päätöksen, että jätät jotain asioita kirjoittamatta?

"Joo oli selvää, että oli paljon asioita joista ei voinut kirjoittaa. Neuvostoliittoa ei voinut arvostella, korkeintaan lainata jotain sikäläistä lehtikirjoitusta, missä jotain arvosteltiin, muttei mielellään sitäkään kovin laveasti. Oli toivomus tietysti, että kirjoittaisi niin paljon kuin mahdollista, mutta sitten ratkaisin asian, heti mennessäni olin päättänyt, että valehtelee en, mieluummin sitten vaikenee, koska kaiken muun tiedon saa toimitus muistakin lähteistä."

Muistatko mitä tällaisia aiheita oli?

En tiedä mitä sitä sitten oli. Oli kaiken maailman toisinajattelijoita. Toisinajattelijoista mä en koskaan kirjoittanut. Enkä ollut myöskään missään tekemisissä. Tässä oli toisaalta se, että mä en olisi voinut niitä kuiteskaan niitä yhteyksiä hyödyntää. Ja toisaalta se, että mun miehelleni oli tarpeeksi vaikeuksia jo siitä, että on ulkomaalainen vaimo."

Kiuru varoi kirjoittamasta Neuvostoliiton juutalaisista, etenkin koska hänen venäläinen miehensä oli juutalainen.⁵⁶⁸ Sekä Kiuru että Valkonen kuitenkin uutisoivat maaliskuussa 1970 Moskovassa järjestetyn ulkoministeriön propagandistisen lehdistötilaisuuden, jonka aiheena oli kertoa ulkomaisille kirjeenvaihtajille, että Neuvostoliiton juutalaiset halusivat pysyä Neuvostoliitossa.⁵⁶⁹ Valkonen oli tehnyt aiheesta normaalin uutisjutun, kun taas Kiuru oli tiivistänyt tilaisuuden pari päivää myöhemmin Ulkomaankuvastin-palstalle. Kiuru kirjoitti "52 tunnetusta ja arvostetusta julkisuuden henkilöstä", kun taas Valkonen "51 Neuvostoliiton juutalaista kansalaista käsittävästä ryhmästä, joka edusti tieteen, taiteen ja muun yhteiskuntaelämän eri aloja".

Suurin ero löytyy Valkosen jutun lopusta, joka vaikuttaa ensi näkemältä normaalilta taustoitukselta, mutta jonka tulkitsen niin sanotuksi rivien väleihin kirjoittamiseksi.

"Tilaisuuden tarkoituksena oli korostaa viimeisten 10 päivän ajan lehdistössä julkaistuja kirjoituksia siitä, ettei Neuvostoliitossa ole juutalaisongelmaa sekä etteivät maan juutalaisperäiset kansalaiset pyri maastamuuttoon Israeliin."

Haastattelussa Valkonen kertoi jutun taustoista seuraavaan tapaan:

"Jos tää on se sama tilaisuus, tää oli senkaltainen missä Maja Plisetskajaa (primaballerina) myöten oli taiteilijoita ja kirjailijoita oli kerätty istumaan ikään kuin puhemiehistöksi, ne istuivat siellä hiljaa ja antoivat todistuksensa miten paheksuvat Israelia. Ihmettelen, ettei tässä ole niiden ihmisten nimiä. Tässähän täytyisi olla nimet kanssa. On mahdollista, että on katkaistu. Muistan Maja Plisetskajan. Lavastettu tilaisuus. Voisi sanoa että eräänlainen näytösoikeudenkäynti, jotka esiintyivät, saivat matkustaa ulkomaille."⁵⁷⁰

⁵⁶⁷ Valkosen haastattelu 23.3.2001.

⁵⁶⁸ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

⁵⁶⁹

KU 7.3.1970, 6 *Sionismi ja NL:n juutalaiset*. (2, k); US 5.3.1970,9 *Leonid Zamjatin: Israelilla olemassaolo-oikeus, Miehitetyt alueet vapautettava*. (4, k).

⁵⁷⁰ Valkosen haastattelu 23.3.2001.

Kirjassaan Valkonen kirjoittaa yhdysvaltalaisesta AP:n Moskovan-kirjeenvaihtajasta, joka meni 1970-luvun alussa Neuvostoliittoon tekemään juttuja juutalaisten yrityksistä muuttaa maasta. Hän saikin vaikeuksitta keskittyä aiheeseensa, kunnes parin kuukauden kuluttua joutui lyhyen varoitusaajan jälkeen lähtemään Neuvostoliitosta. Valkosen mielestä isoilla uutistoimistoilla oli varaa ottaa riskejä. Vaikka yksi tai kaksi kirjeenvaihtajaa karkotettaisiinkin, toimittajia jäi aina jäljelle.⁵⁷¹ Ulkomaisten kirjeenvaihtajien karkotukset olivat tehokkaita signaaleja muille kirjeenvaihtajille. Hyvin nopeasti Moskovan-kirjeenvaihtajien tiivis yhteisö sai tietää, mitkä aiheet olivat kulloinkin neuvostoviranomaisten mielestä arimpia.

Valkonen kertoo kirjassaan myös tehneensä ensimmäisten viikkojensa aikana jutun muun muassa tataarien mielenosoituksista Taškentissa Keski-Asiassa. Tieto julkaistiin Uudessa Suomessa kahdella palstalla. Valkosen tulkinnan mukaan "tämä kuvaa silloista journalismia, joka ei etsinyt sensaatioita eikä rakentanut skandaaleja" ja "yhdelläkään jutulla ei mässäilty, oli se sitten idästä tai lännestä".⁵⁷² Moskovan-kirjeenvaihtajuutensa päätteeksi Valkonen teki kiertomatkan Kaukasiassa: Gruusiassa, Armeniassa ja Azerbaidžanissa. Matkareportaasisarjaa mainostettiin näyttävästi etukäteen Uudessa Suomessa ja puffijutun otsikko kertoi poikkeuksellisesti naisnäkökulman esiin nostamisesta *Yksinäisellä naisella pulmia Kaukaasiassa*.⁵⁷³ Ensimmäisessä Valkosen matkareportaasissa, jonka kotitoimitus on otsikoinut *Kah kaukaista Kaukaasiaa*⁵⁷⁴ ei kuitenkaan löydy muuta mainintaa naisten asemasta Kaukasiassa kuin, että "Gruusiassa ei yksinäinen nainen selviydy, Armeniassa selviytyy ehkä jotenkuten, kun taas Azerbaidžhanissa ei hänellä ole varsinaisesti hätää, mutta tuntee kaiketi kuluneensa katseista." Reportaasilla on mittaa puoli sivua. Kun tietää alueen pitkän historian kansallisuuskiistojen areenana, Valkosen reportaasista tietysti etsii mainintoja pinnan alla olevista kuohuista. Niitä toki löytyy, mutta varsin pehmeään sävyyn esitettyinä ja osittain tietoja on kätkeyty selvästi myös rivien väleihin, "kuka haluaa matkustaa minnekin" -lauseisiin.

"Tuskin siis on ihme, että venäläiset ja samoin muut ulkoneuvostoliittolaiset varsin kehnosti viihtyvät Kaukaasiassa, jossa paikalliset asukkaat ovat varanneet heille vielä omituisemman kohtelun kuin oikeille ulkomaalaisille. Turisteina venäläiset mielellään matkustavat Mustan meren rannalle tai Tbilisiin tai Jerevaniin, mutta he tekevät sen joko suurina, turvallisina ryhminä tai sitten selviin, venäläisiin matkailukohteisiin - -."

"Venäläiset eivät viihdy Kaukaasiassa keskellä paikallisia kansoja, jotka elävät suvuttain ja klaaneittain yhteenliittyneinä, eurooppalaisittain katsoen varsin keskiaikaisina sisäänpäin kääntyneinä ryhminä, joihin vierasveriset eivät pysty tunkeutumaan. Venäläisten on helpompi muuttaa vaikkapa Keski-Aasiaan kuten he tekevätkin."

⁵⁷¹ Valkonen 1998, 32.

⁵⁷² Valkonen 1998, 55 - 56.

⁵⁷³ US 27.7.1973, 3.

⁵⁷⁴ US 29.7.1973, 9.

"Nämä omituiset, kummalliset kansat, jotka yhdessä olisivat voineet aina hallita omaa, ulospäin tylyä, sisältä kaunista ja vieraanvaraista vuoristoaan, yrittävät nyt harjoitella pohjoisten neuvostoliittolaisten veljiensä toivomuksesta kohteliaasti rauhanomaista keskinäiseloä."

"- - tosiasiassa on, että Jerevanista ja Bakusta matkustetaan mieluummin Moskovaan kuin Tbilisiin ja että tbililäiset menevät mieluummin lomailemaan vaikkapa Itämerelle kuin Kaspian merelle."

Riveiltä näkee, ettei Valkonen kiertomatkinsa aikana päässyt aivan perille Kaukasian kansojen tavoista: "nämä omituiset, kummalliset kansat", jotka ovat "varsin keskiaikaisina sisäänpäin kääntyneinä ryhminä". Toki hän antaa reportaasissaan Kaukasian väelle myös arvostusta kauppiaskansoina ja etenkin Moskovan ruokahuollon varmistajina.

Joskus kirjeenvaihtaja onnistui löytämään matkallaan myös uutisen. Valkonen kertoi kirjassaan, miten hän törmäsi Siperian matkallaan yllättäen skuuppiin, "valtionsalaisuuteen". Hän huomasi Irkutskin tienoilla, että Siperian elintärkeä kaksoisrautatie oli siltoineen ja penkereineen romahtanut pitkältä matkalta Baikal-järveen. Syynä olivat olleet jokitulvat. Matkan päätyttyä Valkonen kirjoitti uutisen Baikalin seudun tulvista, ja se julkaistiin Uudessa Suomessa tietävästi ensimmäisenä joukkoviestimenä maailmassa.⁵⁷⁵

Koko ajan pitää muistaa, että Moskovan-kirjeenvaihtajat eivät koskaan tehneet lehtien kaikkia Neuvostoliitto-aiheisia juttuja. Niinpä esimerkiksi kansainvälisten uutistoimistojen ja myös Suomen tietotoimiston jutuissa kerrottiin koko ajan paljon Neuvostoliitolle epäedullisista seikoista, kuten esimerkiksi siitä, että *Neuvostovauvat potevat tuttipulaa*⁵⁷⁶, *Breshneviä ja Kosyginia syytetään vakavista virheistä talouselämässä*⁵⁷⁷ ja *'Apparatshikit', uusi yhteiskuntaluokka*⁵⁷⁸. Mitä aremmasta aiheesta oli kyse sitä varmemmin juttu oli päivätty muualle kuin Moskovaan.

Kiurun mukaan Kiinan ja Neuvostoliiton ideologiset erimielisyydet eivät olleet Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajalle arka aihe, koska SKP oli NKP:n kanssa samoilla linjoilla eikä sen suhteen ollut ongelmia. Kiuru sanoi puhelinhaastattelussa, että: "Maolaisuus oli ääri-ilmio, jolla oli paljon vaikutusvaltaa ja kannattajia Länsi-Euroopassa, mutta Suomessa se ei koskaan noussut merkittäväksi. Täällä oppositio kanavoitui taistolaiseksi." Vuonna 1969 neuvostoliittolaiset ja kiinalaiset rajajoukot

⁵⁷⁵ Valkonen 1998, 70.

⁵⁷⁶ US 21.9.1969 *Neuvostovauvat potevat tuttipulaa*. (STT-Moskova).

⁵⁷⁷

US 12.3.1970 *Tieto Itä-Euroopasta: Breshneviä ja Kosyginia syytetään vakavista virheistä talouselämässä, Shelepinin, Suslovin ja Mazurovin uhmaava kirjelmä*.

⁵⁷⁸

US 11.11.1967 *Tuntematon 50-vuotias V: 'Apparatshnikit', uusi yhteiskuntaluokka*. Artikkelissa ranskalainen lehtimies ja Moskovan-kirjeenvaihtaja veteraani tarkastelee Neuvostoliiton "uutta yhteiskuntaluokkaa, joka on noussut tasa-arvoisuuteen tähänneen kumouksen ylimmille portaille".

ottivat yhteen Ussuri-joella, ja Kiuru kertoi raportoineensa myös näistä tapahtumista käyttäen Neuvostoliiton joukkoviestimiä lähteinään.⁵⁷⁹

Suomalaisittain arka aihe olivat rajaloikkaarit ja heidän kohtelunsa. Kekkonen oli 1950-luvulla antanut määräyksen, että itärajan yli tulleet loikkaarit oli jo rajalta palautettava Neuvostoliittoon. Juhani Suomen mukaan "rajaloikkareiden kohtelun osalta kritiikkiin oli varmasti osin aihehtakin".⁵⁸⁰ Suomeen tuli vuosina 1949-1993 Neuvostoliitosta ja Venäjältä noin 120 luvaton rajan ylittäjää. Itsekriittisesti rajaloikkareista kirjoittaa myös suurlähettiläs Alholm:

"Monista muistakin kysymyksistä tunsin jotenkin selviäväni, mutta oli kuitenkin yksi 'paha asia', johon en pystynyt antamaan pätevää selitystä, ja se koski rajan yli tulleiden loikkareitten palauttamista Neuvostoliittoon. - - Päällimmäisenä selityksenä todettiin Neuvostoliiton lähettävän rajamme yli 'valeloikkareita' kontrolloidakseen, toimimme me Neuvostoliiton kanssa tekemiemme sopimusten mukaisesti. Annettiinpa sellaisiakin mielikuvituksellisia selityksiä, että ellemme palauta, niin Neuvostoliitto kidnappaa jonkun suomalaisen liikemiehen Moskovassa - -. Kaikenlaiset selittelyt puoleltamme olivat heikkoja enkä tuntenut tekeväni niillä vakuuttavaa vaikutusta, tuskin sain edes ymmärrystä toiminnallemme. - - Ulkomailla alettiin puhua suomalaisten häpeällisestä palautusautomaatista. - - Me lähetystössä tunsimme suomettumisen nahoissamme suhteissamme Moskovan diplomaattikuntaan ja kansainvälisen lehdistön edustajiin, jotka alkoivat esittää hankalia kysymyksiä erityisesti Kekkonen noudattamista menettelytavoista."⁵⁸¹

Suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat eivät aiheeseen puuttuneet.

Valkonen lainasi "liikaa" Pravdaa

Valkosen mukaan hän kävi päivittäin AP:n toimistossa juttelemassa, kuten kaikki muutkin samalla alueella asuvat kirjeenvaihtajat. Hän sai lukea tuoreita printtejä ja kertoi samalla vastapalvelukseksi Suomen ja Neuvostoliiton suhteiden kuulumiset. Vastaavanlainen länsimaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien ryhmittymä oli Reutersin ympärillä niin sanotussa Kutuzovin getossa.⁵⁸² Englanninkielisten uutistoimistojen viehätystä lisäsi se, etteivät useimmat ulkomaalaisista Moskovan-kirjeenvaihtajat ainakaan aluksi osanneet juurikaan venäjän kieltä. Sama koski Valkosta, jolla ei ollut käytössään omaa sihteeritulkkiä. Hän kertoi haastattelussa, että ensimmäinen vuosi oli hankalin eikä hän koskaan oppinut kunnolla niin sanottua arki-venäjää. Toisaalta lehdenlukutaito oli journalistisesti kaikkein tärkeintä, Pravdan ja Izvestijan fraasit oppi huomattavasti helpommin.⁵⁸³

Haastattelussa Valkonen kertoi myös, etteivät esimerkiksi amerikkalaiset uutistoimistokirjeenvaihtajat lukeneet neuvostolehtiä niin tarkasti kuin olisi pitänyt.

⁵⁷⁹ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

⁵⁸⁰ Suomi 1998, 276.

⁵⁸¹ Alholm 2001, 134 - 135.

⁵⁸² Valkonen 1998, 61; Valkosen puhelinhaastattelu 26.3.2001.

⁵⁸³ Valkosen puhelinhaastattelu 26.3.2001

"Ulkomaalaiset eivät lukeneet, luottivat ilmeisesti enemmän tuohon uutistoimisto Tassin ja APN:n juttuihin ja se kello yhdeksän Vremja (television pääuutislähetys) oli päälähteet. Mitä sieltä sanottiin, niistä sai hyvin nopeasti tehtyä lyhyitä uutistoimistouutisia. Puoli liuskaa tai liuskan verran. Tässä talossa missä me asuttiin oli AP:n toimisto - - heillä oli venäläisiä sihteereitä, neuvostokansalaisia, mitä UPDK oli osoittanut, lukivat päivittäin sanomalehden. Eihän neukku kaiva sellaisia seikkoja, aika harva niistä jenkeistä luki sillä tavalla kuin olisi pitänyt."⁵⁸⁴

Nimenomaan Pravda tarjosi tarkalle kirjeenvaihtajalle paljon jutun juuria.⁵⁸⁵ Valkonen sai välikäsien kautta Tehtaankadulta jopa palautetta, jossa väitettiin Valkosen siteeraavan liian paljon ja väärin Pravdaa.

"Pravdan jutuista minä päivänä tahansa kun otti minkä tahansa jutuista, olisi saanut jonkun asian, josta olisi voinut kirjoittaa ilkeilevästi, kun se oli tehty siihen malliin se lehti. Pravda oli loputon horjumaton leipäpuu."

Ja se oli turvallinen.

"Turvallinen. Aivan. Mä tiedän, en muista kuka, tehtaankadun diplomaatit (naurua) oli valittanut, että siteeraan liian paljon Pravdaa. Että mä siteeraan sitä väärällä tavalla, ettei sillä tavalla saisi. Joku suomalainen diplomaatti sen sanoi, mutta en muista kuka."

Toinen oivallinen lähde oli Valkosen mielestä tuolloin Literaturnaja Gazeta.

"Literaturnaja Gazeta oli se lehti, joka silloin oli painokseltaan rajoitettu, mutta hyvin kiinnostava ja mä luulen, että aika monta kertaa jutuissa on lähteenä. Tämä julkaisi ihan selviä sosiologisia tutkimuksia, joissa oli tilastot ja kaikki. Se oli erittäin käytännöllinen lehti ja sikäli se oli hyvin yllättävää, että heillä oli tämänkaltainen."⁵⁸⁶

Puhelinhaastattelussa Uuden Suomen pitkäaikainen ulkomaantoimituksen toimittaja Heikki Liljeström kertoi, että Valkonen oli erityisen taitava kielen käyttäjä: "Hän osasi tuikkia hiusneulalla niin, että se varmaan kivisti mutta siihen ei päässyt kiinni."⁵⁸⁷ Valkonen kertoi haastattelussa seuraavaan tapaan:

Silloin kun olit US:n kirjeenvaihtajana, saitko tällaisia vakavia huomautuksia, kutsuttiinko sut koskaan mihinkään, olitko niin taitava ettei?

"Mä en saanut, mutta mä olen kuunnellut esimerkiksi Jukka Luoman (US:n Moskovan-kirjeenvaihtaja 1981 -1985) kertomuksia siitä miten häntä haukuttiin, varoitettiin mä en pysty muistamaan, että mulle olisi koskaan tullut mitään sen kaltaista. Mä en ole kenties ymmärtänyt mitä ne on pyrkineet varoittamaan. Mutta ei ainakaan mitään selväkielistä".⁵⁸⁸

Kotitoimitus antoi Valkoselle kirjeitse positiivista palautetta muun muassa Richard Nixonin Neuvostoliiton vierailun yhteydessä toukokuussa 1972. Kirjeen kirjoitti Jalanti ulkomaantoimituksesta.

"Lyhyt tervehdys vain siksi, että sait asiaan kuluvat kiitokset tavasta, jolla hoidit Nixonin vierailun siellä. Pentti Poukka, Jaska Kaurinkoski ja minä olemme olleet tyytyväisiä työhösi. Jotta kiitokset tulisivat vähän konkreettisemmiksi, ilmoitan, että palkkasi, jota pitäisi nostettaman 100.- kuukaudessa korotetaan 164.- -

⁵⁸⁴ Valkosen haastattelu 23.3.2001.

⁵⁸⁵

Valkonen 1998, 64. Kirjeenvaihtajien lisäksi myös Suomen Moskovan-lähetystön väki luki päivittäin Pravdaa. Suurlähettiläs Björn Alholm kertoo kirjassaan, että "Pravdan lukeminen ei aina ollut inspiroivaa eikä ammatillisesti antoisaa, vaikka sekin oli tietysti tehtävä ja lehdestä aina jotakin perustietoja sai. Eri ministeriöiden virkamiehet eivät informaatioissaan useinkaan Pravdan tekstiä pidemmälle menneet." (Alholm 2001, 132.)

⁵⁸⁶

Valkonen kertoi kirjassaan, että kaikkein kiinnostavimmat tutkimukset julistettiin kuitenkin aina salaisiksi. Tällaisia olivat esimerkiksi "varastaminen kaupan piirissä" tai "lahjusten otto virkamieskunnan eri tasoilla". (Valkonen 1998, 36 - 37.)

⁵⁸⁷ Liljeströmin puhelinhaastattelu 9.3.2001.

⁵⁸⁸ Valkosen haastattelu 23.3.2001.

Kuten ehkä olet lehdestä huomannut, on sinulle Snellmanin päivänä myönnetty Uuden Suomen ansiomerkki."⁵⁸⁹

Kiurulle porttikielto Moskovan töihin

Sisko Kiuru kertoi haastattelussa viimeisten Moskovan-vuosien olleen erityisen raskaita:

"Tšekkoslovakian miehitys oli viimeinen pisara - - mulla ei ollut enää sen jälkeen mitään odotuksia. Tietysti tämä avioliitto ja kaikki siihen liittyvä oli näyttänyt rehellisesti sen mitä se oli sisältä koko homma. Mulla ei ollut mikään ongelma, sitten enää, kun tämä koko homma sitten luhistui. En voi sanoa, että olisin pystynyt ennakoimaan, eihän sitä kukaan pystynyt, mutta sen, mikä valhe se oli koko homma. Se oli pikkuhiljaa tullut selväksi. Sen takia ne viimeiset vuodet siellä Moskovassa olivatkin raskaita ja alkoi olla KU:n olokin niin, että oli ihan kiva lähteä pois. Se mikä on hyvin monille, saman uran kanssa tehneille oli siis se, että niin kauan kuin NL oli olemassa sitä jotenkin niin kuin koki, että täytyy kuitenkin selittää parhain päin sitä, ja kun sitten se romahti, niin ei tätä enää. Mutta oli paljon semmoisia, jotka ei ollut koskaan, SKP:n enemmistöläisiäkin, jotka ei ollut koskaan kunnolla selvittänyt itselleen, ne on hirveän masentuneita ollut ja ne yrittää vieläkin jotain selittää, että olihan siinä neuvostostysteemissä jotain hyvääkin. Mutta loppujen lopuksi sitä hyvää on aika mahdotonta löytää, sitä vähääkään hyvää."

Kiurun mies sekä miehen isä ja sisar jäivät Moskovaan eikä Kiuru siksi koskaan kirjoittanut mitään Neuvostoliitolle arkaluonteista Suomeen palattuaan.. Hän oli jo Moskovassa olleessaan ollut peloissaan päiväkirjamerkinnöistään, muun muassa seitsensivuisesta Tšekkoslovakian analyysistä, jonka hän kiireen kaupalla toi Suomeen.

Kiuru olisi halunnut mennä uudestaan Moskovaan lehtensä kirjeenvaihtajaksi, mutta neuvostoviranomaiset eivät antaneet hänelle enää työlupaa. SKP:n sihteeristössä oli alunperin päätetty, että "Kiuru muuttaisi kahden vuoden ajaksi Suomeen, ja että hänen tilalleen siksi ajaksi Moskovaan matkustaisi toimittaja Veli Pelkonen".⁵⁹⁰ NKP ei kelpuuttanut Kiurua myöskään 1975 Yleisradion kirjeenvaihtajaksi. Valkosen mukaan Yleisradion alkuperäisenä tarkoituksena oli lähettää enemmistöläinen Kiuru paikkaamaan vähemmistöläisen Nojosen yksipuolista uutistyytä.⁵⁹¹ Lindström oli erotettu Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajan tehtävästä vuonna 1975 epäselvissä olosuhteissa. Lindströmin jälkeen Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajana jatkoi Aarre Nojonen aina kuolemaansa 1977 asti. Yleisradio sai ensimmäisen naiskirjeenvaihtajansa Moskovaan vasta 1990-luvulla.

Kansan Uutiset ei 1970- ja 1980-luvuilla ollut enää naistoimittajan uran kannalta houkutteleva paikka. Kiuru oli valtioneuvoston tiedottajana eläkkeelle jäämiseensä asti.

⁵⁸⁹ Jalanti Valkoselle 31.5.1972. USA/KAN.

⁵⁹⁰

SKP:n kk:n sk. 8.8.1972 KA. Kansan Uutisten hallintoneuvosto oli 31.3.1970 kokouksessaan ilmoittanut tyytymättömyytensä Kiurun työhön: "Kirjeenvaihtajan työtä erikoisesti Moskovassa tulisi parantaa". KA

⁵⁹¹ Valkonen 1998, 117.

"Kolmen kopla" vastaan suurlähettiläs Alholm

Suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien kannalta suhteet Suomen Moskovan-suurlähetystöön huononivat selvästi vuonna 1969. Sisko Kiuru arvelee, että todennäköisesti neuvostoviranomaiset puuttuivat Tšekkoslovakian miehityksen jälkimainingeissa myös ulkomaan suurlähetystöjen ulkomaankirjeenvaihtajille antamiin erikoisvapauksiin, kuten diplomaattien niin sanotun raskaan kuriiripostin käyttöön. Kiurun mukaan kirjekuriiripostia suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat saivat käyttää vielä 1970-luvullakin. Kuriiripostin etuna oli, etteivät neuvostoviranomaiset voineet tarkistaa kirjeitä tai muutamaa rahtia. Ne olivat juridisesti koko ajan Suomen maaperällä.⁵⁹²

Uusi Suomen Moskovan-suurlähettiläs Björn Alholm omaksui Moskovan-kirjeenvaihtajien mielestä edeltäjiään huomattavasti nihkeämmän tiedottamistavan. Kiuru muistelee, että Alholm kutsui kirjeenvaihtajat kerran viikossa aamupäivällä suurlähetystöön ja luki heille BBC:n uutisia.⁵⁹³ Etenkin Uuden Suomen perinteinen hyvä yhteys lähetystöön näytti katkeavan. Uuden Suomen kirjeenvaihtajat olivat oppineet käyttämään lähetystä apunaan monissa uutistyyppien, mutta myös arjen ongelmissa.⁵⁹⁴

Myös Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat olivat käyttäneet hyväksi raskasta kuriiripostia. Sen avulla esimerkiksi Sisko Kiuru oli pystynyt paikkaamaan Moskovan puutteellista vaate- ja ruokahuoltoa. Vaikka hänellä oli oikeus käyttää myös "neuvostoeliitin" ruplakauppoja toisin kuin US:n kirjeenvaihtajan, niin esimerkiksi vaatteita tai lastenruokia ei niistäkään aina löytynyt. Raskaan kuriiripostin avulla kirjeenvaihtajat olivat pystyneet kätevästi tilaamaan tarvikkeita suoraan Helsingin Stockmannilta lähetystöön ilman rajakontrollia.⁵⁹⁵

Valkonen, Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja Veli Pelkonen ja Yleisradion kirjeenvaihtaja Juhani Lindström valittivat lopulta suurlähettiläs Alholmin käytännöistä suomalaisille toimittajien ammattijärjestöille.⁵⁹⁶ Sen mukaan kirjeenvaihtajat katsoivat joutuneensa Alholmin "tietoisen, jatkuvan syrjinnän kohteiksi". Kirjelmässä luetellaan monia esimerkkejä Alholmin "tiedon panttaustavoista" muun muassa presidentti Urho Kekkosen helmikuussa 1971 tekemän epävirallisen Neuvostoliiton matkan yhteydessä. Kirjeenvaihtajat paheksuivat muun muassa sitä, että heille kerrottiin tietoja samaan aikaan tai jopa myöhemmin kuin kotimaassa työtä tekeville kollegoille.

Valkonen tiedotti kirjelmästä kotitoimitusta seuraavaan tapaan:

⁵⁹² Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

⁵⁹³ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

⁵⁹⁴ Valkonen 1998, 91 - 92.

⁵⁹⁵ Kiurun puhelinhaastattelu 4.4.2001.

⁵⁹⁶ Valkonen on julkaissut kirjelmän kokonaan kirjansa (1998) liitteenä 1.

"Kirjelmä lienee melko kova, mutta se on moneen kertaan harkittu. Olemme jättäneet takataskuun riittävästi todella kovia esimerkkejä siltä varalta, että virkamiehet yrittäisivät vähätellä asiaa. - - Erittäin tärkeä on nähdäkseni liuskan 3 loppupuolella kerrottu esimerkki vastaanotosta täällä neuvostolehdistölle. Sekin osoittaa suurlähettilään tarkoituksellisesti yrittävän lyödä meihin Suomen ulkopolitiikan vastustajien leiman ja tällaisella seikalla on toki merkitystä Moskovassa. Joka tapauksessa kirjelmä auttane seuraajaani Pentti Sadeniemeä toimissa seuraavan suurlähettilään kanssa."⁵⁹⁷

Alholm on omassa kirjassaan väliotsikoinut tapauksen "Lehtimiehet häiriköivät". Hän nimittää kirjelmän tehneitä kirjeenvaihtajia "kolmen koplaksi". Alholmin mielestä kirjelmässä "esitetään kauttaaltaan perättömiä ja täysin harhaanjohtavia syytöksiä". Hänen käsityksensä mukaan kirjeenvaihtajien tekemä valitus oli "osoitus siitä täysin häikäilemättömästä, kulttuurivallankumouksellisesta tilasta, jossa me elimme ja jota oli helppo käyttää hyväksi".⁵⁹⁸

Itse tulkiten konfliktin - joka siis yhä näyttää jatkuvan - hivenen toisin. Kyse oli mielestäni ennen kaikkea kahden erilaisen kulttuurin törmäämisestä: diplomatian ja journalismin. Kun tämä tapahtui vielä Moskovon hankalissa olosuhteissa on jälkeinpäin helppo ymmärtää suhteiden nopeaa tulehtumista. Samaan tapaan kuin ulkoministeriön tutkija Juhani Suomi Alholmkaan ei ole nähdäkseni ymmärtänyt täysin journalismia ja journalistien tehtävää länsimaisessa demokratiassa. Diplomaattien näkökulmasta julkisuus on aivan eri asia kuin journalistien kannalta; se on selvästi kapeampi.

Valkonen kertoi haastattelussa vuonna 2001, että:

"Enkä mä sitä Alholmia missään tapauksessa halua suuntaan tai toiseen, mutta meidän käsitettyjen intressien yhteentörmäys oli erittäin voimakas enkä mä olisi voinut uskoa sitä. Enkä vielääkään melkein voisi uskoa. Eri ihmiset reagoi eri tavalla."⁵⁹⁹

Alholmin ja kolmen koplän ristiriita purkautui vasta, kun Moskovassa aloitti työnsä lokakuussa 1974 lähetystön uusi lehdistöattasea. Moskovon-suurlähetystö oli ollut kymmenen vuotta ilman omaa lehdistöattaseaa.⁶⁰⁰ Virkaan olivat alunperin hakeneet muun muassa Yleisradion Moskovon-kirjeenvaihtajat

⁵⁹⁷ Valkonen Jalannille 9.3.1973. USA/KAN.

⁵⁹⁸ Alholm 2001, 153 - 155.

⁵⁹⁹ Valkosen haastattelu 23.3.2001

⁶⁰⁰

UM:n tutkijan Jussi Pekkarisen (24.4.2001) mukaan lehdistöattasean virka perustettiin Suomen Moskovon-suurlähetystöön vuoden 1947 alussa. Ensimmäisenä viran haltijana oli Eino Pasuri 1947-1952. Vuosina 1953-55 lähetystössä ei ollut lainkaan erityistä lehdistöavustajaa, mutta tehtävää hoitivat omien toimiansa ohessa vuoritellen lähetystöavustajat Jussi Mäkinen, Kaarlo Lassila ja Taneli Kekkonen. Maisteri Antti Karppinen määrättiin vuonna 1955 Moskovaan tilapäiseksi kanslia-apulaiseksi ja vähitellen Karppinen otti hoitaakseen sanomalehtiavustajan tehtävät. Kuitenkin vasta 1.6.1960 Karppinen aloitti virallisesti tilapäisen sanomalehtiavustajan toimessa ja 1.2. 1961 hänestä tuli ylimääräinen sanomalehtiavustaja. Maaliskuussa 1963 ylimääräiseksi sanomalehtiavustajaksi nimitettiin Jyrki Aimonen ja kesäkuussa 1964 Olli Mennander. Seuraavina olivat vuorossa Bo Ådahl (toukokuussa 1965) ja Heikki Talvitie (syyskuussa 1967). Varsinaista sanomalehtiavustajan virkaa lähetystössä ei tuona aikana ollut, mutta tehtävät lankesivat lähetystöavustajille. Reino Paasilinna nimitettiin virkaan 1.10.1974. Hänen jälkeensä virassa ovat olleet Jorma Inki, Hannu Märkälä, Markus Lyra, Hannu Himanen, Jukka Savolainen, Jarmo Koponen ja tällä hetkellä, ensimmäisenä naisena, virassa on Leena Liukkonen-Forsell. Esimerkiksi Tanninen kertoi Nikkilän haastattelussa Karppisesta, että: "Antti Karppinen oli hyvin ystävällinen ja monella tavalla hänen roolinsa oli merkittävä. Alkuun hän jopa käänsi minulle nootteja ja sen sellaisia - - Monella muullakin tavalla näissä käytännön asioissa". RNA. Tannisen tärkein yhteys suurlähetystöön oli kuitenkin suurlähettiläs Eero A. Wuori. Ks. s. 115 - 119.

Juhani Lindström ja Aarre Nojonen. Myös Uuden Suomen ex-Moskovan-kirjeenvaihtajan Aarne Tannisen nimi oli esillä. Virkaan valittiin kuitenkin loppujen lopuksi toimittaja Reino Paasilinna, jota olivat ehdottaneet niin SDP:n Kalevi Sorsa, keskustapuolueen Ahti Karjalainen kuin SKP:n Arvo Aalto. Paasilinna pelkäsi journalistin uransa hämärtyvän diplomaatin työssä ja ehdotti tilalle Nojosta. Myös NKP olisi halunnut nimenomaan Nojosen takaisin Moskovaan.⁶⁰¹

Suurlähettiläs Alholmin mukaan Nojonen oli alunperin Kekkonen ykkösehdokas. Hän kysyi kirjassaan: "Miksi Kekkonen halusi juuri kovan linjan kommunisti Nojosen lehdistöneuvokseksi Moskovaan?" ja vastaa myöhemmin, että "Kaikesta päätellen Repo (Eino S.)⁶⁰² oli puoltamassa kommunistin nimittämistä sanomalehtiavustajaksi Moskovan suurlähetystöön". Alholm kertoi lisäksi, että Jaakko Hallama, joka oli ollut Moskovassa suurlähettiläänä 1960-luvulla ja jonka Kekkonen halusi Moskovaan Alholmin jälkeen, torjui ratkaisevan jyrkästi Nojosen nimittämisen virkaan. Hän oli asettanut oman Moskovaan paluunsa vaakalaudalle, jos Nojonen valittaisiin.⁶⁰³

Lehdistöattasea Paasilinna

Paasilinna oli ansioitunut tutkivan journalismin genreen kuuluvilla tv-jutuillaan Yleisradiossa 1960-luvulla.⁶⁰⁴ Hän oli onnistunut tekemään poikkeuksellisesti myös Neuvostoliitosta useita dokumenttifilmejä, jotka neuvostoviranomaiset tosin olivat sensuroineet oman mielensä mukaisesti. Tunnetuin esimerkki oli Kolhoosi Itä-Siperiassa.⁶⁰⁵ Paasilinna toimitti kuitenkin myös kolme 50 minuutin dokumenttia

⁶⁰¹ Paasilinna - Saksa 1994, 91 - 92.

⁶⁰²

Yleisradion pääjohtajalla ja myöhemmin radiojohtajaksi siirtyneellä Eino S. Revolla oli merkittävä rooli Kekkonen avustajana. Hän oli Kekkonen luottomies, joka piti yhteyttä muun muassa KGB-mieheen Albert Akuloviin. Alholmin mukaan Akulov teki esityksiä muun muassa siitä, kenet pitäisi lähettää Moskovaan suurlähettilääksi. (Alholm 2001, 165 - 170.)

⁶⁰³

Alholm 2001, 161 - 170. Alholmin mukaan Kekkonen halusi Hallamat takaisin Moskovaan Anita Hallaman "Madame Pompadourin" takia. Jaakko Hallama ei itse alun perin pyrkinyt Moskovaan. Sairautensa vuoksi hänellä oli ollut vaikeuksia hoitaa tehtäviään jo aiemmin Moskovassa ollessaan. Hänen puhettaan oli vaikea ymmärtää ja neuvostoliittolaiset olivat pitäneet vaikeana asioida hänen kanssaan. (Alholm 2001, 160 - 170.) Juhani Suomen (1994, 48) mukaan "Hallamat saavuttivat ennen pitkää sellaisen aseman, että heillä voidaan katsoa olleen vaikutusta päätettäessä ulkoasiainministeriön sisäisistä asioista, etenkin nimityksistä". Suomi kertoi myös, että "Hallaman nimitykselleen asettamiin lukusiihin ehtoihin suostuttiin empimättä ja että presidentti itse huolehti niiden täyttämistä puuttuen asioihin tavalla, joka tuskin aina oli sopivaa valtion päämiehelle". (Suomi 1998, 282) Hallamoista ks. myös Paasilinna - Saksa 1994, 94, 101 - 104. Anita Hallaman on määrä julkaista omat muistelmansa syksyllä 2001.

⁶⁰⁴ Ks. laajemmin aiheesta Salokangas 1996, 220 - 224.

⁶⁰⁵

Valkonen (1998, 89) kertoo kirjassaan, että Paasilinna oli "hybriksensä pauloissa" kertonut Moskovassa suomalaisille kirjeenvaihtajille tuoreeltaan kolhoosidokumentin tekemisestä. Paasilinna joutui käymään Moskovassa moneen otteeseen, koska Neuvostoliiton television, Gosteleradion edustajat olivat suuttuneet dokumentin ennakkotarkastuksessa näkemäänsä ja kieltäneet ohjelman lähettämisen sellaisena. "Me palasimme työhön ja teimme uuden filmin niistä pätkistä, joita studion lattialle oli leikkausvaiheessa jäänyt", Valkonen siteeraa Paasilinnan sanoneen. Valkosen mielestä dokumentissa olisi ehdottomasti pitänyt olla maininta, että se oli Gosteleradion sensuroima.

Neuvostoliiton teollisuusjärjestelmän toiminnasta. Hän on itse jälkeinpäin kirjoittanut, että "Annoin tehdasreportaaseissa Neuvostoliiton asioista naiivin kuvan. Meihin pystyttiin vaikuttamaan ankaralla sensuurilla ja sillä, että työtämme rajoitettiin."⁶⁰⁶

Omaa toimintastrategiaansa lähetystön palveluksessa Paasilinna on selvittänyt seuraavaan tapaan:

"Pyrin kuitenkin olemaan naapurin ystävä ja kannattamaan Suomen ja Neuvostoliiton ystävyyspolitiikkaa. Halusin silti itsepintaisesti tietää mitä venäläiset ajattelevat ja myös sen mitä he poliittisesti suunnittelevat. En halunnut varsinaisesti urkkia sotilassalaisuuksia, koska sitä varten olivat saksalaiset, amerikkalaiset ja monet muut. Dissidenttejä en seurannut, koska heidän perässään oli niin paljon muiden maiden edustajia. Lähdin siitä, että minua ei saa estää tapaamasta tavallisia venäläisiä ihmisiä, ja hankkimasta uusia tuttavuuksia. Heiltä uskoin saavani uutta ja luotettavampaa tietoa kuin dissidenteiltä."⁶⁰⁷

Valkosen mukaan Paasilinna rakensi Moskovassa käydessään oikein vakavasti ja keskittyneesti poliittista uraansa Neuvostoliiton erilaisten laitosten avulla ja eteni Yleisradion pääjohtajaksi. Paasilinna pääsi matkustelemaan eri puolilla Neuvostoliittoa, myös paikkoihin, jotka olivat muilta ulkomaalaisilta suljettuja.⁶⁰⁸ Paasilinna oli ollut etuoikeutetussa asemassa jo Moskovassa opiskellessaan.⁶⁰⁹ Tarmokkaana lehdistöattaseana Paasilinna joutui varsin pian vaikeuksiin Hallamoiden kanssa, ja hän perusti "oman lähetystön" Visnevskaja-kadulle. Sinne hän rakennutti muun muassa vierastilat, joiden saunaosastoissa kävi ministeritason väkeä.⁶¹⁰

Aika ajoin Paasilinnan työruutiinit muistuttivat Moskovan-kirjeenvaihtajien työtä. Seuraavasta Paasilinnan kirjan sitaatista selviää myös, miksi Pravda oli Neuvostoliitossa sekä ulkomaankirjeenvaihtajien että diplomaattien suosiossa.

"Aloin oppia lukemaan Pravdaa ja muita lehtiä rivien välistä ja pääsin jyvälle mitä uutiset ja kommentit todella tarkoittivat ja mitä niillä todella viestitään. Tähän sain apua venäläisiltä ystäväiltäni, jotka selittivät mitä joku lehtikirjoitus tarkoittaa. Keskuskomitea lähetti aikaisemmin oikeaa linjatietoa vanhan tavan mukaan kirjeitse puoluejärjestöille, mutta kirjeistä paisui pian liian suuri operaatio. Se oli hidasta ja hankalaa, koska posti ehti eri aikoihin perille laajassa valtakunnassa. Puoluejärjestöjä oli kymmeniä tuhansia jättiläisvaltion eri kolkilla. Keskuskomitea alkoi käyttää yhä enemmän Pravdaa ja muita puoluelehtiä oikean linjatiedon perille viemiseksi. Tässä oli se etu, että sanoma oli heti seuraavana päivänä kaikkialla. - - Kun lehdissä asioita ei voitu sanoa suoraan, keskuskomitean piti kehittää koodeja yhä taitavammiksi."⁶¹¹

Paasilinna kertoi Nikkilän haastattelussa, että hän teki tiivistä yhteistyötä suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien, mutta myös diplomaattien ja liikemiesten kanssa. Paasilinnan mukaan he ideoivat yhdessä, mistä löytyisi uutta tietoa.

" - - kutsuin kirjeenvaihtajat säännöllisin väliajoin kotiini, joskus suurlähetystöön, ja sitten istuttiin iltaa, vaihdettiin tietoja ja silloin päästiin enemmän perille asioista. Ja samalla kutsuin myöskin usein

⁶⁰⁶ Paasilinna - Saksa 1994, 80 - 85. Suora sitaatti sivulta 80.

⁶⁰⁷ Paasilinna - Saksa 1994, 93 - 94.

⁶⁰⁸ Valkonen 1998, 35, 88.

⁶⁰⁹ Valkonen 1998, 89.

⁶¹⁰ Paasilinna - Saksa 1994, 94 - 97.

⁶¹¹ Paasilinna - Saksa 1994, 109.

suomalaisia lehtimiehiä, jotka muodostivat osan suomalaista koloniaa ja jopa sitten mukana olevia suomalaisia diplomaatteja silloin tällöin. Ja tämä joukko mietti sitten yhdessä, että mikä olisi totta ja mistä löytyisi uutta, mielenkiintoista tietoa."⁶¹²

Sadeniemi kertoi kotitoimitukselle ensi arvioitaan Paasilinnasta seuraavaan tapaan:

"Reino Paasilinna on aloittanut energisesti työnsä lehdistöavustajana. Suhteet lähetystöön ovat muidenkin osalta pysyneet kaikin puolin hyvinä."⁶¹³

Kekkosen Moskovan-matkat

Jos oli Alholm saanut Moskovan-kirjeenvaihtajilta moitteita huonosta tiedottamisesta, niin Kekkonen veti tässä suhteessa vieläkin pidemmän korren. Kekkonen ehti tehdä yhteensä noin nelisenkymmentä Neuvostoliiton matkaa eivätkä ne suinkaan rajoittuneet vain Moskovaan tai Leningradiin. Hänen manöövereihinsä kuului, ettei hän antanut haastatteluja, ei pitänyt lehdistötilaisuuksia eikä selostanut keskusteluja.⁶¹⁴ Kuten aiemmin on käynyt ilmi, Kekkonen kertoi ajatuksistaan yleensä joukkoviestimissä vasta jälkeenpäin, Suomessa.

Moskovan-kirjeenvaihtajat joutuivat täyttämään kotimaan tarpeita kertomalla paikoista, joissa Kekkonen kulloinkin vieraili. Lyhyehköt vierailun loppujulkilausumat julkaistiin yleensä lehdissä sellaisenaan. Seuraavassa esimerkki Uudesta Suomesta syyskuulta 1973. Jutun otsikkona oli *UM:n tiedote*.

"Suomen Tasavallan Presidentti Urho Kaleva Kekkonen oli syyskuun 2. ja 3. p:nä epävirallisella vierailulla Neuvostoliitossa. Presidentti kävi Leningradissa sekä Svetogorskin selluloosa- ja paperikombinaatissa, jonka uudistamiseen suomalaiset toiminimet osallistuivat. Vierailun aikana Tasavallan Presidentti U. Kekkonen ja SNTL:n ministerineuvoston puheenjohtaja A.N. Kosygin tapasivat ja kävivät keskusteluja. Keskustelujen aikana käsiteltiin perinpohjaisesti Suomen ja Neuvostoliiton välisiin suhteisiin liittyviä kysymyksiä. Osapuolet totesivat tyytyväisinä, että nämä suhteet kehittyvät menestyksellisesti niin poliittisella kuin myös kaupallis-taloudellisella, tieteellisteknisellä, kulttuuri- ja muilla aloilla. - -"⁶¹⁵

Valkonen kertoi Kekkosen matkojen raportoimisen vaikeuksista kirjassaan seuraavaan tapaan.

"Siinä oli jatkuva vaara lipsahtaa henkilöpalvonnan puolelle. Itse substanssia ei päästy koskaan pohtimaan. Siksi Suomen ja Neuvostoliiton suhteet pysyivät aina esimerkillisinä. Yleisen vaiteliaisuuden takia ei edes kysymyksiä päästy asettelemaan ja miettimään."⁶¹⁶

Valkonen kertoi kirjassaan myös, että vaikka Kekkosen vierailuista tiedotettiin nihkeästi, niin toisinaan edes omin havainnoin saatuja tietoja ei voinut käyttää journalistisiin tuotoksiin. Neuvostotyyliin valtion päämiesten juopottelu kuului valtiovierailujen niin sanottuun epäviralliseen ohjelmaan.

⁶¹²

Paasilinnan haastattelu. RNA. (Reino Paasilinna kertoi puhelimitse välittämässään viestissä 28.4.2001, että on käytettävissä haastattelua varten vasta väitöskirjavaiheessa.)

⁶¹³ Sadeniemi Jalannille 14.2.1975. USA/KAN.

⁶¹⁴ Valkonen 1998, 83.

⁶¹⁵ US 4.9.1973.

⁶¹⁶ Valkonen 1998, 83.

"Autosaattue tuli aikanaan kentälle ja Kekkonen ilmaantui esille pääministeri Kosyginin kanssa. Sen sijaan varsinaista isäntää Brežneviä ei näkynyt. Kaupungista saapui ulkoministeri Andrei Gromyko saattamaan Kekosta kuten protokolla vaati. Kosyginin selostaessa jotakin Gromykon kasvoille levisi hämmästynyt ilme ja vähitellen tämän pehkomaiset kulmakarvat nousivat hiusrajaan ja painuivat sen ohi. Sinä aikana Kekkonen pääsi karkuun saattajiltaan ja kätteli koko joukon mukaan luettuna kirjeenvaihtajat ja Tassin valokuvaajat ja kiitteli heitä onnistuneesta matkasta. Kekkonen oli täysin juopunut - mutta jollakin tavalla tuli ilmi, että Brežnev oli vielä juopuneempi eikä ollut kyennyt kentälle."⁶¹⁷

Toisaalta kirjeenvaihtajat saattoivat myös hyödyntää Kekkonen lukuisia matkoja siten, että he matkustivat itse päämiehen mukana eri puolille Neuvostoliittoa. Valkonen kertoo kirjassaan, miten Kekkonen Kiovan matkan aikana hänelle paljastui, että NKP:llä oli käytössään oma salainen ja hyvin toimiva puhelinverkostonsa.⁶¹⁸

Aina silloin, kun tiedotus ei toimi riittävän hyvin, syntyy huhuja. Myös Kekkonen valtiovierailut olivat usein erilaisten huhumylyjen käynnistäjiä. Erityisen otollisia huhujen kasvualustoja olivat Kekkonen epävirallisen lomamatkat, joista ei protokollasyistä juuri tietoja joukkoviestimille herunut.⁶¹⁹

Valkosen seuraaja Pentti Sadeniemi muisteli haastattelussa Kekkonen vierailuja seuraavasti:

Minkälaisia nämä (Kekkonen matkat) olivat työtehtävinä?

"No ne olivat kanssa vähän hankalia, koska se niin sanottu access eli puheille pääseminen oli kovin rajallista." *Kekkonen ei paljon briiffauksia pitänyt?*

"Se briiffas aika vähän joo, joo kyllä. Kun oli valtiovierailut pääsi vähän enemmän näkemään, mutta näissä yksityisemmissä, kun se hävisi aina jonnekin Zavidovoon."

Tuliko silloin Suomesta jotain ylimääräistä vahvistusta toimittajia?

"Joo näille valtiovierailuille tuli kyllä joo, joo tavallisesti oli Helsingistä toimittaja mukana. Mä muistan se oli joskus kun Moskovassa oli syytä olla päivystämässä, niin mä en kaikille etapeille mennyt katsomaan."⁶²⁰

Kekkonen Neuvostoliiton matkoihin liittyneen suurimman journalistisen pommin kirjoitti ruotsalaisen Dagens Nyheterin, norjalaisen Dagbladetin ja suomalaisen Vasabladetin Helsingin-kirjeenvaihtajana toiminut Tor Högnäs lokakuun lopussa 1972. Högnäsin artikkelissa kerrottiin seikkaperäisesti Kekkonen ja neuvostojohdon elokuussa Zavidovossa käymistä keskusteluista, joissa oli tullut selvästi ilmi, ettei presidentti ollut onnistunut vakuuttamaan neuvostoliittolaisia Suomen EEC-vapaakauppasopimuksen välttämättömyydestä. Muistion vuotajan nimeä etsittiin julkisuudessa pitkään, kunnes Erkki Tuomioja tunnusti kertoneensa muistion sisällön Högnäsille.⁶²¹

⁶¹⁷ Valkonen 1998, 86.

⁶¹⁸ Valkonen 1998, 74.

⁶¹⁹ Suomi 1994, 471.

⁶²⁰ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000.

⁶²¹

Suomi 1998, 90 - 91. KU julkaisi 15.12.1972 näyttävästi etusivullaan ja kahdeksalla palstallaan uutisen Kekkonen reaktioista lehti uutiseen *UKK:n luopuminen toi vakavan kriisin*. Sen mukaan "- - Presidentti Kekkonen ilmoitti päätökseensä ensi kädessä vaikuttaneeksi syyksi toimittaja Tor Högnäsin lokakuun viimeisenä päivänä julkistama uutinen Neuvostoliiton johtajien ja hänen välillään käydyistä luottamuksellisista keskusteluista". Jutussa ei ole merkintää tekijästä tuon ajan kotimaan uutisjuttujen tapaan.

Veli-Kusti Pelkosen kaksi vuotta

Neuvostoviranomaisten epäsuosioon joutuneen Sisko Kiurun jälkeen Moskovaan tuli hänen työtään jatkamaan Veli-Kusti Pelkonen.⁶²² Pelkoselle määrättiin heti päällystakiksi UPDK:n sihteeri.⁶²³ Uolevi Mattila kertoi haastattelussa, että Veli Pelkonen yritti kahden vuoden ajan saada audienssia NKP:n keskuskomitean Skandinavian osastolle, mutta turhaan.⁶²⁴

Veli-Kusti Pelkonen raportoi lukijoilleen muun muassa toisinajattelijaoikeudenkäyntiä seuranneesta lehdistötilaisuudesta, jonka propagandistinen tarkoitus tulee hyvin ilmi jo jutun ingressistä:

"Kolmeksi vuodeksi vankeuteen ja yhtä pitkäksi ajaksi syrjäseudulle karkotukseen tuomitut Pjotr Jakir ja Viktor Krasin olivat keskiviikkona kansainvälisen lehtimiesjoukon haastateltavina Moskovassa. He myönsivät saaneensa oikeudenmukaisen rangaistuksen ja kiistivät kaikki länsilehdistössä esiintyneet väitteet heihin kohdistetusta painostuksesta. Sekä Jakir että Krasin sanoivat toimineensa Neuvostoliiton yhteiskuntajärjestelmän kumoamiseksi länsimaissa toimivien erilaisten ´komiteoiden´ ja erittäin neuvostovastaisen emigranttijärjestön ´Kansan Työn liiton´ asiamiehinä ja ideologian levittäjinä."⁶²⁵

Todennäköistä on, että varsin tuntemattomien toisinajattelijoiden Jakirin ja Krasinin tapauksen tarkoituksena oli yrittää mustata Saharovin ja Solženitsynin mainetta. Pelkonen kirjoittaa nimittäin jutussaan, että:

"Lehdistötilaisuuden aikana kävi ilmi, että Neuvostoliitolle vihamielisiä lausuntoja läntisten lehtimiesten välityksellä antaneet akateemikko Andrei Saharov ja kirjailija Alexandr Solzhenitsin ovat toimineet jossain määrin yhteistyössä Jakirin ja Krasinin kanssa. - - Lehdistötilaisuudessa ei saatu selvyttä siihen, tullaanko akateemikko Saharovia syyttämään oikeudessa Neuvostoliiton rauhanpolitiikan ja jännityksen lievenemisen vastaisista lausunnoistaan. Mihail Maljarov (NL:n korkeimman syyttäjänviranomaisen ensimmäinen sijainen) totesi vain, ettei Saharovilla ole etuoikeuksia muihin neuvostokansalaisiin verrattuna. ´Saharovin ja Solzhenitsinin olisi muistettava, ettei neuvostokansalaisten tule leikata puun oksia´, sanoi Maljarov."

Päivää myöhemmin Kansan Uutisissa julkaistiin vielä neuvostyyliin kokonaisuudessaan Jakirin ja Krasinin lausunnot. Niistä käy ilmi, että Moskovan-kirjeenvaihtajat toimivat yhtenä toisinajattelijoiden tekstien länteen välittämisen kanavina. Krasin kertoi näytösoikeudenkäynteihin kuuluvat käytännön mukaisessa tunnustuslausunnossaan, että:

"Mitä taas tulee aineistoon, jota luovutimme painettavaksi ulkomailla Moskovaan akkreditoitujen ulkomaisten kirjeenvaihtajien kautta, on syytä huomata, että yhä näkyvämmälle sijalle niiden joukossa tuli sekä sisällöltään että hengeltään vihamielinen aineisto ja niiden pohjalta lännessä toimivat neuvostovastaiset järjestöt - -."⁶²⁶

⁶²²

Yksittäisistä kirjeenvaihtajista Pelkosesta kertyi tässä tutkimuksessa vähiten tietoa. Hän kuoli vuonna 1995 eikä edes Nikkilä tai Valkonen ehtinyt tehdä hänestä henkilöhaastattelua.

⁶²³ Valkonen 1998, 98.

⁶²⁴ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

⁶²⁵ KU 6.9.1973,5 *Länsimaiset "komiteat" rahoittivat kumoustyötä.* (5, y).

⁶²⁶ KU 7.9.1973 *Jakirin ja Krasinin lausunnot Moskovassa pidetyssä lehdistötilaisuudessa.*

Pelkonen teki lyhyen kirjeenvaihtajuutensa aikana keskimäärin 5,6 juttua viikossa. Hän oli Kansan Uutisten neljänneksi tuotteliain Moskovan-kirjeenvaihtaja. Pelkosen journalismissa oli poikkeuksellisen hyvin dokumentoituina käytetyt lähteet, parhaiten KU:n kirjeenvaihtajista. Ainoastaan 5,4 prosentissa Pelkosen jutuista ei ollut lainkaan lähdemainintoja.

Kiurun tapaan Pelkonen teki määrällisesti eniten juttuja Neuvostoliiton ja Suomen suhteista eli 26. Yksittäisistä aihealueista suosituin oli kuitenkin Neuvostoliiton ja länsivaltioiden diplomatiaan liittyvät jutut (9). Seuraavana tulivat suomalaisten valtuuskuntien vierailut Neuvostoliitossa (6), Suomen ja Neuvostoliiton kaupankäynti (6), Neuvostoliiton talous (5) Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden väliset ongelmat (3).

Pelkonen käytti yhteensä 56 jutussaan 21 neuvostoliittolaista, 14 suomalaista ja kolmea muuta henkilölähdettä. Omaa haastattelua hän käytti seitsemässä jutussa. Neuvostolehdistä Pelkonen suosi eniten Pravdaa ja Izvestijaa. Yksittäisissä tapauksissa hän käytti lähteinä myös Sovetskaja Rossijaa, Trudia, Literaturnaja Gazetaa, Novoje Vremjaa ja harvinaisempaa Sosialitseskaja Industrijaa. Kuusi kertaa Pelkonen oli saanut aineistoa juttuunsa tiedotustilaisuuksista ja viidessä tapauksessa hän oli käyttänyt jutuissaan omia aistihavaintojaan.

5.3. Mattila ja Sadeniemi ETYKin käännteessä

Kaikki avustivat Yleisradiota

Jo Tannisen ajoista lähtien Uuden Suomen toimittajat olivat avustaneet Yleisradiota. Kun Yleisradion ensimmäinen Moskovan-kirjeenvaihtaja aloitti vuonna 1965, sekä Uuden Suomen että Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat tekivät silloin tällöin vapaapäivä- ja lomasijaisuuksia Yleisradiolle. Käytännössä avustajan työ painottui uutisjuttujen antamiseen radiolle, mutta myöhemmin kirjeenvaihtajat välittivät myös puhelinraportteja televisiolle.⁶²⁷

Uuden Suomen Jaakko Kaurinkoski, joka oli käytännössä kaksikielinen, oli lähettänyt uutisia Yleisradiolle vuosina 1963-69 sekä suomeksi että ruotsiksi. Kaurinkoski kertoi Nikkilän haastattelussa mielenkiintoisen seikan, että radion ruotsinkieliselle puolelle hänen kriittiset juttunsa sopivat selvästi paremmin kuin suomenkieliselle.

"Ennen kuin minä lähdin Moskovaan niin oli Yleisradion kanssa puhetta, että mä säännöllisesti antaisin juttuja heille, sitten jos mä nyt suoraan sanon millainen vaikutelma mulle jäi tästä niin kyllä oli, että nää siihen aikaan vastaavat Ylen toimittajat, joiden nimeäkään mä en muista, ei ehkä ollut niin hirveän iloisia niistä. Ja se jäi sitten loppujen lopuksi hyvin vähälle, että se oli satunnaista, että sitten jos tuli joku tällöinen kriisitilanne, että oli pakko saada juttuja vaikkei siitä tykkäiskään niin sitten minulle soitettiin. Sen sijaan ruotsinkieliselle puolelle mä annoin hyvin paljon, että Aktueellt Redaktioniin mä annoin ... oikeastaan toimin voi sanoa heidän itsellisenä kirjeenvaihtajana ja sitten kun Tv-Nytt rupesi toimimaan niin myöskin heille aika paljon."

Sisko Kiuru kertoi haastattelussa, millä tavoin esimerkiksi radion nopeisiin uutistarpeisiin Moskovan hankalissa olosuhteissa pystyi vastaamaan.

"Nauran aina vieläkin kun muistan, yhtäkkiä jossain maassa, kaukaisessa maassa tapahtuu jotain, ja mä aika paljon radiolle tein ja jonkin verran tv:llekin silloin kuin siellä oli vain yksi kirjeenvaihtaja ja se oli poissa. Kun sattui tällainen, oli se sitten keikaus tai mikä tahansa, sitten radio pyytää sähköä Moskovasta kommenttia asiasta. Sitten kun siihen hätään ei kommenttia siihen saa, niin sitten tehtiin niin, että otettiin edellisen puoluekokouksen, niitähän oli joka kolmas vuosi, vai miten, minun aikani Brežnev piti aina sellaisen paksun monisteen, noin paksun (näyttää käsin), katsauksen, jossa käytiin läpi eri maita ja yleensä kaikki maat siellä oli jotenkin mainittu. Ja siitä viiteryhmästä, missä tämä maa mainitaan, tai mitä siitä sanotaan, niin siitä sitten tehtiin juttu, että tänä päivänä asiaa ei ole vielä täällä kommentoitu mitenkään, voi olla ettei muutama päivään kommentoidakaan, mutta tuoreimmillaan on sijoitettu tämä tällaiseen ja tällaiseen viiteryhmään, jos puoluekokouksesta oli kaksi vuotta niin, ei jutussa tietenkään sanota, että kaksi vuotta sitten Brežnev sanoi näin, vaan että täällä on virallisissa yhteyksissä tai sitten jotain muuta. Aina hankin puoluekokousten jälkeen suomen kielellä sen. Ja se oli hyvin hyödyllinen." *Käytti taustatietona?*

"Sitä käytti taustatietona ja just tämmöisissä tapauksissa."⁶²⁸

Syksyllä 1974 Kansan Uutisten uutena Moskovan-kirjeenvaihtajana aloitellut Uolevi Mattila joutui yllättäen lähes kylmiltään toimimaan vuoden verran myös Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajana. Ylen

⁶²⁷

Kiurun haastattelu 18.11.1999. Nevakiven (2000, 283) mielestä Suomen poliittisessa kulttuurissa tapahtuneet syvälekkäykset 1960-luvulla olivat pitkälti nimenomaan televisiolähetysten vaikutusta. Televisio oli alkanut tuoda 1950-luvun lopulta lähtien valtakunnan politiikkaa koko kansan töllistettäväksi.

⁶²⁸ Kiurun haastattelu 1999.

Lindström oli joutunut jutuntekokieltoon jo ennen erottamistaan ja Nojonen saapui kolmannelle ja viimeiselle Moskovon-kirjeenvaihtajakaudelle vasta syksyllä 1975.⁶²⁹

Pentti Sadeniemi, joka korvasi Martti Valkosen kesällä 1973, ei puolestaan saanut Uudelta Suomelta heti lupaa Yleisradion avustamiseen. Etenkin kokoomuspuolueesta oli haluttu jarrutella asiaa. Sadeniemi kirjoitti varapäätöimittaja Heikki Jalannille 27.11.1973 seuraavaan tapaan:

"Jos radion avustamisasiassa jotakin tapahtuu, kuulisin siitä tietysti mielelläni. Tapasin täällä äskettäin kokoomuksen puoluesihteerin Tavastilan, joka näytti olevan asiasta hämmästyttävän hyvin perillä ja otti sen puheeksi."⁶³⁰

Haastattelussa Sadeniemi kertoi Ylen avustamisen ongelmista seuraavasti:

"Siinä oli sellainen hankaluus, että jossain vaiheessa oli niin kuin periaatteessa puhuttu valmiiksi Uudessa Suomessa, että näin voi tehdä ja sitten mä tein sitä ja yhtäkkiä US;sta sain viestin, että mitenkä sinä avustat Yleisradiota salaa. Ja mä sanoin, että miten helvetissä mä voin avustaa Yleisradiota salaa, että älkää viitsikö (naurua), että siinä oli jokin väärinkäsitys. Kyllä mä sitten, kun Lindström oli lomilla aika ajoin tein radiollekin, en koskaan telkkariin muistaakseni mitään."⁶³¹

Seuraavan kerran Sadeniemi kirjelmöi Yleisradion avustamisesta toukokuussa 1974. Vasta kun hän uhkasi työnantajaansa taloudellisilla seuraamuksilla, alkoi tapahtua.

"Tämä kysymys Yleisradion avustamisesta alkaa hermostuttaa minua melko tavalla, kun siitä ei mitään kuulu, ja asiahan otettiin esille jo viime syksynä. Lindström on hyvin tiheästi poissa paikaltaan ja uskon menettäneeni tämän viivytyksen vuoksi melkoisen summan rahaa - hyvinkin 3000 markkaa. Jos tilanne nyt tosiaan on niin pahassa umpikujassa, että ratkaisua ei löydy, olen mielestäni jo oikeutettu siihen rahalliseen korvaukseen menetetyistä edusta, josta oli puhetta viime syksynä."⁶³²

Jalanti antoi Sadeniemelle luvan Yleisradion, sekä radion että television, avustamiseen kesäkuussa 1974. Avustustoiminta ei Jalannin kirjeen mukaan saanut haitata Sadeniemen päätyötä eikä se voinut koskea Uudelle Suomelle tarkoitettuja "erikoisuutisia".⁶³³ Haastattelussa Sadeniemi kertoi Yleisradion avustamisen merkityksestä seuraavasti:

Siitä tuli sitten joku erillinen korvaus, juttupalkkio tai joku?

"Joo.Yle maksoi. En mä muista mitä ne maksoi, ei se kauhean kummallista ollut, mutta sen verran että sitä kannatti tehdä, kun se meni siinä muun duunin ohessa".

Miten paljon se käytännössä verotti viikossa?

"Ei se hirveesti verottanut, koska nehän oli lyhyitä juttuja niin kuin radion raportit aina on ja koska ne liittyi useimmiten asioihin, joita joka tapauksessa joutui seuraamaan. Se vei tunnin kaksi, jonka se itse kirjoittaminen vei".

Miten sä arvioit sitä taloudellista hyötyä mikä siitä tuli? Sä olit esittänyt jotakin laskelmia.

(Katsoo Jalannille lähettämäänsä kirjettä) "Mä näen, mä näen, mutta mä en oikein muista edes senaikaista palkkaa. En osaa suhteuttaa sitä siihen inflaatioon. Mutta kyllä se varmasti, en mä ollut, en ole vielääkään rikas, kyllä kaikki raha oli tervetullutta, minkä lisää sai. - - Vaikka valuuttakauppa oli hyvin halpa ja

⁶²⁹ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

⁶³⁰ Sadeniemi Jalannille 27.11.1973. USA/KAN.

⁶³¹ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000.

⁶³² Sadeniemi Jalannille 17.5.1974. USA/KAN.

⁶³³ Jalanti Sadeniemelle 10.6.1974. USA/KAN.

edullinen niin se kuitenkin se eläminen siellä, siihen sisältyi kustannuksia, matkustamista ja kaiken maailman asioiden trajaamista että kyllä se raha kelpasi."

Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajat avustivat myös Moskovan propagandaradion suomenkielisiä lähetyksiä. Moskovan radion journalistiset kriteerit olivat eri kuin esimerkiksi Kansan Uutisissa. Kauppila kertoi haastattelussa, että:

"Meidän kaikkien piti uurastaa, jotta saisimme leipämme. Ja lisäksi mä tein vielä tänne Moskovan radion suomenkieliselle osastolle viikottain semmoisen omalla nimelläni semmoisen jutun."

"Mutta tähän oli sellainen juttu, tämä Hruštšovin kaatuminen. Niin minua silloin sensuroitiin siinä mielessä, tuonne Moskovan radiolle, tästä asiasta antama juttu hylättiin. Ja vissiin toinenkin toisestakin ainakin huomattava osa hylättiin, sitten sanottiin, etten puuttuisi tähän asiaan, vaan että etsisin muita asioita. Se oli kyllä hyvin kohteliaasti tehty ja jälkepäin ymmärsin, niillä oli tämä ohje, ettei siihen ulkomaalaisten pidä eikä saa puhua muilla kuin niillä sanoilla, joita heillä on (naurua) heillä oli päätöksissään käytetty."⁶³⁴

Uolevi Mattila kertoi haastattelussa, että myös Nojosen jälkeen Nikkilän kirjeenvaihtajakauden (alkaen 1977) aikana Yleisradio pyysi usein hänen palvelujaan. Yleisradion ulkomaantoimitus halusi siten hienovaraisesti vähentää vähemmistöläisenä tunnetun Nikkilän osuutta Moskovan-uutisoinnissa.

"Joo. Kyllä. Itse asiassa sitten tuota noin ja Nojonen kuoli ja toi tuli toi Nikkilä sinne, siinäpä kävi sillä tavalla hauska, että se Nojonen oli hyvin tarkka siitä sitten tuli, että oli hyvin tarkka, puoliksi ja puoliksi Uusi Suomi ja Kansan Uutiset, se halusi rajoittaa sitä ja sitten kun Nikkilä tuli tää systeemi jatkui muuten muodollisesti näin paitsi, että Yleisradion ulkomaantoimitus niin kun Nikkilällä oli sellainen hyvä tapa, kun se lähti kaupungille tai johonkin, kun kännyköitä ja muita ei siihen aikaan ollut, se ilmoitti, että hän on nyt niin ja niin monta tuntia poissa. Että on turha soittaa. Nää kundit odotti aina, että Nikkilä ilmoittaa, että hän on poissa, sitten ne soitti mulle, että voitsä tehdä jutun. - - Ennen kuin sieltä kukaan kertoi mulle syytä tähän mä jo panin merkille, että kundit sanoivat aina, että kun Nikkilä ei ole tavoitettavissa. (Naurua). Niin voisit sä tehdä, kun mä sanoin, että mä en ole varsinaisesti päivystämässä. Niin, niin mutta kun Nikkilää ei saada nyt kiinni."

Moskovan-kirjeenvaihtajien lisäksi Yleisradio käytti apunaan kotitoimituksensa venäjänkielen taitoista väkeä Neuvostoliitto-juttujen tekemisessä. Reino Paasilinnan lisäksi ahkera juttujen tekijä oli Unto Miettinen. Vuoteen 1973 mennessä Miettinen oli ehtinyt tehdä 33 reportaasimatkaa Neuvostoliittoon.⁶³⁵

Sadeniemen arkirutiinit

Pentti Sadeniemen mukaan hän oli seurannut tarkkaan edeltäjänsä Martti Valkosen työskentelyä.

"Mä olin seurannut Martti Valkosen toimintaa siellä ja sitä tapaa jolla hän hoiti sitä virkaansa siellä, joka minusta tuntui silloin aika hyvältä, että tuota en sanoisi, että menin häntä jäljittelemään, mutta että enemmän tai vähemmän niillä linjoilla tuota menin sitä työtä tekemään. Sitä oli kuitenkin sitten etukäteen kuitenkin hyvin vaikeaa sanoa, mikä oli mahdollista ja mikä ei ja informaation saannissa varsinkin, kun

⁶³⁴ Kauppilan haastattelu 2.12.1999.

⁶³⁵

KU 18.7.1973, es IOJ:n kansainvälinen palkinto Unto Miettiselle Neuvostoliitto-ohjelmista. (5, y). Miettinen palkittiin 1973 Neuvostoliittovetoisen, kansainvälisen lehtimiesliiton IOJ:n palkinnolla. Hän oli ensimmäinen pohjoismaalainen palkinnonsaaja. Palkitsemisen yhteydessä kerrottiin, että "Yli 700:ssa Neuvostoliittoä käsitelleessä ohjelmassaan hän on välittänyt totuudenmukaisen ja sympaattisen kuvan Neuvostoliiton kansasta ja antanut suomalaisille radiokuuntelijoille tietoa elämästä naapurimaassamme" ja "- - hän on haastatellut neuvostokansalaisia korkeimman neuvoston puheenjohtajasta työläisiin. Leniniä käsitteleviä haastatteluja Unto Miettinen on tehnyt lukemattomia". Miettinen oli SKDL:n kansanedustajana vuosina 1954-58. (KU 18.7.1973, 2 Unto Miettisen urauurtava työ).

kielitaito oli alussa huono. Niin jouduin lähtemään siitä, että aivan tämmöisen päivittäisen uutisrutiinin hoitaminen niin, että se tulee luotettavasti hoidetuksi, tulisi viemään multa ensimmäiset kuukaudet ihan sellaisenaan. Ja niin se tulikin, mun kielitaitoni alkoi vasta siinä sitten vasta vajaan vuoden päästä olla siinä pisteessä että sen kanssa pärjäs, koskaan sitä en kauhean hyvin oppinut. Siinä neuvostosysteemi oli suureksi avuksi Pravdan poliittinen venäjänkieli oli niin stereotyyppistä ja niin kankeaa, että 1500 sanan sanavarastolla suurin piirtein hallitsi, siellä ei fraasit paljon vaihdelleet."⁶³⁶

Sadeniemi kertoi haastattelussa, ettei kotitoimituksesta tullut kovin kummoisia evästyksiä.

"Ei, ei, ei tullut, ei kyllä kirjeenvaihtajan tehtävä oli hyvin itsenäinen, siis tottakai ulkomaanosasto, me oltiin päivittäin ulkomaanosaston kanssa yhteydessä, mitä tulee juttuaiheisiin tulee, mutta osviittoja siitä missä sävyssä ja miten pitää kirjoittaa niin ei tullut. Muistan, että se oli yksi niistä asioista joka minua huvitti, kun tapasi venäläisiä kollegoja ja ne kysyivät aina, että minkälainen toimintavapautenne on, kun koetin selittää minkälainen se oli, mä näin kasvoista, etteivät ne uskoneet ollenkaan. (Naurua)."

Sadeniemen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkumuodollisuudet noudattivat vanhaa kaavaa ja byrokratia vei paljon aikaa, etenkin kun Uudella Suomella ei ollut käytössään vielä Sadeniemenkään aikoina omaa sihteeriä.

"Muistaakseni kävin ulkoministeriön lehdistöosastolla niin kuin esittäytymässä. Mä olin käynyt täällä Tehtaankadun lähetystössä juomassa aamukahvit tšekäläisen pressiatasean kanssa, joka oli esittänyt toivomuksen, että olisin objektiivinen raportoidessani. - - Ja sitten siellä piti saada akkreditointi valmiiksi, toisin sanoen saada pressikortti ja oleskelulupa ja venäläinen ajokortti, että nää kaikki tietysti vei aika lailla aikaa ja vaivaa. Tullata talvirenkaat sisään, tullata auto sisään ja saada siihen venäläinen rekisteröinti, koska Uudella Suomella ei siihen aikaan ollut toimituksessa, Moskovan toimituksessa sihteeriä."

Myös Sadeniemen journalistiset päivärutiinit olivat tuttuja jo aiemmille kirjeenvaihtajille.

"Päivä alkoi sillä tavalla, että meni 'komeroon', otti yöllä kertyneen Tassin materiaalin ja kävi sen läpi tuolta Tassin printteriltä ja sitten luki lehdet, joista Pravda oli ylivoimaisesti tärkein ja ensimmäinen. Mulle tuli, se vähän vaihteli vuodesta toiseen, päivälehtiä kuusi seitsemän ja sitten muita julkaisuja vaihdellen eikä niitä kaikkia tietenkään voinutkaan systemaattisesti lukea, mutta niistä suuri osa oli sitä varten, jos sattui olemaan joku jännä juttu. Niitä sitten katselin ja siinä sivussa kuuntelin BBC:n World Servicestä parin kolmen tunnin välein uutiset. Jos oli asiaa kaupungille, niin sitten se täytyi siinä päivällä tehdä pakollisia asioita valuuttakaupassa, pankissa tai jonkun viranomaisen luona. Pressikonferensseissa minä aluksi, kun kielitaito ei oikein riittänyt kävin jonkin verran. Loppuvaiheessa, kun kielitaito olisi riittänyt en koskaan koska niistä ei käytännössä katsoen olisi ollut mitään hyötyä."

Tiedotustilaisuuksia järjestivät tulloin pääasiassa eri keskusvirastot, vähemmässä määrin ministeriöt. Sadeniemi arvioi, että hän ideoi itse kolme neljästä juttuaiheesta, loput tulivat kotitoimituksesta. Suomalainen näkökulma jäi Sadeniemen arvion mukaan käytännössä vähäiseksi.

Mites tällainen suomalainen näkökulma?

"Noh (huokaus) sitä ei kyllä hirveästi tullut raportoitua paitsi tietysti Suomen-Neuvostoliiton kauppaa. Sitähän joutui seuraamaan. Siellähän pikkuhiljaa lisääntyivät suomalaisten firmojen edustustot sinne tuli pankkien edustustot silloin, kun minä olin siellä ja tuota jonkin verran kasvoi näiden yksityisten firmojen Moskovan edustustojen luku. Mutta tuota nekin oli pikkuisen vaikeita asioita, koska Neuvostoliiton puolelta ei haluttu, että kaupoista puhutaan ennen kuin ne on valmiit. Se tahtoo olla sellaista sitä jos saikin suomalaisilta tietoja etukäteen siitä mitä on meneillään, niin niitä oli vähän vaikea panna lehteen koska silloin ne lähteet olisivat taas joutuneet vaikeuksiin Moskovassa."

⁶³⁶ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000.

Moskovan-kirjeenvaihtajien yleinen tapa tehdä journalismia lähteitään peitellen, saattoi toisinaan jäädä "päälle" vielä Suomeen palattuaankin, kuten esimerkiksi Sadeniemi kertoi:

Miten hyvin näitä lähteitä joita käytit jutuissasi ovat näkyvissä jutuissasi?

"Hyvin vaihdellen. Silloin aina kun vähänkin oli syytä uskoa, että se johtaisi vaikeuksiin sen häivytti. Tuota se voi olla niin, että se on jäänyt vähän refleksiksi. Mä luulen, että mulla on vieläkin vähän taipumusta liikaa suojella lähteitä. Sillä siellä se oli. Eihän se hengenvaarallista enää ollut Brežnevin aikaan, mutta venäläinen saattoi joutua kyllä vielä ihan vakaviin vaikeuksiin, jos hän oli ollut liikaa tekemisissä länsimaalaisen kanssa. Ja tässä tapauksessa suomalaisen porvarillisen lehden kirjeenvaihtajan."

Henkilöhaastattelujen tekeminen oli ongelmallista edelleen 1970-luvun puolivälissä.

Oliko haastatteluissa aina päällystakit mukana?

"Siis Midin matkalla oli aina mukana, mutta henkilöhaastatteluja tein hirveän vähän, kun vertaa siihen miten nykyään kirjeenvaihtaja toimii, miten normaalisti kirjeenvaihtaja toimii. Mä olen aina ollut suhteellisen, tämmöinen miten sen nyt sanoisi, yleisistä asioista tykkäävä journalisti. (Naurua)."

Vaikeaa oli myös tietojen todenperäisyyden tarkistaminen, tosin kokemuksen karttuessa siihenkin löytyi enemmän konsteja.

Miten käytännössä yritit tarkistaa tietojen todenperäisyyttä?

(Huokaus)

tai huhujen paikkansapitämättömyyttä?

"Siis peilaamalla taaksepäin ja koittamalla jonkin verran säilyttää ja arkistoida kriittistä materiaalia. Siellähän jonkun verranhan oli jostakin Baikal-järven saastumisesta, saattoi olla puoli vuotta aikaisemmin kriittinen juttu jossa oli yksityiskohtia, joita ei sitten välttämättä puoli vuotta myöhemmin suostunut muistamaan. Mutta sillä tavalla saattoi. Jossakin määrin sitten keskustelemalla ihmisten kanssa, mutta se oli pikkuisen vaikeaa. Mitä kauemmas Moskovasta meni sitä suorapuheisimpia ihmiset oli. Kun meni jonnekin Siperiaan niin sikäläisiltä insinööreiltä saattoi saada ihan oikeatakin tietoa, mutta kyllähän se vaikeata oli. Viime kädessä sitä joutui aika lailla vaan peilaamaan talonpoikaisjärkeä ja kokemusta tuota sitten mulla oli jonkin verran lukenut ja pidin kirjahyllyssäkin kirjoja - - Tää kansantaloustieteilijä joka oli erikoistunut Neuvostoliittoon, niin hänellä oli kirjoissaan jonkin verran neuvoja siitä miten venäläisiin tilastoihin pitää suhtautua."

Kirjeenvaihtajan oli vaikeaa pureutua Suomesta katsottuna niinkin yksinkertaisiinkin aiheisiin, kuin Neuvostoliiton sisäpolitiikkaan.

"Sitten tietysti olosuhteiden pakosta, koska se systeemi oli niin erilainen niin sanottu sisäpolitiikka, se tapa, millä intressiryhmien välillä poliittiset päätökset sitten syntyi, koska se oli peitossa, puolueella oli monopoli, puolueen sisällä oli tietysti intressiryhmiä ja sisäisiä riitoja, mutta niihin ei päässyt kiinni, kun niistä ei mitään tiennyt. Tai tiesi korkeintaan epäsuorasti. Mä muistan mä olin ärtynyt kun Neuvostoliiton kulttuurikeskuksessa istuin jossain palaverissa, jossa puhui Hemánus (Tampereen yliopiston tiedotusopin professori). Oli tehnyt tutkimuksen kuinka suhteellisesti vähän suomalaiset kirjeenvaihtajat Moskovasta raportoivat sisäpolitiikkaa. Hänen mielestään se oli jollain tavalla neuvostovastainen ilmiö. Mä ajattelin, että voisin raportoida sisäpolitiikkaa niin mielellään, kun olisi päässyt siihen kiinni, mutta ei päässyt. (Naurua). No, se oli senaikaista touhua."

Vaikka kirjeenvaihtajat näkivät paljon ongelmia neuvostoyhteiskunnassa, silti vain harvat osasivat ennustaa oikein Neuvostoliiton tulevaisuutta. Sadeniemi kertoi haastattelussa, että myös muut kuin suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat olivat tässä mielessä "sokeita".

"Kyllä jälkepäin on kyllä käynyt ilmi, että jotkut asiat olivat niin paljon huonommin kuin olisi uskonut, että täytyi niissä, mehän olimme kaikki sitä mieltä, että Neuvostoliitossa, vaikka siellä oli kauhea asuntopula, niin siitä se pikkuhiljaa purkaantuu, koska siellä rakennetaan paljon. Ja pikkuisen jälkepäin, kun tää perestroika oli alkanut, kävi ilmi, että itse asiassa niinä vuosina kun minä olin Moskovassa, niin rakennuskantaa tuhoutui iän ja huonon hoidon myötä vähintään yhtä paljon kuin sitä ehdittiin rakentaa,

että asuntotilanne oli huonompi. Kukaan (painokkaasti) mä luulen, ettei edes amerikkalainen kirjeenvaihtaja Moskovassa ei silloin olisi arvellut, että asia on näin, että se tuli vasta jälkeenpäin."

Toisinajattelijan kuriirina

Sadeniemi on tämän tutkimuksen valossa ainoa, joka rohkeni toimia neuvostoliittolaisen toisinajattelijan viestinviejänä, kuriirina. Sadeniemi kuljetti loogikkofilosofi Aleksandr Sinojevin kirjeen suomalaiselle filosofille, akateemikko Georg Henrik von Wrightille. Edelleenkin Sadeniemi ei suostu tarkasti kertomaan, miten viestin salakuljetus rajan yli Suomeen tapahtui. "Pidin koko ajan huolta, ettei kukaan päässyt katsomaan sen sisältöä, se oli koko ajan silmissäni."⁶³⁷ Todennäköisesti hän ei loppujen lopuksi itse vienyt sitä tullin läpi, vaan käytti apuria.

"Sinojev antoi kirjeen, mä salakuljetin sen Suomeen jopa kerran. Sen verran mä tein miehuuskokeen ja tapasin häntä muutaan kerran."

Oliko se jokin henkilökohtainen kirje vai käsikirjoitus?

"Joo se oli. Hän oli tään yksityisen puulaakin suomalaisen tiedeakatemian yksityisjäsenyyden saanut ja hän halusi siinä yhteydessä lähettää kirjeen ja mä lupasin sen toimittaa ja toimitin. Se taisi olla mun ainoa sankaridissidentti tekoni."

No jännittikö?

"Kyllä mua jännitti joo. No sitä, miten mä sen toimitin sitä mä en vielääkään kerro."

Naurua.

(Naurua) "Mutta koska mä voisin kompremettoida hänet. Mä voisin kyllä ihan hyvin kertoa mulla ei olisi markkaakaan kiinni, mutta asian luonteesta johtuen en aio. Voisin aiheuttaa vieläkin kiusallisen protokollaarisen tilanteen."

Eli et tuonut sitä itse, vaan?

"No en, jääköön tähän."⁶³⁸

Toisinajattelijayhteyksistä huolimatta Sadeniemi kertoi haastattelussa, että dissidentit kuuluivat hänen journalistiseen katvealueeseensa.

"No verrattuna ulkomaalaisiin, siis Nato-maisiin kirjeenvaihtajiin niin tietysti yksi katvealue oli dissidentit, nää toisinajattelijat, joiden suhteet suomalaiskirjeenvaihtajat olivat varovaisia, mulla oli jonkin verran yhteyttä yhteen, mutta verrattuna amerikkalaisiin, joiden tuttavapiiri melkein koostui näistä dissidenteistä. (naurua) Se oli hyvin varovaista, että se oli katvealue."

Väistelitkö tarkoituksellisesti tällaisia toisinajattelevia lähteitä, sanoit että esimerkiksi amerikkalaisilla ne oli oikeastaan päälähteistö?

"Ei niitä tarvinnut väistellä, koska nehän piti etsiä kasaan. Amerikkalaisten dissidentti-päälähteet oli siis Venäjän, Neuvostoliiton juutalaisia, jotka olivat jo polttaneet sillat hakemalla maastamuuttoviisumia ja tuota. Ne olisi sitten yhteyksissä amerikkalaisten kanssa, mutta epäilemättä siis se miten kovin vähän ja varovaisesti dissidentti-kysymyksestä raportoin, minä ja muut suomalaiset, niin kyllä se oli tekemisissä tämän aran kulttuurin kanssa, turhaan. Niin ei se turhaa olisi ollut. Mä olen edelleen sitä mieltä, että amerikkalaiset silloin liioitteli sitä, koska niiden jutuihin sai sen käsityksen, että dissidenttiliike oli merkittävämpi kuin se olikaan, mutta siitä huolimatta kyllä mä olin sen ilman näitä sensitiivisyyksiä, joita Suomen asema, jota koko ajan pidin silmällä, niin varmasti enemmän heistä olisi kirjottanut."

⁶³⁷ Sadeniemen puhelinhaastattelu 10.4.2001.

⁶³⁸ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000.

KGB:n syöttejä kirjeenvaihtajille

Kaikki Moskovan-kirjeenvaihtajat kertoivat neuvostoviranomaisten harjoittamasta valvonnasta. Ulkomaalaisten puhelinkuuntelu, kylävieraiden rekisteröinti ja K-rekisterikilvin varustettujen autojen liikkeiden seuraaminen olivat yleisesti tunnettuja neuvostoyhteiskunnan käytäntöjä.⁶³⁹ Aika ajoin joitakin Moskovan-kirjeenvaihtajia yritettiin myös lavastaa syyllisiksi erilaisiin kiellettyihin tempauksiin. Heille tarjottiin mielenkiintoista kirjallista materiaalia ja tuntemattomat venäläiset naiset tarjoutuivat "ystäviksi", kun vaimot tai tyttöystävät olivat Suomessa käymässä. Vaikka mitään varmoja todisteita ei olekaan olemassa, kirjeenvaihtajat tiesivät syötit tai moraalit testaukset KGB:n juoniksi. Myös Sadeniemeä testattiin.

Minkälaisia tapauksia ne olivat?

"Yhden mä muistan. Oli tällainen kaveri joka tuli, pyysi, soitti ja pyysi tulla mun puheilleni. Tuli mun puheilleni, avasi attaseasalkkunsaa, jossa oli erilaisia kirjallisia materiaaleja ja kävi ilmi, että hän halusi antaa minulle tietoja Leningradissa tuota toimivasta tällaisesta dissidenttirenkaasta, maanlaisesta. Hän oli tullut sen ovea vartioivan miliisin ohitse, salkullinen erittäin tulenarkaa materiaalia mukanaan ja jokainen joka tiesi senaikaista oloja tiesi, että niin hullua riskiä kukaan ei ota muuta kuin täyttäkseen toimeksiannon, että siis sellainen pisto. Mua nauratti, sillä oli varmaan kuukauden provokaatiokiintiö täyttämättä ja se ei muuta keksinyt et se oli niin kauheen läpinäkyvää. Tällaisia tapauksia, ei niitä usein ollut, mutta silloin tällöin. Kai ne kokeili, että onko mä ihan hullu vai jotain tämmöistä."

Oliko näistä tullut varoituksia edeltäjiltä tai?

"Joo, kyllä se tiedettiin ja tällaista tapahtui muillekin."

Narahtiko koskaan kukaan?

"No siis tää Tothin (Robert Toth oli Los Angeles Timesin Moskovan-kirjeenvaihtaja) karkotus kai liittyi johonkin tämmöiseen, että hän sai jotakin aika kuumaa materiaalia, jonka hän oli sitten unohtanut asunnossaan esille, joka sitten joutui poliisin käsiin, jonka perusteella häntä ikään kuin syytettiin ja väitettiin vakoilijaksi, että tuota siinä oli, mä en tiedä sen yksinkohtia, kun mä en tiedä mitään muuta kuin hän on kertonut, se on esittänyt sen silloin, kun piti läksiäisiä, siinä saattoi ehkä arvella, että se oli järjestetty, että saivat hänet ulos niin kuin itse näytti hänen kannalta rumalta. - - Kyllä niitä aika ajoin tapahtui. Pääasiassa amerikkalaisille ja Nato-maiden kirjeenvaihtajille, ne oli mun kohdalla aika pieniä ja hupaisia."

Valkonen kertoo puolestaan kirjassaan "Verasta".

"Kun kysyin, miksi hän halusi tavata, hän sanoi, että vaimoni on Suomessa ja että hänestä olisi kovin kiinnostavaa tutustua. Muihin kysymyksiin hän ei enää vastannut. Ei siihen, mistä hän oli kuullut, että vaimoni oli Suomessa. Hän ei kertonut koko nimeään, ei puhelinnumeroaan, ei työnantajansa nimeä eikä sen firman nimeä, mistä hän soitti. - - koko touhun pradoksi olikin siinä, että Veran soittaessa vaimoni oli jo palannut Suomesta viikon matkalta. Toisin sanoen tietoliikenneyhteydet viisumiviraston ja KGB:n välillä olivat hitaat tai Vera oli ylityöllistetty. Veran soitto oli selvästi KGB:n sääntömääräinen yritys, mutta hän tai hänen kollegansa eivät enää uudistaneet sitä. Se oli oivallinen osoitus, että järjestelmä toimi ja tavallaan pyrki kaitsemaan, mutta ontui ja luopui yrityksistä havaittuaan jäävänsä ilman vastakaikua."⁶⁴⁰

⁶³⁹

Ks. esim Valkonen 1998, 15 - 19, 26 - 28. Valkosen mukaan (emt., 28) "Moskovassa vallitsi - - kyräilyn, silmälläpidon, varovaisuuden ja pelon henki. Sitä piti yllä laimennettuna terrori, joka vei kaiken aikaa ihmisiä poliittisista syistä epäilyinä ja tuomittuina pakkotyöleireihin ja vankiloihin kuitenkin enää surmaamatta heitä."

⁶⁴⁰ Valkonen 1998, 71 - 72.

AP käytti Sadeniemeä apunaan

Sadeniemi kertoi haastattelussa harvinaisesta yhteistyöstä amerikkalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajan kanssa. Tapaus on tietävästi lajissaan ainoa. Haastattelua täydentävässä puhelinhaastattelussa Sadeniemi kertoi, että yhdysvaltalaisen uutistoimiston Associated Pressin (AP) Moskovan-toimiston päällikkö oli saanut eräältä lähteeltään informaation, jota ei voinut suoraan julkaista. Hän halusi suojella lähdeään eikä siksi jutun päiväyksessä saanut näkyä Moskovaa. Niinpä hän kertoi tiedon Sadeniemelle, joka oli tuttu vieras AP:n toimistossa. Uuden Suomen toimitus oli samassa talossa. Sadeniemi julkaisi uutisen heti Uudessa Suomessa. Hän ei millään enää muista mitä asia oli koskenut, mutta ettei kyse ollut mistään kovin tärkeästä asiasta. Hän sanoi puhelinhaastattelussa, että "se on esimerkki, anekdootti tempusta johon suurikin uutistoimisto saattoi joutua Moskovassa turvautumaan".⁶⁴¹

Sadeniemi kertoi haastattelussa myös, että ulkomaisten uutistoimistojen keskinäinen yhteistyö oli Moskovassa poikkeuksellisen läheistä. Tavallisestihan amerikkalaiset UPI, AP, brittiläinen Reuters sekä ranskalainen AFP kilpailivat uutisvälityksessä sekunneista. Ainoastaan suuret sanomalehdet pitivät useimmiten tiedot ominaan.

Mites hyvin tiesitte jutun aiheista? Miten syvälle siinä mentiin, että tiedettiin missä kukin menee?

"No siis kyllä, eihän me sillä tavalla siis siinä kilpailtu millään skuupeilla ja niitä oli aika vähän ja jos mietti jotain featurea niin ei sitä nyt sanottu toiselle, että tätä mä oon kirjoittamassa, mutta ylipäänsä sen takia, että siellä oli niin ahdas tilanne ja pieni se piiri, niin mä muistan aina, että esimerkiksi AP:n kirjeenvaihtaja sanoi mulle, jos heidän New Yorkin byroonsa tietäisi miten paljon AP ja UPI on keskenään yhteydessä niin he saisivat kaikki potkut, niin kyllä siellä siis se Moskovan ilmapiiri oli, että kirjeenvaihtajatkin auttoivat toisiaan, ellei nyt ollut ihan tämmöistä asiasta kysymys, että oli toisille mahdotonta kertoa niin kyllä se tietoa vaihdettiin."

No Reutersia ei kuitenkaan otettu porukoihin, AP ja UPI oli, amerikkalaiset oli keskenään?

"Joo, no tähän oli vaan AP:n ja UPI:n kesken, kun olivat välittömiä kilpailijoita, mutta kyllä juu tottakai Reuters oli enemmän tai vähemmän samoissa porukoissa, uutistoimistojen pojat oli usein vähän kitkeriä, ne sanoi, että on tää on 'onewaystreet', kun he palvelevat näitä lehtiä, niin he joutuu antamaan niille tietoja, mutta esimerkiksi suuret amerikkalaiset lehdet niin niiden pojat oli paljon visumpia, ei uutistoimistojen pojat niiltä mitään saaneet."

Oliko siellä, minkäänlaisia arvostuksia suurilla uutistoimistoilla. Oliko siellä mitään rankingia?

"Kymmenkunta vuotta UPI oli kai pitänyt itseään ylivoimaisesti parhaana, en mä nyt muista kuka siellä oli ollut - - Mutta kyllä jo mun aikana AP:ta pidettiin kenties parempana ja kyllä mun mielipiteeni on aina ollut ja on yhä (painokkaasti) että Reuters on niistä ensimmäinen ja pysyy. Kyllä se musta niin paljon kuin mä AP:n, mulla oli enemmän yhteyttä tän naapurisuuden takia. Ja AP:n kanssa kuin Reuterin - - ."

Oliko sulla mahdollista saada näitä läntisiä uutistoimistopalveluja käyttöön?

"Mulla ei ollut käytössä niitä muuten kuin jos menin. Mä tunsin sekä Reuterin että AP:n väkeä. Ja se Reuterin byroon päällikkö, joka oli siellä osan aikaa tää, Bob Evans, jonka kanssa olimme paljon yhteydessä ja käytiin toistemme luona. Ja jos mä tuota sitten olin vähän pulassa ja mä soitin hänelle ja hän lähetti telexin. Siis kyllä niiltä apua sai."

Suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien arvoa lisäsi Moskovassa se, että monet ulkomaiset kirjeenvaihtajat kävivät usein huoltamassa itseään ja perhettään Helsingissä. Vastavuoroisesti suomalaiset ei-kommunistiset Moskovan-kirjeenvaihtajat saivat käyttää hyväkseen esimerkiksi Yhdysvaltain suurlähetystön terveyspalveluja.

"Koko Moskovan kolonnia kävi Suomessa hammaslääkäriissä ja synnyttämässä lapsensa ja ostoksilla Stockmannilla."

⁶⁴¹ Sadeniemen puhelinhaastattelu 10.4.2001.

Ai, ne kävi täällä säännöllisesti.

"Joo, tää (Helsinki) oli lähin kaupunki, jossa oli niin kuin länsimainen valikoima. Sehän jopa meni niin, että kun Yhdysvaltain lähetystön lääkäri tuota katsoo olevansa ylityöllistetty ja sitten Yhdysvallat päätti, että se ei enää palvele koko länsimaista koloniaa siellä Moskoavassa niin kuin se oli palvellut siihen asti, sanoi että tästä lähtien ette enää saa käydä, niin Suomen, suomalaisen kolonian suhteen tuli poikkeus. Meidän lähetystö vaan soitti sinne, että jos suomalaisia ei palvella Moskovassa niin amerikkalaiset ei enää saa synnyttää ilmaiseksi vauvoja Helsingissä."

Kun Sadeniemi oli lomilla tai vapaapäivillä, Uusi Suomi julkaisi muun muassa STT:n Moskovan-kirjeenvaihtajan Stig Fredrikssonin juttuja. Myös Fredriksson kuului Sadeniemen ystäväpiiriin.

"Tunnettiin perheittenkin kanssa toisemme, käytiin silloin tällöin toistemme luona. Tuota tietysti silloin aina kun olis semmoinen tilanne, jossa STT:n piti olla niin kuin meidänkin ja me oltiin sitten yhdessä liikkeelläkin, että tuota samoissa presseissä ja samoja ulkomaakauppaviranomaisia käytiin jututtamassa ja näin pois päin."

1970-luvun puolivälissä suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien yhteistyö oli edelleen jatkuvaa. Paasilinnan tulo lehdistöattaseaksi ei poistanut kirjeenvaihtajien välistä yhteydenpitoa, pikemminkin lisäsi sitä. Seuraavassa edelleen Sadeniemen haastattelusta:

"Paasilinnan luonahan tavattiin useinkin kaikki kirjeenvaihtajat, mutta tuota, kyllä me oltiin yhteydessä. En mä osaa enää sanoa, ei varmaan kerran viikossa, mutta varmaan useammin kuin kerran kuussa puhuttiin jossain yhteydessä."

Juttupalautetta lehtien kautta

Sadeniemi sai pariinkin otteeseen palautetta jutuistaan. APN:n osaksi omistama Maailma ja me -lehti sekä Neuvostoliiton toimittaja-alan ammattilehti Žurnalist ottivat Sadeniemen journalismin käsittelyynsä

"Mä muistan mikähän viisivuotissuunnitelma se oli, joka mun aikaanani tuolloin, mä jouduin siitä tonne Maailma ja me -lehden hampaisiinkin ja siellä erityisesti yksityistä kansalaista ja kuluttajaa suosivana viisivuotissuunnitelmana. Ja kun katseli niitä lukuja, niin teollisuutta siellä suosittiin niin kuin aina ennenkin raskasta teollisuutta. - - siellä mut haukuttiin tuota tuota siitä."

"Kun olimme tulleet Suomeen, Žurnalist-aikakausilehdessä mua haukuttiin nimeltä ja se mulla on tallessa. Se lehti tuota, tuota. Se oli, se johtui varmaan niistä jäähyväisjutuista, mitä mä tein. Siis Suomeen palattuani tein parin-kolmen jutun sarjan ja silloin Tehtaankatu teki mulle selväksi, että se oli erittäin loukkaantunut."

KU:n Uolevi Mattila otti Sadeniemen kirjoituksista opiksi ja käytti omaa "Brežnev-menetelmänsä" saman asian kertomiseksi. Samalla Mattila todistelee, että myös Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtaja pystyi olemaan kriittinen Neuvostoliittoa kohtaan. Haastattelussa hän kertoi, että:

"Mä tein kyllä kerran esimerkiksi sillä tavalla, kun mä kirjoitin sellaisen sarjan Neuvostoliiton taloudesta, talouselämästä tuota ja mä tein sen vähän ovelammin kuin tuota Sademies, niin tota, Sadeniemihän joutui kerran Maailma ja me -lehden hampaisiin - - jutustaan. Mä tein vähän rajumman jutun vielä, mä arvostelin tosi tiukasti julkisesti Neuvostoliiton maataloutta, sitten mä laitoin sinne väliin tällaisen huomautuksen, että kuten Brežnev totesi Bakun puheessaan (Naurua)."

No pitikö se paikkaansa, totesiko Brežnev Bakun puheessaan.

"No, no vähän sinne päin. (Naurua). Mutta siitä ei koskaan tullut mitään jälkikaikuja. (Naurua) Siinä oli yksi sellainen asia, minkä Brežnev totesi ja mulle se oli kaikki sen varassa, ja tota et siis tota tuolla tavalla tollaisessa autoritaarisessa yhteiskunnassa saattoi."

Eli sä yrittät tällaisia länsimaaisia uutiskriteereitä, niissä olosuhteissa?

"Kyllä, mä myöskin siinä samassa sarjassa kerroin näkemymiä tästä talouselämästä ja sanoin, että se vaatii, jos tästä mennään eteenpäin tuottavuutta kohottamalla, niin se vaatii, että tässä yhteiskunnallisessa, tän yhteiskunnallisessa talousorganisaatiossa pitää tehdä vallankumous. Mikä on tietysti vaarallinen sana niissä olosuhteissa. Mutta mä sanoin, sen sillä tavalla, ettei sitä voinut käsittää väärin, että tässä olisi

puhuttu varsinaisesta vallankumouksesta, vaan talodellinen organisaatio, koska ongelmanahan oli se, että siinä periferialla ei ollut mitään päätösvaltaa. Jossain Petroskoissa vaikka se oli täynnä paperitehtaita, niin jumalauta siellä tota ne joutui niin kuin Moskovasta hankkimaan luvan valmistaa wc-paperia, valmistaa kunnollista wc-paperia."⁶⁴²

Myös Martti Valkonen sai Sadeniemen tapaan lehtipalautetta Moskovon-kirjeenvaihtajuutensa loppuajan yhteenvetojutuistaan. Kansan Uutisissa julkaistiin heinäkuussa 1973 APN:n J. Pospelovin nimissä artikkeli *Uutta Suomea selailleen*. Artikkelin on sävyiltään sovitteleva pikemminkin kuin hyökkäävä. Seuraavassa lyhennelmä koko artikkelista:

"Jokin aika sitten Uuden Suomen Moskovon-kirjeenvaihtaja kirjoitti: 'Suureksi pettymykseksi Neuvostoliiton lehdistö on kaikessa Suomea koskevassa aineistossa ottanut kielteisen kannan suhteessa Suomen sisä- ja sosiaalipolitiikkaan, Suomen saavutuksiin ja yleensäkin tilanteeseen suomalaisessa yhteiskunnassa'. Tässä on todella ihmettelyn aihetta. Olen seurannut tarkasti lehtien kirjoituksia, en usko päästäneeni ohi ainoatakaan Suomea koskenutta artikkelia, mutta en ole tavannut yhtäkään kirjoitusta, joka vahvistaisi edellä mainitut vakuuttelut."

"Mistä sitten on kysymys? Selaillessani uudelleen lehtiä löysin otsikoita: 'Hyvä naapurisuus ja yhteistyö', 'Naapuruussuhteiden vankka linja', 'Suomi tänään', 'Hyvien naapureiden politiikka'. Suurin osa Suomea koskevista kirjoituksista on näin otsikoitu. Niistä neuvostoliittolainen lukija saa tietää maiden välisestä laajasta yhteistyöstä ja miten se lujittuu ja kehittyy. Eikä yhdestäkään rivistä ilmene 'kielteinen kanta' Suomeen nähden. Näistä neuvostoliittolais-suomalaisia suhteita selostavista artikkeleista lukija saa kuvan Suomesta teollisesti pitkälle kehittyneenä maana, joka toimittaa maailmanmarkkinoille korkealaatuisia tuotteita, ja jo tämä jälleen kerran korostaa Suomen saavutuksia. - - "

"Asia on pikemminkin seuraava. Informoidessaan lukijoitaan maidemme välisistä suhteista Neuvostoliiton lehdistö kertoo samalla, että suomessa on ihmisiä, joille ei ole mieleen Suomen yhteistyö Neuvostoliiton kanssa. Neuvostoliittolaiset lehdet kertovat, että Suomesta voi löytää kirjoituksia, joiden tarkoituksena on heittää varjo neuvostoliittolaissuomalaisten suhteiden ylle. Siitä, että oikeistolehdet ovat hyökänneet vuoden 1948 ystävyyssoituksesta vastaan, ja miten maan demokraattiset voimat ovat siihen reagoineet. Tällöin on aina siteerattu suomalaisia lehtiä, eikä luonnollisestikaan missään esiinny Neuvostoliiton kielteistä kantaa. Jos Uusi Suomi tarkoittaa tätä, en ryhdy väittelemään sen kanssa. - - Ehkä kirjeenvaihtaja on yksinkertaisesti erehtynyt, kirjoittanut epätarkasti? Ovathan ihmiset erehtyväisiä ja kullakin on omat sympatiansa ja antipatiansa, jotka joskus ovat esteenä objektiivisuudelle. - -"⁶⁴³

Mattila kertoi haastattelussa myös, miten neuvostolehdissä saatettiin julkaista juttuja omien ulkomaankirjeenvaihtajien nimissä, vaikka näillä ei olisi ollut osaa eikä arpaa juttujen kanssa.

"Neuvosto-Karjala-lehdestä tää - - Lahti, Raimo Lahti oli Trudin kirjeenvaihtajana Suomessa. Siinä oli yksi tyypillinen esimerkki kuinka ne toimi. Trud-lehteen tuli yhtäkkiä törkeä juttu, jossa hyökättiin Erkki Salomaata kohtaan, - -. Ja tuota noin, mä olin käymässä Petroskoissa joskus ja tän Raimon kanssa istuttiin ja juotiin votkaa ja hän itki ja selitti perkele, että kuule, että hänellä ei ollut osaa eikä arpaa, se oli Moskovassa tehty ja pantu hänen nimiinsä. - - Ja siis tätä ne teki muittenkin kirjeenvaihtajien kanssa."

Mattila: Kotitoimitus teki poistoja

Mattilan valinta Moskovon-kirjeenvaihtajaksi oli ollut täpärä. SKP:n keskuskomitean sihteeristössä Mattila oli saanut taakseen kolme ääntä ja hänen vastaehdokkaansa APN:n toimittaja Juhani Taari kaksi ääntä.⁶⁴⁴

⁶⁴² Mattilan haastattelu 17.9.2000.

⁶⁴³ KU 19.7.1973.

⁶⁴⁴ 10.9.1974 SKP:n kk:n sk. KA.

Mattila oli ollut opiskelemissa Moskovassa, joten hän tiesi mihin oli "päättään pistämässä". Silti hän ei omien sanojensa mukaan suostunut miksiäkään "juoksupojaksi". Kansan Uutisten "varpaillaan olo" näkyi siinä, että Mattilan juttuja käsiteltiin kotitoimituksessa. Mattila oli ensimmäinen Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtaja, joka haastattelussa kertoi kotitoimituksen voimakkaasta editoinnista. Kotitoimitus poisti Mattilan mielestä etenkin niin sanottua rivien väleihin kirjoitusta. Tätä on kuitenkin enää jälkikäteen vaikea käytännössä tutkia.

Minkälaisia journalistisia tavoitteita tai strategioita sulla oli, vai oliko mitään. Heittäydtytkö vaan? En mä tiedä strategioista, kyllä mä niin kuin tietysti lähdin siitä, mulla oli opiskelukoina jo, paremmat tiedot kuin monilla muilla ja mä lähdin siitä, että mä en lähde sinne juoksupojaksi, vaan tekemään suhtkohta itsenäistä hommaa, tosin siinä ei sillä tavalla enää onnistunut, kotitoimituksessa usein poistettiin jutuista sellaisia kohtia, joita he pitivät arveluttavina tai muuten epähienoina tai muuten ja mikä valitettavaa, mä yritin antaa sellaisille ymmärtäville lukijoille tietoa myöskin rivien väleistä sillä tavoin, että venäläiset eivät päässeet siihen kiinni oli sillä tavoin sanottu, mutta kuitenkin ymmärtävä suomalainen lukija niin kuin ymmärsi mitä mä olen sanonut, mutta just tällaiset poimittiin kotitoimituksessa pois."
Kotitoimituskin ymmärsi.

"(Naurua). Aivan joo."

Oliko teillä oikein neuvonpitoa tästä? Tuliko palautetta kotitoimituksesta, että jättä nyt ne jo, että me ei jakseta enää ottaa niitä pois sieltä?

"Ei."

Vai ymmärsitkö sinä itse. Millainen ratkaisu?

"Ne teki sitä sitten, opin itekin ymmärtämään, mitä heille pitää tarjota ja mitä ei, mutta tuota, kyllä mä niin kuin pyrin selvään uutistoimintaan pääasiassa, reparit oli sitten eri asioita. Pyrin tekemään ihan normaalia länsimaista uutistoimintaa. Olin siellä yhteydessä myöskin Reuteriin ja AP:n kirjeenvaihtajiin. He aluksi katsoivat mua vähän (naurua) pitkään, oppivat sitten että olen samanlainen kuin muutkin."

Mattilan mukaan hänen ja myös muiden Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajien piti 1970-luvulla koko ajan kirjoittaa kieli keskellä suuta. Yhdenkin väärän sanan valinta johti helposti neuvostoreagointiin, jonka taistolaisten Tiedonantaja tai SKP:n viralliset viestinviejät nopeasti kertoivat kirjeenvaihtajalle, kuten seuraavista Mattilan kertomista esimerkkitaapauksista käy ilmi.

"Sekä Moskovassa että Tehtaankadulla että tuota Tiedonantajassa suurennuslasin kanssa luettiin juttu. Ja nää uutisjututahan oli sellaisia johtuen aikaerosta, että ne joutui yleensä tekemään sillä tavalla, että loppu piti säveltää tuosta. Se oli kyllä melkoinen kielenkäytön harjoittelu siinä mielessä, siinä piti tavallaan olla tarkkana miten sanoo, esimerkiksi vaan sellainen - - katsoin telexiä. Sieltä tuli, että tossa Novoje Vremjassa oli tehty kirjoitus, jossa - - Ilkka Christian Björklundia, jotenkin sosialismin vastustajaksi sanottiin, mä tein siitä nopeasti sitten jutun eiku se oli Pravdassa joo ja tota noi äkkiä uutisen, joka julkaistiinkin Kansan Uutisissa. Eikös perkele seuraavana päivänä Tiedonantaja paheksunut, että Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja Mattila kirjoittaa, että Pravda väittää. Ikään kuin Pravda jotain voisi väittää. Sehän oli totuus tietysti, mitä nimikin sanoo. Että ne oli niin saatanan tarkkoja, että yhteen sanaan puututtiin. Esimerkkejä siitä, se ei sattunut mun osalle, mutta miten Moskovassa myöskin luettiin juttuja, Niin tota Veli Pelkonen joka oli mua aikaisemmin kirjoitti joskus siitä, että kun siellä oli tällainen perinteinen talkoopäivä venäläisillä tuota ja kirjoitti siitä nää on sellaisia yhteisiä talkoita, joilla tuopataan jotain hyviä asioita eteenpäin, ilmeisesti näillä ei kielitaito riittänyt, ne ymmärsi tupataan, ja sitten järjestösihteeri Erkki Kivimäki Moskovassa käydessään piti tuota Kustille, niin kuin häntä nimitettiin, tiukan puhuttelun tästä. Että hän oli näin törkeästi kirjoittanut. (Naurua)."

Toisin kuin Valkonen kirjassaan esittää kommunistisilla Moskovan-kirjeenvaihtajilla ei ollut punaisiin nahkakansiin sidottuja kirjeenvaihtajakortteja ja niin sanotuilla porvarikirjeenvaihtajilla sinikantisia.⁶⁴⁵ Mattila kertoi haastattelussa, että myös kommunistisilla kirjeenvaihtajilla oli sinikantiset

⁶⁴⁵ Valkonen 1998, 21 - 22.

kirjeenvaihtajakortit.⁶⁴⁶ Käytännössä kommunisti-kirjeenvaihtajat saivat kuitenkin Moskovassa erilaisen kohtelun ja heiltä myös odotettiin erilaista journalismia kuin muilta ulkomaankirjeenvaihtajilta, kuten aikaisemmin olen osoittanut. Mattila kertoi haastattelussa, että kommunististen puolueiden pää-äänenkannattajien Moskovan-kirjeenvaihtajat rinnastettiin suurlähettiläisiin.

"Tajusin siellä ollessani sitten tuota, miten tosiasiaa, kommunististen puolueiden pää-äänenkannattajien kirjeenvaihtajat, joita siellä oli myöskin kapitalistisista maista. Mä olin tässä venäläisessä tai neuvostoliittolaisessa protokollassa niin rinnastettu suurlähettiläiseen. Ja sen takia esimerkiksi tuli aina vallankumousjuhliin tänne Kremliin palatsiin, Brežnevin vastaanotolle kutsut (naurua). Ja sitten oli myöskin tuota, Kiurun Siskohan sen mulle kertoi, siellä oli ollut Gumissa tällainen tilausosasto, josta saatiin tilata parempia elintarvikkeita ja niin edelleen ja maksaa ne ruplilla ja tota. Sieltä sai kaikkea mitä kauppoissa ei ollut siis sisäfilettä, kaviaaria ja suomalaista meetwurstimakkaroita ja niin edelleen ja tota. Ja sitten kun otin siellä selvää tarkemmin. Se oli semmoinen tilausosasto, jota sai käyttää nää sosialististen maiden suurlähetystöt."

Elikkä samassa porukassa?

"Ja sama koski sitten kun jos halusi mennä jonnekin teatteriin, pidettiin aina tietty määrä diplomaateille ja muille korkea-arvoisille virkamiehille ja muille varattuna, myytiin vasta viime hetkellä pois jos ne ei tullut täyteen. Oli joskus niin täynnä, että tein kirjallisen anomuksen ja vein sinne teatteriin kassalle ja löin leiman alle ja huomasin, että joskus tota kun suomalaisten lähetystövirkaileijoiden kanssa tuli juttua, että he eivät olleet saaneet lippua, kun oli täynnä. Niin mä olin saanut. Ja otin siitä selvää, niin siinä olikin tällainen homma, että kun paikkoja oli vähän silloin ainoastaan suurlähettilästaso sai. (Naurua)."⁶⁴⁷

Mattilan yhteysmiehet

Mattilaan piti säännöllisesti yhteyttä NKP:n keskuskomitean kansainvälisestä osastosta Ludvig Musakka.

"Hän oli tällainen käytännön organisaattori siellä. Hän oli näitä inkeräisiä tuota ja hänellä oli vähän paremmat organisointikyvyt kuin venäläisillä. (Naurua). Hän oli se, jonka vastuulla oli näiden suomalaisvaltuuskuntien ohjelmien järjestelyt ja niin edelleen hän myös näytti olevan sellainen kaveri, joka tuota toimi tuota tän Feximan. Siis tämän SKP:n firman sikäläisen edustajan oikeana kätenä eli toisin sanoen avasi ovia ja hoiti, että asiat rullasi."⁶⁴⁸

Mattilan päällystakkina oli myös nuori opiskelija kansainvälisten asioiden instituutista, jonka nimeä hän ei haastattelussa enää muistanut.

"Nuori fiksu poika, jolle mä monesti suoraan niin kuin kerroin asioita ja hän oli niin kuin ihmeissään."
Minkälaisia asioita?

"No siis mielipiteitäni Neuvostoliitosta."

Oliko hänen tehtävä sitten raportoida jonnekin?

"Tottakai, kaikkihan ne raportoivat, se on päivän selvä asia, mutta mutta. Hänen mieleensä jäi se tota asia, epäilyksiä keskusteluista."

Mattila onnistui myös hankkimaan NKP:n Skandinavian osaston "yläpuolelta" yhteyshenkilön, joka järjesti hänelle muun muassa Mustanmeren lomiam.

"Tällainen kaveri, joka oli paikallisen keskuskomitean ja paikallisella kansainvälisellä osastolla kaikkien kommunististimaiden kirjeenvaihtaja, hoiti hallinnollisia asioita, hän oli näitä Skandinavian osaston jätkien yläpuolella. Ja tuota (naurua) ja mä solmin hänen kanssaan aika läheisetkin suhteet ja sen jälkeen alkoi tulla yhteydenottoja skandinavian osastoltakin (naurua), kun ne huomasi sieltä, että mä ohitin heidät. Sehän oli semmoinen hauska kaveri se järjesti mulle muun muassa perheen kanssa tällaisia luksuslomiam Mustallemerelle pari kertaa."

⁶⁴⁶ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

⁶⁴⁷ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

⁶⁴⁸ Mattilan haastattelu 17.9.2000.

Mitä sä annoit vastapalvelukseksi muuta kuin ystäväyyden?

"No me tehtiin sillä tavalla, mullahan ei ollut kovin paljon valuuttaa, mulla oli ne mitä mä Ylestä sain plus sitten päivärahat, mitkä mä sain Kansan Uutisista, niin käytössä tuota. Hän kerran ehdotti, että voisinko mä tuota Helsingistä tuoda hänelle vaatteita. Mä sanoin, että kyllä mä voin tuoda, mutta hän sanoi, että hän maksaa kyllä, hän maksaa ruplilla. Mä sanoin, että mä en ruplilla saa mitään. No tilanne oli se, että mehän saatiin siis palkkamme länsimaiset (kommunistiset) kirjeenvaihtajat saivat Neuvostoliiton Punaisen Ristin ja Puolikuun järjestöstä eli me oltiin pakolaisstatuksella niiden kirjoilla. (Naurua). Sehän oli Neuvostoliitolle sikäli edullista, että ne saattoi kansainväliselle Punaiselle Ristille kertoa, että mä sanoin, ettei tämä ole mikään ongelma. Anna mulle ne ruplat ja järkkää mulle vaihto niin mä voin vaihtaa ne vaaluutaksi, että sehän käy näin. Ja hän sanoi, että perkele, miksei hän ollut tullut ajatelleeksi sitä aikaisemmin (naurua). Ja tota näin me toimittiin hänen kanssaan mukavasti. Ja Tiedonantajan kirjeenvaihtajaa vitutti koska se ei koskaan saanut sellaisia lomia."

Olisi luullut?

"Mä kuulin siitä, että se (Pykälä) oli käynyt siellä oikein keskuskomiteassa oikein haukkumassa saatana ne Skandinavian osaston jätkät suureen ääneen perkele, revisionisteille järjestetään tällaisia ja hän joutuu saatana ite maksamaan."

Myös puhelinkuuntelusta Mattilalla oli omakohtaisia todisteita.

"Sitten oli sellainen mielenkiintoinen yksityiskohta. Sähän tiedät sen kirjeenvaihtaja-asunnon - - Mä asuin siinä kolmisen vuotta siinä - - - Se oli semmoinen, kun aamulla mentiin sinne, aamulla aina 20 yli kahdeksan - puoli yhdeksän siinä välillä tapahtui sellainen, että puhelin kilahti kerran, ikään kuin olisi alkanut soida. Ei tarvinnut kauan miettiä, jaaha pojat tulivat duuniin. Kuuntelu päälle ja mä nostin kuulokkeen heti ja sanoin, hyvää huomenta toverit. (Naurua). Tästä kuuntelusta, se oli sen maan lakien mukaan laillista, ei se laitonta hommaa ollut."

Mutta siitä ei avoimesti kerrottu?

"Ei mä kun vaihdettiin asuntoa - -. Oli näitä Skandinavian osaston työntekijöitä, sanoin niille, kävisikö sellainen suosionosoitus, kun muutan uuteen asuntoon, siirtyisitte vähän nykyaikaisempaan tekniikkaan tossa kuuntelussa, että mua kyllästyttää kuunnella se kilaus. Se muistuttaa aina, että mua kuunnellaan. (Naurua). Alkoivat nauraa, ja että no hyvä on. (Naurua). Mä käytin sitä myös hyväkseni sillä tavalla, mä yksi tuttava jolle soittelin näistä Suomen asioista ja sain sillä tavalla informaatiota hirveästi läpi toivottavasti, en ole pystynyt tarkistamaan sitä. Ainakin yritin välittää sellaista tietoa, jota ne eivät ilmeisesti muuten olisi saaneet. Kyllä ne varmaan kuunteli, koska Tiedonantajan kirjeenvaihtajaa Matti Pykälääkin kuunneltiin ja raportointiin niin pitkälle, että kerran kännipäissään tai muussa kertoi, Pykälä kertoi jostain tällaisesta, vitsejä perheasioista. Musakka alkoi yhtäkkiä kännipäissään kertoa jostain Pykälän ja hänen vaimonsa perheriidasta. Matti hermostui yhtäkkiä ja meni aivan punaiseksi. Saatana ooksä käynyt meidän oven takana kuuntelemassa, jolloin mä rauhoitin, että ota ihan iisisti vain, että kai säentään tiedät, että suakin kuunnellaan. (Naurua)"

ETYK 1975 ja monikertaviisumit

Koko 1970-luvun alun suomalaiset joukkoviestimet olivat olleet Neuvostoliiton tehotarkkailussa. Juhani Suomi kirjoittaa seuraavasti:

"Suomen tie 1970-luvun alkupuoliskolla oli jatkuvaa tasapainoilua kapealla polulla, jota toiselta puolen reunustivat Neuvostoliiton epäluulot, kritiikki sekä toistuvat pyrkimykset koetella Suomen suvereniteetin rajoja; toiselta puolelta ahdistivat syytökset suomettumisesta, johon Suomen väitettiin langenneen luoviessaan parhaansa mukaan itänaapurin vaatimusten paineessa. Suomettumistermin käyttö keskittyi selvästi Länsi-Euroopan johtaviin Nato-maihin ja Yhdysvaltoihin. Kritiikki kohdistui paitsi Suomeen myös sen itäiseen suurvaltanaapuriin."⁶⁴⁹

Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin ensimmäinen vaihe, ulkoministerikokous, järjestettiin Helsingissä heinäkuun alussa 1973. Dipolin kokouksessa yhteensä 35 eri ryhmittymiin ja järjestelmiin kuulunutta maata sopivat, miten ja mistä ETYKissä lopulta keskusteltaisiin. Osa kysymyksistä oli perinteisesti kuulunut niin sanotusti maiden sisäisiin asioihin. ETYK-prosessin eteneminen oli näkyvä osoitus kansainvälisten suhteiden uudesta liennytyksestä. Se oli alunperin Neuvostoliiton idea, jota

⁶⁴⁹ Suomi 1998, 275.

Kekkonen lähti tarmokkaasti ajamaan.⁶⁵⁰ SKP:n ja NKP:n edustajien käymissä neuvotteluissa helmikuussa 1975 neuvosto-osapuolta edustanut Andrei Kirilenko totesi, että "Suomi on eräs niistä harvoista ei-sosialistisista maista, missä valtion ulkopoliittinen linja on yhdensuuntainen kommunistien linjan kanssa ja missä ulkopoliittista linjaa toteutetaan kommunistien myötävaikutuksella ja osanotolla."⁶⁵¹

Helsingin ETY-kokous oli suurvaltojen liennytyksipolitiikan kohokohta. Kokous hyväksyi Euroopan olemassaolevat rajat.⁶⁵² ETY-kokouksen päätösasiakirjassa kiinnitettiin erikseen huomiota myös journalistien toimintaedellytysten parantamiseen. Erityisesti ulkomaankirjeenvaihtajien liikkumista haluttiin helpottaa.⁶⁵³ Suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat saivatkin ETY-kokouksen jälkeen mahdollisuuden käyttää moninkertaisia viisumeja. Niiden avulla kirjeenvaihtaja pystyi ylittämään Neuvostoliiton ja Suomen rajan useita kertoja ilman eri anomusta.⁶⁵⁴

Helsingin Sanomat ja Tiedonantaja Moskovaan

Vuoden 1975 aikana kaksi uutta suomalaista joukkoviestintä aloitti Moskovan-kirjeenvaihtajuutensa: maan laajalevikkisin päivälehti, sitoutumaton Helsingin Sanomat ja SKP:n vähemmistön Tiedonantaja. Siten Uuden Suomen kilpailuetu pahimpaan kilpailijaansa päättyi ja myös enemmistökommunistien Kansan Uutiset sai taistolaiskilpailijan Moskovaan niskaansa hengittämään.

Uuden Suomen rahoitustilanne oli huonontunut vuoden 1975 aikana nopeasti niin paljon, että lehtiyhtiö joutui myymään kiinteistöjään 30 miljoonalla markalla.⁶⁵⁵ Päätoimittaja Pentti Poukka ehdotti syksyllä 1975, että Uusi Suomi vähentäisi 22 toimittajaa: "Tällöin on edellytetty, että kotimaan aluetoimittajaverkko on kokonaan lopetettu, mutta ulkomaankirjeenvaihtajat säilytettäisiin".⁶⁵⁶ Kaksi kuukautta myöhemmin Pentti Poukka ja Pentti Mahlamäki esittivät Uuden Suomen hallitukselle "ehdottoman luottamuksellisen" muistion, jossa oli kaksi vaihtoehtoa Uuden Suomen toimitusmenojen supistamiseksi. A-vaihtoehto edellytti yhteensä 42 toimittajan työsuhteen päättymistä, B-vaihtoehto oli lievempi. A-vaihtoehtoon toteutuminen olisi johtanut muun muassa Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden päättymiseen. Muistion mukaan:

⁶⁵⁰ Suomi 1998, 202 - 204.

⁶⁵¹

5.3.1975 SKP:n kk:n ptk. Liite *Selostus SKP:n ja NKP:n edustajien neuvotteluista 26. - 28.2. 1975 käydyistä neuvotteluista*.

⁶⁵² Jungar 2000, 494.

⁶⁵³ Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökonferenssin päätösasiakirja 1975, 69 - 70.

⁶⁵⁴ Sadeniemen haastattelu 5.6.2000; US 8.11.1975, es *Viisumisopimus Suomen ja NL:n toimittajille*. (Sadeniemi)

⁶⁵⁵ 9.5.1975. US:n hallituksen pöytäkirjat. USA/KAN.

⁶⁵⁶ 3.9.1975. US:n hallituksen pöytäkirjat. Liite 4. *Pentti Poukan muistio US:n tavoitteista 2.9.1975*. USA/KAN.

"Moskovan kirjeenvaihtajan paikka, jossa tekstin määrän ja välittömien sekä välillisten kustannusten hyötysuhde on heikompi kuin muissa kirjeenvaihtajapaikoissa, lakkautettaisiin."⁶⁵⁷

Samana vuonna sekä Tiedonantaja että Helsingin Sanomat julkistivat näyttävästi uuden aikakauden alkamisen ulkomaan uutisoinnissaan. Tiedonantaja kertoi 8.1.1975 sivulla 11, että:

"Tiedonantaja on lähettänyt kokopäivätoimisen kirjeenvaihtajan asemapaikalleen Moskovaan. Toimittaja Matti Pykälä, joka on valittu tehtävään, matkusti Moskovaan maanantaina. Toimittaja Pykälä on ollut viimeiset kymmenen vuotta uutistoimisto APN:n palveluksessa Helsingissä ja työssään laajasti tutustunut Neuvostoliittoon ja Neuvostoliiton lehdistöön. Matti Pykälän siirtyminen Moskovaan avaa lehdellemme uusia mahdollisuuksia välittää tietoja kansainvälisen politiikan keskuspaikasta Moskovasta ja kommunismia rakentavasta Neuvostoliitosta ja sen työtätekevien elämästä."

Jutun yhteydessä julkaistiin kolmen palstan kuva, jossa Pykälää oli Helsingin rautatieasemalla saattamassa APN:n Suomen toimiston johtaja V.N. Zaitshokov, päätoimittaja Urho Jokinen sekä Tiedonantajayhdistyksen puheenjohtaja Markus Kainulainen. Vastaavanlainen kuva julkaistiin 1958, kun Aarne Tanninen oli lähdössä Moskovaan.

Tiedonantajan päätoimittajana vuodesta 1983 ollut Erkki Susi kertoi puhelinhaastattelussa, että oman Moskovan-kirjeenvaihtajan lähettäminen tuli ajankohtaiseksi, kun lehti vuosien 1973-74 aikana lisäsi ilmestymiskertojaan neljään viikkossa. Tiedonantajan toimituksessa oli tuolloin yhteensä 6 - 7 toimittajaa ja valokuvaajaa. Pykälän valitseminen kirjeenvaihtajaksi Moskovaan oli Suden mielestä selviö:

"Muistaakseni ei ollut minkäänlaista kilpailua. Siinä vaiheessa Matti Pykälä oli ylivoimainen, vaikka jo iäkäs. Täydellisesti venäjää hallitseva. Ei edes näköpiirissäkään ollut ketään muita."⁶⁵⁸

Helsingin Sanomien uuden kirjeenvaihtajapisteen avajaisia vietettiin marraskuun lopussa 1975, jolloin Sanoma Osakeyhtiön toimitusjohtaja Aatos Erkko sekä Helsingin Sanomien päätoimittajat Teo Mertanen ja Keijo Kylävaara vierailivat puolisoineen Moskovassa. Neuvostoliiton ulkoministeriön lehdistöosaston päällikkö B.N. Sovinski kertoi, että Moskovassa oli akkreditoituna jo yli 200 ulkomaankirjeenvaihtajaa ja heidän määränsä oli koko ajan nousussa.⁶⁵⁹

Helsingin Sanomien ensimmäinen Moskovan-kirjeenvaihtaja oli Erkki Pennanen, joka oli ehtinyt harjoitella Moskovaa varten lehden Itä-Euroopan kirjeenvaihtajana Wienissä 1970-luvun alussa. Mutta miksi Helsingin Sanomat aloitti Moskovan-kirjeenvaihtajuutensa vasta 1975? Erkki Pennanen kertoi haastattelussa, että kyse oli ennen kaikkea Moskovan huonoista journalistisista työskentelyolosuhteista.

"Mä en tiedä niistä neuvotteluista, mitä Aatos Erkko on mahdollisesti käynyt Neuvostoliiton lähetystön ja näyttien kanssa, mulla ei ollut koskaan mitään tekemistä. - - Mä luulen, että se oli myöskin venäläisille aika tärkeätä saada Hesari sinne."⁶⁶⁰

⁶⁵⁷ 31.10.1975 US:n hallituksen pöytäkirjat. Liite 1 *Ehdotus US:n toimitusmenojen supistamiseksi*. USA/KAN.

⁶⁵⁸ Erkki Suden puhelinhaastattelu 24.4.2001.

⁶⁵⁹ HS 28.11.1975. *Sanomain johtoa vieraili Moskovassa*.

⁶⁶⁰ Erkki Pennanen haastattelu 15.6.2000.

Heikki Tikkanen tuli Helsingin Sanomien toiseksi päätoimittajaksi vuonna 1966 Ilta-Sanomien päätoimittajan paikalta. Vuonna 1976 hänet nimitettiin vastaavaksi päätoimittajaksi. Eläkkeelle hän jäi vuoden 1990 lopussa. Tikkanen kertoi haastattelussa, että Aatos Erkko, Teo Mertanen ja hän itse suunnittelivat muutaman vuoden aikana Helsingin Sanomien tulevaisuuden strategian, jonka ensimmäisenä kohtana oli oman toimittajakoulun perustaminen. Ammattimaisen kotimaan kirjeenvaihtajaverkoston eli alueutistoiminnan aloittaminen oli listalla toisella sijalla ja kolmannella ulkomaankirjeenvaihtajaverkon vahvistaminen. Näitä haastattelun tietoja ei ole tiettävästi ennen julkaistu missään, siksi lienee paikallaan päättää tutkimuksen toinen jakso tähän pitkäköön Tikkasen haastattelun sitaattiin.

"Se tilanne oli, jos mä ihan lyhyesti kuvaan sen, kun mä tulin vuonna 66 HS:n puolelle niin, Teo Mertanen oli silloin vastaava päätoimittaja ja Aatos Erkko oli juuri aloittanut tuota vetäjänä isänsä jälkeen ja me kolme tehtiin aika paljon suunnitelmia siitä, miten nyt lähdetään menemään, ja todettiin, että Helsingin Sanomat, Sanomissa oli paljon puutteita. Piti perustaa uusia toimintoja, mutta suurin pulma oli, että ei ollut koulutettua nuorta väkeä, jolloinka ensimmäinen iso päätös oli toimittajakoulun perustaminen, joka oli niissä oloissa täysin välttämätön, koska Tampere ei täyttänyt kaikkia meidän vaatimuksia ja toimittajakoulu aloitettiin 1967. Ja seuraava suuri puute oli kotimaan kirjeenvaihtajaverkon perustaminen ammattitaitoiselle kannalle ja tää johtui siitä, että se ensimmäinen suuri muuttoliike Helsingin seudulle oli käynnissä ja tänne tulijoilla oli juuret maaseudulla, niiden piti saada omasta lehdestä, paitsi informaatio siitä miten täällä eletään niin pystyä seuraamaan mitä heidän kotiseudullaan tapahtuu. Ja meidän perustettiin, meillä oli ehkä kymmenkunta aluetoimittajaa ollut siihen mennessä ja ne oli, ei ollut ammattitoimittajia, siellä oli kansakoulunopettajia ja merikapteeneita ja eläkeläisiä suuri osa ammattitaidottomia ja perustettiin aluetoimitukset kahden tai kolmen toimittajan ja yhden valokuvaajan aluetoimitukset ja tää merkitsi käytännössä 35 - 40 ihmistä. - - Ensimmäinen oli toimittajoulu, sitten kotimaanverkko, ja sen jälkeen otettiin tarkasteluun tai oikeastaan jo alusta alkaen ulkomaan kirjeenvaihtajaverkko täytyy myös saada kuntoon. Meillä ei silloin ollut Amerikan kirjeenvaihtajaa eikä Moskovan-kirjeenvaihtajaa, ja me todettiin, että se oli hyvin tasapainoinen ratkaisu, niissä oloissa. Se oli hyvin luonnollista, että laitetaan Amerikkaan ja Moskovaan ihminen. Tähän vaikutti myöskin se, että kirjeenvaihtajien olot alkoivat pikkuisen parantua Moskovassa meidän tietojen mukaan."

Teittekö yhdessä näitä strategiset valinnat, kun aloitte mieltä, miten tätä lehteä pitäisi kehittää, lehti oli huono, paremmaksi halusitte saada sen. Nimenomaan lähdettiin tästä toimittakoulusta, kotimaan alueutisverkostoon ja sitten ulkomaat.

"Se oli hyvin paljon sellaista teamworkia, että Aatos Erkko, Teo Mertanen ja minä istuttiin iltaa milloin missäkin. Haikossa esimerkiksi. Haikossa pidettiin useinkin sellainen perusteellinen sitsi. Kerättiin oikein listalle asioita. Sitten käytiin niitä läpi ja syötiin ja istuttiin taas myöhään. Käytiin Porvoon torilla syömässä nakkeja." (Naurua).

Naurua.

"Se oli siis hyvin vapaamuotoista."

Luovaa?

"Todella luovaa. Joskus Aatoksen kotona ja joskus Ludviginkadulla, milloin mitenkään, mutta mä sanoisin, että ne oli niin, ne 66-76 oli tommoisen luovuuden ainutlaatuisia aikaa."

Aika pitkä luova aika?

"Niin eihän sitä hetkessä tuollaista."⁶⁶¹

⁶⁶¹ Heikki Tikkasen haastattelu 6.11.2000.

III ANALYYSIÄ JA SYNTEESIÄ: YLLÄTTÄVÄN HYVÄÄ JOURNALISMIA

Tässä kolmannessa osassa esittelen ensin Moskovan-kirjeenvaihtajien työn määrällisen analyysin tuloksia sekä seuran miten lokakuun vallankumousjuhlinnannasta uutisoitiin vuodesta 1957 vuoteen 1975. Tämän jälkeen teen laajemmin yhteenvetoa Kansan Uutisten ja Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajuuksista. Tarkastelen kirjeenvaihtajien työtä kolmesta eri näkökulmasta 1) kirjeenvaihtajuuden kronologian, 2) kirjeenvaihtajuuden rajojen sekä 3) erityiskysymysten kautta. Tarkastelen tässä yhteenvedossa työn tuloksia myös Shoemakerin - Reesen ja Mörän journalistista työtä kuvaavien mallien avulla sekä arvioin koko tutkimusta hermeneuttisen poran näkökulmasta.

6. Kirjeenvaihtajien työn määrällistä vertailua

Kauppila ja Nojonen tekivät eniten

Kaksi Moskovan-kirjeenvaihtajaa erottui työteliäisyydessään muista. Kansan Uutisten Erkki Kauppila ja Aarre Nojonen tehtailivat juttuja Moskovasta melkein pä tasatahtia. Uuden Suomen Aarne Tanninen teki jo selvästi vähemmän juttuja viikossa, mutta oli selvästi kolmanneksi tuotteliain. Kirjeenvaihtajia yhdisti se, että he tekivät työtä Moskovan-kirjeenvaihtajuuden ensimmäisen vuosikymmenen aikana. Kotitoimitus vaati Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkuaikoina runsaasti juttuja muun muassa kilpailusyistä: haluttiin näyttää muillekin, että lehdellä oli Moskovassa oma toimittaja.

Taulukko 1

Juttumäärät: kirjeenvaihtaja/viikko

* Vuodesta 1975 lähtien tarkastelujaksona kolme viikkoa vuodessa, muuten kuusi.

1. Kauppila (KU)	8
2. Nojonen (KU)	7,8
3. Tanninen (US)	6,2
4. Pelkonen (KU)	5,6
5. Kaurinkoski (US)	5,4
6. Kantola (KU)	4,8
7. Kiuru (KU)	4,6
8. Mattila* (KU)	3,7
9. Valkonen (US)	3,4
10. J.Pennanen (KU)	3,3
11. Sadeniemi* (US)	2,9

Etusivulle pääsy aluksi helppoa

Kotitoimitus koetti paikata Pennasen harvatahtista toimitustyötä nostamalla enemmän kuin joka kolmannen hänen tekemänsä jutun alkamaan näyttävästi etusivulta. Uuden Suomen ensimmäinen Moskovan-kirjeenvaihtaja Aarne Tanninen erottui myös joukosta. Uuden Suomen kannatti kilpailusyistä mainostaa oman kirjeenvaihtajansa tuotoksia etusivulla.

Kaurinkosken ja Valkosen aikoina Moskovan-kirjeenvaihtajien jutut pääsivät jo selvästi harvemmin etusivulle. Yhtenä syynä saattoi myös olla, että Kaurinkosken ja Valkosen jutut olivat selvästi Tannisen neutraalinsävyisiä uutisjuttuja kriittisempiä eikä kotitoimitus halunnut nostaa neuvostokritiikkiä kovin näyttävästi esille. Jutut kätettiin sisäsivuille Neuvostoliiton palautteen pelossa.

Kansan Uutiset antoi keskimäärin selvästi Uutta Suomea enemmän näkyvyyttä Moskovan-kirjeenvaihtajiensa jutuille etusivuillaan. Kaupplan, Kiurun ja Pelkosen hämmästyttävän samansuuruiset prosenttiluvut kertovat, että joka viides Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajan tekemä juttu nostettiin alkamaan etusivulta. Ainoana poikkeuksena oli Uolevi Mattila, jonka jutuista vähemmän kuin joka kymmenes ylsi etusivun-jutuksi. Syynä on todennäköisesti se, että Mattilan kirjeenvaihtajakaudella (1974-1979) Kansan Uutiset joutui entistä enemmän varomaan neuvostokirjoitteluaan. Kantolan heikkoa menestystä etusivuilla selittää pitkälti se, että hänen juttunsa olivat enimmäkseen lyhyitä uutisjuttuja.

Taulukko 2

Etusivulle pääsy: juttua prosentteina/kirjeenvaihtaja

1. J.Pennanen (KU)	37,5 %
2. Tanninen (US)	24,4 %
3. Nojonen (KU)	23,7 %
4. Pelkonen (KU)	19,6 %
5. Kauppila (KU)	19,5 %
6. Kiuru (KU)	19,4 %
7. Kaurinkoski (US)	14,1 %
8. Sadeniemi* (US)	10,6 %
9. Kantola (KU)	10,3 %
10. Valkonen (US)	8,6 %
11. Mattila* (KU)	8,1 %

Epäselvät lähteet tavanomaisia

Heikki Luostarisen mukaan yksi journalismin ja propagandan assimilaation eli yhteen kietoutumisen oire on tarkistamattomien tietojen esittäminen faktoina, ilman selkeää viittausta johonkin lähteeseen.¹ Yhtenä tarkastelukohteenani olikin, miten hyvin kirjeenvaihtajat merkitsivät käyttämänsä lähteet juttuihinsa. Luokittelin jutun lähteet epäselväksi silloin, kun siinä jutussa ei ollut yhtään selvästi nimettyä lähdeä.

Taulukko 3.

Täysin epäselvät lähteet -jutut prosentteina kaikista jutuista/kirjeenvaihtaja

1. Pelkonen (KU)	5,4 %
2. J.Pennanen (KU)	13,2 %
3. Sadeniemi* (US)	14,9 %
4. Nojonen (KU)	15,0 %
5. Valkonen (US)	16,0 %
6. Kaurinkoski (US)	16,2 %
7. Kiuru (KU)	18,7 %
8. Tanninen (US)	19,3 %
9. Mattila* (KU)	21,6 %
10. Kantola (KU)	24,0 %
11. Kauppila (KU)	26,6 %

Näiden tulosten valossa Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajat kunnostautuivat sekä hyvässä että pahassa. Veli-Kusti Pelkonen kertoi lukijalle parhaiten, mihin hänen juttujensa tiedon perustuivat. Myös Jarno Pennanen dokumentoi lähteensä varsin hyvin juttuihinsa. Pennasellahan oli monipuolinen lehtimieskokemus ennen Moskovan-kirjeenvaihtajaksi siirtymistään. Hän oli ollut töissä myös muissa kuin kansandemokraattisissa lehdissä. Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajista selkeimmin lähteensä kertoi Pentti Sadeniemi. Ehkäpä hivenen yllättäen myös vahvasti neuvostomielinen Aarre Nojonen dokumentoi varsin usein käyttämiään lähteitä juttuihinsa. Näin lukijan oli ainakin teoriassa mahdollista nähdä, että Nojosen käyttämät lähteet olivat pääasiassa neuvostoauktoriteetteja.

Huonoimmin lähteensä kertoi Erkki Kauppila. Peräti joka neljäs hänen tekemänsä juttu oli ilman selkeitä mainintoja käytetyistä lähteistä. Tämä heikentää tuotteliaan Kauppilan journalistista kokonaissuoritusta. (Täytyy myös muistaa, että hän sai vaimoltaan arvokasta sihteeriapua toimitustyössään.) Samoilla linjoilla Kauppilan kanssa oli Lauri Kantola ja myös Uolevi Mattila paljasti

¹ Luostarinen 1996, 214.

jutuissaan kitsaasti käyttämiään lähteitä. Uuden Suomen kirjeenvaihtajista lähteistään kertoi heikoimmin Aarne Tanninen.

Lähteiden suojaaminen kuului olennaisena osana Moskovan-kirjeenvaihtajan työhön. Sekä suomalaiset että neuvostoliittolaiset henkilölähteet halusivat usein antaa tietojan nimettöminä välttääkseen vaikeuksia. Runsaiden nimettömien lähteiden käyttö kuitenkin nakertaa juttujen journalistista uskottavuutta ja antaa myös mahdollisuuden joillekin voimakkaille lähteille toimittajan työn ohjaamiseen. Toisaalta on myös mahdollista, että kirjeenvaihtaja samaistui niin voimakkaasti Neuvostoliittoon, ettei hänelle edes tullut mieleen kyseenalaistaa lähteiden tietoja eikä hän tämän takia nähnyt tarpeelliseksi mainita lähteitä. Näin oli mielestäni selkeästi Lauri Kantolan tapauksessa. Kauppilan journalistiseen tyyliin puolestaan kuului pääkirjoitusmainen kommentoiva ja diplomaattinen ote. Hän ikään kuin imi ja sulatti omaan tekstiinsä erilaisista lähteistä peräisin olevia tietoja, esimerkiksi "Viime viikkoina käydyn keskustelun perusteella tästä on vaikea sanoa mitään ennakkolta"². Tanninen taas oli paljolti Suomen Moskovan-suurlähetystön antaman tiedon varassa, ja myös ulkomaankirjeenvaihtajakollegat olivat Tanniselle tärkeä apu. Näitä tiedonlähteitään Tanninen ei voinut jutuissaan voinut mainita nimeltä.³

Suomalainen näkökulma ei korostunut

Suomalaisten ulkomaankirjeenvaihtajien merkitystä on alusta asti perusteltu sillä, että omat toimittajat tuovat "suomalaista näkökulmaa" lehtien lukijoille. "Oman kirjeenvaihtajan tehtävänä oli hakea aiheesta kuin aiheesta suomalaista kulmaa", kirjoitti Martti Valkonen kirjassaan.⁴ Mutta mitä usein kirjeenvaihtajien yhteydessä hoettu "suomalainen näkökulma" oikein tarkoittaa?

Tässä tutkimuksessa otin selville, mistä aiheista suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat kirjoittivat vuosina 1957-1975. Jaoin aiheet neljään pääluokkaan: 1) Neuvostoliiton sisäiset (NL), 2) Neuvostoliiton ja Suomen väliset (NL/SF), 3) Neuvostoliiton ja länsivaltojen väliset (NL/LV) sekä 4) Neuvostoliiton ja muiden sosialististen maiden väliset aiheet (NL/SV). Lisäksi oli ryhmä "muut aiheet".⁵

Sekä Kansan Uutisten että Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajat tekivät selvästi eniten juttuja, jotka liittyivät Neuvostoliiton sisäisiin aiheisiin. Poikkeuksena oli ainoastaan kaksi Kansan Uutisten kirjeenvaihtajaa Sisko Kiuru ja hänen seuraajansa Veli-Kusti Pelkonen, jotka kumpikin kirjoittivat eniten Neuvostoliiton ja Suomen välisistä aiheista. Suomeen kytköksissä olevat aiheet olivat Kansan Uutisten kirjeenvaihtajilla muutenkin enemmän esillä kuin Uuden Suomen kirjeenvaihtajilla. Tämä selittyy

² KU 21.5.1967, 9 NL:n kirjailijaliiton edustajakokous alkaa. (2, y).

³ Ks. aiheesta lisää s. 273 alkaen.

⁴ Valkonen 1998, 57.

⁵ Ks. tarkemmin liite 4.

suurimmaksi osaksi sillä, että Kansan Uutisten kirjeenvaihtajan velvollisuutena oli seurata säännöllisesti SKP:n, SKDL:n sekä ammattiliittojen lukuisia vierailuja Neuvostoliitossa. Uuden Suomen kirjeenvaihtajilta kotitoimitus toivoi kauppavaltuuskuntien ja -neuvottelujen seuraamista, mutta käytännössä kauppaneuvottelijat eivät juuri koskaan kertoneet tietojaan Moskovassa, vaan vasta Suomessa. Näin Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajat keskittyivät Neuvostoliiton sisäisten aiheiden sekä Neuvostoliiton ja länsivaltojen välisen diplomatian seuraamiseen.

Tämän tutkimuksen valossa suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat välittivät jutuissaan myös Suomi-näkökulmaa, mutta se ei ollut mitenkään hallitsevassa asemassa. Tarkoitan Suomi-näkökulmalla kirjeenvaihtajien jutuissa olevia viittauksia Suomeen tai suomalaisiin toimijoihin. Kansan Uutistenkin kirjeenvaihtajien jutuista keskimäärin 3/4 käsitteli aivan muita aiheita. Mielestäni Suomi-näkökulman kriteerit eivät täyty pelkästään sillä, että suomalainen toimittaja on tehnyt jutun. Myönnän, että käytännössä Suomi-näkökulma voisi olla laajempikin, kuten Petäjämäki totesi sivulla 190 "- - kotimainen mies tai nainen osaa tarkkailla maanmiehiään enemmän kiinnostavia tapahtumia ja ennen kaikkea osaa kirjoittaa niistä tutunomaisemmalla ja lukijoitaan kiinnostavammalla tavalla kuin vieras". Käytännössä tämän asian laajempi tutkiminen olisi vaatinut vertailua eri maiden Moskovan-kirjeenvaihtajien samana aikana tekemiin tuotoksiin.

Taulukko 4.

Juttuaiheet: Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat

	NL	NL/SF	NL/LV	NL/SV	Muut
Kantola	12	7	3	3	2
J.Pennanen	26	5	25	2	0
Nojonen	97	54	47	28	5
Kauppila	73	19	13	31	8
Kiuru	44	50	38	6	10
Pelkonen	10	26	13	3	5
Mattila	26	13	3	3	1
Yhteensä	288	174	142	76	31
Prosenttia n.	40,5 %	24,5 %	20,0 %	10,7 %	4,4 %

Taulukko 5.**Juttuaiheet: Uuden Suomen kirjeenvaihtajat**

	NL	NL/SF	NL/LV	NL/SV	Muut
Tamminen	79	28	78	17	12
Kaurinkoski	75	34	47	31	7
Valkonen	41	19	22	9	4
Sadeniemi	18	8	15	4	2
Yhteensä	213	89	162	61	25
Prosenttia n.	38,7 %	16,2 %	29,5 %	11,1 %	4,6 %

Uutiset hallitsevin juttutyyppe

Suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat keskittyivät työssään uutisiin. Uuden Suomen kirjeenvaihtajat olivat kuitenkin selvästi uutispainotteisempia kuin Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat. Kun Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajien jutuista keskimäärin yli 70 prosenttia oli uutisiksi luokiteltavia juttuja, Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien jutuista uutisia oli noin 55 prosenttia. Määrittelin uutisen päivänkohtaiseksi uutta tietoa sisältäväksi aineistoksi.

Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työssä korostuivat Uuden Suomen kirjeenvaihtajia enemmän uutistaustat. Uutistaustoilla tarkoitin päiväkohtaisen uutisen yhteydessä tai sitä ennen tai sen jälkeen julkaistua taustoittavaa aineistoa.

Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat tekivät myös enemmän erillisiä kommenttijuttuja, tosin niitä oli vain muutamia. Uuden Suomen kirjeenvaihtajilta en löytänyt yhtään puhdasta kommenttijuttua. On kuitenkin selvää, että sekä Uuden Suomen että Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat pystyivät halutessaan kommentointiin esimerkiksi uutis- tai uutistaustajuttujen sisällä. Kommenttijuttujen vähäisyys voi johtua myös siitä, että se oli kirjeenvaihtajan kannalta arka juttutyyppe. Siinä kirjeenvaihtaja joutui omalla nimellään ottamaan kantaa asioihin. Kansan Uutistenkin kommenttijutut käsittelivät varsin vaarattomia aiheita, kuten esimerkiksi Moskovan säätä.

Ajattomia feature-juttuja kaikki kirjeenvaihtajat tekivät erittäin vähän, keskimäärin viisi juttua sadasta kuului tähän juttutyyppeihin. Muut juttutyypit pitivät sisällään muun muassa henkilökuvia, kirjareferaatteja, taidearvosteluja, artikkelisivun "yliöitä", human interest -juttuja (kuten *Nielaisi korkkiruuvin*: KU 26.2.1961, 7), Kiurun Postikortteja Moskovasta ja Nojosen Tapahtui Moskovassa -palstaa.

Taulukko 6.**Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien tekemät jutut juttutyyppeihin mukaan luokiteltuina**

Utinen Utistausta Feature Kommentti Muut

Kantola	24	4	1	0	0
J. Pennanen	31	17	3	0	2
Nojonen	83	91	10	0	2
Kauppila	69	45	11	0	2
Kiuru	78	36	1	4	8
Pelkonen	27	22	1	2	4
Mattila*	25	6	4	0	2
Yhteensä	337	221	31	6	21
Prosenttia n.	54,7 %	35,9 %	5,0 %	1,0 %	3,4 %

Taulukko 7.**Uuden Suomen kirjeenvaihtajien tekemät jutut juttutyyppeihin mukaan luokiteltuina**

Utinen Utistausta Feature Kommentti Muut

Tanninen	151	40	2	0	4
Kaurinkoski	134	37	9	0	5
Valkonen	51	19	6	0	5
Sadeniemi*	33	11	2	0	1
Yhteensä	369	107	19	0	15
Prosenttia n.	72,4 %	21,0 %	3,7 %	0 %	2,9 %

Niukasti valokuvia ja työmatkustelua

Seurasin myös kirjeenvaihtajien juttujen yhteydessä julkaistuja kuvia sekä kirjeenvaihtajien matkustelua, mutta koska sekä kuvia että matkustelua oli vähän, en esitä tuloksia taulukon muodossa. Totean valokuvista vain sen, että Kansan Uutisissa kuvia julkaistiin Kauppilan ja Kantolan 0,3 kuvasta viikossa Mattilan 1,4 kuvaan viikossa. Uudessa Suomessa ensimmäisen Moskovan-kirjeenvaihtajan Tannisen juttujen merkitystä korostettiin myös valokuvien. Tannisen juttujen yhteydessä julkaistiin keskimäärin 1,3 kuvaa viikossa. Vähiten valokuvia julkaistiin Valkosen kirjeenvaihtajuuskauden aikana eli 0,8 kuvaa viikossa.

7. Punaisella torilla vuodesta 1957

Alkuinnostusta

Kaikkien Moskovan-kirjeenvaihtajien oli vuosittainen raportoitava lokakuun vallankumouksen juhlintaa Punaisella torilla marraskuun 7. päivänä. Toinen vastaavanlainen kavalkadi oli Punaisella torilla aina vappuna. Kävin tätä tutkimusta varten läpi Kansan Uutisten ja Uuden Suomen vallankumousuutisoinnin 1957 - 1975. Halusin katsoa, millä tavoin eri Moskovan-kirjeenvaihtajat uutisoivat täsmälleen samaa kaavaa noudattavan mahtipontisen propagandanäytöksen.

Ensimmäisenä tarkkailuvuorossa oli KU:n parivaljakko Lauri Kantola ja Jarno Pennanen. Kantola kertoi ensin SKP:n valtuuskunnan saapumisesta⁶ ja seuraavana päivänä hän teki ennakkojutun juhla-asuisen Moskovan valmistautumisesta juhliin.

"Neuvostoliiton pääkaupunki on täydessä juhla-asussaan ja tunnelma muutenkin korkealla Lokakuun vallankumouksen 40-vuotispäivän aattona."⁷

Vallankumouspäivän uutisoimisen hoiti Pennanen. Kuten seuraavista juttukatkelmista käy ilmi, Pennanen oli aluksi täysin rinnoin mukana juhlinnassa. Vallankumousjuhlahutuille oli ominaista, että niissä kirjeenvaihtajat saivat käyttää luvan kanssa runollista kieltä ja toisaalta ne perustuivat pitkälti kirjeenvaihtajan omaan havainnointiin.

"He ovat tulleet lujin askelin, suurin horjumattomin rivein, Moskovan varuskunnan valiopataljoonat täsmällisin neliöin."⁸

"- - Koko Neuvostoliitto marssii riemuiten, laulaen, ylpeänä. He vievät minut mukaansa. Sydämeni marssii heidän kanssaan, 40 vuotta taaksepäin, vuosisatoja, tuhansia eteenpäin."⁹

Juttujen kuvituksena oli Kremlin mausoleumilta paraattia seurannut neuvostojohto ja heidän arvovaltaisimmat vieraansa. Kuvateksti kuului:

"Neuvostoliiton ja kansandemokratian maiden hallitusten ja työväenpuolueiden johtohenkilöt seurasivat paraattia Mausoleumilta, Punaisen torin äärellä. Kuvassa vasemmalta Mao Tse-tung, Hrushtshev, Bulganin, Mikojan, Suslov, Korean demokraattisen tasavallan presidentti Kim Ir Sen (po. Kim Il Sung), Tshekkoslovakian pääministeri Shiroky ja Albanian pääministeri Enver Hoxha."¹⁰

⁶ KU 6.11.1957, es *SKP:n valtuuskunta perillä Moskovassa*. (1, y).

⁷ KU 7.11.1957, 11 *Juhla-asuinen Moskova valmis lokakuun juhlaan*. (2, y).

⁸ KU 8.11.1957, es *Rauhan ja tekniikan saavutukset hallitsivat Moskovan suurta mielenosoitusta*.

⁹ KU 8.11.1957, es *40 vuotta*.

¹⁰ KU 8.11.1957, es.

Päivää myöhemmin vallankumousjuhla-juttuina julkaistiin Pennaselta *Vallankumous ja kirjat*¹¹ ja Kantolalta kooste vallankumousjuhlien toisesta päivästä.¹² Lisäksi Kansan Uutisissa oli kuvakooste vallankumousjuhlista.¹³

Vuonna 1958 Punaisella torilla värjötteli Pennasen lisäksi myös Uuden Suomen Arne Tanninen. Tannisen ennakkojuttu oli taitettu varsin vaatimattomasti sivun 18 alareunaan.

"Viimeisiä jättiläismäisiä neuvostojohtajien kuvia liimailtiin tänään lokakuun vallankumouksen 41. vuosipäivän aattona Moskovan talojen seiniin. Liimailijoilla ei näyttänyt olevan enää kiirettä, sillä parisen viikkoa yötä päivää jatkuneet valmistelut ovat jo ennättäneet täyttää kaikki kuviteltavissa olevat paikat kuvin, iskulausein, tähdin ja köynnöksin."¹⁴

Lennätintöimiston ennakkosensuuri ei ollut havainnut Tannisen juttuun kätkeyttä ironiaa. Samassa jutussa Tanninen kertoi, miten jotkut Moskovan-kirjeenvaihtajat olivat käyneet tekemässä öisiä tiedusteluretkiä.

"Sotilasosastojen öisiä harjoituksia seuraamassa käyneet tarkkailijat kertovat, että sotilasparaati näyttää muodostuvan verraten vaatimattomaksi."

Seuraavan päivän jutussaan Tanninen esitti myös epäsuoraa kritiikkiä ja hauskan, mutta isännille nolon kommelluksen.

"Juhlien valmisteluihin oli käytetty suunnattomat summat rahaa."¹⁵

"Ensimmäinen (sputnik, T.U.) oli hopeanvärinen, ohjuksen muotoinen valtava ilmapallo, jonka kyljessä luki punaisin kirjaimin 'Eläköön neuvostotiede'. Se lähti matkaan komeasti, mutta kun se muutaman sadan metrin korkeudessa äkkiä kääntyi maata kohti, oikullisten tuulten siihen sattuessa purskahti koko länsimainen katsojajoukko nauruun. 'Toinen vaihe ei toiminut', siteerasi joku amerikkalainen lehtimies tuttua amerikkalaista uutisfraasia."¹⁶

Samoista vallankumousjuhlista Pennanen kirjoitti Kansan Uutisiin propagandistissävyyisen ennakkojutun, josta löytyi myös "Suomi-näkökulmaa". Pennanen ei "sputnik-onnettomuutta" noteerannut.

"On merkinnyt ihmiskunnan esihistorian päättymistä ja sen todellisen historian alkamista, kirjoittaa tänään Izvestija, kun lähes tuhat miljoonaa ihmistä on lakannut olemasta yhteiskunnallisten suhteittensa orjia. - - Kun sanomalehdet tänään ilmestyivät tuoden mukanaan keskuskomitean ja hallituksen selvitykset Neuvostoliiton viljantuotannon tämän vuotisista ennätyslukemista oli Moskova jo tavanmukaisessa juhlasussaan. Moskovan juhlakoristeiden asettaminen paikoilleen ei ole ollutkaan vähäinen asia ja jo viikon ajan on kaupungilla täytynyt kulkea varoen. Mahtavat miesryhmät ja koneet ovat hilanneet korkeuksiin

¹¹ KU 9.11.1957, 7.

¹² KU 9.11.1957, es *Vallankumousjuhlien toinen päivä: Suuri juhlakokous keskusstadionin urheilupalatsissa*.

¹³

KU 9.11.1957, 12 *Kuvia Moskovan vallankumousjuhlilta*. Kuvateksti: "Yläkuvassa mahtava yleisökulkue Moskovan Punaisella torilla ja alakuva urheilijain kulkueesta".

¹⁴ US 7.11.1958, 18 *Vallankumousjuhlien valmistelut suoritettu, Vieraita runsaasti Moskovassa*. (2, a).

¹⁵ US 8.11.1958, es *Sotilasparaati ja iskulauseita, Moskova vietti vallankumouksen 41. vuosipäivää juhlallisesti eilen*. (4, k).

¹⁶

US 8.11.1958, *Sotilasparaati ja iskulauseita...* -juttu jatkuu s. 14.

jättiläismäisiä punaisia kankaita, monimutkaisia sähkölamppukuvioita ja kohtuullisen määrän myös keskuskomitean poliittisen toimikunnan jäsenten muotokuvia, joukossa meidän O.V.Kuusisemme."¹⁷

Itse vallankumousjuhlallisuuksien uutisoinnin hoiti kansandemokraattisten lehtien uutispalvelu DLP.

Vuonna 1959 Tanninen jatkoi vallankumousuutisointiaan ty pistetysti. Tällä kertaa ollut lainkaan valmisteluista kertovaa ennakkojuttua. Punaisen torin paraatista ja juhlapäivän suurelta vastaanotolta hän oli löytänyt muutaman uuden seikan.

"Ilmavoimat eivät osallistuneet paraatiin, vaikka sää ei olisi sitä mitenkään estänyt. - - Juhlapäivän suurella vastaanotolla Kremlissä oli nyt ensi kerran raittiuskampanjan alkamisen jälkeen pöydissä viinejä väkevämpiä juomia."¹⁸

Punainen tori -jutun kuvituksena oli tällä kertaa kuva sotilasparaatista. Kuvatekstissä oli käytetty hyväksi Tannisen havainnointia:

"- - sotilasparaati oli kirjeenvaihtajamme kertoman mukaan vailla uusia asesensaatioita".

Pennasen vuoden 1959 vallankumousuutisoinnissa ei ollut mitään erityistä, mutta sen sijaan vuoden 1960 vapun juhlinnan uutisoiminen on referoinnin arvoista. Siitä näkyy hyvin Pennasen kriittisyyden kasvu.

"Suuret ballistiset raketit olivat pitkissä, matalissa kuljetusvaunuissaan, joissa ne viedään lähtöpaikoilleen - lähtemään yli mannerten. Merkitsee maailmanlopun tunnelmaa ajatella näitä hirviöitä viheltämässä ilmakehän ylimmissä kerroksissa. Neuvostoliitto on ilmeisesti pitänyt rakettivoimansa esittämistä nykytilanteessa välttämättömänä."¹⁹

Vuonna 1960 Moskovan vallankumousjuhlallisuuksia raportoi KU:lle Aarre Nojonen:

"Paraati käsitti pääasiassa motorisoituja osastoja ja niiden joukossa herättivät huomiota erittäin pienet ja ketterät rynnäkkötykit sekä kaksipiippuiset ilmatorjuntarynnäkövaunut. Valtavapiippuiset itse liikkuvat tykit herättivät niin ikään huomiota sekä tietysti viimeiseksi sijoitettu rakettiaseiden ohimarssi. - - Viimeisenä oli joukko yli 20 metrisiä valtavaa pulleaa makkaraa muistuttavia mannertenvälisiä yksivaiheisia ohjuksia. Jylhässä voimassaan ne toivat mieleen sanat, jotka pääministeri Hrushtshev sanoi YK:n yleiskokouksessa käynnistään neuvostoliittolaisessa ohjustehtaassa: ohjuksia tulee sieltä liukuhihnalta niin kuin makkaroita tehtaasta, totesi pääministeri."²⁰

Punaisen torin vallankumousjuhla -juttutyypäi

Vuonna 1961 Nojonen ei tehnyt poikkeuksellisesti lainkaan vallankumousjuttuja. Tanninen sitä vastoin oli paikalla sekä 1960 että 1961. Vuoden 1960 uutisoinnissa silmiin pisti kuvateksti, jossa opastettiin lukijaa seuraavaan tapaan:

¹⁷ KU 7.11.1958, es "41-vuotta - silta toiseen aikakauteen", Moskova aloitti vallankumousjuhlien vieton.

¹⁸ US 8.11.1959, 7 Moskovassa yllätyksettömät vallankumousjuhlallisuu det. (2, k).

¹⁹ KU 3.5.1960, es Moskovan paraati julisti rauhan tunnuksia. (3, a).

²⁰

KU 8.11.1960, es - 2 Uusi rakettitekniikka ja laajamittainen rakennustyö rinta rinnan Moskovan Punaisen torin kulkueessa. (4, y, lehden pääjuttu).

"Lokakuun vallankumouksen vuosipäivän viettoon liittyvää suurta sotilasparaattia on totuttu odottamaan suurella jännityksellä, koska Neuvostoliitto valitsee usein juuri tämän tilaisuuden esitelläkseen maailmalle uusimmat ja salaisimmat aseensa."²¹

Pennanen kertoi lukijoilleen vapun 1960 juhlista, että:

"Täällä diplomaatit ja sotilasasiamiehet tuijottavat ammattimiehen silmin paraattia ja kulkuetta ja lukevat sotilaallisella ja poliittisella sanakirjallaan sen sisältöä."²²

Tannisen vuoden 1961 Punaisen torin -juttu²³ on hyvä malliesimerkki. Jutun sisällön voi eritellä kronologisesti viiteen osaan: 1) Neuvostoliiton johtajat astuivat mausoleumin harjalle juuri ennen kello 10 mukanaan ulkomaiset vieraansa (erityishuomio henkilöihin, heidän kuntoonsa), 2) sotilasvoimien johtaja piti puheen avoautossa seisten (neuvostoarvio kansainvälisestä politiikasta), 3) paraatin sotilaallinen osa (erityishuomio uuteen aseistukseen), 4) nuorisoparaati ja 5) aikuisten siviilien kulkue (erityishuomio iskulauseisiin, kannettuihin johtajien kuviin).

KU:n Moskovan kirjeenvaihtaja Sisko Kiuru (1967-72) kertoi haastattelussa, että suomalaiset kirjeenvaihtajat hakeutuivat Punaisen torin varrella yleensä samaan paikkaan ja mieluiten suomalaisen sotilasasiamiehen lähetyville, joka kertoi paraatin aseteknisistä hienouksista.

"Kauheeta mitä sitä on kirjoittanut... (Lukee lehtileikettä vuoden 1967 lokakuun vallankumouksen juhlaparaatista) Tää on siis jännää.. Mä en muista siellä varmaan puhu, siellä oli Suomen sotilasasiamies, joka on osannut sanoa, mistä esimerkiksi tietää tän: "NL esitteli paraatissa viisi uutta ohjusta ja panssaroidun tiedusteluvaunun, jossa on panssarintorjuntaohjus." (Luki suoraan leikkeestä) Siis mä en tällaisia sanojakaan oo kuullu. Mutta tää on aivan ilmeisesti tuota, milloin tää on, marraskuun kahdeksas päivä 67, me ollaan varmaan oltu Nojo ja Kaurinkoski ja minä suomalaisen sotilasasiamiehen vieressä siellä paraatin aikana ja se on kertonut mitä ne sitten on."²⁴

Kansan Uutiset seurasi vallankumousjuhlallisuuksia tarkkaan ja noteerasi ne näyttävästi. Uusi Suomi oli selvästi pidättyväisempi. Vaikka ensimmäiset Tannisen vallankumousjuhlajutut nostettiin rohkeasti lehden etusivulle, ne eivät olleet koskaan sivun yläreunassa, lehden pääjuttua merkitsevällä paikalla niin kuin Kansan Uutisissa.

Juttujen sisällöt erosivat myös selvästi toisistaan. Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien jutuissa sävy oli neuvostoliturgisempi kuin Uudessa Suomessa, jossa pääpaino oli uutismaisuudella. Toki myös Uuden Suomen kirjeenvaihtajat saattoivat etenkin ensimmäisissä vallankumousjuhlissaan intoutua runolliselle tyylille, kuten Jaakko Kaurinkosken esimerkki osoittaa:

"Laulut kaikuvat tänä pimeänä ja koleana syysiltana Moskovan keskustassa. Talojen katoilla ja lyhtypylväisiin sijoitetuista kaiuttimista kuuluu vuoroin reippaita vuoroin tunteikkaita lauluja nuorista,

²¹

US 8.11.1960, es *Lämmin tervehdyssähke Maolta vallankumousjuhlan Moskovaan, Uusia ohjuksia sotilasparaatissa.* (3, k).

²² KU 3.5.1960, es *Moskovan paraati julisti rauhan tunnuksia.* (3, a).

²³ US 8.11.1961, es *Vallankumousjuhla Moskovassa, Paraati vaikuttavin vuosikausiin.* (3, a).

²⁴ Kiurun haastattelu 18.11.1999.

jotka lähtevät viljelemään uudismaita, lauluja rakkaudesta ja uskosta elämään ja haikeita säveliä nuorten tyttöjen muistoista."²⁵

Myös kuvituksessa lehdet olivat eri linjoilla. Uusi Suomi painotti kuvituksessaan sotilaspuolta, kun taas Kansan Uutiset siviilikulkuetta.

Kiinalaiset aloittivat protestoinnin

Vuodesta 1964 lähtien vallankumousjuhlien yhdeksi seurattavaksi kohteeksi tulivat kiinalaisten vallankumousvieraiden protestoinnit. Kaurinkoski raportoi ensimmäisestä kiinalaisesta mielenilmauksesta 7.11.1964. Jutun otsikkoon asti Kiinan ja Neuvostoliiton eripurana merkki ei päässyt eikä edes jutun alkuun.

" - - Tshou En-lai (Kiinan pääministeri, T.U.) pidättyi sen sijaan mielenosoituksellisesti yhtymästä kättentaputuksiin kun Brežnev selosti Neuvostoliiton talouselämän saavutuksia, Moskovan ulkopoliittista yleislinjaa, rauhanomaista rinnakkaiseloa ja mahdollisuuksia välttää maailmansota."²⁶

Kansan Uutisten Erkki Kauppila ei kertonut tapauksesta omassa jutussaan. Sen sijaan hän toi esille Brežnevin esittämää kovaa talouspoliittista kritiikkiä, jonka kohteena oli nimeltä mainitsematta syksyllä virastaan syrjäytetty Hruštšov.²⁷

Kaksi vuotta myöhemmin, 1966, kiinalaisten protestointi oli entistä näyttävämpää. Tällä kertaa he marssivat ulos Kremlin juhlavastaanotolta vallankumouspäivän aattoiltana. Ulosmarssi julkaistiin Uudessa Suomessa sivulla seitsemän, kolmella palstalla, sivun keskiosassa ja myös otsikossa.²⁸ Päivää myöhemmin kiinalaiset diplomaatit poistuivat mieltään osoittaen myös Punaisen torin juhlaparaatin katsomosta. Uudessa Suomessa tempaus julkaistiin taas otsikossa ja myös kuvan ja kuvatekstien voimin.²⁹ Kansan Uutisten Kauppila noteerasi kiinalaiset vasta Punaisen torin tapahtumista kertoessaan, tosin vasta jutun keskivaiheilla. Jutun otsikossa kiinalaisista ei puhuttu edelleen mitään.

" - - Tämä maininta aiheutti heti vastareaktion diplomaattien aitiassa. Kiinan lähetystön virkailijat jättivät heti vastalauseena Punaisen torin. Samoin tapahtui eilen kongressipalatsissa, josta Kiinan edustajat poistuivat Pelshen arvosteltua Kiinan politiikkaa."³⁰

²⁵ US 7.11.1963, 16 *Juhlan aatto Moskovassa*.

²⁶ US 7.11.1964, 7 *Yksityisviljelyksiä pyritään tehostamaan, Brežnev puhui Kremlissä*. (2, k).

²⁷ KU 7.11.1964, es - 2 *NKP edelleen kansainvälisen neuvottelukokouksen kannalla*. (5, y, lehden pääjuttu).

²⁸ US 7.11.1966, 7 *Kiinalainen ulosmarssi Kremlin juhlasalista*. (3, k).

²⁹ US 8.11.1966, 8 *NL - Kiinan välinen jännitys kiristyi vallankumousjuhlissa*.

³⁰ KU 8.11.1966, es *Vietnam ja 25 vuoden takaiset muistot antoivat leimansa Moskovan paraatille*.

Kiinalaiset jatkoivat ulosmarsejaan vielä vuoden 1975 vallankumousjuhlissa. Näin kirjoitti Pentti Sadeniemi:

"Kahdesti vajaan vuorokauden sisällä marssi Kiinan Moskovan-lähettiläs mielenosoituksellisesti pois lokakuun vallankumouksen vuosijuhlatilaisuuksista. Kumpikin marssi oli vastalause neuvostojohtajien kielenkäytölle Kiinan kansantasavallan suhteen. Välikohtausten tulkitaan olevan oireita Kiinan ja Neuvostoliiton keskinäisten välien uudesta kiristymisestä."³¹

Vallankumousjuhlien Punaisen torin perinekulkue häiriintyi myös vuonna 1974, jolloin siviiliparaati yllättäen peruutettiin kokonaan. Sadeniemi kirjoitti, että:

"- - Sotilasparaatin päätyttyä seurasi muutamien minuuttien pituinen neuvottoman tuntuinen tauko, kunnes yllättäen ilmoitettiin ohjelman jatkon peruuntumisesta. Tällainen päätös tehtiin tietävästi ensimmäisen kerran, ja se herätti Moskovassa kuten odottaa sopiikin monenmoista kannunvalantaa."³²

Veli Pelkonen kertoi lukijoilleen, että syynä siviilikulkueen peruuttamiselle oli räntäsade.³³ Ensimmäisen kerran Punaisen torin -paraati ei yltänyt Kansan Uutisissa etusivulle.

8. Moskovan-kirjeenvaihtajuus

Seuraavaksi teen yhteenvetoa Moskovan-kirjeenvaihtajuudesta haastattelurungon jäsentelyni mukaisesti.

8.1. Alku, työrupeama ja loppu

Moskovan-kirjeenvaihtajat olivat Tannista - ja ehkäpä Kantolaa - lukuun ottamatta kouliintuneita ammattijournalisteja ennen kuin lähtivät Neuvostoliittoon töihin. Suurin osa, etenkin Kansan Uutisten kirjeenvaihtajista, oli opiskellut venäjää Moskovassa ennen kirjeenvaihtajuuden alkua. Kansan Uutisten kirjeenvaihtajille Moskova oli tavoiteltu paikka, mutta kielitaito asetti monille toimittajille esteitä valinnalle. Myös SKP:n jäsenyys oli Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajalle liki välttämätön perusedellytys. (Jarno Pennanen ei ollut SKP:n jäsen.) Uuden Moskovan-kirjeenvaihtajan valitsi SKP:n keskuskomitean sihteeristö. SKP:n poliittinen toimikunta hyväksyi automaattisesti päätöksen. Lupa uuden kirjeenvaihtajan lähettämiseksi Moskovaan piti kuitenkin joka kerta kysyä erikseen NKP:ltä.

Uuden Suomen toimittajat pitivät Moskovaa oivallisena ponnahduslautana mielenkiintoisempiin ja kilpaillumpiin länsimaisiin kirjeenvaihtajaposteihin. Uudessa Suomessa ulkomaankirjeenvaihtajat valitsi aluksi päätoimittaja Eero Petäjaniemi ja myöhemmin, Pentti Poukan kaudella, ulkomaanosaston päällikön mielipide oli valinnassa keskeinen. Jossain määrin Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajan valinnassa

³¹ US 8.11.1975, 8 *NL vahvistaa yhä armeijaansa, Välit kiristyvät Kiinaan edelleen.*

³² US 8.11.1974, 8 *Moskova juhli vallankumousta ilman siviilejä (2, y).*

³³ KU 8.11.1974, 3 *Gretshko Punaisella torilla: Rauhanomainen kamppailu lisännyt turvallisuutta (4, y).*

painottuivat myös poliittiset seikat. Ulkomaantoimittajat, jotka olivat toimituksen johdon mielestä "liikaa vasemmalle kallellaan" saattoivat ennen pitkään päätyä Moskovaan.

Kirjeenvaihtajan normaali työpäivä alkoi Tassinprinttien ja Pravdan lukemisella. Pravda oli usein juttujen yhtenä lähteenä ja voidaankin perustellusti puhua Pravdan mukaan -juttutyypistä. Pravdan käyttäminen lähteenä perustui sen viralliseen asemaan neuvostoyhteiskunnassa, Pravdan kanta oli sama kuin NKP:n johdon näkemys eri asioista. Myös iltapäivisin ilmestynyt Izvestija kuului samaan virallisten lähteiden sarjaan Pravdan kanssa, mutta sitä kirjeenvaihtajat käyttivät selvästi vähemmän lähteenään kuin Pravdaa.

Juttujen etukäteissuunnittelu oli Moskovassa vaikeaa. Kirjeenvaihtajat keskittyivät työssään päivän uutisiin. Ajattomampaa aineistoa kertyi lähinnä Neuvostoliiton ulkoministeriön MID:n järjestämiltä matkoilta. Kirjeenvaihtajat eivät saaneet vapaasti valita matkakohteitaan tai edes haastateltaviaan. Matkoilla oli yleensä mukana kymmenkunta ulkomaankirjeenvaihtajaa sekä vasemmisto- että oikeistolehdistä. Matkat synnyttivät lähes poikkeuksetta moniosaisia matkareportaaseja.

Moskovassa järjestettiin ulkomaisille lehtimiehille tiedotustilaisuuksia jo 1950-luvulla, mutta harvakseltaan, ja niiden sisältö oli hyvin usein selvästi propagandistista. Tiedotustilaisuuksissa kerrottiin esimerkiksi kiinnijääneistä vakoilijoista. Tiedotustilaisuuksissa ääntään pääsivät yleensä käyttämään muutamat parhaiten venäjää taitavat ulkomaankirjeenvaihtajat. Mielenkiintoisia oikeudenkäyntejä pääsivät seuraamaan Moskovassa vain harvat ja valitut kirjeenvaihtajat, yleensä suurimpien brittiläisten tai amerikkalaisten lehtien toimittajat. Suomalaisista kirjeenvaihtajista ainoastaan Aarre Nojonen sai pääsyluvan "mediaoikeudenkäynteihin".

Kirjeenvaihtajien henkilölähdeverkko oli suppea. Hyvin usein lähteinä olivat kirjeenvaihtajakollegat. Vain poikkeustapauksissa, kuten Tanninen, Pennanen ja Mattila, kirjeenvaihtajat saivat solmittua "korkean tason" eli NKP:n keskuskomitean kontakteja. Myös niin sanotun tavallisen neuvostokansalaisen näkökulma puuttui lähes täysin kirjeenvaihtajien jutuista. Neuvostoliittolaisia oli aina varoitettu ulkomaalaisista ja pelko oli juurtunut syväälle ihmisten mieliin. Omia henkilöhaastatteluja kirjeenvaihtajat tekivät vähän.

Kirjeenvaihtajien juttujen kuvitukset ja otsikoinnit tehtiin kotitoimituksessa. Valokuvia käytettiin vielä 1970-luvullakin Moskovon-jutuissa harvakseltaan.

Kirjeenvaihtajakauden aikana ja etenkin sen loppupuolella Moskovon-kirjeenvaihtajat "sairastuivat korrespondiittikseen". Kirjeenvaihtajien "ammattitautin" aiheutti pitkä etäisyys kotitoimitukseen ja liian vähäinen juttupalaute. Käytännössä tämä näkyi etenkin Tannisen ja Sadeniemen kotitoimitukselle lähettämässä kitkeränsävyisissä ja epäluuloisissa kirjeissä.

Kirjeenvaihtajien uran kannalta Moskovon-kirjeenvaihtajuus oli useimmille tärkeä etappi. Monet nimitettiin myöhemmin muihin asemapaikkoihin kirjeenvaihtajaksi ja muutamat heistä ylenivät myös päällikkötason tehtäviin, esimerkiksi Tanninen, Kauppila ja Kaurinkoski. Kaurinkoski oli myös STT:n yhteispohjoismaisena Kiinan-kirjeenvaihtajana. Hän valitsi Kiinan-komennuksensa jälkeen

diplomaattiuran ja yleni suurlähettilääksi asti. Sisko Kiurun tapauksessa Moskovan-kirjeenvaihtajuus kääntyi varmasti ainakin osittain myös häntä vastaan. Sekä poliittisen että journalistisen uran eteneminen katkesivat Kiurulta hänen palattuaan kotimaahan. Hän ei vuoden 1972 jälkeen enää saanut NKP:ltä uutta työlupaa Neuvostoliittoon.

8.2. Kirjeenvaihtajuuden rajat

Ideologia

Moskovan-kirjeenvaihtajat tekivät työtään totalitarismissa. Maailmaa kylmän sodan ajan jakaneet ideologiset vastakkainasettelut näkyivät lähes päivittäin kirjeenvaihtajien työssä. Monet juttujen aiheista käsittelivät kapitalististen ja sosialististen maiden välisiä kiistoja ja niiden sotilaallisia tai diplomaattisia ratkaisuyrityksiä. Myös Kiinan ja Neuvostoliiton suhteiden välirikko heijastui monien kirjeenvaihtajien työhön 1960 - ja 1970-luvuilla.

Totalitaristiset olosuhteet, Neuvostoliiton luomat monet sananvapauden rajoitukset, olivat kaikille kirjeenvaihtajille samat. Journalistisesti mielenkiintoista tietoa oli vähän saatavilla. Huhut kävivät tiedonlähteistä. Kuitenkin Neuvostoliiton sisäpoliittiset muutokset, etenkin maan ylimmän johdon vaihdokset, toivat kirjeenvaihtajien työhön useitakin vuosia kestäviä "poikkeustiloja", jotka muistuttivat jossain määrin länsimaisia journalismin tekemisen ympäristöjä. Maan omat tiedotusvälineet ruotivat kriittisesti menneisyyttä ja erilaisia epäkohtia nostettiin julkisuuden valokeilaan. Stalinin kauden likapyykkiä pestiin, kun ensimmäiset suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat aloittivat työnsä. Myös Hruštšovin syrjäyttäminen toi kirjeenvaihtajien käden ulottuville runsaasti herkullisia jutunaiheita. Yksi mielenkiintoinen poikkeus oli myös presidentti Kennedyn murhan ja hautajaisten poikkeuksellisen laaja uutisointi Moskovassa sekä televisiossa että lehdistössä marraskuussa 1963.

Lähestyttäessä 1970-luvun puoliväliä Neuvostoliiton ongelmat ja epäkohdat eivät enää olleet yhtä näkyvästi neuvostojulkisuudessa kuin ennen.

Ulkopuoliset toimijat

Yksi ulkopuolinen vaikuttajataho nousi tässä tutkimuksessa ylitse muiden. Hän oli NKP:n keskuskomitean Skandinavian osaston työntekijä Vladimir Fjodorov, jonka monet Moskovan-kirjeenvaihtajat luokittelivat haastatteluissa KGB:n mieheksi. Fjodorov ja hänen avustajansa seurasivat tarkkaan suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työtä 1950-luvulta alkaen, ja hän tai hänen avustajansa antoivat myös kovasanaista palautetta etenkin Kansan Uutisten kirjeenvaihtajille. NKP:n keskuskomitean Skandinavian osaston työntekijät saattoivat myös uhkailla "rivistä livenneitä" kirjeenvaihtajia esimerkiksi kotiinpaluulla.

Uuden Suomen kirjeenvaihtajat olivat enemmän tekemisissä MID:n lehdistöosaston palautteen kanssa. Kaurinkoski joutui ensimmäisenä suomalaisena Moskovan-kirjeenvaihtajana vastaanottamaan virallisen kirjallisen valituksen työstään toukokuussa 1968.

Tannisen suhteet Suomen Moskovan-suurlähettilääseen Eero A. Wuoreen olivat erittäin läheiset. Tannisen työn kannalta Wuoren apu oli ensiarvoisen tärkeää. Wuori pystyi nimettömyyden suojusta vaikuttamaan moniin Tannisen kirjoituksiin. Yhden uutisjutun Wuori jopa kirjoitti kokonaan itse.

Suomen Moskovan-suurlähetystö auttoi auliisti kirjeenvaihtajia aina vuoteen 1969 asti. Moskovan-suurlähettilään Björn Alholmin aikana (1970-1974) kirjeenvaihtajat joutuivat luopumaan monista entisistä eduistaan. He eivät saaneet esimerkiksi enää käyttää diplomaattien niin sanottua raskasta kuriiripostia. Myös Alholmin tiedottamiskäytännöt herättivät kirjeenvaihtajissa suuttumusta, ja he valittivat asiasta journalistien ammattijärjestöille. Vuonna 1974 Moskovan-suurlähetystöön nimitettiin lehdistöattasea kymmenen vuoden tauon jälkeen. Viran sai Reino Paasilinna.

Organisaatio

Mediaorganisaation tasolla erot olivat selviä. SKP:n ja SKDL:n pää-äänenkannattaja Kansan Uutiset joutui ottamaan huomioon SKP:n poliittisen toimikunnan ja sihteeristön kantoja. Nämä puolestaan joutuivat kuuntelemaan NKP:n ohjeita.

Kansan Uutisten päätoimittaja istui poliittisen toimikunnan kokouksissa ja oli siten SKP:n vallan ytimessä. Lehden linjasta ja yksittäisistä jutuistakin käytiin kuitenkin aika ajoin kädenvääntöä, mikä osoittaa sen, ettei SKP:n poliittisen johdon käskytyssuhde lehteensä aina käytännössä toiminut. Lehden Moskovan-kirjeenvaihtajakin valitsivat toisinaan omia teitään, kuten Jarno Pennasen ja Sisko Kiurun esimerkit osoittavat.

Kansan Uutisten kirjeenvaihtaja pääsi nauttimaan erityisoikeuksia sekä asunnon että muiden palvelujen suhteen. Maidensa johtavien vasemmistolehtien Moskovan-kirjeenvaihtajat luokiteltiin neuvostoprotokollassa suurlähettilästasoisiksi vieraisiksi. Neuvostoliitto maksoi kommunistilehtien kirjeenvaihtajien palkkoja sekä asumis- ja toimitustyöhön liittyviä menoja. Vastaavasti Kansan Uutisten kirjeenvaihtajilta edellytettiin vastapalveluksia, ja heiltä tilattiin muun muassa juttuja Neuvostoliiton saavutuksista etenkin erilaisten vuosipäivien tienoilla. Kauppila pyydettiin kirjoittamaan myös propagandistinen kirja Neuvostoliitosta SKP:n puoluehajaannuksen alkuaikoina, mutta hän kieltäytyi.

Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat harrastivat jutuissaan niin sanottuja pehmennyksiä. Käytännössä tämä tarkoitti sitä, että jos jutussa oli esitetty aiemmin kritiikkiä Neuvostoliittoa kohtaan, esimerkiksi epäkohtia, jutussa muistettiin mainita myös lopuksi monia aiheeseen liittyviä myönteisiä puolia.

Uusi Suomi oli kokoomuksen pää-äänenkannattaja, mutta käytännössä sekä Eero Petäjäniemen että myös Pentti Poukan aikoina puolue oli usein tyytymätön lehtensä journalismiin. Uusi Suomi oli selvästi löyhemmin kytköksissä kokoomukseen kuin Kansan Uutiset SKP:hen. Myös talouselämän epävirallinen

äänenkannattajuus loi Uuden Suomen journalismille paineita. Tätä yritti käyttää hyväkseen omassa ärhäkkäässä palautteen annossaan esimerkiksi presidentti Urho Kekkonen. Kekkonen oli usein ärsyyntynyt Uuden Suomen kirjoittelusta. Kansan Utisia Kekkonen ei tiettävästi joutunut koskaan ojentelemaan. Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajat saivat käytännössä kuitenkin suhteellisen hyvän työrauhan sekä kotitoimitukseltaan että kokoomuspuolueelta, tosin esimerkiksi Sadeniemen vaikeudet Yleisradion avustamisen aloittamisessa vuonna 1973 olivat selvästikin lähtöisin kokoomuksesta.

Kirjeenvaihtajat pyrkivät haastatteluissa yleensä kiistämään kaikenlaisen kotitoimituksen ohjailun ja evästyksset, mutta käytännössä ohjailua kuitenkin oli: toisilla kirjeenvaihtajilla enemmän, toisilla vähemmän. Esimerkiksi Aarne Tanninen oli aluksi jatkuvan ohjailun kohteena. Petäjaniemi neuvoi kirjeissään ensimmäistä pohjoismaista ei-sosialistista Moskovan-kirjeenvaihtajaa kädestä pitäen, esimerkiksi mistä aiheista Tannisen tulisi kirjoittaa ja miten. Petäjaniemi neuvoi Tannista koko ajan myös olemaan varovainen työssään.

Mediarutiinit

Moskovan-kirjeenvaihtajien työrutiinit pysyivät vuosina 1957-1975 hämmästyttävän samankaltaisina. Edes ennakkosensuurin poistuminen vuoden 1962 aikana tai myöhempi tekninen kehitys eivät ainakaan selvästi näkyneet journalismin sisällöissä.

Kirjeenvaihtajien asunto ja toimitustilat sijaitsivat samassa huoneistossa. Yhdessä huoneessa nakutteli telex Tassinprinttejä. Jutut annettiin aluksi puhelimitse ja myöhemmin myös telexillä. Uusi Suomi miehitti vuoteen 1967 asti kaksiota neuvostokerrostalossa. Kaurinkosken aikana muutto vei kirjeenvaihtajan ulkomaalaisten keskelelle. Samalla kirjeenvaihtajan mahdollisuudet tavata neuvostoliittolaisia vieraita heikkenivät. Kaurinkoski tulkitsi viranomaisten muuttokehotukset tammikuussa 1965 venäläistalosta "savustamiseksi". Käytännössä Kaurinkosket muuttivat lopulta oma-aloitteisesti vuonna 1967.

Pravda oli virallisen neuvostojulkisuuden pääareena. Sen jutut olivat turvallista lähdemateriaalia. Kaikki Moskovan-kirjeenvaihtajat joutuivat opettelemaan jo kirjeenvaihtajuutensa alussa Pravdan lukemista. Käytännössä käännöstyö oli tehtävä itse koska sihteereitä ei vielä kirjeenvaihtajien käytössä ollut. Toisaalta esimerkiksi englanninkielistä Tassia tai ulkomaisia kollegoja saattoi käyttää apuna.

Shoemakerin - Reesen -malli ei mielestäni tee tarpeeksi eroa median sisäisten ja medioiden välisten rutiinien välillä. Erottelu olisi tärkeä, koska muuten toimittajakunnan sisäiset suhteet jäävät liian helposti vähäiselle huomiolle. Esimerkiksi tässä tutkimuksessa kävi ilmi, että Moskovan-kirjeenvaihtajakunnan yhteistyö oli aivan olennaisen tärkeää. Yhteistyön juuret olivat ennakkosensuurin ajoissa, jolloin kirjeenvaihtajat kerääntyivät keskustelunaiheeseen odottamaan juttuihinsa sensuuriviranomaisten hyväksymismerkintöjä. Kirjeenvaihtajat saattoivat vielä 1970-luvullakin olla toistensa päälähteitä. Heidät

naamioitiin jutuissa lähes poikkeuksetta kiertoilmauksilla kuten "Moskovan tarkkailijat". Ulkomaisten kirjeenvaihtajien määrä kymmenkertaistui Moskovassa vuosien 1957-1975 aikana.

Kansan Uutisten ja Uuden Suomen kirjeenvaihtajat pitivät säännöllisesti yhteyttä toisiinsa ja vuodesta 1965 alkaen myös Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajiin. Jokaiselle kirjeenvaihtajalla kehittyi kirjeenvaihtajuutensa aikana omanlaisensa kollegaverkosto. Uuden Suomen kirjeenvaihtajien kannalta tärkein yksittäinen yhteistyötaho oli amerikkalaisen uutistoimiston AP:n väki, mutta myös brittiläiseltä Reutersilta kirjeenvaihtajat saivat halutessaan apua. Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat pitivät yhteyksiä ennen kaikkea sosialististen maiden kirjeenvaihtajiin. Esimerkiksi Sisko Kiurulla korostuivat yhteydet tšekkikirjeenvaihtajiin.

Kirjallisista lähteistä *Literaturnaja Gazeta* ja *Novyi Mir* tarjosivat silloin tällöin "vaihtoehtoista lähdemateriaalia". *Literaturnaja Gazeta* julkaisi esimerkiksi sosiologisia tutkimuksia ja *Novyi Mir* yhteiskunnan epäkohtia ruotivia kaunokirjallisia tekstejä, kuten Solženitsynin ensimmäisiä kirjoituksia.

Kirjeenvaihtajataso

Myös yksilötason tekijöillä oli selvästi vaikutusta Moskovan-kirjeenvaihtajien journalismin sisältöihin. Etenkin Kaurinkoski ja Valkonen erottuivat muista. Heidän juttunsa kestänevät vertailun minkä tahansa samaan aikaan Moskovassa töitä tehneen länsimaisen kirjeenvaihtajan työn kanssa.

On jokseenkin hämmästyttävää, ettei esimerkiksi Valkonen saanut lainkaan huomautuksia journalismistaan. Toisaalta Valkonen, kuten monet muutkin kirjeenvaihtajat - ehkä Kaurinkoskea lukuun ottamatta - pyrkivät välttämään kaikkein arimpien aiheiden käsittelyä, kuten toisinajattelihoita tai Baltiaa. Valkonen keskeytti kerran jutun Suomen ulkoministeriön kauppapoliittisen osaston työntekijän kehotuksesta. Virkamies oli varoittanut SKP:n Moskovassa operoivaa yhtiötä käsittelevän jutun mahdollisista poliittisista seurauksista. Valkonen oli aloittanut jutun yhdessä Yleisradion Moskovan-kirjeenvaihtajan Juhani Lindströmin kanssa.

Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien venäjän kielen taito oli keskimäärin parempi kuin Uuden Suomen kirjeenvaihtajilla. Eniten kieliongelmia oli Aarne Tannisella. Kaikki haastatellut kirjeenvaihtajat olivat kuitenkin sitä mieltä, että esimerkiksi keskeisen lähteen, Pravdan lukemisen oppi nopeasti. Samat fraasit toistuivat päivästä toiseen, joten parin tuhannen sanan varastolla pärjäsi ainakin tiettyyn rajaan asti. Vasta kielitaidon kehittyminen auttoi kirjeenvaihtajia tulkitsemaan lehteä myös "rivien väleistä". Luonnollista oli, että kokemuksen karttumisen helpotti muutenkin työn tekemistä.

Totalitarismin käytännöt, organisaatiotausta ja yksilölliset erot

Shoemakerin - Reesen -mallin tasoja vertailemalla väitän, että Moskovan-kirjeenvaihtajien työn kannalta olennaisimmat rajoitukset aiheutuivat Neuvostoliiton kommunistisesta ideologiasta ja sen totalitaristisista käytännöistä. Kirjeenvaihtajilla oli hyvin vähän käytännössä mahdollisuuksia olennaisesti rikkoa viranomaisten ulkoapäin asettamia rajoja. Mörän lianimallia hyväksi käyttäen sanonkin, että totalitarismin säie oli kirjeenvaihtajien toimityössä kaikkein paksuin vuodesta 1957 vuoteen 1975. Se ei tosin ollut koko ajan yhtä paksu, kuten olen aiemmin osoittanut. Pääsääntö kuitenkin aina oli, että Moskovan-kirjeenvaihtajat uskalsivat julkaista uutisia vasta, kun asia oli ehditty ensin kertoa Neuvostoliiton virallisissa tiedotusvälineissä. Kirjeenvaihtajat olivat oppineet käytännön jo ennakkosensuurin aikana. Sitä noudatettiin varsin kuuliaisesti myös sensuurin poistumisen jälkeenkin, koska muuten edessä olisi voinut olla maastakarkoitus tai muita ongelmia.

Tämän tutkimuksen valossa myös lehtien erilaisilla poliittisilla taustoilla ja yksilötason tekijöillä oli vaikutusta kirjeenvaihtajien journalistiseen työhön. Täsmälleen samaan aikaan Moskovassa olleet kirjeenvaihtajat tekivät sisällöltään täysin erilaista journalismia. Äärimmäisinä esimerkkeinä Kaurinkoski ja Nojonen. Kaurinkoski teki työtään länsimaisin kriteerein, kun taas Nojonen valitsi neuvostonäkökulman journalismissaan. Tämä ero ilmeni monin tavoin, mutta tässä yhteydessä tuon esille vain yhden seikan. Kaurinkoski pani jutuissaan aina neuvostolähteiden antamat tiedot ja fraasit lainausmerkkeihin, kun taas Nojonen laittoi sitaatteihin länsimaiset lausunnot.

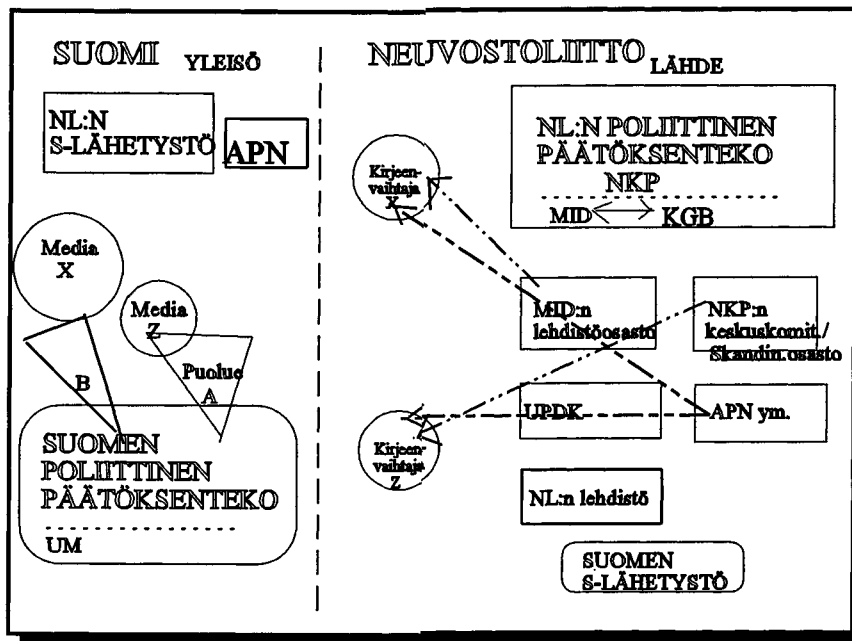
Yksilötasosta puhuttaessa täytyy myös muistaa, että Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajat eivät olleet samasta puusta veistettyjä. Nojonen ja Kantola olivat lähimpänä Neuvostoliiton haluamaa (myöhemmin voisi käyttää nimitystä SKP:n vähemmistön) linjaa, kun taas Kauppila, Kiuru ja Mattila olivat selvästi enemmän SKP:n enemmistön linjoilla. SKP:n puoluehajaannus alkoi syksyllä 1964.

Lehtien tasolla selvin ero oli otsikoinnissa. Kansan Uutiset vältti säännönmukaisesti Neuvostoliiton epäkohtien tai muunlaisen neuvostokriittisyyden esiin tuomista otsikoissa. Uusi Suomi pyrki noudattamaan perinteistä länsimaista uutiskäytäntöä, mutta aika ajoin senkin otsikoinnista paistoi läpi varovaisuus. Rohkeimpia otsikoita Uusi Suomi käytti Kaurinkosken ja Valkosen aikoina.

8.3. Erityiskysymyksiä

8.3.1 Neuvostoliiton palautemekanismi

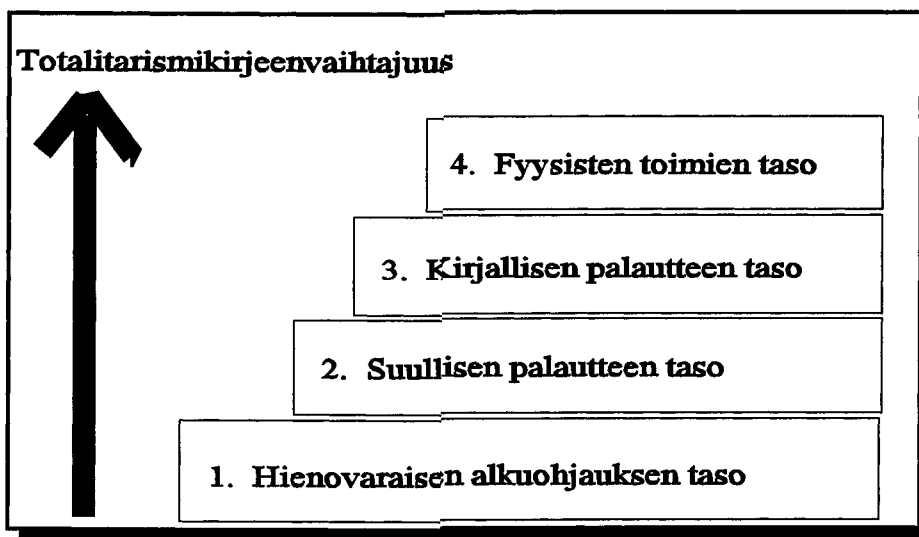
Oheiseen kuvaan olen luonnostellut suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien kannalta tärkeimmät palautteen antajat. Kuten Neuvostoliiton eri organisaatioiden yhdenmukaisesta laatikkomuodosta näkyy, olen tulkinnut NL:n eri elimet osaksi yhtä ja samaa NKP/KGB organisaatiota.

Kuva 10 Kirjeenvaihtajien saaman palautteen tärkeimmät reitit (x on porvarillinen kirjeenvaihtaja ja z kommunistinen).

Kansan Utisten kirjeenvaihtajat kertoivat saaneensa palautteen pääasiassa NKP:n keskuskomitean Skandinavian osaston kautta. Uuden Suomen kirjeenvaihtajat puolestaan sanoivat MID:n lehdistöosaston väen neuvoneen heidän työtään.

Neuvostoviranomaisten antamaa palautetta ja ohjailua voi taas kuvata esimerkiksi "ohjailun portailla".

Kuva 11 Kirjeenvaihtajien ohjailun portaat totalitarismissa

Ensimmäisellä hienovaraisen alkuohjauksen tasolla uusille kirjeenvaihtajille annetaan hienovaraisia evästyksiä kirjeenvaihtajuuden menestykselliselle hoitamiselle. Kirjeenvaihtajat tekivät perinteisesti kohteliaisuuskäynnin ainakin Tehtaankadun lähetystössä ja myös Moskovassa MID:n lehdistöosastolla tai NKP:n keskuskomitean Skandinavian osastolla. Käydyt keskustelut olivat kirjeenvaihtajien mielestä sivistyneitä ja miellyttäviä. Käytännössä tälle tasolle kuuluvat myös kaikki totalitarismiin kuuluvat journalistisen työn perusrajoitukset, ne ovat ikään kuin automaattisesti kaikkien tiedossa eikä niitä aseteta kyseenalaiseksi. Tällaisia ovat esimerkiksi neuvostosensuuri, liikkumisrajoitukset, haastateltavien ennakkovalinta ja kirjeenvaihtajien työn valvonta.

Toisen, suullisen tason palautteen tasolla kirjeenvaihtajille saatetaan ensimmäisiä kertoja sanoa, että joku heidän jutuistaan "ei ollut ehkä niin kovin kiva". Palautteen antajien äänenpainot saattoivat jo hivenen nousta, etenkin jos palautetilaisuuden yhteydessä oli nautiskeltu venäläiseen tyyliin väkeviä. Mistään uhkailusta ei kuitenkaan vielä voida puhua. Palaute voi luonnollisesti olla myös positiivista, etenkin jos kirjeenvaihtaja oli noudattanut työssään riittävästi "isännän" ääntä. Toiselle tasolle mielestäni kuuluvat myös kirjeenvaihtajille heidän kirjeenvaihtajuutensa alkuaikoina järjestetyt "moraaliset testit". Kirjeenvaihtajien mielestä tuntemattomien naisten yhteydenotot tai epämääräisen kirjallisen materiaalin tarjonta olivat KGB:n käsialaa. Kirjeenvaihtajat sanoivat, että yritykset olivat sen verran läpinäkyviä ja etukäteen tiedossa olevia, ettei niihin kukaan tarttunut.

Kirjallisen palautteen taso pitää sisällään jo voimakkaampia uhkailun elementtejä, kuten Kaurinkosken tapauksessa toukokuussa 1967, kun valituksesta tuli maidenvälinen asia. Myös kova suullinen varoitus tai uhkaus voi täyttää kolmannen tason palautteen kriteerit. Tässä vaiheessa kirjeenvaihtajalle kerrotaan, että jos hän ei muuta tyyliään, hän yksinkertaisesti joutuu lähtemään maasta. Kolmannella tasolla kirjeenvaihtajaa tai hänen perhettään voidaan myös uhata terveyden menetyksellä tai muilla vakavilla ongelmilla.

Neljännellä, fyysisten toimien tasolla, kirjeenvaihtajaan kohdistetaan sanktioita, joita ei voida pitää vähäisinä. Yhtään suomalaista Moskovan-kirjeenvaihtajaa ei ole historian aikana karkotettu Neuvostoliitosta, mutta esimerkiksi Sisko Kiurulta evättiin työluvut Neuvostoliittoon vuoden 1972 jälkeen. Muutamien suomalaisten kirjeenvaihtajien omaisuutta, kuten autoja on vaurioitettu kirjeenvaihtajuuden aikana. Määrittelen myös ne neljänteen palautetasoon kuuluviksi, samoin kuin pidätykset, vangitsemiset, oikeudenkäynnit, fyysiset kidutukset ja lopulta - hengen riistot. Myös alemmilla ohjailun tasoilla on erilaisia palautteen aste-eroja.

8.3.2. Itsesensuuri

Kaikki suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat turvautuivat jonkinasteiseen itsesensuuriin. Itsesensuurin vaatimus oli asetettu jo kotitoimituksessa ennen kirjeenvaihtajan lähtöä Moskovaan, kuten esimerkiksi Tannisen ja Kaurinkosken tapauksessa "älä kirjoita itseäsi ulos"-ohjeella. Mörän liianimallia soveltaakseni, itsesensuurin säie oli suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työssä jo vuodesta 1957 lähtien.

Käytännössä suomalaisia Moskovan-kirjeenvaihtajia yhdisti pidättyväinen suhtautuminen muutamiin arkoihin aiheisiin, kuten toisinajattelijoihin, Baltiaan ja rajaloikkareihin. Kansan Uutisten kirjeenvaihtajat karttoivat toisinajatteliijoita selvästi Uuden Suomen kirjeenvaihtajia enemmän. Toisaalta esimerkiksi Jarno Pennasen, samoin kuin Sisko Kiurunkin, lähipiiriin kuului Moskovassa neuvostojärjestelmään kriittisesti suhtautuvia taiteilijoita ja tutkijoita. Kiurun kautta näihin henkilöihin tutustui esimerkiksi Valkonen. Silti Kaurinkosken suhteet toisinajattelijoihin olivat ainoalaatuisen tiiviit. Myös Pentti Sadeniemi piti yhteyttä muutamiin Neuvostoliitossa epäsuosioon joutuneisiin ihmisiin ja kuljetutti Suomeen kerran yhden tulenaran kirjeenkin. Silti suomalaisten kirjeenvaihtajien toisinajattelijauutisointia ei voida pitää mitenkään merkittävänä verrattuna esimerkiksi muiden Pohjoismaiden, etenkin Ruotsin ja Norjan Moskovan-kirjeenvaihtajiin, saati sitten amerikkalaisiin. Toisaalta etenkin Uudessa Suomessa julkaistiin 1960-luvun puolivälistä lähtien monia toisinajattelijoihin liittyviä uutisia ja taustakirjoituksia, joiden lähteinä olivat länsimaiset uutistoimistot tai lehdet. Myös ruotsalaisten kirjeenvaihtajien tekemiä toisinajattelijahaastatteluja julkaistiin Uudessa Suomessa. Mitä aremmasta aiheesta oli kyse sitä varmemmin juttu oli päivätty muualle kuin Moskovaan. Uuden Suomen toimittajan Asko Vuorjoen tekemä Baltia-taustajuttu tammikuussa 1971 ei olisi tullut kysymykseen ilman vakavia seurauksia Moskovassa.

Tämän tutkimuksen yksi yllättävä tulos kuitenkin on, että lähes kaikki suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat kirjoittivat tavalla tai toisella myös toisinajatteliijoista, heidän oikeudenkäynneistään ja kirjallisista teoksistaan. Vielä suurempi yllätys oli se, miten paljon muista Neuvostoliiton epäkohdista kirjeenvaihtajat rohkenivat kertoa, esimerkiksi ympäristöongelmista ja pinnan alla kyttevistä kansallisuusongelmista jo 1960- ja 1970-lukujen taitteessa. Silloin tällöin kerrottiin myös rikoksista, onnettomuuksista, korruptiosta ja sairauksista, kuten alkoholismista. Yhteistä näille kaikille epäkohta-aiheille oli, että ne perustuivat neuvostolehdistössä julkaistuihin tietoihin.

Kokonaan toinen asia tietysti oli, miten suomalaiset loppujen lopuksi lukivat eli tulkitsivat Moskovan-kirjeenvaihtajien tekemät jutut, joissa kerrottiin epäkohdista. Tulkitsijan oma maailmankuva toimi varmasti tehokkaana suotimena. Jos Neuvostoliiton nähtiin olevan hyvällä asialla, eivät muutamat julkisuuteen päässeet vastoinkäymiset varmaan näyttäneet kuin pieninä kolhuina. Toisaalta talvi- ja jatkosodan koettelemusten opettamina monet suomalaiset tunsivat varmasti pitkään perusteltua epäluuloisuutta Neuvostoliittoa kohtaan.

Se, miten paljon kukin Moskovan-kirjeenvaihtaja syyllistyi journalistisen ammattietiikan vastaiseen "liialliseen itesesensuuriin", todellisuuden kaunisteluun ja vaikenemiseen, on täysin mahdotonta tarkasti mitata. Uusi asia oli, että myös Moskovan-suurlähetystön väki harjoitti työssään itesesensuuria, esimerkiksi Baltian maiden tilanteesta eivät suomalaiset diplomaatit haluneet raportoida mitään Helsinkiin. Tämä osoittaa, miten paljon suomalaiset diplomaatitkin olivat 1970-luvun puoliväliin mennessä olleet valmiit hyväksymään Neuvostoliiton haluaman varovaisuuden.

8.3.3. Rivien väliin kirjoittaminen

Toimittajien yleisin itesesensuurisyytösten torjuntakeino on puhua rivien väliin kirjoittamisesta. Yritän seuraavaksi kertoa, mitä tämä "salakieli" Moskovan-kirjeenvaihtajien tapauksessa käytännössä tarkoitti.

Sisko Kiuru kiteytti rivien väliin kirjoittamisen haastattelussa seuraavasti:

"Kirjoittaa niin, ettei suoranaisesti sano pahaa sanaa niin kuin se on, mutta kirjoittaa niin, että ymmärtävä lukija ymmärtää mistä on kysymys."

Moskovan-kirjeenvaihtajien työ oli pitkälti tulkitsijan työtä. Koska faktatietoa oli Neuvostoliitossa vähän saatavilla piti tästä vähästä saada irti mahdollisimman paljon. Neuvostoliiton omiin käytäntöihin kuului kätkeä tietoa rivien väleihin, tästä esimerkkinä Pravdan tapa piilottaa uutiset. Pravdasta löysi varmimmin mielenkiintoista tietoa lehden viimeiseltä sivulta, mitäänsanomattomien otsikoiden alta, pitkien juttujen loppupuolelta ja sivulauseista. Neuvostolehdistössä käytettiin myös runsaasti nimimerkkikirjoittajia.

Tiukankin sensuurin aikoina arkoja tietoja on aina voinut välittää. Kun asioita ei ole voitu sanoa suoraan asiatekstinä, niitä on jouduttu verhoamaan erilaisiin kuoseihin. Yksi usein käytetty tapa kertoa arkoja tietoja on ollut turvautua kaunokirjallisuuteen. Fiktiota ja faktaa sotkevissa romaaneissa, novelleissa, mutta etenkin monitulkintaisissa runoissa on ollut mahdollista ilmaista paljon sellaista, mikä vasta myöhemmin on noussut esimerkiksi sanomalehtien otsikoihin. Yksi tällainen lähde oli aikakauskirja *Novyi Mir*. Torvisen mukaan sanomalehdissä etenkin kulttuurisivut ovat perinteisesti tarjonneet yhden hyvän väylän erilaisen yhteiskuntakritiikin esittämiselle.³⁴

Kirjeenvaihtajien ammattitaitoon kuului löytää merkittävät tiedonmuruset. Kun tiedot löytyivät Pravdasta tai jostain muusta virallisesta lähteestä, kirjeenvaihtajan oli helppo julkaista ne virallisen lähteen nimissä tyyliin: "Pravdan mukaan...". Taitavat Pravdan lukijat ja Suomen kielen käyttäjät, kuten esimerkiksi Valkonen, löysi tylsän maineessa olevasta lehdestä toinen toistaan mielenkiintoisempia tietoja, jopa niin paljon, että hän sai lieviä nuhteita "liiallisesta" Pravdan lainaamisesta.

Rivien väliin kirjoittamisen voi jakaa mielestäni ainakin neljään tekniikkaan, joista kolme on lähtöisin kirjeenvaihtajista ja neljäs puolestaan kotitoimituksesta: 1) Kiertoilmausten käyttö (etenkin lähteiden häivytyks), 2) sitaattimerkkien käyttö, 3) "tästä ei ole mainittu" menetelmän käyttö ja 4)

³⁴ Torvinen 1982, 40.

mitäänsanomaton otsikointi ja sijoittelu. Samassa jutussa voitiin käyttää eri rivien väliin kirjoittamisen tekniikoita. Yleisimmin käytössä olivat lähteiden häivyttämiseen käytetyt kiertoilmaukset ja mitäänsanomaton otsikointi.

Kiertoilmaukset

Kirjeenvaihtajat saivat tietoa myös muista kuin virallisista lähteistä. Tällöin tiedonlähdeä ei yleensä voinut paljastaa. Se oli jutussa naamioitava kiertoilmauksin. Seuraavassa Tannisen, Kaurinkosken ja Valkosen käyttämiä kiertoilmauksia:

- Tanninen: "Nootin sisältöä ei vielä tunneta, mutta eräiden tietojen mukaan - -." (US 16.7.1958, es.)
 "Moskovassa katsotaan, että - -." (US 20.7.1958, 8.)
 "Tarkkailijain käsityksen mukaan - - ." (US 22.7.1958, 6.)
 "Virallisissa piireissä väitetään - -." (US 22.7.1958, 6.)
 "Tarkkailijat uskovat - -." (US 24.7.1958, es.)
 "Moskovassa uskotaan - -." (US 26.7.1958, 5.)
 "Moskovassa todetaan kuitenkin - -." (US 26.7.1958, 5.)
 "Moskovan länsimaisissa piireissä - -." (US 5.8.1959, 7.)
 "Moskovassa ilmoitettiin lauantaina - -." (US 10.1.1960, 7.)
 "Moskovan diplomaattipiireissä liikkuvien tietojen mukaan - -." (US 28.2.1961, 7.)
 " - - kerrottiin tiistaina asiaa tuntevalta taholta Moskovassa." (US 20.9.1961, 7.)
 "Belgialaiselta taholta kerrottiin lehtimiehille - -." (US 20.9.1961, 7.)
 "Sikäli kuin Moskovassa tiedetään - - ." (US 6.10.1962, 20.)
 "Yleensä asioista perillä olevien lähteiden mukaan - -." (US 25.4.1962, es.)
 "Tämän suuntaiset tiedot levisivät Moskovassa keskiviikkoiltana - -." (US 25.4.1962, es.)
 Kaurinkoski: "Vanhat moskovalaiset sanovat - -." (US 14.1.1964, 20.)
 "Epävirallisista lähteistä kerrotaan - -." (US 14.1.1964, 20.)
 "Huomioitsijat Moskovassa arvelevat kuitenkin - -." (US 4.2.1965, 13.)
 "Diplomaattiset huomioitsijat Moskovassa arvelevat - -." (US 10.2.1965, 7.)
 " - - tiedot ovat peräisin asiantuntevista neuvostolähteistä." (US 18.3.1966, 9.)
 "Moskovassa alkuvuodesta liikkui luotettavia tietoja siitä, että - -." (US 24.3.1966, 9.)
 "Luotettavimman tuntuiset lähteet - -." (US 19.10.1966, 9.)
 "Asiantuntevat itäeurooppalaiset lähteet - -." (US 19.10.1966, 9.)
 "Kaikkien keskiviikkona käytettävissä olevien tietojen mukaan - -." (US 3.7.1969, 9.)
 Valkonen: "Tärkeimpiin neuvostokosmonautiikan aikataulusalaisuuksiin vihkiytymättömät lähteet Moskovassa esittävät arvioita - -." (US 25.4.1971, es.)

Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajat Sisko Kiuru ja Veli-Kusti Pelkonen käyttivät muun muassa seuraavanlaisia lähteiden häivytystapoja:

- Kiuru: "Ne piirit, jotka ovat esittäneet uudelleen arviointeja - -." (KU 27.3.1966, 5.)
 "Moskovan poliittiset piirit - -." (KU 18.10.1966, es.)

"Useilla eri tahoilla on esitetty arvailuja - -." (KU 1.4.1967, 14.)

"- - Moskovan suomalaispiireissä pidemmän aikaa kierrelleiden arvelujen mukaan - -." (KU 29.1.1968, es.)

"Tarkkailijapiirien käsityksen mukaan - -." (KU 20.4.1971, es.)

"Moskovassa kierteli lauantaina arveluja - -." (KU 25.4.1971, es.)

"Virallisten piirien ilmoituksen mukaan - -." (KU 6.5.1971, 6.)

Pelkonen: "Tästä kertoivat suomalaiset kaupalliset piirit tiistaina Moskovassa." (KU 5.9.1973, 5.)

Kansan Uutisten lähteinä korostuvat poliittiset piirit, jotka viitannevat NKP:n tai SKP:n suuntiin.

Sitaatit

Kirjeenvaihtajat käyttivät jutuissaan myös silloin tällöin sitaattimerkkejä. Uuden Suomen kirjeenvaihtajat viljelivät sitaatteja Tannisen ajoista lähtien. Eniten sitaatteja jutuissaan käytti Kaurinkoski. Sitaattien käytön voi tulkita siten, että kirjeenvaihtaja ei halunnut ottaa omiin nimiinsä neuvostolähteiden käyttämää propagandista kieltä. Seuraavassa muutamia esimerkkejä:

Tanninen: "Tällä kertaa ei vielä selvästi sanottu, tarkoitetaanko ´tarpeellisilla toimenpiteillä´ Neuvostoliiton oman ydinkoesarjan jatkamista edelleen, kuten lukuisissa aikaisemmissa - -." (US 4.3.1962, 9.)

Kaurinkoski: " - -Uusien menojen sanotaan erottuvan ´Menneisyyden jätteistä, taikauskosta ja uskonnollisista käsityksistä, joita vielä tapaa elämästämme´." (US 9.1.1964, 12.)

Kaurinkoski: "- - ´villistä antikommunistisesta noitavainosta´, ´tasavallan laillisuuden puolustajat´." (US 1.6.1968, 8.)

Kaurinkoski: "- - ´moraalisesta ja poliittisesta rappiosta´, ´haluttomuudesta työhön´, ´huijauksesta´, ´pyrkimyksestä roikkua yhteiskunnan kaulassa´, ´asosiaalisesta käytöksestä´ - -" (US 17.1.1968, 7.)

Kansan Uutisissa sitaattien käyttö yleistyi vasta Kiurun kirjeenvaihtajuuden aikana. Esimerkiksi Nojonen pani sitaatteihin länsilähteiden tiedot, mutta ei Neuvostoliiton käyttämää kieltä. Tšekkoslovakian miehitys 1968 oli keskeinen käännekohta Kiurun sitaattien käytössä. Myös Kauppila oli silloin tällöin käyttänyt sitaatteja.

Kauppila: "Rumjantsev on erittäin ´nuori´ Pravdan päätoimittaja". (Hän oli juuri täyttänyt 60, T.U.). (KU 4.2.1965, 5.)

Kiuru: "Tšhekkoslovakialaisten vastarintatoimenpiteitä sanotaan tiedotteessa ´tihutöiksi´ ja salaisten radioasemien lähetyksiä ´vihamielisiksi´ ja ´valheellisiksi´." (KU 25.8.1968, es.)

"Tästä ei ole mainittu"

Kirjeenvaihtajat käyttivät usein myös "tästä ei ole mainittu" -menetelmää. Sen tarkoituksena oli kertoa lukijoille myös asioista, joista Neuvostoliitossa ei haluttu syystä tai toisesta virallisesti lausua mitään. Yleensä kyse oli aroista aiheista, kuten Hruštšovin syrjäyttämisestä.

Kiuru kertoi haastattelussa, että menetelmästä tuli Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen melkein jokapäiväinen.

"Kun ei voinut esimerkiksi Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen sanoa, että joku asia oli niin tai näin, sen saattoi sitten kirjoittaa, että tästä ja tästä ei ole täällä mainittu. Siis tän tyyppistä ja sitä hän teki jopa päivä, no ei nyt joka päivä. Mutta tämä oli niin kuin normaali tapa kirjoittaa."

Seuraavaksi muutamia käytännön esimerkkejä tästä rivien väliin -kirjoittamisen muodosta:

Tanninen: "Neuvostoviranomaiset eivät toistaiseksi ole antaneet mitään tietoa siitä, missä amerikkalainen kone on ammuttu alas ja kuinka syväle Neuvostoliiton alueelle se on saapunut. He eivät myöskään ole ilmoittaneet, ovatko koneen lentäjät kuolleet vai onko heidät vangittu." (US 7.5.1969, 7.)

Kaurinkoski: "- - Yksimielisyyttä tai yhteisymmärrystä koskevien fraasien puuttuminen niukasta tiedonannosta - -." (US 23.10.1966, 10.)

Kaurinkoski: "Kiinan vastaista arvostelua ei myöskään esiintynyt neuvostolehdistä äskettäin julkaistussa Neuvostoliiton marsalkkojen kirjoituksissa - -." (US 20.5.1967, 8.)

Kaurinkoski: "Artikkelissa ei kuitenkaan mainita tarkemmin, miltä taholta arvostelua ohjelmaan on kohdistettu." (KU 8.12.1964, es.)

Kaurinkoski: "- - Investijan selonteko oikeusjutusta ei lainkaan mainitse Ginsburgin laatimaa valkoista kirjaa Sinjavskin ja Danielin oikeudenkäynneistä eikä liioin maanalaista kirjallista aikakauskirjaa Feniks-66:ta - -." (US 17.1.1968, 7.)

Valkonen: "Tilaisuuden tarkoituksena oli korostaa viimeisten 10 päivän ajan lehdistössä julkaistuja kirjoituksia siitä, ettei Neuvostoliitossa ole juutalaisongelmaa sekä etteivät maan juutalaisperäiset kansalaiset pyri maastamuuttoon Israeliin." US 5.3.1970, 9.)

Mitäänsanomaton otsikointi ja sijoittelu

Mitäänsanomaton otsikointi oli ominaista etenkin Kansan Uutisten kirjeenvaihtajien jutuille. Tästä ei kuitenkaan voi syyttää kirjeenvaihtajia, koska otsikoinnit tehtiin kotitoimituksessa. Seuraavassa muutamia esimerkkejä otsikoista, joiden tosiasiallinen sisältö oli yhteiskuntakriittistä.

Pennanen: *Nixonin kukat ja kiitokset* (KU 2.8.1959, es.)

Pennanen: *Ehrenburg viljelee kukkia, matkustaa ja kirjoittaa* (KU 8.11.1959, 9).

Kauppila: *NL:n kirjailijaliiton edustajakokous alkaa* (KU 21.5.1967, 9.)

Mitäänsanomattoman otsikoinnin lisäksi myös kriittisten ja epäkohtia sisältävien juttujen sijoittelu sisäsivuille ja sivujen keski- tai alareunaan oli etenkin Kansan Uutisissa tavanomaista. Uudessa Suomessakin neuvostokriittiset jutut alkoivat harvoin etusivulta. Tässäkin tapauksessa kyse oli kotitoimituksen tekemistä valinnoista, eikä niistä voi syyttää Moskovan-kirjeenvaihtajia.

8.3.4. Kulttuurin kääntäminen ja metaforat

Moskovan-kirjeenvaihtajat käyttivät yllättävän vähän jutuissaan kulttuurisia eroja selvittäviä taustoituksia tai lisäyksiä. Ne liittyivät yleensä venäjän kieleen. Muun muassa kielistä kiinnostunut Nojonen kertoi usein matkareportaaseissaan eri sanojen etymologiasta eli alkuperästä. Kaurinkoski puolestaan kunnostautui neuvostofraseologian selittäjänä.

Kaurinkoski: "Pravdassa korostetaan myös Pessin vaatimusta taistelussa sekä 'revisionismia' että 'dogmatismia' vastaan. Moskovan kielenkäytössä revisionismilla tarkoitetaan kommunistipuolueen sisäisiä uudistusliikkeitä yleensä ja tällä hetkellä etenkin senkaltaisia uudistuksia, joihin Tshekkoslovakiassa tämän vuoden alussa ryhdyttiin. Dogmatismiin nimellä Moskova on tuominnut sekä stalinismiin että maolaisuuden." (US 23.12.1968, es.)

Mattila: "Vihdoinkin voidaan sanoa talven tulleen Moskovaan ja se tuli metelillä (venäjän kielen sana meteli on lumituisku), sillä tuuli puhalttaa ja lunta tulla tupruttaa tätä kirjoittaessani jo neljättä vuorokautta lähes taukoamatta." (KU 17.12.1976, 14.)

Muita kulttuurin kääntämisen tapoja olivat esimerkiksi oman kokemuksen käyttäminen ja historialliset taustoitukset.

Nojonen: "Pääministeri Fidel Castro seurueineen lensi maanantaina Volgogradiin. Näin ollen voidaan pitää selvänä, että hänen vierailunsa Neuvostoliitossa kestää vielä ehkä vajaan viikon. Mikäli Castro olisi matkannut Siperiaan hänen vierailunsa kestäisi pidempään." (KU 7.5.1963, 5.)

Kauppila: "Neuvostoliiton puolustusministeri on myös tärkeä poliittinen johtaja." (KU 1.4.1967, 14.)

Kiuru: "Talkooperinne juontaa juurensa jo vuodesta 1919, jolloin moskovalaiset rautatieläiset korjasivat vapaa-aikanaan muutamia vetureita lähtemään kansalaissodan rintamille. Viime vuosina lauantaitalkoita on pidetty huhtikuussa Leninin syntymäpäivän aikoihin." (KU 17.4.1971, 6.)

Myös metaforia oli ennakoarvioihini verrattuna yllättävän vähän. Joitakin harvoja poikkeuksia tosin oli. Ne liittyivät esimerkiksi avaruus- ja sotatekniikkaan, neuvostojohtajien käyttämään kieleen ja yöpakkaskauden "päättäjäisiin" Leningradissa tammikuussa 1959.

Avaruus uutisissa myönteiset metaforat korvasivat teknistä sanastoa. Vakoilusatelliiteista käytettiin viehättävää nimitystä "avaruuden appelsiinit" ja Euroopan suurimmasta peiliteleskoopista "ikkuna maailmankaikkeuteen". Nojonen pehmensi yli 20 metriä pitkät mannertenväliset ohjukset "valtaviksi pulleiksi makkaroiksi". Neuvostoliiton korkein syyttäväviranomainen varoitteli toisinajattelijoita sanomalla, ettei "neuvostokansalaisen tule leikata puun oksia". KU:n Pennanen käytti yöpakkasista nimitystä "katko Suomen ja Neuvostoliiton välisissä suhteissa" ja kauppaministeri Ahti Karjalainen nimitystä "ikävä aika".

8.4. Juttutyypit

Tämän tutkimuksen perusteella suomalaiset Moskovan-kirjeenvaihtajat käyttivät journalismissaan ainakin seuraavia selvästi erottuvia juttutyyppejä: "ensimmäistä kertaa Neuvostoliitossa" -juttu, "valtuuskunta" -juttu, "Pravdan mukaan" -juttu, "tilasto"-juttu, "Punaisen torin" -juttu, matkareportaasi ja "sääkolumni". Näistä kaikista olen kertonut esimerkkejä jo II-osassa. Omaksi juttutyypikseen voisi kenties luokitella myös huhujen mukaan -jutut:

Valkonen:" - Jo kymmenen päivää sitten Moskovassa alkoi kiertää eräistä neuvostolähteistä saatuja huhuja, joiden mukaan Neuvostoliitto aikoo lähettää miehittämättömän avaruusaluksen kuuhun."³⁵

Neuvostoliiton oli helppoa torjua länsimaisten kirjeenvaihtajien tekemät huhuihin perustuvat uutiset, kuten seuraavasta Kansan Uutisissa julkaistusta Tassin uutisesta käy hyvin ilmi:

"Uutistoimisto Associated Press ja eräät muut läntiset uutistoimistot ovat levittäneet uutista Mao Tse-Tungin sairaudesta viitaten 'eräisiin lähteisiin Moskovassa'. Tästä asiasta ei Moskovassa ole mitään tietoja ja kaikenlaiset huhut, jotka kirjataan 'Moskovassa olevien neuvostolähteiden tiliin', ovat provokaationluonteisia, lausui Neuvostoliiton ulkoministeriön lehdistöosaston päällikkö Leonid Zamjatin vastatessaan ulkomaisten lehtimiesten kysymyksiin Moskovassa järjestetyssä tilaisuudessa."³⁶

Juttutyypit olivat yhteisiä niin 1950-luvun kuin 1970-luvunkin Moskovan-kirjeenvaihtajien journalismille.

8.5. Hermeneuttisen poran löydökset

Tässä tutkimuksessa hermeneuttisen poran menetelmä nosti pintaan ainakin seuraavia uusia Moskovan-kirjeenvaihtajien työhön liittyviä arkoja aiheita tai näkökulmia: 1) Kantolan varsinainen työ Moskovassa, 2) Tannisen venäjän kielen ongelmat, 3) Petäjäniemen tiivis ohjaus Tannisen tapauksessa (muun muassa kotitoimituksen itesesensuurikehotus), 4) Eero A. Wuoren ja Tannisen läheinen yhteistyö, 5) syyt Pennasen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alkamiselle ja päättymiselle, 6) Pennasen maailmankuvan muutoksen vaikutus hänen työhönsä, 7) Nojosen etuoikeudet, 8) Nojosen työn merkitys hänen seuraajiensa työlle, 9) Tannisen ja Kauppilan vaimojen tärkeä osuus miestensä työssä, 10) Kiurun alkuperäinen pyrkimys käyttää Moskovan-kirjeenvaihtajuutta ponnahduslautana eduskuntaan, 11) syyt Kiurun viivästyneeseen Tšekkoslovakian miehityksen uutisointiin, 12) Sadeniemi venäläisen toisinajattelijan kuriirina, 13) Sadeniemen ja yhdysvaltalaisen uutistoimisto AP:n yhteistyö, 14) kokoomuksen vaikutus Sadeniemen Yleisradion avustajasuhteeseen, 15) Vladimir Fjodorovin vaikutus suomalaisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työhön, 16) kirjeenvaihtajien kertomukset KGB:n syötti-käytännöistä, 17) neuvostoviranomaisten palautekäytännöt, 18) rivien väliin kirjoittamisen menetelmät, 19) suojelupoliisin epäilyt Yleisradion kirjeenvaihtajan Reijo Nikkilän KGB-yhteistyöstä 1960-luvulla, 20) kaikkien

³⁵ US 14.7.1969, 5.

³⁶ KU 24.9.1969, 12 *Moskova ei tiedä Maon sairaudesta.* (Tass).

kirjeenvaihtajien Yleisradion avustaminen, 21) monien kirjeenvaihtajien taiteilijayhteyksien "periytyminen" ja 22) Pravdan lukutaidon merkitys.

Näiden lisäksi tulivat esille muun muassa Eero Petäjaniemen ja Moskovan-suurlähettiläs Wuoren sekä Petäjaniemen ja presidentti Kekkonen läheiset yhteydet, SKP:n ja Pravdan välinen artikkelitilausyhteistyö ja Suomen Moskovan-suurlähetystön 1970-luvulla harrastama itsesensuuri Baltian tapauksessa.

9. Yllättävän hyvää journalismia

Suomalaisen Moskovan-kirjeenvaihtajuuden alku oli takertelevaa. Kansan Uutisten ensimmäinen Moskovan avustajakirjeenvaihtaja ei kyennyt tekemään kokopäiväisesti kirjeenvaihtajan työtä. Hänen seuraajansa Jarno Pennanen ei ollut myöskään aktiivisesti kiinnostunut kirjeenvaihtajan työstä. Pennanen kirjoitti lehdelle harvakseltaan syksystä 1957 kesään 1960, mutta hänen journalismistaan paistoi läpi ammattimaisuus toisin kuin Kantolan tapauksessa. Kuvaavaa on, että noin joka kolmas Pennanen jutuista pääsi alkamaan etusivulta. Pennanen ei myöskään tinkinyt omasta vakaumuksestaan ja joutui tämän takia ongelmiin neuvostoviranomaisten kanssa.

Vasta Aarre Nojosen kaudella Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajuus sai kunnolla ilmaa siipiensä alle. Tuotteliaan Nojosen tekemä journalismi oli kuitenkin länsimaisin silmin tarkasteltuna erittäin kilttiä ja kaunistelevaa, jopa propagandistista. Nojonen ehti kuitenkin kiertää laajasti Neuvostoliittoa ja raportoida monipuolisesti eri aiheista. Hänen hyvä kielitaitonsa toi lisäväriä moniin juttuihin. Nojosen hyvät suhteet Neuvostoliiton eri tasoille ja isännille myötäsukainen journalismi avasivat hänelle monia suljettuja ovia. Nojonen loi perustan muiden Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työlle.

Nojosen seuraajalta Erkki Kauppilalta kotitoimitus odotti runsaasti juttuja eikä se joutunut pettymään. Kauppila oli tämän tutkimuksen perusteella tuotteliaan suomalainen Moskovan-kirjeenvaihtaja. Kauppilan työn kokonaisarvosanaa kuitenkin laskee se, että hän kertoi niukasti jutuissaan käyttämistään lähteistä. Kauppilan tuotteliaisuuden osaselityksenä oli hänen vaimonsa tekemä sihteerin työ.

Sisko Kiuru joutui suomalaisista Moskovan-kirjeenvaihtajista kovimman painostuksen kohteeksi, etenkin Tšekkoslovakian miehityksen jälkeen. Hän ei saanut työlupaa Neuvostoliittoon enää vuoden 1972 jälkeen. Kansan Uutisten Moskovan-kirjeenvaihtajien työhön vaikutti selvästi Kiurun ajoista lähtien SKP:n puoluehajaannus. Veli-Kusti Pelkonen ja Uolevi Mattila joutuivat Kauppilan ja Kiurun tapaan aika ajoin tasapainoilemaan journalismin ja puolueuetyön välimaastossa.

Uuden Suomen Moskovan-kirjeenvaihtajuus alkoi Aarne Tannisesta. Tanninen loi päätoimittaja Eero Petäjaniemen avustuksella hyvät suhteet Suomen Moskovan-suurlähettilääseen Eero A. Wuoreen ja Tanninen pystyi muun muassa Wuoren taustatietojen avulla selviytymään kunnialla vaikeista työolosuhteista. Myös muiden Moskovan-kirjeenvaihtajien tuki oli Tanniselle äärettömän tärkeää.

Tannisen vaimokin, Oili, osallistui miehensä journalistiseen työhön kirjoittamalla ja kuvittamalla kotitoimituksen kipeästi kaipaamia feature-juttuja.

Jaakko Kaurinkoski oli Tannista kokeneempi toimittajana, ja se näkyi myös hänen työnsä jäljessä. Kaurinkoski teki koko kirjeenvaihtajuutensa ajan hyvää, kriittistä journalismia eikä hän kaihtanut edes arkoja toisinajatteli-aiheita. Kaurinkosken voi hyvin perustein sanoa asettaneen riman varsin korkealle muille Uuden Suomen kirjeenvaihtajille.

Kaurinkosken seuraaja Martti Valkonen oli jonkin verran varovaisempi aihevalinnoissaan, mutta jatkoi muuten Kaurinkosken viitoittamalla tiellä. Sekä Kaurinkoski että Valkonen tekivät eniten juttuja Neuvostoliiton epäkohdista ja ongelmista. Myös vaikea neuvostoarjen näkökulma välittyi tavanomaista useammin näiden kahden kirjeenvaihtajan jutuista.

Pentti Sadeniemi jalkautui edeltäjiään selvästi vähemmän ja hänen kirjeenvaihtajan työssään korostuivat etenkin Neuvostoliiton kansainvälisiin suhteisiin liittyneet kysymykset.

Loppujen lopuksi itseäni eniten yllätti Moskovan-kirjeenvaihtajien tekemien juttujen monipuolisuus ja monien kirjeenvaihtajien juttujen peruskriittisyys Neuvostoliiton kertomia tietoja kohtaan. Vaikeissa totalitaristisissa olosuhteissa ja kovassa poliittisessa painostuksessa kirjeenvaihtajat onnistuivat tekemään aika ajoin hämmästyttävänkin hyvää journalismia. Kokonaan toinen asia kuitenkin on, miten hyvin lukijat osasivat aikanaan kirjeenvaihtajien juttujen tietoja sulattaa ja rivien välien hienouksia tulkita.

LÄHTEET:**Arkistolähteet**

Kansan Arkisto (KA): Kansan Uutisten arkisto (KUA)1945-
 SKP:n edustajakokoukset 1957-
 SKP:n keskuskomitean (kk) poliittisen toimikunnan kokouspöytäkirjat (ptk.)1956-
 SKP:n keskuskomitean (kk) sihteeristön kokouspöytäkirjat (sk.)1956-

Kansallisarkisto (KAN): Eero Petäjäniemen arkisto (EPA)
 Uuden Suomen arkisto (USA)

Suojelupoliisin arkisto (SUPOA): Moskovan-kirjeenvaihtajien henkilömapit 1956 -

Ulkoministeriön arkisto (UMA): Moskovan-kirjeenvaihtajiin liittyvät asiakirjat

Reijo Nikkilän arkisto (RNA): Moskovan-kirjeenvaihtajien litteroidut haastattelut
 Joukkoviestinten esimiesten litteroidut haastattelut
 Sanomalehtileikekopioita
 Yleisradion hallintoelinten kokouspöytäkirjakopioita

Aarne Tannisen arkisto (ATA): Alkuperäisiä Moskovan-kirjeenvaihtajajuttuja

Jyrki Vesikansan arkisto (JVA): Uuden Suomen arkiston dokumenttien kopioita

Haastattelut

Kauppila, Erkki 2.12.1999, Helsinki.

Kiuru, Sisko 18.11.1999, Helsinki.

Kivinen, Olli 20.9.2000, Helsinki.

Mattila, Uolevi 17.9.2000, Helsinki.

Nortamo, Simopekka 6.11.2000, Helsinki.

Pennanen, Erkki 15.6.2000, Helsinki.

Poukka, Pentti 2000.26.10, Helsinki.

Sadeniemi, Pentti 5.6.2000, Helsinki.

Tanninen Aarne 11.10.1995, Helsinki.

Tikkanen, Heikki 6.11.2000, Helsinki.

Žuravljev, Sergej 14.10.1999, Helsinki.

Valkonen, Martti 23.3. 2001, Tampere.

Puhelinhaastattelut

Liljeström, Heikki 9.3.2001.

Kiuru Sisko 4.4.2001.

Paasilinna, Reino 28.4.2001.

Sadeniemi, Pentti 10.4.2001.

Susi, Erkki 24.4.2001.

Valkonen, Martti 26.3.2001.

Sanomalehdet

Kansan Uutiset 1957-75 (ks. tarkemmin liite 6.)

Uusi Suomi 1958-75 (ks. tarkemmin liite 6.)

Kirjalliset lähteet

Ahmavaara, Yrjö 1987: Esseitä tästä ajasta. WSOY. Helsinki.

Ahtiainen, Pekka - Tervonen, Jukka 1990: Historiatiede oman aikansa tulkkina. Katsaus suomalaisen historiankirjoituksen vaiheisiin viimeisen sadan vuoden aikana. Ss. 11 - 38. Teoksessa Ahtiainen pekka ym. Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta. WSOY. Helsinki.

Ahvenainen, Martti 1964: Suomalaisten sanomalehtien päätoimiset ulkomaankirjeenvaihtajat. Tutkielma sanomalehtitutkimtoa varten Tampereen yhteiskunnallisessa korkeakoulussa.

Alanen, Pentti 1989: Luonnontiede, lääketiede, tieteenteoria. Painokaari Oy. Helsinki.

Alasuutari, Pertti 1993: Laadullinen tutkimus. Vastapaino. Tampere.

Alenius, Ele 1995: Salatut tiet. Muistelmat. Painatuskeskus. Helsinki.

Alholm, Björn 2001: Toisinajattelija suurlähettiläänä. Tammi. Helsinki.

Andrew, Christopher - Mitrokhin, Vasili 1999: The Mitrokhin Archive. The KGB in Europe and the West. Allen Lane, The Penguin Press.

Arteva, Sinikka. 1999: Idän kirjeenvaihtaja. Tammi. Helsinki.

Backman, Eero 1980: Sensuuri ja painovapaus oikeudellisina ilmiöinä. Teoksessa Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.). Sensuuri ja sanvapaus Suomessa. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja. N:o 17. Helsinki.

Blomstedt, Jan 1994: Metsien humanismia. Parnasso. Neljäs kirja. ss.370 - 371.

- Boyd-Barrett, Oliver - Rantanen, Terhi 1998: *The Globalization of News*. Sage Publications. London - California - New Delhi.
- Cameron, Rondo 1995: *Maaailman taloushistoria*. WSOY. Suomen historiallinen seura. Helsinki.
- Chang, Won Ho 1991: *Images of the Soviet union in American Newspapers: A Content Analysis of Three Newspapers*. P. 65 - 83. Teoksessa Dennis, Everette E. - Gerbner, George - Zassoursky, Yassen N. *Beyond the Cold war. Soviet and American images*. Sage Publications. Newbury Park London New Delhi.
- Chomsky, Daniel 1999: *The mechanisms of management control at the New York Times*. *Media, Culture and Society*. Vol. 21: 579 - 599.
- Dahl, Hans Fredrik 1994: *The pursuit of media history*. *Media, Culture and Society*. Vol. 16 (4) 551 - 563.
- Dennis, Everette E. 1991: *Images of the Soviet Union in the United States: Some Impressions and an agenda for research*. P. 46-54. Teoksessa Dennis, Everette E. - Gerbner, George - Zassoursky, Yassen N. *Beyond the Cold war. Soviet and American images*. Sage Publications. Newbury Park London New Delhi.
- De Mayny, Erik 1969: *Russian Prospect, Notes of a Moscow Correspondent*. Macmillan. London - Calcutta - Madras.
- Desmond, Robert W. 1980: *Windows on the World. The Information Process In a Changing Society 1900 - 1920*. University of Iowa Press. Iowa City.
- Ekecrantz, Jan - Olsson Tom 1994: *Det redigerade samhället. Om journalistikens, beskrivningsmaktens och det informerade förnuftets historia*. Carlssons. Stockholm.
- Ekecrantz, Jan, Olsson Tom, Pollack Ester, Sahlstrand Anders 1994: *Journalistik som kommunikation 1925, 1955, 1987*. Stockholms universitet.
- Eskola, Jari - Suoranta, Juha 1998: *Johdatus laadulliseen tutkimukseen*. Vastapaino. Jyväskylä.
- Euroopan turvallisuus- ja yhteistyökongressin päätösasiakirja 1975. Valtion painatuskeskus. Helsinki.
- Gadamer, Hans-Georg 1985: *Truth and Method*. Sheed and Ward. London
- Galtung, Johan - Ruge Mari Holmboe 1965: *The Structure of Foreign News. The Presentation of the Congo, Cuba and Cyprus Crises in Four Norwegian Newspapers*. *Journal of Peace Research*. No 1, pp. 64 - 91.
- Gans, Herbert J. 1980: *Deciding What's News. A study of CBS evening news, NBC nightly news, Newsweek and Time*. Constable. London.
- Gaunt, Philip 1990: *Choosing the News. The Profit Factor in News Selection*. Greenwood Press. London.
- Glaser, Barney G. - Strauss, Anselm L. 1974: Aldine Publishing Company. Chicago.
- Grönholm, Pertti 1998: *Diskursiivinen ehto ja käytäntö. Tekstuaalinen näkökulma ja tekstianalyysi marxilais-leniniläisen historiankirjoituksen tutkimuksessa*. Teoksessa: Mäkilä, Maija ja Oinonen, Paavo (toim.) *Integraatio, identiteetti, etnisuus*. Tarkastelukulmia kulttuuriseen vuorovaikutukseen. Unipops, Turun yliopisto.

- Gunnell, John. G. 1998: Time and Interpretation: Understanding concepts and conceptual change. pp. 641 - 658. History of Political Thought. Volume XIX. Issue Winter 1998.
- Haapala, Pertti 1990: Sosiaalhistorian lupaus. Ss. 67 - 92. Teoksessa Ahtiainen ym. Historia nyt. Näkemyksiä suomalaisesta historiantutkimuksesta. WSOY. Helsinki.
- Haapala, Pertti 1995: Tekijät ja näkijät. Ss. 97 - 98. Historiallinen Aikakauskirja 2/1995.
- Haataja, Lauri - Pietilä, Jyrki - Pietiläinen, Tuomo 1996: Demokraattinen journalisti. Suuri suomalainen sillanrakennus maailman mahtavimmassa toimittajajärjestössä. WSOY. Helsinki.
- Hakovirta, Harto 1975: Suomettuminen: Kaukokontrollia vai rauhanomaista rinnakkaiseloa. Gummerus. Jyväskylä.
- Heidegger, Martin 2000a: Kirje "humanismista" sekä Maailmankuvan aika. Suomentanut Markku Lehtinen. Tutkijaliitto. Helsinki.
- Heidegger, Martin 2000b: Oleminen ja aika. Suomentanut Reijo Kupiainen. Osuuskunta Vastapaino. Tampere.
- Hellsten, Iina 1998: Monistettu Dolly. Johdatusta metafora-analyysiin. Teoksessa Kantola, Anu ym. Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Tammer-paino Oy, Tampere.
- Hemánus, Pertti 1983: Journalistinen vapaus. Gaudeamus, Jyväskylä.
- Hemánus, Pertti 1990: Journalistiikan perusteet. Johdatus tiedotusoppiin 2. Helsinki.
- Hemánus, Pertti 1992: Lehtijutun opissa. Reportaasin tekijä tekstinsä subjektina. Tampereen yliopiston tiedotusopin laitos. A sarja 79/1992. Tampere.
- Hentilä, Seppo 1998: Arkistoista vain pököä pesään, Suomettumiskiista koveni. Tiede 2000, 7/1998 ss. 19 - 23.
- Hess, Stephen 1996: International News & Foreign Correspondents. The Brooking Institution. Harrisonburg, Virginia.
- Hingley, Ronald 1977: The Russian Mind. Charles Scribner's sons. New York.
- Hingley, Ronald 1979: Russian Writers and Soviet Society 1917-1978. London.
- Hirsjärvi, Sirkka 1988: Teemahaastattelu. Yliopistopaino. Helsinki.
- Hirsjärvi, Sirkka - Remes, Pirkko - Sajavaara, Paula 1997: Tutki ja kirjoita. Kirjayhtymä. Tampere.
- Hodgson, F. W. 1992: Modern Newspaper Practice. A primer on the press. Focal Press. Oxford.
- Hohenberg, John 1967: Foreign Correspondence: The Great Reporters and Their Times. Columbia University Press. Third printing. New York.
- Hopkins, Mark 1983: Russia's Underground Press. The Chronicle of Current Events. Praeger. New York.
- Hosia, Martti 1991: Raportti Moskovasta. Gummerus Kirjapaino. Jyväskylä.

Huhta, Kari 1999: Hyvin erilainen versio. Journalisti - Journalisten 1/1999. 7.1.1999.

Huntington, Samuel P. 1993: The Clash of Civilizations? Foreign Affairs. Summer 1993. Pp. 22 - 48.

Huovila, Tapani 1996: Toimittaja - vastuussa oleellisesta muutoksesta. Viestintätieteiden laitos. Jyväskylän yliopisto. Yliopistopaino. Jyväskylä

Huovila, Tapani 1998: Digitaalisuus yhdistää välineominaisuuksia uutisessa. Ss 225 - 249. Teoksessa Perko, Toukp - Salokangas, Raimo (toim.). Kymmenen kysymystä journalismista. Atena kustannus. Jyväskylä.

Hynninen, Asko 2000: Periaatteessa julkista: julkisuusperiaatteen käytäntö EU-Suomen päätöksenteossa ja journalismissa. Jyväskylä studies in communication. Jyväskylän yliopisto. Jyväskylä.

Hyvärinen, Pekka - Idänpään-Heikkilä, Helena - Virkki, Juhani 1975: Tutkimus ulkomaanaineistosta. Lehdistön ja radion sähköutisten maailmasta antama kuva. Lehdistö- ja tiedotusopin pro gradu - tutkielma. Tampereen yliopisto.

Immonen, Kari 1987: Ryssästä saa puhua... Neuvostoliitto suomalaisessa julkisuudessa ja kirjat julkisuuden muotona 1918 - 39. Otava. Helsinki.

Jalonen, Olli 1985: Kansa kulttuurien virroissa. Tuontikulttuurin suuntia ja sisältöjä Suomessa itsenäisyyden aikana. Otava. Helsinki.

Jungar, Sune 1986: Neuvostoliitto - supervalta. Ss. 440 - 489. Suomentanut Alpo Juntunen. Teoksessa Kirkinen, Heikki ym. Venäjän ja Neuvostoliiton historia. Otava. Helsinki.

Jungar, Sune 2000: Neuvostoliitto - supervalta. Ss. 456 - 494. Suomentanut Alpo Juntunen. Teoksessa Kirkinen, Heikki ym. Venäjän ja Neuvostoliiton historia. Otava. Helsinki.

Kahma, Ilkka 1979: Itsenäisyyden ajan journalismin kehityslinjoja. Ss. 59 - 62. Teoksessa Toimitustyön historiaa. SSLH-projektin julkaisuja, nro 13. Helsinki.

Kagarlitski, Boris 1992: Hajonnut monoliitti. Orient Express. Helsinki.

Kalela, Jorma 1993: Aika, historia ja yleisö. Kirjoituksia historiantutkimuksen lähtökohdista. Poliittisen historian laitos. Turun yliopisto.

Kalela, Jorma 2000: Historiantutkimus ja historia. Gaudeamus. Hanki ja jää. Tampere.

Kantola, Anu - Moring, Inka ja Väliverronen, Esa. 1998: Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Tammer-Paino Oy, Tampere.

Karén, Lauri 1994: Herrasmiehiä valepuvussa. WSOY. Helsinki.

Kastari, Pirkko-Liisa 2001: Mao, missä sä oot? Kiinan kulttuurivallankumous Suomen 1960-luvun keskusteluissa. Suomalaisen Kirjallisuuden Seura. Helsinki.

Kauppila, Erkki 1997: KU:n vuosikymmenet - kunniakkaita sivuja itsenäisyystaistelussa. Ss. 53 - 62. Teoksessa Joentausta, Jouko (toim.) Palstojen takaa. Yleinen Lehtimiesliitto.

Kehälänna, Heikki - Melin, Harri 1988: Tuntemattomat toimittajat. Tutkimus SSL:n jäsenistä.

- Keränen, Esko 1984: Muuttuva työnkuva. Toimitustyön differentioitumiskehitys Suomen sanomalehdistössä. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja n:o 24. Helsinki.
- Kivikuru, Ullamaija - Rantanen, Terhi 1994: Uutisvälitys. Ss. 76 - 91. Teoksessa Nordenstreng, Kaarle - Wiio, Osmo A. (Toim.) Joukkoviestintä Suomessa. Weilin + Göös. Helsinki.
- Kivikuru, Ullamaija 1994: Elämää suuremmat uutiset. Tiedotustutkimus 4/1994, ss. 2-3.
- Kivikuru, Ullamaija - Kunelius, Risto (toim.) 1998: Viestinnän jäljillä. Näkökulmia uuden ajan ilmiöön. WSOY. Helsinki.
- Knightley, Phillip 1982: The First Casualty. The war correspondent as hero, propagandist and myth maker. Quartet Books. Leeds.
- Knightley, Phillip 1988: Philby: the Life and Views of the K.G.B. Masterspy. Andre Deutsch. London.
- Knif, Henrik 1980: Utrikeskorrespondens efter liberalismens genombrott i Finland: en studie av utrikeskorrespondensen i Helsingforsdagblad, Åbo underrättelser och Wasabladet åren 1864, 1870 och 1876. Åbo Akademi. Sveska litteratursällskapet. Helsingfors.
- Kiuru, Sisko 1997: KU:n kirjeenvaihtajan korpivaellus Moskovassa. Ss.41 - 52. Teoksessa Joentausta, Jouko (toim.) Palstojen takaa. Yleinen Lehtimiesliitto.
- Koistinen, Mikko 1998: Pelkkää taloutta. Retoriikka journalismin tutkimuksessa. S. 40-63. Teoksessa Kantola, Anu ym. Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Tammer-paino Oy, Tampere.
- Koivisto, Juha & Mehtonen, Lauri (toim.) 1991: Otteita ideologiasta. Tampereen yliopisto, tiedotusopin laitos julkaisuja. Sarja A75/1991. Jäljennepalvelu.
- Koivunen, Mari - Soikkanen, Timo (toim.) 1994: Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleita. Painosalama Oy. Turku.
- Krosby, H. Peter 1978: Kekkosen linja: Suomi ja Neuvostoliitto 1944 - 1978. Gummerus. Jyväskylä.
- Koistinen, Mikko 1998: Pelkkää taloutta. Retoriikka journalismin tutkimuksessa. Ss. 40 - 63. Teoksessa Kantola, Anu ym. Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Tammer-paino Oy, Tampere.
- Kostiainen, Auvo 1994: Elämäkerta historiantutkimuksen käsitteestä ja ongelmista. Ss.12 - 27. Teoksessa Soikkanen, Timo - Koivunen, Mari: Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleita. Turun yliopiston poliittisen historian julkaisuja. C:48. Painosalama Oy. Turku.
- Koulumies, Jyrki 1998: Tunteella suomettumisesta. Journalisti - Journalisten 22/1998.
- Kusch, Martin 1996: Ymmärtämisen haaste. Pohjoinen. Oulu.
- Kunelius, Risto 1996: The News, Textually Speaking. Writing on News Journalism and Journalism Research. Acta Universitatis Tamperensis. Ser A vol. 520. Vammalan kirjapaino Oy. Tampere.
- Kuutti, Heikki 1995: Tutkiva journalismi. Journalistinen suuntaus ja suomalaisen journalismin tutkivuus. Atena. Jyväskylä. Jyväskylä Studies in Communication 3.
- Larson, James F. 1984: Television's Window on the World: International Affairs Coverage on the U.S. Networks. Ablex Publishing Corporation. Norwood, New Jersey.

- Lehtonen, Jaakko 1998: Kansainvälinen viestintä. Monikulttuurisen dialogin mahdollisuus? Pp. 301 - 318. Teoksessa Kivikuru ym. Viestinnän jäljillä. WSOY. Helsinki.
- Leino-Kaukiainen, Pirkko 1980: Sensuuri Suomessa 1880-luvulta vuoteen 1905. Teoksessa Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.). Sensuuri ja sanvapaus Suomessa. Suomen sanomalehdistön historia - projektin julkaisuja. N:o 17. Helsinki.
- LeMahieu, D. L. 1988: A Culture for Democracy. Mass Communication and the Cultivated Mind in Britain Between the Wars. Clarendon Press. Oxford.
- Leppänen, Veli-Pekka 1999: Kivääri vai äänestyslippu? Suomen kommunistisen puolueen hajaannus 1964-1970. Edita. Helsinki.
- Luomanen, Jari - Räsänen, Pekka 2000: Systemaattisuudesta kvalitatiivisessa sosiaalitutkimuksessa. Tieteessä tapahtuu. 1/2000, ss.55 - 58.
- Luostarinen, Heikki 1986: Perivihollinen. Suomen oikeistolehdistön Neuvostoliittoa koskeva viholliskuva sodassa 1941-44: tausta ja sisältö. Vastapaino. Tampere.
- Luostarinen, Heikki - Väliverronen, Esa 1991: Tekstinsyöjät. Yhteiskuntatieteellisen kirjallisuuden lukutaidosta. Gummerus Kirjapaino Oy. Jyväskylä.
- Luostarinen, Heikki 1994: Mielen kersantit. Julkisuuden hallinta ja journalistiset vastastrategiat sotilaallisissa konflikteissa. Hanki ja jää. Juva.
- Luostarinen, Heikki 1998: Mistä propaganda tuli ja mihin se meni? Tiedotustutkimus 21 (1998):3, 24 - 35.
- Luostarinen, Heikki 2000: Kirje tämän tekijälle. Maaliskuussa. (Julkaisematon).
- Luostarinen, Heikki 2001: Suomettuminen ja kylmä sota. Artikkelikäsikirjoitus.(Julkaisematon.)
- Malmberg, Ilkka 1998: Uroot ja naaraat - journalismin kaksi tiedonintressiä. Ss. 41 - 52. Teoksessa Kantola, Anu - Mörä, Tuomo. 1988, po 1998. Journalismia! Journalismia? WSOY. Helsinki.
- Manninen, Ohto 1992: Venäjän arkistot avautuvat. Historiallinen Aikakauskirja 3/1992. Ss. 243 - 248.
- Marquez, F.T. 1990: How Accurate Are the Headlines? Journal of Communication. Summer 1980 / Volume 30. Nummer 3. Pp. 30 - 36.
- McDougall, Ian 1980: Foreign Correspondent. Frederick Muller Limited. London.
- McNair, Brian 1991: Glasnost, Prestroika and the Soviet Media. London.
- Meinander, Henrik 2000: Nykyhistorian tutkimus: journalistiikkaa vai tiedettä? Tieteessä tapahtuu 1/2000, ss. 39 - 44.
- Merrill, John C. 1991: Global Journalism. Survey of International Communication. Longman. New York.
- Miettinen, Jorma 1980: Sanomalehtien lukeminen. Weilin & Göös. Turku.
- Miettinen, Jorma 1984: Toimitustyö : journalistiksi suuntautuvan oppikirja. Gaudeamus. Hämeenlinna.

- Moring, Inka 1998: Tee se itse -teoria. Grounded theory mediatutkijan työkaluna, ss. 229 - 258. Teoksessa Kantola, Anu ym. Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Tammer-paino Oy, Tampere.
- Mykkänen, Pekka 1995: Hyvän journalismin mahdollisuudet sodassa. Tutkimus Bosnian ja Ruandan sotakirjeenvaihtajista, heidän asenteistaan ja käsityksistään journalismista. Journalistiikan pro gradu - tutkielma. Jyväskylän yliopisto viestintätieteiden laitos.
- Möra, Tuomo 1993a.: EY-journalistien työprosessit, lähteiden käyttö ja asenteet. Helsingin yliopisto. Viestinnän laitoksen julkaisuja. Sarja 1C/2/93.
- Möra, Tuomo 1993b: Ajopuita vai koskiveneitä? Suomalaiset journalistit EY-uutisvirrassa. Tiedotustutkimus 4/1993, ss. 21 - 32.
- Möra Tuomo 1997: Beyond the Text: The Liane Model. Esitelmä. Den 13 nordiska konferenssen för masskommunikationsforskning. Jyväskylä 9.-12.8.1997. Grupp 19. (Julkaisematon)
- Möra, Tuomo 1999: EU-journalismin anatomia. Mediasisältöjä muokanneet tekijät ennen kansanäänestystä 1994. Helsingin yliopisto. Viestinnän laitos. Sarja 1A/2/1999. Yliopistopaino
- Nevakivi, Jukka 1992: Linnasta linnaan. Eero A. Wuoren (1900-1966) poliittinen elämäkerta. Otava. Helsinki.
- Nevakivi, Jukka 1996: Miten Kekkonen pääsi valtaan ja Suomi suomettui. Otava. Helsinki.
- Nevakivi, Jukka 2000: Jatkosodasta nykypäivään 1949-1999. Ss. 207 - 350. Teoksessa Jussila, Osmo, Hentilä, Seppo ja Nevakivi, Jukka. Suomen poliittinen historia 1809 - 1999. WSOY. Helsinki.
- Nordenstreng 1978: Tiedotusoppi. Johdatus yhteiskunnallisten viestintäprosessien tutkimukseen. Otava. Helsinki.
- Nordenstreng, Kaarle 1996: Monumentti. Tiedotustutkimus 3/1996, ss.75 - 78.
- Nortamo, Simopekka 1991: Suomalainen itsesensuuri. Helsingin Sanomien kuukausiliite 27.elokuuta 1991, Nro. 17, ss. 14 - 28.
- Nousiainen, Anu 1998: Reportaasin renessanssi. Ss. 117 - 136. Teoksessa Kantola, Anu - Mörä, Tuomo (toim.) Journalismia! Journalismia? WSOY. Helsinki.
- Nykysuomen sanakirja 1978: I-osa. WSOY. Porvoo
- Orwell, George 1981: 1984. Alkuteoksen nimi Nineteen Eighty-Four. Suomentanut Oiva Talvitie. WSOY. Helsinki.
- Orwell, George 1992: Kun ammuin norsun ja muista esseitä. Valinnut ja suomentanut Jukka Kemppinen. Esseekokoelma valittu teoksesta The Collected Essays, Journalism and Letters of George Orwell 1 - 4. WSOY. Helsinki.
- Paavolainen, Jaakko 1994: Biografisen tutkimuksen ongelmia. Ss. 28 - 43. Teoksessa Soikkanen, Timo - Koivunen, Mari. 1994. Yksilö ja yhteisö. Henkilöhistoriallisia artikkeleita. Turun yliopiston poliittisen historian julkaisuja. C:48. Painosalama Oy. Turku.
- Paasilinna, Reino 1989: Glasnost. Julkisuuspolitiikka ja sen tausta Neuvostoliiton joukkotiedotuksessa eräin empiriaesimerkein 1985 - 1988. Tiedotusopin lisensiaattitutkielma. Tampereen yliopisto.

- Paasilinna, Reino - Saksa, Markku 1994: Ankarat ajat, "Vielä laulu kuuluu helvetistäkin". WSOY. Helsinki.
- Pekkarinen, Jussi 24.4.2001: Moskovan lehdistövirkeilijät. Sähköpostiviesti. (Julkaisematon)
- Peltola, Jarmo 1987: Agitaattoreista toimittajiksi. Yleisen Lehtimiesliiton Neljä Vuosikymmentä 1947 - 1987. Yleinen Lehtimiesliitto. Pori.
- Pennanen, Jarno 1960: Vesillelasku. Runoa ja mietettä. Kiila r.y. Helsinki.
- Pennanen, Jarno 1966: Rivit. Kootut runot. Oy Länsi-Suomen kirjapaino. Rauma 1966.
- Pennanen, Jarno 1970: Tervetultua tervemenoa. Jarnon saaga I. WSOY. Helsinki.
- Pesonen, Pekka 1998: Venäjän kulttuurihistoria. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Tammer-paino. Tampere.
- Perko, Touko 1974: TK-miehet jatkosodassa: päämajan kotirintaman propaganda 1941-1944. Otava. Helsinki.
- Perko, Touko 1988: Sanomalehdistö sodan ja säännöstelyn puristuksessa 1939 - 1949. Ss. 9 - 140. Teoksessa Suomen lehdistön historia 3. Sanomalehdistö sodan murroksesta 1980-luvulle. Kustannuskiila Oy. Jyväskylä.
- Pietilä, Veikko 1973: Sisällön erittely. Helsinki.
- Pietilä, Veikko 1997: Joukkoviestintätutkimuksen valtateillä: tutkimusalan kehitystä jäljittämässä. Vastapaino. Tampere.
- Pietiläinen, Jukka 1998a: Ulkomaanuutistutkimuksen vaiheita ja tuloksia. Ss. 15 - 43. Teoksessa Kivikuru, Ullamaija - Pietiläinen, Jukka (toim.). Uutisia yli rajojen. Ulkomaanuutisten maisema Suomessa. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Tammer-Paino. Tampere.
- Pietiläinen, Jukka 1998b: Ulkomailta Suomeen: määrällinen analyysi. Ss. 84 - 108. Ulkomaanuutistutkimuksen vaiheita ja tuloksia. Teoksessa Kivikuru, Ullamaija - Pietiläinen, Jukka (toim.). Uutisia yli rajojen. Ulkomaanuutisten maisema Suomessa. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Tammer-Paino. Tampere.
- Rantanen, Terhi 1996: Sanomalehtiopista tiedotusoppiin. Tiedotustutkimus 19 (1), 40 - 52.
- Rantanen, Terhi 1998: Globaali uutisvälitys. Ss. 44 - 63. Teoksessa Kivikuru, Ullamaija - Pietiläinen, Jukka (toim.). Uutisia yli rajojen. Ulkomaanuutisten maisema Suomessa. Helsingin yliopiston Lahden tutkimus- ja koulutuskeskus. Tammer-Paino. Tampere.
- Rautkallio, Hannu. 1992. Novosibirskin lavastus. Noottikriisi 1961. Tammi. Jyväskylä.
- Rautkallio, Hannu 1993: Neuvostovallan asialla. NKP:n vaikutus Suomessa 1960-luvulla. Tammi. Helsinki.
- Rautkallio, Hannu 1996: Laboratorio Suomi. Kekkonen ja KGB 1944 - 1962. WSOY. Helsinki.
- Rentola, Ilkka 1983: Normaalijournalismin säännöt. Yhdysvaltalaisen journalismin oppikirjallisuuden esittämän ideaalittyyden tarkastelua. Tampereen yliopisto. Tiedotusopin laitos. Sarja A 47.

- Rentola, Kimmo 1994: Kenen joukoissa seisot? Suomalainen kommunismi ja sota 1937-1945. WSOY. Helsinki.
- Repo, Eino S. 1975: Pihlajamarjat: muistelua vuosilta 1939-1969. Weilin & Göös. Tapiola.
- Richter, Andrei G. 1991: Enemy Turned Partner: A content Analysis of Newsweek and Novoye Vremya. P. 91 - 99. 46 - 54. Teoksessa Dennis, Everette E. - Gerbner, George - Zassoursky, Yassen N. Beyond the Cold war. Soviet and American images. Sage Publications. Newbury Park London New Delhi.
- Ricoeur, Paul 2000: Tulkinnan teoria. Tutkijaliitto. Helsinki.
- Rislakki, Jukka 1982: Erittäin salainen. Vakoilu Suomessa. Lovekirjat. Helsinki.
- Rislakki, Jukka 1999: Neljä kommenttia Valkosen kirjaan. Journalisti - Journalisten. 1/1999. 7.1.1999.
- Rusi, Alpo 1982: Lehdistösensuuri jatkosodassa. Sanan valvonta sodankäynnin välineenä 1941-1944. Satakunnan painotalo. Kokemäki.
- Saarinen, Aarne 1984: Suomalaisen kommunistin kokemuksia. Tammi. Helsinki.
- Saharov, Andrei 1991: Muistelmat. Venäjänkielinen alkuteos "Vospominanija". Alfred A. Knopf, Inc. 1990. WSOY. Helsinki.
- Salminen, Esko 1979: Aselevosta kaappaushankkeeseen: sensuuri ja itsesensuuri Suomen lehdistössä 1944-1948. Otava. Helsinki.
- Salminen, Esko 1980: Itsesensuurin synty ja lehdistön suhtautuminen sananvapauden ulkoisiin rajoituksiin 1944-60. Teoksessa Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.). Sensuuri ja sanvapaus Suomessa. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja. N:o 17. Helsinki
- Salminen, Esko 1982: Porkkalan palautuksesta noottikriisiin. Otava. Helsinki.
- Salminen, Esko 1988: Sitoutumattomuuden ja laajenevan informaation aika 1950-1980. Teoksessa Tommila, Päiviö (päätoimittaja): Suomen lehdistön historia 3. Jyväskylä.
- Salminen, Esko 1996: Vaikeneva valtiomahti? Neuvostoliitto/Venäjä Suomen lehdistössä 1968-1991. Edita. Helsinki.
- Salminen, Esko 1999a: The Silenced Media. The Propaganda War between Russia and the West in Northern Europe. Macmillan. Basingstoke.
- Salminen, Esko 1999b: Suomettumisen "uusi tuleminen". Kanava 1/1999. Ss. 25 - 29.
- Salminen, Esko 2000: Suomi-kuva Venäjän ja EU:n lehdistössä 1990 - 2000. Suomalaisen kirjallisuuden seura. Helsinki.
- Salokangas, Raimo 1996: Väärin sammutettu. Tiedotustutkimus 4/1996, ss.96 - 99.
- Salokangas, Raimo 1982: Puolueen aseet. Maalaisliiton sanomalehdistön synty ja sen asema puolueessa ja sanomalehtimarkkinoilla 1906-1916. Vammalan Kirjapaino Oy. Vammala.
- Salokangas, Raimo 1996: Aikansa oloinen. Yleisradion historia 1926-1996. Yleisradio. Helsinki.

- Salokangas, Raimo 1997: Context Comes First - Or Does It? Pp. 33 - 55. Teoksessa Salokangas, Raimo - Schwoch, James - Virtapohja, Kalle (eds.). Writing Media Histories. Nordic Views. Publications of the Department of Communication. University of Jyväskylä. Kopijyvä Oy.
- Scannell, Paddy 1994: Editorial. Media, Culture & Society, Vol. 16 (1994), 547 - 550.
- Scannell, Paddy 1996: Historia, mediat ja viestintä. Tiedotustutkimus 19 (1), 4 -18.
- Schildt, Göran 1954: Kolme viikkoa Neuvostoliitossa. WSOY. Porvoo.
- Shoemaker, Pamela - Reese, Stephen 1991: Mediating the Message: theories of influences on mass media content. Longman, New York.
- Smith, Hedrick 1976: Venäläiset amerikkalaisen silmin. Englanninkielinen alkuteos The Russians. Suomentanut Arto Häilä. WSOY. Porvoo.
- Suhonen, Pertti 1994: Mediat, me ja ympäristö. Kustannusosakeyhtiö Hanki ja jää. Tampere.
- Suistola, Jouni 1994: Kylmä sota paleltaa. Kylmän sodan alku Suomen johtavassa sanomalehdistössä.. Gummerus. Jyväskylä.
- Suomi, Juhani 1992: Kriisien aika. Urho Kekkonen 1956-1962. Otava. Helsinki.
- Suomi, Juhani 1994: Presidentti. Urho Kekkonen 1962-1968. Otava. Helsinki.
- Suomi, Juhani 1996: Taistelu puolueettomuudesta. Urho Kekkonen 1968-1972. Otava. Helsinki.
- Suomi, Juhani 1998: Liennytyksen akanvirrassa. Urho Kekkonen 1972-1976. Otava. Helsinki.
- Tanninen, Aarne 1996: Täällä Tanninen. Reportterina neljässä maassa. WSOY. Helsinki.
- Tanninen, Oili 1963: Samovaari: elämää Moskovassa. Otava. Helsinki.
- Tan, Alexis. S. 1985: Mass Communication Theories and Research. John Wilen & Sons. New York.
- Thrall, Trevor A. 2000: War in the Media Age. Hampton Press. Cresskill, New Jersey.
- Thurén, Torsten 1986: Orientering i källkritik. Är det verkligen sant? Esselte Studium. Stockholm.
- Tommila, Päiviö 1963: Suomen lehdistön levikki ennen vuotta 1863. WSOY. Porvoo.
- Tommila, Päiviö 1970: Keski-Suomen lehdistö 1. 1864 - 1885. Keskisuomalainen. Jyväskylä.
- Tommila, Päiviö 1973: Keski-Suomen lehdistö 2. 1886 - 1917. Keskisuomalainen. Jyväskylä.
- Tommila, Päiviö 1976: Keski-Suomen lehdistö 3. 1918 - 1944. Keskisuomalainen. Jyväskylä.
- Tommila, Päiviö 1979: Keski-Suomen lehdistö 4. 1945 - 1979. Keskisuomalainen. Jyväskylä.
- Tommila, Päiviö 1977: Osaprojekti: Tietoliikenteen historia 1860 - 1940. Ss. 18 - 21. Teoksessa Toteuttamissuunnitelma - kevätseminaari 19.4.1977. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja N:o 8. Helsinki.

- Tommila, Päiviö 1980: Johdanto. Teoksessa Leino-Kaukiainen, Pirkko (toim.). Sensuuri ja sanvapaus Suomessa. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja. N:o 17. Helsinki
- Torniainen, Hanna 1989: Suomalaisten joukkotiedotusvälineiden ulkomaankirjeenvaihtajien työ. Tiedotusopin pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopisto.
- Torvinen, Taimi 1982: Ulkomaisen sanomalehdistön historia. Viestintätutkimuksen Seuran julkaisusarja n:o 6. Weilin + Göös. Espoo.
- Tšernous, V.N. - Rautkallio, Hannu 1992: Nkp ja Suomi. Keskuskomitean salaisia dokumentteja 1955-1968. Tammi. Helsinki.
- Tuominen, Arvo 1956: Sirpin ja vasaran tie. Muistelmia. Kustannusosakeyhtiö Tammi. Helsinki.
- Tutkivan journalismin vuosikirja 1994. Tutkivan journalismin yhdistys.
- Uskali, Turo 1990: Glasnostin vaikutus Yleisradion Neuvostoliiton kirjeenvaihtajien toimitustyöhön. Toimittajatutkinnon tutkielma. Tampereen yliopisto. Yhteiskunnallinen opetusjaosto.
- Uskali, Turo 1994: Moskovan kirjeenvaihtajien työnesteet. Tutkimus suomalaisten Moskovan kirjeenvaihtajien työn muutoksesta glasnostin aikana (1985 - 1993). Journalistiikan pro gradu -tutkielma. Jyväskylän yliopisto. Viestintätieteiden laitos.
- Valkonen, Martti 1992: Uutisia Moskovasta. WSOY. Helsinki.
- Valkonen, Martti 1998: Suomettuminen jatkuu yhä. Moskovan-kirjeenvaihtajan näkökulma Suomen ja itänaapurin suhteisiin kolmannesvuosisadan ajalta. Tammi. Helsinki.
- Valtonen, Sanna 1998: Hyvä, paha media. Diskurssianalyysi kriittisen mediatutkimuksen menetelmänä. Ss. 93 -121. Teoksessa Kantola, Anu ym. Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan. Tammer-paino Oy, Tampere.
- Vanhalakka, Vesa 1987: Ulkomaanavustajien ja ulkomaankirjeenvaihtajien rooli ja asema komessa suuressa sanomalehdessä. Toimittajatutkinnon tutkielma. Tampereen yliopisto. Yhteiskunnallinen opetusjaosto.
- Vehmas, Raino 1964: Sanomalehtiemme ulkomaanaineisto. Turun yliopiston sosiologian laitos. Sarja B:10. Turku.
- Weibull, Lennart 1997: The Need for Comparative Approaches. Some Perspectives on the Possibilities for Media History Research on a Nordic Level. Pp. 57-65. Salokangas, Raimo - Schwoch, James - Virtapohja, Kalle (eds.). Writing Media Histories. Nordic Views. Publications of the Department of Communication. University of Jyväskylä. Kopijyvä Oy.
- Verne, Jules 1977: Tsaarin kuriiri. Ranskalainen alkuteos Michel Strogoff. Suomentanut Valfrid Hedman. Karisto. Hämeenlinna.
- Vesikansa, Jyrki 1977: Ulkomaan toimittajat - toimituksen näkökulma. Ss. 42 - 51. Teoksessa Toteuttamissuunnitelma - kevätseminaari 19.4.1977. Suomen sanomalehdistön historia -projektin julkaisuja N:o 8. Helsinki.
- Vesikansa, Jyrki 1997: Sinivalkoiseen Suomeen: Uuden Suomen ja sen edeltäjien historia. I 1847-1939. Otava. Helsinki.

Vesikansa, Jyrki 27.7.1999: Uuden Suomen historiaa koskevan väitöskirjan käsikirjoitus. (Julkaisematon)

Westerståhl, Jörgen - Johansson, Folke 1994: Foreign News: News Values and Ideologies. *European Journal of Communication*. Vol. 9, pp. 71 - 89.

Vihavainen, Timo 1991: Kansakunta rähmällään, suomettumisen lyhyt historia. Otava. Keuruu.

Vihavainen, Timo 1992: NKP:n arkistot Suomen poliittisen historian lähteinä. *Historiallinen Aikakauskirja* 3/1992. Ss. 248 - 252.

Vihavainen, Timo 1995: Lähihistorian kirjoittamisen ongelmia. Ss. 166 - 176. Teoksessa *Lähihistoria, teoriaan, metodologiaan ja lähteisiin liittyviä ongelmia*. Soikkanen, Timo (toim.) Turun yliopiston poliittisen historian tutkimuksia 1. Turku.

Volkmer, Indrid 1999: *News in the global sphere : a study of CNN and its impact on global communication*. Luton University. Luton.

von Wright, Georg Henrik 1999: *Tieto ja ymmärrys*. Otava. Helsinki.

Väliverronen, Esa 1998: *Mediatekstistä tulkintaan*. Ss. 13 - 39. Teoksessa *Kantola, Anu ym. Media-analyysi. Tekstistä tulkintaan*. Tammer-paino Oy, Tampere.

WWW-lähteet

<[Http://europe.cnn.com](http://europe.cnn.com)> (Viitattu 11.12.2000)

<[Http://www.britannica.com](http://www.britannica.com)> (Viitattu 9.5.2001)

LIITE 1 SUOMEN MOSKOVAN-KIRJEENVAIHTAJAT 1957-1975

Kansan Uutiset

Lauri Kantola 24.2.-11.11.1957 (k.1990)
Jarno Pennanen 11.11.1957-1960 (k.1969)
Aarre Nojonen 1960-1964 (k.1977)
Erkki Kauppila 1964-1967
Sisko Kiuru 1967-1972
Veli-Kusti Pelkonen 1972-1974 (k.1995)
Uolevi Mattila 1974-1979

Uusi Suomi

Aarne Tanninen 1958-1963
Jaakko Kaurinkoski 1963-69
Martti Valkonen 1969-1973
Pentti Sadeniemi 1973-1977

Yleisradio

Aarre Nojonen 1965-1969, 1975-1977 (k.1977)
Juhani Lindström 1969-1975 (k.1986)
Reijo Nikkilä 1977-1987 (jo aiemmin pitkiä sijaisuuksia)

STT

Liisa Hovinheimo 1969-1970

Helsingin Sanomat

Erkki Pennanen 1975-1979

Tiedonantaja

Matti Pykälä 1975-1988 (k.1993)

1. Kirjeenvaihtajuus

1.1. Lähtökohdat

Mitä ennen Moskovan kirjeenvaihtajuutta?

Miksi Moskovaan?

Valintaprosessi? Ketkä päättivät? Oliko muita ehdokkaita? Ulkopuolinen painostus? Vaikuttiko puoluepolitiikka valintaan?

Valmiudet? Kielitaito/Maantuntemus (lähteet?) /Kiinnostus

Evästyksset? Kotitoimitus/Tehtaankatu/Muut

Odotukset? Ennakoasenteet

Journalistiset tavoitteet ja strategiat?

1.2. Alkutaival

Missä asunto/toimitus? Tekninen varustelutaso/Palvelijakunta/

Alkutoimet ja -muodollisuudet? KGB:n yhteydenotot?

Ensimmäinen juttu?

Alun suurimmat hankaluudet?

1.3. Työrupeama

Normaali työpäivä? Etukäteissunnittelu/Ideointi/Jutun teko/Lähetys/

Kuka päätti ja hyväksyi aiheet? Mitkä olivat kiellettyjä aihealueita?

Omat kiinnostuksen kohteet? Katvealueet/Suomalainen näkökulma

Uutisjuttujen, taustajuttujen, featuren ja kommenttien välinen suhde?

Kovat vs. pehmeät uutiset?

Tekikö ns. tutkivaa journalismia?

Lähdekritiikki/miten tarkisti tietoja?

Epäilikö tietojen/tiedon lähteiden luotettavuutta?

Päälähteet? NL:n viestimet/NL:n viranomaiset ja kansalaiset/Toisinajattelijat/KGB:n väki/Samizdat-julkaisut/Länsimaiset asiantuntijat / Länsimaiset viestimet/ Toiset kirjeenvaihtajat /

Tiedotustilaisuudet/Uutistoimistot/Kotitoimitus/Omakohtainen havainnointi/Omat haastattelut (keitä, yrittikö saada valtion päämiehen haastattelua?)/Oikeudenistunnot/Arkistolähteet / Muut

Mitä lähteitä ei käyttänyt, vaikka olisi ollut mahdollista?

Miten hyvin lähteet ovat jutuissa näkyvissä?

Miten kattava lähdeverkko oli? Keitä siihen kuului?

Miten haastateltavat valikoituivat?

Miten henkilöhaastattelut tehtiin? Oliko päällystakkeja paikalla? Ketä?

Työmatkustus? Moskova vs. muut alueet/Valkoiset läiskät?

Kuvitus? Kuvatekstit? Kuka teki?

Otsikointi? Kuka otsikoi?/Saiko tarkistaa?

1.4. Loppu

Viimeisen jutun tekotavan kuvaus?

Miten alkuajat erosivat loppuajoista? Työtahti/Aiheet

Kirjeenvaihtajuuden taitekohdat?

Minkälaisia evästyksiä seuraajalle? Ajatuksia seuraajasta? Miten onnistui?

Miten siirtyminen uusiin tehtäviin onnistui?

2. Kirjeenvaihtajuuden rajat

2.1. Ideologia

Minkälaisissa ideologisissa olosuhteissa työtä tehtiin?
Miten idän ja lännen välinen vastakkainasettelu näkyi työssä?
Mitä ongelmia siitä aiheutui?
Miten pyrki poistamaan ongelmat?

2.2. Ulkopuoliset toimijat

Ketkä toimituksen ulkopuoliset tahot pyrkivät vaikuttamaan työhön? neuvostoliittolais-venäläiset/suomalaiset/muut/nimiä?
Miten he pyrkivät vaikuttamaan?
Jäikö juttuja tekemättä esimerkiksi painostuksen vuoksi?
Oliko keinoja vähentää/estää vaikuttamista?
Miten paljon kotitoimituksen päällikkötaso joutui sovitelemaan?
Tukiko kotitoimitus?

2.3. Organisaatio

Ketkä johtavissa asemissa omassa viestimessä?
Ketkä kaikki osallisina työprosessissa?
Millä tavoin muut vaikuttivat työhön? Hankalat vs. hyvät tyypit
Taloudelliset olosuhteet? Muutokset
Tekniset edellytykset? Muutokset
Ideologisia taustoja/eroja?
Sisäiset kilpailuasetelmat?
Ongelmien ratkaisukeinoja?

2.4. Mediarutiinit

Journalistinen tekotapa tuohon aikaan verrattuna nykyiseen?
Hyvä lehtimiestapa? Etiikka?
Kansainvälisen viestinnän: ulkomaan uutisoinnin tavat vs. Moskovan tavat?
Oliko avustajia apuna? Työnjako
Veivätkö päivittäiset rutiinit mukanaan? Pystyikö niitä rikkomaan?

2.5. Yksilötaso

Työmotivaatio?
Työkokemus?
Työnteon välineet? Kielitaito? Työkieli? Toimitustekniikan hallinta?
Miten pyrki parantamaan henkilökohtaisia valmiuksiaan?

3. Erityiskysymykset

3.1. Arvio Neuvostoliitosta/neuvostojournalismista

Miten aikanaan määritteli Neuvostoliiton?

Mitä mieltä oli maan tilanteesta?

Tulevaisuuden näkymät?

Tiesikö Neuvostoliiton sensuurista: tasoista ja keinoista?

Miten arvioi neuvostojournalismia?

Tiesikö aikanaan maan "todellisuudesta"? Mistä hankki tietonsa?

Vastastrategiat

3.2. Virallisen ulkopoliittikan vaikutus toimitustyöhön

Millä tavoin Suomen ulkopoliittikka vaikutti toimitustyöhön? Ulkomaan uutiointiin

Oliko ajallisesti erilaisia vaiheita: tiukempia, löysempiä?

Mikä vaikutus aihevalintoihin ym.? Oliko kiellettyjä aiheita?

Antoiko Kekkonen/Koivisto palautetta? Entä viranomaiset?

Miten viestimen omistajat reagoivat?

Miten kommunikaatio ylipäänsä vaikuttajatahojen kanssa toimi?

3.2.1. Suomettuminen

Neuvostoliiton vaikutus Suomen ulko- ja sisäpolitiikkaan?

Mitä Suomen suomettuminen oli? Milloin sitä oli?

Uusin tutkimus/keskustelu (esim. Vihavainen 1991, Valkonen 1998)

Suomen asema muihin maihin verrattuna? Oltiinko muuallakin suomettuneita?

3.2.2. Itsesensuuri ja kriittisyys

Mitä itsesensuuri oli/on?

Itsesensuurin taso? Miten varovainen oli? Miten itsesensuuri ilmeni käytännössä?

Mitä nyt tekisi toisin?

Miten itsesensuurimekanismi toimii?

Olivatko kilpailijoiden kirjeenvaihtajat rohkeampia?

Kriittisyys on yksi länsimaisen journalismin perusteista: miten hyvin tätä pystyi soveltamaan

NL:oon/Venäjään? Miten kriittisyys ilmeni jutuissa? Olivatko jutut aikanaan riittävän kriittisiä?

3.3. Kulttuurin kääntäminen

Miten hyvin Neuvostoliiton/Venäjän ehti oppia tuntemaan kirjeenvaihtajakauden aikana?

Onko ylipäänsä mahdollista kertoa suomalaisille Neuvostoliiton/Venäjän koko todellisuutta?

Miten kulttuurin kääntäminen käytännössä tapahtui?

Tarvittiinko tulkkia?

Tuliko matkan varrella väärinymmärryksiä? Pitikö tehdä oikaisuja?

Pystyikö uutisjutuissa kertomaan riittävästi taustoja?

Miten keskeisten venäjänkielisten poliittisten/taloudellisten käsitteiden käännystyö onnistui?

Miten hyvin kotitoimituksessa ymmärrettiin Neuvostoliiton/Venäjän oloja?

3.4. Juttupalautte

Minkälaista juttupalautetta tuli? Epäviralliset ja viralliset huomautukset / Uhkailua (esim. maastakarkoitus, akkreditoinnin peruuttaminen, kutsuttujen listoilta putoaminen)

Ketkä antoivat palautetta? Neuvostoliittolais-venäläiset (KGB/FSB, APN, Tehtaankadun lähetystö, Midin yhteyshenkilö, muut) / Suomalaiset / Tiedonantaja / UM / Lähetystö / Kotitoimitus

Kuka oli ns. yhteysviranomaisena?
Antoiko henkilökunta palautetta (UPDK:n väki)?
Miten palautemekanismi toimi?
Oliko palautteella vaikutusta työhön?

3.5. Suomalainen näkökulma

Miten hyvin onnistui suomalaisen näkökulman saamisessa? Mitä keinoja?
Miten muuttui ajan kuluessa?
Saiko tietoa Suomen tilanteesta/kiinnostuksen kohteista/puheenaieheista?
Mitä suomalaisia tiedotusvälineitä seurasi?/Millä aikaviiveellä?

3.6. Rivien väliin kirjoittaminen

Journalistinen kieli silloin verrattuna nykyiseen?
Miten kirjoitti rivien väleihin? Tekniikka?
Minkälaisia kiertoilmauksia käytti? Sanoja, sanontoja ja niiden suomennokset (keitä olivat esimerkiksi Moskovan tarkkailijat)
Käyttikö muita keinoja kuin lähteen epämääräistämistä?
Ymmärsivätkö lukijat/viranomaiset "koodikieltä"? /Tiesivätkö keitä Moskovan tarkkailijat olivat?
Käyttivätkö muut kirjeenvaihtajat koodi-kieltä? Ketkä? Minkälaisia sanoja/sanontoja?

3.7. Suomen kirjeenvaihtajan erityisasema

Oliko Suomi erityisasemassa? Miten näkyi? Vuodettiinko tietoja? Autettiin muuten?
Millä tavoin neuvostoviranomaiset kohtelivat suomalaista kirjeenvaihtajaa verrattuna muiden maiden kirjeenvaihtajiin?
Vasemmisto- vs. oikeisto-kirjeenvaihtajien erot?

3.8. Moskovan kirjeenvaihtajien kansainvälinen yhteisö

Analyysi Moskovan-kirjeenvaihtajien yhteisöstä? Merkitys/Toimivuus/
Keiden kanssa eniten yhteistyötä? Miksi? Minkälaista?
Mitä ryhmiä syntyi yhteisön sisällä?
Kilpailuasetelmat suomalaisten välillä? Miten näkyi?
Miten Moskovan kirjeenvaihtajien yhteisö erosi muista asemapaikoista?

3.9. Palkkaus

Kuka maksoi palkan?
Kuinka paljon palkkaus oli?
Mitä luontaisetuja oli?
Oliko palkkaus riittävän hyvä?
Oliko kirjeenvaihtajilla diplomaatteihin verrattavia erityisetuja NL/Venäjäällä?
Miten paljon Moskovan kirjeenvaihtajuus maksoi vuodessa viestimelle?

3.10. Ulkomaan kirjeenvaihtajuus/kirjeenvaihtajat viestimen strategiassa

Miksi viestimellä ulkomaan kirjeenvaihtajia?
Missä kaikissa paikoissa, keitä?
Mikä arvostus?
Mikä merkitys toimittajan uran kannalta?

3.11. Vakoiluorganisaatiot ja kirjeenvaihtajat

Miten KGB vaikutti työhön?

Tuliko värväysryityksiä?

Toimittiko KGB:lle tietoja?

Toimittivatko muut kirjeenvaihtajat tietoja KGB:lle?

Kirjeenvaihtajia karkoitettiin maasta usein vakoilusyrytytteiden perusteella? Miten useasti kyseessä olivat todelliset vakoilijat?

Oliko länsimaisten kirjeenvaihtajien kaavuisia länsimaisia agenteja?

Oliko yhteistyössä Suopon/Supon kanssa? Toimittiko ulkoministeriölle tietoja?

Ottiko CIA yhteyttä? Oliko CIA muiden kirjeenvaihtajien kanssa yhteistyössä?

3.12. Moskovan kirjeenvaihtajista tehdyt aikaisemmat selvitykset

Moskovan kirjeenvaihtajat ovat olleet kasvavan kiinnostuksen kohteena: mitä mieltä aikaisemmin tehdyistä selvityksistä/Nikkilä/Valkonen/Hosia/muut?

Mitä hyvää/huonoa?

Pitävätkö omalta kohdalta paikkansa?

Mitä olisi kaivannut lisää?

Mistä asioista ei ole toistaiseksi puhuttu?

3.13. Ad hoc -kysymykset

4. Loppuanalyysi

Käsitykset Moskovan kirjeenvaihtajien tehtävästä?

Kirjeenvaihtajan roolin muutos vuodesta 1957?

Moskovan kirjeenvaihtajuuden merkitys uralle?

Maailmankuvan muutokset?

Tämän tutkimuksen tarpeellisuus? Kritiikkiä

Uusia lähteitä? Henkilökohtaiset arkistot/Asioista perillä olevia henkilöitä/Muita lähteitä

1. Kirjeenvaihtajuus

1.1. Lähtökohdat

Mitä ennen Moskovan kirjeenvaihtajuutta?

Miksi Moskovaan? Miksi juuri silloin?

Valintaprosessi? Ketkä päättivät? Oliko muita ehdokkaita? Ulkopuolinen painostus? Vaikuttiko puoluepolitiikka valintaan?

Tehtaankadun/MID:n/KGB/Suomalaisten vaikuttajien rooli valintaprosessissa?

Mitä evästyksiä antoi kirjeenvaihtajalle? Aihealueita/työmatkustus/varovaisuus?

Odotukset, toiveet?

Journalistiset tavoitteet ja strategiat?

1.2. Kirjeenvaihtajan työrupeama

Miten yhteydenpito kirjeenvaihtajaan? Onko dokumentteja jäljellä?

Suurimmat hankaluudet?

Oliko tyytyväinen juttuihin? Antoiko palautetta?

Tuliko palautetta? Kirjeenvaihtaja/UM/Presidentti/Tehtaankatu/Muut

Mitä jäi puuttumaan?

Miten palautuminen kotitoimitukseen/siirtyminen uusiin tehtäviin onnistui?

Miten seuraajan valinta onnistui?

2. Kirjeenvaihtajuuden rajat

2.1. Ideologia

Minkälaisissa ideologisissa olosuhteissa työtä tehtiin?

Miten idän ja lännen välinen vastakkainasettelu näkyi?

Mitä ongelmia siitä aiheutui? Miten pyrki poistamaan ongelmat?

2.2. Ulkopuoliset toimijat

Ketkä toimituksen ulkopuoliset tahot pyrkivät vaikuttamaan työhön? neuvostoliittolais-venäläiset/suomalaiset/muut/nimiä?

Miten he pyrkivät vaikuttamaan?

Muutettiin ko toimituspoliittista linjaa?

Oliko keinoja vähentää/estää vaikuttamista?

2.3. Organisaatio

Taloudelliset olosuhteet? Muutokset

Tekniset edellytykset? Muutokset

Ulkoiset kilpailuasetelmat?

Ongelmien ratkaisukeinoja?

2.4. Mediarutiinit

Journalistinen tekotapa tuohon aikaan verrattuna nykyiseen? Hyvä lehtimiestapa? Etiikka?

Kansainvälisen viestinnän: ulkomaan uutisoinnin tavat vs. Moskovan tavat?

Oliko avustajia apuna? Uutistoimistojen merkitys? Työnjako?

Kirjeenvaihtajan ja kotitoimituksen suhteet

2.5. Yksilötaso

Arvio kirjeenvaihtajien työmotivaatiosta? Ahkera/laiska?
Työnteon välineet? Kielitaito? Toimitustekniikan hallinta?
Annettiinko kirjeenvaihtajille koulutusta ennen tehtävää, aikana?

3. Erityiskysymykset

3.1. Arvio Neuvostoliitosta/neuvostojournalismista

Miten aikanaan määritteli Neuvostoliiton?
Mitä mieltä oli maan tilanteesta?
Tulevaisuuden näkymät?
Tiesikö Neuvostoliiton sensuurista: tasoista ja keinoista?
Miten arvioi neuvostojournalismia?
Tiesikö aikanaan maan "todellisuudesta"? Mistä hankki tietonsa?
Vastastrategiat

3.2. Virallisen ulkopoliitiikan vaikutus toimitustyöhön

Millä tavoin Suomen ulkopoliittikka vaikutti toimitustyöhön? Ulkomaan uutointiin
Oliko ajallisesti erilaisia vaiheita: tiukempia, löysempiä?
Mikä vaikutus aihevalintoihin ym.? Oliko kiellettyjä aiheita?
Antoiko Kekkonen/Koivisto palautetta? Entä viranomaiset?
Miten viestimen omistajat reagoivat?
Miten kommunikaatio ylipäänsä vaikuttajatahojen kanssa toimi?

3.2.1. Suomettuminen

Neuvostoliiton vaikutus Suomen ulko- ja sisäpolitiikkaan?
Mitä Suomen suomettuminen oli? Milloin sitä oli?
Uusin tutkimus/keskustelu (esim. Vihavainen 1991, Valkonen 1998)
Suomen asema muihin maihin verrattuna? Oltiinko muuallakin suomettuneita?

3.2.2. Itsesensuuri ja kriittisyys

Mitä itsesensuuri oli/on?
Itsesensuurin taso? Miten varovainen oli? Miten itsesensuuri ilmeni käytännössä?
Mitä nyt tekisi toisin?
Miten itsesensuurimekanismi toimii?
Olivatko kilpailijoiden kirjeenvaihtajat rohkeampia?
Kriittisyys on yksi länsimaisen journalismin perusteista: miten hyvin tätä pystyi soveltamaan NL:oon/Venäjään? Miten kriittisyys ilmeni jutuissa? Olivatko jutut aikanaan riittävän kriittisiä?

3.3. Kulttuurin kääntäminen

Onko ylipäätään ollut mahdollista kertoa suomalaisille Neuvostoliiton/Venäjän koko todellisuutta?
Miten kulttuurin kääntäminen käytännössä tapahtui?
Tarvitsivatko kirjeenvaihtajat tulkkia/kääntäjiä?
Tuliko matkan varrella väärinymmärryksiä? Pitikö tehdä oikaisuja?
Kerrottiinko uutisjutuissa riittävästi taustoja?
Miten keskeisten venäjänkielisten poliittisten/taloudellisten käsitteiden käännöstyö onnistui?
Miten hyvin kotitoimituksessa ymmärrettiin Neuvostoliiton/Venäjän oloja?

3.4. Juttupalaute

Minkälaista juttupalautetta tuli? Epäviralliset ja viralliset huomautukset / Uhkailua (esim. maastakarkoitus, akkreditoinnin peruuttaminen, kutsuttujen listoilta putoaminen)

Ketkä antoivat palautetta? Neuvostoliittolais-venäläiset (KGB/FSB, APN, Tehtaankadun lähetystö, Midin yhteyshenkilö, muut) / Suomalaiset poliittiset puolueet, omistajat, mainostajat / Tiedonantaja / UM / Lähetystö / Kotitoimitus

Kuka oli ns. yhteysviranomaisena?

Antoiko henkilökunta palautetta (UPDK:n väki)?

Miten palautemekanismit toimivat?

Oliko palautteella vaikutusta työnohjaukseen?

3.5 Suomalainen näkökulma

Miten keskeistä kirjeenvaihtajien työssä oli suomalaisen näkökulman välittäminen?

Miten hyvin suomalaisen näkökulma oli kirjeenvaihtajien jutuissa?

Miten muuttui ajan kuluessa?

Antoiko kotitoimitus tietoa Suomen tilanteesta/kiinnostuksen kohteista/puheenaiheista?

Miten paljon seurasi muiden viestien Moskova-uutisointia?

3.6. Rivien väliin kirjoittaminen

Journalistinen kieli silloin verrattuna nykyiseen?

Kirjoittiko kirjeenvaihtaja tai itse rivien väleihin? Tekniikka?

Minkälaisia kiertoilmauksia käytti? Sanoja, sanontoja ja niiden suomennokset (keitä olivat esimerkiksi Moskovan tarkkailijat)

Käyttikö muita keinoja kuin lähteen epämääräistämistä?

Ymmärsivätkö lukijat/viranomaiset "koodikieltä"? /Tiesivätkö keitä Moskovan tarkkailijat olivat?

Käytettiinkö muuaaltakin tulleissa uutisissa koodi-kieltä? Ketkä? Minkälaisia sanoja/sanontoja?

3.7. Palkkaus

Kuka maksoi palkan?

Miten paljon Moskovan kirjeenvaihtajuus maksoi vuodessa viestimelle?

Paljonko kirjeenvaihtaja palkka oli?

Mitä luontaisempia kirjeenvaihtajalla oli?

Tukiko NL viestintäyritystä jollain tavoin? Painatustyöt/arpajaispalkinnot/lomamatkat?

Mitä suosionosoituksia toimituksen johto sai NL:sta?

3.8. Ulkomaan kirjeenvaihtajuus/kirjeenvaihtajat viestimen strategiassa

Miksi viestimellä ulkomaan kirjeenvaihtajia?

Missä kaikissa paikoissa, keitä?

Mikä arvostus? Tärkeysjärjestys?

Mikä merkitys toimittajan uran kannalta?

Oliko Moskovan kirjeenvaihtaja erikoisasemassa vs. muut kirjeenvaihtajapisteet?

Kilpailuasetelmat muiden viestinten kanssa? Miten näkyi?

Miten Moskovan erosi muista asemapaikoista?

3.9. Vakoiluorganisaatiot ja kirjeenvaihtajat

Miten suhtautui vakoilujärjestöihin?

Miten KGB vaikutti kirjeenvaihtajien työhön? Tliiko värväsyntyisiä?

Kyselikö KGB:lle tietoja? oimittivatko muut tietoja KGB:lle?

Kirjeenvaihtajia karkoitettiin maasta usein vakoilusyytteiden perusteella? Miten useasti kyseessä olivat

todelliset vakoilijat?

Oliko länsimaisten kirjeenvaihtajien kaavuissa länsimaisia agentteja?

Oliko yhteistyössä Suopon/Supon kanssa? Toimittiko ulkoministeriölle tietoja?

Ottiko CIA yhteyttä? Oliko CIA muiden kanssa yhteistyössä?

3.10. Moskovan kirjeenvaihtajista tehdyt aikaisemmat selvitykset

Moskovan kirjeenvaihtajat ovat olleet kasvavan kiinnostuksen kohteena: mitä mieltä aikaisemmin tehdyistä selvityksistä/Nikkilä/Valkonen/Hosia/muut? Mitä hyvää/huonoa? Pitävätkö omalta kohdalta paikkansa?

Mitä olisi kaivannut lisää? Mistä asioista ei ole toistaiseksi puhuttu?

3.11. Ad hoc -kysymykset

4. Loppuanalyysi

Kirjeenvaihtajan roolin muutos vuodesta 1957?

Moskovan kirjeenvaihtajuuden merkitys viestimelle?

Tämän tutkimuksen tarpeellisuus? Kritiikkiä

Uusia lähteitä? Henkilökohtaiset arkistot/Asioista perillä olevia henkilöitä/Muita lähteitä

LIITE 4 SISÄLLÖNERITTELYT LOMAKKEET

KUVITUS, PAIKKAKUNNAT, JUTTULAJIT, ETUSIVULLE PÄÄSY

Kirjeenvaihtaja ja väline:

Aika:

1. Kuvitus

1.1. Valokuva _____

1.2. Graafi _____

1.3. Piirros _____

1.4. Muu _____

2. Paikkakunnat

2.1. Moskova _____

2.2. Leningrad/Pietari _____

2.3. Muu kaupunki _____

2.4. Maaseutu _____

2.5. Muu _____

3. Juttulajit

3.1. Uutinen _____

3.2. Uutistausta _____

3.3. Feature _____

3.4. Kommentti _____

3.5. Muu _____

4. Etusivun juttu _____

AIHEET 1/2

Kirjeenvaihtaja ja väline:

Aika:

1. Neuvostoliitto/Venäjä

- 1.1. Sisäpolitiikka _____
- 1.1.1. Vaalit _____
- 1.1.2. Kokoukset _____
- 1.1.3. Muut _____
- 1.2. Kansantalous _____
- 1.2.1. Maatalous+lv:t _____
- 1.2.2. Yritystalous _____
- 1.2.3. Kauppa, hinnat _____
- 1.2.4. Muut _____
- 1.3. Tiede, tekniikka _____
- 1.4. Kulttuuri _____
- 1.5. Viestintä _____
- 1.6. Uskonto _____
- 1.7. Koulutus _____
- 1.8. Urheilu _____
- 1.9. Juhlat _____
- 1.10. Ihmisten arki _____
- 1.11. Onnettomuudet, katastrofit _____
- 1.12. Rikollisuus, sosiaaliset ongelma _____
- 1.13. Sairaudet _____
- 1.14. KansallisuuskiiSTAT _____
- 1.15. Ympäristöongelmat _____
- 1.16. Mielenosoitukset _____
- 1.17. Muut ongelmat _____
- 1.18. Muut aiheet _____

2. NL/Venäjä ja Suomi

- 2.1. Diplomatia _____
- 2.1.1. Vierailut, valtuuskunnat _____
- 2.1.2. Juhlat _____
- 2.1.3. Konfliktit, erimielisyydet _____
- 2.1.4. Muut _____
- 2.2. Kaupankäynti _____
- 2.3. Tiede _____
- 2.4. Kulttuuri _____
- 2.5. Urheilu _____
- 2.6. Muut ongelmat _____
- 2.7. Muut aiheet _____

AIHEET 2/2

Kirjeenvaihtaja ja väline:

Aika:

3. NL/Venäjä ja länsivallat

- 3.1. Diplomatia _____
- 3.2. Vakoilu _____
- 3.3. Asevarustelu _____
- 3.4. Sodat, muut konfliktit _____
- 3.5. Kaupankäynti _____
- 3.6. Tiede _____
- 3.7. Kulttuuri _____
- 3.8. Urheilu _____
- 3.9. Boikotit, muut ongelmat _____
- 3.10. Muut aiheet _____

4. NL/Venäjä ja muut sosialistiset maat

- 4.1. Diplomatia _____
- 4.2. Kaupankäynti _____
- 4.3. Tiede _____
- 4.4. Kulttuuri _____
- 4.5. Urheilu _____
- 4.6. Ongelmat _____
- 4.7. Muut aiheet _____

5. Muut aiheet _____

Kirjeenvaihtaja ja väline:

Aika:

1. Henkilölähteet

1.1 Neuvostoliittolaiset / venäläiset henkilölähteet

1.1.1 Poliitikot

1.1.1.1. Valtion päämies _____

1.1.1.2. Politbyroon jäsen _____

1.1.1.3. Pääministeri _____

1.1.1.4. Muut _____

1.1.2. Viranomaiset _____

1.1.3. Yritysjohtajat _____

1.1.4. Työläiset _____

1.1.5. Tutkijat _____

1.1.6. Taiteilijat _____

1.1.7. Toimittajat _____

1.1.8. Urheilijat _____

1.1.9. Toisinajattelijat _____

1.1.10. Sotilaat _____

1.1.11. Papit _____

1.1.12. Muut _____

1.2. Suomalaiset henkilölähteet

1.2.1. Poliitikot

1.2.1.1. Valtionpäämiehet _____

1.2.1.2. Ministerit _____

1.2.1.3. Muut _____

1.2.2. Viranomaiset _____

1.2.3. Diplomaatit _____

1.2.4. Yritysjohtajat _____

1.2.5. Tutkijat _____

1.2.6. Taiteilijat _____

1.2.7. Toimittajat _____

1.2.8. Urheilijat _____

1.2.9. Sotilaat _____

1.2.10. Papit _____

1.2.11. Muut _____

1.3. Muut henkilölähteet _____

LÄHTEET 2/2

Kirjeenvaihtaja ja väline:

Aika:

2. Viestimet

2.1. NL:n / Venäjän viestimet

2.1.1. Lehdistö

2.1.1.1. Pravda

2.1.1.2. Izvestija

2.1.1.3. Komsomolskaja Pravda

2.1.1.4. Krasnaja Zvezda

2.1.1.5. Sovetskaja Rossija

2.1.1.6. Trud

2.1.1.7. Literaturnaja Gazeta

2.1.1.8. Novyi Mir

2.1.1.9. Novoje Vremja

2.1.1.10. Kommersant

2.1.1.11. Segodnja

2.1.1.12. Muut

2.1.2. Uutistoimistot

2.1.2.1. SIB

2.1.2.2. Tass

2.1.2.3. APN

2.1.2.4. Inter-Fax

2.1.2.5. Muut

2.1.3. Radio

2.1.4. Televisio

2.1.5. Muut viestimet

2.2. Suomalaiset viestimet

2.2.1. Lehdistö

2.2.2. Sähköiset viestimet

2.2.3. Muut viestimet

2.3. Muut kv-viestimet

2.3.1. Lehdistö

2.3.2. Uutistoimisto

2.3.3. Radio

2.3.4. Televisio

2.3.5. Muut viestimet

3. Oma haastattelu

4. Oma havainnointi

5. Lehdistötiedotteet

6. Tiedotustilaisuudet

7. Asiakirjat

8. Arkistot

9. Muut lähteet

10. Lähde epäselvä

LIITE 5 MÄÄRÄLLISEN SISÄLLÖNERITTELYN LUOKITTELUPERUSTEET

1. Kuvitus
 - 1.1. Valokuva Kirjeenvaihtajan jutun yhteydessä julkaistut valokuvat.
 - 1.2. Graafi Kirjeenvaihtajan jutun yhteydessä julkaistu grafiikka.
 - 1.3. Piirros Kirjeenvaihtajan jutun yhteydessä julkaistut piirrookset.
 - 1.4. Muu Muut mahdolliset kuvituselementit, esimerkiksi logot.

2. Paikkakunnat
 - 2.1. Moskova Moskovaan päivätyt kirjeenvaihtajien jutut.
 - 2.2. Leningrad/Pietari Leningradiin/Pietariin päivätyt kirjeenvaihtajien jutut.
 - 2.3. Muu kaupunki Muihin kaupunkeihin päivätyt kirjeenvaihtajien jutut.
 - 2.4. Maaseutu Muualle kuin kaupunkeihin päivätyt kirjeenvaihtajien jutut.
 - 2.5. Muu Muut kuin kaupunkeihin tai maaseudulle päivätyt jutut, esimerkiksi järvet, meret.

3. Juttulajit
 - 3.1. Uutinen Päiväkohtaista uutta tietoa sisältävää aineistoa.
 - 3.2. Uutistausta Päiväkohtaisen uutisen yhteydessä tai sitä ennen tai sen jälkeen julkaistua taustoittavaa aineistoa. Esimerkiksi niin sanotut ennakkojutut, joissa taustoitetaan tulevaa, ennalta tiedettyä uutistapahtumaa, kuten kokouksia.
 - 3.3. Feature Ei-päiväkohtaista, yleensä uutistyyliä kevyemmällä otteella tehtyjä ihmisläheisiä aiheita. Myös matkareportaasit.
 - 3.4. Kommentti Kirjeenvaihtajan tekemä subjektiivinen arvio tilanteesta, tapahtumasta tai henkilöstä. Erotettu omaksi jutukseksi muusta aineistosta.
 - 3.5. Muu Muut jutut, jotka eivät selkeästi ole mitään edellä mainituista, esimerkiksi taidearvostelut.

4. Etusivun juttu Etusivulla julkaistut kirjeenvaihtajien jutut.

AIHEET

1. Neuvostoliitto/Venäjä, IVY Maantieteellisesti rajattu alue. Neuvostoliitto (30.12. 1922 - 8.12.1991).
 - 1.1. Sisäpolitiikka Kohdemaan sisäiset poliittiset tapahtumat. Poliittisten instituutioiden, puolueiden ja hallinnollisten laitosten ja niiden edustajien toiminta valtakunnallisella, alueellisella ja paikallisella tasolla.
 - 1.1.1. Vaalit Poliittiset vaalit, joiden tarkoituksena on valita poliittisten instituutioiden edustajat ja johtajat, esimerkiksi presidentti.
 - 1.1.2. Kokoukset Poliittisten instituutioiden ja puolueiden kokoukset.
 - 1.1.3. Muut Muut sisäpoliittisiksi luonnehditut tapahtumat.
 - 1.2. Kansantalous Kohdemaan taloutta käsittelevät asiat.
 - 1.2.1. Maatalous ja luonnonvarat Maatalouteen, metsään, öljyyn, kivihiiheen ja muihin luonnonvaroihin liittyvät asiat.
 - 1.2.2. Yritystalous Yksittäisen tai useamman yrityksen toiminnasta kertovat aiheet.
 - 1.2.3. Kauppa, hinnat Kohdemaan sisäistä kaupankäyntiä sekä tavaroiden ja palveluiden hintoja käsittelevät aiheet.

- 1.2.4. Muut Muut kohdemaan talouteen liittyvät aiheet.
- 1.3. Tiede, tekniikka Tiedettä, teknologiaa ja tekniikkaa käsittelevät aiheet. Myös sota- ja avaruusteknologia.
- 1.4. Kulttuuri Taidetta, kuten musiikkia, kirjallisuutta ja kuvataiteita käsittelevät aiheet. Myös elokuva ja teatteri.
- 1.5. Viestintä Painetut ja sähköiset viestimet ja viestintää muuten kuin juttujen lähteinä käsittelevät aiheet.
- 1.6. Uskonto Uskontoa, kirkkoa käsittelevät aiheet.
- 1.7. Koulutus Koulunkäyntiin, koulutukseen ja opetukseen liittyvät aiheet.
- 1.8. Urheilu Kilpa- ja kuntourheiluun kuuluvat aiheet. Myös hevosurheilu, shakki ja bridge.
- 1.9. Juhlat Poliittiset ja muut juhlatapahtumat. Kulkueet, paraatit.
- 1.10. Ihmisten arki Yksittäisten ihmisten, perheiden tai muiden ihmisryhmien arkea kuvaavat aiheet.
- 1.11. Onnettomuudet, katastrofit Ihmisten tai luonnon aiheuttamat onnettomuudet ja katastrofit.
- 1.12. Rikollisuus, sosiaaliset ongelmat Rikollisuudesta ja muista sosiaalisista ongelmista kertovat aiheet. Oikeudenkäynnit.
- 1.13. Sairaudet Ihmisten fyysisistä tai psyykkisistä sairauksista kertovat aiheet.
- 1.14. Kansallisuuskisat Etnisten ryhmien tai alueiden itsenäisyyspyrkimykset, mielenosoitukset ja muut konfliktit Neuvostoliiton/Venäjän/IVY:n sisällä.
- 1.15. Ympäristöongelmat Ihmisten ympäristölle aiheuttamat tuhot ja haitat.
- 1.16. Mielenosoitukset Muut kuin kansallisuuskisatojen tai poliittisten juhlapyhien yhteydessä järjestetyt joukkomielenilmaukset.
- 1.17. Muut ongelmat Maatalouden ja muut talousongelmat, henkilöpalvonta ym.
- 1.18. Muut aiheet Muut kohdemaan sisäiset aiheet, jotka eivät selvästi kuulu mihinkään edellä luetelluista. Esimerkiksi monet matkareportaasit tai säätilaa käsittelevät aiheet.

2. NL/Venäjä/IVY ja Suomi	
2.1. Diplomatia	Maiden välinen ulkomaansuhteisiin liittyvä poliittinen vuorovaikutus.
2.1.1. Vierailut, valtuuskunnat	Maiden väliset poliittisten vaikuttajien viralliset tai epäviralliset matkat ja neuvottelut.
2.1.2. Juhlat	Maiden väliset yhteiset poliittiset juhlatilaisuudet.
2.1.3. Konfliktit, erimielisyydet	Maiden väliset poliittiset, taloudelliset tai muut erimielisyydet.
2.1.4. Muut	Muut maiden väliseen diplomatiaan kuuluvat asiat.
2.2. Kaupankäynti	Maiden väliseen taloudelliseen yhteistyöhön ja ulkomaankauppaan liittyvät aiheet.
2.3. Tiede	Tieteelliseen ja teknologiseen yhteistyöhön ja vuorovaikutukseen liittyvät aiheet.
2.4. Kulttuuri	Taiteen aloilla tapahtuva yhteistyö ja muu vuorovaikutus.
2.5. Urheilu	Maiden väliset urheilu- ja liikuntatapahtumat.
2.6. Muut ongelmat	Ongelmat, jotka eivät ole maiden välisiä poliittisia tai taloudellisia erimielisyyksiä tai vaikeuksia.
2.7. Muut aiheet	Edellä mainittuihin kohtiin kuulumattomat muut maiden väliset aiheet.
3. NL/Venäjä/IVY ja länsivallat	Länsivalloilla tarkoitan niitä Länsi-Euroopan ja Pohjois-Amerikan valtioita, jotka eivät ole missään vaiheessa olleet luonteeltaan kansandemokraattisia tai sosialistisia. Näitä ovat esimerkiksi kaikki Nato-maat.
3.1. Diplomatia	Yhden tai usemman länsivallan ja NL/Venäjä/IVY:n väliset poliittiset suhteet. Esimerkiksi neuvottelut ja valtuuskuntien vierailut.
3.2. Vakoilu	Länsivaltojen ja NL/Venäjä/IVY:n turvallisuuspalveluiden harjoittama salainen tietojen hankinta.
3.3. Asevarustelu	Länsivaltojen ja NL/Venäjä/IVY armeijoihin ja aseisiin liittyvät aiheet.
3.4. Sodat, muut konfliktit	Länsivaltojen ja NL/Venäjä/IVY:n väliset sotilaalliset yhteenotot ja muut vakavat välienselvittelyt.
3.5. Kaupankäynti	Länsivaltojen ja NL/Venäjä/IVY:n välinen kaupankäynti ja muu taloudellinen yhteistyö.
3.6. Tiede	Länsivaltojen ja NL/Venäjä/IVY:n välinen tieteellinen yhteistyö ja muu vuorovaikutus.

- 3.7. Kulttuuri Taiteenalojen yhteistyö ja vuorovaikutus.
- 3.8. Urheilu Yhteiset urheilu- tai liikuntatapahtumat, kuten esimerkiksi maaottelut.
- 3.9. Boikotit, muut ongelmat Maiden väliset lievemmät kuin sotilaalliset välienselvittelyt.
- 3.10. Muut aiheet Edellä mainittuihin kuulumattomat aiheet.

4. NL/Venäjä/IVY ja muut sosialistiset maat/liittolaiset

Sosialistisilla mailla tarkoitetaan Neuvostoliiton "etupiiriin" kuuluneita Itä-Euroopan maita sekä muun muassa Albaniaa, Kiinaa, Kuubaa, Pohjois-Vietnamia ja Pohjois-Koreaa. Liittolaisilla tarkoitetaan niitä Afrikan ja Aasian maita, jotka eri aikoina tukivat Neuvostoliiton politiikkaan ja olivat läheisessä taloudellisessa suhteessa NL:oon, kuten esimerkiksi Egypti.

- 4.1. Diplomatia Poliittinen yhteistyö ja vuorovaikutus.
- 4.2. Kaupankäynti Kaupankäynti ja muu taloudellinen yhteistyö ja vuorovaikutus.
- 4.3. Tiede Tieteellinen yhteistyö ja vuorovaikutus.
- 4.4. Kulttuuri Taiteellinen yhteistyö ja vuorovaikutus.
- 4.5. Urheilu Urheilu- ja liikuntatapahtumat, esimerkiksi maaottelut.
- 4.6. Ongelmat Kaikki sosialististen valtioiden/liittolaisten ja NL/Venäjä/IVY:n väliset ongelmat ja vaikeudet.
- 4.7. Muut aiheet Edellä mainittuihin luokkiin kuulumattomat aiheet.

5. Muut aiheet Muut kuin NL/Venäjä/IVY:n sisäiset tai NL/Venäjä/IVY:n ja Suomen väliset tai NL/Venäjä/IVY:n ja länsivaltojen väliset tai NL/Venäjä/IVY:n ja muiden sosialististen valtioiden/liittolaisten väliset aiheet. Esimerkiksi NL/Venäjä/IVY:n ja ns. puolueettomien maiden, kuten Intian väliset suhteet. Puolueettomilla mailla tarkoitetaan Euroopan, Afrikan ja Aasian valtioita, jotka eivät ole sosialistisia, mutta eivät myöskään kuulu erilaisiin länsivaltojen muodostamiin poliittisiin, sotilaallisiin tai taloudellisiin yhteenliittymiin. Euroopan maista ryhmään kuuluu Sveitsi. Kohtaan muut aiheet kuuluu, esimerkiksi Moskovan kirjeenvaihtajan tekemä juttu kiinalaisten lehtien kommentteista, jotka koskivat presidentti Kennedyn murhaa tai kun Jugoslavia löi Suomen lentopallossa 3 - 0.

LÄHTEET

1. Henkilölähteet
- Henkilölähteillä tarkoitetaan kirjenvaihtajien jutuissa nimeltä mainittuja lähteitä.
- 1.1. Poliitikot
- Poliitikoilla tarkoitetaan poliittisten puolueiden edustajia, jotka toimivat poliittisissa edustustehtävissä tai viroissa.
- 1.1.1 Valtion päämiehet
- Valtion päämiehellä tarkoitetaan valtion ylintä poliittista johtajaa, jota kutsutaan esimerkiksi presidentiksi. Neuvostoliitossa valtion päämies oli useimmiten NL:n kommunistisen puolueen pääsihteeri.
- 1.1.2. Ministerit
- Ministereiksi luokittelen kaikki ministerin tittelillä olevat poliitikot, myös ns. varaministerit.
- 1.1.3. Muut
- Edellä mainittuihin luokkiin kuulumattomat poliitikot, esimerkiksi kansanedustajat, alueellisen tai paikallisen tason poliitikot sekä ammattiyhdistyspoliitikot.
- 1.1.2. Viranomaiset
- Valtion tai kuntien palveluksessa olevat virkasuhteiset työntekijät, kuten poliisit, tullimiehet jne.
- 1.1.3. Yritysjohtajat
- Yksityisen, valtion tai kunnan omistaman liikeyrityksen johtajat.
- 1.1.4. Työläiset
- Palkansaajat, ei esimiesasemassa olevat.
- 1.1.5. Tutkijat
- Yliopistojen, korkeakoulujen tai erillisten tutkimuslaitosten palveluksessa olevat tutkimustyötä tekevät henkilöt.
- 1.1.6. Taiteilijat
- Eri taiteenalojen taiteentekijät.
- 1.1.7. Toimittajat
- Joukkoviesten palveluksessa olevat toimitustyötä tekevät henkilöt.
- 1.1.8. Urheilijat
- Kilpaurheilua harrastavat ihmiset.
- 1.1.9. Toisinajattelijat
- Vallitsevaa poliittista tai taloudellista ideologiaa kritisoivat ihmiset, jotka hyvin usein ovat taustaltaan tieteilijöitä tai taiteilijoita.
- 1.1.10. Sotilaat
- Armeijan palveluksessa olevat henkilöt.
- 1.1.11. Papit
- Kirkon palveluksessa olevat henkilöt.
- 1.1.12. Muut
- Muut kuin edellä mainittuihin ryhmiin kuuluvat henkilölähteet. Esimerkiksi "tavallinen kaupungin asukas", lääkäri ja urheilujohtaja.
- 1.2.3. Diplomaatit
- Oman maansa ulkopuolella oleva ulkoministeriön palveluksessa oleva henkilö.
- 2.1.1. Lehdistö
- Kun lehteä ei ole yksilöity, luokittelen lähteen lehdistöksi.
- 2.2.2. Sähköiset viestimet
- Radio ja televisio.
3. Oma haastattelu
- Kun jutusta käy selvästi ilmi, että kirjeenvaihtaja on itse haastatellut

henkilölähdettä.

4. Oma havainnointi Kun jutusta käy selvästi ilmi, että kirjeenvaihtaja on käyttänyt omaa havainnointiaan lähteenä.
5. Lehdistötiedotteet Myös nimellä tiedonanto.
6. Tiedotustilaisuudet Myös nimellä lehdistökonferenssi.
7. Asiakirjat Viralliset kommunikéat ja päätösasiakirjat.
8. Arkistot Arkistoiksi luokiteltavat lähteet.
9. Muut lähteet Esimerkiksi kirjeet, kiinalainen uutistoimisto, Kiinan lehdet
- 10 Lähde epäselvä Kun jutussa ei ole lainkaan ilmoitettu lähdettä.